T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK GÜÇLER REKABETİNİN JEOPOLİTİK SONUÇLARI: WESTLAND-RUSLAND TEMELİNDE UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI

Doktora Tezi

Hüseyin SALTAN

Danışman:

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

İzmir

2025

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

BÜYÜK GÜÇLER REKABETİNİN JEOPOLİTİK SONUÇLARI: WESTLAND-RUSLAND TEMELİNDE UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI

Hüseyin SALTAN

Danışman

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

Coğrafya Anabilim Dalı

İzmir

2025

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "Büyük Güçler Rekabetinin Jeopolitik Sonuçları: Westland ve Rusland Temelinde Ukrayna Rusya Savaşı" doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Hüseyin SALTAN

İmza

ÖNSÖZ

Bu doktora tezi, uzun ve kapsamlı bir araştırma sürecinin ürünüdür. Çalışma, Ukrayna'nın savaş öncesi dönemde Kiev, Kharkiv, Zaporizhzhia, Dnipro, Mariupol ve Odesa; savaş sonrası dönemde ise Kharkiv, Dnipro, Kramatorsk, Kiev ve son olarak Lviv şehirlerine gerçekleştirilen saha ziyaretleri ve gözlemler temelinde şekillenmiştir. Araştırma aynı zamanda, Rusya ve Belarus'taki kütüphaneler ile arşivlerden elde edilen birincil ve ikincil kaynaklarla zenginleştirilerek derinlik kazanmıştır.

Bu tez konusunun doğuşu, Ukrayna savaşı öncesi ve sonrası dönemde kapsamlı saha çalışmalarını gerektirmiştir; konunun araştırılabilirliği ise bu coğrafyada yaşayan insanların görüşleri sayesinde mümkün olmuştur. Özellikle, savaş öncesinde beni geleneksel misafirperverlikleriyle ağırlayan ve savaş sonrasında iletişim kuramadığım Ukrayna'nın doğusunda, özellikle Mariupol'da bulunan tüm Ukraynalılara derin teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı yürütürken bana büyük destek sağlayan başta değerli aileme ve sevgili dostlarıma da en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Savaşın devam ettiği dönemde gerçekleştirdiğim saha ziyaretlerinde, bana tercümanlık yaparak gerekli bağlantıları kurmamı kolaylaştıran, güvenliğimi düşünerek odasını paylaşan ve geceyi tehlikeli bir yerde geçirme fedakarlığını gösteren değerli arkadaşım Yaroslav KRYSKO'ya minnettarım.

Tezimin her sayfasını dikkatlice okuyarak geri dönüşlerde bulunan ve desteğini her zaman her koşulda esirgemeyen Mehmet PARLAK, Ahmet CEYLAN ve Erinç KUZU'ya en derin sevgi ve saygılarımı sunarım. Onların dostluğu ve desteği, bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

Çalışmanın bir teorik içerik sunması gerekliliği konusunda beni yönlendiren, cesaretlendiren ve destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Nadim MACİT'e, yapıcı eleştirileri ile tezin olgunlaşmasını sağlayan Prof. Dr. Gözde EMEKLİ'ye ve tezin yazım aşamasında desteği için değerli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa MUTLUER'e minnettarım. Hocalarımızın desteği ve yönlendirmesi olmasaydı bu tezi bitiremezdim.

ÖZET

Bu araştırma, yirmi birinci yüzyılda geçerlilikleri Ukrayna-Rusya savaşı ile yeniden kanıtlanan jeopolitik teoriler ışığında, savaşın yalnızca iki devlet arasında yaşanan bir çatışma değil aynı zamanda jeopolitik düzende Ukrayna coğrafyası üzerinden yürütülen bir etki alanı mücadelesi olduğunu savunmaktadır. Bu etki alanı mücadelesi ile çalışma, Ukrayna coğrafyasında geleneksel "Doğu-Batı" veya "Avrupa-Rusya" temelli coğrafi ikiliğinin ötesinde üçüncü bir analitik modelleme ile yeni kategorizasyon üzerinden Ukrayna coğrafyasındaki etki alanı mücadelesini, mekânsal güç projeksiyonları temelinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Avrupa güvenliğinin yanı sıra Rusya'dan gelebilecek tehditlere bariyer işlevi gören, NATO ve AB ile entegrasyon hedeflerini yansıtan, liberal ve demokratik değerlerin karşılık bulduğu "Westland" ile savaş öncesinde ve sonrasında tarihsel hakimiyet iddialarının işgal girişiminin haklılığı ile ilişkilendirdiği, Ukrayna topraklarının kimliksel ve kültürel bir uzam olarak Rus dünyasının (Russkiy Mir) ayrılmaz bir unsuru olarak içselleştirildiği, gerektiğinde nükleer silah kullanma kabiliyetinin ortaya çıkarılmasını gerektirecek varlıksal değere sahip olan "Rusland" kavramları ortaya çıkarılmıştır.

Çalışma kapsamında iki farklı güç bloğunun Ukrayna coğrafyasındaki etki alanı mücadelesi "Westland" ve "Rusland" kavramları üzerinden incelenerek, savaşın Ukrayna toprakları üzerindeki yansımalarını analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan gerçeklik Ukrayna'nın iki blok arasında etnik ve kimlik temelli bölünmüşlüğüne dair kanıtları ortaya koyarken; Rusya işgali ve Batı desteğinin, nüfuz alanlarının yeniden tanımlanması mücadelesinin bir parçası olduğu doğrulamaktadır. Bunun yanında Ukrayna coğrafyası üzerinden yürütülen mücadelenin salt konvansiyonel bir çatışma olmasının ötesinde jeopolitik tahayyüllerin yeniden belirlendiği yeni bir döneme işaret ettiğini göstermektedir.

Sonuç itibari ile iki farklı güvenlik paradigmasının Ukrayna coğrafyası üzerinde karşı karşıya geldiği durum, Ukrayna jeopolitiğinin parçalanmışlığını göstermekle birlikte bloklar arasında norm ve tehdit algılarını birbirlerinden uzak tutacak aktif stratejik mekânların yani tampon bölge ihtiyacının karşılanmasını gerekliliğini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle çalışmanın somut sonucu, Ukrayna coğrafyasının her iki blok açısından varlıksal bir değer taşıdığını jeopolitik temelde kanıtlamakta ve büyük güç rekabetinin Ukrayna'yı parçalanmış bir geleceğe doğru sürüklediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Etki Alanı Mücadelesi, Mekânsal Ayrışma, Savaş

ABSTRACT

This research, drawing on geopolitical theories whose validity was reaffirmed by the Ukraine-Russia war in the twenty-first century, argues that the war is not merely a conflict between two states but also a struggle for spheres of influence within the geopolitical order, waged over Ukraine. This struggle for spheres of influence in Ukraine is explored through a third analytical model and new categorization, transcending the traditional "East-West" or "Europe-Russia" geographical dichotomy. This study aims to analyze the struggle for spheres of influence in Ukraine based on spatial power projections. To this end, the concepts of "Westland," which serves as a barrier against threats from Russia as well as European security, reflects the goals of integration with NATO and the EU, and embodies liberal and democratic values, are explored. The concepts of "Rusland," which, both before and after the war, linked historical claims of dominance to the justification of the occupation attempt, internalized Ukrainian territory as an integral element of the Russian world (Russkiy Mir) as an identity-sharing and cultural space, and possessed an existential value that necessitated the deployment of nuclear weapons if necessary, are explored.

The study examines the struggle between two different power blocs for spheres of influence in Ukraine through the concepts of "Westland" and "Rusland," analyzing the war's repercussions on Ukrainian territory. The resulting reality reveals evidence of Ukraine's ethnic and identity-based division between the two blocs, confirming that the Russian occupation and Western support are part of the struggle to redefine spheres of influence. Furthermore, it demonstrates that the struggle over Ukraine's geography goes beyond being merely a conventional conflict and signals a new era in which geopolitical imaginaries are being redefined.

Ultimately, the confrontation between two different security paradigms in Ukraine demonstrates the fragmentation of Ukraine's geopolitics, while also highlighting the need for active strategic locations—buffer zones—that will distance norms and threat perceptions between the blocs. Based on this, the study's concrete findings demonstrate the geopolitical significance of Ukraine's geography for both blocs and demonstrate that great power competition is driving Ukraine toward a fragmented future.

Keywords: Geopolitics, sphere of influence rivalry, territorial fragmentation, war

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i

ÖZET ii

ABSTRACT iii

ŞEKİLLER ix

HARİTALAR x

TABLOLAR xii

RESİMLER xiii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Açıdan Jeopolitik 4

1.2. Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik 6

1.3. Jeopolitik Analiz 11

1.4. Bir Güç Unsuru Olarak Jeopolitik 14

1.5. Jeopolitiğe Yönelik Teorik Yaklaşımlar 23

1.5.1. Klasik Kıta Avrupa'sı Jeopolitiği 24

1.5.1.1. Friedrich Ratzel ve Yaşam Alanı Teorisi (Lebensraum) 26

1.5.1.2. Rudolf Kjellén (1864-1922) 31

1.5.1.3. Karl Haoushofer (1869-1946) Karasal Blok ve Yaşam Alanı Teorisi 33

1.5.1.4. Carl Schmitt (1888-1985) Büyük Alan Teorisi 36

1.5.2. Klasik Anglo-Sakson Jeopolitiği 39

1.5.2.1. Halford John Mackinder (1861-1947) Tarihin Coğrafya Ekseni Teorisi 39

1.5.2.2. Alfred Mahan: Deniz Hakimiyet Teorisi..... 48

1.5.2.3. Nicolas Spykman: Kenar Kuşak Teorisi..... 53

1.6. Modern Jeopolitik Teoriler..... 59

1.6.1. Zbigniew Brzezinski 'Büyük Satranç Tahtası'..... 59

1.6.2. Samuel P. Huntington 'Medeniyetler Çatışması'..... 63

1.6.3. Paul B. Henze 'Etnik Sorunlar ve Jeopolitik'..... 68

1.6.4. Graham E. Fuller 'Yeni Jeopolitik Gerçekler'..... 70

1.6.5. Aleksandr Dugin 'Avrasya'nın Jeopolitik Geleceği'..... 73

1.7. Jeopolitiğin Mekânsal Analizi ve Ukrayna..... 76

1.7. Jeopolitiğin Kültürel Analizi ve Ukrayna..... 89

Ara Sonuç..... 92

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ DÜNYA DÜZENİNDEN YENİ DÜNYA DÜZENİNE GEÇİŞ: WESTLAND VE RUSLAND

2.1. Eski Dünya Düzeni Değişimi ve Ukrayna-Rusya Savaşına Etkisi..... 95

2.2. Westland ve Rusland: Kavramsal Arka Plan..... 101

2.2.1. Westland: Batı'nın Ukrayna'ya Tarihsel Bakışı..... 106

2.2.2. NATO ve AB Genişleme Stratejileri..... 116

2.2.3. Rusya'nın NATO'ya Eklemlenme Süreci ve Stratejik Dinamikler... 120

2.3. Rusland: Rusya'nın Ukrayna Üzerindeki Tarihsel Hakimiyet Perspektifi 123

2.3.1. Güvenlik Endişeleri ve Etki Alanı Politikası..... 138

2.4. Kültür ve Kimlik: Jeopolitik Bağlamda Bölgesel Dinamikler..... 143

2.4.1. Ukrayna'da Aidiyet ve Dilsel Çatışmaların Mekânsal Analizi..... 150

2.5. Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Güç Mücadelesinde Ukrayna..... 153

2.5.1. Ukrayna Savaşı Sonrası Çok Kutupluluğun Derinleşmesi 156

2.5.2. Westland-Rusland Rekabetinin Küresel Düzene Etkileri 157

Ara Sonuç 160

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UKRAYNA-RUSYA SAVAŞINI ETKİLEYEN SİYASİ COĞRAFYA UNSURLARI

3.1. Ukrayna Coğrafyasının Durağan Faktörleri 163

3.1.1. Doğu Avrupa'da Jeopolitik Konum 164

3.1.2. Karadeniz ve Azak Denizi'ne Açılımın Önemi 165

3.1.3. Ukrayna Coğrafyasının Arazi Biçimi ve Yer Şekilleri ve İklim Kuşakları 172

3.1.4. Bölgesel ve Küresel Güç Dengeleri Arasında Ukrayna Jeopolitiği 175

3.1.4.1. Rusya, NATO ve AB Arasındaki Ukrayna Faktörü 177

3.1.4.2. Ukrayna'nın Enerji Koridoru Olarak Stratejik Konumu 178

3.1.4. Ukrayna Politik Ekonomisi 185

3.1.4.1. Tarım, Sanayi ve Teknoloji Sektörleri 186

3.1.4.2. Ulaşım ve Ticaret Ağları 192

3.1.5. Ukrayna'nın Doğal Kaynakları ve Stratejik Değeri 196

3.1.5.1. Kritik Mineral Kaynakları 197

3.1.5.2. Nükleer Enerji ve Kömür 201

3.1.6. Ukrayna'nın Nüfus ve Etnik Yapısı 207

3.1.6.1. Rusya ile Tarihsel ve Kültürel Bağlantılar 210

3.1.6.2. Doğu-Batı Ayrımı ve Etnik Gerilimler 213

3.1.7. Ukrayna'nın Sınırları ve Komşularıyla İlişkileri 215

3.1.7.1. Rusya ile Sınır Anlaşmazlıkları ve İşgal Dinamikleri 217

3.1.7.2. Polonya ve Türkiye ile Stratejik Ortaklık 218

3.2. Ukrayna Jeopolitiğinin Dinamik Faktörleri 223

3.2.1. Tarihsel ve İdeolojik Dinamikler 224

3.2.1.1. Tarihsel Travmaların Modern Jeopolitiğe Etkisi (Holodomor, İşgaller) 231

3.2.1.2. Milliyetçi Hareketlerin Güncel Siyasete Yansımaları (OUN-UPA Mirası) 236

3.2.2. Sovyet Sonrası Kimlik ve İdeoloji 248

3.2.2.1. Post-Sovyet Kimlik Krizi ve Avrupa Entegrasyonu 256

3.2.2.2. Aşırı Sağ Örgütlenmelerin Etkisi (Svoboda, Sağ Sektör) 258

3.2.3. Ukrayna'nın Modern Jeopolitik Krizleri ve Dönüm Noktaları 263

3.2.3.1. Ukrayna'nın Bağımsızlığı ve Turuncu Devrim 267

3.2.3.2. Maidan Olayları: Batı Yönelimli Siyasetin Tetiklediği Kırılma . 273

3.2.3.4. Kırım'ın İlhakı: Rusya'nın Revizyonist Jeopolitik Hamlesi 279

3.2.3.5. Donbas Krizi: Luhansk ve Donetsk'te Ayrılıkçı Hareketler 285

Ara Sonuç 289

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI'NIN SİYASİ COĞRAFYA ANALİZİ

4.1. Savaşın Jeopolitik Kökenleri ve Coğrafi Tetikleyiciler 291

4.2. Tarafların Jeostratejik Güç Şemaları 293

4.3. Savaşın Başlaması ve Coğrafi Yayılımı 299

4.4. Stratejik Direniş ve Coğrafya Etkisi 311

4.5. Ukrayna'nın Jeostratejik Konumu ve Güç Mücadelesi 322

4.5.1. Rusya'nın Potansiyel Kazanımları 324

4.5.2. Batı'nın Ukrayna Egemenliğinden Beklentileri 329

4.5.3. Jeopolitik Hakimiyet Mücadelesinin Stratejik Sonuçları..... 332

4.6. Savaşın Bölgesel ve Küresel Jeopolitiğe Etkileri..... 339

4.6.1. Türkiye'nin Ukrayna Jeopolitiği 340

4.6.2. Avrupa'nın Ukrayna Jeopolitiği..... 348

4.6.3. ABD'nin Ukrayna Jeopolitiği..... 354

4.6.4. Rusya'nın Ukrayna Jeopolitiği 360

4.7. Savaşın Geleceği: Siyasi Coğrafya Perspektifinden Senaryolar..... 365

Ara Sonuç..... 369

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 371

KAYNAKÇA..... 384

ÖZGEÇMİŞ..... 431

ŞEKİLLER

Şekil 1. 1740-1761 Yılları Arasında Avrupa'da Bazı Ülke Ordularının Büyüklüğü (Kişi) 16
Şekil 2. Ukrayna-Rusya savaşının Karadeniz'deki kuru dökme yük taşımacılığına etkisi 166
Şekil 3. Ukrayna'nın Savaş Sonrası Tarım İhracatı 190
Şekil 4. Ukrayna'nın Elektrik Üretim Kaynakları 204
Şekil 5. Ukrayna'da Sosyal Grup Eşitliği ve Yolsuzluğun Yokluğu 265
Şekil 6. Türkiye Ukrayna Dış Ticaret Verileri 341
Şekil 7. NATO, Avrupa ve Kanada'nın Savunma Harcamaları 352

HARİTALAR

Harita 1. Fransa'da 1850-1870 Yılları Arasında Demiryolu Ağı Gelişimi 17
Harita 2. Prusya'da 1848-1871 Yılları Arasında Demiryolu Ağı Gelişimi 18
Harita 3. Doğal Güç Merkezleri 41
Harita 4. Mackinder'in Olası Alman-Sovyet İttifakı Haritası 43
Harita 5. Mackinder'in 1919 Yılında Değişen Haritası 46
Harita 6. Mahan'ın Stratejik Deniz Bölgeleri Haritası 51
Harita 7. Spykman'ın Heartland (Mackinder) Yorumu 56
Harita 8. Brzezinski'nin Avrasya'nın Stratejik Olarak Ayrıldığı Ana Bölgeler (Batı, Orta Alan, Doğu ve Güney) 61
Harita 9. Hungtinton'un Medeniyetler Ayrımı 65
Harita 10. Ukrayna'nın Coğrafi Konumu 79
Harita 11. 1999 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Oy Dağılım Haritası 112
Harita 12. Ukrayna 2010 Seçimleri Oy Yoğunluğu Haritası 114
Harita 13. Sovyetlerin 1939 Polonya İşgali 127
Harita 14. Alman Ordusunun İlerleyişi 129
Harita 15. Rusya'nın Tarihsel Hakimiyet Perspektifi: Rusland ve Westland 135
Harita 16. Rusçanın Anadil Olarak Kullanıldığı Bölgeler 148
Harita 17. Rusya'nın Karadeniz'de İlhak ile Elde Ettiği Yeni Münhasır Ekonomik Bölge Alanı 170
Harita 18. Ukrayna Topoğrafi Haritası 173
Harita 19. Ukrayna Üzerinden Avrupa'ya Gaz Akışı Sağlanan Gaz Boru Hatları 181
Harita 20. Ukrayna Doğalgaz Yeraltı Depolama Tesislerinin Coğrafi Dağılımı 183
Harita 21. Ukrayna Transit Geçiş Güzergahları 194
Harita 22. Ukrayna Kritik Madenler Haritası 199
Harita 23. Ukrayna Nükleer Enerji Santralleri Dağılımı 203
Harita 24. Ukrayna'nın Kömür Yatakları 206
Harita 25. Birinci Dünya Savaşı Esnasında Ukrayna Cephesi 227
Harita 26. Brest-Litovsk'ta Mart 1918'de Rusya'ya Dayatılan Cezalandırıcı Barış 227
Harita 27. Volhynia Katliamlarının Bölgesel Kapsamı ve İkinci Polonya Cumhuriyeti'nin Etnik Yapısı 245
Harita 28. Ukrayna'da Rusça ve Ukraynacanın Ağırlıklı Olarak Konuşulduğu Bölgeler 254
Harita 29. 2010 Yılı Ukrayna Seçim Sonuçları Haritası 254

Harita 30. Rusya Bakış Açısı ile Karadeniz Güvenliği ve NATO 283
Harita 31. İşgal Öncesi Rus Ordusunun Olası Giriş Noktaları 302
Harita 32. İşgalin Beşinci Günü 27 Şubat 2022 303
Harita 33. İşgalin Onuncu Günü 2. Nisan 2022 304
Harita 34. Günümüzdeki Durum 31.10.2024 305
Harita 35. 6 Mayıs 2025 Tarihi İtibari ile Ukrayna Cephelerinde Son durum 315
Harita 36. 2025 Yılı Mayıs Ayı İtibari ile Ukrayna'da Son Durum 334
Harita 37. Finlandiya'nın NATO üyeliği, ABD öncülüğündeki ittifakın Rusya ile kara sınırı 337

TABLOLAR

Tablo 1. Siyasi Coğrafya ile Jeopolitik Temel Farklılıkları 10
Tablo 2. 1911'de Üçlü İttifak ve İtilaf'ın Savaş Gücü (Kişi) 20
Tablo 3. ABD'nin Uluslararası Örgütler ve Anlaşmalarla İlişki Kurması veya İlişki Kesmesi Durumu 155
Tablo 4. Ukrayna'nın 2021/22 Pazarlama Yılına Ait Üretim Hacimleri..... 187
Tablo 5. Ukrayna'nın Tarım İhracat Değerleri ve Başlıca Pazarlar Tablosu (2021). 188
Tablo 6. Sağ Sektör'ün Milis Güçleri 263
Tablo 7. Ukrayna ve Rusya Güç Şeması Karşılaştırması 298
Tablo 8. Rusya'nın Ukrayna işgalinin Avrupa İçin Olası Sonuçları 328

RESİMLER

Resim 1. Katyn Orman'ında Alman İşgal Güçleri Tarafından Ortaya Çıkarılan Toplu Mezarlar, 1943 220
Resim 2. Köyden Kentlere Ekmek Bulma Amacı ile Göç Eden Köylüler 235
Resim 3. Ekmek İçin Kharkive'de Oluşan Kuyruklar 235
Resim 4. Lviv'de Bulunan Stephan Bandera Heykeli 240
Resim 5. UPA Tarafından Volhinya Bölgesinde Öldürülen Siviller 247
Resim 6. Alman SS-Panzer Amblemi 260
Resim 7. Ukraynalı Vatanseverlerin Amblemi 260
Resim 8. SNPU'nun 20. yıl dönümüne adanmış bir broşür "Svoboda" 260
Resim 9. Günümüzde Kullanılan Svoboda Parti Amblemi 260
Resim 10. Svoboda Partisinin Organize Ettiği Bandera'yı Anma Yürüyüşü 261
Resim 11. 2004 Turuncu Devrim Özgürlük Meydanı 278
Resim 12. 2014 Maidan Olayları Özgürlük Meydanı 278
Resim 13. Luhansk ve Donbas Çatışmalarında Ele Geçirilen Materyallerin Dnipro'da Halka Sergilenmesi 287
Resim 14. Rus Ordu Konvoyu 27 Şubat 2022 313
Resim 15. Ukrayna-Rusya Savaşında Kullanılan Dronlar 318
Resim 16. Ukrayna Rusya Savaşında Siperler ve Coğrafi Koşullar 319
Resim 17. Ukrayna Cephe Hatları ve Siper Savaşları 320

GİRİŞ

Dünya siyasi düzeninin Ukrayna-Rusya savaşı ile yeniden şekillenmeye başladığı bu kritik dönem, küresel güç dengelerinin yanı sıra jeopolitik paradigmaların farklılaşmaya başladığının habercisi konumundadır. Ukrayna-Rusya savaşının politik dinamiklerinden hareketle bu doktora tezi, klasik ve modern teoriler ışığında Batı ve Rusya arasında Ukrayna toprakları üzerinde gerçekleşen savaşı, etki yayma ve onu koruma mücadelesi olarak Westland ve Rusland kavramları ile analiz etmeyi amaçlamaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın araştırma sorusu, Ukrayna coğrafyası üzerinde, Batı'nın jeopolitik planı 'Westland' ile Rusya'nın jeopolitik tahayyülü 'Rusland' arasındaki rekabetin yarattığı stratejik kırılmaların, küresel düzenin yeniden yapılandırılması üzerindeki etkisi nedir?

Araştırma sorusu kapsamında yapılan derinlikli analizler, Ukrayna-Rusya savaşını bloklar arasında bir güç mücadelesi olarak açıklamayı ve her bloğa ait güç alanlarının tanımlanmasını hedeflemektedir. Buradan hareketle Ukrayna'nın jeopolitik kodlarının çözümlenmesi, tüm uluslararası yaptırımlara rağmen Rusya'nın savaşı neden göze aldığının açıklanması ve Batı bloğunun Ukrayna'ya koşulsuz desteğinin nedenlerinin ortaya koyulmasına dair literatürde ilk defa Ukrayna toprakları üzerinden Westland ve Rusland etki alanı çözümlemesi sunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda doktora tezinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi deseni kullanılmıştır. Sosyal bilimler alanında sıkılıkla kullanılan ve araştırmacıya konunun analizi için geniş zamana dayalı araştırma imkânı tanıyan yöntem temelinde çalışma, savaş öncesi ve sonrası dönemlerde Ukrayna ile Rusya ve Belarus'ta yapılan gözlemelerle daha güçlü bir şekilde ifade edilmesine katkı sağlamıştır.

Çalışmada yeni bir kavramsal yaklaşım olarak kullanılan "Westland" ve "Rusland" terimleri akademik literatürde ilk defa kullanılan ve geleneksel "Doğu-Batı" veya "Avrupa-Rusya" ikiliğini aşan üçüncü bir analitik model sunmaktadır. Bunun yanında akademik çalışmalarda görmezden gelinen Ukrayna'nın Birinci Dünya Savaşı sonrası tarihinden günümüze siyasi yapısı ve bu siyasi yapının Rusya karşıtlığında savaşa dönüşümü de çalışmanın analitik modeline katkı sağlamaktadır**.** Buradan hareketle, Ukrayna coğrafyasında yaşanan savaşın taraflarını ve etki alanlarını "Westland" ve "Rusland" üzerinden açıklamak ve savaşın nedenlerini tarihsel bir perspektif ve jeopolitik kategorizasyon üzerinden analiz etmek çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında yapılan incelemeler ve literatür taraması bu çalışmanın dört ana bölüm ve onları takip eden alt başlıklarla yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın teorik bir çerçeveye oturtulması amacıyla ilk bölüm, jeopolitik düşüncenin arka planını oluşturan klasik ve çağdaş teoriler ve bu teorilerin Ukrayna-Rusya savaşındaki açıklayıcı rolünü açıklamaya yöneliktir. Bu bölüm ile birlikte "kritik bölge" olarak tanımlanan Ukrayna coğrafyasının teorik çerçevedeki önemi tanımlanmış ve bu tanımlama daha sonraki bölümler için referans alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü, Westland ve Rusland tanımlamaları temelinde eski dünya düzeninden yeni dünya düzenine geçişte güç merkezlerinin tasviri üzerinedir. Bu tasvir temelinde ikinci bölüm, liberal normlara ve genişleme stratejilerine dayanan bir Batı tahayyülü olan "Westland" ve tarihsel hinterland, kültürel aidiyet ve güvenlik kuşağı arayışı üzerinden şekillenen Avrasyacı bir refleksi temsil eden "Rusland" kavramlarının hangi bölge ve alanları kapsadığını tarihsel bir perspektifle Ukrayna jeopolitik sınırları çerçevesinde açıklamaktadır. Bu açıklamalar temelinde üçüncü bölüm, "Westland" ve "Rusland" rekabetinin Ukrayna özelinde nasıl somutlaştığına dair jeopolitik kanıtları içermektedir. Bu kapsamda üçüncü bölüm, ikinci bölümde ortaya koyulan kavramsal çerçevenin Ukrayna coğrafyasındaki karşılığını somut verilerle temellendirmek için hazırlanmıştır. Bu çerçevede üçüncü bölümde Ukrayna coğrafyasının durağan ve dinamik faktörleri açıklanarak savaşın mekânsal mantığı çözümlenmiş ve savaşın arka planındaki yapısal nedenlerin açıklanması amacıyla dördüncü bölüm için alt yapı hazırlanmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümü savaşın jeopolitik kökenleri ve coğrafi tetikleyicilerini açıklamaktadır. Bu bölümde "Westland" ve "Rusland" alanları için mücadele eden tarafların jeostratejik hesapları ve güç şemaları incelenerek savaşın coğrafi dağılımı ile coğrafyanın direniş ve savunma stratejilerine etkisi incelenmiştir. Bunun yanında bu bölümde Ukrayna'nın jeostratejik konumu üzerindeki mücadelenin Batı, Rusya ve Türkiye gibi aktörler için jeopolitik anlamlandırmaları değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Ukrayna-Rusya savaşının bölgesel ve küresel etkileri incelenmiş, siyasi coğrafya temelinde geleceğe dair olası senaryolar tartışılmıştır.

Çalışmanın genel yapısı klasik jeopolitik yaklaşımlar ile günümüz jeopolitik dönüşümlerini karşılaştırmalı bir biçimde ele alarak, güç merkezlerinin Ukrayna coğrafya üzerindeki rekabetini "Westland" ve "Rusland" mekânsal analizi çerçevesinde incelemekte ve yalnızca güncel olaylar üzerinden değil, aynı zamanda tarihsel eğilimler, mekânsal yapılar ve

ideolojik projeksiyonlar üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece Ukrayna-Rusya savaşının, yalnızca Rusya ve Ukrayna arasındaki bir çıkar çatışması olarak değil; aynı zamanda uluslararası sistemin yeniden yapılanma sürecinde oluşan jeopolitik kırılmaların ve Ukrayna'nın, akademik temelde kanıtlanmış parçalı düşünce yapısının analiz edilmesi amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Etrafımızdaki karmaşık politik olguları anlamlandırabilmek adına kullanılabilecek bir çerçeve sunan jeopolitik, ülkelerin coğrafi sahipliklerinin onların dış politikalarına olan etkilerini inceleyen bir disiplindir. Bu disiplin, aynı zamanda coğrafyanın o ülkelere sunduğu stratejik avantajların yanı sıra kısıtlamaları da inceleyerek; devletlerin dış politikalarını ve davranışlarını analiz etmeye yönelik önemli açıklamalar sunar. Bu analizler çoğu zaman devletlerin uluslararası ticaret politikaları, ittifak tercihleri, ekonomik bağımlılıkları, jeopolitik mesafe ve güvenlik kaygılarının anlaşılmasını sağladığı gibi (Bosone & Stamatog, 2023); savaşların nedenleri ve geleceklerine dair de bir bakış açısı sağlar (Cohen, ve ark., 2020).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bu bölüm kavramsal ve kuramsal çerçevede jeopolitiğin coğrafya ile olan ilişkisinin incelenmesine odaklanmaktadır. Öncelikle kavramın anlaşılması ve coğrafya ile olan ilişkisinin incelenmesi amacıyla jeopolitik kavramının tarihsel gelişimi aktarılacaktır. Bu bağlamda jeopolitiğin anlamlandırılmasına dair jeopolitik kavramının tarihsel gelişiminin yanı sıra jeopolitik teorilerin nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığına dair teorik perspektifler sunulacaktır. Genel anlamda klasik ve modern jeopolitik teorilerin hangi olay durumları açıklamak için ortaya atıldığının incelendiği bu bölümde aynı zamanda teorilerin günümüz Ukrayna Rusya savaşını hangi ölçüde açıklayıp açıklayamadığı da irdelenecektir. Bunun yanında bu bölümde Ukrayna'nın jeopolitik anlamda daha sonraki bölümlerde incelenebilmesi amacıyla öncül bilgilendirmeler temelinde mekânsal ve kültürel analizine yer verilerek bu analizlerin Ukrayna'nın stratejik önemini nasıl şekillendirdiği tartışılacaktır. Bu sayede ilerleyen bölümlerde yapılacak detaylı jeopolitik değerlendirmeler için gerekli kavramsal ve tarihsel altyapı oluşturulacaktır.

1.1. Kavramsal Açıdan Jeopolitik

Jeopolitik temel anlamda "yerin gücü" ya da mekânın etkisi olarak tanımlanan ve küresel dinamiklerin; ekonomik, politik ve kültürel süreçler üzerindeki etkilerini açıklayan bir kavramdır. Harm de Blij'in *The Power of Place* isimli çalışması ile farklı mekânsal koşulların insanlık üzerindeki tarihsel ve aynı zamanda halihazırdaki etkilerini anlamaya odaklanmaktadır. Blij'e (2009) göre coğrafya, insan topluluklarının politik kaderini belirlemede birincil etkendir ve jeopolitik ile küreselleşmenin ve ekonomik güçlerin bu mekânsal farklılıkları nasıl şekillendirdiğine dair geniş bir çerçeveye ulaşmak mümkündür. Kristof'a (1960) göre ise jeopolitik, insan-doğal çevre ilişkisi üzerine temellenen, coğrafi koşulların insan

davranışları üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir disiplindir. Buna göre jeopolitik sadece coğrafi koşulların ekonomik potansiyelleri sınırlaması veya stratejik konumları belirlemesiyle kalmaz; aynı zamanda insan iradesini de analizin bir parçası haline getirerek coğrafi faktörlerin insan davranışları üzerindeki etkilerine odaklanır. Buradan hareketle, jeopolitiği çevresel determinizm temelli bir teoriden ziyade, çevrenin insan kararlarına rehberlik eden bir çerçeve sunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Flint'e (2022) göre ise jeopolitik, uluslararası ve küresel bir boyuta sahip coğrafi varlıkların kontrolü için verilen mücadele ve bu coğrafi varlıkların siyasi avantaj elde etmek için kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Castro'ya (2024) göre ise jeopolitik, uluslararası ve küresel boyutları olan coğrafi varlıkların kontrolü için verilen mücadeleler ve bu varlıkların siyasi avantaj sağlamak için kullanımıdır. Bu tanımdan hareketle jeopolitik devletlerarası kaynak siyasetinin bir parçasıdır ve devlet politikalarını jeopolitik ile okumak mümkündür.

Yakın zamanda Christopher Fettweis (2010) *Orbis* dergisinde yayımlanan bir makalede jeopolitiğin büyük açıklayıcı, öngörücü ve yönlendirici eksiklikler içerdiğini ifade etmiştir. Buna göre, jeopolitik anlamlı akademik çalışmalar üretememekte ve artık geçerliliğini yitirmektedir. Bu iddiayı daha önce *Comparative Strategy* dergisinde yayımlanan bir makalesinde de tekrarlamıştır. Jeopolitik literatüründe jeopolitiğin geçerliliğine dair bu gibi tartışmalar olsa da bu durum oldukça kısıtlıdır. Nitekim devletlerarası ilişkilerde jeopolitik açıklamaları benimseyen ve politik okumaları jeopolitik temellere dayandıran birçok akademisyen bulunmaktadır. Örnek olarak Klare (2001) devletler arasındaki çatışmaları açıklama noktasında coğrafi kaynakların talebi ve arzına odaklanarak mekânsal özellikleri ve coğrafi konumu ön plana çıkarmıştır. Kaplan (2012) ise devletin stratejisini belirlerken karşı karşıya olduğu dış çevrenin incelenmesi gerektiğine odaklanarak jeopolitiği anlamlı bir analiz aracı olarak sunmaktadır. Bunun yanında jeopolitiği kullanan bazı araştırmacılar ise örneğin, Çin'in Hint Okyanusu boyunca ticari ve askeri tesislerden oluşan "inci dizisi" stratejisinin, Hindistan'ın hayati deniz iletişim hatlarını keserek iki ülke arasında çatışmalara yol açabileceğini düşünerek, bölgesel jeopolitiğe odaklanmaktadır. Aslında Fettweis'de jeopolitiğin coğrafyanın uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisini anlamak konusunda yetersiz olduğunu açıklarken *"coğrafyanın önemli olduğu konusunda herkesin hemfikir olduğunu"* kabul etmektedir. Bu durum kafa karıştırıcı olsa da jeopolitiğin açıklayıcı gücü kullanılmadan oluşturulan analizlerin eksik kalacağı yönünde, tüm araştırmacılar tarafından ortak bir kanaat sunulmaktadır. Buradan hareketle, jeopolitiğin bulguları bugüne kadar tatmin edici olmamış

olsa bile, coğrafi koşulların öneminin açık olduğu – realist eleştirmenlerin dahi kabul ettiği – bir gerçek, jeopolitik düşünceyi geliştirmek için oldukça motive edicidir.

Bu tanımlamalardan hareketle jeopolitiğin üç temel dayanağını şu şekilde açıklayabilir;

1. Coğrafi koşullar, mekânın fırsat ve kısıtlamalarına odaklanır. Bu durum devletlerin dış politikalarında jeopolitiğin bir aktör olarak dikkate alınmasını zorunlu kılar.
2. Genel politik kalıplar coğrafi koşullar analiz edilerek açıklanabilir. Bu durum devletlerin uluslararası ilişkilerde meydana gelen spesifik olguları anlamak bir için bir avantaj sağlar.
3. Devletlerin coğrafi parametrelerini gözlemlemek ve coğrafi koşulların nedensel mekanizmalarını ortaya çıkarmak, coğrafyanın diğer parametrelerinin de kullanılması ile mekân tabanlı siyaseti anlamayı kolaylaştırır. Bu durum uluslararası ilişkilerin karmaşık yapısına açıklayıcı bir perspektif getirir ve devlet davranışlarının nedenlerinin anlaşılmasını kolaylaştır.

Genel itibari ile jeopolitiği, devletlerarası ilişkilerde coğrafi faktörlerin belirleyici rolünü inceleyen bir disiplin olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanımlayıcı açıklama, aslında Nicholas Spykman'ın coğrafyanın uluslararası ilişkilerdeki değişmez rolüne dair görüşü ile temellenen ve coğrafi koşulların kalıcılığına vurgulanan bir sentez yaratılmasını sağlar. Buradan hareketle jeopolitik hem doğal hem de insan yapımı coğrafi yapıların uluslararası sistem üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik güçlü bir çerçeve sunduğunu belirtmek oldukça önemlidir. Bunun yanında jeopolitiğin tek başına açıklayıcı gücünün yeterli olmadığına ve bu analiz yönteminin siyasetin diğer birleşenleri ile kullanıldığında tatmin edici açıklamalar getirebileceği de bilinen bir gerçektir. Buradan hareketle jeopolitiğin; siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel dinamiklerle birlikte ele alınması gerektiği ve uluslararası ilişkilerin analizi için gerekli bir araç olmaya devam ettiği söylenebilir.

1.2. Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik

Beşerî coğrafyanın alt disiplinleri, coğrafyayı kültürel, ekonomik, politik ve sosyal boyutlarıyla tanımlayan disiplinler tarafından şekillendirilmektedir. Her alt disiplin ise bu beşerî faaliyetlere dair çeşitli mekânsal bakış açıları sunarak, coğrafyanın etkilerine dair çok boyutlu bir bakış açısı sunar. Siyasi coğrafya ise diğer beşerî coğrafya disiplinlerinden farklı

olarak disiplinler arasında yeni bir bakış açısı sunar. Aslında siyasi coğrafya, diğer coğrafi disiplinlere göre nispeten yenidir ve büyük ölçüde 20'nci yüzyılın ikinci yarısında geliştirilmiştir. Ancak bir üniversite disiplini olarak ortaya çıkması 19'uncu yüzyılın sonlarında, imparatorluk rekabetinin yaşandığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Dolayısı ile bir disiplin olarak hem farklıdır hem de derin bir literatüre sahiptir.

Siyasi coğrafya, etki açısından altın çağını diğer coğrafya disiplinlerine nazaran 20'nci yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Bunun nedeni, ise disiplinin Avrupa'yı saran siyasi çalkantılara karışmış olmasıdır. Siyasi coğrafya bu dönemde özellikle Nazi siyasetine, kendi küçük ölçeğinde dahil olmuş ve sonuçları öngörülemeyecek politik değişimlerin bir parçası haline dönüşmüştür. Bu nedenle, politik coğrafyanın 'biyografisi' diğer coğrafya alanlarından kökten farklıdır. Fakat burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, coğrafi bilginin politika yapımı ile ilişkilendirilmesi sonucunda ortaya çıkan değerdir. Bu değer, coğrafyanın önemini politika yapıcıları açısından ortaya koyarak bu disiplinin bir devlet davranışı olarak tasarlanmasının önünü açmıştır (Flint & Taylor, 2018, s. 2-3). Siyasi coğrafyanın politik bir odak noktası haline dönüşmesi Peter Kropotkin, Sir Halford Mackinder ve Isaiah Bowman gibi erken dönem coğrafyacıların çalışmaları ile mümkün hale gelmiştir. Bu coğrafyacılar açık bir şekilde politika ile coğrafya arasındaki ilişkileri irdeleyerek, disiplinin pratik bir yansımasının zihinlerde oluşmasını sağlamakla kalmamış aynı zamanda siyasi coğrafyayı politik bir söylem haline dönüştürmüşlerdir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bu disiplinde önemli bir gerileme yaşanmıştır. Bunun nedeni olarak savaşın yarattığı jeopolitik travmalar, uluslararası kurumların önemi ve yeni gelişen disiplinlerin siyasi coğrafyanın alanını daraltması gösterilebilir. Bunun yanında savaş öncesinde siyasi coğrafyaya olan yoğun politik ilgi ve Nazi Almanyası'nın "Lebensraum" (yaşam alanı) politikası gibi coğrafya temelli ideolojik yayılmacılığı savaş sonrası dönemde bu disiplinin kullanımını azaltmıştır (Livingstone, 1992). Bu duruma ek olarak, 1945 yılı sonrasında NATO, IMF ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların ön plana çıkmasıyla da, devletler arası iş birliğine dayalı yeni bir düzenin ortaya çıkışı, siyasi coğrafyanın ulusal çıkar temelli analizlerinin kullanımının azalmasına neden olmuş; bunun yerine uluslararası ilişkiler ve ekonomi politik gibi alanların öne çıkmasına olanak sağlamıştır (Taylor, 1985). Savaş sonrası dönemde siyasi coğrafyanın kullanılmasının azalmasına etki eden bir diğer gelişme ise modern coğrafyanın pozitivist yaklaşımlardan uzaklaşarak eleştirisel teorilere ve postmodern bakış açılarına yönelmiş olmasıdır. Bu dönüşüm, siyasi coğrafyanın sert sınırlarla belirlenen ulus-devlet analizlerinden daha esnek ve kültürel bir çerçeveye kaymasına yol açmıştır (Agnew, 1994). Sınır ötesi kimlikler ve yerellik kavramları,

siyasi coğrafyanın geleneksel konularının yerine geçmiş bu nedenle siyasi coğrafyaya yönelik akademik ilgi azalmıştır.

Sonuç itibari ile İkinci Dünya Savaşı sonrası siyasi coğrafyaya yönelik akademik ilginin azalması, savaşın yarattığı etik sorunlar, yeni uluslararası düzen ve disiplinler arası paradigma değişiklikleriyle yakından ilişkilidir. Bu durum, coğrafyanın evrensel çalışmalara daha entegre bir alan haline gelmesi sonucunu doğurmuş, siyasi coğrafya literatürüne yönelik yeni bakış açıları geliştirilmeye başlanmıştır. Bunun yanında 1991 Sovyetler Birliği'nin çöküşü, siyasi coğrafyanın yeniden yükselişi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte Kafkaslar, Orta Asya ve Doğu Avrupa gibi coğrafi bölgelerin uluslararası sistemde yeniden önem kazanması, sınır güvenliğini ve kaynak yönetimini konularının coğrafya temelinde yeniden tartışılmasını sağlamış ve böylelikle siyasi coğrafyanın uluslararası ilişkiler analizlerinde yeniden yükselişe geçmesini sağlanmıştır (Brzezinski Z. , 2005). Bunun yanında Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte NATO'nun doğuya genişlemesi ve coğrafyanın Batı'nın güvenlik stratejilerinde merkezi bir hal almaya başlamasıyla da siyasi coğrafya bir analiz yöntemi olarak devamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Siyasi coğrafyanın bir disiplin olarak politik analizlerde yeniden kullanılmaya başlaması, aslında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde baskın teorik yaklaşım olan realist teorinin analizlerindeki eksikliklerinde de kaynaklanmaktadır. Nitekim realist teorinin uluslararası sistemi açıklamadaki başarısında coğrafyayı dışlaması ve güç parametresine coğrafyayı dahil etmemesi, coğrafi faktörlerin stratejik öneminin yeterince kavranamamasına neden olmuş ve yapılan analizlerin eksik çıktı üretmesine neden olmuştur. Bu durum teoriye eleştiri getiren birçok akademisyenin siyasi coğrafya ve jeopolitik yaklaşımları daha derinlemesine incelemesine neden olmuştur (Agnew, 2003).

Siyasi coğrafyanın bir disiplin olarak nasıl ortaya çıktığının yanında kavramsal açıdan anlamlandırılması da oldukça önemlidir. Buna göre siyasi coğrafya, devletlerin sınırları, toprak yönetimi, kaynaklar ve güç ilişkileri ile coğrafi konumları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak tanımlamak mümkündür. Göney'e (1996) göre ise "yeryüzündeki siyasi bölgelerin dağılışını, siyasi bakımdan neden önem kazandıklarını veya geri planda kaldıkları hususunda rol oynayan coğrafi etkenler ile bunların mekân dahilinde karşılıklı ilişkilerini inceleyen" bir disiplin olan bu kavram, siyasi birimlerin, coğrafi çevre ile olan etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Buradan hareketle, Göney'e (1996) göre siyasi coğrafyanın temel araştırma alanları şu şekilde sınıflandırılabilir: Devletlerin sınır oluşumlarının yanı sıra sınır

ihtilaflarını inceleyen sınır ve bölgesel yapılar; devletlerin küresel ve bölgesel güç parametrelerini güç ilişkileri çerçevesinde ele alan güç dağılımı; siyasi kararları etkileme açısından doğal kaynaklar ve ekonomik faktörler; coğrafi konumların siyasi avantajlarının yanı sıra dezavantajlarının da incelendiği ulaşım ve jeostratejik konum. Bununla birlikte, Göney (1996), siyasi coğrafya ile jeopolitik arasında bir bağ kurarak, jeopolitiği siyasi coğrafyanın bir alt dalı olarak değerlendirir. Bu tanımlamanın yanında Sevgi'de (1988), siyasi coğrafyayı kitlelerin ve devletlerin kaderiyle doğrudan ilişkili olduğuna vurgu yaparak, siyasi coğrafyanın çoğu zaman sınırlarını aşarak politik, sosyal ve ekonomik bilimlerle de sıkı bir ilişki içine girdiğini belirtir ve daha çok askeri uygulamalarda ağırlığını hissettirdiğine vurgu yapar. Sevgi (1988) siyasi coğrafyanın alt disiplini olarak tanımladığı jeopolitiği ise durağan (stable) faktöler ve durağan olmayan (instable) faktörler olarak ikiye ayırır. Bu ayrıma göre durağan faktörler "*alan ve alanın bölünmeleri, ülkenin kapladığı yayılım alanı, fiziki yapısı, coğrafi konumu, dış görünümü, denizlerle olan ilişkileri, kıyı çizgilerinin merkezi olup olmama durumlarını"* kapsarken; Durağan olma yan (değişken) faktörler ise *"ülkenin nüfus yapısı, doğal kaynaklan, kullanılan enerjiler, politik ve sosyal yapılardan oluşmaktadır."* Siyasi coğrafyanın bu analizi stratejik ve politik etkileri açısından jeopolitiğe de ilham olan bakış açıları geliştirilmesine katkı sağlar (Agnew, 2003; Flint, 2006). Uluslararası literatürde oldukça geniş bir tanımlama alanına sahip bu disiplin genellikle fiziksel coğrafya ile sosyal ve politik yapılar arasındaki etkileşimlere odaklanır. Flint (2000), siyasi coğrafyayı *"insanların coğrafi alanları nasıl düzenlediği ve bu düzenlemelerin politik sonuçlarını nasıl şekillendirdiğiyle ilgilenen bir disiplin"* olarak açıklar. Bu tanımlamadan hareketle, siyasi coğrafyanın mekânsal analiz ile uluslararası ilişkiler ve iç siyaset arasındaki bağlantıyı irdelediğini söylemek mümkündür. Bunun yanında Agnew (1994) ise siyasi coğrafyayı, *"mekânsal organizasyon ve güç ilişkileri arasındaki bağlantıyı araştıran bir alan"* olarak tanımlar. Bu tanım ise coğrafyanın fiziksel bir olgu olmasının ötesinde ekonomik, sosyal ve politik süreçleri kapsayan bir parametre olduğuna vurgu yapar.

Bu tanımlamaların ardından, siyasi coğrafyanın üç temel parametre üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu parametrelerden ilki Glassner ve Fahrer'in, (2004) ortaya koyduğu ve devletlerin sınırlarının belirlenmesi, toprak yönetimi ve egemenlik kavramlarının siyasi coğrafya temelinde belirlediği sınır ve toprak yönetimidir. Diğer bir parametre ise Flint'in (2006), doğal kaynakların dağılımı açısından analizine dahil ettiği kaynak ve güç ilişkileri gelmektedir. Son parametre ise devletlerin coğrafi konumlarının, uluslararası sistemdeki stratejik önemlerini belirlemedeki rolünün incelenmesini açıklayan Mackinder'in

(1904) jeopolitik dinamikleri gelmektedir. Her üç parametre siyasi coğrafyaya uluslararası sistemin mekânsal organizasyonunu ve güç ilişkilerini anlamak açısından önemli bakış açıları sağlamakta ve analizlerin güvenilirliği konusunda yüksek olasılıklar sunmaktadır. Buradan hareketle siyasi coğrafyanın uluslararası ilişkilerdeki rolünü vurgulayan bir çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Sonuç itibari le siyasi coğrafyanın yalnızca devletler arası ilişkilerle sınırlı kalmayarak, küresel politik süreçlerin mekânsal boyutlarını açıklamada güçlü bir perspektif sağladığını söylemek mümkündür.

Siyasi coğrafya tanımının yanında, jeopolitiğin siyasi coğrafya ile olan ilişkisine vurgu yapmak oldukça önemlidir. Nitekim her iki kavram anlam açısından benzer analiz düzeyleri sunsalar da her iki disiplinin farklı metodolojik yaklaşımları analiz boyutlarını birbirinden ayırmaktadır. Bu farklılığa ilişkin yaklaşım Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Siyasi Coğrafya ile Jeopolitik Temel Farklılıkları

Ölçüt	Siyasi Coğrafya	Jeopolitik
Temel Odak Nokta	Coğrafyanın toplumsal, politik ve ekonomik süreçlerle olan etkileşimi inceler	Devletler arasında coğrafya nedenli güç mücadelesi, stratejik avantajların yanı sıra dezavantajları inceler
Konulara Yaklaşım	Disiplinler arası bir yaklaşım belirleyerek daha geniş bir analiz düzeyi sunar	Devleti merkeze alarak daha realist bir bakış açısı sunar
Anahtar Sorular	Coğrafi mekân politik süreçler üzerinde ne kadar etkilidir?	Hangi coğrafi devletlere konum stratejik üstünlük sağlar
Metodoloji	Sosyal, kültürel ve ekonomik parametrelerin coğrafi etkilerini inceler	Tarihsel ve coğrafi incelemelerin stratejik stratejik analizini inceler
Uygulama Alanı	Büyük güçlerin stratejik kararlarını etkileyen enerji güvenliği, ulusal güvenlik stratejileri ve küresel güvenlik	Devletlerin sınır politikaları, bölgesel değişimleri ve komşuları ile olan ilişkileri

Kaynak. Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere siyasi coğrafya ve jeopolitik arasında benzerlikler olsa da her iki kavram analiz düzeyi açısından farklılıklar göstermektedir. Buradan hareketle jeopolitiğin, stratejik bir bakış açısıyla büyük güçlerin politikalarını ele aldığını, siyasi coğrafyanın ise daha geniş bir perspektif sunarak politik süreçlerin coğrafi etkilerini analize dahil ettiği söylenebilir. Her iki yaklaşımın ortak noktası ise uluslararası sistemin mekânsal dinamiklerini analiz etmek için gerekli olasıdır. Her iki analiz birlikte kullanıldığında devlet davranışlarını açıklamada daha güçlü bir bakış açısı sağladığı gibi analiz düzeyi açısından da geniş bir teorik çerçeve yaratmaktadır.

1.3. Jeopolitik Analiz

Jeopolitik, ülkelerin yanı sıra, bölgelerin ve kaynakların devletlerin dış politikaları üzerindeki etkisine yönelik bir politika üretme aracıdır. Ülkelerin, bölgelerin ya da kaynakların konumları, topografyası, uzaklığı, şekli ve büyüklüğü ise bu politika üretme aracına eşlik eden coğrafi detayları barındırır (Kelly, 2016, s. 2). Rudolf Kjellen tarafından ilk kez 1899 yılında ortaya atılan bu terim, etnisite ve ülkesellik, güç ve kimlik, metaforlar ve söylemler analizini coğrafya üzerinden açıklamanın ilk girişimidir. Kjellen'nin bu girişimi, devleti kendi dinamiği ve mantığı, gücü ve iradesi, toprak ve halkın organik bir birliği, beden ve ruhu olan bir organizma, uluslararası alanda bir kişilik olarak açıklama çabasını coğrafyaya dayandırmaktaydı (Tunander, 2001, s. 453).

Yukarıda belirttiğimiz üzere "jeopolitik" bir tarafta coğrafi ortamlar ve perspektiflerin, diğer bir tarafta ise siyasi süreçler arasındaki etkileşimin bir analizidir . Bu analizin dinamikleri coğrafi ortamların desenleri ve bu desenlerin oluşturduğu karşılıklı ilişkilerden meydana gelmektedir. Jeopolitik, bu etkileşim sonuçlarını ele alır (Cohen S. B., 2015, s. 16). Devletler, bu sonuçları kendi anlamlandırmaları neticesinde davranışlara dönüştürür ve bu davranışlar ise coğrafi mekana özgü dış politika süreçlerinin oluşmasına katkı sağlar. Hem coğrafi ortamların hem de siyasi süreçlerin dinamik yapısı, devletlerin uluslararası davranışlarını etkileyen etkileşim analizlerini ortaya çıkarır ve her coğrafyaya özgü jeopolitik değerlendirmeleri mümkün kılar.

Jeopolitik analiz ise, coğrafyanın devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını şekillendiren temel bir unsur olduğunu vurgular ve devletlerin coğrafi özelliklerini politik karar alma süreçlerinde nasıl kullandığını anlamayı hedefler. Bu yaklaşım, coğrafyanın devletlere sunmuş olduğu ekonomik, stratejik ve fiziksel avantajlarını değerlendirerek, uluslararası ilişkilerdeki güç dengelerini anlamaya yönelik bir çerçeve sunar. Jeopolitiğin ortaya koyduğu temel perspektif, politika yapıcılarının dikkatlerini jeopolitik anlamda değişim yaşanması muhtemel koşullara odaklamaktır (Cohen S. B., 2015, s. 1). Böylelikle politika yapıcıların dünya siyasi coğrafyasına bakış açıları (Gilmartin ve Kofman, 2004, s. 113) bilinçli bir görsellikle şekillenir ve küresel manzaraya ilişkin güvenilir bir rehber ortaya çıkar.

Uzmanlar arasında fikir birliğinden uzak bir tanımsal çerçeve olmasa da anlam birliği bakımından fazlasıyla uzlaşı içeren bu analiz, iki farklı anlayış ile açıklanabilir. Birinci anlayışta jeopolitiğin neyi ifade ettiği, ikinci anlayışta ise nasıl çalıştığına dair bir değerlendirme yapmak mümkündür. İlk olarak jeopolitik, coğrafi tanımlamaları birer metafor

olarak değerlendirir ve "demir perde", "üçüncü dünya" ya da "haydut devlet" gibi şablonlar vasıtasıyla küresel manzaraya ilişkin bölgesel perspektifler sunar. Jeopolitiğin metaforlaştırdığı bu terimlerin her birisi, doğası gereği coğrafidir çünkü her bir metafor bulunduğu coğrafyada şekillenir, anlamlandırılır ve bu anlamlandırma diğer bölgelere içeriği ile birlikte ihraç edilir. Böylelikle politika yapıcılara, dış ve güvenlik politikalarında basit bir dünya modeli sağlanır ve her modele ilişkin ayrı bir coğrafi strateji belirlenir. İkinci anlayış ise jeopolitiğin nasıl çalıştığına odaklanır. Böylelikle "demir perde" ve "şer ekseni" gibi etiketlerin buluşsal adlandırmaları yerine, her bir etiketin içeriğinde bulunan toplulukların ve kimliklerin kökenine inilir ve coğrafyanın bu metaforlar üzerindeki etkisi ortaya çıkarılır (Dodds, 2007, s. 4-5; Flint, 2006, s. 13). Her iki anlayış sonucunda ortaya çıkarılan değer ise jeopolitik analiz olarak anlamlandırılır.

Jeopolitik analiz, temel anlamda devletlerin coğrafi konumlarının, devletlerarası politikadaki rollerine ve dış politika stratejilerine odaklanır ve bu stratejileri anlamaya yönelik bir çerçeve sunar. Bunun yanında jeopolitik ile coğrafya ve siyaset arasındaki ilişkiyi incelemek mümkündür ve bu durum da devletlerin dış politika tercihlerinin nedenlerini anlamada, bölgesel dinamikleri çözümlemede ve küresel güç dengelerini yorumlama da avantajlar sağlar. Jeopolitik, aynı zamanda coğrafyanın devletlere sunduğu avantajları ya da sınırlamaları merkeze koyarak, devletlerin bu araçları nasıl ve ne şekilde kullanabileceğine yönelik tahminler yürütür. Böylece devletlerin hem kendi çıkarlarını hem de diğer devletlerin politikalarını nasıl etkilediklerini analiz etmek mümkün hale gelir (Cohen, 2015).

Jeopolitik analiz bir devletin coğrafyasının, dış politikasına nasıl etki edebileceği ile ilgili değerlendirmeler sunmasının yanında, coğrafyanın siyasi sonuçlarını anlamaya da olanak tanır. Aslında temel anlamda jeopolitik, devletlerin coğrafi konumlarının politik değerini ortaya koyar. Bu da o coğrafyada devletlerin sahip olduğu yeraltı ve yer üstü kaynaklarının devletlere dış politika konusunda ne gibi avantaj veya dezavantaj sağlayabileceği konusunda öngörü yapılabilmesini kolaylaştırır. Coğrafyanın devletlere sağladığı bu politik değer, devletlerin kendi politikaları kadar diğer devletlerin stratejik öncelikleri ve küresel güç dengeleri tarafından da şekillendirilebilir bir yapıdadır. Bu durum, coğrafyaların devletlere sağladığı değerlerin sadece yerel bağlamda değil aynı zamanda küresel ölçekte de nasıl değerlendirildiğine bağlı olduğunu gösterir (Cohen, 2015, s. 3).

Coğrafyanın politik değerinin bir yansıması olan jeopolitik, devletlerin dış politikalarını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Jeopolitiğin neyi ifade ettiğinin yanında, nasıl

çalıştığına dair anlamlandırmalar, devletlerin onu güç ilişkileri belirleme pratiği olarak da kullanılmasını sağlamaktadır (Tuathail, 1996). Öyle ki çoğu zaman devletler hiçbir şey yapmasalar dahi bulundukları coğrafya, aynı sınırı paylaştığı ya da uzak bir coğrafya da bulunan devletlerin, dış politikalarında önemli hale gelebilmektedir. Devletlerin bulundukları coğrafyaların önemli hale gelmesi kendi tercihlerinden ziyade, diğer devletlerin benimsedikleri dış politika konularıyla ilişkilidir. Coğrafyası önemli hale gelen devlet, önemli hale geldiğinin farkındalığı ve gücü ile bu durumu politik bir avantaja çevirebileceği gibi kendi varlığının ortadan kalkmasına neden olabilecek bir politik tutum da sergileyebilir. Bunun yanında, bazı devletler de kendi coğrafyalarının sunmuş olduğu avantajları, jeopolitik açıdan diğer devletlerin dış politikalarının merkezine oturtacak yapay bir hamle ile daha değerli hale getirebilir; bu durumdan bir siyasi çıkar elde edebilir ya da siyasi çıkarını daha üst bir seviyeye yükseltebilir. Bu durum tamamen devletin kendi münhasır yetkisi ve coğrafyasının ona sunduğu avantaj ile ilişkili bir durumdur.

Örneğin, tarihi boyunca kendi iradesi dışında birçok devletin dış politikasında önemli hale gelen Mısır'ın, bu denli stratejik hale gelmesini sağlayan şey onun bulunduğu coğrafi konumdur. Bu coğrafi konum, Asya ve Afrika'yı birbirine bağlamakla beraber, Akdeniz'i Kızıldeniz'den ayırarak, binlerce yıl boyunca Güney ve Güneydoğu Asya ile Avrupa arasındaki ticareti zorlaştırmış ve gemilerin Güney Afrika'daki Ümit Burnu'nu dolaşmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Fakat 19. yüzyılın ortasında, Batı ile Doğu arasında deniz taşımacılığını mümkün hale getirecek kanal inşaatı, bu coğrafyayı jeopolitik anlamda birçok devlet için daha da stratejik hale getirmiştir (Chorev, 2019, s. 3). Akdeniz ile Kızıldeniz arasında ve daha geniş anlamda Hint Okyanusu'na uzanan merkezi bir jeostratejik alan olan bu coğrafya, kanal inşaatının bitmesinin ardından dünyanın en uzun kilitsiz kanalı unvanını almıştır. Böylece bu coğrafya, Mısır'a ekonomik katkı sunmanın yanında, hem dünyanın en önemli varlıklarından biri haline dönüşmüş, hem de stratejik anlamda kendini daha önemli hale getirmiştir. (Hoskinson, 1944). Yani bir devlet, coğrafyaya yapay bir müdahalede bulunarak jeopolitik önemini arttırmış, bu durum da o coğrafyanın siyasi, stratejik ve ekonomik anlamda politik değerini de bir üst seviyeye taşımıştır.

Bu konuda bir diğer örnek de Panama Kanalı'dır. 20'nci yüzyılın başlarında inşa edilen bu kanal, ülkeler ve bölgeler arasında yeni ticaret yolları açarak ticaretin geleneksel olarak rekabetçi fiyatlarla yapılamadığı uzak mesafeler arasında yeni ticaret yolları sunmuş, aynı zamanda dünya ticaretine de ciddi katkılar sağlamıştır. Pasifik ve Atlantik'i birbirine

bağlayarak dünya ticaretini ve taşımacılığını kolaylaştıran bu su yolu, küresel düzeyde büyük bir ilgi uyandırırken; aynı zamanda Panama ve bölgesel çıkarlar için kendi ciddi politik çıkarlarını yaratmıştır (Sabonge, 2014). Panama kanalı da tıpkı Süveyş kanalında olduğu gibi yapay bir müdahale ile kendi jeopolitik değerini arttırmıştır.

Su yollarının yanında önemli karasal geçişler, enerji koridorları, nehir bağlantıları, havayolu ağları gibi coğrafyayı ilgilendiren unsurlar da yapay müdahaleler ile devletlerin jeopolitik çıkarının daha üst bir seviyeden oluşmasına katkı sağlar. Bu durum tıpkı İktisadın temel kanunlarından biri olan talep yasasıyla da ilişkilidir. Marshall'ın (2013) talep kanunu fiyat ile talep arasındaki ters ilişkiyi açıklar. Bu kanuna göre bir malın talebi arttığında o mala ödenmek istenen fiyat da yükselir. Devletler de coğrafyalarına olan uluslararası talebi arttırmak için bu kanuna benzer bir strateji ile hareket ederek, jeopolitiğini sınırları dışında devletleri ilgilendirecek bir çekim merkezi haline getirebilir. Böylece bu durumdan ekonomik kazanç sağlamın yanında, politik istikrarlarını etkileyecek kazanımlar da elde edebilirler.

Genel anlamda değerlendirildiğinde, devletlerin coğrafi konumlarının sadece fiziksel bir gerçeklik değil, aynı zamanda uluslararası ilişkileri şekillendiren dinamik bir unsur olarak tanımlamak mümkündür. Jeopolitik, coğrafi konumun uluslararası ilişkilerdeki politik etkilerini ortaya koyar ve bu ilişkilerin anlaşılması için bir çerçeve oluşturur. Jeopolitiğin, tarihin her döneminde devletlerin diplomasi, güvenlik ve ekonomi politikalarını belirlemede merkezi bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Fakat bu rolün devletler tarafından algılanışı ve kullanımı tarihsel süreç içerisinde farklılık göstermiştir. Buradan hareketle, jeopolitiğin bir güç unsuru olarak ele alınması, devletlerin coğrafi avantajlarını nasıl ekonomik, politik ve askeri kazanımlara dönüştürdüğünü incelemeyi zorunlu kılar.

Jeopolitiğin, coğrafyayı bir güç unsuru olarak fiziksel özelliğinin ötesine taşıması, onun salt bir analiz aracı olma durumunu güçlendiren bir kaldıraç etkisi yaratmaktadır (Cohen, 2015, s. 27; Dodds, 2007, s. 41). Bu nedenle jeopolitiğin bir güç unsuru olarak devletler tarafından nasıl tanımlandığı ve nasıl evrim geçirdiğini anlamak devletlerin uluslararası sistemdeki rollerini anlamak için önemli bir perspektif sağlayacak potansiyele sahiptir.

1.4. Bir Güç Unsuru Olarak Jeopolitik

Çoğu insan ne anlama geldiğine dair sezgisel fikirlere sahip olsa da üzerinde henüz formüle edilmiş bir açıklama bulunmayan güç kavramı, temelde devletler arasındaki bir ilişki türü olarak ifade edilebilir. Bu önemli kavramın sistematik anlamda karşısına koyulabilecek

birçok güç (Askeri güç, ekonomik güç, kültürel güç, ideolojik güç, sosyal güç, teknolojik güç, vb) tanımı yapmak mümkündür. Her tanım ise yine kendi içinde ayrı güç kombinasyonları ile açıklanabilir. Bunun yanında devletlerin kapasitelerine atfedilen güç kavramının, farklı zamanlarda farklı şekillerde tanımlamalarına da rastlamak mümkündür.

Örneğin 18'inci yüzyıl Avrupa coğrafyasının siyasi atmosferinde güç kavramının nüfus ile eşdeğer olduğunu söylemek mümkündür. Buradaki temel etmen ise kıtanın büyük bölümüne yayılan savaş halidir. Uzun yıllar devam ettirilmek zorunda kalınan bu savaş hali, devletleri kendi bekalarını devam ettirebilmek adına iki önemli kaynağa sahip olmalarını zorunlu kılmıştır. Bunlar, savaşın finansmanı ve insan gücüdür. 18'inci yüzyılda devlet harcamalarının üçte ikisini savaşın finansmanına harcadığı (Sánchez, vd, 2018, s. 4) düşünüldüğünde, böylesine önemli bir gider kaleminin işlevselliğinin devam ettirilmesi, mevcut nüfusun vergi sistemine kaynak oluşturması ile mümkün olabilmiştir. Diğer taraftan nüfusun "askeri güç" olarak da kullanılması, dönemin "güç" olgusunun nicel bir karşılığa sahip olduğunu göstermektedir (Nye J. S., 1990, s. 178-179). Bu durum 18'inci yüzyılda Avrupa'daki ülkelerin ordu sayılarını devamlı olarak arttırma eğiliminde olmarı ile açıklanabilir.

Avrupa coğrafyasında 17'inci yüzyılın savaş mirası ile, 18'inci yüzyıl başlarında Batı tarzı ordu modelini Fransa oluşturmaktaydı. 1661 yılında tüm iktidarı ele geçiren XIV. Louis (1643-1715) Fransız ordusunu daha önce benzeri görülmemiş bir niceliğe ulaştırmıştır. 1500 yılından itibaren Fransa'da barış zamanı askerleri 10.000-20.000 civarında iken; 1680'li yıllar itibari ile bu sayı 150.000'e ulaşmıştır. Savaş zamanı ise bu rakam 335.000 ile zirve noktasına ulaştırılmıştır (Parker , Cambridge Savaş Tarihi (Çev: Füsun Tayanç, Tunç Tayanç), 2014, s. 184). Bunun yanında 1740-1769 yılları arasında bu sayının 347.000'e ulaştığı görülmektdir. Ayrıca Avrupa'nın diğer önemli güçleri olan Prusya'da da aynı dönemde asker sayısı 77.000'den 130.000'e yükselirken, Avusturya'da ise bu sayı 201 bin civarında seyretmiştir (Şekil 1). Buradan hareketle 18'inci yüzyılda devletler arasındaki en önemli güç parametrelerin arasında nüfus olgusunun yer aldığı söylenebilir.

Şekil 1. 1740-1761 Yılları Arasında Avrupa'da Bazı Ülke Ordularının Büyüklüğü (Kişi)

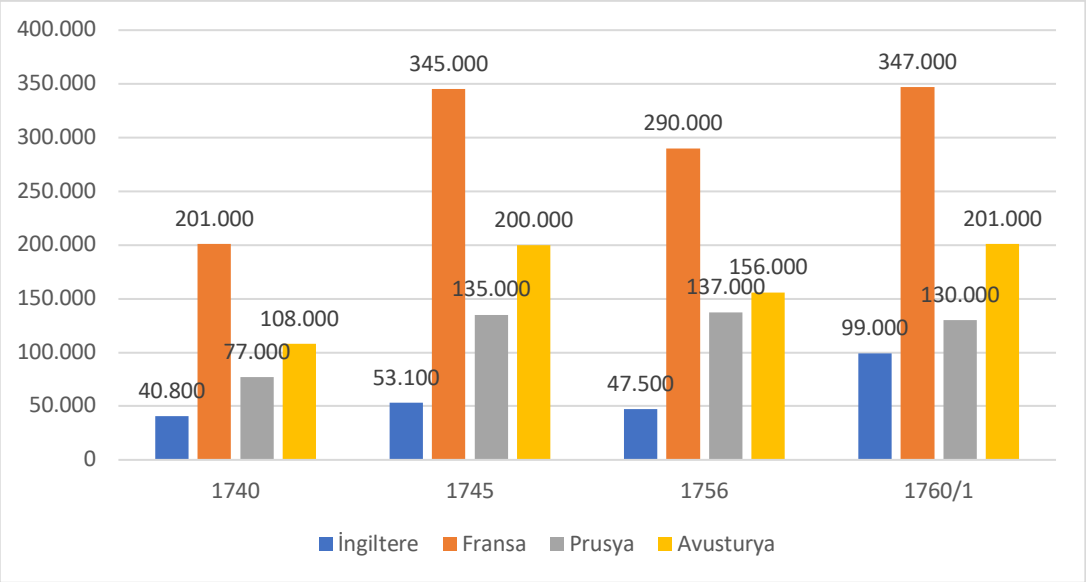

Kaynak. https://www.statista.com/statistics/1050478/comparison-of-european-armies-in-history/ (Erişim Tarihi:09.09.2022)

18'inci yüzyılın bir sonraki yüzyıla bıraktığı güç etmeni, temelde Frasnız Devrimi ve Napolyon ile bağlantılı olan özellikle de savaştaki devrimci değişiklikler olarak görülen sosyopolitik ve örgütsel nitelikli değişimler olmuştur. Bu yüzyıl genel anlamda, teknolojik değişim ikinci plana bırakıldığı ve nicelliğin ön planda tutulduğu bir dönemi ifade etmektedir.

19'uncu yüzyıla gelindiğinde ise güç kavramının farklı boyutlarda şekillendiği görülmektedir (Dumankaya, 2019, s. 4). Özellikle sanayi bazlı üretimin sunmuş olduğu seri ve hızlı üretimin nakliye sistemlerini de geliştirmesi orduların, kuvvetleri hızla bir bölgeye yığıp, daha sonra da takviye etmelerine imkan veren lojistik bir silaha dönüştürmüştür (Archer, vd, 2013, s. 473; Parker , 2014, s. 263). Bu dönemde değişen silah teknolojilerinin savaşta sağlayacağı üstünlüklerin yanı sıra, Alman Genel Kurmay Başkanı Helmjt Von Moltke'nin demiryollarının kalelerden daha değerli olacağı ön görüsü, lojistiği kullanma becerisini de güç tanımlanmasına dahil etmiştir. Bu dönem ayrıca mekanize savaş çağı (Parker , Cambridge Savaş Tarihi (Çev: Füsun Tayanç, Tunç Tayanç), 2014, s. 239) olarak da adlandırılmaktadır. 1815 yılından sonra başlayan ve 19'uncu yüzyılın ortaları itibari ile yaşanan Sanayi Devrimi çağı, buhar gücünün kullanımını fabrikalara taşırken; metalurji, kimya ve fizikteki gelişmeler de savaşların gidişatını etkileyen ürünlerin ön plana çıkarmalarını sağlamıştır. Bu dönemde kara savaşlarını etkileyen ilk ürünlerin buharlı demiryolu, elektirikli telgıraf ve seri olarak üretilmeye başlanan yivli tüfek olması, orduların kabiliyetlerinde önemli değişiklikler meydana

getirmiştir. Bu değişimlerden ilk ikisi askeri stratejiler üzerinde etki sağlarken, son gelişme ise taktiksel anlamda ordulara avantaj sağlamıştır (Addington, 1994, s. 48).

Buharlı lokomotifin icadı ile kara taşımacılığında yaşanan büyük devrim, askeri ikmal stratejilerinin de bu doğrultuda şekillenmesini sağlamıştır. Demiryolu ile birlikte, askeri birliklerin istenilen noktalara hızlı ulaştırılması, her bir demir yolu noktasının aynı zamanda önemli bir ikmal noktası olması anlamına da gelmekteydi. Bu nedenle ülkelerdeki raylı sistemlerin ulaşım planları, aynı zamanda askeri taktik planlarının da bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda raylı sistemler devletler tarafından ticari taşımacılığın yanı sıra, askeri stratejik bir yatırım aracı olarak görülmüş ve raylı sistemlerin ülke içinde daha da yaygınlaştırılması için önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ön plana çıkan devletler ise, Fransa ve Prusya'dır. Her iki devlete ait yıllara göre demir yolu ağı değişimi Harita 1'de gösterilmiştir.

Harita 1. Fransa'da 1850-1870 Yılları Arasında Demiryolu Ağı Gelişimi

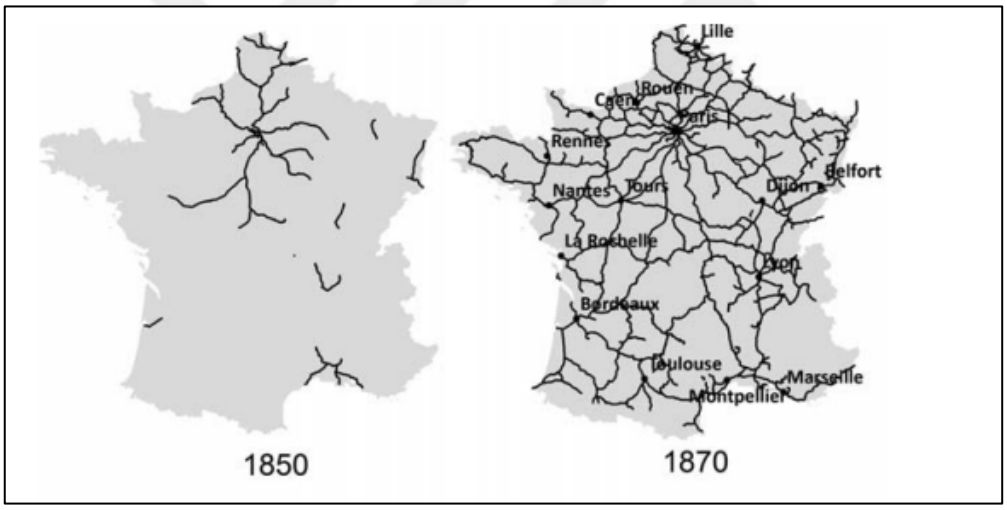

Kaynak. (Schwartz, vd, s. 65)

Harita 2. Prusya'da 1848-1871 Yılları Arasında Demiryolu Ağı Gelişimi

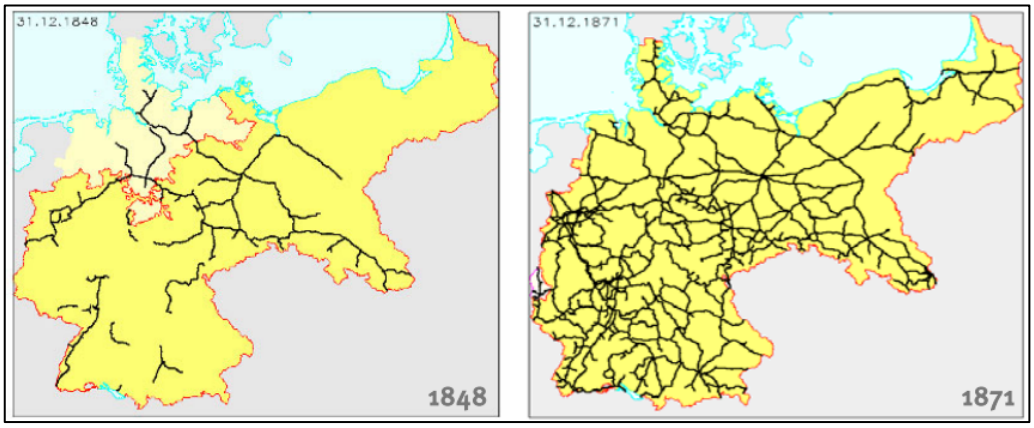

Kaynak. (Bartnik, 2007, s. 13)

Harita 1, Fransa'da 1850 ve 1970 yılları arasında değişen demir yolu ağını, Harita 2 ise 1848 ve 1871 yılları arasında Prusya demiryolu ağını göstermektedir. Her iki haritadaki keskin değişim, yirmi yılda ülkelerin değişen askeri startjileri ile uyumluluk göstermektedir. Bu hızlı değişimin temel nedeni, Fransa açısından Paris merkezli otoriteyi güçlendirmeyi ve savaşlarda üstünlük sağlamayı amaç edinirken, Prusya'da, Almanya'nın birliğini sağlama ve savaşlarda stratejik avantaj elde etme üzerine jeopolitik bir güç unsuru olarak kullanılmıştır.

Fransa ve Prusya'nın 19'uncu yüzyılın getirmiş olduğu güç perspektifleri ile birlikte birbirlerine meydan okumalarının tezhürü olan 1870 yılındaki savaş, devletler arasındaki güç anlayışının adeta sahadaki yansımasını oluşturmuştur. Bu savaş, yukarıda belirttiğimiz güç sütunlarının her iki devlet tarafından etkin kullanımının devletlerarası üstünlük mücadelelerinde ne kadar etkili olduğunun gösterildiği önemli bir örneklenmi temsil etmektedir. Nitekim Howard (1961), 18'inci yüzyıl ordu modellerini uzun süre hizmet veren düzenli birliklerden oluşan ve seçkin, aristokrat bir subay-kolordusu olan küçük kuvvetler olarak tanımlamış ve bu kuvvetlerin yalnızca kendi yüzyıllarında kullanışlı olduğunu belirtmiştir. 19'uncu yüzyılda ise bu askeri modelin Fransız Devrimi ile birlikte alt üst olduğunu, Napolyon ile bilrikte askeri örgütlenmelerin ulusal kaynaklar üzerinde sınırsız talepleri olan bir örgütlenme biçimi haline geldiğini belirtmiştir. Böylelikle yeni yüzyıl, zorunlu askerlik tarafından yetiştirilen, gelişen sanayi ile büyük ölçekli devlet müdahalesiyle silahlanan ve donatılan, gerekli yeni manevra ve komuta tekniklerini yapan orduların başarılı olabildiği bir dönemi yansıtmaktadır. Buradan hareketle Fransa-Prusya Savaşı (1870-71) askeri sanayi gücü ile donatılmış vatandaş ordularının giriştiği, yaygın olarak demiryolu ağının askeri ikmal amaçla kullanıldığı ve ateş gücünün insan gücüne üstün geldiği bir savaş olarak bu yüzyılın güç anlayışında devrim yaratmıştır. Bu devrim ile birlikte, 19'uncu yüzyıl sonları ve 20'inci yüzyıl

başları dünya siyasi tarihinde, gücün yorumlanmasının evrildiği bir dönemi işaret etmiştir. Bu iki yüzyıl arası dönemde güç kavramı nüfusa eklemlenen, "sanayi" ve "demiryolu (lojistik)" kombinasyonlarında (Dumankaya, 2019, s. 4) ölçülebilir, bu kombinasyonları en iyi uygulayan devlet ise, güçlü devlet statüsünde değerlendirilebilir. Böylelikle 18'inci yüzyılda devletlerin güç parametrelerine eklediğimiz nüfus olgusuna 19'uncu yüzyılda teknoloji ve lojistiği de ekleyebiliriz.

20'inci yüzyılın başları ile birlikte güç kavramı niteliklendirilmiş ve bu nitelikli güç, özellikle Avrupa kıtası içinde çok parçalı bir yapıya dönüşmüştür. Üzerinde güneş batmayan ülke ünvanını alan ve bir çok sömürgecililk alanı bulunan İngiltere, bulunduğu coğrafya itibari ile daha fazla genişlemek isteyen Rusya, siyasi devrimlerin yanı sıra kültürel alanda da olayların yaşandığı Fransa, Bismarck ile siyasi birliğini tamamlayarak yeni bir güç merkezi odağı haline gelen Almanya ve Avrupa'nın yıkıcı siyasi ve askeri politikaları dışında kalarak kendi gelişimini sağlayan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avusturya-Macaristan imparatorluğu, dünya siyaseti üzerinde egemen aktörler haline gelmiştir (Demir, 2012, s. 209).

Bu dönemde Avrupa siyasetini belirleyen ittifaklar sistemi, genel anlamda devletlerin birbirlerine duyduğu güvensizlikler üzerinden şekillenmiş ve yeni siyasi yapı, blokların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle her devlet kendi çıkarlarına siyasi olarak yakın duran devletler ile ittifaklar yaparak, toprak bütünlğünü kendisine tehdit olarak gördüğü devlete karşı savunmuştur.

Böylesi bir ittifaklaşmanın 20'inci yüzyıla taşınmasında, Almanya'da Bismarck'ın başbakanlık görevinden ayrılmasının önemli bir yeri olduğu söylemek mümkündür. Nitekim Bismarck'ın 26 yıllık başbakınlık görevini bırakması ile değişen Alman dış politikası, Almanya'ya karşı Avrupa'da yeni ittifaklara zemin hazırlamış ve Üçlü İtilaf (İngiltere, Frasna, Rusya) bloklaşmasının temelini oluşturmuştur (Armaoğlu , 2021, s. 40-41;). Bunun yanında Almanya ve müffetiki Avustuya-Macaristan İmparatorluğu'da kendilerine yönelik blok tehdit karşısında, aynı tehdit ile toprak bütünlüğü tehlike altında olan devletleri yanlarına çekebilmek için girişimlerde bulunmuş ve nitekim ittifak bloğunu oratya çıkarmıştır.

Devleterin ittifaklar yaparak bir blokta yer almaları, onların aynı zamanda bir denge arayışı içerisinde olduklarını göstermektedir. Her ulusun statükoyu ya koruma ya da devirmeye çalıştığı güç dengesi anlayışı (Monticone, 2008, s. 498; Sheehan, 1996, s. 11), 20'inci yüzyılda devletlerarası siyasette, coğrafya'nın da ön plana çıkarılan bir güç unsuru olarak

kullanılmasının zeminini hazırlamıştır. Böylelikle devletler kendi toprak bütünlüklerine karşı yürütülen savaş planlarını farklı coğrafyalara yönlendirerek, kendi topraklarına yönelik tek yönlü güç unsrularını dağıtma fırsatı elde edebileceklerdir. Nitekim 1911 yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan ordularının toplamı 5.5 milyon iken, İtilaf Kuvvetlerinin elinde ise 7.44 milyon asker bulunmaktaydı (Tablo 1). 1914 yılında, Batı cephesinde savaş başladığında ise Schlieffen taarruz planını uygulayan Almanya, Belçika sınırına 1.8 milyon asker yığarken İngiltere, Fransa ve Belçika ise 2.38 milyon askerle savunma hattı kurmuştur (Archer, vd, 2013, s. 565).

Tablo 2. 1911'de Üçlü İttifak ve İtilaf'ın Savaş Gücü (Kişi)

Ordu	Kolordu	Bölümler	Toplam Mobilize Güç
Almanya	26	90	3.479.000
Avusturya-Macaristan	16	57.5	2.025.000
Merkezi Güçler Toplamı	42	147.5	5.504.000
İtalya	12	37	1.200.000
Üçlü İttifak Toplamı	54	184.5	6.704.000
Fransa	21	70	3.348.000
Rusya	37	137	3.750.000
İkili İttifak Toplamı	58	207	7.098.000
İngiltere	-	7	350.000
İtilaf Devletleri Toplamı	58	214	7.448.000

Kaynak. (Afflerbach, 2014, s. 29)

Avrupa kıtasına yayılan bu devasa nicelikli askeri gücün, savaşın ilk günlerinde belirli cephelerde sıkışması ve Almaya'nın Batı cephesinde Belçika, Fransa, İngiltere; Doğu cephesinde ise Rusya ile çatışma halinde olması, savaşın farklı coğrafyalara yayılmasını jeostrateji açısından zorunlu kılmıştır. Bu nedenle itilaf devletlerine karşılık Almanya çıkarlarının da gereği olarak Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasını sağlayacak politikalar izlemiş ve başarılı olmuştur.

Böylelikle Avrupa topraklarındaki savaş Anadolu, Ortadoğu ve Kafkasya'ya topraklarına sıçrayarak, yeni coğrafyalar vasıtasıyla Almanya'nın cephelerdeki durumunu rahatlatmıştır. Böylesi bir ittifakın gereği olarak Osmanlı Devleti'de, özellikle Rusya ve İngiltere'ye karşı toprak bütünlüğünü koruma ve kaybettikleri yerleri yeniden ele geçirme stratejisi izlemiş ve savaş oldukça geniş bir alana yayılmıştır (Çınar, 2014, s. 54).

Birinci Dünya Savaşı'nın ana nedeni olarak, Almanya'nın kendisinden önce siyasi birliğini tamamlayan ülkelerin küresel düzeyde kurdukları jeopoitik ve jeoekomoik ilişkileri değiştirme niyeti gösterilmektedir (Manic & Stepic, 2015, s. 3). Batı'da İngiltere ve Fransa'nın kurdukları güçlü deniz kuvvetleri ile demografik, ekonomik, ticari, askeri ve jeopolitik düzlemde geniş denizaşırı koloniler kurmaları; Almanya'nın kendisini jeopolitik olarak şizofrenik bir konumda bulmasına neden olmuş ve gecikmiş bir ulus devlet gerçeği, diğer büyük güçler ile rekabet etme hırsını Alman dış politikasına aşılamıştır. Nitekim bu dönemde koloniler tarafından kapsanan toplam alan olan 79,2 milyon km iken, bu alanın 2,6 milyon km^2'si (%3,3) Almanya'ya aitti ve bu, Belçika'nın sahip olduğundan (2,4 milyon) sadece biraz daha fazla olması anlamına gelmekteydi. Bunun yanında, Portekiz 2,1 milyon km^2 ve Hollanda ise 2 milyon km^2'lik alana hakimdiler. İngiltere "güneşin hiç batmadığı ülke" 32,7 milyon km^2'ye (toplam kolonilerin %41,3'ü), Fransa ise 11 milyon km^2'lik alana hakimdi (Krivokapić, 2010, s. 420).

Birinci Dünya Savaşı'na gelinen siyasi süreç ve savaş, 18'inci yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlanan güç olgusuna yeni bir parametrenin daha eklemlendiğini göstermiştir. Bu olgu her bir devletin nüfus, sanayi ve lojistik kabiliyetlerini diğer devletlere karşı üstün tutabilmek için farklı coğrafyaları kontrol etmeyi gerekli kılan jeopolitiktir. Devletler, mevcut güçlerini devam ettirebilmek ya da üstün tutabilmek adına, coğrafyayı bir politika aracı haline getirmiş ve böylelikle güç parametlerine coğrafi anlamda yayılmacılık faaliyetleri de eklemişlerdir. Yayılmacılık faaliyetleri her ne kadar daha eski tarihlere dayansa da I. Dünya Savaşı, her bir devletin diğer develete üstünlük kurabilmesinin şartını daha fazla sömürge elde edebilmesine bağlamıştır. Dolayısı ile bu sürece geç katılan devletler bu şartı sağlayabilmek adına tek yolun savaş olduğu gerçeği ile yüzleşmiş ve böylece "coğrafyayı elde tutma" ve " coğrafyayı ele geçirme" süreci ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise güç anlayışı iki kutuplu sistemin ortaya çıkması ile klasik askeri güçlerinin yanına konumlanan ideolojik, diplomatik ve ekonomik unsurlarla da tanımlanan bir olgu haline gelmiştir. Bu savaşın sonunda süper güç olarak tanımlanan iki devlet askeri gücün tek başına yeterli olmadığı, askeri güç ile birlikte kombinlenen ideolojik, diplomatik, ekonomik ve askeri unsurlarla gücün yeniden tanımlandığı bir güç sistemini ortaya çıkarmışlardır (Ikenberry, 2001). Bu durumun birbirlerine eklemlenen devletlerle daha güçlü hale gelceğinin anlaşılması ile de coğrafi olarak birbirilerine bağlanan ve yeni bir güç anlayışı

ortaya çıkmış ve gücün tüm unsurlarının her devlet için ortak olarak tanımlanan düşmana karşı kanalize edecek yeni bir güç dengesi sistemi ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliğinn dağılması ile bilrikte küresel güç dengelerinde yaşanan değşim, devletlerin güç algılarında da farklılıkların yaşanmasının önünü açmıştır. Bu dönemle birlikte, Soğuk Savaş döneminin baskın güç anlayışını oluşturan askeri gücün yerini yeni jeopolitik stratejik yaklaşımlar almış, tek kutuplu düzenin yeni güç algısı ise ABD liderliğinde tek kutuplu bir dünya düzenine uyumu zorunlu hale getirmiştir. Jeopolitik güç dengelerinde yaşanan bu değişim, NATO gibi Batı merkezli jeopolitik stratejilerin genişlemesini sağlayarak ABD'nin küresel hegemonyasını pekiştirmiştir (Nye, 1990). Jeopolotik anlamda Avrasya üzerindeki yeni güç dengesi, ABD'nin stratejik hedefleri ile paralel bir seyir izlemeye başlamıştır. Bunun yanında Sovyet sonrası dönemde Avrasya'da ortaya çıkan güç boşluğu, bölgesel güçlerin yükselişine zemin hazırlamıştır. Özellikle Rusya bu güç boşluğu ortamında enerjiyi jeopolitik bir araç olarak kullanmaya başlamış, Çin ise yükselen bir ekonomi olarak Kuşak ve Yol Girişimi ile Avrasya'nın ekonomik alt yapısında kendini tanımlamaya başlamıştır (Bassin & Pozzo, 2017). Ayrıca Hindistan ve Türkiye gibi ülkeler de kendi bölgelerinde jeopolitik dengeleyiciler olarak yeni bir güç perspektifi ortaya çıkarmıştır.

Bu dönemin yeni jeopolitik güç anlayışında, ekonomik araçlar önemini arttırmaya başlamıştır. Özellikle enerji kaynaklarının kontrolü, ticaret yollarının güvenliği ve teknoloji, jeopolitik güç anlayışlarında derin değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu güç anlayışında Rusya, enerji kaynaklarını Avrupa üzerindeki etkisini arttırmak için kaldıraç olarak kullanırken, Çin ve ABD ise ticaret koridorlarının yönetimi ile güç perspektifine yeni bir boyut kazandırmıştır (Baran, 2007). Bunun yanında yeni dönem ile birlikte, klasik askeri stratejilerde de değişimler yaşanmaya başlamıştır. Öyle ki yeni askeri strajiler, kapasitenin ötesinde hibrit jeopolitik stratejileri benimsemeye başlamıştır (Galeotti, 2016). Bu yeni stratejilier, hem askeri, hem ekonomik hem de bilişim unsurlarının bir araya getirilerek oluşturulduğu modern jeopoitik gerçekliklere uygun hale getirilmişlerdir. Bu duruma ek olarak, jeopolitik güvenlik anlayışında yaşanan değişimler de askeri tehditlerin ötesine geçmeye başlamıştır. Bu tehditler çeşitlenerek enerji güvenliği, iklim değişikliği, siber saldırılar gibi yeni boyutlara taşınmıştır. Kollektif savunma örgütleri de da bu değişen tehdt algısına uyum sağlamış, özellikle NATO güvenlik konseptini yenileyerek terörizm, uzay güvenliği, iklim değişikliği, insan kaçakçılığı gibi yeni güvenlik konseptleri benimsemiştir (Keohane & Nye, 2012). Bu yeni dönem ile bilrikte güç anlayışında da değişimler yaşanmıştır. Özellikle önceki dönemlerde kullanılan güç kavramı

bölünmüş ve yerini; sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç kavramlarına bırakmıştır. Sert güç, bir devletin diğer bir devlet veya aktör üzerindeki doğrudan zorlayıcı gücünü (ekonomik yaptırımlar, zorlayıcı diplomasi, tehditler ve askeri müdahaleler) ifade ederken; yumuşak güç, bir devlet ya da aktörü doğrudan zorlama yerine, kendi isteğiyle iş birliği yapmasını sağlayacak bir çekicilik ve ikna gücü oluşturmayı amaçlar (ideolojik, kültürel, politik, değerlerin cazibesi) bunun yanında akıllı güç ise bir devletin hem sert gücü hem de akıllı gücü birlikte etkili bir şekilde kullanılmasını ifade eder.

Görüldüğü üzere jeopolitiğin bir güç unsuru olarak ortaya çıkması onun bir dizi siyasi düşünce içinde evrilmesi ile ilişkili bir durumdur. Güç konusu her ne kadar farklı zamanlarda farklı adlandırmalara sahip olsa da gücün elde edilme amacı daima jeopolitiği belirlemede başat bir araç olarak kullanılmasına imkân tanımıştır. Gücün ölçümü zaman içinde farklı parametrelere bağlanmış olsa da kullanım amacı daima coğrafyalara ve onun sağladığı avantajlara ulaşma amacıyla kullanılmasına imkân tanımıştır. Böylece jeopolitik, devletler açısından uğruna güç elde etmek için çaba harcanılan bir amaç haline dönüşmüştür.

1.5. Jeopolitiğe Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Akademik bir çalışma alanı olarak jeopolitik, devletleri temsil eden farklı jeopolitik cephelerin oluşması ile şekillenmeye başlamıştır (Hasanov, 2012, s. 41). Önceki dönemlerde coğrafyanın devlet politikaları üzerindeki etkisine dair pek çok örnek bulunmakla birlikte, jeopolitiğin spesifik bölgesel veya küresel strateji koşulları çerçevesinde incelenip devlet politikalarında bilinçli bir araç olarak teorik anlamda kullanılması ancak 19. yüzyılda mümkün olmuştur. Bu dönemin jeopolitik teorileri daha çok stratejik anlamda önem taşıyan bölgelerin ele geçirilmesi ile bir dünya hakimiyeti öngören bir değerlendirme sunar. Bunun yanında Flint (2006) de belirttiği gibi "*güçlü ülkelerin daha zayıf devletler üzerindeki egemenliğinden ayırmaya yönelik teorik bir girişim"* olarak da tanımlamaktadır. Literatürde daha çok "*Klasik Jeopolitik"* olarak da adlandırılan bu dönem, aynı zamanda kaynakların paylaşımı ve kontrolü üzerine ortaya çıkan anlaşmazlıkların ve savaşların da dönemi olarak bilinmektedir.

Bu dönemde şekillenmeye başlanan jeopolitik bakış açısı teorileri, tüm dünyayı tek bir teoride görebilecekleri üzerine iddialı varsayımlarda bulunmuşlardır. Başka bir değişle 19'uncu yüzyıl jeopolitik bakış açısı ile beyaz, erkek ve üst sınıf bakış açısı ile tüm dünyanın "görülebilir" bir "şeffaf alan" (Staeheli ve Kofman, 2004; Haraway, 1998; Rose, 1997) olduğu inancı, teorilerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bunun yanında teorisyenler dünyayı belirli

bölgelere ayırırken de tarihsel eğilimleri yeniden tanımlamışlardır (Flint C. , Introduction to Geopolitics, 2006, s. 16).

19'uncu yüzyılın jeopolitik teorileri birtakım devletlerin çıkarlarını esas alarak jeostratejik anlamda kara, deniz ve hava sahalarının korunması, komşu ülkelerin ve "barbar milletlerin" bulundukları bölgelerin işgal edilmesi, imparatorlukların askeri kapasiteleri oranında sınırlarını genişletmesi gibi birçok amaç belirlemişlerdir (Hasanov, 2012, s. 42).

Genel anlamda Klasik Jeopolitik dönem ile ilişkilendirdiğimiz teorik düşüncelerin, içinde bulundukları zamanın siyasi düşüncelerinden etkilendikleri ve bu etkilerin ise her devletin tek tek içinde bulundukları uluslararası konjonktürle şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda klasik jeopolitik dönemin ortaya çıkışı, coğrafyanın stratejik öneminin teorik çerçevede sistematik bir şekilde ele alınmasını sağlamış ve coğrafya temelli güç mücadelesi anlayışını kalıcı bir boyuta taşımıştır. Bu nedenle jeopolitiğin bir teori olarak nasıl ortaya çıktığı ve bu teorilerin devletler tarafından nasıl kullanıldığını anlamak önemlidir.

1.5.1. Klasik Kıta Avrupa'sı Jeopolitiği

Jeopolitiğin Avrupa kıtasında düşünürlerin hayal dünyalarında bir teori olarak şekillenmesine etki eden iki önemli durumdan bahsetmek gerekiyor. Bunlar 19'uncu yüzyılın siyasi ortamı ve bilimsel gelişmeleridir. Bu dönemin düşünürleri ve stratejistleri coğrafyayı, devletlerin ekonomik çıkar elde etme, genişleme ve savunma rolü ile ilişkilendirerek teorik hale getirdiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında düşünürlerin coğrafyaya yükledikleri bu anlamın dönemin bilimsel gelişmelerinin de büyük oranda etkilendiğini bir gerçektir. Bu dönemde özellikle sanayinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve bu gelişmenin sağladığı ulaşım ve iletişim olanakları, devletlerin coğrafi faktörleri daha bilinçli bir şekilde kullanmasını sağlarken; özellikle büyük güçler bu farkındalık ile küresel nüfuzlarını genişletmek amacıyla coğrafyanın siyasi değeri üzerine daha fazla politika üretmeye başlamışlardır. Böylece, devletlerin sadece etnik ya da kültürel bağlarla değil aynı zamanda coğrafi sınırlara dayalı olarak da genişlemesi gerektiği fikri baskın hale gelmiştir. Bu düşünce devletlerin hem kendi uluslarını ve sınırlarını hem de genişlemesine imkân tanıyacak stratejik bölge ve kaynakları ele geçirme istencini pekiştirmiştir.

19'uncu yüzyılda Avrupa'da yaygın olarak tartışılan ve devletin milletle örtüşmesi gerektiğini vurgulayan "milliyet ilkesi", siyasal ve ulusal varlık arasında bir uyum olması gerektiğini vurgulamıştır. Böylelikle ulusal bütünleşme fikirlerinin benimsenmesine zemin

hazırlayan Fransız devrimi ile geçmişin ortak unsurlarının kullanımının yanı sıra, siyasi birlik ve bağımsızlık için ortak dil, din, tarih birlikteliği ön plana çıkmıştır (Stogiannos, 2017, s. 31).

Bu dönemde ön plana çıkan bir diğer unsur ise Avrupa kıtasındaki siyasi birlik kurma girişimleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan savaş halidir. Öyle ki 1815 ile 1871 yılları arasında sadece Avrupa içinde otuzdan fazla savaş görülmüştür. Bu savaş halinde Avrupalı devletler yine Avrupalı devletlerle karşı karşıya gelmişlerdir (Anderson S. , 2007, s. 304). Aynı zamanda Viyana ve Berlin kongreleri ile de Avrupa'nın mevcut güç dengesinin korunması karşılığında küçük devletlerin topraklarına el koyulması politikası izlenmiştir (Taylor A. J., The Struggle for Mastery in Europe 1848 - 1918, 1952, s. 306). 19'uncu yüzyılın 20'nci yüzyıla bıraktığı miras, sömürge elde etme noktasında büyük güçlerin varlıklarını diğer bölgelere taşınması olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum ise jeopolitik düşüncenin tezahürünün "genişleme" olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Jeopolitik düşüncenin onu somutlaştıranlar açısından ortaya çıkmasında etkili olan diğer etken ise 19'uncu yüzyıl Avrupa'sında yaşanan bilimsel gelişmelerdir. Bu yüzyılın en önemli bilimsel ilerlemesi sanayi devrimi ve onun beraberinde getirdiği savaşın sanayileşmesi olsa da, bir önceki yüzyılın mirası olan aydınlanma ile birlikte, Avrupa'daki tüm dikkatler bilimsel gelişmelere odaklanmıştır. Bu odaklanma neticesinde ilk jeopolitik teorinin ortaya çıktığı 19'uncu yüzyıl Almanya'sında, biyoloji ve siyaset terimlerinim birlikte kullanıldığını görüyoruz. Alman zoolog, fizyolog ve radikal politikacı olan Carl Vogt'un (1817-1895) siyaset teorisyenleri tarafından kullanılan "organizma olarak devlet" anlayışı, dönemin politik ve materyalist söylemlerinin birlikte ender kullanıldığı bir dönemde (Nyhart, 2017), politikanın bilimsel bir zemine nasıl oturtulmak istendiğini ortaya koymaktadır.

Organizmacı anlayışın devlet teorisi içindeki yeri incelendiğinde ise, tartışmaların daha çok anayasal bir monarşi etrafındaki bir dizi konumu savunmak için kullanıldığı görülmektedir. Bu savunma ise monarkın bir organ olarak devlet içinde nasıl koordine edileceği, hangi işlevlere sahip olacağı ve aynı zamanda hangi organdan önce geleceği tartışmaları üzerinde şekillenmekteydi (Mazzolini, 1988, s. 83-85).

Charles Darwin'nin (1809-1882) devrim niteliğindeki bulgularının ortaya çıkardığı bilimsel zeminde Carl Vogt'tanın (1817-1895) inşa ettiği devlet teorisi yaklaşımı, devletin işleyişi hakkındaki görüşlerin materyalist bir bakış açısı ile yorumlanmasına neden olmuşsa da bu bakış açısının devletlerin politikalarında nasıl yer bulacağı ilk defa Friedrich Ratzel (1844-

1904) tarafından açıklanmıştır. Ratzel'in içinde bulunduğu bu düşünce sisteminin, onun ve ondan sonraki jeopolitik kuramcıların teorilerindeki etkisi birlikte düşünüldüğünde, jeopolitiğin Avrupa kıtasında bir bilim olarak ortaya çıkmasında, 19'uncu yüzyılın siyasi ve bilimsel ortamının etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ratzel'in jeopolitik kuramının şekillenmesinde, Darwin'in ve Sosyal Darvinistlerin evrim teorisinin yanı sıra Darwinizm görüşleri, Ritter'in ve Humbold'un coğrafi teorilerinin (Hasanov, 2012, s. 45) ve Vogt'ın etkisinden bahsetmek mümkündür. Aynı zamanda Ratzel'in öne çıkan milliyetçi duruşunun da bir bilim adamı olarak kendi döneminin jeopolitik teorilerinin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Zira Alman politikacı ve entellektüellerin Britanya'yı "ilahi hakkı" olmayan kibirli bir ulus olarak gördükleri bir dönemde, Şansölye Bismarck'ın da Almanya'nın "güneşteki yerini" hak ettiğini vurgulaması Ratzel'in, coğrafyayı akademik bir disiplin olarak kurmasında etkili olmuştur (Flint C. , Introduction to Geopolitics, 2006, s. 20). Bu durum Avrupa jeopolitik fikrinin şekillenmesinin de önünü açmıştır.

1.5.1.1. Friedrich Ratzel ve Yaşam Alanı Teorisi (Lebensraum)

Jeopolitiğin realist anlamda bir bilim olarak var olması ve Kara Avrupa'sı Okulu kuruluşunun oluşmasında, Alman jeopolitik okulunun kurucusu Friedrich Ratzel'in (1844-1904) önemli bir payı vardır. Ratzel, bilim insanı olarak ilk defa siyasi coğrafyanın temelini atmış ve kendi döneminin jeopolitik düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Almanya'da kurduğu coğrafi antropoloji okulu ile doğanın insanlar, insan toplulukları ve yaşam biçimleri üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar yapmıştır. Bunun yanında Darwinizmin biyolojik gelişim teorisini, insanlar ve topluluklar üzerinden yeniden yorumlamış ve buradan jeopolitik anlamda çıkarımlar elde etmiştir (Hasanov, 2012, s. 45).

Ratzel ile ilişkilendirilen en önemli teori olan "yaşam alanı teorisi" (*lebensraum)* 18'inci yüzyılın, 19'uncu yüzyıla bıraktığı bu siyasi ve bilimsel ortamda ortaya çıkmıştır. Ratzel Lebensraum'u somut bir mekânda ortaya çıkan devlet ile ilişkilendirmiş ve organizmacı yaklaşım ile, canlı bir bünye olarak nitelendirilen bu varlığa politik bir doğa atfetmiştir. Ratzel, bir canlı türü olarak tanımladığı Lebensraum'un yaşam biçimini desteklemek için ise metebolojik gereksinimlerine karşılık verebilecek bir coğrafi alan ifade etmiştir (Smith W. D., 1980, s. 53). Bu coğrafi alan Darwinci bir doğal seçilim ile yayılmacılığın yaşamsal bir gereksinim olduğu evrimsel bir yayılma eğilimini devletin merkezine yerleştirmiştir.

Ratzel'in oluşturduğu Lebensraum kavramına ilişkin en önemli açıklamaları *Der Lebensraum: Eine biogeograpische Studie*'de (Ratzel, 1901) ifade edilmiştir. Ratzel bu açıklamalarında Lebensraum'u belirli bir çevrenin biyolojik, coğrafi ve antropolojik koşullarını bir araya getiren bir kavram olarak ortaya çıkarmıştır. Görünürde sentetik olan bu kavram, tür ile çevre arasındaki ilişkiye dair biyolojik alanlar atfetmiştir. Böylelikle Lebensraum bir canlı türünü, yaşamını desteklemek için coğrafi bir alan ile özdeşleştirmiş ve bu alanın da türün mevcut popülasyonuna göre genişleyebileceğini ifade etmiştir (Smith W. D., 1980, s. 53). Doğal bir davranış eylemi olarak nitelendirilen Lebensraum aynı zamanda, nüfustaki herhangi bir artış veya azalma durumunda yaşamsal gereksinimleri karşılayabilmesi açısından genişleyebilen bir potansiyele de sahiptir. Ratzel bu durumu, "yeni yaşam biçimi, var olmak için uzama, özelliklerini oluşturmak ve aktarmak için daha fazla alana ihtiyaç duyar" diyerek açıklamıştır (Bassin, Imperialism and the Nation State in Friedrich Ratzel's Political Geography, 1987, s. 477).

Ratzel'in devlete atfettiği bu biyolojik özellikler, onun kendi sınırları dışında yeni yaşam alanları aramasına da doğal bir meşruiyet atfeder. Ratzel bu kuramı ile bazı halkların topraklarının tecavüze uğrayarak ele geçirilmesini, diğer devletlerin gelişimi açısından temel ilke olarak benimser. Bunun yanında devletlerin genişleme girişimlerinin tıpkı doğadaki mücadele alanında olduğu gibi, güçlünün güçsüz üzerinde hakimiyet kurması ile özdeşleştirir. Ratzel'e göre devletlerin hakimiyet çizgilerini belirleyen sınırlar "*sınırlayıcı bir çizgi"* değil, aksine devletin büyümesinde geçici bir rolü olan çevresel bir etmendir ve zamanı geldiğinde bu etmen aşılabilirdir.

Ratzel devletin kendi sınırları dışına taşmasını kültürle de ilişkilendirmiştir. Ratzel'e göre zorunlu yaşam alanı (Raum) yani mekân, en önemli politik ve coğrafi etken durumundadır. Devlet bu mekân üzerinde askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklar üzerinde tam kontrol sahibidir. Mekân aynı zamanda halkın karakter yapısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve toprak, halka yaşam enerjisi veren jeolojik ve biyolojik bir ortamdır. Bu ortam devletin niteliklerini ve halkın karakterini şekillendirir. Ratzel *"yayılmacılık kuralı"* olarak belirlediği yedi maddeyi de kültürel bir perspektif ile açıklar (Hasanov, 2012, s. 45-47):

- Devlet sınırları sahip oldukları kültürler ile gelişir ve genişler;
- Devlet sınırlarının genişlemesinde diğer alanlarda var olan gelişmeler ve etkinlikler önemli bir rol oynar;

- Devletlerin genişlemesi ya da küçülmesi küçük halk ya da devletlerin ilhakı ile mümkün olur;
- Sınırlar devletlerin duyu organlarıdır; devletlerin güçlerinde meydana gelen değişimler ilk olarak sınırlara yansır;
- Devletler etraflarında bulunan coğrafi anlamda doğal yaşam alanlarını (kıyı şerileri, nehir yatakları, vadiler ve doğal kaynaklar) ele geçirmeye çalışır;
- Devletler sınırlarını genişletmeye yönelik ilk uyarıcı mesajını, kendi halkıyla komşu olan halkların kültürel gelişimleri arasındaki farklılıkla algılar.
- Zayıf kültüre sahip halkların ya da ülkelerin ele geçirilmesi bir devletten diğerine sirayet ettikçe daha büyük coğrafi bölgelerin ele geçirilmesi sağlanır ve böylelikle doğal sınırlara ulaşılır.

Ratzel'in düşüncesinin temelinde, *"insan toplumunun karakteri ve gelişimi üzerinde şekillendirici bir etki olarak fiziksel çevre"* yani determinizm yer almaktadır (Synder J. , 2006). Bu durum zamanın entelektüel dinamiklerine uygun olan ve devleti, kendi bölgesel alanı içinde kaynakları olan, bu kaynaklar ile biyolojik veya organik bir varlık olarak büyüyebilen bir organizma olarak tanımlamaktadır. Organik olarak tanımlanan bu devletler aynı zamanda doğal yasalara yani, onun *lebensraum'una* veya *"yaşam alanı"*na tabi olarak hayatta kalabilmektedir (Kelly, 2016, s. 50).

Ratzel devlet incelemeleri üzerine yaptığı analizler ile siyasi coğrafyanın "babası" olarak adlandırılmaktadır (Cohen S. B., 2015, s. 17). Onun bilim ve evrim temelinde devlete ve politikalarına yönelik tespitleri, her ne kadar Almanya'nın dış politikası ile ilişkilendirilse de, mekana (raum) ve konuma (lage) odaklı coğrafya yaklaşımları, kendisinden sonraki bilim insanlarını ve politikacıları etkilemeyi başarmıştır.

Ratzel'in ortaya koyduğu perspektif ve tespitler coğrafya ve devlet arasında siyasi ve kültürel dinamiklerin açıklanması noktasında önemli bir çerçeve sunmaktadır. Onun sunmuş olduğu bu teorik bakış açısı, modern jeopolitik gelişmeleri çözümleyebilmek açısından oldukça anlamlıdır. Buradan hareketle Ratzel'in yaşam alanı (Lebensraum) ve yayılmacılık kurallarının geçerliliğini, Ukrayna-Rusya savaşı açısından da sınamak; bu savaşa dair farlı bir bakış açısı yakalayabilmek için oldukça önemlidir.

Ratzel'in yayılmacılık kuramında belirttiği sınırların kültürler ile gelişip genişlemesi, Rusya'nın "Rus dünyası" (Russkiy Mir) ideolojisi ile ilişkilendirilebilir. Nitekim ideoloji Rusya'nın yalnızca sınırları içerisindeki halkları değil aynı zamanda Rusça konuşan, Rus kültürüne yakın hisseden ya da tarihi bağlar yoluyla Rusya ile ilişkilendirilen bireyleri ve toplulukları da kapsar. Rusya'nın Ukrayna toprakları üzerindeki tarihsel bağları göz önüne alındığında, bu toprakları tarihsel ve kültürel anlamda "Rus Yaşam Alanı" olarak görme ihtimali oldukça yüksektir. Bu durum aynı zamanda Ukrayna'daki Rusça konuşan toplulukları koruma iddiasıyla, Ukrayna topraklarını işgale başlamasını da açıklayan bir durumdur.

Ratzel'in belirtmiş olduğu devlet sınırlarının genişlemesinde diğer alanlarda var olan gelişmeler ve etkinliklerin önemli bir rol oynaması öngörüsü de Ukrayna'nın AB ve özellikle NATO üyelik süreçleri ile açıklanabilir. Ukrayna'nın Batı ile entegrasyon süreci, Rusya'nın sınır genişlemesine dair endişelerini tetiklemiş ve bu durum askeri müdahale sürecine yol açmış olabilir. Bunun nedeni olarak, Rusya'nın kendi güvenliğine yönelik Ukrayna topraklarından gelebilecek olası bir tehdidi, var olmadan ortadan kaldırmak istemesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Devletlerin genişlemesinin küçük halk ya da devletlerin ilhakı ile mümkün olduğunu belirten Ratzel'in teorisi, Rusya'nın "kendisinin" olarak gördüğü Kırım, Donetsk ve Luhansk ilhaklarını açıklar niteliktedir. Nitekim 2022 yılında Rusya'nın işgal girişimi başlamadan önce de Rusya'nın bu bölgelere yönelik ayrılıkçı hareketlere destek verdiği bilinen bir gerçektir. Savaşın başlamasından önce Kırım'ın, başlamasından sonra da Donetsk ve Luhansk ilhakı kültürel, dilsel ve tarihsel bağlar ile meşrulaştırılan fakat Ratzel'in devletlerin doğal büyüme ve yayılma eğilimine dair teorisini destekleyen önemli bir pratik çerçeve sunmaktadır.

Ratzel'in devlet sınırlarına atfettiği 'duyu organı' betimlemesi ve devlet güçlerine ilişkin değişimlerin ilk olarak sınırlara yansıması öngörüsü, coğrafya ve sınırların devletlerin güç kapasitelerini temsil eden dinamik yapı olduğu fikri ile temellenir. Bu dinamik yapı, Ukrayna-Rusya savaşı açısından değerlendirildiğinde, Ukrayna sınırlarında Rusya'nın etnik Rus nüfusun varlığına yönelik yeni sınır tanımlamaları ve bu tanımlamalara ilişkin yeni güç göstergeleri, Ratzel'in teorisini geçerli hale getirmektedir. Bunun yanında Rusya'nın, kendi sınır bölgesi yakınlarında kimlik, güvenlik ve stratejik algı ile Ukrayna topraklarına yönelik tek taraflı politikaları da güç perspektifinin Ratzel'in belirttiği gibi sınırlarda yaşandığını kanıtlar niteliktedir.

Ratzel'in, devletlerin sınırlarını genişletme çabalarını doğal yaşam alanlarını (kıyı şehirleri, nehir yatakları, doğal kaynaklar) ele geçirme çabası ile ilişkilendirdiği yayılmacılık kuralı da Ukrayna-Rusya savaşına ilişkin oldukça açıklayıcıdır. Nitekim Rusya'nın ilhak ederek kendi topraklarına kattığı Kırım, Luhansk ve Donetsk bölgeleri stratejik önemlerinin yanı sıra doğal kaynak (demir cevheri ve kömür yatakları) bakımından da oldukça zengindir. Bu bölgelerdeki madencilik faaliyetleri Ukrayna'nın kalkınmasında ekonomik ve stratejik bir rol oynamıştır. Bu bölgeler sadece doğal kaynak açısından değil aynı zamanda stratejik doğal kaynakların pazarlara çıkarıldığı önemli nehir yataklarına ve geçitlere de ev sahipliği yapmaktadır. Buradan hareketle Rusya'nın Ukrayna işgal girişiminde Ratzel'in teorisinin geçerli olduğu söylenebilir.

Rusya'nın Ukrayna işgali, Ratzel'in sınırlarını genişletme arayışında komşu halkların kültürel yapısını ve bu yapının kendi ulusal kimlikleriyle olan farklılıklarını bir uyarıcı olarak algılaması açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Bunun nedeni aslında savaşın Rusya açısından asli unsurunu da oluşturmaktadır. Nitekim Rusya, Ukrayna'nın Batı ile olan entegrasyon çabalarını devamlı olarak Rusya'nın kültürel ve tarihsel etkisine bir tehdit olarak değerlendirmiş çoğu zaman Ukrayna doğal bir devlet olmadığına dair açıklamalarda bulunmuştur. Bunun yanında Ukrayna'nın politik ve kültürel eksenini tarihsel perspektifinin aksine, Avrupa Birliği (AB) ve NATO üzerinden açıklaması da **Rus dünyası** (Russkiy Mir) kavramı temelinde Rusya için kültürel ve jeopolitik bir "farklılık" oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, Rusya'nın Ukrayna sınırlarını kendi kültürel ekseninde yeniden tanımlamasına neden olan bir motivasyon geliştirmesine ve bu sınırları ilhak etmeye giden bire sürece evrilmesine neden olduğu söylenebilir.

Ratzel'in ortaya koyduğu jeopolitik teori, Ukrayna-Rusya savaşını özellikle sınırların jeopolitik ve kültürel anlamlarını kavramak açısından önemli bir çerçeve sunarken, devletlerin organik bir yapı olarak hareket ettiklerine dair güçlü önermeleri, bu savaş bağlamında da geçerliliğini korumaktadır. Bunun yanında teorinin 19'un yüzyıl siyasi düşüncesi temelinde bir devlet davranış modeli olarak kurgulandığını bu neden teorinin sınırlı olduğunu ve günümüzün karmaşık uluslararası ilişkiler sisteminde tek başına yeterli olamayacağının bilincinde olmak oldukça önemlidir. Bunun yanında teorinin modern anlamda devletlerin ekonomik, teknolojik ve küresel boyutlarını içermemesi de bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Ratzel'in teorisinin Ukrayna-Rusya savaşını açıklamada sınırlı anlamda geçerli olduğu söylenebilir.

1.5.1.2. Rudolf Kjellén (1864-1922)

Rudolf Kjellén, kendi yüzyılının en önemli İskandinav siyaset bilimcisi olarak kabul edilmektedir. Kjellén aynı zamanda coğrafya bilimci Ratzel ile birlikte, Alman jeopolitik okulunun kurucuları arasında yer almaktadır. Kendisi Alman olmamakla beraber tüm eserleri Almanca'ya çevrilmiştir. Bu eserler daha sonra Almanya'nın önde gelen teorisyen ve generali olan Haoushofer içim ilham kaynağı olmuştur (Tunander, 2001, s. 451). Kjellén siyaset bilimi profesörü olmanın yanında aynı zamanda "Yeni Sağ" olarak adlandırılan muhafazakâr bir hareketin ortak kurucusudur. Yazdığı "The Great Powers" [Stormakterna] adlı iki ciltlik kitabında "biyopolitika" terimi ilk olarak adlandıran ve entelektüel anlamda temellendiren çalışmalara yer vermiştir (Gunneflo, 2015, s. 31). Bunun yanında üzerinde sıklıkla duracağımız jeopolitik teriminin de müellifidir (Hasanov, 2012, s. 49).

Kjellén de hocası olarak gördüğü Ratzel gibi döneminin bilimsel gelişmelerinden yararlanmış ve 18'inci yüzyılın ikinci yarısında organik bir devlet yapısı temelinde nüfus, refah ve güvenlik konularında politikalar üretmiştir. Kjellén'i ön plana çıkaran ise Ratzel'in benimsediği organik devlet görüşünü emekleme döneminde olan siyaset biliminin kalbine oturtmasıdır. Öyle ki Kjellén, organik devlet görüşü ile etnisite ve ülkesellik, güç ve kimlik, metaforlar ve söylemsel analiz üzerine önemli tespitlerde bulunur. Onun organik devlet görüşü, devleti kendi dinamiği ve mantığı, gücü ve iradesi, toprak ve halkın organik bir birliği, beden ve ruhu olan bir organizma, uluslararası alanda bir kişilik ile bağımsız bir inceleme nesnesi olarak görme girişimidir (Tunander, 2001, s. 454).

Görüldüğü gibi Kjellén de tıpkı Ratzel gibi jeopolitiği, organik bir devlet üzerine inşa etmiştir. O devletin sınırlarına kutsal bir doğa atfederek, bu sınırlar içerisinde yaşayan halkın organik birliğine vurgu yapmıştır. Devletin tıpkı insan bedeninde olduğu gibi "kalp" ve "atardamarlar" a sahip organik bir bütün olduğunu açıklamıştır. Bu bütünlüğün bozulması yani bir devletin toprak kaybı ise uzuv kaybı olarak tasvir edilmiştir. Kjellén bu uzvun geri kazanımı için devletlerin içgüdüsel olarak hareket ettiğini belirtir.

Kjellén'in organik devlet teorisi temelinde coğrafya kullanarak inşa ettiği jeopolitik anlayışında ise, organik bir devletin dış ilişkilerinin nasıl olacağına dair açıklamaları da bulunur. Bunu yaparken de coğrafya ve onun türevlerinden yararlanır. Kjellén, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Versay anlaşmasının ardından jeopolitiği üç coğrafi etmenle açıklar. Bu etmenler; genişleme, toprak bütünlüğü ve hareket özgürlüğüdür (Hasanov, 2012, s. 49).

Kjellen'e göre jeopolitik hem siyaset biliminin bir disiplini hem de hem de siyasi aktörler tarafından kullanılan bir stratejiyi ifade eder. Jeopolitik incelemelerinde bir dereceye kadar devlet gruplarına odaklanırken, devletin işleyişindeki alt kategorileri önemsiz gösterir. Bunun yanında büyük güçlerin uluslararası arenada hareket etme yeteneklerini açıklarken de devletin kaynaklar, demografi vb gibi içsel yönlerini dahil eder. Kjellén, devletlerin yönetimlerinde bireysel anlamda devlet adamlarının rolü ile çok az ilgilenir. O devletlerin daha çok doğal, kültürel ve jeopolitik durumları tarafından yönetildiğini ifade eder. Devleti sıklıkla doğum, büyüme ve ölüm aşamaları olan bir organizma olarak ifaden Kjellén, ulus-devletin diğer ulus-devletlere karşı mücadeleye müdahil olmasını ve bu mücadelede irade gösterme ihtiyacını dikkate almaktadır. Ayrıca Kjellén, jeopolitiğin "yayılmacı" temeline odaklanır ve bunu devletlerin doğasına atfeder (Björk & Lundén, 2021, s. 3-4).

Kjellen'in organik devlet teorisi ile Ukrayna-Rusya savaşını anlamak, savaşın dinamiklerini ve Rusya'nın davranışlarını açıklamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Buradan hareketle Kjellen'in ortaya koyduğu jeopolitiğin üç coğrafi etmeni yani; genişleme, toprak bütünlüğü ve hareket özgürlüğü temelinde savaşın nedenlerine ilişkin pratik bilgiler elde edilebilir.

Kjellen'in teorisinde ortaya koyduğu genişleme kavramı, Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik işgalci politikalarıyla örtüşen bir politikayı temsil etmektedir. Rusya, özellikle Kırım'ın ilhakı ve doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketlere verdiği destek ve daha sonra bu bölgelerin de ilhakı ile coğrafi genişlemeyi, jeopolitik stratejisinin merkezine, tüm uluslararası tepkilere rağmen koymuştur. Kjellen'in görüşüne göre, bu tür yayılmacılık girişimleri devletlerin doğalarının bir gereğidir ve gerçekten de Rusya, bu yayılmacılığı hem tarihsel bir hak iddiası hem de jeopolitik bir zorunluluk olarak benimseyerek adeta bu durumun doğallığını uluslararası arenada pekiştirmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bunun yanında Kjellen'in organik devlet teorisinde ortaya koyduğu toprak bütünlüğü yaklaşımı da bir devletin hayatta kalmasının ön koşulu olarak açıklanmaktadır. Ukrayna-Rusya savaşında toprak bütünlüğünü kaybeden ülke Ukrayna olduğunu için bu durum, Ukrayna açısından değerlendirilebilir. Buradan hareketle, Rusya'nın işgalci tutumunun Ukrayna için bir varoluşsal tehdit oluşturduğunu ve Kiev yönetiminin hem ulusal kimliği hem de toprak bütünlüğünü koruma iradesini, Rusya'ya karşı Kjellen'in devlete atfettiği biçimde ilişkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında hareket özgürlüğü yaklaşımı ile Kjellen'in devletlerin kendi münhasır yetkileri bağlamında özgürce hareket edebilme kabiliyetleri olarak tanımlandığında,

bu parametrenin de Ukrayna-Rusya savaşı açısından geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim, Ukrayna'nn politik eksenini Batı'ya dönmesi; AB ve NATO'ya üye olması, münhasır anlamda Ukrayna'nın hareket özgürlüğünün kesin bir göstergesidir. Fakat Rusya'nın bu hareket özgürlüğü karşısındaki tutumunun, savaşa neden olduğu da bilinen bir gerçektir. Yani Rusya, Ukrayna'nın hareket özgürlüğünü kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılamış ve bu durumu jeopolitik bir engel olarak tanımlamıştır. Dolayısı ile Kjellen'in yaklaşımının geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Kjellen'in devletleri canlı bir organizma olarak tasvir ettiği teorik yaklaşımı, Rusya açısından kendi tarihsel, kültürel ve jeopolitik varlığını koruma güdüsü; Ukrayna açısından ise bir ulus-devlet olarak doğma ve büyüme aşamalarını tamamlama ve bu süreçte bağımsızlığını sürdürme çabası olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle Ukrayna-Rusya savaşının, Kjellen'in organik devlet yaklaşımı çerçevesinde, tarafların davranışlarının anlaşılmasını kolaylaştıran bir çerçeve sunduğu söylenebilir. Fakat, tıpkı Ratzel'in teorik açıklamalarında olduğu gibi Kjellen içinde organik devlet teorisinin modern uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını tam anlamıyla açıklamada eksik kaldığı görülmektedir. Kjellen'in yaklaşımının herhangi bir sınırdan yoksun olması ve devletleri sınırlayan uluslararası düzenin göz ardı edilmesi Ukrayna-Rusya savaşını açıklamakta bu teori açısından eksiklik yaratabilmektedir. Bunun yanında Kjellen'in coğrafya temelli yaklaşımında ekonomik, teknolojik ve ideolojik boyutların teoriye dahil edilmemesi de teorinin savaşın tüm boyutlarını açıklamadaki yetersizliği ortaya koymaktadır. Buna rağmen Kjellen'in teorisi Ukrayna-Rusya savaşın doğasını anlamak ve savaşın nedenlerine ilişkin genel bir çerçeve sunma açısından oldukça önemlidir.

1.5.1.3. Karl Haoushofer (1869-1946) Karasal Blok ve Yaşam Alanı Teorisi

Alman Münih Jeopolitik okulunun organizatörü olan Karl Haoushofer, kendi döneminin entelektüel yaklaşımı olan ve Ratzel ile Kjellen'in geleneklerini yansıtan deterministik nesnel ilkeleri benimsemiştir. Coğrafyacı, milliyetçi ve emekli bir ordu generali olan Haushofer ve meslektaşları (Otto Maull, Erich Obst, Ewald Banse, Richard Hennig, Colin Ross, Albrecht Haushofer), Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın içinde bulunduğu siyasi durumun çözümü için, geleneksel Alman jeopolitik teorilerini kullanmış ve bunların uygulanabilirliğini incelemişlerdir. Almanya'nın Orta Avrupa'daki merkezi konumunun, egemenlik ve genişleme avantajlarına yönelik mekânsal analizini ortaya koyan Haushofer, 1924 yılından sonra da "Zeitschrift für Geopolitik" (Jeopolitik Dergisi) isimli dergiye editörlük yapmıştır. Böylelikle

siyasi coğrafyanın politik ayağını oluşturan jeopolitiği "bilimsel" bir temelde incelemiştir (Kelly, 2016, s. 50).

Haushofer'in jeopolitik temeldeki fikirleri milliyetçi karakterini yansıtan ve Almanya'nın jeopolitik konumuna hizmet eden görüşler içermektedir. Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta ise Haushofer 'in de tıpkı Ratzel ve Kjellén gibi ortaya koyduğu perspektifin aslında doğanın karşı konulamaz etkisinin tezahürüne yöneliktir. Her üç isim de organik devlet teorisinin bilimsel kanıtlarını ortaya çıkarma girişimlerinde bulunmuş aynı zamanda bu bilimsel gerçekliklerin kendi ülkeleri için nasıl yorumlanacağına dair kanaat oluşturmuşlardır. Özellikle Haushofer, jeopolitiğin bilimsel gerçekliklerini yalnızca Almanya ile sınırlamamış aynı zamanda diğer coğrafyalarla ilgili de jeopolitik çalışmalar yapmıştır.

Haushofer, Doğu Asya'nın jeopolitik açıdan bağımsızlığını sürdürebilmesini kültürel, politik ve askeri çalışmaların yoğunlaştırılmasına bağlamış ve özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) ön plana çıkarmıştır. Bunun yanında, Atlantikçilerin yayılmacılığından kurtulmanın da Karasal Blok'un (Karasal Blok Teorisi) oluşturulması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Merkezini Almanya'nın ve SSCB'nin oluşturacağı bir bloğu "dünya adası" olarak tanımlayarak da gelecekteki Alman egemenliği için karasal bir mekânın teorisini inşa etmiştir. Bunun yanında Haushofer oluşturduğu karasal bloğa Çin ve Japonya'yı da dahil ederek Kıtalar Arası Blok'un altyapısını oluşturmuş ve Atlantikçilerin dünya egemenliğine ancak bu şekilde son verilebileceğini belirtmiştir (Hasanov, 2012, s. 53).

Haushofer döneminin politik sloganı haline gelen *Lebensraum* (yaşam alanı), otarşi ve topyekün savaş söylemleri (Cohen S. B., 2015, s. 26) temel anlamda değişmekte olan savaş anlayışı ile birlikte, üstünlüğün nasıl kurulabileceğine dair mekan siyasetini yansıtmaktadır. Aynı dönemde İngiliz-ABD jeopolitiğinin hakimiyet amaçlı doktrinler üretmesi, Almanya'nın da kendi dinamiğine uygun doktrinler üretmesi ile Haushofer'in ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır. Nitekim Alman siyaset geleneğine hâkim olan ve Ratzel ile Kjellen'in felsefi temellerini oluşturduğu organizmacılık anlayışının politik bir yansıması olarak ortaya çıkan *Lebensraum* anlayışının, Haushofer ile birlikte öncelikle devlet politikası (doktrini) daha sonra ise askeri strateji olarak uygulamaya koyulduğunu söyleyebiliriz.

Bu teoriden hareketle Haushofer, Almanya'nın doğusuna ve batısına doğru organik olarak genişlemesini kaçınılmaz olarak görmüştür. Bunun bir sonucu olarak da Almanya'nın SSCB'ye hâkim olması ve İngiliz deniz gücünü yok etmesi gerektiğine inanmıştır. Bu

hakimiyet anlayışı ile birlikte Alman hakimiyet alanının doğal yayılımının SSCB'yi Almanya ile uzlaşmak zorunda kalacağı öngören Haushofer, böylelikle Almanya'nın doğuda SSCB ve batıda Fransa ile iki cepheli savaşa karşı uyarmıştır (Kelly, 2016, s. 51).

Haushofer için üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise onun Hitler faşizmi ile olan bağıdır. Kanıtlar, Haushofer'in kurucusu olduğu jeopolitik okulun, sınırlı bir ırkçı bakış açısı ile Nasyonal Sosyalizme katkı sağladığına işaret etmektedir. Nitekim dönemin gazetesi olan New Statesman and Nation gazetesi 26 Ağustos 1939 yılında Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı Haushofer'in entelektüel eseri olarak tasvir etmiştir. Ardından Daily Express ise Haushofer'in *"Hitler'in savaş amaçlarının arkasında duran adam"* olduğunu yazmıştır. Alman basının sürgün gazetesi olan Neue Weltbühne ise Paris'teki baskısında *"Hitler'in başardığı veya gelecekte başarmak istediği her şey... jeopolitikacı Karl Haushofer'in programıdır"* ifadesinde bulunmuştur. Haushofer ve taraftarları, Batı gazetelerinin suçlamalarına karşın onun akademisyen kimliğine vurgu yaparak Nazi rejimi tarafından birçok zorluklara maruz bırakıldıklarını iddia etmişlerdir (Herwig, 1999, s. 218-219).

Genel anlamda Haushofer'in iki dünya savaşı arasında, Alman siyasi düşünce sisteminin şekillenmesinde önemli etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Zeitschrift für Geopolitik kitabının 700.000 kopyaya ulaşması onun bu dönemde ne kadar dikkate alındığını göstermektedir. Bu durum Haushofer'in, dönemin siyasi ve askeri koşulları altında bir düşman çemberi (Fransa, Polonya ve Çekostovakya) içerisindeki Almanya'nın, kurtuluş mücadelesi sırasında hangi stratejileri benimsemesi gerektiğini Alman yöneticilere nufüz etmesini sağlamıştır. Ayrıca bu tanınmışlığın Haushofer'e makamsal ayrıcalıklar getirdiğini de söylemek mümkündür. Bunun siyasi elitler üzerindeki etkisi, dönemin ideolojik temellerinde Nazi Partisinin politik duruşunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle; tüm Almanların Büyük Almanya etrafında birleşmesi, Almanların diğer halklarla eşitliği ve Versailles ve St Germen anlaşmalarının ağır koşullarının iptali ile şekil bulan bu politik duruş, Alman ulusunun ihtiyaç duyduğu yaşam alanının elde edilmesi için ırksal terimlere ihtiyaç duymuştur. Haushofer'in ise ihtiyaç duyulan bu ırksal terimlere bilimsel(!) bir zemin hazırlamıştır. Bu zeminin Ratzel ve Kjellen'in Alman politik hayatına miras bıraktığı organizmacı siyasi görüş ile de Alman halkı tarafından tarihsel bir meşruiyet ile kabul edilmiştir.

Haushofer'in "Lebensraum" (yaşam alanı) teorisinin tanımladığı mekân siyaseti perspektifi, tıpkı diğer klasik jeopolitik teorilerde olduğunu gibi bu teoride de Ukrayna-Rusya savaşına ilişkin bir bakış açısı sunmaktadır. Haushofer'in sunduğu teorik çerçeve, devletlerin

coğrafi yayılımını üstünlük kurma mücadelesine indirger ve bunun organik bir gereklilik olduğuna vurgu yapar. Bu anlayış, modern dönem Rusya'nın Ukrayna siyaseti için kısmi geçerli bir bakış açısı sunabilir. Bunun yanında yaşam alanı kavramı ile devletlerin varlıklarını sürdürebileceklerine yönelik fikri alt yapı, Rusya'nın Ukrayna'yı yalnızca tarihsel bir bağlamda değil, aynı zamanda bir güvenlik tamponu ve ekonomik çıkarlar açısından stratejik bir alan olarak görmesine ve bu çerçevede işgal girişimini başlatmasına neden olduğuna dair kanıtlar görmek mümkündür. Bunun yanında Haushofer'in Alman genişlemesine yönelik geliştirdiği organik bir bakış açısı, Rusya açısından da benzer bir politika varlığını kısmi anlamda Ukrayna savaşında göstermektedir. Nitekim Rusya, Ukrayna'ya yönelik yayılmacılığını kendi açısından 'zorunlu' bir adım olarak ifade ederken, bu genişleme NATO'nun doğuya genişlemesine karşı Ukrayna'nın Batı yanlısı politikalarını etkisizleştirme gerekliliği şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum da Haushofer'in coğrafi üstünlük ve yayılım temelli mekânsal siyasetiyle sınırlı düzeyde ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Haushofer'in Lebensraum kavramıyla Ukrayna-Rusya savaşını kısmen açıklamak mümkün olsa da teorinin Almanya'nın fiziksel genişlemesine odaklanmış olması, geçerliliğine yönelik şüpheler yaratmaktadır. Ayrıca, Lebensraum'un modern bir yansıması olarak Rusya'nın Ukrayna politikalarını değerlendirmek, kavramın tarihsel bağlamından kopmasına ve analizlerin indirgemeci hale dönüşmesine neden olabilmektedir. Bunun yanında Ratzel ve Kjellen'de olduğu gibi Haushofer'in teorisinde de günümüzün ekonomik, teknolojik ve diplomatik unsurlarının açıklama dışında bırakılması, modern devletlerarası ilişkileri açıklamada eksiklikler yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısı ile Haushofer'in teorisi Ukrayna-Rusya savaşı bağlamında tek başına yeterli bir teori olmayıp yalnızca tarihsel bir bakış açısı sunmaktadır.

1.5.1.4. Carl Schmitt (1888-1985) Büyük Alan Teorisi

Alman jeopolitik okulunun önemli bir diğer ismi ise Carl Schmitt'tir. Hukukçu kimliğinin yanı sıra Siyasi Coğrafya ile de ilgilenen Schmitt, pek çok kişi tarafından *"Muhafazakâr Nazi Devrimcisi"* (Hasanov, 2012, s. 54) ve *"Üçüncü Reich'ın veliaht kurucusu"* olarak da anılmaktadır (Meyer, vd, 2012). Bunun yanı sıra Schmitt, Avrupa siyasi ve hukuk, düşünce sisteminde önemli bir figürdür. Ölüm tarihi olan 1985 yılına kadar küresel politika ve hukuk teorilerine sadık kalan Schmitt, Nuremburg sorgulamalarında, Nazi jeopolitik tasarımları etkileme suçlarını reddetmiştir (Minca ve Rowan, 2015, s. 268).

Ortaya koyduğu jeopolitik teoride Haushofer'in Yaşam Alanı ve Karasal Blok teorilerinden de yararlanan Schmitt, birkaç önemli devletin stratejik anlamda bir araya gelerek bir blok olarak hareket etmesi gerektiğine vurgu yapar. Onun anlayışına göre önemli devletlerin entegrasyonu ile ortaya çıkacak olan *Büyük Alan*, tarihi gelişim sürecinin doğal bir sonucu olarak yeni bir dünya düzeni tesis edecek, böylelikle halklar arasında çekişmelere son verecektir. Büyük bir imparatorluk şeklinde tasarlanan bu teoride, önemli devletlerin birleşmesi ile ortaya çıkacak yeni dünya düzeninde bütünleştirici, sosyal, milli kimliği ile ülküsü olan bir devletin liderlik etmesi gerektiğine inanan Schmitt, Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) örnek olarak göstermiştir (Hasanov, 2012, s. 54).

1930'lu yıllarda mekâna ve mekânsal politikalara olan ilgi, Almanya'nın kendi sınırlarını aşan ve stratejik hakimiyete sahip olacağı bir kıta stratejisi arayışı başlatmıştır. (Elden, 2010, s. 19). Bu strateji anlayışları, Almanya'nın kan ve demir (Blut und Boden) politikası ile uyumlu olan ve genel anlamda askeri gücün niteliği ile işlerlik kazanılabilen bir yapı ile ilişkilendirilmiştir. Schmitt kendisinden önceki teorilerden farklı olarak, kısmen John Locke anlayışı ile kısmi rızaya dayanan, toprağa değer veren ve mülkiyet hakkı tanıyan bir Almanya genişlemesi teorisi hazırlamıştır.

Schmitt Alman egemenliği için Mitteleuropa yani Orta Avrupa kelimesini kullanmıştır. Dolayısı ile Almanya, Avrasya bölgesinde cazip önerilerde bulunmak ve var olan sorunları çözüme kavuşturmak için söz konusu coğrafyalarda halkların güvenini kazanabilir ve kendisi için uygun gördüğü dünya imparatorluğunun liderliğini yapabilecek kapasitededir (Hasanov, 2012, s. 54).

Elden (2010), 1939 yılında Almanya ve SSCB arasında imzalanan Molotov-Ribbentrop paktında Polonya için çizilen sınır çizgilerinin orta ve doğu Avrupa'da, Almanya'nın etki alanının sınırları olduğunu belirtmektedir. Nitekim Polonya işgal çizgilerinin SSCB tarafında kalan kısmının işgali için *Pravda* gazetesi 14 Eylül 1939 günlü sayısında, Polonya'da sekiz milyon Ukraynalı ile Beyaz Rus'un olduğunu ve Polonya hükümetinin de bu azınlıklara kötü muamele yaptığını yazarak SSCB'nin üç gün sonra burayı işgal etmesinin önünü açmıştır. İşgali SSCB hükümeti "Polonya'da Yaşayan Ukraynalı Kardeşlerine ve Belaruslu kardeşlerine yardım eli uzatmayı kutsal görev" olarak nitelerken, SSCB basını ise bu işgali "Ukraynalı Kardeşlerin Büyük Kurtuluşu" olarak ifade etmiştir. Schmitt'in belirttiği üzere Almanya kendi bölgesinde mekânsal sorunların çözümü için söz konusu coğrafyada liderlik üstlenmiştir. Öyle

ki Hitler bu durumun bir Avrupa meselesi olduğunu ve Amerika'nın bu duruma karışmaması gerektiğini belirtmiştir.

Schmitt, Dünya'nın *Uygarlık Düalizmi Teorisi*'nde ise dostluk ve düşmanlık temelinde dünyanın jeopolitik yapısı ile tarihinde yaşadıkları gelişmeleri açıklamıştır. Buradan hareketle Schmitt Kara ile Deniz, Doğu ile Batı arasındaki ilişkiyi diyalektik bir çatışma zemini ile açıklar ve bu çatışmanın da doğal bir süreç olduğunu ifade eder. Schmitt için bu iki kutup çevreye bakışlarından, yaşam ilkelerine, kültüründen karakterine kadar ayrışmaktadır ve bu nedenle sürekli bir biçimde çatışma eğilimindedir (Elden, 2010, s. 19).

Schmitt, bu sürekli çatışma durumuna yönelik çıkarımlarının yanı sıra bu çatışmanın önlenmesi için de üç yol önerir (Hasanov, 2012, s. 55-56).

- **Birinci Yol:** Kara ile Deniz taraflarından birinin bu çatışmadan zaferle çıkması ve kendi iradesini diğerine zorunlu bir biçimde kabul ettirmesi.
- **İkinci Yol:** Çatışma sonrasında ortaya çıkan duruma yönelik statükonun küçük değişikliklerle korunması, buradan anlaşılan ise Deniz'in üstünlük kurmasına yönelik Kara ve Hava'ya da belirli pay ayrılmasıdır. Schmitt, Deniz'in üstünlüğüne yönelik Kara ve Hava'nın olası tehditlerine karşılık verebilmesinin önemine vurgu yapar. Burada Kara ve Hava'nın amacına ulaşmak için hem kendisini hem de tüm insanlığı tehdit edebilecek kapasitede eylemler yapabileceğini belirtir.
- **Üçüncü Yol:** Schmitt'in Büyük Alan Teorisi yani yeryüzünün büyük ve bağımsız alanlar tarafından paylaşılması neticesinde ortaya çıkacak olan denge ile barış sağlanabilir.

Schmitt'in mekânsal analizleri, kendi söylemi olan *Dünya Düzeni* temelinde Almanya'nın dış politikası (yayılmacılığında) için bir araç olarak kullanılmıştır. Kendisi de Alman siyasal düşünce geleneğinin bir parçası olarak, yaşadığı dönemin ve öncesinin siyasi düşünce fikrinden etkilenmiştir. Schmitt'in ortaya çıkardığı teorilerde Ratzel ve Kjellén'i yakınlığı ön plana çıksa da aslında, Mackinder'e karşı rakip olduğu da anlaşılmaktadır. Bunun yanında modern siyasi coğrafya üzerinde etkisinin en önemli tezahürü ise, mekânsal hassasiyeti kendi döneminin ve sonrasında yaşanacak olan siyasi rekabetin merkezine yerleştirmesinden ileri gelmektedir.

Diğer jeopolitik teorilerde olduğu gibi Carl Schmitt'in Büyük Alan Teorisi ile de Ukrayna-Rusya savaşı için bir bakış açısı geliştirmek mümkündür. Schmitt teorisinde, devletlerin yalnızca kendi sınırlarında değil, çevrelerindeki geniş bir coğrafyada da hâkimiyet kurması gerekliliği öne sürer. Bunun yanında büyük alanın bir lider devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiğini savunur. Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde Ukrayna'nın Batı etki alanına girmesi Rusya'nın bu savaşı, kendi liderliğinde bir Avrasya bölgesi oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, NATO'nun Ukrayna'yı içine alacak şekilde Rusya sınırına doğru genişlemesi, Schmitt'in büyük alanın dış müdahaleye kapalı olması ilkesine de ters gelen bir durumu yansıtmaktadır. Nitekim Rusya, Ukrayna topraklarına doğrudan ya da dolaylı hâkim olarak bu büyük alanın lideri olduğunu göstermek isteyen bir ülkedir. Bunun yanında Rusya, NATO'yu Ukrayna topraklarında kendi "doğal" nüfuz alanına bir müdahale olarak algılamakta ve buna karşı askeri bir yanıt vermektedir. Schmitt ayrıca büyük alanların hukukun genel prensiplerinden ziyade lider devletin tahakkümünde bir düzende yönetilmesi gerektiği belirtir. Rusya'nın Ukrayna işgali ile uluslararası hukuku göz ardı etmesi Schmitt'in teorisi ile paralellik göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Carl Schmitt'in Büyük Alan Teorisi Rusya'nın Ukrayna işgaline yönelik geçerli bir alt yapı sağladığı görülmektedir. Bunun yanında Rusya'nın Ukrayna'ya karşı sergilemiş olduğu politik duruş, Schmitt'in teorisindeki lider gücün büyük alan üzerindeki hâkimiyetini pekiştirme ve dış müdahaleleri engelleme çabası ile paralellik göstermektedir. Ancak modern jeopolitiğin modern koşullarının yanı sıra hibrit savaş dinamikleri Schmitt'in teorisini sınırlayan etkenler olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen Carl Schmitt'in Büyük Alan Teorisi'nin, Ukrayna-Rusya savaşını analiz etmede, tarihsel ve aynı zamanda ideolojik bir anlam sağladığı söylenebilir.

1.5.2. Klasik Anglo-Sakson Jeopolitiği

1.5.2.1. Halford John Mackinder (1861-1947) Tarihin Coğrafya Ekseni Teorisi

Yaklaşık bir asır önce Halford Mackinder (1904), Batı dünyasının özellikle de İngiltere'nin savunma politikalarının merkezinde bulunan endişesine (Avrasya'nın kara kütlesinin tek bir güç tarafından kontrol edileceği) dair bir makale sunmuştur (Gray C. , 2013, s. 15-16). "*Tarihin Coğrafi Pivotu"* olarak sunduğu bu makalede tarihi, deniz gücü ile kara gücü arasındaki bir mücadele olarak tasvir etmiştir. Mackinder bu makalede Kolomb döneminde Batı Avrupalıların, okyanuslar vasıtasıyla dünyanın birçok yerinde egemenlik kurmalarına karşın, Avrasya'nın kara kütlesine ve bu kütlenin önemine dair yeni bir fikir ortaya

çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da *"Demokratik İdealler ve Gerçeklik"* (1919) kitabı ile fikirlerini revize etmiş ve Pivot'u Heartland olarak yeniden anlamlandırarak kapsamını Karadeniz ve Baltık denizi boyunca genişletmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çanakkale ve İstanbul boğazlarının zorla geçilemeyeceğini anlayan Mackinder, Heartland'dan bu bölgeyi hariç tutarak, Orta Avrupa Devletlerinin (Baltık, Polonya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan ve Yugoslavya) varlığını desteklemiştir. Ancak bu devletlerin Almanya ve Sovyet etkisine karşı savunmasız kalacağını belirterek, oldukça önemli bir uyarı yayınlamıştır (Blouet, 2005, s. 1):

> Doğu Avrupa'yı yöneten, Heartland'i yönetir:
> Heartland'i yöneten, Dünya Adası'nı da yönetir:
> Dünya Adasına hâkim olan dünyaya hâkim olur.

Çalışmasında Avrasya'nın geniş kıtasal alanının dünya tarihi üzerindeki potansiyel etkisine vurgu yapan Mackinder (1904), inandığı şeyin devletlerarası politikada yeni bir coğrafi eksen yaratacağı öngörüsü ile buraya Türkçe'ye *kalpgah* olarak çevrilen "Heartland" terimini yerleştirmiştir. Coğrafi anlamda mekânsal bir bölgenin tasarımını yapan Mackinder, bu alanı ve çevresini üç biçimde haritaya aktarmıştır. Avrasya'nın kıtasal iç bölgesini temsil eden pivot bölge; Batı Avrupa ile Orta Doğu, Hindistan ve Çin'i içine alan İç Hilal ve son olarak çeperinde Avustralya, Amerika, Güney Afrika, İngiltere ve Japonya bulunan Dış Hilal bölgesi.

Harita 3. Doğal Güç Merkezleri

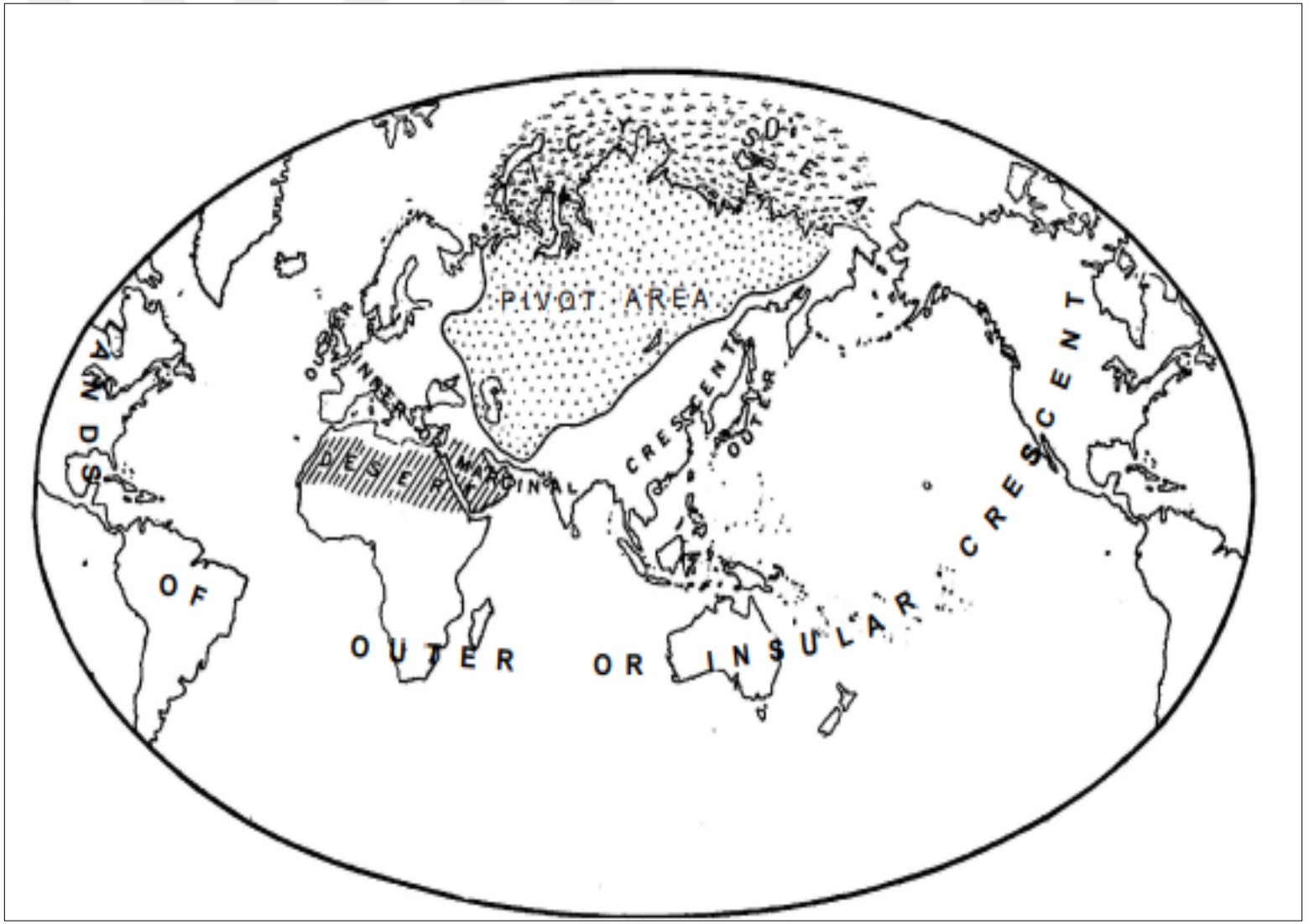

Kaynak. (Mackinder, 'The Geographical Pivot of History', 1904, s. 435)

Harita 3, Avrasya'nın kıtasal iç bölgesini temsil eden pivot bölge; Batı Avrupa ile Orta Doğu, Hindistan ve Çin'i içine alan İç Hilal ve son olarak çeperinde Avustralya, Amerika, Güney Afrika, İngiltere ve Japonya bulunan Dış Hilal bölgesini göstermektedir.

Mackinder'in Heartland Teorisi, arazi kontrolünün yanı sıra jeopolitik güç ilişkileri arasındaki dengeyi de ifade etmektedir. Bu denge, coğrafi koşulların sağladığı avantajların politik unsurlar tarafından kullanımı ile ekonomik ve stratejik üstünlüğü ön plana çıkaran mekânsal bir alandır. Bu mekânın dünya adasının merkezinde olması ve neredeyse istila edilemeyecek bir konumda bulunması nedeniyle de elde edenin dünyaya hükmedeceği bir sıçrama tahtası olarak tanımlanmıştır (Fettweis C. J., 2015).

Mackinder, kalpgah olarak nitelendirdiği bölgenin, büyük çoğunluğunu elinde tutan Rusya ile Almanya arasında oluşabilecek bir ittifakın, korkunç bir senaryo olacağına inanmıştır. Bu durum ona göre Avrupa uygarlığı, deniz imparatorlukları ve geleneksel güç dengesinin çökmesine neden olacak ve Avrupa egemenliğinin "Kolomb çağı" sona ererek yeni bir Avrasya dönemini başlatacaktı. Britanya ve Avrupa yirminci yüzyıla kadar ayakta kalacaklarsa, Alman-Rus ittifakının korkunç ihtimali her ne pahasına olursa olsun önlenmeliydi. Çünkü bu ittifak Avrupa'da karşı konulamaz bir güç oluşturacak ve dünyanın jeopolitik sisteminde de tamamen yeni bir çağın habercisi olacaktı (Harita 4) (Heffernan, 2000, s. 36).

Harita 4. Mackinder'in Olası Alman-Sovyet İttifakı Haritası

Kaynak. Mackinder 1919'dan aktaran Heffernan, 2000, s. 37

Mackinder'in tasvir ettiği iki alan arasındaki geçiş bölgesi, Doğu Baltık kıyılarından Venedik Körfezi'ne kadar uzanan bir hattı temsil ediyordu ve bu, 1945'ten sonraki Soğuk Savaş bölümünün dikkate değer bir tahminiydi (Harita 4). Her iki taraftaki bölgeler çevresel, kültürel ve jeopolitik olarak birbirine zıt iki farklı dünyayı yansıtıyordu. Batıda, "Sahil"de, "gerçek" Avrupa uygarlığının mirasını koruyan büyük güçler olan İngiltere ve Fransa arasında artık bir denge söz konusuyken Doğuda, Heartland'in batı ucunda, Rusya ve Almanya'nın büyük bir kısmı, en olası Avrasya güçlerini temsil etmekteydi. Bir Asya gücü olarak Rusya'nın kaderi mühürlenmişti fakat, bu büyük bölünmenin karşısında yer alan Almanya, daha sorunlu ve öngörülemeyen güçtü ve aynı anda hem doğu hem de batı yönüne genişleme potansiyelini elinde bulunduruyordu. Bu durum, "gerçek Avrupa'nın sonunu, Avrupa uygarlığının çöküşünü ifade eden bir durumu yansıtmıştır (Heffernan, 2000).

Mackinder (1919), bu endişesine yönelik Almanya ile Rusya arasında doğuda, 'Heartland' içinde bir ittifakı engellemek için Müttefik politikasının belirlenmesi gerektiğini belirterek, bunu başarmanın tek yolunun ise, Almanya'yı Rusya'dan ayırabilecek batılı güçler tarafından desteklenen bir Doğu Avrupa "tampon devletler" katmanı oluşturmaktan geçtiğini savunmuştur. Wolff (1994)'e göre Mackinder'in öne sürdüğü bölünmüş Avrupa vizyonu yirminci yüzyıl jeopolitiğinin dilinde, daha önce olmasa da on sekizinci yüzyıla tarihlendirilebilecek kıtanın geleneksel doğu-batı kavramsallaştırmasının bir yansıması olmuştur. Burada Mackinder'in tampon bölgeler kavramına odaklanmak oldukça önemlidir. Nitekim Mackinder, 1919 yılında imzalanan Versay Anlaşmasının ortaya çıkardığı yeni siyasi düzene göre teorisini güncellemiştir. Versay anlaşmasının sonucunda Polonya, Çekoslovakya gibi yeni devletler ortaya çıkmış, Avusturya-Macaristan, Almanya, Osmanlı Devleti'nin toprakları parçalanmış ve Doğu Avrupa ülkelerini, Almanya ve Sovyetler Birliği gibi büyük güçler arasında tampon bölgeler haline gelmiştir (Hobsbawm, 1994). Mackinder buradan hareketle tampon bölgeleri "güçlü devletler arasında bir denge unsuru olarak stratejik alanlar" olarak tasvir etmiş ve teorisine yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra, tampon bölgelerin işlevleri arasında Heartland'ın savunulmasını kolaylaştırması ve dış tehditlere karşı bir bariyer görevi görmesini de açıklanmıştır. Mackinder'in bu teorik yaklaşımı Soğuk Savaş döneminin somut bir politik yaklaşımı olarak Churchill tarafından Demir Perde terimiyle kullanılmıştır (Judt, 2005). Aslında tampon bölgeler, bir anlamda Demir Perde'nin işlevsel bir uzantısı olarak kullanılmıştır. Buna göre Doğu Avrupa'da bulunan Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya gibi ülkeler, Sovyetler Birliği'nin Heartland stratejisini savunmasında tampon devletler olarak

kullanılmış ve Batı'nın Doğu blokuna erişimini doğrudan engellemiştir (Mackinder, 1904; Kissinger, 1994).

Mackinderi'in başlangıç haritasında sunduğu Heartland, Olga, Yenisey, Amu Darya ve Syr Darya nehir havzaları ile Hazar ve Aral denizlerini kapsayan bir bölge olarak tanımlanmıştır. Fakat 1919 yılında yaşanan siyasi değişim ve yeni dünya düzeni, haritanın genişletilerek Karadeniz ve Baltık denizleriyle ilişkili Doğu Avrupa bölgelerini Heartland'a dahil etmiştir. Bu değişim Doğu Avrupa'nın stratejik anlamda Heartland üzerindeki kontrol için bir giriş noktası olarak tasvir edilmesinden kaynaklanmaktadır. Mackinder'n ünlü *"Doğu Avrupa'yı kontrol eden, Heartland'ı; Heartland'ı kontrol eden, Dünya Adası'nı; Dünya Adası'nı kontrol eden, dünyayı kontrol eder"* ifadesi bu bakışı özetler niteliktedir. Mackinderi'in ortaya koyduğu yeni durum Harita 5'te gösterilmiştir.

Harita 5. Mackinder'in 1919 Yılında Değişen Haritası

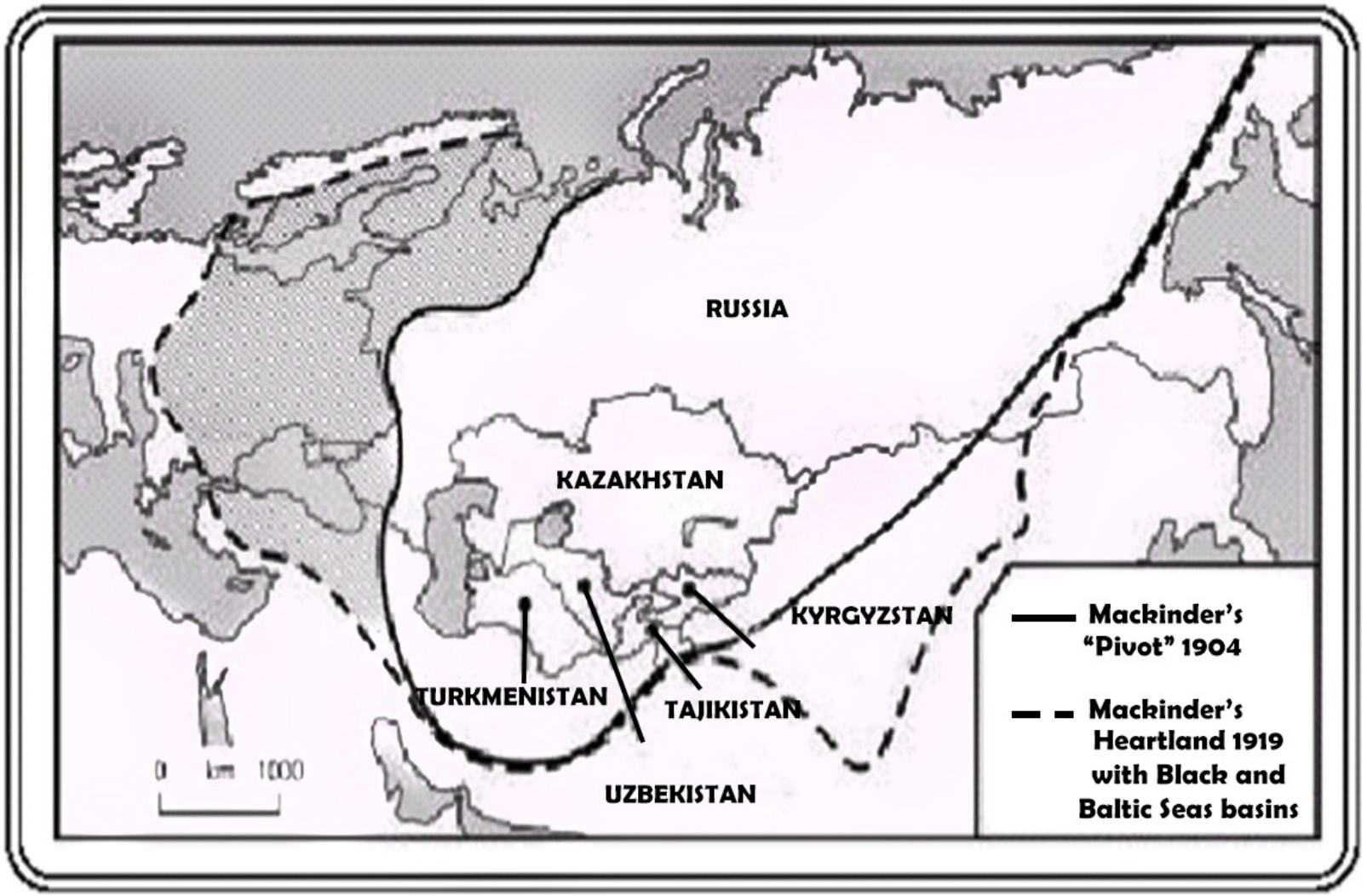

Kaynak. (Megoran & Faizullaev, 2005)

Harita 5'te gösterilen Mackinder'in yeni haritasının bir önceki kalpgahtan farkı, kara ve deniz güçleri arasındaki dengeyi içeren daha kapsamlı bir yaklaşıma işaret etmesinden kaynaklanmaktadır. 1919 yılında güncellenen yeni haritada kalpgah'ın sınırları genişletilmiş ve bölgesel, aynı zamanda küresel stratejiye daha uygun hale getirilmiştir. Güncellenmiş haritada ön plana çıkan en önemli unsur özellikle Doğu Avrupa, Ukrayna, Polonya ve Romanya gibi ülkeler Heartland'a dâhil edilmesidir. Bu bölgeler Avrupa açısından stratejik kaynaklar bölgeleri olmalarının yanında Rusya'nın kontrol altında tutulması için belirlenen alanı günümüz Ukrayna sınırlarının ötesine taşımaktadır. Bunun yanında Karadeniz ve Baltık Denizi'nin kontrolünün Heartland'ın savunması ve küresel hâkimiyet için kritik olduğu da Mackinder tarafından haritada belirtilmiştir. Mackinder'in yeni haritası bir öncekinin aksine Ukrayna coğrafyasının önemini daha fazla göz önünde tutar. Karadeniz çevresinin ve Doğu Avrupa'nın genişlemiş Heartland'a dahil edilmesi, Ukrayna'yı bu teorideki en kritik stratejik bölgelerden biri haline getirir. Günümüzdeki savaş bu harita ile ilişkilendirildiğinde Macinder'in öngörüsünün küresel mücadele içerisinde ne derece önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Mackinder'in genişletilmiş Heartland teorisi Ukrayna-Rusya savaşı açısından da oldukça önemli açıklamalar getirmektedir. Savaşın nedenleri ve dinamikleri incelendiğinde Mackindr'in teorisini destekleyen birçok geçerlilik görmek mümkündür. Nitekim bu savaş yalnızca bölgesel bir savaş olmaktan ziyade Heartland'e erişim ve küresel güç mücadelesi eksenine dair geniş bir jeopolitik perspektif sunmaktadır.

Mackinder'in Heartland teorisinin temel dayanağı olan dünya hakimiyetine giden yolun Avrasya'nın kalbinden geçeceğine olan öngörüsü, Ukrayna'nın jeopolitik konumu ile örtüşmektedir. Bunun nedeni Ukrayna jeopolitiğinin Mackinder'in belirttiği gibi tam da Heartland'ın kapısı olarak kilit bir noktada olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, Rusya'nın Heartland üzerindeki hâkimiyetini pekiştirme hedefi açısından, Ukrayna'yı neden işgal etme girişimine yeltendiğini açıklayabilir. Bunun yanında Ukrayna'nın tarım ürünlerinde dünya gıda kaynağı olarak görülmesi de Ukrayna'nın Rusya açısından önemini arttırmaktadır. Ayrıca stratejik enerji geçiş hatlarının Rusya'ya Avrupa siyaseti üzerinde hakimiyet kurabilmesini sağlaması, Ukrayna'yı Rusya açısından vazgeçilmez bir stratejik alan yapmaktadır. Dolayısı ile Ukrayna'nın Rusya için jeopolitik önemi ve Heartland bağlantısı, Mackinder'in Heartland teorisini destekler niteliktedir.

Batı'nın, Ukrayna'ya yönelik politik duruşunu da Mackinder'in teorisi ile açıklanabilir. Başta Avrupa devletleri olmak üzere NATO ve ABD'nin Ukrayna'ya verdiği destek Heartland'in kontrolünü Rusya'ya bırakmamak için bir güç mücadelesi olarak tanımlanabilir. Nitekim NATO'nun genişleme politikası incelendiğinde Heartland'e çevresinde Rusya'ya karşı bir jeopolitik etki alanı yaratmak istediği sonucuna ulaşılabilir. Bu durum NATO'nun stratejik konseptlerinde de belirttiği üzere, Rusya'nın bölgesel hâkimiyetini sınırlandırmayı amaçlayan bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısı ile Ukrayna-Rusya savaşında Mackinder'in perspektifini Batı'nın bu savaşa yönelik tutumları üzerinden okumak mümkündür. Dolayısı ile bu açıdan Mackinder'in teorisinin geçerli olduğu söylenebilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız olan Ukrayna, bu dönemden sonra Batı ve Rusya arasında tampon bölge olarak varlığını yapısal sorunlara rağmen devam ettirebilmiştir. Bu durum, Mackinder'in tampon bölgeler anlayışı ile ilişkilendirildiğinde, ortaya çıkan sonuç; günümüzde Ukrayna'nın, yeni bir Demir Perde ülkesi olarak Rusya ve Batı arasında bir tampon bölge görevinde değerlendirildiğini göstermektedir. Nitekim Rusya Devlet Başkanı Putin, Moskova'da Rusya Dışişleri Bakanlığı'nda düzenlenen bir toplantıda Ukrayna'nın tam anlamı ile NATO üyelik sürecinden çekilmesi şartıyla "derhal" ateşkes ilan edeceği konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Buna karşın NATO kanadında ise Ukrayna'nın tam üyeliğine dair çekinceler devam etmektedir. Her iki durum Ukrayna'nın, Mackinder'in tampon bölgeler anlayışına uygun olarak hem Batı hem de Rusya açısından müzakere edilebileceğini göstermektedir. Buradan hareketle Mackinder'in tampon bölge tanımının Ukrayna-Rusya savaşı açısından geçerli olduğu söylenebilir.

Sonuç itibari ile Ukrayna-Rusya savaşı, Mackinder'in teorilerinin geçerliliğini teyit eden bir vaka olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Mackinder'in Heartland teorisi ve tampon bölgeler tanımlaması, hem teorik hem de pratik açıdan güçlü bir açıklama getirebilmektedir. Ukrayna gerçekten de coğrafi anlamda Mackinder'in öngördüğü gibi, hem Rusya'nın hem de Batı'nın jeopolitik hedeflerinde kilit bir ülke konumundadır. Bu savaş Mackinder'in ortaya koyduğu açıklayıcı perspektifin diğer jeopolitik teorilerin aksine güncel değerini koruduğunu göstermektedir. Burada hareketle Heartland üzerindeki mücadelenin yalnızca bugünün değil aynı zamanda tarihin jeopolitik bir sorunu olduğu, güçlü bir şekilde ifade edilebilir.

1.5.2.2. Alfred Mahan: Deniz Hakimiyet Teorisi

Jeopolitik teoride Deniz Hakimiyet Teori'sinin kurucu olarak kabul edilen Mahan'ın, on beş ciltlik kitabı olan "Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi (1660-1783)" ölümünün

ardından ABD Deniz Harp Okulu Öğretim Üyelerinden Allan Westcott editörlüğü ile ölümden beş yıl sonra 1918 yılında yayınlanmıştır. Kitabın önsözünde, çalışmanın amacını, "*deniz gücünün tarihin akışına üzerindeki etkisi ile Avrupa ve Amerika'nın genel tarihinin incelenmesi"* olarak belirten Mahan, tarihçilerin denizin koşullarına aşina olmadıklarını ve sonuç itibari ile de deniz gücünün büyük meseleler üzerindeki derin belirleyici etkisi göz ardı edildiğini belirterek bununla ilgili özel ilgi ve bilginin olması gerektiğine vurgu yapmıştır (Mahan, 1991).

Mahan'da tıpkı diğer jeopolitik teorilerde olduğu gibi, Deniz Hakimiyet Teorisinde de coğrafi koşulların değişmezliğine vurgu yapar. Mahan'a göre ülke politikaları çoğunlukla politikacıların enerji ve karakteri ile değişime uğrar. Fakat kendisinin de ilk defa ifade ettiği kıyı şeridi uluslar tarihine göre ise, deniz hakimiyeti, ülkelerin kıyı şeritlerinin elverişliliği ve uzunluğu ile yakından ilişkilidir. Mahan, doğal etkenlerin jeopolitik hakimiyet sağlayacağını öne sürdüğü bu yaklaşımında ülkelerin mekânsal konumlarının önemine vurgu yapmaktadır. Mahan (1991) kitabında *"Politika, hem çağın ruhuna hem de hükümdarların karakterine ve açık görüşlülüğüne göre değişiklik göstermiştir; ama deniz kıyısındaki ulusların tarihi, hükümetlerin kurnazlığı ve öngörüsünden çok, halklarının konumu, kapsamı, yapısı, sayısı ve karakteri, kısacası doğal koşullar tarafından belirlenir"* diyerek coğrafyanın önemine vurgu yapmıştır.

Genel anlamda Mahan'ın denizcilik düşüncesinin gelişimine dair iki önemli katkısından söz edilebilir. İlk olarak Mahan'ın öne sürdüğü deniz üstünlüğü perspektifi, kendi döneminin denizcilik ve denizcilik faaliyetlerine yönelik ulusal ve uluslararası yeni ilişkilerin yaşanmasına katkı sağlamıştır. Mahan'ın deniz üstünlüğüne yönelik on beş ciltlik tarihsel bir perspektif sunması ve bu perspektifi ise yine deniz tarihinden olaylarla açıklaması, deniz üstünlüğüne dair yeni politik çıkarımların yapılmasını sağlamıştır. İkinci olarak, kitabında ortaya koyduğu deniz stratejisi ilkeleriyle profesyonel deniz subaylarının entelektüel deniz stratejileri ortaya çıkarmasına katkı sağlamıştır. Mahan'ın eserlerini okuduktan sonra deniz subayları, stratejik deniz doktrini geliştirebilecekleri bir araç bulmuşlardı (Hattnedorf & Hughes, 2015).

Mahan, yeryüzünün deniz çatışma bölgelerini 30. ve 40. paraleller olduğunu belirtmiştir. Buna göre okyanus kıyılarını kontrol altında tutan devletlerle (ABD, İngiltere) Avrasya kıtasını yöneten devletlerin (Almanya, Rusya) sürekli çıkarları, söz konusu bölgelerin çatışma alanlarına dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Mahan'a göre deniz imparatorluklarının çıkarlarını sağlama ve varlıklarını devam ettirme noktasında ihtiyaç duydukları strateji, kıta

devletlerini Avrasya'nın içlerine doğru sıkıştırmaları ile mümkün olabilecektir. Buradan hareketle kıyı şeritlerinin kontrol altına alınması ve elde tutulması için hasım devletlerin askeri deniz üstleri ile kuşatılması gerektiğini belirtmiştir (Hasanov, 2012, s. 71-72). Mahan'ın belitmiş olduğu bu durum harita 6'da gösterilmiştir.

Harita 6. Mahan'ın Stratejik Deniz Bölgeleri Haritası

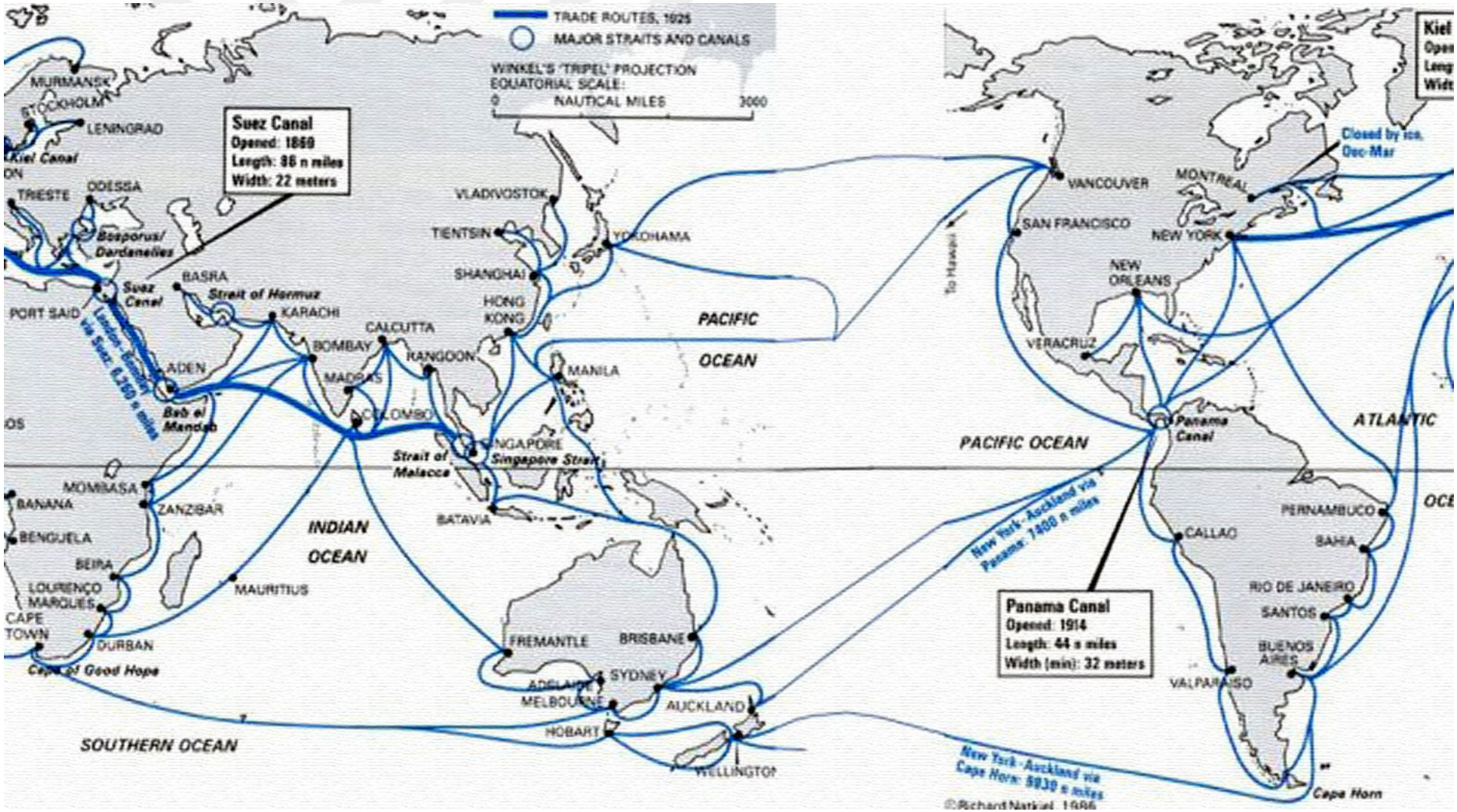

Kaynak. (Adomeit , 2016)

Harita 6, küresel deniz ticaret yollarını göstermektedir. Mavi çizgiler uluslararası ticaret güzergâhlarını ifade ederken, siyah noktalar ise dönemin başlıca liman kentlerini göstermektedir. Harita 6'da ayrıca, küresel deniz ulaştırmasının merkezinde yer alan yapay kanallar da vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, Süveyş Kanalı, Panama Kanalı ve Kiel Kanalı küresel ticaretin stratejik geçiş noktaları olarak öne planda tutulaktadır. Ayrıca Cebelitarık, Bab el-Mendeb, Hürmüz, Malakka, Singapur boğazları ile Çanakkale ve İstanbul boğazları gibi doğal dar geçitler de haritada işaretlenmiştir. Küçük puntolarla gösterilen açıklamalar, alternatif rotalara ilişkin mesafe bilgilerini (örneğin "New York – Auckland via Panama 7.800 deniz mili") sunarken; koyu siyah oklar, ticaretin sürekliliği açısından kritik öneme sahip geçiş noktalarının konumunu belirtmektedir.

Bunun yanında kitabında ulusların deniz gücünü etkileyebilecek koşulları beş balıkta sıralamıştır. Bunlar;

- Ülkelerin coğrafi konumları
- Ülkelerin fiziki ve coğrafi yapıları ve bu yapıların uyumu
- Bölgenin yüzölçümü ve genişliği
- Ülke nüfusunun yapısı ve karakteri
- Hükümet kararları ve ulusal kurumların yapıları

Denizcilik tarihi ve jeopolitik bilimi açısından oldukça önemli kavramların yanı sıra mekânı ön plana çıkaran yaklaşımları ile Mahan, yalnızca ABD için değil aynı zamanda okyanus ülkeleri için de, deniz gücünün anlaşılabilmesini sağlayan önemli bir figür olarak ön plana çıkmaktadır. Ortaya koyduğu deniz gücünün perspektifi ile coğrafyanın ve onun tamamlayıcı parçası olan denizin ön plana çıkmasını sağlayan Mahan, deniz gücünün tarihin akışını nasıl değiştirdiğini, yine tarihsel olaylar ile ilişkilendirerek açıklamıştır.

Alfred Mahan'ın 'Deniz Hakimiyet Teorisi' güç ve coğrafya perspektifinde değerlendirildiğinde, Ukrayan-Rusya savaşı gibi güncel bir kara savaşını açıklamak için açıklama sunabilir. Her ne kadar Mahan Deniz gücüne yönelik yaklaşım benimsemiş olsa da temel argümanları güç projeksiyonu, stratejik mekânın kontrolü ve ulaşım hatları ile yakından ilişkilidir. Ukrayna-Rusya savaşı Mahan'ın sunduğu bu çerçevede açıklanabilir.

Mahan'ın kıyı şeritlerinin kontrolüne ilişkin yoğun vurgusu, Karadeniz'deki jeopolitik mücadele ile ilişkilendirilebilir. Nitekim Ukrayna'nın Karadeniz'e olan kıyısı, özellikle Kırım'ın ilhakı ve Odessa limanı üzerindeki Rusya tehdidi teorinin, pratik bir uygulamasını da

gözler önüne sermektedir. Kırım'ın ilhakı ile Rusya'nın Karadeniz'deki münhasır yetki alanı artışının yanında, Azak denizine kıyısı bulunan Mariupol, Berdiansk ve Melitopol limanlarının işgal edilmesi ile Azak denizinin bir Rus gölü haline gelmesi, Karadeniz üzerinde Rus kontrolüne ilişkin kıyı ülkelerce kaygı ile takip edilen bir durum ortaya çıkarmıştır. NATO ve Batılı güçlerin Karadeniz'deki Rusya hakimiyetine ilişkin sınırlandırma çabaları Mahan'nın teorisi ile ilişkili bir durumdur. Bunun yanında Mahan'ın deniz üsleri ve stratejik kuşatma anlayışına paralel olarak, Ukrayna'nın silahlandırılması ve NATO'nun Doğu Avrupa'daki varlığını güçlendirmesi, Mahan'ın kıta devletlerini sıkıştırma stratejisini modern bir bağlamda yeniden gündeme getirmektedir. Her ne kadar Ukrayna-Rusya savaşı karasal bir çatışma gibi görünse de, Mahan'ın deniz gücü teorisindeki unsurlar bu savaşla kısmi olarak ilişkilendirilebilir.

Sonuç itibari ile Mahan'ın deniz gücü teorisi, Ukrayna-Rusya savaşını anlamak için kısmi anlamda mekânsal bir açıklama getirmektedir. Bunun nedeni Mahan'ın teorisinin, temel anlamda okyanus kıyılarında ya da deniz ticaret yollarında etkili olan güçlerin dinamiklerini açıklaması gösterilebilir. Bunun yanında Ukrayna-Rusya savaşının ağırlıklı olarak bir kara savaşı özelliği göstermesi Mahan'ın kıyı kontrolüne öncelik veren yaklaşımını sınırlamaktadır. Buradan hareketle Mahan'ın 'Deniz Hakimiyet Teorisi'nin Ukrayna-Rusya savaşı açısından sınırlı açıklamalar getirdiği ve bu savaşı açıklamada yetersiz kaldığı söylenebilir.

1.5.2.3. Nicolas Spykman: Kenar Kuşak Teorisi

1941 yılının aralık ayında Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırması öncesi Amerikalılar genel anlamda "uzak" Avrupa ve Asya çatışmaları olarak bilinen savaşta, ABD'nin üzerine düşeceği rolün ne olacağına dair tartışma içerisindeydiler. Benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrasında da bu defa savaş sonrası düzende ABD'nin rolünün ne olacağı üzerine tartışmalar devam etmekteydi. Her iki durumda da ABD'nin dış politikası, Yale Üniversitesi Coğrafya profesörü Spykman'ın makalelerinde izah ettiği gerçekçi jeopolitik temellere sıkı sıkıya bağlı kalmıştır (Sempa , 2020, s. 11).

Spykman (1938), "Geograpy and Forign Policy" makalesinde, coğrafya ve iklimin hem devletlerin dış politikalarında hem de tarihin akışında yarattığı etkiye vurgu yaparak, coğrafyanın devlet politikalarında en önemli etken olduğuna vurgu yapmıştır. Bunu belirlerken makalenin girişinde Napolyon'un Rusya seferi ile Waterloo savaşından örnekler vermektedir. Her iki savaşın ortak noktası ise belirleyici faktörün coğrafi etmenler olmasıdır. Nitekim Napolyon'un 1812 yılında Rusya Seferi ve 1815 Waterloo savaşı ülkelerin coğrafi koşulları

düşünülmeden gerçekleştirildiği için mutlak yenilgi ile sonuçlanmıştır. Rusya imparatorluk kayıtlarına göre Napolyon, Rusya seferine 480 bin asker ile başlamış ve 20 bin asker ile geri çekilmiştir. Bunun olmasını sağlayan ana faktör ise coğrafyadır.

Spykman (1938) makalesinde ayrıca coğrafyanın, ülkelerin dış politikalarının sebebi değil, politikayı oluşturan unsur olduğunu belirtmiştir. Bu durum ülkelerin coğrafyalarının, politikalarından bağımsız düşünülemeyeceğini ön plana çıkarmaktadır. Bunun yanında coğrafi anlamda büyük devletlerin -*etkili bir siyasi ve iktisadi bütünleşme şartıyla*- küçük devletlere göre daha etkili olabileceği iddiasında bulunan Spykman, yüzölçümü avantajı ile devletlerin diğer devletlere göre daha dirençli olacağı iddiasında bulunur. Bunun nedeni olarak da büyük karasal ülkelerin merkezlerinin sınırlardan uzak olması ve bu durumun da savunma gücünün bir parçası olacağı durumu ile açıklar. Bu durumu ise tarihsel olaylarla destekler. Karasal büyüklükleri nedeniyle de gelecekteki dünya güçlerinin Çin, Hindistan, ABD ve SSCB olacağı iddiasında bulunur.

Spykman (1938), ülke coğrafyalarının politika belirleme unsuru olarak değerlendirmesinde, coğrafi genişliğin yanı sıra ülkelerin; coğrafi konumları, okyanuslara göre konumları üzerinde stratejik analizlerde bulunur. Bunun yanı sıra ülke içinde bulunan orman alanları, bataklıklar, çöller, platolar, dağlar, nehirler ve vadiler gibi unsurların da ülke politikaları üzerinde etkili olduğuna vurgu yapar.

Sonuç itibari ile Spykman, jeopolitiği uygulamalı bir disiplin olarak, siyasi eylemin coğrafi olarak planlanması şeklinde tasarlamıştır. Bu tasarı sonucunda ortaya çıkan bilginin kullanımını ise, jeopolitik formülasyonlara bağlamıştır. Spykman'a göre amaç bir devletin bağımsızlığı ve güvenliği ise, jeopolitik analiz dikkati ulusal toprakların dünyadaki konumuna, büyüklüğüne, kaynaklarına, diğer ülkelerin konumu ve gücüne odaklar. Amaç küresel barış ve güvenlik ise jeopolitik analiz; dünya coğrafyasının, devletlerin ve kaynakların tüm dünya yüzeyindeki mekânsal dağılımının tartışılmasını gerektirdiğine odaklar.

Spykman'ın jeopolitiğe olan temel katkısı, Mackinder ile diyalogu ve eleştirisinde ortaya çıkmaktadır. Mackinder'in dünya görüşünü ve kara gücünün uzun vadeli önceliği varsayımını bazı revizyonlarla kabul eden Spykman, "Rimland" için Mackinder'in "Heartland"a atadığı tarihsel rolü farklı bir açıdan yeniden değerlendirmiştir. Spykman, Mackinder'in tek bir güç altında birleşmiş, kara gücünde üstün fakat deniz gücünde zayıf, merkezi konumun avantajlarından yararlanan, ancak kuşatılmaktan da korkulan hiperbolik Heartland'ına karşılık

önemli bir potansiyele sahip, ancak herhangi bir şekilde birleştirme yeteneği olmayan ve bu nedenle pasif bir şekilde kıta dışı ada düşmanları tarafından tartışılan ve reddedilen bir zemin olarak işleyen Kenar Kuşak Teorisini ileri sürmüştür (Wilkinson, 1985, s. 112) (Harita 7).

Harita 7. Spykman'ın Heartland (Mackinder) Yorumu

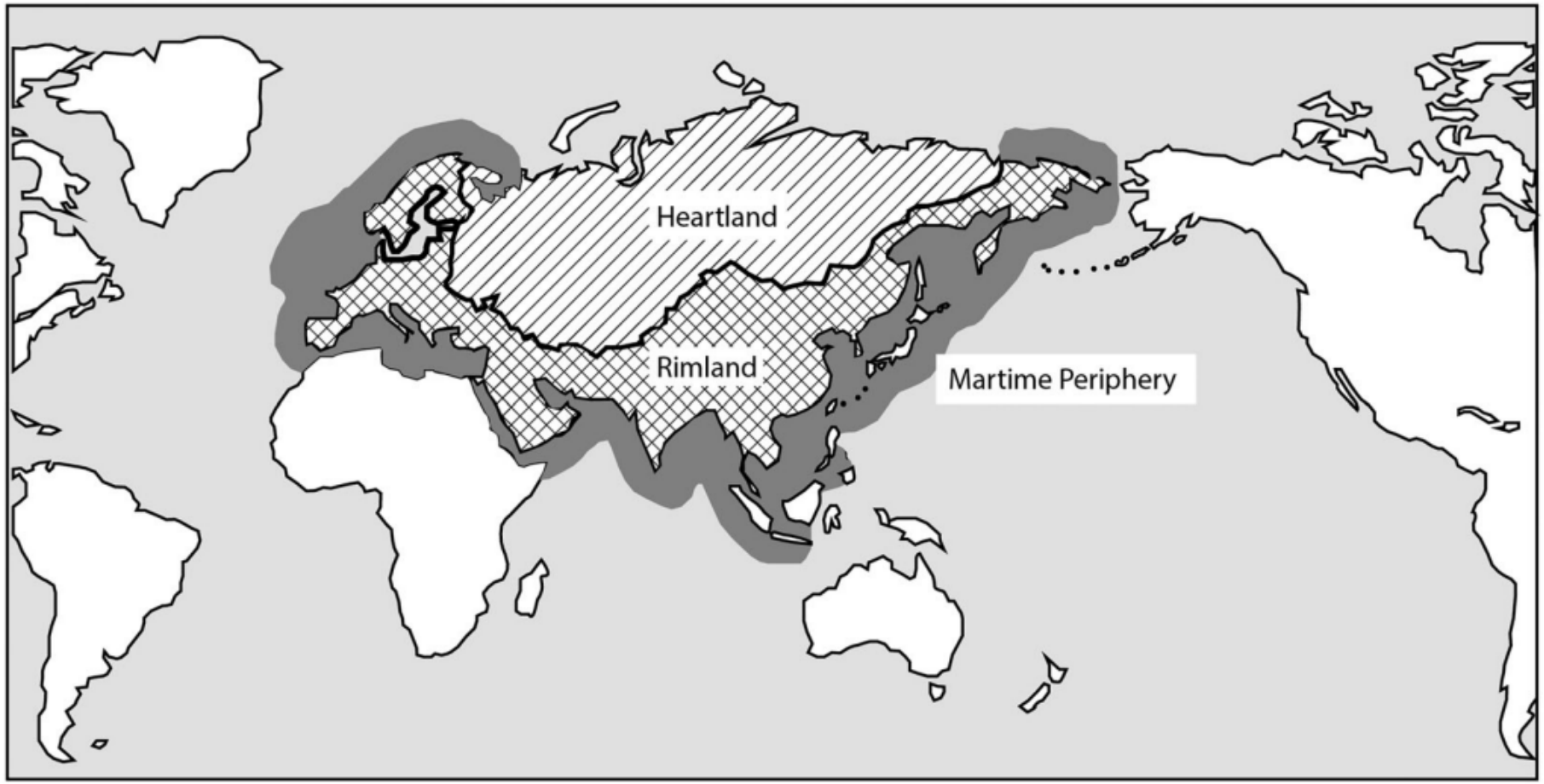

Kaynak. *(Mitchell, 2020, s. 412)*

Spykman, Mackinder'in Heartland teorisini eleştirirken aynı zamanda onun teorisi ile özdeşleşen hitabına da karşı çıkmıştır. Mackinder *"Doğu Avrupa'yı yöneten, Heartland'i yönetir: Heartland'i yöneten, Dünya Adası'nı da yönetir: Dünya Adasına hâkim olan dünyaya hâkim olur"* derken Spykman (1944), "*Çevre bölgesini kontrol eden Avrasya'yı yönetir; Avrasya'ya hükmeden dünyanın kaderini de kontrol eder."* diyerek kenar bölgeyi ve onun özelliklerini ön plana çıkarmıştır. Kenar bölge, Avrasya'nın kıyısı değildir, daha çok Avrasya merkezinin batı, güney ve doğu sınırlarını çevreleyen geniş bir kara parçasını ifade etmektedir. Bu bağlamda, Avrupa'nın çoğu, denize çok sayıda erişim noktasına sahip olduğu için "kenar bölgesi" olarak kabul edilir.

Spykman'ın teorisi temel anlamda dünya hegemonyası için Avrasya'nın kontrolünün zorunlu olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu vurgu aslında Kjellen, Mahan ve Mackinder'in teorilerinde de geçerlidir. Avrasya'nın mekânsal konumu, Spykman'ın daha önce de belirttiği gibi alan, nüfus, ekonomik zenginliği ön plana çıkarmakta ve bölgeyi hegemonya için vazgeçilmez kılmaktadır. Spykman'ın becerisi Avrasya'nın vazgeçilmez stratejik avantajını ABD'nin çıkarları doğrultusunda yorumlamasından kaynaklanmaktadır.

Kenar kuşak teorisi, günümüz modern jeopolitik olaylarını ve özellikle Ukrayna-Rusya savaşının anlaşılması için güçlü bir çerçeve sunar. Spykman'ın teorisi özellikle Soğuk Savaş döneminin "Demir Perde" kavramı temelinde Ukrayna-Rusya savaşı ile açıklandığında, bölgedeki stratejik çekişmenin tarihsel ve jeopolitik sürekliliğini anlamak daha mümkün hale gelmektedir.

Soğuk Savaş döneminin sert ideolojik hesaplaşmalarının bir yansıması olan "Demir Perde" iki kutup arasında daha çok politik ve aynı zamanda askeri bir sınır olarak tanılanmaktadır (Judt, 2005). Spykman'ın kenar kuşak teorisi, Demir Perde'nin bir anlamda sahadaki pratik yansıma olarak tasvir edilmektedir. Spykman'a (1944) göre kenar kuşak alanın kontrol edilmesi Avrasya ve dolayısıyla dünya düzeni kontrolüne yönelik bir stratejik avantaj sağlayacaktır. Bu teorik anlayış, Sovyetler Birliği'nin kendi güvenliği için Doğu Avrupa'yı tampon bölge olarak kullanmasını açıklamaktadır. Ukrayna'nın bu tampon bölgedeki kilit rolü ise jeopolitik konumu gereği sınırlarının tampon bölge mi yoksa NATO'nun demir perdesinin bir uzantısının mı olacağı üzerine yürütülen bir savaşın parçası olmasından kaynaklanmaktadır.

Ukrayna, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin batı kanadının bir parçası olarak Batı ile Sovyetler Rusya arasında doğrudan yer alan stratejik bir alanı temsil etmiştir. Bu

kritik bölgeye, Batı'dan gelebilecek tehditlere karşı Sovyetler Birliği'nin güvenliğini sağlamak amacıyla hayati bir önem atfedilmiş ve bu jeopolitik alan, tampon bir bölge olarak Soğuk Savaş'ın bitimine kadar Sovyetler için bir güvenlik duvarı görevi yürütmüştür (Kuzio T. , 2017). Bugün, NATO genişlemesi ve Rusya'nın buna karşı askeri tepkisi, bu önemli sınırın yeniden jeopolitik bir çekişme noktası haline dönüşmesine neden olmuştur. Spykman'ın kenar kuşak teorisi temelinde bu savaş, Batı'nın Ukrayna jeopolitiği üzerinden Rusya'yı çevreleme stratejisi ve Rusya'nın bu çevrelemeye karşı askeri direnç göstermesi olarak tanımlanabilir.

Spykman teorisinde, deniz gücünün ve kara gücünün etkileşimli bir şekilde kullanımını incelemiş ve kenar kuşak bölgesinin bu iki güç arasındaki çatışmanın merkezi olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur. Ukrayna'da, NATO genişleme perspektifi ve Batı'nın Ukrayna'ya desteği, Rusya'nın kara gücü ve bölgesel etkisiyle Spykman'ın da belirttiği gibi kenar kuşak bölgesinin bu iki güç arasında doğrudan bir çatışmaya neden olmuştur. Bunun yanında Spykman'ın ABD'nin çıkarlarını koruma yönündeki temellendirdiği jeopolitik formülasyonu, bu savaşa doğrudan ve aynı zamanda NATO üzerinden sağladığı desteği açıklar niteliktedir. Bu durum ABD'nin Spykman'ın teorisinde ifade ettiği şekilde kenar kuşağı kontrol etme stratejisinin modern bir uygulaması olarak anlamlandırılabilir.

Diğer taraftan Ukrayna coğrafyasının sahip olduğu geniş tarım arazilerinin yanı sıra, doğal kaynakları ve deniz hinterlandı, bu bölgeyi yalnızca jeopolitik anlamda değil aynı zamanda ekonomik anlamda da stratejik bir çekim noktası haline dönüştürmektedir. Spykman, doğal kaynakların ve ekonomik zenginliğin, bir bölgenin jeopolitik önemini artırdığına dair ifadeleri dikkate alındığında Ukrayna'nın jeostratejik önemi dışında Rusya ve Batı arasında neden bir rekabet unsuru haline geldiği anlaşılabilmektedir.

Rusya'nın stratejik amacı açısından değerlendirildiğinde Spykman'ın kenar kuşak teorisi, Ukrayna jeopolitiği üzerindeki saplantılı politik tavrını da açıklamaktadır. Spykman'ın en temel iddiası olan Avrasya'nın çevresel kuşağını kontrol etmenin dünya hegemonyası için gerekli olduğu ifadesi, Rusya'nın bu stratejik bölge kontrolü üzerinden Avrasya'nın hakimiyetini sağlamaya yönelik politik amacının olduğunu doğrulamaktadır. Dolayısı ile Spykman'ın bu bölgeye yönelik temel argümanlarının hem Batı hem de Rusya için güçlü bir perspektif sunduğu açıktır.

Sonuç itibari ile Spykman'ın kenar kuşak teorisinin, Ukrayna-Rusya savaşı temelinde jeopolitik dinamiklerin anlaşılması açısından geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ukrayna

coğrafyası, Spykman'ın teorisinde tarif edilen kenar kuşak bölgesinin Rusya ve Batı arasında kaldığı bir bölge olarak Batı ve Rusya arasında bir çatışma alanı olarak artık tasvir edilmektedir. Bu durum Soğuk Savaş döneminin Demir Perde'sinden miras kalan ideolojik ve askeri ayrışmanın sahadaki bir yansıma olarak ifade edilebilir. Bu nedenle Ukrayna'daki savaş, Spykman'ın coğrafyanın politika üzerindeki belirleyici etkisini vurgulayan teorisine yönelik geçerli bir perspektif sunmaktadır.

1.6. Modern Jeopolitik Teoriler

1.6.1. Zbigniew Brzezinski 'Büyük Satranç Tahtası'

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1977-1981 yılları arasında başkanlık görevini yürüten Jimmy Carter'in Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Zbigniew Brzezinski, bu dönem ile Amerika'nın dış politikalarını belirlemede oldukça etkili bir olmuştur. Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde Amerika'nın Sovyetler Birliğine karşı izlediği politikalar üzerinde etkili olan Brzezinski, Soğuk Savaş sonrası döneme ait vizyonunu anlattığı "Büyük Satranç Tahtası" isimli kitabıyla, ABD'nin küresel hegemonyasına ilişkin vizyonunun sürdürülmesi ve etkisinin arttırılmasına ilişkin gereklilikleri sıralamıştır.

Brzezinski kitabında, dünya siyasi istikrarı için ABD'nin uluslararası sistemdeki üstün konumunun sürdürmesi gerektiğini savunur ve bu üstünlüğün devam etmesinin Avrasya ile ilişkili olduğuna vurgu yapar. Buna göre Lizbon'dan başlayan ve Vladivostok'a kadar uzanan Avrasya coğrafyası, ABD'nin dünya sahnesindeki üstünlüğünün devam edip etmeyeceğini önemli ölçüde belirleyebilecek bir potansiyele sahiptir. Bunun nedeni ise bu kıtanın dünya nüfusunun yaklaşık %75'ine ev sahipliği yapması, küresel GSYİH'nın yaklaşık %60'ının bu kıtada üretilmesi ve dünya enerji rezervlerinin üçte birinin bu bölgenin topraklarında var olmasını gösterir. Avrasya'nın barındırdığı bu büyük potansiyel onu dünya hakimiyeti oyunun oynanacağı büyük bir satranç tahtası haline getirir (Brzezinski Z. , 2005).

Brzezinski, Avrasya coğrafyasında farklı çıkar ve güçlerin ABD tarafından yönetilmesi gerektiğine inanır. Bunun nedeni ise ABD'nin güvenliği ve istikrarının Avrasya coğrafyası ile ilişkilendirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Brzezinski'ye göre Soğuk Savaş'ın bitmesi ile Sovyetler Birliğinin ortadan kalkması, ABD'yi şaşırtıcı bir şekilde tek süper güç olarak ortaya çıkarmıştır. Bu da ABD'nin tek süper güç olarak varlığının devamlılığını Avrasya'nın kontrolü ile mümkün olabileceği bir siyasi düzeni ortaya çıkarmıştır. Jeopolitik olarak ABD'nin Avrasya'ya hükmeden bir güç olması, onun hegemonik bir güç olarak sürekliliğine katkı

yapacak politik kaldıraç görevini temsil etmektedir. Dolayısı ile *"Avrasya üzerindeki denetim Batı Yarıküre'yi ve Okyanusya'yı jeopolitik olarak dünyanın merkezi kıtasının çevresi haline getireceğini ve Afrika'nın neredeyse kendiliğinden Amerika'ya tabi olması gerekeceğini gösterir"*. Bu nedenle Brzezinski'ye göre Avrasya, üstünde küresel üstünlük mücadelesinin sürdürülebileceği satranç tahtasıdır. Aslında Brzezinski, ABD ve Sovyetler Birliği'ni sürekli bir biçimde temelde iki farklı gücü temsil ettiğine vurgu yapar ve bu iki uzlaşmaz gücün, tarihsel motivasyonları bakımından farklılıklarını ortaya koyarak; Avrasya coğrafyasına entegre edilmiş jeostratejik bir çerçeve sunar. Buna göre Brzezinski'nin ortaya koyduğu siyasi durum Harita 8'de gösterilmiştir.

Harita 8. Brzezinski'nin Avrasya'nın Stratejik Olarak Ayrıldığı Ana Bölgeler (Batı, Orta Alan, Doğu ve Güney)

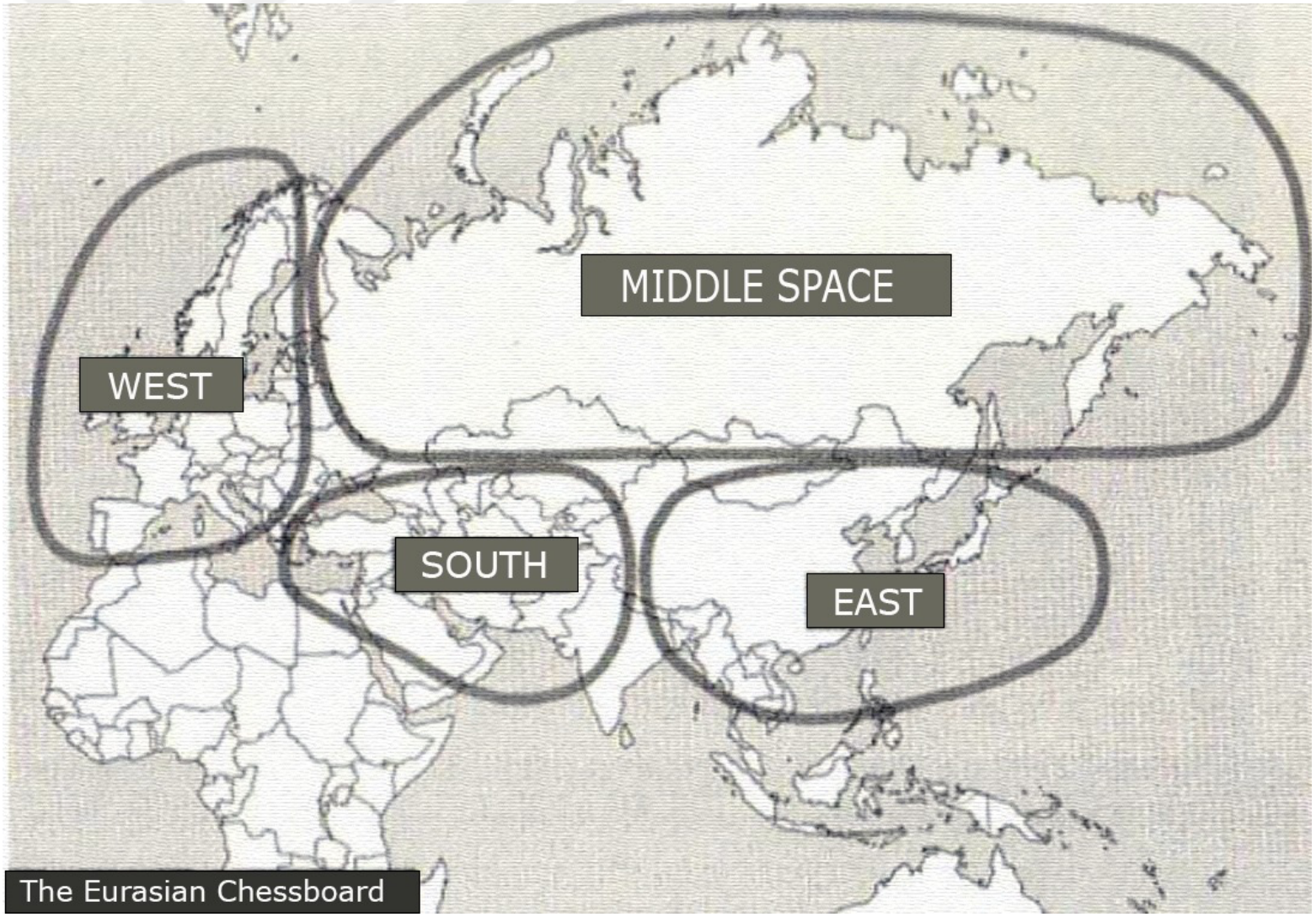

Kaynak. *(Brzezinski Z. , 2005)*

Harita 8'de gösterildiği üzere, Brzezinski, ABD'nin Avrasya'yı kontrol etmesi gerektiğine vurgu yaparak, Rusya'yı kontrol altında tutabilecek coğrafi alanın Ukrayna'nın doğu sınırlarının ötesinde bulunduğunu belirtir. Bunun yanında Brzezinski'nin haritada "Middle Space" olarak belirlediği bölge, aslında Mackinder'ın Heartland'ına karşılık gelen bir alandır ve bu durum Brzezinski'nin, Mackinder ile ortak görüşlere sahip olduğunun bir göstergesidir. Bunun yanında Spykman'ın Rimland yaklaşımı ile Brzezinski'nin görüşlerinde de paralellik olduğu söylenebilir. Her iki görüşe göre Avrasya, nüfus, enerji kaynakları ve jeostratejik konumları nedeniyle merkezi bir ekseni temsil etmektedir. Ayrıca Spykman ve Brzezinski, "Middle Space" yani Rusya'nı etkilerini sınırlandırma alanları olarak çevresel bölgelerin (Rimland veya West/ East) kontrol edilmesi gerektiğine vurgu yapar. Brzezinski, Spykman'dan farklı olarak Avrasya'daki tüm bölgelerde aktif stratejik müdahale gerekliliğini ortaya koyar. Bu durum, Brzezinski'nin jeopolitik analizinde "bütüncül müdahale" kavramını ön plana çıkararak parçalı alan hâkimiyeti yerine, bütüncül bir alan hâkimiyetine vurgu yapar."

ABD'nin küresel hegemon olabilmesi için kontrol etmesi gereken alanı Avrasya olarak belirleyen Brzezinski, bu tanımlamada Ukrayna coğrafyasına da sıklıkla atıfta bulunur. Buna göre Ukrayna, "*Avrasya satranç tahtasında yeni ve önemli bir alan*," aynı zamanda jeopolitik bir eksendir. Bu eksende Ukrayna, tek başına Rusya'yı dönüştüren bir mihver devlet olarak tanımlanır. Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olması Rusya'yı Avrupa dışında tutan en önemli jeostratejik sorundur. Brzezinski aynı zamanda Ukrayna olmadan Rusya'nın imparatorluk arzusunun yalnızca Asya ile sınırlı kalabileceğini belirtir ve bu durumun Rusya'yı, Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle daha fazla çatışmaya çekeceğini aktarır. Ukrayna'nın yeniden Rus egemenliği altına girmesi ile Rusya'nın Avrupa'ya meydan okuyabilecek bir güç haline dönüşebileceğini, Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle daha fazla çatışmaya çekeceğini belirten Brzezinski, Rusya'nın Polonya, Orta ve Doğu Avrupa'ya göz diktiğini ve bu bölgelerin Avrupa Birliği ve güvenliğinin kaderini belirleyecek bölgeler olduğunu sıklıkla vurgular (Brzezinski Z. , 2005).

Brzezinski'nin Ukrayna'ya coğrafi anlamda yüklediği anlam, aynı zamanda Avrupa güvenliği ile de ilişkilendirilmektedir. Buna göre Ukrayna bağımsız bir devlet olarak Rusya'nın Avrupa üzerindeki etkisinin büyük ölçüde azaltan bir coğrafi konuma sahiptir. Bunun yanında Brzezinski, Ukrayna'nın Rusya kontrolü altına girmesi ile demografik ve ekonomik gücünün artacağına vurgu yaparak; bu durumum Avrupa için daha büyük bir tehdit hâline dönüşeceği konusunda uyarılarda bulunur. Ukrayna konusunda bir diğer önemli konu ise Avrupa'nın enerji

güvenliğinde Ukrayna'nın bir enerji koridoru olarak oynadığı önemli konumdur. Brzezinski, Ukrayna'nın Avrupa'nın sürdürülebilir ekonomik büyümesi için ihtiyaç duyduğu enerji hatlarına ev sahipliği yapması nedeniyle, Ukrayna'ya stratejik bir önem atfeder. Demografik anlamda ise Ukrayna'nın doğusunun Rusya'ya batısının ise Avrupa'ya eğimli olduğunu belirten Brzezinski, bu durumun Ukrayna açısından bir *"çatışma alanı"* yaratabileceğini de aktarır (Brzezinski Z. , 2005).

Brzezinski'nin Rusya karşıtlığında ortaya koyduğu yeni jeopolitik anlayış, temel anlamda **Avrasya'nın kontrolünün küresel güç mücadelesinin merkezinde yer aldığı** fikri ile temellenir. Bu bakış açısı Rusya'nın tarihsel arzusu olan yeniden imparatorluk hedefinin, Batı tarafından nasıl engellenebileceği konusunda politika önerilerini sıralamaktadır. Brzezinski'nin ortaya koyduğu perspektif aynı zamanda Ukrayna-Rusya savaşı ile de yakından ilişkilidir. Buna göre Ukrayna-Rusya savaşı, Brzezinski'nin öne sürdüğü Avrasya'daki güç dengesinde Rusya'nın Ukrayna topraklarının ardında tutulması için yürütülen politik mücadelelerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Nitekim Brzezinski'nin Rusya'nın sınırlandırılması için Ukrayna coğrafyasına yüklediği anlam, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmeye başlaması ile Batı tarafından çok daha iyi bir şekilde anlaşılmaya başlanmıştır. Dolayısı ile Brzezinski'nin *mihver devlet* olarak tanımladığı Ukrayna bugün, Rusya'yı Avrupa dışında tutan bir bariyer ülke konumundadır. Bu bariyerin ortadan kalması ile Avrupa'daki dengelerin dramatik şekilde değişeceği gerçeğini benimseyen Avrupa, Rusya etkisinin Ukrayna sınırları ötesinde tutulması için yoğun desteğini devam ettirmektedir.

Sonuç itibari ile Brzezinski'nin ortaya koymuş olduğu jeopolitik anlayış Avrasya coğrafyasının stratejik anlamda gerçekliğini ve önemini ön plana koymaktadır. Ukrayna savaşı Brzezinski'nin ön gördüğü gerçekliğin hem ana sahnesini hem de sonuçlarını belirleyen temel unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu savaş hem Brzezinski'nin ön görülerini haklı çıkarmış hem de Avrasya'nın jeopolitik önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

1.6.2. Samuel P. Huntington 'Medeniyetler Çatışması'

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından yeni dünya düzeninin nasıl şekilleneceğine dair varsayımlar ortaya atılmaya başlanmıştır. Bu varsayımlar içerisinde Samuel P. Huntington'un savunduğu Medeniyetler Çatışması Tezi, 1993 yılında bir makale olarak ortaya çıkmış; 1996 yılında ise bu makale "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Şekillendirilmesi" kitabı ile genişletilmiştir. Huntington öne sürdüğü tezinde, Soğuk Savaşın ardından uluslararası ilişkiler ortaya çıkabilecek çatışmaların ekonomi ya da ideolojik değil,

medeniyetlerin arasındaki dini ve kültürel farklılar nedeniyle ortaya çıkacağı öngörülmüştür (Hungtinton, 2015). Hungtinton temel anlamda hızla küçülen bir dünyada jeopolitiğin geleceğine odaklanmış ve Batı ve diğer medeniyetler arasındaki potansiyel gerilimlere jeopolitik açıdan açıklamalar getirmiştir. Hungtinton teziyle, kültür ve medeniyet parametrelerini, jeopolitik stratejilerinin yanı sıra uluslararası ilişkilerin tartışılan bir unsuru haline dönüştürmüştür. Bunun nedeni hem uluslararası ilişkilerin hem de jeopolitiğin kültür ve medeniyet kavramlarını geri planda bırakarak dünya düzenine yönelik açıklamalar getirmesinden kaynaklanmaktadır.

Hungtinton'a (2015) göre, medeniyetler, temel anlamda kültürel ve tarihsel farklılıklarla birbirlerinden ayrılan insan topluluklarını ifade eder. Medeniyetlerin çatışması ise insan toplulukları arasındaki bu farklılıkların ideolojik, siyasi ve ekonomik çıkarlar çerçevesinde uyumsuzluğundan ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlamadan hareketle Hungtinton dünya medeniyetlerini Batı, Hindu, İslam, Konfüçyüs, Latin Amerika, Japon ve Slav Ortodoks olarak kategorize etmiş ve gelecekteki olası çatışmanın ise İslam ve Batı medeniyeti arasında yoğunlaşabileceğine dair öngörülerde bulunmuştur.

Harita 9. Hungtinton'un Medeniyetler Ayrımı

Kaynak. (Coopoer, 2017)

Harita 9, Huntington'ın *medeniyetler çatışması* teorisi çerçevesinde dünya medeniyetlerini temsil eden bir görseli temsil etmektedir. Bu harita ile medeniyetler çatışması somutlaştırıldığında ortaya çıkan sonuç, medeniyetlerin sınırlarının keskinliğidir. Bu durum, her coğrafi alanın içsel çeşitliliğini göz ardı etmekte ve her ayrım içerisinde bulunan farklı medeniyetlere mensup topluluklar analize dahil edilmemektedir. Bunun yanında Huntington'nun medeniyet ayrımlarına dahil ettiği din temelli yaklaşım, medeniyet ayrımlarının din temelli mi yoksa kültür temelli mi olduğu noktasında, karmaşıklığa neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda Huntington'nun ifade ettiği sınırlarda ekonomik, sosyal ve siyasi etkenlerin de ihmal edilmesine neden olmaktadır. Medeniyetler ayrımı ile aynı zamanda modern küreselleşme etkisinin varlığının da göz ardı edildiğini söylemek mümkündür. Öyle ki küreselleşmenin medeniyet sınırlarını muğlak hale getirdiği bir dönemde, medeniyetler arası etkileşimin boyutunun arka planda bırakılması Huntington'ın sınırların tartışılmasına neden olmaktadır.

Huntington'un belirlediği çerçeve, uluslararası ilişkilerde realist teorinin devletlerarasındaki güç mücadelesini medeniyet ve kültür temeline oturtması bakımından önemlidir. Özellikle Mearsheimer gibi bazı realist düşünürler, medeniyet farklılıklarının çatışma yaratabilecek bir potansiyele sahip olduğunu belirterek Huntington'a destek vermiştir (Mearsheimer J. J., 2001). Bunun yanında *medeniyetler çatışması* tezi ile kültürel kimliklerin uluslararası politikadaki rolü ön plana çıkarak, jeopolitiğe yeni bir boyut kazandırılmıştır. Nitekim kültür ve medeniyet konuları jeopolitikte göz ardı edilen parametrelerdir (Katzenstein, 2010). Bunun yanında Huntington ideolojik çatışmanın sona ermesinin ardından uluslararası ilişkilerdeki yeni gerilim hatlarını ön plana çıkarmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından İslam ve Batı dünyası arasında çıkan çatışmaları açıklamak için Huntington'un teorisine sıklıkla vurgu yapılmıştır (Fukuyama, 2006).

Huntington'un ortaya koyduğu tezi destekleyenlerin yanı sıra onu eleştiren çalışmalarda oldukça yoğundur. Said'e (2001) göre, Huntington'un teorisi medeniyetler arasındaki farklılıkları kaçınılmaz bir çatışma gibi sunmaktadır. Bu determinist yaklaşım, medeniyetler arasındaki bir işbirliği olabileceği ihtimalini göz ardı etmektedir. Halliday (2002) ise Huntington'un kültürel farklılıkları ortaya koyarak ekonomik eşitsizlikler, küresel kapitalizm ve sınıf çatışmalarını büyük ölçüde ihmal ettiğini belirtir. Khalidi (1998) göre Huntington'un ortaya koyduğu bakış açısı medeniyetleri tekil homojen yapı olarak resmeder.

Oysaki medeniyetler bünyelerinde çok sayıda farklılık barındırmaktadır. Bu nedenle Huntington'un belirlediği gibi tekil ve içsel bir medeniyet kavramından söz edilemez.

Genel anlamda değerlendirildiğinde Huntington'un medeniyetler çatışması teorisi, Soğuk Savaş sonrası dönem için jeopolitiğe yeni bir bakış açısı sunmuştur. Bu bakış açısı kültürel kimliklerin uluslararası ilişkilerdeki belirleyici rolünü ön plana çıkararak, olası çatışma alanlarının yeniden değerlendirilebilmesi için güçlü önermeleri tartışmaya açmıştır. Burada medeniyetler çatışması tezinin doğruluk payından bahsetmek mümkündür. Nitekim Batı-İslam, Batı-Sinik ve Batı-Ortodoks gerilimleri Huntington'un tezini doğrulayacak bir çatışma ortamını ön plana çıkarsa da çatışmaların yalnızca medeniyet ayrımlarından kaynaklandığını söylemek de oldukça güçtür. Öyle ki çatışmalarda yalnızca kültürel farklılıklar değil aynı zamanda ekonomik, sosyal ve jeopolitik faktörlerde ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında aynı kültüre hatta aynı dine mensup kültürler içinde de çatışmaların varlığından bahsetmek mümkündür. Ukrayna-Rusya savaşı bu duruma en iyi örnek sayılabilir.

Ukrayna-Rusya savaşı Huntington'ın *medeniyetler çatışması* teorisi bağlamında değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç; Slav-Ortodoks medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındaki bir çatışma olarak değerlendirilse de savaşın nedenleri arasında ekonomik, tarihsel, ve jeopolitik nedenlerin varlığından da bahsedilebilir. Bunun yanında Huntington'un tanımına göre Ukrayna, Slav-Ortodoks medeniyetinin bir parçasıdır fakat Ukrayna'nın ortaya koyduğu siyasi duruş ise kendisinin Batı medeniyetine ait olduğudur. Bu durum medeniyetler arasındaki sınır muğlaklığını ön plana çıkaran bir unsurdur. Ayrıca Batı medeniyetinin Slav-Ortodoks bir ülke olan Ukrayna'yı kendi eksenine dahil etme çabası da medeniyet sınırlarının geçişken olabileceğini göstermektedir. Bunun yanında Ukrayna'nın iç kimliğindeki bölünmeler de Huntington'ın bir ülkenin farklı medeniyetlere ait bölgelerinin çatışma riski taşıyabileceği öngörüsünü destekler niteliktedir. Bu duruma ek olarak Huntington, medeniyetler arasındaki sınırların kültürel ve güvenlik açısından stratejik olduğunu ortaya koymuştur. Ukrayna'nın jeopolitik konumu (Doğu Avrupa'nın geçiş noktası ve Rusya ile Batı arasında tampon bölge olması), bu çatışmanın kültürel sınırların ötesinde bir güvenlik ve jeopolitik sorun olduğunu da ortaya koymaktadır. Hungtinton'nun belirttiği bir diğer önemli nokta ise medeniyet sınırlarını genişletme çabalarının diğer medeniyetler tarafından tehdit olarak anlamlandırılabileceği öngörüsüdür. NATO'nun Ukrayna'yı da içine alarak genişleme politikaları ve Batı'nın Ukrayna yaklaşımı Rusya tarafından Slav-Ortodoks medeniyetine ve kendi güvenliğine bir müdahale olarak değerlendirilmiş ve nihayetinde savaş bu nedenler ön plana çıkarılarak ilan edilmiştir.

Bu durum Huntington'ın teorisinin medeniyetlerin birbirine karşı savunmacı bir duruş sergileyebileceği öngörüsüyle uyumlu bir duruş sergilemektedir.

1.6.3. Paul B. Henze 'Etnik Sorunlar ve Jeopolitik'

Paul B. Henze Amerikalı istihbaratçı, diplomat ve aynı zamanda akademisyen olarak tanınır. Kariyeri boyunca Soğuk Savaş dönemine odaklanan Henze, jeopolitik meseleler ve ABD'nin dış politikaları üzerine çalışmalar yürütmüştür. 1940'lı yılların sonlarında ABD Dışişleri Bakanlığında çeşitli görevler yürütmesinin ardından, Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nda (CIA) çalışmalar yürüten Hence, özellikle Sovyetler Birliği'ne karşı psikolojik savaş stratejileri konularında uzmanlaşmıştır. Bunun yanında görevi süresinde NATO, Etiyopya ve Türkiye'de görev alan Hence, kariyerinin ilerleyen dönenlerinde akademisyenlik çalışmalar yaparak jeopolitiğe katkılar sunmuştur (Kalinovsky, 2015)

Henze, temel anlamda Soğuk Savaşın ardından ABD'nin küresel stratejileri üzerine yoğunlaşmış ve Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bölgesel dinamiklerin jeopolitik analizlerine odaklanmıştır. Araştırmalarında Türkiye'ye ve Türkiye'nin jeopolitik konumuna oldukça fazla önem veren Henze, ABD ve Türkiye ilişkilerine dair jeopolitik temelli çalışmalar hazırlamıştır. Çalışmalarıyla Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Sovyetler Birliği politikalarında oldukça etkili olan Henze, özellikle azınlık milliyetçiliği konularına odaklanarak, Sovyetler Birliğine karşı Sovyet Müslümanlarının bir politika aracı olarak kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Henze, 1984).

Henze, sunduğu jeopolitik perspektif ile Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman toplulukların, Sovyet rejimi ile uyumsuzluklarını, rejime karşı kullanmayı önermiştir. Bu nedenle jeopolitik temelde etnik, dini ve ideolojik ayrışmalara odaklanmıştır. Bu odağın temel parametreleri; Sovyet Müslümanları ve din faktörü, azınlık milliyetçiliği, operasyonel stratejiler ve ABD'nin jeopolitik hedeflerini destekleme üzerinedir.

Henze, Sovyet Müslümanları ve din faktörü ile Sovyetler Birliği içerisinde yaşayan Müslüman azınlığı politik zayıflık olarak tanımlamış ve Sovyet ateist ideolojisi ile Müslüman toplulukların inanışları arasındaki ayrışmayı, bir çatışma unsuru olarak değerlendirmiştir. Henze'nin din temelli bir ayrışmayı desteklemesinin nedeni, Sovyetler Birliği içerisinde Müslüman nüfusun toplam nüfusun önemli bir yüzde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu önemli demografik nüfusun Sovyet rejimine karşı güçlü bir muhalefet olacağını savunan Henze, temel anlamda İslam ve Komünizm çatışmasını manevi değerlerle ideolojik sistemin

boşlukları üzerine inşa etmiştir. Bunun yanında jeopolitik temelli azınlık milliyetçiliği ile Henze, Sovyetler Birliğinin etnik ve kültürel çeşitliliğini stratejik bir koza dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bunu yaparken, azınlık milliyetçiliğini ABD'nin Soğuk Savaş dönemi politikalarına entegre etmeye yönelik çalışmalar yürütmüş ve etnik tabanlı milliyetçiliği bir direniş aracı olarak tasarlamıştır. Bunu yaparken, milliyetçilik unsurunu kullanan Henze, milliyetçilik ve dinin birlikte kullanımı ile Sovyet rejimine karşı büyük bir tehdit yaratılabileceğini belirtmiştir. Henze'nin Soğuk Savaş dönemi jeopolitik çalışmaları, teorik yaklaşımların yanı sıra pratik uygulamalı önerilerde sunmuştur. Bu öneriler, ABD'nin Sovyetler Birliği üzerindeki politik baskısını arttıracak operasyonel stratejilere yoğunlaşmış ve bu stratejiler ile ABD'nin uzun vadeli jeopolitik hedefleriyle uyumlu politikalar hayata geçirilmiştir. Bu politikaları hayata geçirebilmek için de Henze, bilgi savaşı ve propaganda, gizli operasyonlar, diaspora politikaları ve bölgesel desteklerle direnç oluşturulması planlanan azınlık gruplarına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Henze'nin operasyonel stratejileri genel anlamda ABD'nin Soğuk Savaş dönemi jeopolitik amaçlarına hizmet eden bir çerçevede gelişmiştir (Kalinovsky, 2015).

Henze'nin jeopolitik anlayışı, Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu politik düzenin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Henze'nin ortaya koyduğu jeopolitik anlayış temelde, Sovyetler Birliği'nin iç dinamiklerini zayıflatmaya yönelik stratejik yaklaşımlar üzerine inşa edilmekle birlikte daha çok etnik yapı ve ideolojik çelişkileri üzerinedir. ABD'nin Sovyetler Birliğine karşı küresel üstünlüğü devam ettirebilmek adına ortaya çıkarılan Henze'nin jeopolitik teorisi, büyük ölçüde etnik milliyetçilik, bilgi savaşı ve mobilizasyon kavramları ile ilişkilidir. Bu ilişkiler ağı ise ABD'nin küresel üstünlük mücadelesinde çok katmanlı ve operasyonel bir jeopolitik yaklaşım sunmaktadır. Bunun yanında Henze'nin jeopolitik bakış açısı Ukrayna-Rusya savaşı açısından değerlendirildiğinde, oldukça öngörülebilir sonuçlara ulaşmak mümkündür. Öyle ki Henze'nin sunmuş olduğu azınlık milliyetçiliği temelli yaklaşım, Ukrayna'nın doğu ve batı bölgeleri arasındaki bölgesel çatışmaları açıklar niteliktedir. Ukrayna'nın doğusunda yer alan Donetsk ve Luhansk bölgelerinin etnik ve kültürel kimlikleri gerçekten de bu savaşta jeopolitik bir araç olarak kullanılmış ve etnik milliyetçiliğin jeopolitik bir araç olarak çatışma yaratabileceği, bu teori ile desteklenmiştir. Henze'nin sunmuş olduğu etnik milliyetçiliğin jeopolitik istikrarsızlık yaratabileceği öngörüsü, Ukrayna-Rusya sabvaşı bağlamında geçerliliğini korumuştur. Ayrıca, Henze'nin Sovyet Müslümanları üzerine kurguladığı analiz, Ukrayna'da Rus Ortodoks Kilisesi ve Kiev Patrikhanesi arasındaki ayrışmayla benzer özellikler taşımaktadır. Rusya'nın, dini kimlikleri Ukrayna üzerinde bir

baskı aracı olarak kullanmaya başlamasına, Batı yanlısı Ukrayna hükümeti dini bağımsızlık vurgusuyla karşılık vermiş ve 2018 yılında Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin Moskova Patrikhanesi'nden ayrılmasını resmileştirmiştir. Buna ek olarak Henze'nin, Sovyetler Birliği'nin etnik ve dini ayrışmalar nedeniyle istikrar kaybı yaşayabileceği öngörüsü de Ukrayna-Rusya savaşı ile desteklenmiştir. Nitekim, Ukrayna'da yaşanan savaş ekonomik, sosyal ve askeri etkileri bakımından Rusya'nın kendi iç dinamikleri açısından yıpratıcı olmuştur. Bunun yanında Henze'nin temel jeopolitik amacı olan ABD'nin küresel liderlik hedefine yönelik tespitleri de Ukrayna-Rusya savaşı ile birlikte geçerliliğini korumuştur. Nitekim, NATO'nun ve AB'nin genişleme politikaları ile Ukrayna'yı kendi politik eksenlerine katarak genişleme politikaları izlemesi, Sovyetler Birliği'nin işlevselleştirilmesi ve ABD'nin küresel bir güç olarak varlığını devam ettirmesi stratejisini yansıtmaktadır.

1.6.4. Graham E. Fuller 'Yeni Jeopolitik Gerçekler'

Graham E. Fuller, 20 yıl boyunca Türkiye, Lübnan, Suudi Arabistan, Yemen, Afganistan ve Hong Kong'da CIA adına görev yapmış aynı zamanda CIA'de Ulusal İstihbarat Konseyi'nin başkan yardımcılığı görevini de üstlenmiştir, Bunun yanında RAND' Coorperation'da eski kıdemli siyaset bilimci ve Simon Fraser Üniversitesi'nde tarih profesörüdür (Pehlivanlı, 2016).

Fuller'in (2004) jeopolitik perspektifi genel anlamda kültür, coğrafya ve tarihin, uluslararası ilişkiler ve devlet politikaları üzerindeki etkilerine yöneliktir. Fuller (2004) modern anlamda jeopolitiği; büyük güç mücadeleleri, kültür, din ve enerji parametreleri üzerinden değerlendirir. Bunun yanında Fuller'in (2004) geleneksel jeopolitik teorilerden farkı, jeopolitik anlayışını kapsamlı bir şekilde ele almasından ve yalnızca coğrafyanın fiziksel özelliklerini değil aynı zamanda coğrafyada yaşayan toplulukların tarihini, kültürel değerlerini ve ekonomik dinamiklerini de analizine dahil etmesinden kaynaklanmaktadır. Jeopolitiğin bu genişletilmiş kullanımı Fuller'in (2004) benimsediği jeopolitik anlayışının temelini oluşturur ve özellikle modern uluslararası ilişkilerin politik karmaşıklığına yönelik etkili bir anlayış sunar.

Fuller'in (2004) jeopolitik yaklaşımının sunduğu genel çerçeve incelendiğinde, modern jeopolitik tanımlamasına uygun beş temel unsur ön plana çıkar. Bu unsurlar coğrafyanın temel rolü, enerji ve stratejik hedefler, kültürün ve kimliğin jeopolitik üzerindeki etkisi, tarihsel perspektifin önemi ve büyük güç mücadelesidir. Bu temel unsurlardan jeopolitik perspektifte coğrafyanın temel rolü incelendiğinde Fuller'in (2004) bu parametreyi, güvenlik stratejileri ve dış politika önceliklerini belirleyen en önemli faktör olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bu

parametre ile coğrafya yalnızca fiziksel anlamda değil aynı zamanda üzerinde yaşamış halkların tarihsel süreçlerde bıraktığı izler ve kültürel miraslarla birlikte ele alınır. Bunun yanında Fuller'e (2004) göre coğrafya, büyük güçlerin stratejik hedeflerini belirlemede incelenmesi gereken zorunlu bir parametredir. Jeopolitik yaklaşımda bir diğer parametre olan enerji ve stratejik hedefler ile Fuller (2204), enerji kaynaklarına erişim ve kaynakların kontrolünün modern jeopolitiğin politik belirleyicisi olarak tanımlamaktadır. Buna göre özellikle doğal gaz ve petrol rezervlerinin kontrolünün büyük güçlerin odak noktasında yer aldığını belirten Fuller (2004), enerji politikalarının bir devlerin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda askeri stratejisini de belirlediğine vurgu yapmaktadır. Kültürün ve kimliğin jeopolitik üzerindeki etkisine dair açıklamalarda da bulunan Fuller (2004), kültürel kimlikleri ve dini, uluslararası ilişkilerde önemli bir faktör olarak tanımlamaktadır. Ona göre modern jeopolitik analiz sadece fiziksel coğrafyayı değil aynı zamanda coğrafyalarda yaşayan toplulukların kültürel dinamiklerini de dikkate almalıdır. Ayrıca kültür ve kimlik devletlerin dış politikalarını şekillendirmede başat rol oynadığı gibi devletler arasında çatışmaların kaynağını da oluşturabilmektedir. Fuller'in (2004), modern jeopolitik tanımlamasında önem verdiği bir diğer nokta ise tarihsel perspektiftir. Buna göre tarih, jeopolitik analizde vazgeçilmez bir bileşen olduğu gibi tarihsel süreçlerde, devletlerin modern politikalarını anlamak için önemli bir arka plan sunmaktadır. Ayrıca, tarihsel bağlam ile hem büyük güçlerin hem de bölgesel aktörlerin jeopolitik stratejilerini anlamak mümkündür. Bunun yanında büyük güç mücadelesi parametresi ile modern jeopolitik ilişkisinde Fuller (2004), büyük güçlerin rekabetini, bölgesel ve aynı zamanda küresel jeopolitiği belirleyen temel bir dinamik olarak açıklar. Buna göre ABD, Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerin uluslararası ilişkilerde belirledikleri pozisyonları daha da güçlendirme çabaları, bölgesel çatışmaların yanı sıra ittifaklara da yön vermektedir. Fuller'in (2004) modern jeopolitik tanımlamasında açıklanmak istenen politikalar din, enerji, kültür, büyük güç mücadeleleri gibi birçok unsurun bir arada yorumlanması ile mümkündür. Bu parametrelerin bir arada kullanılması ile uluslararası ilişkilerin karmaşıklığına yönelik yeni ve daha açıklayıcı modern bir yaklaşım ortaya koyulabilir.

Genel anlamda değerlendirildiğinde Fuller'in jeopolitik anlayışı, özellikle büyük güç rekabetinin yoğun olduğu bölgelere yönelik kapsamlı açıklamalar sunabilecek bir alt yapıya sahiptir. Fuller'in Orta Asya, Orta Doğu ve Avrasya üzerine ortaya koyduğu jeopolitik analizler büyük güç mücadelelerinin yanı sıra bölgelerin coğrafi ve kültürel dinamiklerini içeren bir bütünlük oluşturur. Bunun yanında Fuller'in perspektifi, coğrafyanın, tarihin ve kültürün

uluslararası ilişkilerdeki etkisini anlamaya yönelik daha derin ve kapsamlı analizler için rehber olma özelliğindedir.

Fuller'in jeopolitik perspektifi, Ukrayna-Rusya savaşını anlamak ve güç rekabetini tanımlamak için önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Fuller'in modern jeopolitiği anlamak için kullandığı coğrafya, kültür, enerji ve büyük güç mücadeleleri parametreleri, Ukrayna'nın büyük güçler rekabetinde Ukrayna'nın neden merkezi bir rol oynadığını anlamak açısından oldukça yol göstericidir. Nitekim Fuller'in coğrafya perspektifi açısından değerlendirildiğinde Ukrayna'nın gerçekten de büyük güçler rekabetinin merkezinde yer aldığını söylemek mümkündür. Bunun yanında Fuller'in bakış açısına göre böylesi konuma sahip bir ülke, büyük güçlerin hedefi olmaktan kaçınamaz ve çatışmaların merkezi haline gelebilir. Bu açıdan bakıldığında Fuller'in coğrafya tanımlaması gereği Ukrayna'nın, Avrupa ile Avrasya arasındaki geçiş noktası olması durumu göz önüne alındığında, Fuller'in coğrafya perspektifinin geçerli olduğu söylenebilir. Bunun yanında Fuller'in, enerji ve stratejik hedefler perspektifi Ukrayna için değerlendirildiğinde, Ukrayna'nın, Rusya ile Avrupa arasında kritik bir transit ülke olması, topraklarının değerli madenler açısından zenginliği ve stratejik olarak dünyanın buğday üretim merkezlerinden biri konumunda bulunması nedeniyle jeopolitik anlamda Fuller'in önermesinin geçerli olduğu söylenebilir. Modern jeopolitik teoride Fuller'in analizinde belirttiği büyük güçlerin stratejik rekabeti açısından Ukrayna-Rusya savaşı incelendiğinde ise Ukrayna'nın Batı ittifakı (NATO ve AB) ile Rusya arasında sıkışmış bir pozisyonda bulunması, ABD liderliğindeki Batı ittifakının Ukrayna'yı bir güvenlik tamponu olarak görmesi ve Rusya'nın aynı coğrafyayı stratejik bir tehdit olarak değerlendirmesi nedeniyle Fuller'in perspektifinin bu durumu açıklamak için geçerli olduğu söylenebilir. Bunun yanında Fuller'in ortaya koyduğu kültür ve kimliğin jeopolitik çatışmalarda önemli bir parametre olarak değerlendirilmesi gerekliliği, Ukrayna açısından da geçerlidir. Nitekim Ukrayna'nın doğusunda bulunan Rus azınlık ile batısında bulunan Avrupa yanlısı Ukraynalılar arasında yaşanan kimlik bunalımları, yalnızca Ukrayna'nın iç meselesi değil aynı anda hem Avrupa ve ABD'nin hem de Rusya'nın yani büyük güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda araçsallaştırdığı bir jeopolitik sorundur. Son olarak Fuller'in tarihsel bağlamı modern jeopolitik analizlerine dahil etme yaklaşımı Ukrayna-Rusya savaşına da önemli bir açıklama getirir. Buna göre Ukrayna'nın tarihsel anlamda Rus imparatorluğu ve Sovyetler Birliği'nin bir parçası olması, Rusya açısından bu coğrafyanın hem stratejik hem de sembolik açıdan önemini arttırmaktadır. Fuller'in tarihsel perspektifi, Rusya'nın Batı'ya doğru genişleyen NATO'yu varoluşsal bir tehdit olarak görme nedenlerini anlamayı kolaylaştırmayı sağladığı gibi aynı

zamanda Avrupa ve ABD'nin Ukrayna'yı Rusya etkisinden uzaklaştırma ve Batı'ya entegre etme çabaları, Soğuk Savaş sonrası dönemin ideolojik ve stratejik hesaplaşmasının bir devamı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Fuller'in tarihsel bağlamı analizinin, Ukrayna-Rusya savaşını açıklama noktasında geçerli olduğu söylenebilir.

Genel anlamda değerlendirildiğinde, Fuller'in modern jeopolitik perspektifi, Ukrayna-Rusya savaşının çok boyutlu dinamiklerini anlamak için önemli bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Fuller'in sunduğu çerçeveden hareketle coğrafya, enerji, büyük güç rekabeti, kültür ve tarih gibi faktörlerin birbiri ile olan ilişkileri bağlamında Ukrayna-Rusya savaşı Fuller'in sunduğu jeopolitik analizlerinin gerçek bir anlamlandırması olarak tanımlanabilir.

1.6.5. Aleksandr Dugin 'Avrasya'nın Jeopolitik Geleceği'

Alexander Dugin, Rus kökenli filozof ve aktivist olarak kabul edilmektedir. Rus Jeopolitik Okulu ve Avrasya Hareketi'nin kurucusu olan Dugin, Slavofiller çizgisinde modern Rus muhafazakâr düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Sosyoloji, Siyaset Bilimi ve Felsefe alanlarında uzman olan Dugin, Moskova Devlet Üniversitesi'nde akademik faaliyetlerini yürütmüştür. Çalışmaları arasında Jeopolitiğin Temelleri, Dördüncü Siyasi Teori, Çok Kutuplu Dünya Teorisi, Noomakhia (24 cilt), Etnososyoloji gibi altmıştan fazla kitap bulunduran Dugin'in, jeopolitik düşünceleri Rusya'nın dış politikacıları tarafından dikkate alınmakla birlikte, fikirleri bazen tartışmalı veya uyumsuz olarak değerlendirilmektedir (Dugin A. , 2020).

Alexander Dugin, modern Rus jeopolitik düşüncesinin hem tartışmalı hem de etkili bir figürü olarak ön plana çıkmaktadır. Dugin'in öne sürdüğü teoriler, Batı'nın küresel hegemonyasına meydan okumakla birlikte Rusya'yı Avrasya'da merkezi bir güç olarak konumlandırmaktadır. Neo-Avrasyacılık olarak tanımlanan Dugin'in bu yaklaşımı, sadece jeopolitik bir yaklaşım değil aynı zamanda medeniyetler arası ilişkileri tanımlayan bir çerçeve sunmaktadır. Dugin öne sürdüğü argümanında, Rusya'nın kültürel ve tarihsel mirasının, Batı'nın liberal ve materyalist değerlerine karşı kolektivist ve manevi bir alternatif olarak öne çıktığını savunur. Buradan hareketle Dugin, Rusya için 'Avrasya İmparatorluğu' vizyonu belirleyerek, Batı liberalizmine karşı 'Dördüncü Siyasi Teoriyi' jeopolitik düşüncesinin merkezine yerleştirmiştir (Shekhovtsov, 2020).

Dugin'in belirttiği jeopolitik anlayışında Avrasya Merkezli Jeopolitik, Kara ve Deniz Medeniyetleri Ayrımı, Avrasya İmparatorluğu Vizyonu, Jeopolitik Hibrit Stratejiler ve Batı

Liberalizmine Karşı Dördüncü Siyasi Teori olmak üzere beş temel yaklaşım bulunduğu söylenebilir.

Bu yaklaşımlardan, Avrasya merkezli jeopolitik anlayış ile Dugin, jeopolitik düşüncesinin merkezine Rusya'nın, Avrasya'nın lider gücü olmasını yerleştirir ve Rusya'nın lider güç olarak Batı'nın (Atlantikçi güçlerin) karşısında yer alması gerektiği fikrini öne sürer. Dugin'e göre Avrasya, Batı medeniyetine nazaran alternatif kolektivist ve manevi değerlere sahiptir. Bunun yanında Avrasya'nın bir kara gücü (tellurokrasi) olarak tanımlayan Dugin, Atlantikçi deniz gücüne (thalassokrasi) karşı bir denge unsuru olarak Rusya'yı ön plana çıkarır. Dugin'in Avrasya temelli bu jeopolitik yaklaşımı, klasik jeopolitik teorilerden farklı olarak, Batı merkezli liberal düzenin karşısında çok kutuplu bir dünya düzeni tasvir eder. Dugin'in öne sürdüğü jeopolitik yaklaşım, Avrasya'yı güç mücadelesinin merkezi olarak öne çıkarır ve Avrasya'nın coğrafi olarak dünyanın kalpgahı (heartland) olduğunu iddia eder. Onun bu yaklaşımı, temelde Mackinder'in teorisinin genişletilmiş halidir. Bunun yanında Dugin'e göre Avrasya yalnızca fiziksel değil aynı zamanda tarihi ve kültürel merkezdir ve Avrasya'nın birliği Batı'nın küresel hegemonyasını dengelemek için en temel yoldur (Dugin A. , 2012).

Dugin'in jeopolitik anlayışında 'Kara ve Deniz Medeniyetleri Ayrımı' yaklaşımı ise kara gücü (land power) ve deniz gücü (sea power) arasındaki temel bir ayrımı açıklamaya yöneliktir. Bu kavram ile Dugin, Mackinder ve Spykman gibi klasik jeopolitik teorisyenlerden etkilenir. Dugin klasik jeopolitik teorisyenlerden farklı olarak bu ayrım ile modern anlamda Batı ile Avrasya arasındaki güç mücadelesini açıklamaya çalışır. Ona göre kara ve deniz medeniyetleri ayrımı, sadece coğrafi ya da askeri strateji değil aynı zamanda ideolojik bir alandır. Bunun yanında Avrasya, yükselen güçlerin Batı'nın deniz gücü hegemonyasına karşı bir mücadele alanıdır ve bu alan çatışma ile şekillenmektedir. Bu bağlamda Dugin'in ortaya koyduğu jeopolitik teorisi, Çin'in Kuşak ve Yol Projesi'nden Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği girişimine kadar geniş bir yelpazede, kara gücü odaklı stratejilerin Batı'nın deniz gücü üstünlüğüne karşı nasıl bir alternatif oluşturduğunu açıklar (Dugin, 2012; Shekhovtsov, 2020).

Dugin'in bir diğer temel jeopolitik yaklaşımı olan 'Avrasya İmparatorluğu Vizyonu' ise, Rusya liderliğinde bir Avrasya imparatorluğu üzerine inşa edilir. Aslında bu vizyon Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında bulunan ülkelere yeniden etki etmesini açıklayarak, bir Avrasya bloğu modeli sunar. Dugin'in belirttiği bu imparatorluk modeli, Batı hegemonyasına meydan okuyabilecek çok kutuplu bir dünya düzeni ön görür ve Rusya'nın bu hedefin gerçekleşmesi için askeri, kültürel ve ekonomik araçlarını etkili bir şekilde kullanması

gerektiğini belirtir. Ancak Dugin'in ortaya koyduğu bu jeopolitik vizyon, Rusya'nın çıkarının merkeze koyulması ve Avrasya ülkelerinin durumlarının analiz dışında bırakılması nedeniyle oldukça eleştirilen bir yaklaşımdır. Buna rağmen Dugin'in bu modern jeopolitik yaklaşımı Avrasya bölgesinde yaşanan çatışmaların anlaşılmasında önemli bir açıklayıcı model sunmaktadır (Dugin, 1997).

Dugin'in jeopolitik perspektifinde bir diğer temel bileşen olan 'Jeopolitik Hibrit Stratejiler' ise Rusya'nın yalnızca askeri bir güç olarak değil aynı zamanda modern zamanın ruhuna uygun bir şekilde sosyal hareketler, dezenformasyon ve bilgi savaşı gibi hibrit stratejilere başvurması gerekliliğine yöneliktir. Dugin'in bu hibrit yöntemlerle Rusya'nın Avrasya'daki etkisini arttırabileceğine inanır ve bu yöntemlerin Batı'nın etkisini zayıflatmada etkili olabileceğini belirtir. Dugin'in bir diğer temel yaklaşımı olan 'Batı Liberalizmine Karşı Dördüncü Siyasi Teori' ise faşizm, komünizm ve liberalizm ötesinde yeni bir siyasi teori geliştirmenin gerekliliğine yöneliktir. Bu temel yaklaşım ile Rusya'yı merkeze alan Dugin, Rusya'nın ideolojik bir lider olarak küresel bir rol üstlenmesini bu teori ile destekler (Shekhovtsov, 2020).

Genel anlamda Dugin'in jeopolitik yaklaşımı, Rusya'yı Avrasya'nın merkezinde Batı hegemonyasına karşı lider bir güç olarak tanımlamaktadır. Daha çok Neo-Avrasyacılık ve Dördüncü Siyasi Teori olarak tanımlanan bu yaklaşım Batı karşısında güçlü ve manevi bir potansiyele sahip Rusya tasvir eder. Dugin'in kişisel rus milliyetçiliği yansımalarının fazlasıyla hissedildiği bu jeopolitik çerçeve, milliyetçilik ve otoriter eğilimleri teşvik ettiği gerekçesiyle hem akademik çevrelerde hem de uluslararası arenada oldukça fazla eleştirilere maruz kalmıştır. Nitekim eleştirilere rağmen Dugin'in jeopolitik yaklaşımları Rusya'nın Avrasya coğrafyasına yönelik politikalarını anlamada pratik düzeyde açıklamalar taşımaktadır. Özellikle Ukrayna-Rusya savaşı bağlamında incelendiğinde, Rusya'nın Avrasya dış politikalarının bir kısmını Dugin ile açıklamak mümkündür.

Dugin'in temel yaklaşımları, Ukrayna-Rusya Savaşı'nın ideolojik arka planını anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle Neo-Avrasyacılık ve Dördüncü Siyasi Teorisi Rusya'nın bu savaşı neden göze aldığına dair bölgesel anlamlandırmalara sahiptir. Dugin'de tıpkı Rusya Devlet Başkanı Putin gibi Ukrayna'nın Batı ile Avrasya arasında bir tampon bölge olarak "doğal bir devlet" olmadığına inanmaktadır. Buna göre Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, Rusya'nın Avrasya güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdittir. Bu nedenle Dugin'e göre, Ukrayna'nın parçalanması ve farklı jeopolitik bölgelere

ayrılması gerekmektedir. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve daha sonra Ukrayna'nın ayrılıkçı bölgelerinde önce bağımsızlığı desteklemesi ve daha sonra bu toprakları Rusya'ya katması Dugin'in pratik anlamda sahadaki yansımalarını temsil etmenin yanında varsayımının geçerliliğini de ortaya koymaktadır. Bunun yanında Dugin'in ortaya koyduğu Neo-Avrasyacılık yaklaşımında Ukrayna, Batı etkisine girerek Rusya'ya karşı stratejik bir tehdit olarak tanımlanmaktadır. Ukrayna'nın NATO'ya üye olma ihtimali, Dugin'in teorilerinde *"Atlantikçi güçlerin Avrasya'ya sızma girişimi"* olarak tanımlanır. Buradan hareketle Ukrayna işgalinde Rusya'nın temel varsayımları olan Ukrayna'nın NATO üyeliği ile Rusya topraklarının tehdit edilmesi yaklaşımı Dugin'in varsayımını destekler niteliktedir. Ayrıca Dugin, Rusya'nın yalnızca askeri anlamda değil aynı zamanda bilgi savaşı, dezenformasyon ve kültürel çatışma yöntemlerini kullanarak, bölgesel hedeflerine ulaşabileceğine dair açıklamalar sunmuştur. Bu yaklaşım Ukrayna-Rusya savaşı çerçevesinde değerlendirildiğinde de Rusya'nın Ukrayna içindeki propaganda faaliyetleri, ayrılıkçı grupları desteklemesi ve Batı karşıtı söylemleri bağlamında Dugin'in önermesinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Son olarak Dugin, Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu vizyonunun gerçekleştirmesi için Ukrayna'yı bir engel olarak tasvir etmektedir. Bu nedenle Dugin Ukrayna'nın Avrasya'nın asli bir unsuru olması gerekliliğini savunur ve aksi bir durumun Rusya'nın stratejik vizyonunu tehlikeye sokacağına inanır. Ukrayna-Rusya savaşı, Dugin'in tasvir ettiği gibi, Rusya'nın Avrasya genelinde etkili olabilmesinin koşulunu, Ukrayna'nın Rusya'ya bağlı bir devlet olarak varlığına bağlar. Bu nedenle Dugin'in jeopolitik yaklaşımında Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu Vizyonu'nu doğrudan savaşla ilişkilendirmek oldukça mümkündür. Buradan hareketle Dugin'in bu yaklaşımının geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Genel anlamda Aleksandr Dugin'in jeopolitik teorileri eleştiriye açık olsalar da Rusya'nın, özellikle Avrupa ile olan ilişkilerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Her ne kadar Dugin kendi milliyetçilik ideolojisini jeopolitik teorilerine yansıtmış olsa da önermelerinin Rusya-Batı ilişkilerinde ve özellikle Ukrayna-Rusya savaşında geçerliliği olduğu sonucuna ulaşılabilir.

1.7. Jeopolitiğin Mekânsal Analizi ve Ukrayna

Jeopolitiğin mekânsal analizi, ülkelerin tarihsel anlamda "yurt" edindikleri karasal parçalarının, dünya üzerindeki coğrafi konumlarına bağlı olarak ekonomik, siyasi ve aynı zamanda askerî açıdan analiz edilmesini sağlayan açıklamalar sunar. Bu açıklamalar, genel anlamda ülkenin üzerinde bulunduğu coğrafi sınırların jeopolitik özelliklerini; güç dengeleri,

yer altı ve yer üstü kaynakları, stratejik konumunu ve bu stratejik konuma bağlı olarak etkileşimlerini anlamak için kullanılır.

Jeopolitiğin mekân analizinde, dikkate alınması gereken öncelikli temel bileşenler ön plana çıkar. Bu bileşenler, ülkelerin mekânsal konumlarından jeopolitik çıkarımlar elde edilmesine katkı sağlayacak makro düzeyde öncül bilgilerin elde edilmesine katkı sağladığı gibi her bileşen, kendi içinde farklı analiz dallarına da ayrıca ayrılarak, ülkelerin jeopolitik mekânsal analizlerine dair de mikro düzeyde bilgiler de verir.

Yukarıda bahsettiğimiz bu temel bileşenler, ülkelerin coğrafi konumu, ekonomisi, nüfus ve etnik yapısı, tarihi ve siyasi yapısı, doğal kaynakları, güvenlik anlayışı, sınır ve komşularıdır. Ülkeler bu temel unsurların farkındalığı ile diğer devletlerle olan ilişkilerini düzenler ve bu düzen uluslararası ilişkilerde, ülkelerin temel dayanakları olarak kullanılır. Aynı zamanda bu bileşenler farklı devletler tarafından ilgili ülke ilişkilerinde de kullanılır.

Jeopolitiğin mekânsal analizinde açıkladığımız bileşenlerin elde edilmesini sağlayan unsurların başında, ülkelerin coğrafi konumları gelir. Konumlar, dünya üzerinde herhangi bir yerin, enlem ve boylamlarına olan uzaklığına göre kapladığı alanı ifade eder (Atalay, 2011). Ülkelerin coğrafi konumları ise mekânsal olarak kaplanılan alanın, dünya üzerinde diğer ülkelere etkileşimlerini doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyen siyasi, ekonomik, askeri vb. avantajlar ya da dezavantajları gösterir. Ülkeler bu coğrafi konumlar üzerinde mekanlar üreterek, bu mekanları toplumlarının kendine özgü kültürleri ile harmanlar ve ortaya koydukları anlayışları, işlevsel dış politikalara otoriteleri vasıtasıyla dönüştürürler. Ülkeler, sahip olunan coğrafi konumlarını yalnızca güç alanlarının bir ürünü değil; aynı zamanda bir nedeni olarak görür ve mekân; sosyal, ekonomik ve politik güç üretme aracı olarak kullanılır (Kühne, 2018, s. 113).

Ukrayna coğrafyası temelde, konumunun ona sağladığı mekânsal özelliklerde de sosyal, ekonomik ve politik bir güç üretme aracı olarak ön plana çıkar. Bu bağlamda Ukrayna jeopolitiğini yalnızca fiziksel bir mekân olarak değil aynı zamanda stratejik değer taşıyan ve güç dinamiklerini şekillendiren bir mekân olarak tasvir etmek oldukça önemlidir. Bu tasvir Ukrayna coğrafyasının neden savaşların merkezi haline dönüştüğünü, aynı zamanda Rusya ve Batı arasında çekişmelerin merkezi hale gelmesini anlamakta bir perspektif sağlamaktadır.

Ukrayna'nın Karadeniz'e kıyısı olması, bunun yanında Avrupa ve Rusya ile geniş bir karasal sınırı paylaşması ona mekânsal anlamda büyük bir güç üretme kapasitesi verir. Aslında

Spykman da (1944), kenar kuşak bölgelerinin kara ve deniz güçleri arasındaki dengeyi belirleyici bir unsur olduğunu defaatle vurgulanmıştır. Ukrayna'nın bu stratejik konumu ona hem Avrupa'nın enerji koridoru olma hem de Karadeniz üzerinden ticaret yollarını kontrol etme potansiyeline sahip olmasını sağlar. Bu özellikler mekânsal açıdan uluslararası sistemde Ukrayna açısından bir güç perspektifi olarak değerlendirilebilir.

Ukrayna'nın coğrafi konumu, ona sunduğu avantajların yanı sıra dezavantajlar da barındırmaktadır. Bu dezavantajlar, Ukrayna'nın özellikle güvenlik faktörlerini etkileyen politik süreçlerin ortasında kalmasına neden olmaktadır. Ukrayna, coğrafi konumunun politik bir sonucu olarak Rusya ile Batı arasında bir tampon bölge görevi üstlenmesi onu dış müdahalelere ve çatışmalara açık olmasına neden olmakta ve jeopolitik rekabetin merkezine yerleştirmektedir. Bunun yanında coğrafi konumunun bir gerekliliği olarak büyük maden rezervlerine sahip olmamasının yanı sıra enerji tedariği sağlayan ülkelere uzak olması da Ukrayna'nın politik süreçlerine olumsuzluk olarak yansımaktadır.

Ukrayna'nın coğrafi konumu doğrudan savaş ile ilişkili olmasa da bu konum ülkenin politik kaderini belirleyen önemli bir etken olarak düşünülebilir. Nitekim Ukrayna coğrafyasının bulunduğu alan, dünya siyasi tarihinin iki farklı kutbunu temsil eden bir fiziksel araziden ziyade kimliksel ayrışmaları da temsil ettiği bir bölgeyi temsil etmektedir. Nitekim jeopolitik teorilerin temel anlamda bu bölgeye dikkat çekmesi, Ukrayna'nın coğrafi önemine verilen politik değeri yansıtmaktadır.

Harita 10, Ukrayna'nın topografik ve mekânsal dağılımının coğrafi anlamda temsiliyetini göstermektedir. Haritada gösterildiği üzere Ukrayna, Avrupa ile Avrasya arasında bir geçiş koridoru niteliğindedir ve bu durum onu hem Rusya hem de Avrupa arasında konumlandıran önemli bir sınıra sahip olmasını sağlar. Bu durum aynı zamanda Ukrayna'yı hem Rusya hem de Batı arasında bir nüfuz mücadelesinin merkezi haline getirir.

Harita 10. Ukrayna'nın Coğrafi Konumu

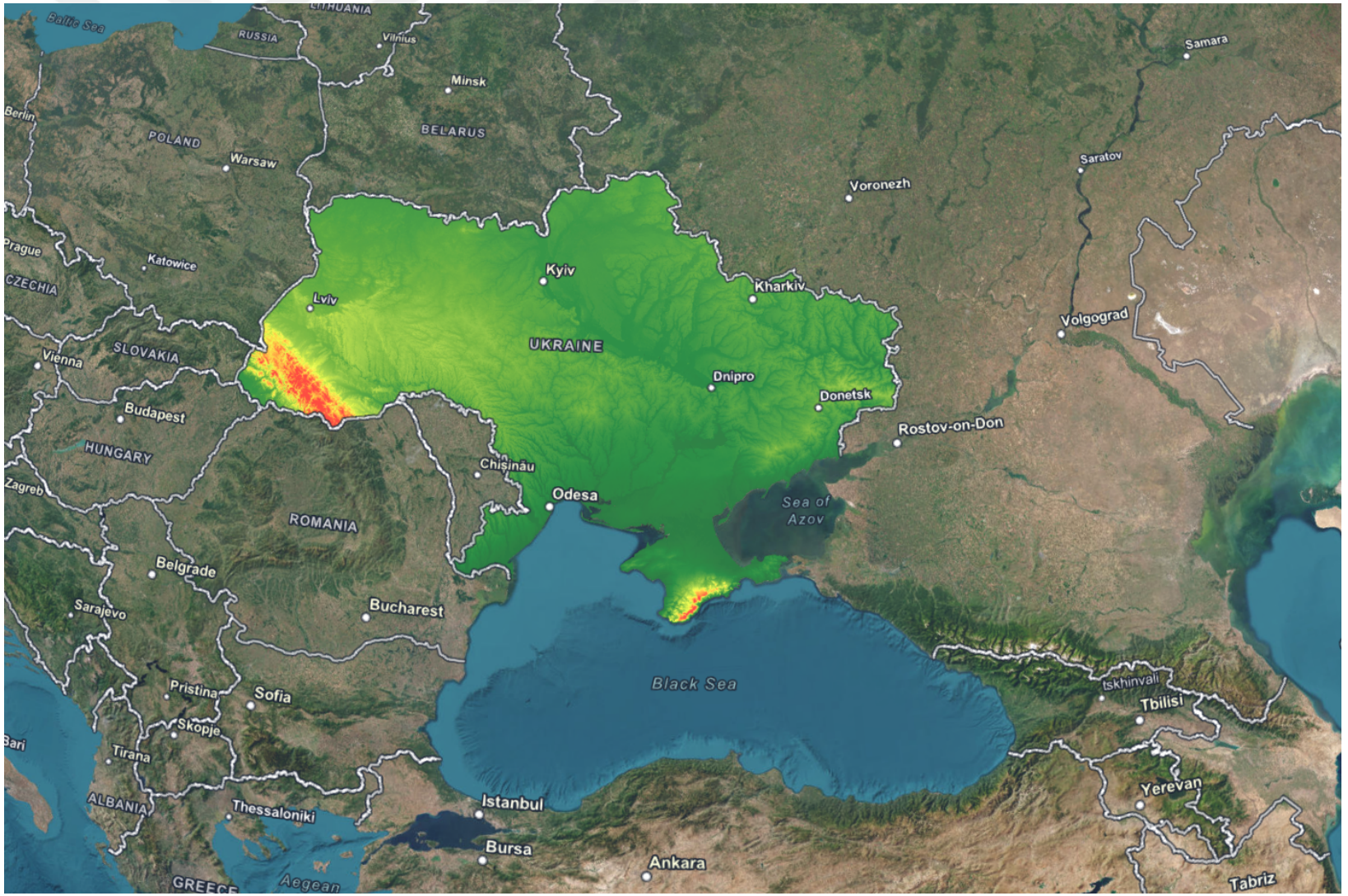

Kaynak. (Institute Study Of War, 2025)

Harita 10 incelendiğinde ortaya çıkan coğrafi analiz, Ukrayna'nın topografik ve mekânsal dağılımını yansıtmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Romanya, Slovakya ve Polonya'ya yakın bölgelerde bulunan Karpatlar bu ülkeler ve Ukrayna arasında doğal bir sınır oluşturmaktadır. Bunun yanında tarihsel anlamda bu bölgeler, Ukrayna'nın Avrupa bağlantısını sağlayan geçiş noktalarıdır. Diğer taraftan Ukrayna'nın doğusu geniş düzlüklerden oluşmasının yanı sıra bu bölgeler tarihsel anlamda da devamlı olarak dış müdahalelere açık olmuştur. Özellikle 2022 yılında başlayan savaş bağlamında değerlendirildiğinde, bu düzlüklerin Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgal girişiminde kolaylaştırıcı etki yarattığı söylenebilir. Ukrayna'nın güneyinde bulunan topraklar ise Karadeniz'e açılan kritik bir limanlara ev sahipliği yapmaktadır ve bu durum Ukrayna'nın deniz ticareti açısından oldukça önemlidir. Dolayısı ile Ukrayna'nın Karadeniz bağlantısı ülkenin güvenlik ve ekonomik anlamda bağımsızlığı açısından kritik bir faktördür. Diğer taraftan Ukrayna'nın kuzey kısımları ise Belarus ile paylaşılan yaklaşık 1.084 km uzunluğundaki bir sınır hattını oluşturmaktadır.

Jeopolitiğin mekânsal analizine dair bir diğer önemli bileşen ekonomidir. Ülkelerin mekânsal konumları üzerinde şekillenen sınırlar içerisinde yarattıkları ekonomik potansiyel kuşkusuz, bulunulan yerin dinamikleri ile şekillenen bir iktisadi durumu yansıtmaktadır. Her ne kadar ülkeler arası ekonomik performansa ilişkin parametreler içerisinde, coğrafya ihmal edilmiş olsa da önemli bir araştırma grubu (Gallup, 1999; Knox, vd, 2014; Giblin, 2013), coğrafi faktörlerin ekonomik büyümedeki hayati rolüne dikkat çekmektedir. Ekonomik kurumlar üzerine tanımlamaları olsa da Adam Smith (1776) dahi birçok araştırmacı, ekonomik büyümenin coğrafi bağlantılarına dair önemli açıklamalarda bulunmuştur (Gallup, 1999, s. 8-9). Bunun yanında tarihsel veriler de ülkelerin coğrafi konumlarının ekonomilerine sağladığı üstünlüktü avantajı ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar bu avantajın getirisi, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak değişmeye başlasa da değişen duruma rağmen coğrafyanın, ekonomik parametrelerdeki rolüne ilişkin önemli bir literatür vardır.

Ekonomik güç ve kaynaklar açısından Ukrayna'nın sahip olduğu potansiyel de coğrafi güç perspektifi açısından oldukça önemlidir. Ukrayna'nın sahip olduğu coğrafya, onu özellikle bir tarım ülkesi olarak ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır. Öyle ki Ukrayna dünya gıda güvenliği açısından kritik bir öneme sahip olmasının yanında, gıda üretiminde "Avrupa'nın tahıl ambarı" olarak tanınması ve dünya gıda arzına yönelik fiyat belirleyici rolü, ona stratejik bir önem atfedilmesine katkı sağlamakla birlikte önemli bir ekonomik kazanç da sağlamaktadır. (Menon & Rumer, Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order, 2015).

Ukrayna'nın savaş öncesi verileri dikkate alındığında, dünyanın en büyük tarım ihracatçı ülkelerinden biri olduğu, toplam tarımsal ihracat gelirinin 2021 yılında 27.8 milyar dolar ve tarımsal ihracatın toplam ihracattın %41'ni oluşturması coğrafyanın Ukrayna'ya sağladığı en önemli bir avantaj olarak değerlendirilebilir (Foreign Agricultural Service., 2022). Bunun yanında Ukrayna'nın doğal gaz arz ve talep dengesinin tam ortasında yer alması onu doğalgaz geçiş yolları üzerinde kritik bir noktaya taşımaktadır. Nitekim Rusya'nın bünyesinde bulundurduğu büyük enerji arzını talep eden Avrupa'ya ulaştırması, Ukrayna üzerinden geçirilen boru hatları sayesinde mümkün olabilmiştir. Bu durum Ukrayna'ya jeostratejik bir avantaj ve ekonomik katkı sağlamaktadır (Smith, 2000). Ayrıca

Jeopolitiğin mekân analizinde, incelenmesi gereken bir diğer bileşen devletlerin, nüfus ve etnik yapısıdır. Devletlerin sınırları belirlenmiş mekânsal bir zeminde oluşturdukları nüfus ve etnik yapısı, jeopolitiğin mekânsal analizinde kullanılan önemli bir parametre olarak ön plana çıkmaktadır. Her devletin nevi şahsına münhasır nüfus ve etnik yapısı, tarihsel bir zeminde toplumsal hatıraların belirli mekanlarda bütünleşmesi ile anlam kazanır. Jeopolitik, bu anlamı, devletlerarası ilişkilerde politikaların bir parçası haline getirir. Yani devletler, ilişki kuracağı diğer devletlerin, nüfus ve etnik yapısını dikkate alarak jeopolitiğini şekillendirmektedir. Durgun (2018), devletlerin sahip oldukları etnik zeminlerin, toplumsal hafıza ve fiziki coğrafyanın karşılıklı ilişkilisi ile ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu durum, mekânın; tarih, bellek ve mitoloji arasındaki güçlü bağı ile ortaya çıktığını göstermektedir. Bu bağ ise devletlerin dış politikalarını etkilemekte ve jeopolitiğin nüfus ve etnisite yapı gözetilerek yapılması gerektiğini ön plana çıkarmaktadır.

Bu durumu destekler şekilde, Eberstadt (1998) nüfusun; dünya sorunları, küresel güç dengeleri ve hatta uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde açık bir etki yarattığını belirtmektedir. Eberstadt'a (1998) göre karşılıklı iki ülkenin tüm şartları eşit olduğunda bile dış politika amaçlarını sağlamak için nüfus olarak büyük ülke, küçük ülkeye göre daha avantajlı olacaktır. Eberstadt (1998) bu durumu, nüfus olarak daha büyük olan ülkenin, dış politika hedefine ulaşabilmek için daha fazla kaynak seferber etme yeteneği ile açıklamaktadır. Benzer şekilde Krebs ve Jack (2016) nüfus faktörünün, devleteraraası ilişkilerdeki önemine dair farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Krebs ve Jack, (2016) nüfus paradigmasına bağlı olarak, nüfusun devletler arasında bir çatışma faktörü yaratabileceğini belirtmiştir. Bunun nedenini ise hem sınırlar içinde, hem de sınır ötesi toplumsal gruplar arasındaki büyümenin, gruplar arasında mevcut ve gelecekteki muhtemel güç dağılımını bozarak etnik gerilim ve çatışmaya yol açacağı iddasıdır.

Bu durum nufüs dimağinin, devletlerarasında bir çatışma ihtimali yaratabileceği anlamına gelmektedir.

Jeopolitiğin mekansal analizinde nüfus parametresinin tamamlayıcısı, nüfusun etnik yapısıdır. Temel anlamda "etnisite" terimi Yunanca "ethnos" anlamından türetilen bir sözcüktür. Bu kelime, ortak bir soydan gelen bir topluluğu, diğer bir ifadeyle, kan bağıyla birbirine bağlı bir akrabalık grubunu tanımlamak için kullanılır (Wolff, 2006, s. 33). Jeopolitiğin mekansal analizi, etnisite ile aynı mekanı paylaşan ve belirli bir soy bağına ait grupların, bulundukları coğrafyalarda kimliklerini nasıl ifade ettikleri ile ilgilenmektedir. Bu ifade, tarihsel zeminde bir arada yaşayan toplulukların bulundukları coğrafya ile özdeşleştirdikleri kimliklerinin, inşa ettikleri devletlerin dış politikasında nasıl yansıdığını açıklamaktadır. Her devlet ilişki kuracağı diğer devletin nüfus ve etnik yapısını dikkate alarak, jeopolitik mekan analizini şekillendirmekte ve dış politikasını bunu gözeterek uygulamaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplininin realist teorisyeni E. H. Carr (2002) Tarih Nedir? kitabında; yazılı tarih öncesi ve sonrasında doğan her insanın, bir topluluğa ait olduğu ve bu insanın kullandığı dilin, kalıtsal değil içinde büyüdüğü gruptan toplumsal bir edinme öğrenildiğini belirtir. Bunun yanında dil ve çevrenin de aynı zamanda insanın, niteliklerini belirlemede etkili olduğunu belirten Carr (2002), ilk fikirlerin de başkalarından geldiğini açıklar ve toplum dışında kalan bireyin hem dilsiz hem de akılsız olacağını vurgular. Jeopolitiğin mekânsal analizinin bir başka belirleyicisi olan tarih ve siyasi yapı, işte tam da bu noktada kendini gösterir. Bireyin içine doğduğu mekânın tamamlayıcı bir parçası olan toplum, onun etkinliğini belirleyecek olan dili; tarih ile öğretir ve kendini siyasi yapı ile temsil eder. Bireyler toplumdan öğrendikleri bilgileri, içinde bulundukları mekânın özelliklerine göre özümser ve tüm bilgiler, bireylerin ve daha sonra da toplumların geleceklerini şekillendirecek kararlara dönüşür. Bu kararlar ise toplumun siyasi işleyişini ve kurumlarını düzenleyen yapılar tarafından hayata geçirilir. Siyasi yapı, bu kurumların belirleyicisi ve aynı zamanda temsilcisi durumundadır. Jeopolitiğin mekânsal analizinde tarih; ulusal miras, grup kimliği ve siyasi ideoloji kavramlarını siyasi yapı olarak inşa eder ve bu siyasi yapı, devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynar.

Coğrafyanın bir diğer önemli bileşeni olan nüfus ve etnik yapısı, Ukrayna'da da jeopolitik karar almada oldukça önemli bir vaka örneği sunmaktadır. Ukrayna'nın sahip olduğu nüfus dinamiğinin yanı sıra çok etnikli yapısı, Ukrayna'nın dış ilişkilerinde hem iş birliğinin hem de çatışmanın kaynağını oluşturduğu söylenebilir. Ukrayna'nın 33.7 milyonluk nüfusu,

onu Avrupa'nın jeopolitik güç dengelerinde önemli bir aktör olarak görmesine katkı sağlamaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2024). Özellikle tarım ve sanayi alanında sahip olduğu insan kaynağı, Ukrayna'nın ekonomik kapasitesini artırmakta ve bu durum uluslararası ticarette rekabet avantajı sağlamaktadır. Fakat burada Ukrayna'nın etnik yapısının homojen olmadığını söylemekte fayda vardır. Nitekim Ukrayna'nın nüfusu, bünyesinde barındırdığı sosyal çeşitlilik açısından da önemlidir. Öyle ki Ukrayna'nın sahip olduğu kültürel ve sosyal çeşitlilik onu kendi içinde bölgesel bir yumuşak güç üretme aracı olarak ön plana çıkarmaktadır (Kuzio T. , 2017). Fakat sosyal çeşitlilik aynı zamanda Ukrayna'nın çatışma riskine de temel oluşturmaktadır. Öyle ki Rusya'nın 2014 yılında Kırımı işgaline dayanak oluşturduğu "*Kırım ve Sivastopol sakinleri, haklarını ve hayatlarını savunmak, Kiev, Donetsk, Harkov ve diğer Ukrayna şehirlerinde yaşanan ve hala devam eden olayları önlemek için Rusya'ya başvurdular. Doğal olarak, bu çağrıyı duymazdan gelemezdik"* söylemi, sosyal çeşitliliğin Ukrayna'daki çatışma riskini ön plana çıkarmaktadır (Kremlin, 2014).

Jeopolitiğin mekânsal analizinde, diğer önemli parametrelerden bir tanesi ise coğrafyanın doğal kaynaklarıdır. Kaynaklar, mekânsal anlamda konumları, göreceli bollukları, fiziksel özellikleri, çıkarma ve dönüştürme teknolojileri, kullanımları, çevresel etkileri ve ekonomik değerleri bakımından farklılık gösterebilirler. Diğer bir deyişle, kaynaklar (ve bunların göreli mevcudiyeti veya kıtlığı) aynı anda (fiziksel olarak) maddi ve (sosyal olarak) ilişkiseldir. Coğrafi kaynaklar meta değerinin yanında, aynı zamanda toplumsal ilişkileri etkileyen özneler de taşıyabilmektedir. Bunun yanında kaynaklar, toplumların maddi kültürlerini hem yansıtır hem de onlara katkıda bulunur (Billon P. L., 2012, s. 27-28). Örnek olarak, Kapuscinski (1985) *"petrol tamamen değişmiş bir hayat, işsiz hayat, bedava hayat yanılsaması yaratır. Petrol, düşünceyi uyuşturan, görüşü bulandıran, yozlaştıran bir kaynaktır…"* diyerek kaynağın sosyal etkisini açıklamıştır. Mekânsal coğrafyaların doğal kaynakları doğadan çıkan basit 'hammaddeler' olarak değil, sosyo-doğal süreçlerden kaynaklanan karmaşık nesneler olarak düşünülmelidir (Swyngedouw, "Modernity and Hybridity: Nature, Regeneracionismo, and the Production of the Spanish Waterscape, 1890-1930.", 1999). Kaynakların üretilip çıkarılması, kullanılması ve transferi gibi terimler, kaynakların türlerine bağlı olarak politik anlamda ideolojilere de işaret edebilmektedir (Bridge, 2006).

Burada üzerinde duracağımız doğal kaynak terimi, genel itibari ile ekonomik coğrafyanın mal ve hizmet üretimini destekleyen, bunun yanında üretime dayanak oluşturan,

nesnel ve aynı zaman da öznel varlıkların bütününü ifade etmektedir. Buradan hareketle kaynak, insan hayatını ve ekonomik faaliyetleri doğrudan ya da dolaylı olarak destekleyen maddeler için kullanılmaktadır (Doğanay ve Altaş, 2022, s. 2). Kaynaklara ilişkin jeopolitiğin genel literatürü de doğal kaynakların, genel itibari ile savaşların nedeni olduğuna yöneliktir (Yergin, 2010; Klare, 2001; Acemoğlu ve ark. 2012).

Coğrafya ve dış politika ilişkisine dair önemli bir düşünür olan Spykman (2013), mekânsal anlamda ülke coğrafyasının dış politikanın nedeni değil aracı olduğunu belirterek, ülke coğrafyalarının ve bu coğrafyaların sahip oldukları doğal kaynakların, devletlerarası ilişkilerde etkili olduğuna vurgu yapmıştır. Acemoğlu ve ark. (2012) insan hayatını ve ekonomik faaliyetleri etkileyen doğal kaynakların, politik etkilerini ekonomi ve savaş ile açıklayarak Prusyalı savaş düşünürü Clausewitz'in kaynak siyasetinin askeri boyutuna vurgu yapmıştır. Acemoğlu ve ark. (2012) kaynakların, diplomasi çeşidi olan savaşlara nasıl etki ettiğini, esnek olmayan kaynak talebi ile açıklayarak, doğal kaynağa duyulan ihtiyacın esnekliğine bağlı olarak savaşı kaçınılmaz hale getirdiğine vurgu yapmaktadır.

Jeopolitikte “kaynak siyaseti” olarak kullanılan bu coğrafi kavram "kritik malzemelerin peşinden koşmak veya bulundurmak" etrafında dönen silahlı çatışmalar olarak tanımlar (Klare M. , 2001). Çoğunlukla "stratejik kaynakların" kontrolü ve tedariki konusundaki devletler arası çatışmalara atıfta bulunmak için kullanılan kavram, yerini dar ve militarist bir "kaynak güvenliği" (ve özellikle "enerji güvenliği") kavramına bırakır. Kaynak savaşları, bu nedenle, bu basit bakış açısına göre, hayal gücü, bilgi ve alternatif kaynaklar bulma kapasitesi eksikliğinin sonucudur: kaynaklar için savaşa girmek, onları veya alternatiflerini daha az maliyetli ve riskli yollarla elde edememenin bir siyasi yolu olarak kabul edilebilir (Billon P. L., 2012).

Ukrayna, sahip olduğu doğal kaynaklarının zenginliği ve çeşitliliği ve bu çeşitliliğin jeopolitik konumu nedeniyle, uluslararası güçler arasındaki stratejik hesaplamaların merkezinde yer almaktadır. Özellikle Ukrayna’nın sahip olduğu tarımsal toprakları, mineralleri ve enerji kaynakları onu hem ekonomik hem de politik anlamda önemli bir alan haline dönüştürmüştür.

Ukrayna, dünyanın en verimli topraklarından biri olarak kabul edilen *çernozyom* (kara toprak) zeminine sahiptir ve bu topraklar Ukrayna’yı tahıl konusunda dünya da önemli bir noktaya taşımıştır (Billon, 2012). Bunun yanında Ukrayna’nın sahip olduğu zengin maden (demir cevheri, kömür, manganez ve titanyum) ve kömür kaynakları da bu coğrafyanın politik

güç üretme kapasitesine kaldıraç etkisi yaratmaktadır (Fomina & Pavlenko, 2018). Swyngedouw (1999), doğal kaynakları fiziksel varlık olarak tanımlamasının yanında bu kaynakları sosyo-politik süreçlerin bir parçası olarak da kabul eder. Ukrayna'da da bu tanıma uygun olarak kaynakların varlığı bir zenginlik olmanın ötesinde uluslararası politikaların belirlenmesinde bir rol üstlenmektedir.

Ukrayna, çok çeşitli madenlerde dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Dünya yüzeyinin yalnızca %0,4'ünü kaplamasına rağmen, dünya maden kaynaklarının yaklaşık %5'ini içerir. 2018 yılında Ukrayna, galyum (dünya üretiminin %1,3'ü) ve rutil (dünya üretiminin %12,3'ü) üretiminde 3. dünya üreticisi; titanyum sünger (dünya üretiminin %4,4'ü), grafit (dünya üretiminin %2,2'si) ve bromin (dünya üretiminin %1,3'ü) üretiminde dünyanın 5. üreticisi; dünyanın 7. demir cevheri üreticisi (dünya üretiminin %2,5'i) ve manganez cevheri (dünya üretiminin %4,2'si), kaolin/top kili (dünya üretiminin %4,9'u) ve magnezyum metali (dünya üretiminin %0,8'i) alanında 8. dünya üreticisi; ilmenit (dünya üretiminin %4,2'si) ve pik demir (dünya üretiminin %1,7'si) üretiminde 9. dünya üreticisi; Bentonit (dünya üretiminin %1,0'ı), turba (dünya üretiminin %2,1'i) ve ham çelik (dünya üretiminin %1,2'si) üretiminde dünyanın 11. üreticisi olmuştur (Liventseva, 2022). 2019 yılında demir cevheri, manganez ve titanyum gibi mineral emtialarının üretimi politik sorunlara rağmen artış göstermiştir. Kömür ve Uranyum bakımından da zengin maden yatakları bulunan Ukrayna, dünyada önemli kömür ve uranyum ihracatçısı konumundadır (Safirova, 2023).

Ukrayna'nın sahip olduğu doğal kaynak ve mineralleri her ne kadar sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası iş birliği için bir fırsat olanağı sunsa da bu kaynaklar aynı zamanda Ukrayna jeopolitiğinin bir gereği olarak, çatışanın konusu da olabilmektedir. Nitekim kaynak savaşları teorisine göre doğal kaynakların kontrolü, uluslararası çatışmalara neden olan etmenlerin başında gelmektedir (Klare, 2001). Clausewitz'in *"savaşın başka araçlarla devam eden bir diplomasi olduğu"* vurgusu göz önüne alındığında, Ukrayna'nın sahip olduğu doğal kaynakların, Rusya'nın Ukrayna'daki ilhaklarında bir motivasyon etkisi yarattığı söylenebilir. Özellikle ilhak edilen bölgelerde, Kiev merkezli bir ekonomik düşünce kuruluşu olan GMK'nın açıklamasında *"En kötü senaryo, Ukrayna'nın toprak kaybetmesi, artık güçlü bir emtia ekonomisine sahip olmaması ve Baltık ülkelerinden biri gibi, endüstriyel ekonomisini sürdüremeyen bir ulus haline gelmesidir," "Rusya'nın istediği bu. Bizi zayıflatmak."* açıklaması Ukrayna-Rusya savaşında işgal ile kaybedilen toprakların ve kaynakların önemini ortaya çıkarmaktadır.

Jeopolitiğin mekânsal analizinde önemli bir diğer parametre güvenlik anlayışıdır. Tim Marshall (2015), Rusya devlet başkanı Vladimir Putin için *"her gece yatağına gidip dua edebilir ve Tanrı'ya sorabilir: "Ukrayna'ya neden dağlar koymadın?" Avrupa Ovası, Rusya'ya tekrar tekrar saldırmak için bu kadar cesaret verici bir bölge olmayacaktı"* der. Marshall (2015) bu ironik durumu açıklarken, coğrafi anlamda mekânın büyük ya da küçük ulus fark etmeksizin, liderlere olması gerektiğinden daha az manevra alanı sunduğunu belirtir. Marshall (2015) aynı zamanda farklı coğrafi özelliklerin, insanların belirleyici kararları üzerinde baskın faktörler yarattığına da vurgu yapar. Jeopolitiğin mekânsal analizi, devletlerin güvenlik anlayışlarını, bulundukları coğrafi alanın belirlediğini öne sürer ve Marshall'ın (2015) biraz daha ötesine geçerek coğrafi faktörlerin, devletlerin güvenlik anlayışlarını belirlemede baskın faktör olduğunu iddia eder. Galgano (2012) bu durumu destekler şekilde coğrafyanın, modern dünyaya hâkim olan ulusal güvenlik konularını kavramak ve anlamak için merkezi bir öneme sahip olduğunu belirtir. Galgano (2012) aynı zamanda ulusal güvenliği açıkça etkileyen net mekânsal boyutları; nüfus artışının kümülatif etkileri, küresel su kaynakları, enerji kaynakları, terör ağları ve marjinal ortamlarda sürdürülemez uygulamaların sorunlu etkileri olarak değerlendirerek coğrafyanın, bunları açıklamak için en iyi konumlanmış disiplin olduğunu belirtir.

Jeopolitiğin mekânsal analizinde güvenlik anlayışı, coğrafyaların benzersizliğini ve onları diğer mekanlardan ayıran farklılıkları ortaya koyar. Coğrafi mekanlar arasındaki farklılıklar, tek tek her devletin güvenlik anlayışındaki farklılıkların da temelini oluşturur. Bunun yanında coğrafyaların mekânsal özellikleri gücü, tehditleri veya ittifakları açıklayan dinamikleri de bünyesinde barındırır. Bu nedenle her coğrafi mekân, kendini diğer coğrafi mekanlardan ayır edecek güvenlik anlayışı özelliklere sahiptir. Bu ayırt edici özellik fiziksel ve aynı zamanda kültürel farklılıklarında temelini oluşturur.

Jeopolitiğin mekânsal analizinde güvenlik anlayışı temelde devletlerin coğrafi konumları ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Ukrayna'nın coğrafi konumunun yalnızca kendi güvenliği açısından değil aynı zamanda hem Avrupa hem de Rusya açısından kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Tim Marshall'ın (2015) da belirttiği üzere Ukrayna coğrafyasının devletler açısından hayati öneme sahip doğal engellerden yoksun olması, Avrupa ovasını Rusya'ya, Rusya ovasını ise Avrupa'ya karşı savunmasız hale getirmektedir. Bu durum güvenlik temelinde hem Ukrayna hem Avrupa hem de Rusya açısından bir zaafiyetine ve devletlerin güvenlik anlayışlarının nereden başlayacağına dair bir karmaşaya neden olmaktadır.

Marshall'ın ironik yorumuyla, gerçekten de Ukrayna'da dağların eksikliği, savaşın tüm tarafları açısından güvenlik karmaşasına ve oradan da çatışmaya doğru tarihsel bir süreklilik yaratmaktadır. Galgano (2012), devletlerin sahip oldukları coğrafyaların modern dünyada ulusal güvenlik konularının merkezinde yer aldığını belirtir. Bu durum Ukrayna açısından düşünüldüğünde geçerli olan bir önerme olarak düşünülebilir.

Ukrayna-Rusya savaşı, coğrafyanın güvenlik anlayışı üzerindeki etkisinin pratik bir yansıması olarak düşünülebilir. Nitekim Rusya'nın 2022'de başlattığı geniş çaplı işgalin etkisi yalnızca Ukrayna sınır bölgelerinde değil aynı zamanda Avrupa'nın tüm ülkelerinde hissedilen bir güvenlik algısı yaratmıştır. Bunun nedeni Ukrayna coğrafyasının Rus ordusunu durduracak doğal engellerden yoksun olmasıdır. Öyle ki coğrafya, bu savaşın niteliğini dahi etkilemiş savaş uzunluğu bin kilometreyi aşan cephe hattı savaşına dönüşmüştür. Bu bağlamda, Ukrayna'nın mekânsal analizini dikkate alındığında, coğrafyanın ulusal güvenlik anlayışındaki belirleyici rolü olduğu söylenebilir Ukrayna-Rusya savaşı, bu teorik yaklaşımın sahadaki somut bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Jeopolitiğin mekânsal analizinde incelenen temel parametrelerden bir tanesi ise sınır ve komşulardır. Devletlerarası ilişkilerde temel dinamik nokta olan sınırlar ve komşular devletlerin; dış politika, ulusal güvenlik, ekonomik kalkınma, bölgesel istikrar ve kültürel etkileşimlere bağlı olan birçok parametreyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen karşılıklı ilişkileri bünyesinde barındırmaktadır. Buradan hareketle devletlerin sınır ve komşu politikaları, stratejik zeminde ilişkileri belirleyen önemli bir dış politika çarpanı olarak ifade edilebilir. Bu politik zeminde coğrafyayı merkeze alarak devletlerarası ilişkileri inceleyen jeopolitik, devletlerarasındaki sınırları/çizgileri disiplinin tam merkezine koyarak, mekânsal farklılaşmaların toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkilere olan etkisini normatif olarak incelemektedir.

Devletleri ayıran çizgilerin işlevleri ve rolleri, yine devletlerarası siyasi ve ekonomik etkileşime bağlı olarak tarihsel zeminde önemli değişikliklere uğramıştır. Bu duruma bağlı olarak bazı sınırlar, işlev ve rolleri göz ardı edilerek geçişken hale gelirken, birçok ülke de ulusal ve/veya etnik grupların kendi kaderini tayin hakkını elde ettiği bir sürecin parçası olarak, kendi egemenlik haklarını tesis etme çabasıyla kendi yeni ayrılık çitlerini daha da belirgin hale getirmiştir (Newman, 2001, s. 138). Bunun yanında geleneksel anlamda gücün siyasi temsilcisi olarak algılanan sınırlar; benliğin, kimliğin ve devletin uzamsallığıyla yakından ilişkili hale gelmiştir (Randy, 2021). Sınırları çizilen bölgelerde devletler insan, mal, sermaye ve fikir

akışlarının geçişlerini kontrol etmenin yanı sıra ulusal kimliklerin inşasına yönelik uygulamaları da hayata geçirmektedir. Mekânsal olarak kimliğe atfedilen ve sınırlandırılan bölgeler, devletlerin ulus inşa sürecinin ve aynı zamanda sınırların sembolik olarak "burası" ile "orası"nı birbirinden ayırarak, aidiyeti betimlemektedir (Prescott J. V., 1987). Buradan hareketle sınırlar için işlevsel, kültürel ve siyasi kimlikler üreten ruhsal ve beşerî mekânları düzenleyen çizgiler olarak tanımlanabilir (Brown, 2011, s. 90).

Devletler arasında fiziksel temas noktaları olarak nitelendirilen sınırlar, komşular arasında risklerin yanı sıra, iş birliği ve fırsatlarını da bünyesinde barındırmaktadır (Prescott ve Triggs, 2008, s. 5). Curzon'un (1907) da dediği gibi *"Sınırlar gerçekten de modern savaş ve barış meselelerinin askıya alındığı bıçak sırtıdır".* Bu durumu destekler biçimde Wallensteen (1981) sınırsal anlamda bitişik olmanın askeri çatışma ve savaşlara kaynak olduğunu belirtmiştir. Richardson'un (1960) da 1480-1941 yılları arasında incelediği 200 savaşın 117'sinin ikili, 28'inin üçlü ve 12'sinin ise üçe karşı bir olduğunu sonucunu ortaya çıkararak, çoğu savaşın karadan bitişik veya denizden 150 mil içinde olan devletler arasında olduğunu göstermiştir.

Jeopolitiğin mekânsal analizinde devletlerin sınır komşuları ile olan ilişkileri ulusal güvenlik, kültürel etkileşim, ekonomik kalkınma ve bölgesel güvenlik açısından hayati öneme sahiptir. Ukrayna coğrafyası bu mekânsal analizde, sınırlarının çevresinde bulunan güç dinamikleri nedeniyle oldukça merkezi bir konumu temsil etmektedir. Ukrayna sınırlarının temsil ettiği alan Avrupa ve Asya arasında bir geçiş noktası olarak tasvir edilebilir. Bu geçiş noktası aynı zamanda ideolojik anlamda da bir köprü görevini yerine getirmektedir. Prescott ve Triggs'in (2008, s. 5) belirttiği, sınırların risklerin yanı sıra iş birliği fırsatları sunması Ukrayna açısından daha da önemli bir hal almaktadır. Nitekim, Avrupa Birliği ile sınır komşusu olan Ukrayna hem Batı'nın etkisi altında kalmakta hem de Rusya'nın jeopolitik stratejilerine karşı eş zamanlı olarak politika üretmek zorunda kalmaktadır (Newman, 2001, s. 138). Bunun yanında Sovyetler Birliği'nin dağılmasın ardından Ukrayna, ulusal kimliğini güçlendirme sürecinde de sınır komşuları nedeniyle kültürel eksen sorunları yaşayan bir ülkedir. Öyle ki bu durum Ukrayna'nın doğusunda Rusça konuşan nüfus ile batısındaki Ukraynaca konuşan nüfus arasında kültürel ve politik farklılıkların oluşmasındaki en önemli etkendir. Bu duruma ek olarak Wallensteen'in (1981) sınırların askeri çatışmalara kaynak oluşturduğu önermesi Ukrayna-Rusya savaşında açıkça gözlemlenen bir durumdur. Bunun yanında Rusya'nın ilhak

ettiği bölgeler Richardson'ın (1960) belirttiği gibi sınırların fiziksel yakınlığı ve ideolojik anlamda kendini Rus olarak tanımlayan bölgelerde gerçekleşmiştir.

1.7. Jeopolitiğin Kültürel Analizi ve Ukrayna

Devletlerarası münasebetlerin inşa edildiği uluslararası sistemde, kültürün belirgin bir jeopolitik önemi vardır. Bunun başlıca nedeni dünyada, kimlik sorunlarının ortaya çıkardığı duygusal, içgüdüsel ve aynı zamanda tarihsel çağrışımlardır. Bu çağrışımlar, binlerce yıldır farklı kültürlerden etkilenerek yegâne bir kültür ortaya çıkaran ve bu kültürü belirli coğrafi sınırlar içerisinde yaşayan toplulukların, kendilerinden farklı görüldüğü kültürlere karşı olan ilişkilerini belirlemede önemli bir etki yaratmaktadır. Bu durum birçok etkileşimde farklı fırsatları beraberinde getirse de farklılıklar aynı zamanda eşitsizlik, adaletsizlik, güvensizlik ve tüm bunların sonucunda ise gerilim ve çatışmayı beraberinde getirmektedir.

Kültür, insanların dünya üzerinde kendilerini nasıl gördüklerini ve birbirleri ile nasıl ilişki kuracaklarını şekillendiren, bilişsel yapılardan meydana gelmektedir. Bu bilişsel yapı, içsel ihtiyaçlar ile sosyal bağlam arasındaki ilişkiyi, aidiyet duygusunu ve aynı zamanda olumlu bir kimlik gerektiren egoyu ortaya çıkarır (Al-Rodhan, 2014). Kimlik ise bireyin dışsal çevreye karşı kendisinin ayırt edici özelliklerinin diğer bireyler tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir. Bunun yanında toplumsal özelliği de bulunan kimlik; kendini tanımlama biçimini kültürler üzerinden gerçekleştirir (Woodwrad, 1997). Belirli coğrafi sınırlar içinde şekillenen kimlik, aynı sınırlar içesinde karşılaştığı diğer kimliklere hoşgörü sağlayabileceği gibi engelleme ya da olumsuzlama meydana getirerek, bir direniş kimliği de meydana getirebilir (Al-Rodhan, 2014).

Toplumlar arası ilişkilerde belirleyici rolü olan kültür, kolektif bir belleğin yansıması olarak tarihsel bir döngüde, toplumsal bir hatırlama ile daha sonraki nesillere temsiliyet kazandırır. Bu temsiliyet ise kültürlerin yaşadıkları coğrafyalarla şekillenir ve böylece nesiller arasında bir bellek transferi gerçekleşerek, belirli coğrafyalarda belirli kültürlerin ön plana çıkması sağlanır. Bunun yansıması olarak kültür hem kolektif bellekten hem de tarihten öğeler taşır.

Anthony Smith'e (2001) göre bu durum belirli bir mekân aidiyeti ortaya çıkarır. Bu mekân aidiyeti ise "kuşaklar boyunca bizim olagelmiş bir toprağa" yönelik kutsal, fenemonolojik bir ilişki yaratır. Bu ilişki şiirsel, romantik, bir yurt güzellemesi ile kuşaklararası toplumsal hafızanın temelini oluşturur. Böylelikle toprak-ulus bağlantısı ile "toplumsal hafızanın mekansallaştırılması" tamamlanmış olur. Smith'in (2001) kavramını, "etnik zemin"

olarak Türkçeleştiren Durgun'un (2018) da belirttiği gibi bu süreç; ulusal, tarihi, ve coğrafi bir çerçeve ile etnik bir anlam kazanır.

Etnik zemin ile anlamlandırılan durum, toplumsal hafıza ile fiziki coğrafya arasında bir ilişkiye işaret etmektedir. Buna göre insanların geçmişte coğrafya ile kurduğu manevi ilişki ve deneyimler aynı zamanda etnik bağların oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu durum kolektif belleğin mekân ile özdeşleştirildiği ve bir varlık olarak anlam kazandırıldığı ulusal kimlikleri ortaya çıkarmıştır. Bu ulusal kimliklerin üzerinde yaşadığı ve kendi kolektif bilinçleri ile özdeşleştirdiği alanlar ise "vatan" olarak adlandırılmaktadır (Smith, 1994). Vatan kavramı yukarıda tanımladığımız tüm kültürel süreçlerin belirli bir coğrafi mekân ile özdeşleştirilmesi yolu ile dinden farklı kutsallık kazanan ve belirli sınırlarla çevrelenen alanları ifade etmektedir. Ekonomik, askeri ve siyasi faktörlerle belirli sınırlar içerisinde bulunan vatan, yalnızca siyasi değil aynı zamanda ortak acıların, zaferlerin ve kahramanlıkların anlam kazandığı bir coğrafi mekân ile temsil etmektedir. Bu nedenle mekânı özümseyen topluluklar "toprağa ait olma" duygusu ile ulusal coğrafya ile bütünleşmektedir. Böylece yaşanılan mekâna ait olma ya da ayrışma doğallaşır ve bu sayede hem nesnel hem de sembolik anlamda ulusal kimlik, coğrafya ile bütünleşir (Durgun, 2018).

Etnik zeminin coğrafya ile bütünleşmesi sonucu ortaya çıkarılan ve sınırlarına kutsal bir doğa atfedilen coğrafi mekân "vatan", üzerinde yaşayanlara kültürel birlikteliğin yanı sıra, ait olma hissini de ideolojik bir biçimde aşılar. Bu nedenle aynı mekânsal coğrafyada yaşayan ve farklı kültürel özelliklere sahip olan topluluklar ya kendine uyumlu olacak biçimde şekillendirilir ya da kendilerini ait oldukları kültüre daha sıkı bağlanır. Bu durum ise her kültürün kendini bir coğrafi mekâna ait olma zorunluluğunu beraberinde getirir. Böylelikle belirgin bir toplumsal tabanı olan, üyeleri arasında değerler özdeşimi sağlanan topluluğun, aynı zamanda her bireyin varlığını güvence altına aldığı uluslar meydana çıkar.

Jeopolitiğin kültürel analizi, belirli coğrafi sınırlar içesinde yaşayan ve bu coğrafyanın kendilerine kazandırdığı kimlikler ile diğer topluluklardan ayrışan kültürlerin, jeopolitik anlamda hem kendi devletlerinin kararlarını etkileyebildiği hem de başka devletlerin politika aracına dönüştürülebileceğini ifade etmektedir. Coğrafyaların ve dolayısı ile kültürlerin değişmesine bağlı olarak da devlet politikalarının da değişeceği bu analiz de stratejik karar almada, devletlerin kültürel dinamiklerden yararlandığını ve böylelikle politik hedeflere bu politikalarla ulaştığı ifade edilmektedir, Buradan hareketle bu analiz, coğrafyayı temel alarak

siyasi etkileşimlerle birlikte kültürel faktörlerin, devletlerin stratejik kararlarına yönelik etkilerini inceleyen bir yaklaşımdır.

Devletlerarası ilişkilerde kültürün jeopolitik bir faktör olarak önemi, kimliklerin şekillendiği mekânlar ve bu mekânların yarattığı tarihsel bağlamlarla karşılıklı ilişki içindedir. Ukrayna coğrafyasının, tarihsel süreçlerde hem fiziksel hem de kültürel sınırların kesişim noktasında yer alması, kendi ulusal kimliği üzerinde bu etkileri derinden yaşamasına neden olmuştur. Bu etki karmaşıklığı Ukrayna'nın ulusal kimliğini şekillendirmede sorunlar yaşamasının önünü açmış bu durum aynı zamanda Rusya ile yaşanan savaşın da temel nedeni olmuştur.

Ukrayna'nın temsil ettiği alan doğusunda Rus, Batı'sında ise Avrupa kültür değerlerinin yaşandığı bir coğrafyayı temsil etmektedir. Smith'in (2001) ifade ettiği mekân aidiyetinin kültürel kimliği oluşturması ve aidiyet hissini yaşanılan coğrafya ile tarihsel bağlamda pekiştirmesi Ukrayna'nın Kırım, Donetsk ve Luhansk bölgeleri açısından oldukça kırılgandır. Nitekim Rusya'nın bu bölgeler üzerinde yaşayan topluluklar üzerindeki etkisi, bu topraklarda yaşayan Ukraynalıların, Ukrayna'ya olan aidiyetlerinin zayıflamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ise Rusya, bu toprakları dirençsiz bir şekilde ilhak ederek, kendi ulusal kimliği ile pekiştirmiştir. Dolayısı ile Ukrayna'nın kendi ulusal kimliği ile bu bölgelerde güçlü bir toplumsal kimlik oluşturamadığı sonucu elde edilebilir.

Ukrayna'nın Al-Rodhan'ın (2014) belirttiği gibi, kültür kimliği ve aidiyet duygusunu şekillendirirken, aynı zamanda direniş kimlikleri oluşturması ancak 2022 yılındaki savaş ile ortaya çıkmıştır. Böylece Ukrayna, Rusya işgaline karşı milli kimlik temelli bir direniş oluştururken; aynı zamanda bu savaş ile birlikte kendi ulusal kimliğine yönelik bir bilinç de yaratabilmiştir.

Ukrayna'daki kültürel farklılıklar aynı zamanda Ukrayna'nın politik duruşunda da belirleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ukrayna'nın doğusunda Rusya kültürü etkisinde yaşayan Ukraynalılar ile Batı Ukrayna'da Avrupa yanlısı nüfus arasındaki farklı düşünceler, iç politika da ayrışmanın kilit aktörü olurken; dış politikada ise sürekli gerilimlerin yaşamasına neden olmuştur. Bu durum, Woodward'ın (1997) kimliklerin kültürel temelde şekillendiği tezini destekler ve bu kimliklerin bir çatışma ortamında nasıl politize edilebileceğine yönelik pratik bir açıklama getirir.

Ukrayna coğrafyasının kültürel analizinde Rus kültürü ile Avrupa kültürü arasındaki çatışma durumu, coğrafi sınırlarının ötesinde de jeopolitik bir mücadelenin yaşanmasına neden olan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Öyle ki kültür etkisini Ukrayna üzerinde kullanan yalnızca Rusya değil aynı zamanda Avrupa'dır. Nitekim, Ukrayna-Rusya savaşı yalnızca Rusya ve Ukrayna arasında değil aynı zamanda Batı ve Rusya arasında yaşanan kültürel bir savaşı da temsil etmektedir. Bu bağlamda, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı ulusal kimlik üzerinden direnişi, aynı zamanda Batı'nın liberal değerleriyle uyum sağlama çabaları ile paralellik göstermektedir. Ukrayna, ulusal kimliğinin unsurlarını Batı bloğuna entegre etme çabasını stratejik bir gereklilik olarak kullanırken Rusya, kültürel dinamikleri kendi bölgesel hegemonyasını güçlendirmek için kullanmaktadır.

Ara Sonuç

Bu bölümde klasik jeopolitik teori ve analizler çerçevesinde Ukrayna'nın stratejik konumunun hangi coğrafi koşullarda şekillendiği ve nasıl küresel güç ilişkilerinin merkezine oturduğu aktarılmıştır. Buradan hareketle Ukrayna'nın coğrafi konumunun ve bu coğrafi konumunun Ukrayna'ya sağladığı avantajların Rusya ile olan savaş üzerindeki etkileri üzerine teorik çerçevede bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırma çerçevesinde elde edilen bulgular Ukrayna'nın coğrafi konum anlamında bölgesel ve aynı zamanda küresel güvenliğin merkezinde yer aldığını göstermektedir. Bu durum, Doğu ve Batı arasında yaşanan güvenlik bunalımlarının ve anlaşmazlıkların neden Ukrayna topraklarında var olduğunu açıklamaktadır. Bunun yanı sıra, Ukrayna'nın sahip olduğu konumun, jeopolitik bir güç unsuru olarak kullanıldığı ve aynı zamanda bunu diğer devletlere karşı bir denge unsuru olarak kullandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Buradan hareketle, bu jeopolitik konumun Ukrayna'ya, Rusya'ya karşı bir denge unsuru sağlarken, diğer taraftan Batı'nın politikalarını yönlendiren stratejik bir kaldıraç işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.

Ukrayna'yı coğrafi anlamda küresel politiğin merkezine koyulmasının başlıca nedenleri arasında bu bölgenin tarihsel anlamda da her iki kutup arasında tampon bölge görevi görmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim yukarıda açıkladığımız başlıklarda Ukrayna, özellikle klasik teoriler anlamında oldukça açıklayıcı bir konuma sahiptir. Klasik teoriler yalnızca Ukrayna'nın jeopolitik anlamda önemini açıklamakla kalmayıp aynı zamanda Rusya'nın neden topyekün bir işgal girişimi içerinde olduğunu da anlamlandırmaktadır. Açıkladığımız klasik jeopolitik teorilerden geçmiş dönemde de oldukça popüler olan Ratzel'in yaşam alanı teorisi Rusya'nın Rus Dünyası perspektifi ile ilişkilendirildiğinde ortaya çıkan

sonuç teorinin geçerliliği yönünde oldukça güçlü çıkarımlar elde edilmesine katkı sağlamaktadır. Bunun yanında Kjellen'in devleti canlı bir organizma olarak tasvir ettiği teorisi de Rusya açısından kendi tarihsel, kültürel ve jeopolitik varlığını koruma güdüsünü açıklamaya yönelik oldukça güçlü argümanlar üretirken Mackinder'in tampon bölgeler tanımlaması günümüz savaşının nedenlerini ortaya koymada oldukça başarılı bir altyapı sağlamaktadır. Bu duruma ek olarak klasik jeopolitik teorilerden bir diğer olan Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'de jeopolitk dinamiklerin Ukrayna-Rusya savaşında ne kadar etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminin Demir Perde anlayışına temel oluşturan bu teorik yaklaşımın Ukrayna-Rusya savaşını açıklamadaki gücü coğrafi ve stratejik faktörlerin etkisini derinlemesine analiz edilmesine katkı sağlamaktadır.

Klasik jeopolitik teorilerin yanı sıra modern jeopolitik teoriler de Ukrayna'nın stratejik öneminin yanı sıra savaşa dair önemli açıklamalar getirmektedir. Özellikle Brzezinski'nin Ukrayna coğrafyasına atfettiği politik değer ve ABD'nin bu coğrafyadaki dış politikaları göz önüne alındığında, Ukrayna'nın Rusya için yalnızca bir toprak parçası değil, aynı zamanda güçlü bir devlet olma iddiasında kilit bir jeopolitik ülke olduğu anlaşılmaktadır. Brzezinski'nin satranç tahtasında Ukrayna'ya atfettiği bu birincil durum savaşın nedenlerini anlama konusunda en az klasik teoriler kadar açıklayıcı durumdadır. Bunun yanında diğer modern jeopolitik teorilerin ise Ukrayna-Rusya savaşına ilişkin kısmı açıklayıcı bilgiler sunduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim Klasik jeopolitik teoriler jeopolitiğe yönelik genel açıklamalar getirirken modern jeopolitik teorilerin ise daha çok olayların belirli alanlarını açıkladıkları görülmektedir. Buradan hareketle, modern jeopolitik teorilerin Ukrayna-Rusya savaşına ilişkin genel bir açıklamadan ziyade, savaşın belirli kısımlarını açıklamada daha etkili oldukları sonucuna varılabilir.

Bölüm sonucu itibari ile Ukrayna coğrafyasının küresel güvenlik algılarının önemli bir bölümünü temsil ettiği söylenebilir. Bu coğrafyanın kontrol edilmesinin jeopolitik teorilerdeki anlamı, aynı zamanda küresel güvenliğin kontrol edilebileceği politik bir etki alanı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bu savaşın nedenlerine ilişkin Rusya'nın ve Batı'nın politikaları jeopolitik teorilerle ilişkilendirilebilir ve bu ilişki, savaşın anlaşılmasına yönelik önemli açıklamalar sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
ESKİ DÜNYA DÜZENİNDEN YENİ DÜNYA DÜZENİNE GEÇİŞ: WESTLAND VE RUSLAND

Soğuk savaş döneminin güvensizlik temelli güvenlik anlayışının tek kutuplu bir güvenlik anlayışı tarafından şekillendirilmeye başlanması, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde derin bir politik dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Bu politik değişim ile birlikte Batı'nın liberal değerler ve kurumsal alanlar temelinde inşa ettiği etki alanı politikası, Rusya'nın tarihsel ve kültürel bağlarla sürdürdüğü hakimiyet alanlarına yönelik bir genişleme alanı yaratırken, bu durum aynı zamanda taraflar arasında gerilimin artmasına ve riskli alanların oluşmasına neden olmuştur. Bunun yanında Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde yalnızca devletler arasındaki rekabet değil aynı zamanda ulusların içindeki **mikro milliyetçi** eğilimleri de görünür hale gelmeye başlamış ve bu durum güç dengelerinin sınanması için bir jeopolitik çatışma unsuru haline gelmiştir. Bu çerçevede Ukrayna, yeni dünya düzeninde Rusya ile Batı arasında bir köprü olmanın jeopolitik temsilini üstlenirken; tarihsel mirasın ve geleceğe dönük rekabetin kesişim noktasını oluşturmuştur. Ayrıca, Batı'nın Rusya karşısında güvenlik alanını Ukrayna toprakları üzerinden inşa etme çabası, bu süreçte mikromilliyetçiliği de tetiklemiş ve Rusya karşıtlığında Batı'nın liberal değerlerini temsil eden Ukraynalı değerlerinin ön planda olduğu yeni bir alan yaratılmıştır. Bu sürece karşılık olarak Rusya'nın, Ukrayna jeopolitiği üzerinde Batı'ya karşı yeni bir güvenlik perspektifi geliştirmesi ve Ukrayna'yı Batı'nın güvenlik anlayışının dışında tutmak için tarihsel egemenlik iddialarını öne sürmesi, Avrasya güvenliğinde yeni bir dünya düzeninin şekilleneceği bir güvenlik konseptinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ukrayna'da var olan bu ikircikli politik durum yine Ukrayna topraklarında Batı'nın liberal değerlerini temsil eden "Westland" ile Rusya'nın tarihsel hakimiyet iddialarını yansıtan "Rusland" bölgelerinin oluşmasına ve bu bölgeler üzerinden Rusya ve Batı arasındaki yeni güvenlik konseptinin belirlenmesine neden olmuştur. Özellikle Rusya'nın NATO genişlemesi karşısında güvenlik kuşağı inşa etme anlayışını kültürel etki alanı stratejisiyle yansıttığı bu güvenlik anlayışı, aynı zamanda Ukrayna-Rusya savaşının da temel nedenleri arasındadır. Her iki tarafın (Batı ve Rusya) Ukrayna toprakları üzerinde inşa etmek istediği bu yeni güvenlik konsepti, akademik literatürde Batı'nın genişleme politikalarını *Westland* ve Rusya'nın tarihsel etki alanı stratejilerini *Rusland* olarak tanımlayan yeni bir kavramsal çerçeve ile de ele alınmıştır.

Bu bölüm ile birlikte akademik literatürde ilk kez "Westland" ve "Rusland" terimlerini kullanarak, Batı'nın normatif yayılmacılığı ile Rusya'nın tarihsel egemenlik meşruiyetini sembolize eden ve Ukrayna toprakları üzerinde temsil edilen yeni bir kavram inşa edilmesi hedeflenmektedir. Bu temelde Ukrayna özelinde kesişen jeopolitik dinamikleri anlamaya yönelik yeni bir perspektif sunmayı hedefleyen bu kavramlar kültürel ve tarihsel bağlarla şekillenen nüfuz alanlarının yanı sıra yeni güvenlik kuşaklarını da temsil etmektedir. Bunun yanında bu bölüm, Ukrayna üzerinden küresel çok kutupluluğun güç dengesini yeniden tanımladığı bir yeni dünya düzenine geçişin mümkün olduğu bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Ukrayna-Rusya Savaşı'nın temel nedenlerinden biri olarak gösterilen Rus yayılmacılığının tarihsel kökenleri ve Rusya'nın özellikle belirli bölgeleri topraklarına katma stratejisinin ardındaki dinamikler, çok katmanlı bir analizle ele alınacaktır.

2.1. Eski Dünya Düzeni Değişimi ve Ukrayna-Rusya Savaşına Etkisi

Noam Chomsky (1997) *"World Orders, Old and New"* kitabı ile yeni ve eski dünya düzeni arasındaki evrimi sorgularken "eski dünya düzenine" ait kavramları yalnızca geçmişe ait bir dönemsel fenomen olarak kullanmakla kalmaz bu kavramları aynı zamanda yeni dünya düzenine ilişkin devam eden yapıların temel paradigması olarak da değerlendirir. Bu açıdan bakıldığında eski dünya düzeninin temel uygulamaları olan ekonomik sömürü, emperyalist uygulamalar, ideolojik manipülasyon ve uluslararası hukukun araçsallaştırılması gibi uygulamaların günümüz dünya düzeninde de devam ettiği söylenebilir. Buradan hareketle Chomsky (1997) bu unsurların birbirileri ile olan ilişkisinin yanı sıra bugünün dünya düzenine etkisine odaklanır.

Chomsky (1997) bu kitapta eski dünya düzeninden yeni dünya düzenine geçişin nasıl ve hangi koşullarda gerçekleştiğini aktarırken üç önemli detaya vurgu yapar. Bunlardan ilki; devletlerin emperyalist mirasları ve kolonyal yapılarıdır. Buna göre eski dünya düzeni Batı'nın gerçekleştirdiği sömürgecilik faaliyetleri ile yakında ilişkilidir. Batı'nın kolonizasyon politikalarının siyasi çıktısı; sömürülen toplumların ekonomik, kültürel ve politik yapılarını derinden etkilemesi yoluyla, yeni dünya düzenine bağımlılık ilişkileri temelinde entegre edilmelerine katkı sağlamıştır. Buna göre, eski dünya düzenin sömürgecilik uygulamaları, ekonomik sömürü ve kültürel hegemonya gibi katmanlı ve bağımlılık temelli politik unsurları içermektedir. Chomsky'nin (1997) bir diğer detayı ise iç politikadaki nüfus kontrolü ve ideolojik düzenlemelerdir. Buna göre, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasındaki süreçte, devletler iç dinamiklerini "nüfus kontrolleri" yoluyla yönetme eğiliminde olmuşlardır. Bu eğilim, ABD

ve Sovyetler Birliği gibi iki büyük gücün kendi ulusal çıkarlarını meşrulaştırmak adına yaratıkları ideolojik araçlardır. Öyle ki bu araçlar kendi toplumlarını disipline ederek kendi ideolojileri altında stratejik anlamda "düşman imajı" ve aynı zamanda "güvensizlik" yaratma amacıyla kullanılmış bu ise kitlesel kontrol mekanizmalarının kurulması ve muhalefetin bastırılması gibi uygulamaları beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle eski dünya düzeni yalnızca dış politikaların bir aracı değil aynı zamanda iç politikaları kanalize etmek için kullanılan bir güç dinamiği haline dönüştürülmüştür. Eski dünya düzenin bir unsuru olan fakat yeni dünya düzeni geçiş sağlayan Chomsky'in (1997) bir diğer detayı ise ekonomik ideolojiler ve küresel güç ilişkileridir. Chomsky (1997), bu detaya vurgu yaparken eski dünya düzeninin ekonomik anlamda belirgin özellikler taşıdığını iddia eder ve Batı'nın "serbest piyasa" ve "özgür girişim" söylemlerinin evrensel kurallar getirdiğini söylemekle birlikte bu söylemlerin genel anlamda zengin merkez ülkelerin çıkarlarını korumak amacıyla mekanizma işlevi gördüğünü açıklar. Chomsky (1997), bu işlevi eleştirirken, "özgür piyasa" iddiasının, küresel düzeyde gelir eşitsizliğini derinleştiren, sömürge geçmişiyle harmanlanmış ekonomik ilişkilerin meşrulaştırılması için kullanıldığını belirtir. Bu sayede dünya düzeni; sömürü, ekonomi, sermaye akışları ve borç ilişkileri üzerinden kendi asimetrik güç parametrelerini oluşturmaktadır.

Eski dünya düzeninden yeni dünya düzenine geçiş ile ilgili bir diğer önemli yaklaşım ise David Jacobson'ın (1994) derlediği "*Old Nations, New World: Conceptions of World Order*" kitabı ile belirli bir politik süreçte aktarılır. Jacobson (1994) bu kitap ile birlikte yeni dünya düzenine geçişin Soğuk Savaş'ın sona ermesi yani Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile gerçekleştiğini belirtir ve eski dünya düzeninin özelliklerini ve yeni dünya düzenine geçişin temel dinamiklerinin nasıl olacağını vurgular. Jacobson'ın (1994), yeni dünya düzenine geçişin öne çıkardığı iki önemli unsurdan bahseder. Bunlardan ilki, Soğuk Savaş sonrası dünyada egemenlik ve ulus-devletin rolüne ilişkin vurgusudur. Bu vurgu, küreselleşmenin artmasına paralel olarak, eski düzenin temel dinamiği olan ulus-devlet pratiğinin zayıfladığına işaret eder. Bunun nedenine ilişkin olarak ise özellikle BM ve NATO gibi uluslararası kurumların devletler üzerindeki etkisinin artmasını öne çıkarır. Fakat Jacobson'ın (1994) bu açıklamaları yaparken aynı zamanda milliyetçilik hareketleri ve bölgesel çatışmalar nedeniyle, ulus-devletler kültürel ve ekonomik çıkarlarını koruma refleksiyle hareket halinde olduklarına da ayrıca vurgu yapar. Jacobson'ın (1994) öne çıkardığı bir diğer yaklaşım ise ekonomik bütünleşme ve kültürel çatışmalardır. Buna göre küreselleşmenin etkisiyle devletlerin uluslararası ticarete ihtiyacı artmakla birlikte, ekonomik bağımlılıkları da aynı doğrultuda artmaktadır. Bu durum, bölgesel

eşitsizliklerin derinleşmesine yol açarken, aynı zamanda çeşitli bölgelerde direnişle de karşılaşmaktadır. Öyle ki, Batı dışı toplumlarda yerel değerlerin korunması ve yeniden tanımlanması ihtiyacını doğurarak, bu toplumlar içinde güçlü bir tarihsel kimlik arayışına zemin hazırlamaktadır.

Buradan hareketle ile Jacobson'ın (1994) eski dünya düzeninden yeni dünya düzenine geçişin tek bir modelden ziyade bölgesel dinamikler ve kimliklerle şekillenen bir düzenin varlığına işaret etmektedir. Özellikle ulus-devletlerin gücünün azalması ile birlikte çok uluslu aktörlerin yeni dengeler oluşturacağını belirten Jacobson'ın (1994), tarihsel kimliklerin bu dönemde daha fazla ön planda olacağına vurgu yapar.

Dünya düzenine ilişkin bir diğer önemli çalışma ise eski ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'a (2014) ait olan "Dünya Düzeni" kitabıdır. Bu kitap ile küresel sistemin tarihsel olarak nasıl değiştiğini analiz eden Kissenger (2014), özellikle Vestfalya düzeninden başlayarak modern uluslararası sisteme dair geniş bir yeni düzen çerçevesi sunar. Kitapta, eski dünya düzenini Avrupa merkezli bir güç sistemi olarak tanımlayan Kissenger (2014), yeni dünya düzeni ise İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin hegemonik liderliği ile şekillenen, kurallara dayalı uluslararası sistem olarak değerlendirir. Kissenger'ın (2014) temel anlamda ABD merkezli bir yeni düzeni tasarladığı bu bakış açısında ABD, hem düzenin koruyucusu hem de düzenin kurallarına diğer devletlerin uymasını sağlayan bir güç olarak ortaya çıkar. Buna göre ABD'nin vizyonu, NATO ve BM gibi kurumların liberal devamlılığını sağlamakla birlikte bazen güç dengesi ve pragmatizm temelli müdahaleler yapmaktır. Bunun yanında ABD'nin bir diğer önemli vizyonu ise kendisi karşısında alternatif bir düzen kurmak isteyen güçlere karşı da engelleyici tedbirler almaktadır. Nitekim Kissenger'ın (2014) burada alternatif düzen yaratma amacıyla hareket eden güçten kastı Rusya'dır. Rusya'nın dünya düzenindeki rolünü muamma olarak değerlendiren Kissenger (2014), Rusya'yı Vestfalya düzenine hiçbir zaman tam anlamıyla entegre olamayan otoriter bir devlet olarak tanımlar ve Rusya'nın bir ideoloji üzerinden küresel liderlik iddiasında bulunmasını Batı için uzun vadeli bir meydan okuma olarak değerlendirir. Kissenger (2014) ayrıca, Rusya'yı Batı'nın kurallarına uymaktansa güç dengesi yoluyla düzeni şekillendirmeye çalıştığını iddia ederek Rusya'yı adeta yeni düzenin uyumsuz devleti olarak tanımlar. Yeni dünya düzeninde ABD'nin rolüne ilişkin açıklamalarında Kissinger (2014), iki önemli faktöre dikkat çeker: *ABD'nin kendi iç krizlerini çözmedeki başarısı* ve *Rusya'nın revizyonist stratejilerinin ne kadar başarılı olacağı*.

Eski dünya düzeninin ortadan kalkıp yerini yeni bir dünya düzenine bırakmasına ilişkin bir diğer görüş ise Hacısalihoğlu'nun (2001) *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye* adlı çalışmasında belirtilmiştir. Hacısalihoğlu'nun (2001), ideolojik temele dayanan bloklar arası ayrışmanın ortadan kalkmasıyla başladığını düşündüğü yeni dünya düzeni arayışı, bu süreçle birlikte yeni çelişkiler doğurmuş, giderek artan gerilim ve çatışmalarla şekillenmiş ve yeni çıkar dengeleri doğrultusunda farklı bir boyut kazanmıştır. Aslında Hacısalihoğlu'nun (2001), dünya düzenlerini diğer düşünürlerin aksine yakın siyasi tarihle temellendirilerek iki döneme ayırır. İlk dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen Soğuk Savaş Dönemi; ikinci dönem ise Soğuk Savaş'ın bitişiyle başlayan yeni dönemdir. Birinci dönem üçlü bölünmeye dayalı iki kutuplu dünya yapılanması içinde karşıtlıkların egemen olduğu gerilim ve çatışmanın eksik olmadığı aşırı silahlanmanın öncelik taşıdığı bir siyasal ortamı yansıtmaktadır. İkinci dönem ise tüm bunların geride kaldığı sanılan bir dünya düzeni özlemi taşımaktadır. Yeni dönem, değişen ve farklılaşan unsurlar içermekte ama yine çelişkiler, çatışmalar, gerilimler ve yine silahlanma çabası sürmektedir. Üstelik yeni mücadele alanları farklı ve aynı zamanda ayrışan boyutlarıyla da devrededir. Bunun yanında pazar rekabeti eski müttefikleri karşı karşıya getirmekle beraber, rekabetin yoğunluğu müttefikler arası gerilimlerin yaşanmasına da neden olmaktadır. Bunun yanında Hacısalihoğlu'nun (2001), eski statik koşulların yerini dinamik ve aynı zamanda stratejik yaklaşımlara bıraktığını belirttiği bu yeni dönem; bloklara dayalı politikaların yerine, ulusal stratejilerin geçerli olduğu yeni bir siyasi düzene işaret etmektedir. Bunun getirdiği sonuç ise değişim ile iyiye gitmeyen yeni bir politik atmosferdir. Bu politik atmosfer; sıcak çatışmaların ve savaşın hâkim olduğu, istikrarsızlığın adeta bir istikrar haline geldiği bir dönemi işaret etmekle beraber, değişimin yeterince algılanmadığı ve Soğuk Savaş reflekslerinin devam ettiği, değişimden uzak bir güvenlik anlayışının hâkim olduğu bir süreci de beraberinde getirmiştir.

Hacısalihoğlu (2001), küresel güç ilişkileri, kutuplaşma ve jeopolitik yönelimlerin ağırlık kazanacağını belirttiği yeni dünya düzeninde, ABD-Avrupa ilişkilerine özellikle değinir. Buna göre yeni dünya düzeni arayışında ABD'nin yalnız olmayacağını belirten Hacısalihoğlu (2001), AB'nin Avrupa ordusu kurabilme çabasının yanı sıra bir askeri güç olarak ABD'den ve NATO'dan ayrışma eğiliminde olduğunu vurgular. Bunun yanında AB'nin genişleme ekseni içine aldığı ülkelerin coğrafi konumlarını dikkate alan Hacısalihoğlu (2001), bu durumun AB siyasi refleksi olduğunu belirtir ve genişleme süreçlerinin ABD'nin etkinliğini dengeleme siyaseti olarak yorumlar ve ABD-AB olası ayrışmasını belirleyecek temel noktanın, *"siyasal etkinliğin paylaşılma sorunu"* olacağını belirtir. Hacısalihoğlu (2001), yeni dünya düzeninde

ABD'ye özel bir parantez açarak, dünyaya duyurulan "Tek Kutuplu Yeni Dünya Düzeni" kavramının 1990'lı yıllarla kıyaslandığında büyüsünün, etkinliğinin ve kabul edilebilirliğinin daha zayıf kılındığı bir siyasal atmosfer içinde, ABD'nin yeni jeopolitik yönelimlere başvurmasının ve yeni stratejiler geliştirmesinin kaçınılmaz olacağına vurgu yapar.

Her düşünürün yeni dünya düzenine geçiş ile ortaya koyduğu temel perspektif, eski ve yeni dünya düzenlerinin nasıl iç içe geçtiğini ve modern uluslararası sistemde nasıl yeniden üretildiğidir. Chomsky'nin (1997), bu geçişte küresel hegemonya ve ekonomik çıkar ilişkilerine odaklanırken, Jacobson (1994) ise Soğuk Savaş sonrası ulus-devletlerin değişen rolünü ve küreselleşmenin etkilerini ortaya koyar. Kissinger (2014), geçiş dönemi ve sonrası için ABD'nin üsteleneceği rollere ilişkin açıklamalarda bulunur. Son olarak Hacısalihoğlu (2001) ise karamsar bir tablo ortaya koyarak rekabetin ve çekişmelerin yeni dönemde daha fazla etkili olacağına vurgu yapar.

Eski dünya düzeninden yeni dünya düzenine geçiş ile ilgili Jacobson'un (1994) belirttiği anlayıştan hareketle Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası dönemden itibaren ulus-devletlerin küreselleşmenin getirdiği yeni dinamiklere gerilemeye başladığı söylenebilir. Bu gerileme aynı zamanda devletlerin güvenlik algılarında değişimlerin yaşanmasını gerekli kılarken, mikro milliyetçilik hareketlerinin de ivme kazanmasına neden olmuştur. Jacobson (1994), bu durumu aynı zamanda etnik ve bölgesel kimliklerin yeniden tanımlandığı bir süreç olarak değerlendirerek, çatışmalara neden olabileceğine dair öngörülerde bulunur. Dolayısı ile yeni dünya düzeninde etnik ve kimliksel çatışmaların ivme kazanacağını söylemek mümkündür. Diğer taraftan Chomsky'nin (1997) bakış açısına göre ise yeni düzenin yalnızca idealler üzerine kurulmadığını, Batı'nın ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda şekillendirildiğini belirterek yeni düzenin kurulmasını askeri müdahale ve ekonomik yaptırımlar yoluyla teşvik ettiğini belirtir. Dolayısı ile yeni düzenin ekonomik ve politik çıkarlarının sisteme entegre edilebilmesi için Jacobson'un (1994) belirttiği mikro milliyetçilik hareketlerinin dolayısı ile etnik ve bölgesel kimliklerin kullanılabileceği sonucu çıkarabilir. Kissinger'ın (2014) ABD liderliğindeki yeni dünya düzeni çerçevesinde ABD'ye yüklediği rollerden biri olan Rusya karşıtlığı perspektifi, Chomsky'nin (1997) ekonomik yaklaşımı ve Jacobson'un (1994) kimlik teorisi ile birleştirildiğinde, ABD'nin hegemonik üstünlüğünü sürdürebilmek için Rusya karşıtlığını, Rusya'nın bölgesel etkinliğini zayıflatmak amacıyla, mikro milliyetçilik gibi araçlarla destekleyeceği sonucuna varılabilir. Son olarak ise Hacısalihoğlu (2001), ABD ve AB arasındaki stratejik rekabet de yeni dünya düzeninin şekillenmesinde kritik bir faktör olarak

öne çıkacağını belirtir ve yeni dönemin eskisi düzene kıyasla daha karmaşık olacağına vurgu yapar. Bunun yanında Hacısalihoğlu (2001), da tıp**kı** Kissinger'ın (2014) belirttiği gibi ABD'nin, küresel hegemon rolünü sürdürmeye çalışacağına vurgu yapar ve bu durumunda politik rekabeti derinleştireceğine aynı zamanda küresel düzenin devamını sağlamak için daha müdahaleci ve askeri güce dayalı bir politika izleyeceğinin altını çizer. Yeni dünya düzenin AB'nin rolü ise daha çok diplomasi, ekonomik iş birlikleri ve çok taraflı kurumlar aracılığıyla uluslararası sistemde etkisini artırmaya çalışmak olarak tanımlayarak, ABD'nin daha müdahaleci ve askeri güce dayalı politikaları karşısında denge arayışı içerisinde olacağını aktarır:

Buradan hareketle ile eski dünya düzeninin yeni dünya düzenine bıraktığı miras, Hacısalihoğlu'nun (2001) da belirttiği gibi eski düzeni aratan yeni bir politik zemini işaret etmektedir. Bu öngörü özellikle Ukrayna-Rusya savaşı perspektifinde dünya düzenlerinin iç içe geçtiği bir krizi yansıtmaktadır. Kissinger'ın (2014) vurguladığı ABD'nin dünya düzenindeki başat rolünün gerekliliği olan güç dengesini şekillendirme aktörlüğü, Rusya'ya karşı Ukrayna jeopolitiği üzerinde yürütülen savaşı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim Rusya, düzenin aykırı devleti olarak tanımlanmakta ve Chomsky'nin (1997) belirttiği ekonomik ve siyasi çıkarları Ukrayna'ya müdahale ederek tehlike altına sokmaktadır. ABD öncülüğündeki Batı ise siyasi çıkarlarını koruma adına Ukrayna'yı desteklerken, Jacobson'un (1994) bakış açısı ile ulus devletin zayıflaması temelinde Rusya, Ukrayna'da mikro milliyetçilik ile düzene zorla çekilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla, Ukrayna-Rusya savaşı yalnızca uluslararası güç dengeleriyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda yeni dünya düzeninin inşasında yerel kimlik mücadelelerinin bir araç olarak kullanıldığı bir dönüşümü temsil etmektedir. Bunun yanında bu savaş hem eski düzenin büyük güç rekabetini hem de küreselleşmenin getirdiği yeni dinamikleri barındıran çok boyutlu perspektifi yansıtmaktadır. Öyle ki mikro milliyetçilik, savaşın yalnızca devletler arası olmadığını, aynı zamanda ulusal kimliklerin bölgesel ölçekte yeniden inşa edildiğini de göstermektedir. Ukrayna-Rusya savaşında Ukrayna milliyetçiliğinin Rusya karşıtlığında yükselişi, temel anlamda yeni uluslararası sistemin ve yerel kimlik mücadelelerinin geleceğini etkileyecek yeni bir çatışma modelinin de habercisidir. Bu durum, jeopolitik temelinde devlet sınırlarının kimliksel perspektiflerinin önemini artacağı yeni bir düzene işaret ederken, uluslararası ilişkilerin mikro milliyetçilik ile şekilleneceği yeni bir siyasi güç dengesinin oluşacağına dair beklentileri kuvvetlendirmektedir. Bunun yanında ABD ve AB'nin Ukrayna üzerindeki farklı vizyon arayışlarının çelişmesi de politik düzenin daha karmaşık hale geleceğinin bir göstergesidir. Buradan hareketle, Ukrayna'nın temsil ettiği

jeopolitik konum sadece halihazırdaki savaş dinamikleri açısından değil aynı zamanda bölgesel ve küresel güç dengelerinin yeniden şekillen bir süreci yansıttığı söylenebilir. Bu durum bölgesel ve aynı zamanda küresel güvenlik mimarisinde bu coğrafyanın küresel aktörlerin stratejik hesaplarında oynadığı rol, uluslararası sistemin dönüşümünü anlamak açısından kritik bir örnek teşkil etmektedir.

Ukrayna coğrafyası böylesi önemli bir perspektifte kendi coğrafyası üzerindeki politika kurucuları olan Batı ve Rusya'nın etkisinde bölgesel olarak anlamlandırılmasına neden olmuş ve coğrafya, kutuplar arasında kimlik temelli bölgesel zeminde etki alanları politikalarına maruz kalmıştır. Bu çerçevede, Ukrayna coğrafyası, Batı ve Rusya'nın politik etkileri doğrultusunda bölgesel bir anlam kazanmaya zorlanmış; kutuplar arasında kimlik temelli rekabetin şekillendirdiği etki alanı mücadelelerine sahne olmuştur. Bu mücadele, Ukrayna üzerinde Batı'nın kendi etki alanı olarak tasarladığı Westland ile Rusya'nın kendi etki alanı olarak tasarladığı Rusland'ın şekillenmesine neden olmuştur. Buradan hareketle, Ukrayna jeopolitiğinin bölgesel ve küresel güç dengeleri arasındaki etki alanlarının, hangi bölgeleri neden kapsadığını açıklamak oldukça önemlidir.

2.2. Westland ve Rusland: Kavramsal Arka Plan

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'daki yeni güç dengesi düzeni, müttefiklerin askeri güçlerini ortak çıkarlar etrafında tek taraflı düşmana karşı birleştirmeyi ön gören, yeni bir konsept üzerine kurulmuştur. Bu düzen nükleer güce sahip olan ve coğrafi olarak yanı başında bulunan bir düşman gücüne karşı, benzer ideolojik görüşe sahip başka bir nükleer gücün yanında olmayı zorunlu kılan bir güç dengesi sistemidir. Avrupa'daki bu yeni güç dengesi arayışının sonucu, yalnızca Amerikan askeri gücü ve özellikle de nükleer caydırıcılığı (Kissinger, 2014, s. 103-104) ile Sovyetler Birliği'nin coğrafi ve aynı zamanda ideolojik genişlemesinin durdurulabileceği psikolojisini hâkim kılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin coğrafi ve aynı zamanda ideolojik genişlemesinin durdurulabileceğine yönelik Avrupa algısı, aslında temel anlamda derin güvensizlik üzerine kurulan politik bir duruşun gelişmesini sağlamıştır. Bu güvensizliğe savaş sonrasında liderler arasında yalnızca Stalin otoritesini koruyabilmesi de bu endişenin derinleşmesine neden olmuştur. Altmış beş yaşında olan bu lider, bedenen yorgun görünse de Amerikalı diplomatların notlarına göre "savaş yarası almış yaşlı bir kaplan" görümündedir ve korkutucu bir şekilde Sovyetler Birliğinin kontrolünü elinde tutmaktadır. Stalin'e göre savaş sonrası Sovyetler Birliğinin yegâne amacı; kendisini, rejimini, ülkesini ve ideolojisini güvende tutacak yeni bir

güvenlik konsepti inşa etmektir. Bu güvenlik konseptine göre, artık hiçbir iç tehdit kişisel yönetimini tehlikeye atamayacak ve hiçbir dış tehdit ülkesini yeniden riske sokamayacaktır. Bunun yanında dünyanın farklı bölgelerindeki komünist çıkarları hayranlık uyandırıcı olsa da Stalin'in inşa ettiği devletinin önceliklerini asla geçmeyecektir (Gaddis, 2005). Stalin'in güvenlik anlayışının kendi bakış açısını değil aynı zamanda klasik bir Bolşevik siyaset anlayışını yansıttığını söylemek zor olmaz. Gerçekten de devasa bir savaşta harap olmuş bir ülkenin oluşturmak istediği güvenlik konsepti "Кто кого? (kim kimi yok edecek)" üzerine kurulu "derin güvensizlik" üzerine inşa edilecektir. Böylesi bir güvensizlik ortamında Sovyetlerin sürekli olarak uyanık olması, gücü en üst düzeye çıkarma saplantısı, ani bir karşı saldırıya veya geri çekilmeye hazır olma gibi özellikler, hayatta kalmanın vazgeçilmez gerçekleri olarak güvenlik konseptini şekillendiren temel Bolşevik parametrelerini oluşturmaktadır (Leites, 2020).

Sovyetlerin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında benimsedikleri bu mutlak güvenlik anlayışına yönelik George Kennan'ın 1947'de yazdığı "The Sources Of Sovıet Conduct[1]" makalesi de Stalin ve yardımcılarını ne içerde ne de uydu ülkelerde rakip siyasi güçlerin varlığına tahammül edemeyecek kadar güvensiz olarak tanımlamıştır. Dönemin ABD Moskova Büyükelçisi olan Kennan'ın aynı makalede Sovyet dış politikasına ilişkin *"...gizlilik, samimiyetsizlik, ikiyüzlülük, ihtiyatlı şüphecilik ve temelde amaç düşmanlığı. Bu olgular, öngörülebilir gelecekte de orada kalacaklardır"* tespiti, bu güvensizlik ortamının ABD'deki algısını göstermektedir. Kennan'a (1947) göre Sovyet liderleri, kendi güvenliklerini sağlama arayışında hiçbir sınırlamayı kabul etmezler, çünkü ideolojileri onları dış dünyanın uzlaşmaz düşmanlığına ve mevcut düzenin devrilmesinin mutlak gerekliliğine ikna etmiştir. Kennan'ın açıklamaları, Stalin'in kişiliği ve yönetim yöntemleriyle oldukça örtüşmesinin yanında rejimin yapısını da açıklamaktadır. Bu nedenle Kennan (1947), Sovyet gücünün temel doğasını gizlilik, ikiyüzlülük ve şüphecilik ile açıklar. Aslında bu bakış açısı aynı zamanda ABD ve Avrupa'nın Sovyetler'e bakış açısını da göstermektedir.

George Kennan'ın (1947) makalesinde belirttiği *"uydu ülkelerde rakip siyasi güçlerin varlığına tahammül edemeyecek kadar güvensizlik"* tanımı oldukça önemlidir, nitekim Sovyetler'in bu politik duruşu aynı zamanda Ukrayna'ya yönelik siyaseti de yakından ilgilendirmektedir. Kennan, Sovyetler Birliği'nin güvenlik algısını betimlerken aynı zamanda

[1] Makale 1947 yılında ABD dergisi Foreign Affairs'ta X ismiyle yazılmasına rağmen genel kanı bu makalenin ABD'nin Moskova Büyükelçisi George Frost Kennan tarafından yazıldığı yönündedir.

Moskova'nın sınırlarında Batı yanlısı bir gücün varlığını, yalnızca jeopolitik bir tehdit değil, aynı zamanda ideolojik bir meydan okuma olarak değerlendirmiş ve Sovyetler Birliği'nin dış politikalarını bu temelde açıklamıştır. Bu bağlamda Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra da Rusya için aynı güvenlik reflekslerini tetiklemiş ve Moskova yönetimi, 1991 sonrası dönemde Batı'nın Ukrayna üzerindeki etkisini kendi ulusal güvenliği açısından bir tehdit olarak algılamaya devam etmiştir (Mearsheimer, 2014). Bu politikanın bir devamı olarak Putin yönetimi de Kennan'ın ortaya koyduğu bu klasik güvenlik kaygısını günümüz Rus dış politikasına uyarlamış ve Ukrayna'nın NATO veya AB gibi Batılı kurumlarla entegrasyonunu Rusya'nın güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak görmüştür (Sakwa, 2015).

Rusya'nın Ukrayna temelinde şekillenen Batı politikaları bu ülkenin kendisine ve dış dünyaya yönelik algısını şekillendiren bazı siyasi duygular geliştirmesine katkı sağlamıştır. Bu katkılardan en önemlisi ise Rusya'nın "özel misyonuna" duyduğu derin inançtır. Bu duygu, bugünkü Avrasyacılık hareketinde birleşerek Rusya'nın ne Avrupa ne de Asya olarak konumlandığı bir düşünce sistemine evrilmiştir. Avrasyacılık temelinde Ukrayna, Rusya'nın güvenliğinde Batı arasında yalnızca bir sınır değil aynı zamanda Rus toprakları dışında yaşayan Ruslara yönelik "özel misyonun" bir gerekliliğidir. Rusya parlamentosuna 2005 yılında yaptığı yıllık konuşmasında Putin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yönelik "büyük bir jeopolitik trajedi" vurgusu ve 1990 sonrasında 25 milyon Rus'un aniden Rusya dışında kaldığını bu Ruslardan 12 milyonunun ise Ukrayna devletinde bulunduğunu belirtmesi Putin'in *"Ruslar ve Ukraynalılar Arasındaki Tarihsel Birlik Üzerine"* başlıklı makalesinde belirttiği Ukrayna topraklarının aslında Rusya'ya ait olduğu ve Rusya'nın özel misyonunun bu toprakları Rusya devletine katmak olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Putin'in benimsediği, Rusya'nın Avrupa'nın bir parçası olarak görülmemesi gerektiğini, aksine kendine özgü siyasi ve kültürel mirasa ve yönetim biçimine sahip "bölünmez bir medeniyet" oluşturduğunu ilan etmesi ve Rusya'nın Ukrayna politikalarının bu minvalde oluşturulması, Rusya'nın aslında Sovyetler dağıldıktan sonra bile Ukrayna'yı bağımsız bir devlet olarak görmediğinin bir göstergesidir.

Diğer taraftan dini açıdan incelendiğinde de Putin'in Rusya ve Ukrayna arasındaki derin bağlara yönelik birçok açıklamasını görmek mümkündür. Öyle ki Temmuz 2013'te Kiev'e yaptığı bir hac ziyareti sırasında Putin, Ruslar ve Ukraynalılar hakkında "ortak bir halk" ve "kendine özgü" bir Ortodoks değerler sistemine sahip bir topluluk olarak konuşmaya başlamış ve bu ayrılığın yalnızca "tarihsel koşulların" bir sonucu olduğunu dile getirmiştir. Bu ziyaretin üzerinden bir yıl bile geçmeden Rusya, Kırım Yarımadası'nı ilhak etmiş ve Doğu Ukrayna'da

yerel gibi görünen bir savaş başlatmıştır. Buradan hareketle Putin'in Ukrayna işgalini "Rusça konuşan nüfusu" ve onun "geleneksel değerlerini" koruma ihtiyacıyla meşrulaştırması temel anlamda Ukrayna'yı farklı bir devlet değil Rusya'nın bir parçası olarak gördüğünü açıklamaktadır. Öte yandan Putin'in Ukrayna işgalini "Rusça konuşan nüfusu" ve onun "geleneksel değerlerini" koruma ihtiyacıyla meşrulaştırması pek şaşırtıcı değildir. Nitekim Putin'in makalesinde belirttiği Ruslar ve Ukraynalıların "birbirleri olmadan yaşayamayan" halklar vurgusu ve Ukrayna'nın Batılı sızmacılar tarafından yönlendirildiğine dair derin inanç Rusya'nın kendi toprakları olarak gördüğü ve üzerinde kendi vatandaşlarının yaşadığına inandığı Ukrayna'nın kurtarılması gerekliliğini hissettirmiştir. Dolayısı ile "özel misyonun" ve bu misyonun bir gerekliliği olarak Rusya'nın, Ukrayna topraklarına yönelik yeni bir söylem ile hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bu özel söylem Putin'in makale ve açıklamaları ile şekillenen ve tarih ile temellenen aynı zamanda giderek Rusya'nın bir devlet politikası olarak benimsediği Rusland bakış açısıdır.

Putin'in, Rusya devlet politikalarının bir parçası olarak nitelendirdiğimiz açıklamaları ve Ukrayna'yı *"Rusça konuşan nüfusun"* ve *"geleneksel değerlerin"* korunduğu bir alan olarak tanımlaması, yalnızca kültürel bir söylem olmanın ötesinde, Ukrayna'nın Rusya açısından coğrafi ve stratejik önemini de yansıtmaktadır. Burada tanımladığımız Rusland aslında Putin'in, Ukrayna'da yaşayan Ruslara kültürel olarak yaklaşma ve aynı zamanda Moskova'nın güvenliğini bu sınırlar ötesinde oluşturma girişimlerinin politik bir yansımasını oluşturmaktadır. Bu durum, Ukrayna'nın özellikle Rus nüfusu ve Rusça konuşanların yoğun olduğu bölgelerinin, Rusya'nın doğal sınırlarının bir parçası olarak görülmesini ve bunun tarihsel ve coğrafi açıdan Rusya'nın güvenliğiyle ilişkilendirilmesini yansıtmaktadır. Böylece, "ortak bir halk" vurgusu aracılığıyla hem "özel misyonun" gerekliliği hem de coğrafi avantajların, Rusya'nın güvenlik anlayışını yeniden dönüştürecek şekilde Avrupa'ya karşı bir Ukrayna topraklarında "Rusland" inşasını mümkün kılmasını sağlamaktadır. Burada önemli vurguyu da Ukrayna coğrafyasına yapmak önemlidir. Nitekim Ukrayna'da Rus etnik nüfusunun ya da Rusça konuşulan bölgelerin temsil ettiği alan, aslında Rusya'nın elde etmek istediği doğal sınırları olmanın ötesinde Ukrayna'nın da ekonomik, siyasi, politik ve aynı zamanda stratejik bölgelerini temsil etmektedir. Aslında Rusya ve Putin açısından Rusya'nın ulaşılmak istenen Rusland; Rus etnik bölgeleri, Ukrayna'nın jeopolitik konumu ve coğrafi avantajlarının yanı sıra Karadeniz, Doğu Avrupa ve transit koridorların da kesişim noktalarıdır. Bu durum Batı'ya karşı Rusya açısında bir stratejik avantaj sağlamanın yanında önemli bir baskı alanı olabilecek potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır.

Ukrayna'nın temsil ettiği coğrafi konumuna yönelik bir diğer bakış açısı ise Batı'nın bu jeopolitik alana yüklediği politik anlamla açıklamak mümkündür. Öyle ki bu coğrafya, tarihsel süreçte devamlı olarak iki ideoloji arasında sınır görevi görmüş, jeopolitik teoriler de devamlı olarak bu alanın hakimiyetinin taraflara sağlayacağı avantajlar üzerine odaklanmıştır. Batı literatürünün de bu bölgeye yönelik ortaya koyduğu perspektif, Ukrayna'ya "sınır" ve "kapı" anlamlarını yüklemiştir (Reid, 2015; Plokhy, 2015; Sakwa, 2015). Bunun nedeni ise daha önce belirttiğimiz gibi Avrupa ve NATO'da ve tabi ki ABD'nin kollektif hafızasında, Rusya'ya karşı duyulan derin ve tarihsel güvensizlik hissidir. Bu his özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı güvenlik anlayışının Ukrayna toprakları üzerinden yeniden şekillenmesine neden olmuş ve Ukrayna'nın bağımsızlığı ile birlikte Ukrayna üzerinden Rusya'ya karşı yeni bir güvenlik anlayışı gelişmeye başlamıştır. Bu güvenlik anlayışısı ise Rusya'nın "özel misyon" ile Rusça konuşanlara ulaşma ya da onları koruma görevinden ziyade demokratik bir süreçle Rusya'dan tarihsel olarak ayrışmış Ukraynalılaırn Batı ile demokratik entegrasyonuna yönelik bir girişim modelini temsil etmektedir. Nitekim, ilerleyen bölümlerde açıklayacağımız üzere, Rusya'dan ayrışan Ukrayna tarihi, mikro milliyetçilik dürtüleriyle şekillenmiş ve Batı tarafından sürekli olarak Rusya'dan kesin bir kopuş yönünde desteklenmiştir.

Batının desteklediği Ukraynalıların mikro milliyetçilik çabaları ile Rusya ve Ruslardan ayrımına yönelik desteklenmesi aslında Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Avrupa'nın güvenlik mimarisindeki köklü değişimlerin bir sonucudur (Tsygankov, The Dark Double: The West and Russia's Security Relations After the Cold War, 2015). Öyle ki yeni güvenlik mimarisi ile Batı Avrupa ve eski Doğu Bloku ülkeleri arasındaki ayrımı sembolize eden "Demir Perde" kavramı, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir biçimde yeniden üretilmiş ve yeni demir perde artık Ukrayna sınırlarını ötesinde Ukraynalıların yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerde inşa edilmeye başlamıştır. Aslında, temelde Batı'nın bu politikasını demir perdenin sert askeri ayrımından ziyade kültürel ve demokratik değerler içselleştirdiği demokrasi ile Ukrayna topraklarında yeni bir Westland yaratmak üzere yeniden tasarlamıştır. Mearsheimer (2014) bu süreci Ukrayna'nın, Avrupa'nın güvenlik anlayışının merkezine yerleşmiş ve bir tampon bölge olarak değerlendirse de aslında Batı'nın Ukrayna için AB entegrasyonu ve NATO üyeliği öngörmesi, askeri ve kültürel anlamda Westland tanımına daha uygun bir etki alanı yaratıldığının göstergesidir. Nitekim Avrupa Ukrayna'ya yalnızca askeri bir güvenlik anlayışı inşa etmekle kalmamış kendi demokratik değerleri ile yeni, Rusya'dan bağımsız bir Ukrayna inşa etmeye çalışmıştır. Bu durum Demir Perde'nin Soğuk Savaş sonrası

versiyonunun, fiziksel bir bariyer yerine siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve kimlik temelli yeni sınırların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu zemin, özellikle 2004'teki Turuncu Devrim ve 2014'teki Euromaidan olaylarıyla birlikte, Batı'nın Ukrayna'yı Avrupa güvenlik ve kültür sistemine entegre etme çabalarının bir göstergesi niteliğindedir ve bu gösterge Ukrayna topraklarında yeni bir jeopolitik anlayışın yani Westland'ın yerleştirilmeye çalışıldığının güçlü bir şekilde açıklamaktadır (Wilson, 2014).

Avrupa'nın Ukrayna'ya entegre etmeye çalıştığı Westland anlayışı aslında Ukrayna'nın geneline yayılan bir politik anlayıştan ziyade özellikle Ukraynalıların ve Ukraynacayı anadili olarak konuşanların yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerdir. Bu bölgeler tarihsel anlamda Ukraynalıların kesin bir şekilde Rusya'nın kültürel etkisinden ayrı olarak yaşadığı ve Batı'nın güven inşa edebileceği coğrafi bir alanı temsil etmektedir. Bu alan özellikle Batı Avrupa'nın Ukrayna'yı kendi normatif düzenine entegre etme stratejisinin bir parçası olarak, Westland anlayışını Kiev ve batısındaki bölgeler üzerinden oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Westland, Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerinden farklı olarak, tarihsel olarak Avusturya-Macaristan ve Polonya-Litvanya gibi Batı Avrupa merkezli siyasi yapıların etkisi altında kalan ve Batı'nın siyasi ve ekonomik sistemine daha hızlı uyum sağlayabilecek coğrafi bir alanı temsil etmektedir (Rudnytsky ve Rudnytsky, 1987, s. 315-318). Özellikle 2014 Maidan olayları sonrası süreçte, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Donbas'taki ayrılıkçı hareketlerin güçlenmesiyle birlikte, Westland bölgesi Batı'nın Ukrayna içindeki "istikrar adası" olarak konumlandırılmış ve Avrupa'nın ekonomik, kültürel ve güvenlik desteklerinin öncelikli olarak yönlendirildiği alan olmuştur. Bu çerçevede, Westland'ın Ukrayna'nın tamamına yayılabilecek bir model olarak değerlendirilmemesi, Batı'nın jeopolitik çıkarlarıyla doğrudan bağlantılı olup, Ukrayna'nın gelecekteki yönelimi konusunda da belirleyici bir unsur haline gelmiştir.

2.2.1. Westland: Batı'nın Ukrayna'ya Tarihsel Bakışı

Tarihsel temelde bakıldığında Avrupa; Habsburg Ukraynalıların, esas olarak Polonyalılardan, Romanov Ukraynalıların ise Ruslardan oluştuğuna (Wilson, 2015) dair tarihsel bir kanıyı içselleştirmiştir. Bu nedenle Avrupa, Ukraynalıların varlığını kabul etmekle birlikte bu ulusun coğrafi anlamda Westland'ın bir parçası olduğunu da benimsemiştir. Ancak, Rusya'nın özellikle II. Katerina döneminde (1762-1796) başlattığı ve Küçük Rusya'nın Rus devletine ve toplumuna tamamen entegrasyonunu sağlamak amacıyla aldığı çeşitli önlemlerden Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen süreçte (Szporluk, 1997), Rusların bölgede bıraktığı kültürel miras, Ukraynalıların Avrupa'dan ayrıştığını vurgulayan bir unsur olarak

varlığını sürdürmüştür. Çünkü Rus ulusal kimliğinin inşası, bölgede bin yıllık bir tarihle özümsenmiş ulusal tarih tanımlamasını içermekle birlikte, Rusların Kievan Rus döneminden günümüze kadar kesintisiz bir devlete sahip oldukları iddiası; Kiev[2]' Vladimir, Suzdal', Moskova ve nihayetinde Çarlık St. Petersburg'u ile bağlamış (Keenan, 1992) ve Ukrayna'nın Rusya ile ilişkili olarak formüle edilmesine neden olmuştur (Szporluk, 1997). Bunun sonucu ise, Ukraynalıların tarihi devlet iddiasından mahrum bırakılması ve böylece bağımsız bir devlet olma hakkının Avrupa tarafından ikincil bir politika olarak değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Bu durum Ukraynalıların kendilerini değerler olarak yakın olarak hissettikleri Ukrayna'nın batı bölgelerinde yoğunlaşmalarını sağlarken, kültürel anlamda da sınanmalarına rağmen kimliklerini daha da pekiştirmelerine ve Avrupa ile entegrasyon süreçlerine yönelik eğilimlerinin güçlenmesine neden olmuştur. Bu süreç, aynı zamanda Ukrayna'nın doğu ve batı bölgeleri arasındaki tarihsel ayrışmaları daha görünür hale getirirken, ulusal bir kimlik inşası açısından da önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Ukrayna halkının Avrupa'ya yakın batı bölgelerinde yoğunlaşarak kimliklerini pekiştirmeleri ve Avrupa ile entegrasyon eğilimlerinin güçlenmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen iki kutuplu dünya düzeninin güvenlik temelli ayrışmalarıyla da yakından ilişkilidir. Sovyetler Birliği'nin güvenlik anlayışı ile ABD ve Avrupa'nın benimsediği güvenlik perspektifleri arasındaki farklar, Ukrayna'nın doğu ve batı bölgeleri arasındaki tarihsel ayrışmaları daha belirgin hale getirirken, ulusal kimlik inşası sürecine de yön vermiştir. Aslında bu süreç, Westphalia düzeninin devamı niteliğindeki Atlantik İttifakı'nın oluşumunda etkili olan psikolojik dinamiklerle de örtüşmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya düzeni birbirlerine karşı "güvensizlik" temellerine dayandırılmış bir konsept anlayış sunmaktadır. Sovyetler Birliği ve onun temsilcilerinin benimsedikleri güvenlik anlayışlarının yanı sıra ABD ve doğal olarak da Avrupa'nın benimsediği güvenlik anlayışını anlamak da oldukça önemlidir. Aslında bu anlam arayışı Westaland anlayışının ve onun bir devamı olarak Atlantik İttifakı'nın hangi psikolojik etkiyle bir araya geldiğini aktaran temel bakış açısıdır.

ABD ve göre onun doğal müttefiki olan Avrupa (Brzezinski Z. , 2005), Sovyetler Birliği'nin güvensizlik üzerine tanımladığı güvenlik anlayışına karşılık daha çok kollektif güvenlik temelli bir yaklaşım sergilemeyi tercih etmişlerdir. Donaldson'a (1980) göre, Amerikan güvenlik gereksinimlerinin altında genellikle uluslararası düzenin siyasi, ekonomik ve ideolojik boyutlarına ve diğer devletlerin bu düzende nasıl davranacağına dair belirli

[2] Kiev, tarihsel anlamda Kievan Rus'un başkenti olarak tanımlanmaktadır.

beklentiler (eğer ön koşullar değilse) yatmaktadır. Buna göre uluslararası düzen; hem dengelenmiş bir güç temelinde hem de devletlerin belirli "oyunun kurallarına" uymaya istekli olmalarına dayalı bir istikrar ve meşruiyete sahip olacaktır. Bu görüş aslında tehlikeye karşı güç dengelenmesini yalnızca devletlerin birlikte hareket etmelerine bağlanmıştır. Bu durumu destekleyen bir diğer görüş ise ABD Başkanı Nixon'un 1973 yılındaki "Dünya Durumu" mesajında belirtilmiştir. Bu mesaja göre ulusal güvenlik, potansiyel düşmanlara karşı "belirli denge" veya "güç dengesi" üzerine inşa edilmelidir. Nixon'a göre böylesi bir güvenlik anlayışı "potansiyel rakipler üzerinde dış kısıtlamaları" beraberinde getirecektir. Bu güvenlik anlayışının temellerini Nicholas Spykman'ın "America's Strategy In World Politics" kitabında görmek mümkündür. Spykman (2017), *"Aslında, devletler yalnızca kendileri lehine olan bir dengeyle ilgilenirler. Amaçları bir denge değil, geniş bir üstünlüktür. Potansiyel bir düşmanla aynı güçte olmak gerçek güvenlik sağlamaz; güvenlik, ancak ondan biraz daha güçlü olmakla sağlanır."* diyerek Sovyetler karşısında dengeleme arayışı içerisinde olan bir güvenlik anlayışının dengelemeden biraz daha fazlasını yapması gerektiğini belirtmektedir. Aslında Sovyetler, Spykman'ın (2017), belirttiği güç dengesi anlayışının ABD ve Avrupa tarafından benimsendiğinin bilincindedir. Sovyet liderleri ve yazarları tabii olarak "dehşet dengesi"nin güvenilmez olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle, dengenin azaltılmış silahlarla ve güçlendirilmiş uluslararası iş birliğiyle ikame edilebileceğine dair birçok defa çağrıda bulunmuşlardır. Leonid Brejnev de bu duruma karşı *"Batı'ya karşı askeri bir üstünlük arayışında değiliz, buna ihtiyacımız yok. Sadece güvenilir güvenliğe ihtiyacımız var"* söylemi ile aslında Sovyetlerin "güvenilir güvenlik" hedefini ilan etmiştir. Tüm bunlara rağmen 1991 yılına kadar gelinen güvenlik ikilemlerinin temel taşı karşılıklı olarak paranoyak, saplantılı ve aynı zamanda bencil güvenlik politikaları üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle her iki kutup da mevcut uluslararası sisteme temelden düşman, siyasi elitlerin dönemsel algılarını günümüze kadar taşımayı başarabilmişlerdir. Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında çökmesiyle doğrudan güvenlik riskleri azalmaya başlasa da Brejnev'in belirttiği "güvenilir güvenlik" anlayışına dair dolaylı da olsa bir azalma görmek oldukça zordur.

Burada güvenilir güvenlik kavramına vurgu yapmak oldukça önemlidir. Nitekim bu kavram aslında uluslararası ilişkilerin "sıfır toplamlı oyun" yani bir tarafın kazancının diğer tarafın kaybı olması imgesinin terk edilip tüm tarafların kazanabileceği bir alternatif sunar. Bu alternatif devletlerin coğrafya ve kültürel parmak izlerine mutlak saygı göstereceği, *kto-kavo* (kim kime) imgesinden uzaklaşılarak askeri gücün önemini minimize edeceği, bir ulusun güvenliğinin yalnızca tüm ulusların güvenliği arttıkça artabileceği varsayımına dayanan

uluslararası iş birliğini bilinçli olarak artırma ihtiyacını vurgular. Sovyetler Birliği'nin çökmesi güvenilir güvenlik anlayışının tesis edilmesi için çoğu ülke, özellikle de Avrupa açısından bir şans olarak değerlendirilse de aslında iki temel anlayış bu yeni düzenin tesisini ortadan kaldırmıştır. Bu anlayışlardan ilki uluslararası ilişkilerin devletler sisteminin Hobbes'çu (1967) anarşinin zararlı etkileri üzerine geliştirdiği anlayıştır. Bu anlayış devletlerin saldırgan güdülerle hareket edebileceği inancını anarşik sistemin tepesine koyarak güvenilir güvenlik anlayışına zıt bir durum yaratır. Özellikle Waltz'un (1979) belirsizliği ve güvensizliği, uluslararası sistemin sürekli bir arka plan özelliği olarak ele alması ve bunun da uluslararası ilişkilerde genel kabul görmesi, güvensizlik seviyesinin daima devletlerin temel motivasyonu olmasını sağlamıştır. Güvenilir güvenlik anlayışının tesis edilmesini ortadan kalkmasına neden olan bir diğer yaklaşım ise Spykman'a aittir. Spykman'a (2017) göre güç *"hayatta kalma, başkalarının üzerinde irade dayatma yeteneği, gücü olmayanlara hükmetme kapasitesi ve gücü daha az olanlardan taviz alma olasılığını ifade eder"* çatışma ise, yaşamın temel yönlerinden biri, aynı zamanda devletler arasındaki tüm ilişkilerin de bir unsurudur. Dolayısı ile güç mücadelesi daima savaş hazırlığı anlamına gelir. Uluslararası sistemde, Spykman'ın (2017) güvenlik anlayışına göre, devletlerin güvenliklerini diğer devletlerden biraz daha güçlü olarak sağlayabileceklerini de düşündüğümüzde bir güvenlik açmazı ile karşı karşıya olduğumuzu anlayabiliriz. Waltz'un (1979) ve Spykman'ın (2017) güç, dengeleme ve çatışma sistemleri, uluslararası ilişiklerin anarşi sistemine oturtulduğunda, gerçekten de Hobbes'un (1962) doğa durumuna yani kaos ve sürekli bir çatışma halinin devletler arasında var olduğuna inanabiliriz. Tüm bu düşünceler Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından güvenilir güvenlik tesisisin inşasını engelleyen en önemli parametredir.

Güvenilir güvenliğin tesisini engelleyen bir diğer önemli nokta, çöküşünün ardından Sovyetler Birliğinin bıraktığı kültürel parmak izleridir. Sovyetler Birliği dağıldığında Baltık Bölgesi'nde Estonya, Letonya ve Litvanya; Doğu Avrupa'da Belarus, Ukrayna, Moldova bağımsızlıklarını kazanan devletler olarak ortaya çıkmışlardır. Baltık ülkelerindeki yaklaşık elli yıllık Sovyet hakimiyeti on gün içinde sona ermiş ve bağımsızlıklarını kazanmaları için yavaşlamalarını tavsiye eden uluslararası toplum, bu ülkeleri tanımak için hızlı hareket etmiştir (Bergmane, 2023). Baltık ülkelerinin bağımsızlıkları için Avrupa'nın verdiği destek, bu ülkelerin Sovyetler Birliğinden kopuşunun er ya da geç olacağına dair bir beklentinin var olması ile açıklanabilirken; aynı politik duruşu Doğu Avrupa ülkeleri için söylemek oldukça zordur. Nitekim Doğu Avrupa ülkeleri içinde özellikle Ukrayna'nın ortaya çıkışı Avrupa açısından sürpriz olarak algılanırken, Wilson (2015) deyimiyle "Unexpecting Nation" yani beklenmedik

olarak tanımlanmıştır. Avrupa'nın böylesi bir politik duruş sergilemesinin başlıca nedeni Sovyetler Birliğinin kültürel parmak izinin Baltık ülkelerinde Doğu Avrupa ülkelerine göre nispeten daha az yoğun olduğudur.

Avrupa için beklenen ya da beklenmeyen durumları açıklamak mekânsal açısından mümkündür. Bunun nedeni Avrupa geleneksel güvenlik hafızasının Rusya'yı coğrafi olarak zaten belirli bölgelerin gerisinde tutmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum hem Baltık hem de Doğu Avrupa ülkeleri için de geçerlidir. Sovyetleşme politikalarıyla kültürel anlamda yoğun bir iz bırakma propagandasına maruz bırakılan Baltık Ülkeleri, Sovyetler Birliği'nde "Sovyet Batı'sı" (Sovetski Zapad) imajı ile bütünün bir parçası olma politikalarıyla yönetilmesine rağmen bu durum Avrupa açısından Soğuk Savaş döneminde dahi kabul edilmemiştir. Öyle ki Avrupa ülkeleri, işgalin sonuna kadar tanımama politikasını izleyerek, bu ülkelerin Sovyet kimliğinin dışında ayrı bir ulusal kimliğe ait olduklarına dair güçlü, sürdürülebilir ve devamlı iş birliği yürütmüşlerdir (Rebas, 1990). Bu politikaların sonucunda Baltık Kimliği'nin Avrupa lehine gelişmesi için birçok girişim de hayata geçirilmiştir. Bunlardan en önemlisi ortak kimlik duygusuna yönelik, 1987-91 yılları arasındaki "Baltık devrimi" sırasında yaklaşık iki milyon vatandaşın üç başkent arasında insan zinciri oluşturduğu "Baltık Yolu" (veya "zinciri")'dir (Piirimäe, 2023, s. 69-70). Baltık ülkelerinde bağımsızlığın ve aynı zamanda Rus kültürel parmak izinden ayrıştırılmasının böylesine desteklenmesi, Avrupa'nın bu coğrafi mekânda Sovyetlerin kültürel parmak izlerinin görmek istememesinden kaynaklanmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Avrupa, Sovyetlerin dağılması ile birlikte Ukrayna coğrafyasında da Westland olarak tanımladığımız ve Rusya etkisinin diğer bölgelere göre nispeten daha az olduğuna inandığı Dinyeper nehrinin batısı ve güneyi olarak tanımladığı bir bölge tasarlamıştır. Bu bölge hem Avrupa değerlerinin içselleştirilebileceği hem de Rusya'dan ayrışan Ukraynalıların yoğun olduğu bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu bölge aynı zamanda, NATO'nun yeni güvenlik mimarisinin Rusya üzerinde baskı kurabileceği stratejik bir bölgedir. Öyle ki, tıpkı Baltık Devrimi'nde olduğu gibi, bu bölgelerde de Rus değerlerinin dışlandığı ve Rusya'nın etkisinin reddedildiği yeni bir politik zemin, halk tabanında 2004 Turuncu Devrimi ve 2014 Maidan olaylarıyla şekillendirilmiştir. Bunun yanında özellikle kendilerini açık bir şekilde Batı ya da Rusya yanlısı olarak tanımlayan Cumhurbaşkanı adaylarının seçimlerinde de Ukrayna'daki kimliksel ayrışmaların net bir şekilde ortaya çıktığı söylenebilir.

Örneğin 1999 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı Seçimleri; bağımsız, Avrupa yanlısı, reformist aday olarak tanımlanan Leonid Kuçma ve Rusya yanlısı Ukrayna Komünist Partisi

adayı Petro Symonenko arasında gerçekleşmiştir. Leonid Kuçma, daha çok Batı Ukrayna'dan ve merkezden destek gören bir aday olmakla birlikte seçim sonuçlarında da Westaland olarak tanımladığımız bölgelerden daha yoğun oylar almıştır. Doğu Ukrayna ve güneyde ise Rusya yanlısı Petro Symonenko oyların daha fazlasını almıştır. 1999 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine ilişkin oy dağılım haritası Harita 11'de gösterilmiştir.

Harita 11. 1999 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Oy Dağılım Haritası

Kaynak. (O'Loughlin, 2025)

Harita 11 incelendiğinde ortay çıkan sonuç tarihsel veriler ve Westland tanımı ile oldukça yakından ilişkilidir. Öyle ki haritada gösterilen renk kodlaması Kuçma'nın oy oranlarına göre renklendirilmiştir. Bu renklendirmeye göre Mavi (0.121 - 0.371), Kuçma'nın en düşük oy aldığı bölgeleri; Yeşil (0.371 - 0.476), orta düzeyde oy aldığı bölgeleri; Turuncu (0.476 - 0.606), yüksek oy aldığı bölgeleri; Kırmızı (0.606 - 0.981) ise Kuçma'nın en yüksek oy aldığı bölgeleri temsil etmektedir.

Harita 11 üzerindeki renklendirme analiz edildiğinde, Batı Ukrayna'nın Kuçma'ya en güçlü desteği veren bölge olduğu görülmektedir. Ukrayna'nın orta kesimlerinde oy oranlarının karışık bir dağılım gösterdiği, Doğu ve Güney Ukrayna'nın ise (Mavi ve Yeşil ağırlıklı) Kuçma'ya en düşük desteğin olduğu bölgeler olarak öne çıktığı söylenebilir. Son olarak, Kırım bölgesinde Kuçma'ya yönelik desteğin oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Bu harita ile **Ukrayna'daki bölgesel seçmen dinamiklerinin; siyasi, tarihi ve aynı zamanda kimliksel ayrışmayı ortaya koyduğunu söylenebilir. Bunun yanında aynı ayrışmanın 2010 Cumhurbaşkanlığı seçiminde de ortaya çıktığı görülmektedir.**

2010 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç ve Batı yanlısı Yulia Timoşenko arasında gerçekleşmiş ve tıpkı 1999 seçimlerinde olduğu gibi benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara ilişkin Ukrayna seçim bölgelerinin destek yoğunluğu Harita 12'te gösterilmiştir.

Harita 12. Ukrayna 2010 Seçimleri Oy Yoğunluğu Haritası

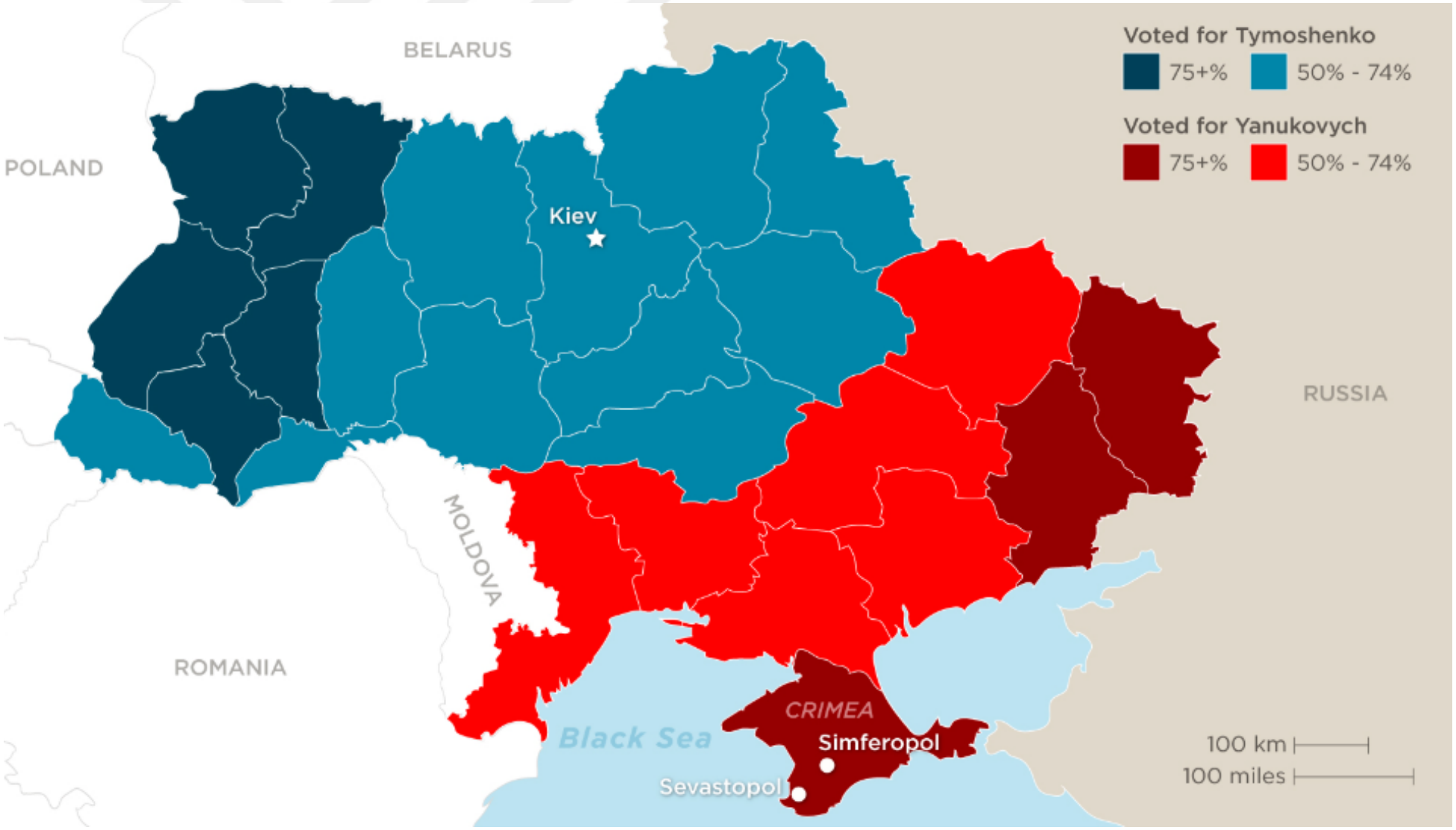

Kaynak. CNN, 2014

Harita 12 temsil edilen renklendirmelerde mavi bölgeler Timoşenko'ya oy verenlerin; kırmızı bölgeler ise Yanukoviç'e oy verenlerin yoğunluklarını temsil etmektedir. Seçim haritasında dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, Rusya'nın ilhak ettiği Kırım, Luhansk ve Donbask'ın en koyu kırmızıyla Rus yanlısı adayı desteklemiş olmasıdır. Ukrayna seçim haritalarından çıkarılabilecek en önemli sonuç seçimlerin aynı zamanda ayrışmanın keskin bir şekilde temsil etmesidir. Buradan hareketle tanımladığımız Avrupa'nın Rusya'ya karşı oluşturmak istediği Westland alanının sınırlarının Ukrayna'daki seçim tercihleriyle büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Batı yanlısı siyasetçilerin güçlü olduğu mavi bölgeler, Avrupa'nın Ukrayna'yı kendi etki alanına dahil etme çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilirken, kırmızı bölgeler ise Rusya'nın tarihsel ve stratejik bağlarını sürdürdüğü alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna'daki seçim haritaları sadece politik tercihleri değil, aynı zamanda iki büyük güç arasındaki jeopolitik rekabetin sahadaki izdüşümünü de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Westland'ın sınırlarını belirleyen dinamikler yalnızca askeri ve ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda sosyo-politik aidiyetler ve kimlik mücadeleleri üzerinden de şekillenmektedir. Buradan hareketle Westland olarak tanımladığımız Ukrayna topraklarındaki bu bölgeler, Rus kültürel parmak izinin tarihsel anlamda reddedildiği, Avrupa değerleri ile bütünleşmeye hazır ve gerektiğinde Rusya'ya karşı durabilecek kültürel birikime sahip alanları temsil etmektedir.

Batı'nın Rusya'ya karşı kimliksel, kültürel ve aynı zamanda askeri anlamda yeniden inşa etmek istediği Westland bölgesi, aynı zamanda bitmeyen Soğuk Savaş'ın (Cropsey, 2024) da göstergesidir. Nitekim John J. Mearsheimer'in "Why We Will Soon Miss The Cold War" makalesinde de belirttiği üzere Sovyetlerin dağılması ile Avrupa daha istikrarsız bir döneme girmiş ve yeni çok kutuplu dönem yeni dengesizliklerin Avrupa açısından habercisi olmuştur. Aslında, Mearsheimer'ın öngörüsü, Spykman'ın (2017) *'Potansiyel bir düşmanla eşit güçte olmak gerçek güvenlik sağlamaz; güvenlik ancak ondan biraz daha güçlü olmakla mümkündür.'* sözüyle birleştirildiğinde, ortaya çıkan sonuç şudur: Avrupa, mevcut dengede biraz daha güçlü olabilmek adına, bağımsızlığını kazanan, kültürel ve kimliksel olarak Avrupa değerlerine yakın ve aynı zamanda Rusya karşıtlığı konusunda tarihsel birikime sahip Ukrayna'yı, Avrupa güvenliği temelinde yeni bir Demir Perde'nin inşasıyla entegrasyon sürecine dahil etmiştir.

Buradan hareketle ile Batı'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından inşa etmek istediği yeni jeopolitik ve stratejik alanın, Ukrayna topraklarının batı kanadında bulunan, kültürel ve aynı zamanda tarihsel anlamda Batı'ya entegre ve Rusya'dan ayrışan kimlik temelli,

Westland topakları olduğu söylenebilir. Westland kavramı, Soğuk Savaş dönemiyle birlikte yeni güvenlik anlayışı ile şekillenen Batı bloğunun etki sahasını genişletme, güvenliğini sağlamlaştırma ve rakip güçlere karşı tampon bölgeler oluşturma stratejisiyle ilişkili bir alanı temsil etmektedir. Bu alan yalnızca Batı'nın doğrudan bir etki alanı olmasından ziyade Batı ile kültürel, tarihsel ve ideolojik bağları olan, ancak jeopolitik konumu gereği çatışma veya rekabet unsuru taşıyan bölgeleri de kapsamaktadır. Buradan hareketle Westland, Batı'nın çıkarları doğrultusunda güç dengelerinin şekillendiği, askeri, siyasi ve ekonomik entegrasyonun hedeflendiği bir alan olarak görülebilir. Bu nedenle Westland, yalnızca bir coğrafi kavram değil, aynı zamanda Batı'nın güvenlik mimarisinde sınırları belirleyen, düşman tanımlarını şekillendiren ve yeni güvenlik hatları inşa eden bir stratejik anlayıştır. Bu stratejik arayışın inşa edilmesi için Batı'nın attığı her politik adım, aslında bu toprakların Avrupa ile entegrasyonunu yalnızca kültürel anlamda değil aynı zamanda güvenlik ve savunma alanında güçlendirecek genişleme politikalarını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Ukrayna'nın Batı'nın bir parçası olarak NATO'ya dahil edilmesi Westland'ın güvenliğini Rusya ile eşit gücün ötesine taşımasına yardım edecektir. Bu nedenle Ukrayna'nın Batı'nın bir parçası olarak NATO'ya dahil edilmesi Westland'ın güvenliğini Rusya ile eşit gücün ötesine taşımasına yardım edecektir. Bu nedenle AB ve NATO genişleme stratejilerinin nedenlerini Westland'ta aramak mümkündür.

2.2.2. NATO ve AB Genişleme Stratejileri

NATO'nun resmî sitesinde Ukrayna başlığı *"Ukrayna'nın güvenliği NATO ve üye devletleri için büyük önem taşımaktadır. İttifak, Ukrayna'nın doğal öz savunma hakkını ve kendi güvenlik düzenlemelerini seçme hakkını tam olarak desteklemektedir. Ukrayna'nın geleceği NATO'dadır. NATO ve Ukrayna arasındaki ilişkiler 1990'ların başına kadar uzanmaktadır ve o zamandan beri NATO'nun en önemli ortaklıklarından biri haline gelmiştir…"* paragrafı ile başlar. Buradan anlaşılacağı üzere NATO'un Ukrayna topraklarına olan ilgisi yani Ukrayna topraklarında Westaland bakış açısı, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile beklenmedik bir ülke (Wilson A. , 2015) olarak ortaya çıkması ile başlamıştır. Nitekim Brzezinski (2005), Ukrayna'yı bağımsızlığının ardından jeopolitik bir eksen olarak tanımlar ve bağımsız bir devlet olarak varlığının, Rusya'nın dönüşümüne katkı sağladığını, böylece Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu olmasının engellendiğini öne sürer. Gerçekten de Batı'nun genişleme süreci incelendiğinde, Westland anlayışının Ukrayna topraklarını kapsayacak şekilde iki temel üzerinde şekillendiği görülmektedir. Birinci neden, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası genişleme stratejisi doğrultusunda, Doğu Avrupa'daki güvenlik mimarisini Sovyetler Birliği'nin dağılmasının

ardından yeniden şekillendirmesi ve Ukrayna'yı, Rusya'ya karşı caydırıcılık sağlayan bir sınır hattı olarak konumlandırmasıdır. Bu bağlamda, NATO'nun sert gücünün Demir Perde anlayışı doğrultusunda Ukrayna üzerinden genişletilmesi, Rusya üzerinde stratejik bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Westland anlayışının Ukrayna topraklarını kapsamasının bir diğer nedeni ise ekonomik, kültürel ve kimliksel dinamiklerdir. Bu faktörler, Ukrayna topraklarına yerleştirilmek istenen Demir Perde'yi bir sınır hattı ve tampon bölge olarak kalıcı hale getirme amacı taşımakta olup, bu hedefin Ukrayna'nın AB'ye katılımıyla gerçekleştirilebilecek bir politik zemin oluşturduğu değerlendirilmektedir. İlk olarak NATO'nun Westland'in güvenlik duvarını Ukrayna'ya neden taşıdığını belirtmek önemlidir. Bunu anlamak için NATO'nın yavaş ama kararlı genişleme politikalarında Ukrayna'nın neden önemli olduğuna ve Batı'nın askeri kanadı NATO'nun Ukrayna üzerinde neden bir sert güç oluşturmak istediğini Westland perspektifi ile anlamlandırmak önemlidir.

1990'larda Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin ittifak üyesi olup olmaması konusundaki tartışmalar sırasında, birçok askeri ve dış politika uzmanı NATO genişlemesinin Rusya ile büyük bir soruna yol açacağını ileri sürmüştür. Bu genişlemenin Moskova tarafından kışkırtıcı ve tehdit edici olarak değerlendirileceği konusunda bir çok stratejistin yanı sıra akademisyen hatta devlet başkanı da yer almıştır. Hatta savunma bakanları düzeyindeki endişe NATO genişlemesinin müttefik güvenliğini azaltacağı ve Avrupa istikrarını bozacağı yönünde olmuştur. Bunun yanında Soğuk Savaş'ın çevreleme doktrininin entelektüel mimarı, eski SSCB büyükelçisi ve Rusya meseleleri konusunda Amerika'nın en bilge öğrencilerinden biri olan George Kennan, 1997'de NATO'nun genişlemesinin "Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikan politikasının en kader belirleyici hatası olacağı" uyarısında bulunarak birçok muhalifin adına konuşmuştur (Switzer , 2024).

Yukarıda belirtilen öncül bilgi NATO genişlemesinin Rusya güvenlik algılarında nasıl bir tehdit algısı yaratacağı üzerinedir. Şüphesiz bu tehdit algısı Rusya açısından tehdidin gerçekleşmeden önlenmesine dair politikaları hayata geçirdiyse de NATO'nun her genişlemesi karşısında Rusya'nın sahadaki etkinsizliği, Westland sınırlarının sert güç perspektifinde Ukrayna'ya NATO aracılığı ile taşınmasına etki yaratmıştır. Her ne kadar Rus yetkililer, ABD ve Batı Almanya hükümetlerinin, 1990 yılında Almanya'nın yeniden birleşmesi sürecinde SSCB'ye, ülkenin yeniden birleşmesinin ardından Sovyetler Birliği'nin Almanya'nın NATO'ya tam üyeliğini kabul etmesi halinde NATO'nun başka hiçbir Doğu Avrupa ülkesini kapsayacak şekilde genişlemeyeceği yönünde ciddi bir taahhütte bulunduğunu ileri sürseler (Roininen,

2017) de NATO'nun açık kapı politikası ile genişlemeye devam etmesi, Westland sınırlarının Ukrayna'ya taşınmasına yönelik cüretin artmasına neden olmuştur. Bunun yanında Başkan Joe Biden ve İngiliz Başbakanı Keir Starmer gibi birçok Batılı lider, NATO'nun Ukrayna üyeliği de dahil olmak üzere genişlemesinin Avrupa'nın kolektif güvenliği için hayati önem taşıdığını sürmüştür. Ukrayna jeopolitiğinin bu denli Avrupa güvenlik perspektifinin merkezine taşınmasının nedeni temelde Westland ile Spykman'ın da belirttiğii gibi "*eşit güçte*" olmanın verdiği güvensizlik ile bir yandan da bölgesel hegemonya mücadelesinin uluslararası dengeyi tehdit edici etkisidir. Westland, Batı ve Rusya arasındaki dengeyi ve devletlerin birbirlerine karşı duydukları güvensizliği Batı lehine daha güçlü hale getirebilecek jeopolitik bir faktördür. Bu faktörün, NATO tarafından kolektif bir şekilde Ukrayna topraklarına konuşlanması, Batı açısından daha güçlü bir denge anlamına gelirken; Rusya açısından ise tehdit algılarının savaşı göze alacak kadar hassas olduğunu göstermektedir. Nitekim Aralık 2021'de, Ukrayna'yı işgal etmeden iki ay önce Putin Batı'yı eleştirerek , *"Daha önce birçok kez belirttiğim gibi ve sizin de çok iyi bildiğiniz gibi, 1990'larda bize [NATO'nun] doğuya bir santim bile ilerlemeyeceğine dair söz verdiğinizi hatırlıyoruz. Bizi utanmadan aldattınız: NATO'nun beş genişleme dalgası oldu... Kimseyi tehdit etmiyoruz. ABD sınırlarına yaklaştık mı? Ya da İngiltere veya başka bir ülkenin sınırlarına? Sınırlarımıza gelen sizsiniz ve şimdi Ukrayna'nın da NATO üyesi olacağını söylüyorsunuz"* açıklaması ile NATO'nun ve aynı zamanda Westland'ın genişlemesine yönelik tepkisi önemlidir.

NATO'nun Ukrayna'ya doğru genişlemesi, Batı'nın stratejik hedeflerini gerçekleştirme çabasının bir parçası olarak Westland inşası ile Soğuk Savaş'ın devam ettiği ve Demir Perde'nin Ukrayna jeopolitiğinde yeniden inşa edildiği politik bir süreci yansıtmaktadır. Bu süreç, NATO genişlemesini Westland'ın sert güç ayağını oluşturan ve Batı güvenlik algılarının, Ukrayna ötesinde genişleyen Rusya tehdidini yeniden yapılandıran çok boyutlu stratejik hesaplamaların ürünü haline getirmiştir (Mearsheimer, 2014; Trenin, 2018). Westland perspektifinin yumuşak güç ayağını ise Avrupa Birliği'nin Ukrayna'ya doğru genişlemesi oluşturmaktadır.

Ukrayna-Rusya savaşı öncesinde Avrupa Birliği temsilcilerinin Ukrayna konusunda çok hevesli olmadıklarını söylemek yanlış olmaz. Bunun ardında yatan birincil neden Rusya'nın genişleme konusunda NATO genişlemesine nazaran daha yumuşak tavrıdır. Nitekim Putin'in *"AB, NATO gibi bir askeri örgüt değil. Her zaman söylediğim gibi, duruşumuz bu açısından çok tutarlı ve nettir. Rusya buna karşı değil"* sözleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Fakat

burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, AB'nin Ukrayna'yı içine alarak genişlemesinin ardında yatan nedendir. Öyle ki bu neden ticari önceliklerin ötesinde Ukrayna'nın Avrupa kıtasına kültürel ve kimliksel olarak dahil edilmesi ve böylece Westland temelinde Demir Perde'nin yumuşak güç ayağının güçlendirilmesiyle hem bölgesel güvenlik hem de Batı'nın stratejik etki alanının genişletilmesi sağlanmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni Batı'nın Soğuk savaşın ardından ortaya çıkan jeopolitik boşlukları yalnızca askeri tedbirlerle değil aynı zamanda kültürel etkileşim ve kimlik inşası ile doldurma politikasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna'nın AB'ye katılımı, bu kültürel ve kimliksel dönüştürme sürecinin önemli bir unsuru olarak Avrupa tarafından kabul edilmektedir. Nitekim Avrupa'nın Ukrayna'yı tam üye olarak kabul etmesi Avrupa Birliği'nin politik ve ekonomik homojenliğini azaltacağı gibi tüm üye devletlere fayda sağlayan bir durum değildir. Ukrayna'nın Avrupa Birliği üyeliği ekonomik çıkarlardan daha ziyade güvenlik çıkarlarının kültürel ve kimliksel boyutlarını ön plana çıkaran bir mesele olarak değerlendirilebilir. Ukrayna'nın AB'ye katılımı, sadece ekonomik entegrasyonu değil, aynı zamanda bölgesel güvenlik dengesini etkileyebilecek bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tehditleri ve AB'nin doğu sınırlarında yaşanan güvenlik sorunları göz önünde bulundurulduğunda, üyelik sürecinin daha çok Westland'ın stratejik bir hamlesi olarak değerlendirmesini ön plana çıkarmaktadır.

Westland temelinde Ukrayna'nın AB'ye üyeliği Rusya saldırganlığı ile birlikte, AB'nin kendi kimliğini yeniden tanımlaması ve Ukrayna'yı bu kimlik içinde konumlandırmasına ile mümkün olduğu söylenebilir (Osypchuk & Raik, The EU's Geopolitical Enlargement – Ukraine's Accession Will Make the EU a Stronger Security Actor, 2023). Nitekim, AB her ne kadar geçmişte, özellikle 2004 Turuncu Devrimi ve 2014 Maidan olayları sırasında, Ukrayna kimliğinin Rusya'dan ayrışmasına destek vermişse de Ukraynalılık kimliğinin Avrupa kimliğiyle eşdeğer tutulması ve bu temelde Ukrayna'nın AB'ye üyeliğinin savunulması, Ukrayna topraklarına kimliksel anlamda bir Demir Perde inşasının gerekli görüldüğü 2022 Şubat ayında mümkün hale gelmiştir. Bu tarihten itibaren birliğin göz önünde tuttuğu ekonomik, demokratik ve kültürel değerlerinden ziyade güvenlik kaygıları ön plana çıkmış ve Ukrayna'nın üyeliği Rusya'ya karşı Avrupa güvenliği ile eşdeğer tutulmaya başlanmıştır. İşte bu nedenledir ki bu tarihten itibaren Ukrayna'nın üyeliğine dair olağanüstü bir süreç takip edilmiş ve Westland'ın kimliksel inşasına dair önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.

NATO ve AB genişleme stratejileri değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç NATO genişlemesinin sadece soğuk savaş sonrası stratejik hesaplamaların bir sonucu değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası normatif düzenin ve bölgesel güç dengelerinin yeniden yapılandırılmasının kritik bir unsur olarak genişlediğini göstermektedir. Westland temelinde Ukrayna üzerinde şekillendirilmeye çalışılan bu yeni yapılandırma, Rusya'ya karşı daha fazla denge hesaplamalarının bir sonucunu oluştururken; modern anlamda yeni bir kimlik temelli Demir Perde'nin inşasını da stratejik olarak mümkün hale getirmektedir. Öte yandan Avrupa Birliği'nin Ukrayna coğrafyasındaki çabaları ise NATO genişlemesine paralel bir çizgide Batı'nın değerlerini, demokratik normlarını ve Pazar ekonomisini Demir Perde'nin yumuşak güç ayağını oluşturma çabası ile Westland'a taşıma iddiasından kaynaklandığını göstermektedir. Batı'nın, NATO ve AB yaklaşımları ile Westland bölgesi yaratma ihtiyacının temel hedefi Ukrayna topraklarında (Westland bölgesinde) Rusya'nın jeopolitik etkisinin zayıflatılması ve Avrupa'nın kendisini tam olarak güvende hissedebileceği tampon bölge yaratma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

2.2.3. Rusya'nın NATO'ya Eklemlenme Süreci ve Stratejik Dinamikler

Atlantik ittifakının Rusya stratejisine ilişkin resmi söylemi Rusya'yı, *NATO üye devletlerinin güvenliğine yönelik en doğrudan ve önemli tehdit* olarak tanımlar. Bu tanımlama için kırılma yılı olarak ise Moskova'nın 2008'de Gürcistan'ı işgal etmesi gösterilir (Brzezinski & Arick , 2025). Halbuki 1997'de kabul edilen NATO-Rusya Kuruluş Yasası, İttifak içinde Avrupa'daki yeni güvenlik mimarisinin üç sütuna dayanması gerektiği konusunda varılan fikir birliğini yansıtmaktadır bunlar; dönüştürülmüş NATO'nun genişlemesi, Avrupa entegrasyonu ve Rusya ile ortaklıktır. NATO ve Rusya, artan güven, amaç birliği ile istişare ve iş birliği alışkanlıkları oluşturarak ilişkileri yönlendirmek için tasarlanmış bir kurucu yasa üzerinde müzakerelerde bulunma amacıyla anlaşma imzalamıştır. Her ne kadar bu siyasi anlaşmanın yasal olarak bir bağlayıcılığı bulunmasa da NATO'nun eski Varşova Paktı devletlerinin topraklarında "ek olarak önemli muharebe kuvvetlerinin kalıcı olarak konuşlandırılması yerine, takviye için gerekli birlikte çalışabilirliği, entegrasyonu ve kabiliyeti sağlayarak" kolektif savunma ve diğer misyonlarını yerine getirmesini taahhüt etmiştir (Deni, 2017). Temel anlamda bu durum NATO'nun, genişlemeye devam edeceğini belirtirken; Rusya'nın da bu genişlemeyi kendi güvenliğine tehdit olarak algılamadığını ifade etmesi anlamına gelmektedir. Ancak özellikle 1999 Kosova Müdahalesi, 2004 NATO genişlemesi, 2008 Gürcistan Savaşı ve nihayetinde 2014 Ukrayna Krizi gibi sonraki yıllarda yaşanan gelişmeler, bu anlaşmanın ölü

sayılmasına ve tarafların birbirlerini taahhütlerini yerine getirmediği yönünde karşılıklı suçlamalara yol açmıştır.

Temel anlamda NATO-Rusya ilişkilerinin tarihi incelendiğinde tıpkı soğuk savaş döneminde olduğu gibi taraflar arasında güvensizlik üzerine bir güven inşa edildiği söylenebilir. Nitekim Rusya'nın tam bilgisi ve tereddütlü kabulüyle NATO, 1999'da eski Varşova Paktı ülkeleri, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın ilk dalgasıyla gerektiği gibi genişlemiştir. NATO'nun askeri kısıtlama vaadine ek olarak, Rusya ayrıca NATO Rusya Konseyi'nin kurulmasını ve NATO'nun Avrupa'yı etkileyen tüm önemli güvenlik konularında Rusya ile yakın iş birliği yapma taahhüdünü de kabul etmiştir. Rusya'nın günümüz jeopolitik kaygılarından oldukça uzak bir dış politika izlediğini bu dönem için söylemek mümkündür. Nitekim Rusya'nın Avrupa'ya politik anlamda eklemlenme karşılığında önemli tavizler verdiğini söylenebilir. Hatta 1999 ile 2003 yılları arasında Rusya'nın Batı Avrupa'nın bir parçası olmasını istediğini açıkça belirttiği dahi söylenebilir. Nitekim Putin; Rusya'ya eşit bir ortak olarak davranmayı kabul etmesi halinde, Rusya'nın NATO'ya katılmayı düşünebileceğini belirtmiştir (The Guardian, 2021). Fakat NATO'nun Rusya'nın arka bahçesine ısrarlı bir şekilde ilerlemesi, temel stratejik çıkarlarını tehdit etmeye başlaması, aynı zamanda ABD ve Avrupa liderlerinin, Ukrayna'yı Rusya sınırında Batı'nın kalesi haline getirme çabaları, Rusya'nın tehdit algıları neticesinde dolaylı yoldan NATO genişlemelerine karşılık vermesine neden olmuş ve karşılıklı ilişkilerin zaten güvensizlik üzerine temellenmesi ile ilişkiler şiddet sarmalına dönüşmüştür. Özellikle de NATO ittifakının 2008'de Bükreş'te düzenlenen zirvede Gürcistan ve Ukrayna'yı kabul etmeyi beyan etmesi ve cesur bir şekilde *"Bu ülkeler NATO üyesi olacak"* denmesi, Rusya'nın güvenlik algılarının açılmasına ve bu genişleme karşısında birşeyler yapması gerektiğine inanmasına neden olmuştur. Öyle ki Rusya'nın dışişleri bakan yardımcısı olan Alexander Grushko, "Gürcistan ve Ukrayna'nın ittifaka üye olması, pan-Avrupa güvenliği için çok ciddi sonuçlar doğuracak büyük bir stratejik hatadır." Bunun yanında Putin, bu iki ülkenin NATO'ya kabul edilmesinin Rusya için 'doğrudan bir tehdit' oluşturacağını savunmuş; bu durum, 2008'de Gürcistan'a ve 2022'de Ukrayna'ya yönelik askeri operasyonlara yol açmıştır. Söz konusu operasyonlarla, bu ülkelerin politik geleceğine yalnızca Rusya'nın karar vereceği bir süreç dayatılmıştır (Mearsheimer J. , 2014).

NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'ya genişleme planlarının yanı sıra AB'nin de doğu Avrupa'ya yönelik "Doğu Ortaklığı" girişimi ile ekonomik ve kültürel anlamda etki yaratma çabaları Rusya'nın gözünde AB genişlemesinin NATO genişlemesinin öncülü olarak

görmelerine neden olmuştur. Bu nedenle Gürcistan'ın ardından Ukrayna'nın önce AB'nin daha sonra ise NATIO'nun etki alanına girmesine yönelik güvenlik tedbirleri Rusya tarafından dış politikanın merkezine koyulmuştur. Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik her AB ve NATO genişleme politikasına karşı attığı siyasi adımlar, bu coğrafyada siyasi krizleri tetiklemiştir. Özellikle 2014'teki Maidan olayları sonrasında Ukrayna'nın politik eksenini Batı'ya çevirmesi, Donbas ve Luhansk bölgelerinde iç savaş benzeri çatışmaların başlamasına ve sonucunda Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesine yol açmıştır.

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi NATO'nun birincil görevi olan kolektif savunma ve caydırıcılığa yeniden odaklanılmasına neden olmuştur. Bu durum ise halihazırda güvensizlik üzerine kurulu; bir tarafın hamlesinin diğer tarafından devamlı olarak tehdit olarak hissedildiği yeni bir politik durumun yaşanmasına neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da NATO'nun doğu kanadında hızla kötüleşen bir güvenlik iklimi ortaya çıkmış ve bu, Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'yı tam kapsamlı işgalinin başlamasına neden olmuştur. Akademik literatürde gerçekten Kırım'ın ilhakını NATO ve Rusya ilişkileri açısından bir kırılma noktası olarak ifade etmektedir. Öyle ki 1999 ile 2003 yılları arasında her iki taraf arasında yaşanan bahar havasının politik anlamda tam tersine döndüğünü bu ilhaktan sonra söylemek mümkündür (Beaumont, Wilhelmsen, & Gjerde, 2020; Fumagalli & Rymarenko, 2022; Kofman, ve diğerleri, 2017).

NATO-Rusya ilişkileri tarihsel anlamda düşünüldüğünde anlaşılması gereken en önemli nokta tekrarlı olarak ifade ettiğimiz güvensizlik temelidir. Nitekim Rusya'nın Avrupa'ya ve hatta NATO'ya eklemlenme çabaları Batı tarafından dikkate alınmışsa da bu durum temkinli bir politik durumun sergilenmesine ve NATO'nun Rusya'nın güvenlik söylemlerine rağmen genişlemesine neden olmuştur. Burada anlaşılması gereken önemli nokta NATO-Rusya arasındaki ilişkilerin belirleyici aktörünün NATO olmasıdır. Nitekim veriler, her NATO politik eyleminden sonra Rusya'nın tepki verdiğini ve NATO eylemleri karşısında harekete geçtiğini söylemek mümkündür. Kırılma noktası olarak ifade edilen Kırım'ın ilhakı ise ilk defa Rusya'nın NATO politik eylemini beklemeden hareke geçtiğini ve uluslararası gündemi kendi politik eylemleri ile yönlendirdiği bir girişim olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim Ukrayna'nın siyasi kararlarının Rusya'nın güvenlik endişelerine yön vermesi beklenmeden, savaşın ağır maliyeti gözetilerek işgalin başlatılması, Rusya'nın yakın çevresinde tek ve belirleyici aktör olma iddiasının fiili bir teyidi olmuştur. Buradan anlaşılması gereken, Rusya'nın Ukrayna işgalinin, ya da Ukrayna'nın Rusya'dan ayrı Avrupa değerleri ve NATO

güvenlik şemsiyesinin altında ulusal değerlerini yaşatmasının sebebi yalnızca günümüzün bir sorunu olmadığıdır. Nitekim Rusya'nın Ukrayna topraklarında var olan güvenlik kaygıları, tarihsel bir zemine sahiptir ve bu durum Rusya'nın güvenlik kaygılarının Ukrayna coğrafyası üzerinden gelebileceğine dair sayısız örnekle doludur. Bu nedenle Rusya'nın Ukrayna toprakları üzerindeki tarihsel hakimiyet perspektifinin bilinmesi oldukça önemlidir.

2.3. Rusland: Rusya'nın Ukrayna Üzerindeki Tarihsel Hakimiyet Perspektifi

Ukraynalıların tarihsel bilinci, Rus olmak istemeyen Ukraynalılar ile Polonyalı olmak istemeyen Ukraynalılar arasında şekillenen bir mücadele stratejisinin uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum her iki baskın kültüre karşı iş birliğini garanti etmeyen Ukraynalıların, zamanın siyasi konjonktürüne göre hareket etmesini sağlayan bir politik durum sergilemesine neden olmuştur. Rusya hakimiyetinde yaşayan Ukraynalıların kültürlerini, Ruslara karşı savunmaları; aynı zamanda Polonyalılara karşı da varlıklarını devam ettirmeleri gerekli kılan bu ikircikli durum, Ukrayna ulusunun varlığını koruma, devam ettirme arzusunu gerçekleştirebilecek ittifaklara yönelmelerini sağlayan en önemli motivasyodur. Böylelikle Szporluk'un (1997) da belirttiği gibi "batı Ukrayna'nın Polonya'ya ve doğu Ukrayna'nın Rusya'ya olan saplantılarının ötesinde, ortak bir "pan-Ukrayna" ulusal çıkarı düşünen bireyler ve organizasyonların" ortaya çıkması bu şekilde sağlanabilecektir. Fakat bu durumun ortaya çıkabilmesinin yegâne faktörü Rusya ve onun kollektif hafızasındaki Ukrayna bakış açısıdır.

Rus filozof ve ilahiyatçı Georgii Fedotov'da 1920'ler ve 1930'larda, sürgündeyken Ukrayna-Rusya ilişkilerinin geleceği üzerine düşüncesinde; Rus-Ukrayna arasında oluşabilecek merkezi sorunları, üçüncü bir tarafın varlığı ile ilişkilendirmiştir. Aslında Fedotov'un burada üçüncü taraf olarak kastettiği *"tarihi olarak yüzyıllardır bağlı olduğu bir ülke"* yani Polonya'dır. Fedotov'un düşüncesine göre *"Ukrayna, Polonya ve Rusya arasında bir seçim yapmak zorunda kalacak ve bu seçimin eski ortak vatanımıza karşı yapılmaması kısmen bize bağlı"* olacaktır. Fedotov'un düşüncesi aslında Ukrayna kimliğini tanımakla birlikte bir devlet ile vücut bulmuş Ukrayna fikrine oldukça uzaktır. Fedotov'un temel *düşüncesi "Eğer Rusya halkları Moskova'da ya da St. Petersburg'da değil, Paris'te ve Berlin'de eğitim alırlarsa, bizimle kalmayacaklar."* özdeyişiyle paralellik gösteren Rusya'nın birlikte var olma ülküsünü göstermektedir. Bu duruma göre Polonya'nın kültürel hakimiyetine bırakılacak bir Ukrayna'nın, Rusya'dan uzaklaşacağı öngörülmektedir.

Rusya her ne kadar heterojen bir yapıda olsa da, etnik-kültürel ve toprak temelli bir kimlik oluşturmayı yüzyıllarca bir devlet politikası olarak uygulamaya çalışmıştır (Hillis,

2013). Ukrayna'nın bu politika içindeki rolü ise gerçekten de Rusya tarihi açısından oldukça özeldir. Ukraynalıların düşündüğünden farklı olarak Rusya'ya göre, Ukrayna Slav ulusunun sadece küçük bir köşesidir, resmi ve tam olarak Rusya'nın bir parçasıdır. Bunun yanında "ulusal sınırların her zaman belirsiz olduğu ve rahatsız edici bir düzenlilikle değiştiği bir Avrupa bölgesinde, Ukrayna bir ülkeden ziyade bir kültürdür". Öyle ki Rus düşünce yapısına göre, Ukraynalı olmanın anlamı Rus olmak ile eşdeğer kabul edilir. Bu konuda tarihsel anlamda da birçok kanıtlar ön plana çıkarılır. Bunlardan en önemlisi ise Ukrayna topraklarında doğan Gogol'dur. Özellikle Gogol'un tam olarak anlamlandıramadığı aidiyet hissinin dışa vurumu *"Benim ruhumun Ukraynalı mı yoksa Rus mu olduğunu bilmiyorum"*, *"Sadece, hiçbir şekilde Küçük Rus'u Büyük Rus'tan ya da Büyük Rus'u Küçük Rus'tan üstün tutmayacağımı biliyorum. Her iki doğa da Tanrı tarafından çok zengin bir şekilde donatılmıştır ve sanki tasarlanmış gibi, her biri diğerinde eksik olanı içinde barındırıyor—bu da birbirlerini tamamladıklarının kesin bir işaretidir"* sözlerine yansır. Gogol'un Ukraynalılığı hem Ukrayna hem de Rus kültürünün bir parçası olarak eserlerine de yansımış ve bu kimlik karmaşası, ebedi metinlerde iki kültür arasındaki yoğun geçişkenliğin tarihi referansı olmuştur (Kalb, 2015, s. 63-65).

Gogol'un Ukrayna ve Rus kültürü arasındaki sıkışmışlığı aslında gönüllü bir tercihten ziyade tarihsel bir baskının sonucudur. Nitekim Gogol ve diğer Ukraynalılar, kendilerini tanımladıkları kimliklerini bugüne taşıyabilmelerini, tarihsel anlamda çektikleri acılara borçludurlar. Rusya'nın bunu yapmasındaki temel motivasyon, Ukrayna topraklarına yönelik saplantılı aidiyet düşüncesidir. Rusya tarihsel anlamda Ukraynalıları, Rus halkının bir parçası olarak görürken; Ukrayna topraklarını ise devamlı olarak Rusya'ya ait olduğunu iddia etmiştir. Rus düşünce sisteminde, Rus halkının tarihsel birliğini kabul etmek aslında karakteristik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre Ukrayna toprakları, sadece siyasi gücün dönemsel olarak değişmesine bağlı olarak isimlerini değiştirmiştir: "Rus", sonra "Güney Rus", daha sonra "Litvanya Rus'u" ve nihayet "Malorossiya" (Küçük Rusya), fakat bu coğrafi anlamlandırmada bu bölgedeki halkı Ortadoks Rus halkı olarak tanımlanırken; "Ukrayna" terimi ise yalnızca Moskova Devleti, Litvanya Büyük Dükalığı ve sonradan Polonya-Litvanya Birliği'nin sınır bölgelerini tanımlamak için kullanılmıştır (Храпачевский, 2004). Yani Ukrayna terimi aslında Rusya'nın zihninde sadece bir sınır tanımıdır.

Rusya düşüncesinde, Ukrayna'nın sadece sınırları temsil den bir bölge olarak tanımlanması, bu bölgede yaşayan Ukraynalıların farklı bir kimlik iddiasını Rusya açısından devamlı olarak bastırılması sonucunu doğurmuştur. Bununla beraber Ukraynalıların yaşadıkları

toprakların Rusya'nın bir parçası olarak içselleştirilmesi de Avrupa'ya yönelik savaşlar döneminde, güvenlik endişelerinin bu sınırlar ardından gelecek saldırılara odaklanmasına neden olmuştur. Kısaca Ukrayna coğrafyası, Rusya'nın kutsallık atfederek anavatan ile özdeşleştirdiği coğrafi bir bölgeyi devamlı olarak temsil etmiştir. Dolayısı ile de tıpkı Rus aile yapısının bir benzeri olarak tehlikeli yaşam koşulları, aile üyelerinin kendilerini koruma amacıyla birbirine daha da yakınlaşması (Fitzpatrick , 2000, s. 140) sonucunu doğurmuş; Rusya'da her savaş döneminde bu toprakların koruyucusu olarak ön plana çıkmıştır.

Bu tarihsel, kültürel ve kimliksel yaklaşımdan hareketle, Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik bakış açısını Rusland kavramı ile açıklamak mümkündür. Bu bakış açısı tıpkı Westland bakış açısında olduğu gibi Rusya'nın tarihsel güvenlik kaygılarının hangi coğrafya üzerinden şekillendirebileceğini ve Ukrayna'nın hangi topraklarının Rusya'nın kollektif hafızasında nasıl bir anlam taşıdığını göstermektedir. Rusland kavramı, Rusya'nın kendisini bir medeniyet devleti olarak konumlandırmasına ve Doğu Slav dünyasını kendi tarihsel alanı içinde görmesine dayanırken, bu çerçevede Ukrayna toprakları, yalnızca jeopolitik bir alan olarak değil, aynı zamanda kimliksel ve kültürel bir uzam olarak da değerlendirilmektedir. Bu durum, Ukrayna'daki Rus tarihi, Ortodoks kimliği, Slav ırkı ve Rus devlet geleneğinin kökenleri temelinde içselleştirilen ve Ukrayna coğrafyasının Rusya'nın doğal sınırları olduğu sonucuna varılan bir tarihsel miras olarak algılanmaktadır. Dolayısı ile Rusland'ın Rusya tarafından savunulması, Ukrayna her ne kadar nevi şahsına münhasır bir devlet olsa da Rusya açısından kendi sürekliliğin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Westland'ın aksine Rusland bu çerçevede tarihi kültürel ve dini bağları daha derin olan bir perspektif sunmaktadır. Öyle ki Westland'ın tarihsel bakış açısını daha çok Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar giderken Rusland kavramını çok daha eski tarihlere dayandırmak mümkündür.

Birinci ve İkinci Dünya savaşları sırasında Rusya'nın Ukrayna coğrafyasına dair Rusland politikalarını örneklendirecek birçok örnek mevcuttur. Aslında Rusya, bu toprakları hem Ukraynalıların bağımsızlık girişimlerine hem de farklı ülkelerin işgal girişimlerine karşı devamlı olarak savunmuştur (Plokhy S. , 2015, s. 248). Bunun nedeni bölgenin Rusya açısında her zaman kendi varlığına yönelik tehlikelerin gelebileceği yegâne yol olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında bile bu coğrafyada şiddet olayları devam etmiş, Rusland toprakları Rus siyasi düşüncesinde anavatanın bir parçası olarak kalmaya devam etmiştir. 1919'da dahi Rus siyasi ekonomisti ve filozofu Piotr

Struve, Doğu-Orta Avrupa'da yaşayan insanlar için Büyük Savaş'ın henüz sona ermediğini gözlemlemiş: *"Dünya savaşı, ateşkesin imzalanmasıyla resmi olarak sona erdi... Ancak gerçekte, o noktadan itibaren yaşadığımız her şey ve yaşamaya devam ettiğimiz her şey, dünya savaşının bir devamı ve dönüşümüdür"* demiştir. Buradan anlaşılacağı üzere, Ukrayna coğrafyası üzerindeki tarihsel saplantısı Rusya'nın, iki savaş arası dönemde de bu topraklara yeniden hakimiyet sağlaması ve güçlenmesi için bir ara dönem olarak kabul edilmiştir (Gerwarth, 2014).

İkincin Dünya Savaşına giden süreçte de temel anlamda, Rusya'nın doğal sınırlarına ulaştığını Avrupa açısından söyleyebiliriz. Prazmowska'nın (2004) belirttiği gibi, İngiliz politikacıların, Rusya'nın Avrupa siyasetinde herhangi bir taahhütte bulunmamasının yarattığı ikilemin mevcut olmadığına inanması, bu durumun temel nedenidir. Buna rağmen Rusya'nın düşüncesi Polonya'da bulunan Ukraynalı ve Belaruslu yerleşiklere ya da Sovyetlerin deyimiyle[3] "kardeşlere" ulaşmaktır. Aslında Rusya elde ettiği askeri güç ve politik zeminle Rusland'tan fazlasını istemiştir. Fakat burada kilit konu, aslında Sovyetler Birliğinin güvenliğinin, Rusland sınırları dışında yani Polonya üzerinden sağlanmak istenmesidir. Bu nedenle 17 Eylül 1939'da Kızıl Ordu'nun Belarus ve Ukrayna Cephelerine bağlı yaklaşık 1 milyon asker, Polonya'nın 1939 saldırmazlık paktını ihlal etmiş ve Polonya'nın işgali kısa bir süre içinde tamamlanmıştır. Bu işgal ile Sovyetler için doğal sınır artık Almanya ile paylaşılmaya başlanmıştır. Harita 13, 1939 yılında Rusya'nın Polonya topraklarında işgal ettiği alanı göstermektedir.

[3] İşgal sırasında Ukraynalı Tairhçi Tymoty Snyder'in aktardığına göre Polonya'nın doğusunda işgalden önce nüfusun yüzde kırk üçü Polonyalı, yüzde otuz üçü Ukraynalı, ve yüzde sekisi de aralarında küçük sayılar halinde olan Çekler, Almanlar, Ruslar, Çingeneler, Tatarlar ve diğerlerinden oluşmaktadır.

Harita 13. Sovyetlerin 1939 Polonya İşgali

Kaynak. (Synder T. , 2022)

Harita 13 aslında Polonya işgalinden ziyade, Sovyet liderlerin Avrupa militarizmine karşı olası işgal girişimlerine yönelik bir tampon bölge gereksiniminden kaynaklandığını ifade etmektedir (Xiaozhong, 2023). Bunun nedeni, Napolyon Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, 1919-1920 Polonya-Sovyet Savaşı ve nihayetinde gerçekleşecek olan İkinci Dünya Savaşı, Sovyet güvenlik algılarında devletin varlığına yönelik tehditlerin devamlı olarak Ukrayna coğrafyasından geldiğini kanıtlayacak tarihsel kanıtlarla dolu olmasıdır. Bunun bir sonucu olarak, işgalleri önlemek için bir tampon bölgeye duyulan ihtiyaç, Sovyetlerin kutsal coğrafyası (anavatanı) ötesinde tehditleri göğüsleyeceği alanların oluşturulmasını devamlı olarak canlı tutmuştur. Bunun yanında Sovyet düşünce sisteminin bir parçası olan ideolojinin de enjekte edilmesi ile bu durumun kalıcılığının tesis edilmesi hedeflenmiştir. Polonya örneğinde olduğu gibi gerçekten de Sovyetleştirme politikaları 1940 yılında Ushakov tarafından hazırlanan Rus Sözlüğü'nde belirtildiği üzere "советизация" (sovetizatsiya), *"Sovyet ideolojisi, dünya görüşü ve Birlik rejiminin pratik görevlerinin yerleşmesi"* olmuştur. Fakat bu politikanın pratik gerçeği ise bu "yerleşmenin" zorla yapılması gerekliliğidir. Bunun yapılması, Sovyetler açısından üç avantajı ön plana çıkarmaktadır (Merteksmann, 2003). Bunlardan ilki Sovyetlerin anavatanı artık kutsal sınırların ötesinde de askeri olarak savunabileceği Rusland gerçeğidir. İkincisi, Sovyet ideolojisinin bu bölgelerde yerleşmesini sağlayarak anavatan savunmasının yalnızca fiziki coğrafyalarda değil aynı zamanda yerleşmiş kollektif hafızalarda da olmasını sağlamaktır.

Sonuncusu, bu bölgelerde kültürel izler bırakmaktır. Böylece, coğrafyada kuşaklar boyunca etkisini sürdürebilecek bir savunma anlayışı oluşturularak, gerektiğinde bölgenin yeniden işgal edilmesini mümkün kılacak stratejik bir miras bırakılabilecektir.

İkinci Dünya Savaşı'nın "Barbarossa Harekatı" ile başlaması, Sovyetler açısında aslında bilinen; sadece zamanlaması bakımından ani olan bir saldırıydı. Nitekim Sovyetler, varlığına yönelik en büyük tehdidin yine bu coğrafyadan geleceğini tarihsel açıdan zaten özümsemiş bir siyasi düşünceye sahiptir. Polonya'nın işgali ve Ukrayna coğrafyasının Sovyetleştirme çabalarının tamamı, aslında Polonya dışından gelecek bir saldırıya hazırlığın işaretleriydi. Nitekim Batı üzerinden harekete geçen orduların Rusland'ı işgali tıpkı Napolyon'un *La Grande Armée* "Büyük Sefer" ve Birinci Dünya savaşında olduğu gibi yine Ukrayna coğrafyası üzerinde gerçekleşmesi Rusya açısından kaçınılmazdır. Nitekim Napolyon seferinden Birinci ve İkinci Dünya Savaşları devamlı olarak Ukrayna coğrafyasından gerçekleşmiş bu durumda Ukrayna topraklarının Rusland kavramı ile Rusya tarafından içselleştirilmesi hassasiyetini ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusunun Rusya'ya yönelik Ukrayna topraklarını kullanarak gerçekleştirdiği savaş ve güzergahlar Harita 14'de gösterilmiştir

Harita 14. Alman Ordusunun İlerleyişi

Kaynak. *(Synder T. , 2022)*

Harita 14'da gösterildiği üzere tıpkı diğer Rusya işgal girişimlerinde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşında da askeri tehdit ve işgal girişimi Ukrayna toprakları üzerinden gerçekleşmiş ve savaşın yıkıcı etkisi yine bu topraklarda yaşanmıştır. SSCB, Büyük Vatan Savunması'nın zaferle sonuçlanmasının ardından, Rusland'ı tam anlamıyla yerleştirmek ve onu korumak amacıyla burayı bir tampon bölge oluşturma ve topraklarını bu savunma bloğu etrafında genişletme ideolojisini daha güçlü bir şekilde hayata geçirmeye başlamıştır. Savaş öncesi dönemde de benzer olan stratejinin bir öncekinden farkı Sovyetlerin artık bunu yapabilmesi için yeterli zamanın olacağı anlamına gelmektedir. Nitekim yeni dönem, çöküşe kadar sürecek olan bir zaman dilimini, stratejisini hayata geçirmek için Sovyetlere vermiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve ardından Ukrayna'nın beklenmedik bir şekilde devlet olarak ortaya çıkması, Rusya zihinsel hafızasında yer edinen Rusland anlayışının sarsılmasına neden olmuştur. Bu durumun yaşanmasının temel nedeni, yıllarca savunulan ve

tabana yayılmaya çalışılan “Rus halkı” ve “Sovyet vatanseverliği” gibi olguların çöküşle beraber ulus-devlet yapısına nasıl entegre edileceği sorunudur. Çünkü Nikonov’un (2021) da belirttiği üzere, Rusya daha önce ulus-devlet yapısını hiç deneyimlemediği gibi bu durum aynı zamanda siyasi kültürün de bir parçası da olmamıştı. Sovyet dönemi Rus kimliğini ve kavramını vurgulayan bir düşüncenin olmaması, bu yeni dönemde oluşacak anlayışın güvenliği nasıl etkileyeceğini belirsiz kılmıştır. Bu durum, Rusya'yı Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak gören Atlantikçi ve Liberal görüşler ile Rus medeniyetinin kendine özgü olduğunu savunan Avrasyacı, milliyetçi ve uygarlıkçı görüşler arasında bir tanımlama sorunu yaşanmasını beraberinde getirdi ve bu tanımlamada birazda Avrupa ve Rusland ile sürdürülen ilişkilerle şekillenmeye başlandı (Tekin, 2024).

Yeni Rusya, aslında çöküşünden hemen önce de kutuplar arasındaki ideolojik çatışmaları sona erdirmek için eşit ortaklık ve samimiyet temelli girişimleri hayata geçirmeye yönelik politik adımlar atmıştır. Gorbaçov’un halefi olan Boris Yeltsin de, RSFSC'nin son başkanı ve Rusya Federasyonu’nun ilk başkanı olarak, Rusya’yı Batı siyasi sistemine entegre etmek için Gorbaçov’un düşünceleri temelinde bir dış politika belirlemeyi tercih etmiştir. Bu dış politika, Rus kültürel değerlerini Avrupa’ya uyumlu hale getirme eğilimlidir ve aynı zamanda Batı’yı çağdaş dünyada modernitenin öncüsü veya en uygun ve ilerici medeniyet olarak değerlendirmektedir. Burada Rusya’nın ne düşündüğünden çok Avrupa’nın Rusya’nın dış politikasın nasıl yanıt vereceği önemlidir. Nitekim devletlerin nerede konumlanacakları kendi dış politikalarından ziyade uluslararası kabul ile ilişkili bir durumdur ve Avrupa’nın bu konuda çok da hevesli olmadığını söyleyebiliriz.

Brzezinski (2005) Sovyetlerin çöküşünü ile Avrasya’nın ortasında bir kara delik açıldığını savunur. Bu yeni jeopolitik durumun ABD için anlamı, *“halen güçlü nükleer silahları olan dağılmış bu devlette siyasal anarşiye ya da düşman bir diktatörlüğe dönüş olasılığını azaltmak”*tır. Avrupa için bunun anlamı ise ABD ile aynı endişeyi taşımasının yanı sıra, Avrupa güvenliğinde Rusya ile mücadelenin coğrafi sınırı olan Ukrayna’nın belirli bölgelerinin ötesine sıkışmış bir Rusya yaratmaktır. Ukrayna’yı Rusya ile topyekûn bir savaşa sürükleyen süreçte tam da burada başlamıştır. Çünkü yeni Rusya açısından NATO’nun eski Varşova Paktı ülkelerini kapsayarak genişlemesi[4] her ne kadar siyasi gerilimleri yükseltse de bu durum

[4] Bu mesele etrafındaki tartışma, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya’nın katılımıyla sonuçlanan NATO’nun ilk genişleme turu sonrasında 1997–1999 yıllarında kısa bir süre durulsa da 2001–2002 yıllarında, NATO’nun üç Baltık devleti de dahil olmak üzere birkaç ülkeyi daha üyeliğe davet etme hazırlıkları ile yeniden alevlendi. Ağustos 1991'e kadar SSCB'nin bir parçası olan Baltık devletlerinin NATO'ya kabul edilmesi teklifi,

uluslararası ilişkiler açısında imtiyazlarla kabul edilebilir bir noktaya çekilebilmiştir. Bunun nedeni Rusya'nın Rusland anlayışını Ukrayna sınırları içinde belirlemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat Ukrayna'nın güvenlik açısından Batı'ya yakınlaşması Rusya açısından kabul edilemez olarak içselleştirilmiştir. Brzezinski'de (2005) *"Ukrayna'nın kaybı, Rusya'nın jeostratejik seçeneklerini belirgin olarak sınırlandırdığı için, jeopolitik açıdan çok önemliydi. Rusya, Ukrayna üzerinde kontrolü elinde bulundurarak, Baltık devletleri ve Polonya olmadan bile, eski Sovyetler Birliği'nin güney ve güneydoğusundaki Slav olmayan halklara egemen, iddialı Avrasya imparatorluğunun lideri olma çabasını sürdürebilirdi"* diyerek Rusya'nın güvenlik sinir uçlarının Rusland ile ne kadar ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Ukrayna, Brzezinski'ye (2005) göre Rusya açısından bir kayıptır. Batı bloğu ise için önemli bir jeopolitik partner yaratma ve Westland düşüncesini, Rusya sınırına çekmek için bir fırsattır. Ukrayna, gerçekten de bu düşünceyi gerçekleştirebilecek jeopolitik bir konuma sahiptir. Bu jeopolitik konum her iki taraf açısından oldukça önemli olsa da Rusya açısından varlığının devamlılığı açısından hayatidir. Bunun nedeni Rusya'nın yüzyıllardır varlığına yönelik güvenlik planlarını bu sınırlar üzerinde ve Rusland temelinde oluşturmasıdır. Bu nedenle Batı'nın Rusland sınırlarının ötesinde tutulması Moskova'nın varlığı açısından pazarlığa kapalı bir konudur. Bu durum Mearsheimer (2014) tarafından şu şekilde açıklanır;

> *"Sorunun ana kökeni, Ukrayna'yı Rusya'nın etki alanından çıkarıp Batı'ya entegre etmeyi hedefleyen geniş bir stratejinin temel unsuru olan NATO'nun genişlemesidir. Aynı zamanda, AB'nin doğuya doğru genişlemesi ve Batı'nın 2004'teki Turuncu Devrim ile başlayan Ukrayna'daki demokrasi yanlısı hareketi desteklemesi de kritik etkenlerdi. 1990'ların ortalarından itibaren, Rus liderleri NATO'nun genişlemesine şiddetle karşı çıkmışlar ve son yıllarda, stratejik açıdan önemli komşularının Batı'nın kalesine dönüşmesine seyirci kalmayacaklarını açıkça belirtmişlerdir… Sonuçta Batı, Rusya'nın arka bahçesine ilerlemiş ve onun temel stratejik çıkarlarını tehdit etmiştir; bu, Putin'in defalarca güçlü bir şekilde dile getirdiği bir konudur."*

2008'de Gürcistan ve Ukrayna gibi eski Sovyet cumhuriyetlerinin NATO'ya alınması önerisinin ortaya atılması ile yeni bir tartışma yarattı. Eylül 2008'de Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, ABD'nin 1990'larda "NATO'yu genişletmeme" taahhüdünde bulunduğunu ve o zamandan bu yana bu taahhüdü defalarca ihlal ettiğini iddia etti. Almanya'nın birleşmesine dair müzakerelerde doğrudan rol oynamış olan Zelikow ve diğer eski ABD'li yetkililer, bu tür beyanları tekrar reddederek böyle bir güvence verilmediğini belirttiler.

Batı bloğuna göre, Rus dış politikası doğası gereği işbirlikçi değil, rekabetçidir, bunun yanında Rusya'nın ahlak, değerler veya etik gibi temel varsayımlar konusunda Avrupa ile sınırlı bir uyum içinde olduğuna inanılıyor (Giles, 2021). Bu bakış açısına rağmen Soğuk Savaş bittiğinde Sovyet liderler ABD'nin, Avrupa'da kalmasını ve bunun yanında NATO varlığının kabul edilebileceğine dair görüş bildirmişlerdir. Bunun nedeni, ABD ve NATO varlığının birleşmiş bir Almanya'yı barışçıl tutacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Aslında Rusya'nın istediği sadece budur. NATO'nun daha fazla büyümesine dair güvenlik endişeleri Rusya tarafından sıklıkla dile getirilen bir konu olmuştur. Buna rağmen İlk genişleme turu 1999'da gerçekleşmiş ve Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, NATO'ya dahil edilmiştir. İkinci genişleme ise 2004'te gerçekleşti; bu kez Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ittifaka katılmıştır. Moskova, başlangıçtan itibaren bu duruma şiddetle itiraz etmiştir. Bu genişlemenin ardından NATO, 2008 yılında Bükreş'teki zirvede, Gürcistan ve Ukrayna'yı üyeliğe alma konusu gündeme getirmiştir (Mearsheimer, 2014). Bu ülkeler, görüşmede NATO üyelik perspektifi kazanmasa bile yayınlanan bildiride "Bu ülkeler NATO üyesi olacak," denmesi, Rusya'nın, Rusland'a yönelik jeopolitik saplantılarını güçlü bir şekilde canlanmasına neden olmuştur. Bu saplantının ortaya çıkmasının bir diğer nedeni de Ukrayna'nın tercihleridir. Gerçekten de Ukrayna 2004 Turuncu Devrim ve 2014 Maidan olayları ile tercihini geri döndürülemez bir şekilde Batı yönünde kullanmıştır.

Özet olarak, Ukrayna jeopolitiğinin temel anlamda belirttiğimiz Rusland'ın, Rusya açısından bu denli önemli oluşunun nedeni aslında tarihsel, kültürel aynı zamanda kimlikseldir. Rusya'nın yüzlerce yıllık güvenlik anlayışının merkezinde yer alan Rusland'ın bir bütün olarak eksenini NATO'dan yana kullanması, Rusya'nın Napolyan'dan başlayan ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar tekrarlayan güvenlik endişelerinin yeniden canlanmasına neden olan yeni bir travmadır. Dolayısı ile Rusya'nın Wesland'ı Ukrayna sınırları dışında tutabilmek için topyekûn bir savaşı göze alması, Moskova'nın güvenliği açısından tercih değil bir zorunluluk olarak hissedilmiştir. Nitekim İkinci Dünya Savaşında Almanya ve Rusya, Ukrayna toprakları üzerinde savaşmışlardır. Dolayısı ile Rusland topraklarının büyük çoğunluğu Rusya'nın savaşı kazanabilmek ve Almanları geri püskürtebilmek için kanlarını akıttığı kutsal bir coğrafya olarak zihinlerde yer almaktadır. Büyük acılarla geri kazanılan bu topraklara tek bir kurşun dahi sıkmadan NATO'nun yüzlerce kilometre ilerlemesi, Rusya açısından Ukrayna'nın eline bırakılabilecek siyasi bir karar değildir. Rusya Devlet Başkanı Putin'in Ukrayna Savaşını başlattığı konuşmasında aktardığı *"Ülkemiz için bu, nihayetinde bir ölüm kalım meselesidir, bir halk olarak tarihi geleceğimizin meselesidir. Ve bu bir abartı değil: doğrudur. Bu, yalnızca*

çıkarlarımıza değil, devletimizin varlığına, egemenliğine de gerçek bir tehdittir. Bu, birçok kez konuşulan tam da kırmızı çizgidir. Onu geçtiler" demesi Rusya'nın bu durumu varlığına yönelik bir tehdit girişimi olarak algıladığını doğrulamaktadır. Rusya, Rusland olarak içselleştirdiği Ukrayna topraklarındaki güvenlik anlayışının aşılmasını, kendi milli güvenliği için bir tehdit olarak algılamakta ve bu tehdidi Ukrayna sınırlarının ötesine yeniden taşımak için gerektiğinde nükleer silahları kullanabilecek kadar göze alabilmektedir.

Buradan anlaşılacağı üzere Rusya'nın Rusland topraklarına yönelik tarihsel politikaları güvenlik temelli bir savunma refleksinin yanı sıra, aynı zamanda kimliksel ve tarihsel aidiyetle şekillenmiş politikaları da yansıtmaktadır. Bu bakış açısına göre Ukrayna, Rusya'nın doğal sınırlarının bir parçası olmanın ötesinde, Rus dünyasının (Russkiy Mir) ayrılmaz bir unsuru olarak içselleştirilmiş ve Batı'dan gelen jeopolitik tehditlerin bu coğrafya üzerinden Rusya'ya ulaşabileceği endişesi, Rus siyasal elitlerinin stratejik kararlarında belirleyicisi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Ukrayna'nın Batı etkisinde bağımsız bir kimlik geliştirmesi, yalnızca jeopolitik bir kayıp değil, aynı zamanda Rus kimliğinin bölünmesi anlamına gelmekle birlikte tarihsel ve kültürel bütünlüğün de parçalanması anlamına Rusya açısından gelmektedir. Dolayısı ile Rusya'yı Rusland olarak politik anlamda içselleştirdiği topraklarına yönelik güvenlik ve kimlik temelli politikaları Ukrayna topraklarını Rus dünyasının (Russkiy Mir) ayrılmaz bir unsuru olarak görürken Ukraynalıların ise Rus olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Buradan hareketle bu topraklar Rusya açısından Rusland bölgesi olarak kabul edilmekle birlikte bu topraklara Rusya dışındaki her müdahale de Rusya'nın kendi topraklarına yapılmışçasına karşılık görecek stratejik bir değere sahiptir. 2022 yılında bu savaşın başlamasının temel nedeni de Rusland topraklarında bir Westland inşasının önlenmesidir.

Rusland, gerek Avrupa ve gerekse Rusya tarafında, coğrafya aidiyetlerinin karşılıklı içselleştirilmesini anlamına gelmektedir. Bu içselleştirilmiş coğrafi bölge, Rusya'nın kültürel parmak izi sınırlarının nerede bittiğinin; Avrupa güvenlik anlayışı tarafından coğrafi anlamda belirlendiği sınırı ifade eden katmanlı bir coğrafi terimdir. Bu katmanlar daha önce belirttiğimiz Rusya devletinin kültürel parmak izinin belirleyicileri olarak; kültür ve tarih ile şekillenen, aynı zamanda coğrafyalara yayılan bir saplantıyı ifade eder. Bu anlayış anarşik devletler sisteminde Rusya etki sınırının nerede başladığı ve nerede bittiğini Avrupa açısından belirlemenin yanında; Avrupa güvenlikleştirme aygıtlarının da nerede hareke geçeceğini belirleyen en önemli dürtüdür. Bu dürtü aynı zamanda Avrupa politik saplantılarının da belirleyicisi ve açıklayıcısıdır.

Jeopolitik anlamda süreklilik ve güvenlik kuşağı gereği, Rusya'nın Batı ile yaşadığı güvenlik bunalımı, Batı sınırında güvenlik endişelerini en aza indirecek 'tampon bölgeler' ihtiyacını tarihsel olarak sürekli canlı tutmuştur. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise Belarus'tan başlayan ve tüm Batı sınırının kontrol edilebileceği hem askeri hem de kültürel bir kalkan işlevi görebilecek alanları Rusya açısından yaratmaktır. Rusya'nın geleneksel etki alanındaki Moldova, Romanya, Slovakya ve Polonya gibi ülkeler, AB ve NATO'nun siyasi-askerî genişlemesi nedeniyle Moskova için risk oluşturmaktadır. Bu jeopolitik gerilim, Ukrayna'yı Rusya'nın 'son kale' stratejisinin merkezine yerleştirmiş ve ülkenin güvenlik politikalarını bu ülke üzerinde daha kritik hâle getirmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan savaş ve jeopolitik dengeler gözetildiğinde ortaya çıkan sonuç Harita 15'te gösterilmiştir.

Harita 15. Rusya'nın Tarihsel Hakimiyet Perspektifi: Rusland ve Westland

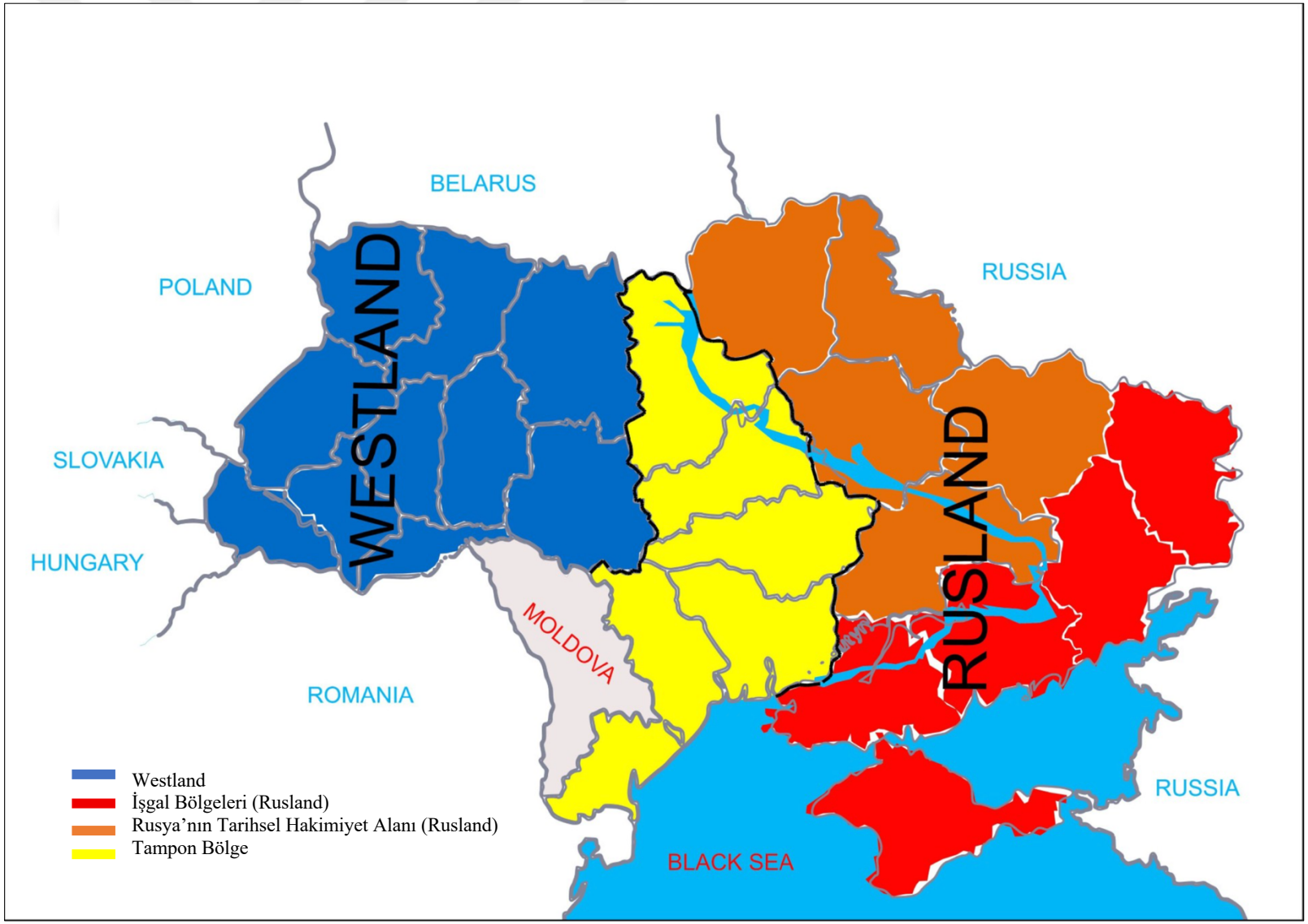

Harita 15; günümüz Ukrayna-Rusya savaşı, Rusya'nın tarihsel hakimiyet perspektifi, Avrupa ve Batı'nın etki alanı anlayışını Rusya'nın tarihsel olarak inşa ettiği "yakın çevre" doktrini çerçevesinde açıklamaktadır. Buna göre Harita 15'te gösterilen Ukrayna'nın doğu kısmı iki temel renk ile ifade edilmektedir. Kırmızı bölgeler Rusya'nın tarihsel, kültürel ve aynı zamanda askeri anlamda Çarlık ve Sovyet dönemlerinde etkili olduğu ve bu etkinin Ukrayna'nın bağımsızlığından sonra da devam ettiği alanları ifade etmektedir. Ukrayna'nın doğusunda kırmızı ile gösterilen bölgelere hali hazırda işgal ve ilhak edilen bölgeler olmakla birlikte Novorossiya (Yeni Rusya) anlayışının en yoğun olarak hissedildiği ve Rusya'nın hakimiyet perspektifinden taviz vermediği alanları temsil etmektedir. Bunun yanında Ukrayna'nın doğu bölgelerinde turuncu ile temsil edilen bölgeler Rusya'nın stratejik hedefleri doğrultusunda elde etmek istediği fakat askeri anlamda elde edemediği alanları temsil etmektedir. Bu bölgeler de tıpkı kırmızı ile temsil edilene bölgelerde ifade edilen Rusya'nın tarihsel ve kültürel etki alanlarını temsil ederken, Rusya'nın özellikle askeri anlamda kendi sınırlarına NATO veya benzeri bir askeri yapılanmanın konuşlanmasına kesinlikle izin vermeyeceği bir alanı temsil etmektedir. Bu bölgeler aynı zamanda Rusya'nı stratejik amaçları doğrultusunda Kiev yönetiminin toprak bütünlüğünü zayıflatmak ve Batı ile entegrasyonunu engellemek adına kullanabileceği bir alanı temsil etmektedir. Nitekim Rusya'nın bu bölgelerdeki dolaylı kontrolü Ukrayna'nın devamlı olarak kontrol altında tutulmasını sağlayacak olan stratejik alandır. Diğer taraftan Ukrayna'nın Batı bölgelerini temsilen gösterilen mavi alan, kültür açısından daha Batı yanlısı bir profil çizmekle birlikte, Ukrayna'nın geleceğini Batı ile düşünen Westland bölgesini temsil etmektedir. Bu bölge kültürel anlamda kendini Batı'ya ait hissetmekle birlikte, askeri anlamda da NATO ile entegrasyonu savunan aynı zamanda Rusya'yı bir tehdit unsuru olarak gören, Batı için demokrasi ve istikrarın yayılma alanını temsil eden bir alandır. Bu bölgenin Batı tarafından demokratik bir tampon bölge olarak görülmesi ve Orta ile Batı Avrupa için bir güvenlik hattı oluşturması, kültürel açıdan AB'nin, askerî açıdan ise NATO'nun genişleme alanını ortaya koymaktadır. Westland bölgesi aynı zamanda Avrupa'nın Rus nüfuz girişimlerini sınırlandırmaya karşı politikaları etkin bir şekilde hayata geçirdiği bir alandır. Bu alanda yaşayan Ukraynalıların Rus etkisine direnen bir kimliğe sahip olması Batı'nın yayılma alanını daha geçişken hale getirirken Rusya'nın bu bölge üzerindeki etkisi ise oldukça düşüktür.

Harita 15'te sarı ile temsil edilen alan ise etnik Ukraynalılar ile Rusça konuşan nüfusun birlikte yaşadığı ve ötekileştirmenin sınır bölgelerine göre daha az hissedildiği bölgedir. Bu alan Ukrayna'nın orta kesimlerini temsil eden bu bölge, hem etno-lingvistik hem de ideolojik

açıdan melez bir bölge olarak değerlendirilebilir. Tampon bölge olarak ifade edilen bu alan, aynı zamanda Rus propagandasının "kültürel aidiyet" üzerinden nüfuz kurmaya çalışmasının yanında Ukrayna'nın Batı'yla bağları güçlendirmeye çalıştığı zeminin kesişme alanıdır. Batı ("Westland") hem de Rusya ("Rusland") tarafından etki mücadelesinin temsil edildiği bu alan, kendi geleceğini Ukrayna'nın bütünlüğü içinde gören; tarihsel olarak Rus İmparatorluğu ve Sovyet mirasıyla derin bağlara sahipken, aynı zamanda Ukraynalı ulusal kimliğin de filizlendiği bir bölgedir. Bu bölgenin varlığı aynı zamanda Westland ve Rusland arasındaki çatışma riskinin de en az hissedildiği alandır. Bunun nedeni jeopolitik gerilimlerin doğal bir sonucu olarak her iki kutup arasında tampon işlevi görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bölge aslında her iki kutbun istediği, Ukrayna'nın "birleştirici kimlik" arayışının temsil edildiği yerdir. Bu bölge, Rusya ile Batı arasındaki güç dengesi jeopolitik bir denge unsuru olarak karşılık bulduğu ve her iki kutbun risk anlayışının güven temeline oturtulabileceği bir bölgeyi temsil etmektedir.

Tampon bölgeyi ön plana çıkaran bir diğer önemli nokta ise Dinyeper nehrinin jeopolitik işlevidir. Dinyeper nehri bloklar arasında Westland ve Rusland arasındaki yegâne doğal savunma hattı işlevi gören önemli bir engeldir. Bu nehir Ukrayna'yı doğu-batı ekseninde bölen doğal bir hat olmanın yanında tarihsel anlamda da Batı ve Doğu arasında bariyer işlevi görmektedir. Dinyeper nehri ekseninde konumlanan Ukraynalıların politik anlamda her iki kutba daha ılımlı olduklarını söylemenin yanında bu durum Ukrayna seçim sonuçları açısından da görülür niteliktedir. Bunun yanında Dinyeper nehrinde tampon bölge olarak seçilen alanlar aynı zamanda tampon kuşak olarak temsil edilebilecek, sosyopolitik bir alanı temsil etmektedir. Bu hat, bloklar arasında jeopolitik bir bariyer ve askeri bir savunma hattı olmasının yanı sıra, tarafların kendilerini güvende hissedebileceği tarafsız bir alan işlevi de görür. Bunun temel nedeni, bölgenin net bir aidiyet tanımının bulunmaması ve iki yönlü kimliklerin kesiştiği bir nokta olmasıdır. Dolayısıyla, bu bölgenin Ukrayna'nın doğu bölgelerine kıyasla Batı karşıtlığı taşımadığı, batı bölgelerine kıyasla da Rusya karşıtlığı barındırmadığı söylenebilir. Tampon bölgesinde ön plana çıkan şehirler, bloklar arasında savaşa neden olan güvenlik kaygılarını daha düşük seviyeye çekmenin yanında Ukrayna'nın Karadeniz'e erişimi için de kritik öneme sahiptir. Nitekim, tampon bölgenin Karadeniz'e açılımı Ukrayna'nın güvenliğini deniz stratejisine de bağlamakta ve bölgenin güvenliği üzerinde diğer ülkelerin garantörlüğünü güçlendirici etkiye sahiptir. Buradan hareketle, Dinyeper hattında belirlenen bu bölgenin; Rusya ve Batı arasında Ukrayna üzerinde uzanan doğal bir bariyer olarak kabul edilebileceği, Ukrayna'nın Karadeniz'e erişimini garanti altına aldığı, Batı-Rusya rekabetinin ülkenin diğer

bölgelerine kıyasla daha az hissedildiği ve taraflar arasında askerden arındırılmış bir bölge olarak düzenlenebileceği **söylenebilir.**

2.3.1. Güvenlik Endişeleri ve Etki Alanı Politikası

Ukrayna işgal girişimini, Rusya ve Batı açısından anlamlandırabilmek için bu savaşın jeostratejik gerekliliğine ve güvenlik endişelerine bakmak önemlidir. Nitekim işgal gibi artık dünyada hukuki bir karşılığı bulunmayan ve oldukça maliyetli bir harekâtı başlatmanın ve neredeyse tüm dünya devletlerini karşısına alarak, sürdürmenin; Rusya açısından "kendince" haklı nedenleri bulunmaktadır. Buradaki "kendince" haklı nedenleri ortaya çıkarmak ve Rusya'nın temel olarak Ukrayna'dan ne istediğini anlamak, aynı zamanda savaşın doğasını kavramak açısından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, ordu ve insan kaynakları yetersiz olan Ukrayna'nın, tüm ekonomik ve politik maliyetlere rağmen Batı tarafından neden bu denli desteklendiğini anlamak da kritik bir meseledir. Aksi taktirde bu savaşın neden bu kadar uzadığına; benzer savaşlarda dünyanın hızlı ateşkes ve barış girişimlerinin; neden bu savaştan yaklaşık üç yıl sürmesine rağmen konuşulmadığını anlamak zor olacaktır. Burada Royal United Services Institute gibi köklü bir kuruluşun *"Rusya'nın Ukrayna'yı işgalindeki stratejik amacı, Ukrayna devletini boyunduruk altına almak"* gibi yüzeysel açıklamalarından ziyade, bu savaşın stratejik gerekliliklerini tüm tarafların bakış açısıyla anlamlandırmak, barışa giden yolun hangi koşullarda ortaya çıkabileceğini ortaya çıkarmaktır (Zabrodskyi vd,2022, s. 7). Buradan hareketle ülkelerin güvenlik endişeleri ve Ukrayna üzerindeki etki politikalarının bu coğrafyada neden bir savaşa neden olduğunu anlamlandırmak savaşın doğasını ve nedenleri anlayabilmek açısından oldukça yol gösterici olacaktır.

Tüm güvenlik teorilerinin ortak noktası, devletlerin güvenlik endişeleri ve etki alanı politikalarını şekillendiren temel unsurları belirlemeye odaklanmalarıdır. Özellikle güvenlik ikilemi teorisi devletleri birbirlerine zarar vermek istemeseler bile savaşa sürükleyebileceğini ileri sürerek devletlerin güvenliklerini artırma çabalarının, diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanabileceğini ve bu algının bir silahlanma yarışı ya da doğrudan savaşa yol açabileceğini savunur (Herz, 1950). Buradan hareketle tanımladığımız Westland ve s arasındaki Ukrayna toprakları üzerindeki jeopolitik etki alanı, rekabetinin bu güvenlik endişelerinin somut bir örneği olduğu öne sürülebilir. Nitekim tanımladığımız Westland, Batı güvenlik mimarisinin istikrarını sağlamak adına Ukrayna topraklarında kendi etki alanında yeni bir demir perde inşa etme arzu/istek/beklentisini ifade ederken buna karşın Rusland ise tarihsel anlamda kendi etki alanında gördüğü Ukrayna'nın, yine kendi etki alanında kalmasını stratejik bir zorunluluk

olarak gören Rusya'nın kendi güvenlik mimarisini Ukrayna topraklarında tahkim etme çabasını yansıtmaktadır. Bu ikircikli durum, iki tarafın da kendi güvenlik perspektifleri doğrultusunda Ukrayna coğrafyası üzerinde çelişkili taleplerde bulunmasına neden olurken, aynı zamanda jeopolitik temelde bir sıfır toplamlı oyun mantığının Westland ve Rusland alanlarında kökleşmesine ve çatışmanın yapısal bir hale gelmesine yol açmaktadır. Bu yapısal durumun ortaya çıkardığı sonuç, her iki tarafın da güvenlik kaygıları doğrultusunda attıkları adımların, karşı tarafça tehdit olarak algılanmasını pekiştirerek güvenlik ikilemini derinleştirmekte ve istikrarlı bir çözüm ihtimalini zayıflatmanın yanında topyekûn bir savaşa neden olmaktadır.

Güvenlik ikileminin yanı sıra klasik jeopolitik teoriler de güvenlik endişeleri ve etki alanı politikalarını anlamlandırmak için önemli açıklamalar getirmektedirler. Mackinder (1904), Kalpgah teorisiyle Doğu Avrupa'yı kontrol eden bir gücün Avrasya'yı da kontrol edebileceğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda, Rusland etki alanının bir parçası olan ve Kalpgah'ta kritik bir öneme sahip Ukrayna'yı kaybetmek, Rusya için sadece Kalpgah'ı kaybetmek değil, aynı zamanda Avrasya'yı da kaybetmek anlamına gelecektir (Dugin A. , 1997). Bunun yanında Spykman'in Rimland Teorisi'inde belirttiği "Rimland'a hükmeden dünyaya hükmeder" söylemi ve Ukrayna'nın, Batı-Rusya rekabetinde Rimland kuşağının bir parçası olarak görmesi bu coğrafyanın neden birden fazla devletin etki alanına girdiğini açıklamaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere, bu coğrafyanın Westland etki alanı içine girmesi Rusya'nın imparatorluk hayallerinin Avrupa üzerinde kaybolması ile sonuçlanacak politik etkiler yaratacaktır (Brzezinski Z. , 2005). Dolayısı ile teorik çerçevede Ukrayna'nın hem Westland hem de Rusland için stratejik bir kilit nokta haline geldiğini söylemek mümkündür.

Westland Ukrayna'nın demokratik bir sistem ve piyasa ekonomisine entegre olmasını kendi güvenliği için bir öncelik olarak görürken, Rusland ise Ukrayna'nın bu yönde ilerlemesini Batı'nın bölgeye müdahalesi olarak değerlendirmiş ve sert güç unsurlarıyla yanıtlama gerekliliğini hissetmiştir (Kotkin, 2022). Sonuç olarak, güvenlik endişeleri ve etki alanı politikalarının keskinleştiği Ukrayna krizi, jeopolitik çatışmaların modern dünyadaki en çarpıcı örneklerinden biri olmuştur. Buradan hareketle Ukrayna krizinin jeopolitik bir çatışma olarak şekillenmesi yalnızca devletlerarası güç mücadelesini değil, aynı zamanda Westland ve Rusland'ın hakimiyetini tesis etme üzerine olmuştur. Öyle ki savaşın Rusya açısından önemli gerekliliğinden birisi kendisini "bekleyen" Ukraynalılara ulaşmanın tarihi bir sorumluluk olduğuna inanmasıdır. Dolayısıyla Rusya'nın Ukrayna işgali, Ukrayna'yı pan-Rus ulusunun (obshcherusskij) bir parçası olarak görmesinin yanında saplantılı olduğu bu coğrafyadaki

“Küçük Rus”lara erişme iddiasını taşımaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç Rusya’nın liderlerinin, Ukrayna tarihinin ve topraklarının Rus tarihi ve Rus devletine ait olduğuna inanmalarıdır. Çünkü Putin’e göre Ukrayna *“yapay bir ulus”* olmakla birlikte *“modern Ukrayna tamamen Sovyet döneminin ürünüdür”* (Putin, Article by Vladimir Putin ”On the Historical Unity of Russians and Ukrainians“, 2021).

Güvenlik ikilemi dışında Ukrayna’nın işgalini etki politikaları açısından Rusya için zorunlu kılan bir diğer stratejik gereklilik ise kimlik sorunlarıdır. Rusya’ya göre Ukrayna milliyetçiliği, Rusya nefreti ile bilenen ve gücünü Birinci ve İkinci Dünya Savaşı suçlularından alan nefret temelli bir anlayış etrafında güçlü olarak örgütlenmeye başlamıştır. Bu örgütler hem sahada hem de Ukrayna karar alıcıları üzerinde etkili olmakta ve Putin’e göre *“Ukrayna'nın her zaman gururu olan gerçek vatanseverlerin ve galiplerin isimlerini genç nesillerin hafızasından silmek”* için çalışmalar yürütmektedir. Putin açısından bu durum yeni bir neo-Nazi eylemidir ve bu eylem, Ukrayna’yı Rusya’ya karşı militarize edecek siyasi gücü artık elinde bulundurmaktadır. Öyle ki bu siyasi güç artık Ukrayna’nın Batı ile olan iş birliğinin de birincil sorumlularıdır. Rusya’ya göre Ukraynalılar Batı ve NATO ile olan ilişkilerden memnun olmamakla birlikte, Ukrayna siyaseti bu durumu halk açısından zorunlu kılacak politikalar yürütmektedir. Dolayısı ile Kiev’in neo-Nazi’lerden temizlenmesi, Ukrayna’nın gerçek siyasi eksenini yeniden bulmasına yardım etmenin yanında "Rusya'nın güvenliğini" tehlikeye atan "temel tehditler" böylece ortadan kalkacaktır (Putin, 2022).

Güvenlik endişelerinin yanı sıra etki alanı politikasının gerekliliği olarak Rusya’nın bu coğrafyayı işgal etmesinin bir diğer jeostratejik gerekliliği Ukrayna jeopolitiğidir. 2001 yılında Putin iktidara geldiği ilk yıl, “bir şey yapmalıyız, yoksa onu kaybedeceğiz” diyerek Ukrayna’ya yönelik sahiplenme ve korunma iç güdüsünü Rusya açısından görünür hale getirmiştir. Buna ek olarak üst düzey bir Rus yetkili, *Financial Times*’a *“Avrupa ve ABD’nin Ukrayna’yı bizden almasına izin vermeyeceğiz”* diyerek de Rusya’nın rasyonel değerlendirme yetisinin artık sadece saplantı duyulan bölgeye yöneldiğini ve onu koruma güdüsüyle hareket edeceğini yıllar öncesinden göstermiştir (Kuzio, 2022, s. 40). Bu coğrafyanın kaybedilme korkusu aslında Rusya’nın etki alanını kaybetme korkusunun da temel özelliğini yansıtmaktadır. Çünkü Ukrayna’da Rusya etkisinin azalmasının hissi, Rus siyasetinde kaybetme, kontrolü yitirme veya tehdit algısı gibi sanrıları beslemiş ve bunların Rus dış politikasında kalıcı bir yer edinmesine neden olmuştur. Bunun nedeni hem Rusya’nın Ukrayna toprakları için yüzyıllardır savaşmış olmasından kaynaklanan ağır kültürel sorumluluk hem de bu topraklar üzerinden

gerçekleştirilmek istenen hedeftir. Zira Brzezinski (2005) de *"Avrasya satranç tahtasında yeni ve önemli bir alan olan Ukrayna jeopolitik bir eksendir. Çünkü bağımsız bir devlet olarak mevcudiyeti Rusya'nın dönüştürülmesine yardımcı olmakta, böylece Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu olması durdurulmaktadır. Rusya Ukrayna olmaksızın da imparatorluk statüsüne geri dönmeye çabalayabilir. Ama o zaman ağırlıklı olarak Asya İmparatorluğu olacaktır"* der. Bu durum, Ukrayna coğrafyası ve jeopolitiği olmaksızın Rusya'nın Avrasya üzerinde politik olarak etkisini tamamen yitireceği anlamına gelmektedir.

Ukrayna coğrafyasının etki alanı içerisinde tutulmak istenmesinin bir diğer önemi de hava sahasının Avrasya jeopolitiğindeki stratejik konumudur. Çünkü bu alan, olası Rusya-NATO sıcak çatışmasında tarafların birbirlerine hava hakimiyeti kurabilmesi açısından oldukça önemlidir. Ukrayna'nın NATO üyeliği, bu merkez alanın NATO lehine Rusya üzerinde hava hâkimiyeti kurabilmesinin en önemli stratejik politikasını oluşturmaktadır. Rusya'nın bu alan üzerindeki kaybı, stratejik hava hâkimiyet silahlarının etkisiz hale gelmesi yoluyla "caydırıcılık" faktörünü kaybettirecek etki yaratacaktır. Nitekim dünya modern savaş tarihi, hava hâkimiyetini elde eden devletlerin savaşı, hızlı ve en az kayıpla bitirme veya savaşın kontrolünü elinde tutma avantajları elde edeceğini birçok defa göstermiştir. Ukrayna hava sahasının kontrolünü elinde tutan devlet, barış dönemlerinde baskı unsuru olarak, savaş veya gerginlik dönemlerinde ise stratejik bir koz olarak üstünlük sağlayacak bir potansiyele sahiptir (Saltan, 2023, s. 374). Bu nedenle, bu coğrafyadaki etki kaybının oluşturacağı boşluğu bir diğer tarafın rahatlıkla ve daha güçlü bir şekilde dolduracağı bir güvenlik alanı olarak gören Rusya, bu durumu bir varoluşsal tehdit olarak algılamakta ve dış politikasını bu perspektifle şekillendirmektedir. Aslında bu durum savaşın da birincil nedenlerinden biridir.

Bu coğrafyayı Rusya açısından önemli kılan ve bir diğer nokta ise Ukrayna'nın "Kara toprak" anlamına gelen çernozyom adı verilen dünyanın en verimli topraklarına sahip olmasıdır. Bu toprak için 1768 yılında Çariçe II. Katerina, Rus İmparatorluğu'nda tarımı yaymak ve stratejik bir koz olarak Avrupa'yı bu bölgeyi kullanarak beslemek üzere planlar yapmıştır. Aynı ütopik hedefin sekiz bin kilometre ötede Amerikalı kolonistler tarafından yapıldığı da bilinen bir gerçektir. Öyle ki Avrupa'nın önemli siyasi değişimlerinin Ukrayna'nın sağladığı kritik hububat üretiminden kaynaklandığını unutmamak önemlidir. Zira Paris'teki ekmek fiyatları nedeniyle patlak veren devrim (Fransız İhtilali), ardından Napolyon'un yükselmesi ve Avrupa'daki binlerce buğday tarlasının yakılması sonucunda, kıtlık ve ekonomik çöküşün ortaya çıkması, Ukrayna'nın verimli topraklarını stratejik anlamda ne kadar önemli

olduğunu göstermektedir. Bunun yanında bu stratejik ürünün sağladığı ekonomik katkı ise diğer ülkelere göre oldukça fazladır. Bu ticaret ile Odessa, bir tahıl ihraç merkezi haline gelerek Katerina'nın halefleri olan çarları ve toprak sahibi soyluları zengin etmiş; özellikle Avrupa'daki savaş dönemlerinde hububat ihracatı ile Rusya limanlarına servetler akmıştır (Nelson, 2022, s. 58). Mark Twain'in tarihin yazımında kafiyeli diziliş Ukrayna-Rusya savaş ile modern devrimde dahi Ukrayna topraklarından ihraç edilemeyen tahılın, dünya tahıl fiyatları üzerindeki etkisini göstermiştir. Öyle ki bu tahılın Ukrayna'da sıkışması küresel düzeyde gıda güvenliğinin yanı sıra özellikle Afrika'da açlık tehdidine neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (World Food Programme) (2022) bu durumu *"küresel gıda güvenliğine yönelik bir savaş olarak nitelendirildiğini"* bildirmiştir. Dolayısı ile Ukrayna'da etki alanı oluşturmanın anlamı yalnızca güvenlik temelinde değil aynı zamanda dünya gıda arzını kontrol etmek anlamına gelmektedir ki bu durum da Ukrayna'yı kontrol eden devletin dış politikasının katma değerini arttıran önemli bir politik üstünlük sağlamaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna üzerindeki nüfuz mücadelesi yalnızca bölgesel güvenlik dengeleriyle sınırlı kalmayıp, küresel gıda arzı ve ekonomik stratejiler açısından da belirleyici bir unsur haline gelmektedir.

Bunun yanında Ukrayna coğrafyası hem Avrupa hem Rusya hem de egemen güç konumunda sınırı olamasa dahi ABD için önemli bir jeopolitik etki noktasıdır. Avrupa ve Rusya için sınır olarak görülen bu coğrafya için kaleme alınan kitapların büyük çoğunluğu da "sınır" ve "kapı" kelimesini kullanması temelde bu önemi göstermektedir (Reid, 2015; Plokhy, 2015; Sakwa, 2015). Avrupa güvenlik sisteminde de bu durum hala geçerliliğini koruyan bir olgudur. Nitekim daha önce belirttiğimiz gibi Avrupa ve onu oluşturan NATO'da ve tabi ki ABD'nin kollektif hafızasında, Rusya'ya karşı derin ve tarihsel bir güvensizlik vardır. Batı bloğunun yapmak istediği temelde bu güvensiz sınır ya da kapıyı, Polonya sınırından Rusya sınırına çekmektir. Kuşkusuz yukarıda Rusya'nın Ukrayna'yı işgal ederek elde edeceği avantajlar; Ukrayna'nın Batı bloğuna tam entegrasyonu ile Rusya'nın aleyhine bir durum yaratacaktır. Fakat Batı bloğu için asıl anavtaj, güvenliğini garanti altına alarak bu coğrafya üzerinden Rusya'ya stratejik baskı yapabilme kabiliyeti elde etmektedir. Burada baskı, yalnızca güvenlik değil; aynı zamanda siyaset, ekonomi ve savunma konularında aynı zamanda dünya düzeninde önemli değişiklere neden olabilecek çok boyuytlu bir kavramdır. Bu konuda Kissinger'ın (2023) Der Spiegel'e verdiği röportajı oldukça değerlidir. Bu röportajda "*Ukrayna'daki savaş, bir açıdan güç dengesine dair bir savaş. Ama başka bir açıdan, iç savaşın unsurlarını taşıyor ve klasik bir Avrupa uluslararası sorununu tamamen küresel bir sorunla birleştiriyor. Bu savaş bittiğinde, sorun Rusya'nın Avrupa ile tutarlı bir ilişki kurup kuramayacağı olacak - bu, her*

zaman aradığı bir şey - yoksa Avrupa'nın sınırında bir Asya karakolu mu haline geleceği." Hem Brzezinski hem de Kissinger'ın belirttiği temel argümanlar; bu savaşın Rusya için hayati, Batı bloğu içinse elzem olduğu yönündedir.

Buradan hareketle Ukrayna coğrafyasının öneminin her iki blok açısından da jeopolitik etki alanı kurma girişiminin bir sonucu olduğunu anlaşılmaktadır. Rusya'nın tarihsel bağlarının yanı sıra Ukrayna coğrafyası üzerinden gelebilecek güvenlik kaygıları; bunun yanında Avrupa'nın savaş travmaları ve Rusya'ya duyguğu derin güvensizlik, her iki bloğun etki alanı mücadelelerinin sahada savaşla sonuçlanmasına neden olan bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bunun ortaya çıkardığı sonuç ise, Ukrayna coğrafyasının paylaşılamama durumu ve her iki bloğun haklılığı üzerine kurduğu tarihsel ve kültürel senaryolardır. Bunun sahadaki karşılığı ise doğrudan Ukraynalıları etkileyen savaş, göç ve yıkımdır.

2.4. Kültür ve Kimlik: Jeopolitik Bağlamda Bölgesel Dinamikler

Devletlerarası münasebetlerin inşa edildiği uluslararası sistemde, kültürün belirgin bir jeopolitik önemi vardır. Bunun başlıca nedeni dünyada, kimlik sorunlarının ortaya çıkardığı duygusal, içgüdüsel ve aynı zamanda tarihsel çağrışımlardır. Bu çağrışımlar, binlerce yıldır farklı kültürlerden etkilenerek yegâne bir kültür ortaya çıkaran ve bu kültürü belirli coğrafi sınırlar içerisinde yaşayan toplulukların, kendilerinden farklı görüldüğü kültürlere karşı olan ilişkilerini belirlemede önemli bir etki yaratmaktadır. Bu durum birçok etkileşimde farklı fırsatları beraberinde getirse de farklılıklar aynı zamanda eşitsizlik, adaletsizlik, güvensizlik ve tüm bunların sonucunda ise gerilim ve çatışmayı beraberinde getirmektedir.

Kültür, insanların dünya üzerinde kendilerini nasıl gördüklerini ve birbirleri ile nasıl ilişki kuracaklarını şekillendiren, bilişsel yapılardan meydana gelmektedir. Bu bilişsel yapı, içsel ihtiyaçlar ile sosyal bağlam arasındaki ilişkiyi, aidiyet duygusunu ve aynı zamanda olumlu bir kimlik gerektiren egoyu ortaya çıkarır (Al-Rodhan, 2014). Kimlik ise bireyin dışsal çevreye karşı kendisinin ayırt edici özelliklerinin diğer bireyler tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir. Bunun yanında toplumsal özelliği de bulunan kimlik; kendini tanımlama biçimini kültürler üzerinden gerçekleştirir (Woodwrad, 1997). Belirli coğrafi sınırlar içinde şekillenen kimlik, aynı sınırlar içesinde karşılaştığı diğer kimliklere hoşgörü sağlayabileceği gibi engelleme ya da olumsuzlama meydana getirerek, bir direniş kimliği de meydana getirebilir (Al-Rodhan, 2014).

Toplumlar arası ilişkilerde belirleyici rolü olan kültür, kolektif bir belleğin yansıması olarak tarihsel bir döngüde, toplumsal bir hatırlama ile daha sonraki nesillere temsiliyet

kazandırır. Bu temsiliyet ise kültürlerin yaşadıkları coğrafyalarla şekillenir ve böylece nesiller arasında bir bellek transferi gerçekleşerek, belirli coğrafyalarda belirli kültürlerin ön plana çıkması sağlanır. Bunun yansıması olarak kültür hem kolektif bellekten hem de tarihten öğeler taşır.

Anthony Smith'e (2001) göre bu durum belirli bir mekân aidiyeti ortaya çıkarır. Bu mekân aidiyeti ise "kuşaklar boyunca bizim olagelmiş bir toprağa" yönelik kutsal, fenemonolojik bir ilişki yaratır. Bu ilişki şiirsel, romantik, bir yurt güzellemesi ile kuşaklararası toplumsal hafızanın temelini oluşturur. Böylelikle toprak-ulus bağlantısı ile "toplumsal hafızanın mekansallaştırılması" tamamlanmış olur. Smith'in (2001) kavramını, "etnik zemin" olarak Türkçeleştiren Durgun'un (2018) da belirttiği gibi bu süreç; ulusal, tarihi, ve coğrafi bir çerçeve ile etnik bir anlam kazanır.

Etnik zemin ile anlamlandırılan durum, toplumsal hafıza ile fiziki coğrafya arasında bir ilişkiye işaret etmektedir. Buna göre insanların geçmişte coğrafya ile kurduğu manevi ilişki ve deneyimler aynı zamanda etnik bağların oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu durum kolektif belleğin mekân ile özdeşleştirildiği ve bir varlık olarak anlam kazandırıldığı ulusal kimlikleri ortaya çıkarmıştır. Bu ulusal kimliklerin üzerinde yaşadığı ve kendi kolektif bilinçleri ile özdeşleştirdiği alanlar ise "vatan" olarak adlandırılmaktadır (Smith, 1994). Vatan kavramı yukarıda tanımladığımız tüm kültürel süreçlerin belirli bir coğrafi mekân ile özdeşleştirilmesi yolu ile dinden farklı kutsallık kazanan ve belirli sınırlarla çevrelenen alanları ifade etmektedir. Ekonomik, askeri ve siyasi faktörlerle belirli sınırlar içerisinde bulunan vatan, yalnızca siyasi değil aynı zamanda ortak acıların, zaferlerin ve kahramanlıkların anlam kazandığı bir coğrafi mekân ile temsil etmektedir. Bu nedenle mekânı özümseyen topluluklar "toprağa ait olma" duygusu ile ulusal coğrafya ile bütünleşmektedir. Böylece yaşanılan mekâna ait olma ya da ayrışma doğallaşır ve bu sayede hem nesnel hem de sembolik anlamda ulusal kimlik, coğrafya ile bütünleşir (Durgun, 2018).

Etnik zeminin coğrafya ile bütünleşmesi sonucu ortaya çıkarılan ve sınırlarına kutsal bir doğa atfedilen coğrafi mekân "vatan", üzerinde yaşayanlara kültürel kimliğin yanı sıra, ait olma hissini de ideolojik bir biçimde aşılar. Bu nedenle aynı mekânsal coğrafyada yaşayan ve farklı kültürel özelliklere sahip olan topluluklar ya kendine uyumlu olacak biçimde şekillendirilir ya da dışlanır. Bu durum ise her kültürün kendini bir coğrafi mekâna ait olma zorunluluğunu beraberinde getirir. Böylelikle belirgin bir toplumsal tabanı olan, üyeleri arasında değerler

özdeşimi sağlanan topluluğun, aynı zamanda her bireyin varlığını güvence altına aldığı uluslar meydana çıkar.

Topraksız bir ulus, yukarıda belirttiğimiz tüm terimlerle çelişkili olmakla birlikte her ulus ve dolayısı ile kültür, yaşayabileceği özel bir yer, "kendilerine ait" bir ülke gerektirir. Herhangi bir toprak parçası değil, tarihi bir mekan, bir vatan, bir ata yurduna ihtiyaç duyar. Yalnızca atalardan kalma bir vatan, bir ulusun vatandaşlarının ihtiyaç duyduğu fiziksel olduğu kadar duygusal güvenliği de sağlayabilir (Smith, 1997)

Siyasi açıdan Doğu ile Batı arasında konumlanan Ukrayna, kültür ve kimlikler açısından parçalı bir yapıyı temsil etmektedir. Özellikle modern anlamda Ukrayna kimliği oluşumundaki dil politikaları, eğitim sistemleri ve Sovyet geçmişinin etkileri düşünüldüğünde ortaya çıkan sonuç; Ukrayna'nın tarihsel anlamda temsil ettiği Doğu ve Batı sınırlarının ulusal kimliğin oluşumundaki etkilerini ortaya çıkarmaktadır (Khrestin, 2002). Öyle ki 19. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan Ukrayna kimliğinde, üç ana kimliğin etkisinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki Panslavizm etkisidir. Bu etki Ukrayna'nın Rusya ile ortak bir Slav dünyasının parçası olarak görülmesi ile ortaya çıkan ve Doğu Avrupa halklarının özel bir kültürel, dini ve ulusal ortaklığını paylaştığına inanılan bir siyasi ve aynı zamanda kültürel birliğin Ukraynalılık üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. İkinci olarak, Ukrayna kimliğinin Slav dünyasından farklı bir yapıya sahip olduğu ve Rus kimliğinden ayrı, bağımsız bir ulus oluşturduğu inancıyla birlikte, Ukrayna'da Rus kimliğinden farklı ve ona karşıt özel bir etnokültürel bilinç gelişmesidir. Bu süreç sonucunda Ukrayna ve Rusya, ayrı ulusal topluluklar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Son olarak, Ukrayna etnik milliyetçiliğinin gelişimine bir tepki olarak ve Rus milliyetçiliğinin etkisi altında üçüncü bir etki ortaya çıkmıştır. Bu etki, Ukrayna'nın Rusya'ya ait bir sınır bölgesi olarak tanımlandığı "Küçük Rus" kimlik algısından kaynaklanmaktadır. Bu etki Ukrayna, Belarus, Büyük Rusya (Rusya), Küçük Rusya (Ukrayna) – Galiçya (Kızıl Rusya) da dahil olmak üzere – ve Beyaz Rusya (Belarus) gibi unsurları içeren, ortak bir siyasi tarihe dayalı tüm-Rus ulusal projesinin bir parçası olarak kabul edildi ve buna paralel olarak kimlik anlayışı ortak bir dine (Ortodoks Hristiyanlık) indirgendi (Kiryukhin, Roots and Features of Modern Ukrainian National Identity and Nationalism, 2015).

Buradan bakıldığında Smith'in (1994) belirttiği Etnik kimlik ve coğrafi mekân arasındaki simbiyotik ilişkinin Ukrayna ve Rusya arasındaki kimliksel ayrışmada kimlik anlayışı çerçevesinde geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim tarihsel süreç içinde Ukrayna ve Rusya arasındaki kimliksel ayrışma, ortak bir Slav dünyasının parçaları olarak her

iki etnik unsuru birleştirmeyi amaçlasa da Ukraynalıların yaşadıkları mekana yönelik ulusal bilinç geliştirmesi, bu ortak kültür fikrine karşı bir karşı duruş sergilenmesine neden olarak Ukraynalılık bilincinin kendini korumasına neden olmuştur. Bu durum ise Ukrayna'nın tarihsel ve kültürel süreçlerini Rus kimliğinden ayrıştıran etnokültürel bir yapıya evrilmesine neden olmuş ve modern anlamda Rusya'dan ayrışan ve bu ayrışmayı Ukrayna'nın farklı bölgelerinde kesin olarak içselleştiren Ukraynalılar ortaya çıkmıştır. Bu ayrışma gerçekten de Ukrayna'nın farklı bölgelerinde ortaya çıkmıştır çünkü Ukraynalı akademisyen Victor Stepanenko'nun çalışmasında vardığı sonuca göre, Ukrayna'nın 1991 yılında bağımsızlık referandumunda vatandaşlarının %90'ından fazlasının bağımsız kalma isteğini dile getirmesi aslında Ukrayna devletinin kurulmasındaki ve "ulusal" fikirden ziyade sosyo-ekonomik bir nitelik taşımaktaydı (Stepanenko, 1993).

Gerçekten de Ukrayna'da ayrı bir kimlik oluşturmanın önündeki en büyük engellerden birinin Rusya ile olan tarihsel, kültürel ve dini yakınlık olduğunu söylenebilir. Ruslar, Ukraynalıları her zaman "küçük kardeşler" veya "taşradaki akrabalar" olarak görürken bu akrabalık ilişkilerinin siyasi sonucu olarak da ayrışmanın önlenmesi için girişilen politik süreçler olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da Ukrayna'da özellikle Rusya sınırına yakın bölgelerde ve Güneydoğu topraklarında Rusya'nın kültürel etkisini görmek mümkündür.

Diğer taraftan Sovyetler Birliğinden ayrılmanın ardından ikinci bir kimlik tartışması da demokratik değerlerle özdeşleştirilen ve üç temel anlatı üzerine temellenen Avrupa-Ukrayna kimliğidir. Bu temellerden ilki romantik bir ulusal kimlik üzerine inşa edilen ve Sovyetler Birliğinden ayrılmayı "ulusal uyanış" olarak niteleyen bakış açısıdır. Bu bakış açısı Ukrayna kültürü ve dili ön plana çıkararak Rusya'yı ve Rus kültürünü "düşman" olarak tanımlayan bir perspektif ile özellikle Ukrayna'nın Avrupa'ya yakın sınırlarında karşılık bulmuştur. Bir diğer anlatı ise Ukrayna'nın Rusya tarafından sömürgeleştirilmiş ve kültürel olarak baskılanmış bir ülke olarak tanımlayan ve Holodomor gibi travmatik tarihsel olayları yeniden canlandıran "mağduriyet" anlatısıdır. Son olarak da özellikle 2000'li yıllardan itibaren yükselişe geçen saldırgan ve aynı zamanda savaşçı bir milliyetçilik anlayışı ile gelişen; Rusya'yı bir düşman olarak tanımlayarak Rusya'ya karşı militarist bir kimlik inşa eden Radikal Ukrayna milliyetçiliğidir (Kiryukhin, 2015). Bu radikal milliyetçilik özellikle 2014'teki Maidan Olayları, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'nın doğu ve güneydoğu topraklarındaki bağımsızlık hareketlerine verdiği destekler nedeniyle taraftar toplamış ve kendi militarist altyapısını oluşturmuştur.

Kültür ve kimlik temelli açıklamaların yanında Ukrayna'daki dil ve kimlik çatışmasına da değinmek oldukça önemlidir. Nitekim dil ve kimlik arasındaki ilişki Ukrayna ulusal kimliğinin en önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu temelde Ukrayna'da ana dili Ukraynaca olan ve kendini Ukraynalı olarak tanımlayanlarla ana dili Rusça olan ve kendini Ukraynalı olarak tanımlayan gruplar bulunmaktadır. Rusça konuşan fakat Ukrayna kimliğine sadık olan Ukraynalılar, hükümetin Ukrainizasyon politikalarını desteklememekle birlikte Ukrayna devletine bağlılık göstermektedirler. Bunun yanında Rusça konuşan fakat etnik kimliğe daha fazla önem verenler ise etnik olarak kendilerini Rus kültürünün bir parçası olarak tanımlar ve Ukrayna'nın ulusal birliği ve kimlik inşasında rol almak istemezler (Kulyk, 2023). Ukrayna coğrafyasında Rusçanın ana dil olarak konuşulma oranları Harita 16'da gösterilmiştir.

Harita 16. Rusçanın Anadil Olarak Kullanıldığı Bölgeler

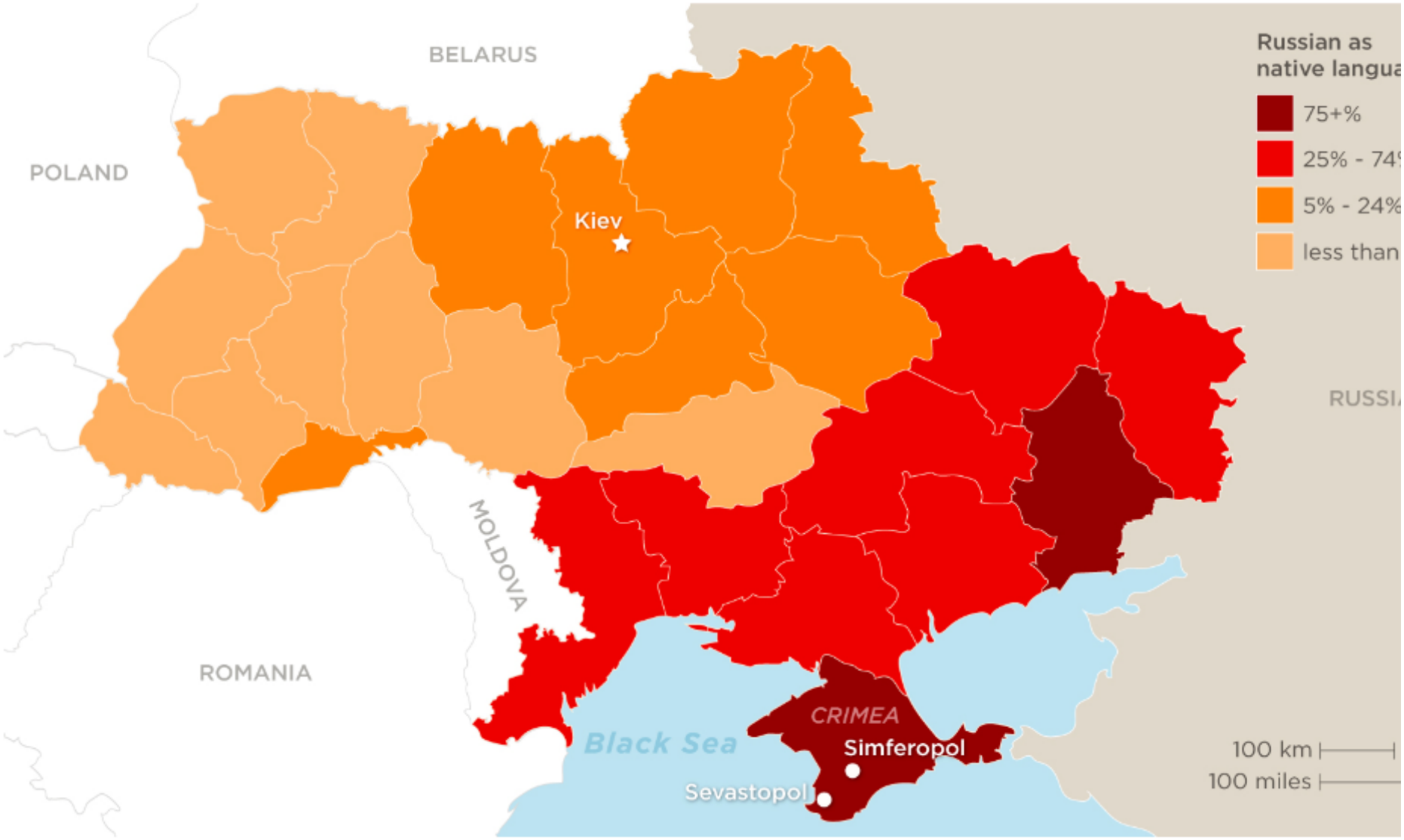

Kaynak. CNN,2014

Harita 16, Ukrayna topraklarında anadil olarak Rusçanın, hangi bölgelerde yoğunluklu olarak konuşulduğunu 2001 nüfus sayımı verilerine dayanarak CNN tarafından oluşturulmuştur. Haritada koyu kırmızı (%75 ve üzeri) ile gösterilen alanlar Rusçanın anadil olarak koşulduğu bölgeleri göstermektedir. Bu bölgeler özellikle Ukrayna'da ayrılıkçı çatışmaların yaşandığı Donbas (Donetsk ve Luhansk) bölgelerini kapsamaktadır. Haritadaki kırmızı alanlar (%25ile %74 arasında) ise Rusçanın diğer bölgelere nispeten yoğun olarak konuşulduğu, fakat Rusçayı anadil olarak kabul edenlerin daha düşük olduğu bölgeleri göstermektedir. Buna göre Ukrayna'nın Güney ve Doğu bölgelerinde bu yoğunluğun dağıldığı söylenebilir. Haritada 16'da Turuncu renk (%5 ile %24) ile gösterilen alanlar ise Rusçanın yaygın olarak konuşulmadığı bölgeleri temsil etmektedir. Bu bölgeler haritada genel anlamda Ukrayna'nın orta ve Kuzey bölümlerini temsil etmektedir. Son olarak Açık Turuncu (%5'ten daha az) ise Rusçanın çok az konuşulduğu ya da neredeyse hiç konuşulmadığı bölgeleri göstermektedir. Bu bölgeler özellikle Ukrayna'nın Batı ve Avrupa'ya yakın bölgelerinde yoğunlaşan ve Rusçayı konuşmayan bölgeleri temsil etmektedir.

Sonuç itibari ile Smith'in (2001) mekân aidiyeti ve toprak-ulus bağlantısı ile "toplumsal hafızanın mekansallaştırılması" bağlamında kendisini Rus kültür ve etkisinden ayrıştıran Ukraynalıların daha çok ülkenin Batı bölgelerinde yoğunlaştıklarından söz edilebilir. Bu durum, etnik zemin temelinde Ukraynalıların mekâna ait olma duyusu ile Batı bölgelerinde ayrışma duyusu nedeniyle de ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kendilerini yakın hissettikleri bölgelere doğru kaydıklarını göstermektedir. Buradan hareketle yukarıda tanımladığımız Westland ve Rusland perspektifinin etnik ve dilsel anlamda da geçerli olduğunu söylenebilir. Özellikle Ukrayna'nın tarihsel olarak bölünmüş ve değişken bir yapıya sahip olması, Sovyetler Birliği'nin Ukrayna kimliğinin oluşumundaki etkisi, bağımsızlık sonrası Ukrayna'nın kendi kimlik inşasını Rus karşıtlığı temelinde şekillendirmesi, ülkedeki dil politikaları ve radikalleşme süreçleri göz önüne alındığında, Ukrayna ulusal kimliğinin tarihsel, siyasi ve kültürel bir mücadele alanı haline geldiği ve bu kimliğin farklı bölgelerde yoğunlaşan bir dağılım gösterdiği söylenebilir. Bu durum, kendini Avrupa-Ukraynalı olarak görenlerin batı sınırına, yani Westland bölgelerine yoğunlaşmasına neden olurken, kendini Rus kültür ve diline yakın hissedenlerin ise Rusland bölgelerinde yoğunlaşmasına yol açtığı sonucuna ulaşılabilir. Buradan hareketle Ukrayna'daki kimlik dinamiklerinin yalnızca tarihsel miras ve siyasi süreçlerle değil, aynı zamanda coğrafi ve kültürel ayrışmalarla da ortaya çıktığını göstermektedir.

2.4.1. Ukrayna'da Aidiyet ve Dilsel Çatışmaların Mekânsal Analizi

Ukrayna'da aidiyet ve aynı zamanda dilsel çatışmalar, Ukrayna paydaşlarının siyasi kimliklerinin keskinleşmesi ile ortaya çıkan istikrarsızlığı temsil etmektedir. Al-Rodhan'ın (2014) da belirttiği gibi, belirli coğrafi sınırlar içinde şekillenen Ukrayna kimliği, **Westland** ve **Rusland** kültürel dinamikleri arasında bir denge kurmaya çalışırken, bu iki kimlikten birinin tercih edilmesini zorunlu kılan bir siyasi süreci yaşamıştır. Bu sürecin sahadaki karşılığı ise Harita 14'te gösterdiğimiz Rusça'nın anadil olarak yoğunluklu bir şekilde kullanıldığı Rusland yani Ukrayna'nın doğu ve Güneydoğu bölgeleri olmuştur. Bu bölgelerde ise aidiyet ve dil çatışmalarının ve aynı zamanda ayrışmanın yaşandığı Luhansk ve Donesk oblastları, Rusya yanlısı ayrılıkçı hareketlerin merkezine dönüşerek, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve ulusal kimliğini tehdit eden en kritik jeopolitik çatışma alanlarından biri haline dönüştürmüştür. 2014 yılından itibaren aidiyet ve kimlik tartışmalarının çatışmaya dönüştüğü bu bölgeler, yalnızca Ukrayna'nın iç meselesi olmakla kalmamış, Rusya ile Batı arasındaki geniş çaplı kültürel temelli bir jeopolitik rekabetin sahaya yansıdığı bir vekâlet savaşı niteliği de dönüşmüştür.

Luhansk ve Donesk aslında tam anlamıyla Ukrayna'da var olan iki baskın düşünceyi ve bu düşünceler nedeniyle aşırı kutuplaşmış bir toplumsal bölünmeyi ifade etmektedir. Risch (2022) bu ayrışmayı Ukrayna topraklarındaki "Rus Baharı"; Yudina ve Verkhovsky, (2019) "Novorossiya'nın şiddetli ütopyası" olarak nitelendirse de bölgede aidiyet ve dil nedeniyle şekillenen bir iç savaşın izleri görmek mümkündür. Literatürdeki bölünmüşlüğün aksine Luhansk ve Donesk olaylarını dış faktörlerle biçimlenen bir iç savaş olarak tanımlanabilir.

Luhansk ve Donesk olayları, zaman zaman sekteye uğrasa da tam anlamıyla Ukrayna bağımsızlığı ile oluşturulmaya çalışılan ulusal kimliğin parçalanmasını temsil eden bir süreci yansıtmaktadır. Çünkü bu sürecin ortaya çıkardığı en net sonuç, Ukrayna aşırı sağının yükselişi ile ortaya çıkan Ukrayna dilinin ve kültürünün Ukrayna'nın tüm bölgelerinde eşit bir şekilde yaygınlaştırılmasına yönelik politikaların hız kazanması ve bunun özellikle Rusça konuşan nüfusun yoğun olduğu doğu ve güney bölgelerinde tepkilere yol açmasıdır. Ukrayna aşırı sağının Rusland bölgesinde dayattığı bu baskı tutumu, bölgede siyasi ayrışmaya önceden hazır olan grupların dil ve kimlik ekseninde daha derin ayrışmalarına neden olurken, aynı zamanda bu grupların hamisi durumunda olan Rusya'nın da bu hareketleri destekleme söylemini meşrulaştırmasına ve doğrudan müdahalesine zemin hazırlamıştır (Ishchenko, 2018). Buna karşılık olarak da aşırı sağın hareket alanının, kitle iletişim araçları ile genişlemesi, Westland'da bulunan Ukraynalıların Rusya karşıtlığında daha keskin bir söylem benimsemesine ve bu

söylemin, Ukrayna ulusal kimliğinin temel bileşenlerinden biri olarak inşa edilmesine yol açmıştır. Böylece Ukrayna'nın her iki yakasında bulunan aidiyet ve aynı zamanda dil, toplumsal düzeyde de derinleşerek Batı'da anti-Rus bir çerçevesinin tanılanmasına neden olurken doğu ve güneydoğu bölgelerinde ise Rusya'ya yakınlığa yönelik eğilimi arttırmıştır. Ukrayna'nın 2014 yılında siyasi tercihini, Batı eksenli bir dış politika kullanmasının ardından Rusya, misyonu olarak gördüğü ve kendisine ait olarak tanımladığı Rusland topraklarına yönelik ele geçirme stratejisini hayata geçirmeye başlamıştır.

Kendisine ait olduğunu düşündüğü Rusland topraklarına yönelik Kırım'ı ilhakı, Ukrayna'nın batısında zaten kötü olan Rusya algısını düşmanlaştırmış bu da beraberinde Rusya karşıtlığı etrafında birleşen örgütlerin "aşırı" olarak nitelendirebileceğimiz davranışlarının normal görünmesine neden olmuştur. Bu duruma ek olarak Ukrayna radikal milliyetçiliğinin tarihi geleneğine başvurarak Ukraynalı milliyetçilerin etrafında toplanabileceği figürleri ön plana çıkarması ve bu figürleri yüceltilmesi de; Ukrayna'nın doğu bölgelerinin ayrıştırılmasının politik alt yapı sürecini hazırlamıştır. Bu politik süreçler Ishchenko'nun (2018) da belirttiği gibi daha fazla anti-Komünizm, Rus dilinin kamusal varlığının marjinalleştirilmesi, Rusya ile uzlaşmaz bir yüzleşme, "beşinci kol" ile herhangi bir uzlaşmaya karşı direnç ve "Rus yanlısı" nüfusa karşı kurumsallaşmış ayrımcılığı tetiklemiştir. Luhansk ve Donesk olayları bu politik sürecin bir sonucu olarak ortay acıkmıştır.

Siyasi istikrarsızlığın neden olduğu yapay korkuların halk tarafından benimsenmesi ile 6 Nisan 2014'te, Donetsk ve Luhansk şehirlerinde ayrılıkçı gruplar resmi yönetim binalarına el koymuşlardır. Bunun yanında Rus aşırı milliyetçisi Igor Strelkov'un 12 Nisan 2014'te Donbas'a gelmesi sonrasında Ukrayna hükümeti ayrılıkçılara karşı "terör operasyonu" başlatmıştır. Tüm bu olaylar devam ederken 11 Mayıs 2014'te Donetsk Halk Cumhuriyeti taraftarları, Ukrayna'dan bağımsızlık referandumu düzenlemiş ve referandum sonucunda[5] Donbas tartışmalı bir şekilde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığın ardından Ukrayna hükümeti, Donetsk ve Luhansk'a yönelik birçok operasyon düzenlemiş, bazı operasyonlarda kaybettikleri toprakları geri almış ama çoğu zaman Rusya'nın desteklediği ayrılıkçılar tarafından geri püskürtülmüşlerdir (Platonova, 2022, s. 236-238).

Ukrayna'nın "Terörle Mücadele" adı altında gerçekleştirdiği operasyonların başarısız sonuçlarının yanında sivil can kayıplarına neden olması, özellikle Ukrayna'nın doğu

[5] Donetsk bölgesi referandumu sonucunda seçmenlerin %89,7'si Lugansk bölgesi referandumu soncunda seçmenlerin %96,2'si kendi yönetimlerini kurma yönünde oylarını kullanmışlardır.

bölgesindeki halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunun yanında 9 Mayıs 2014 tarihinde İçişleri Bakanlığı ve ordu güçlerinin Mariupol'e gerçekleştirdiği operasyon sonucunda sivillerin öldürülmesi; zaten halk tabanında hükümete karşı olumsuz olan duyguların pekiştirilmesine neden olmuş ve hükümete yönelik kamuoyu desteği azalmasının yanı sıra Rus yanlısı isyancılara güveni ve katılımı arttırmıştır. 25 Mayıs 2014'te Ukrayna Devlet Başkanı Pyotr Poroşenko'nun seçilmesinin ardından ayrılıkçı bölgelere yönelik operasyonlar arttırılmış ve bazı bölgeler ayrılıkçılardan geri alınmıştır[6] (Kofman M. , ve diğerleri, 2017). 5 Eylül 2014'te Belarus'ta Poroşenko ile Putin arasında gerçekleştirilen görüşmelerin ardından Minsk anlaşması imzalanmıştır. Fakat bu anlaşma ile kısa bir süre çatışmalara ara verilmiş; 2015 yılında ayrılıkçı grupların geniş çaplı karşı saldırı başlamıştır. Bunun sonucunda 12 Şubat 2015'te Minsk 2 anlaşması imzalanmış çatışmalar aralıklı olarak 2022 yılına kadar devam etmiştir (Mikheieva, 2022). Bu bölgelere yönelik çatışma durumu, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etme bahanesi olarak 2022'de Rusya ve Ukrayna arasında bir savaşa neden olmuştur.

Ukrayna'da aidiyet ve dilsel çatışmaların mekânsal analizleri dikkate alındığında ortaya çıkan sonuç bu ülkenin iki baskın kültürün etki alanında yalnızca aidiyet ve linguistik anlamda değil aynı zamanda mekânsal anlamda da ayrışmalara neden olduğunu göstermektedir. Bu ayrışmalar temellerini tarihsel olaylardan alan ve Rusland ve Westland arasında süregelen jeopolitik rekabetin bir sonucu olarak sahada karşılık bulan bir süreci yansıtmaktadır. Bu süreç, özellikle Rusland'ın tarihsel ve kültürel etkisinin yoğun olduğu doğu ve güney bölgelerinde mekânsal yapının merkezi yapıdan ayrışmasına neden olurken, Westland etkisinin daha güçlü olduğu batı ve merkez bölgelerinde Ukrayna ulusal kimliğinin mekânsal temsiliyetini güçlendirdiğini göstermektedir. Dolayısı ile Ukrayna'daki Rusland bölgelerinin bağımsız olmak yerine Rusya'ya bağlanmak istemelerindeki temel motivasyon, tarihsel derinlik ve post-Sovyet coğrafyadaki kültürel etki alanını koruma refleksiyle açıklanabilirken; Westland bölgelerinde, Ukrayna ulusal kimliğinin mekânsal temsiliyetinin arttığını ve Batı'ya ait olmak yerine onun kültürel bir parçası olma söyleminin güçlendiğini söylemek mümkündür. Bu durum Ukrayna'daki aidiyet ve dilsel ayrışmanın tek bir Ukrayna sınırları içinde çözümünü zorlaştırırken olası barış görüşmelerinde ise bu bölgelerin paylaşılmasını ve Ukrayna'nın bölünmesini kolaylaştırıcı etki yaratacağı sonucuna ulaşılabilir.

[6] Ayrılıkçılara karşı düzenlenen operasyonlarda Ukrayna aşırı milliyetçilerinin ve özellikle AZOV taburu resmi olarak Ukrayna ordusunda görev almıştır.

2.5. Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Güç Mücadelesinde Ukrayna

Levy (2004) Balance of Power kitabında güç teorisinin her zaman hegemonyayı önlemek için çalıştığını belirterek, *"potansiyel hegemonlar, yayılmacı davranışın kendilerine karşı bir askeri koalisyonun oluşumuna yol açacağını öngörür ve bu nedenle saldırganlıktan kaçınırlar"* der. Levy'nin (2004), öngörüsü kuşkusuz genel bir durumu açıklamak için kullanılmış olsa da Ukrayna-Rusya savaşı açısından bu durumun geçerliliğini sorgulanır niteliktedir. Bunun nedeni, yayılmacı davranışın yani Ukrayna işgalinin, askeri koalisyondan daha fazlasının olacağını öngören Rusya açısından geri plana bırakılarak, savaşın başlatılması olmuştur. Rusya her türlü yaptırıma ve kendisinden güçlü olduğunu kabul ettiği NATO askeri gücünün varlığına ve tehditlerine rağmen, bu savaşı başlatmış ve saha da ilerlemeler kaydetmiştir. Temelde güçler dengesinin doğasına aykırı olan bu durumun gerçekleşmesinin nedenini sorgulamak ve Rusya'nın dengeyi bozacak bir politik hamle yapmasına neden olan durumu açıklamak, aslında soğuk savaş sonrası yeni dünya düzeninin nasıl şekilleneceğine dair genel bir analiz yapmayı mümkün kılacak bir öngörü sağlamaktadır. Bu nedenle Ukrayna'nın bölgesellik ve yakınlık temelinde açıklanması oldukça önemlidir.

Bölgesellik, yakınlık ve mekansallık, temel anlamda çatışmaların ortaya çıkmasına, bu çatışmaların zamanla savaşa dönüşmesine zemin hazırlayan en önemli dinamik faktörlerdir. Bu faktörlerin tamamı dinamiktir çünkü her üç olgu kendi içinde tarihsel ve kültürel bağlamda sonsuz kombinasyonla farklı eğilimlere dönüşebilme kabiliyetine sahiptir. Bu üç olgu içerisinde özellikle yakınlık faktörü, sınırlar veya bitişiklik yoluyla, devletlerin ilişkiler kurabilmelerine olanak sağlayan bir karşılıklı etkileşim sunar (Starr, 2015). Bu etkileşim, mekânsal fırsatların paylaşılabilmesini sağladığı gibi aynı fırsatlar, çatışmanın da nedeni olabilmektedir. Bu durum, yakınlık perspektifinin sunduğu karşılıklı bağımlılık algısından kaynaklanmaktadır. Bağımlılık, yakın olan devletleri birbirlerine karşı ilgili hale getirirken, güvenlik algılarının da şekillenmesine hizmet eder. Bunun nedeni her devletin ittifaklar yoluyla belirli kollektif birliklere üyeliğidir. Bu durum, güvenlik anlayışlarının yakınlık perspektifinde yeniden oluşturulmasına neden olacak bir algı yaratır. Bu algı özellikle güvenlik konusunda devletlerin kollektif hafızlarındaki tarihsel olaylarla süzüldüğünde ortaya çıkan sonuç, güvenlik sorunlarının yalnızca yakınlık perspektifinde değil, aynı zamanda sınırların ötesinden geldiğidir. Bu nedenle yeni dünya düzeni, varlığa yönelik tehdidin sınırlardan geldiği; fakat bu tehdidin sınırların ötesinde hazırlandığı yeni bir konjonktür sunmaktadır. Tek bir coğrafi alanın -sınırı olsun ya da olmasın- birden fazla devletin ilgi ve etki alanına girebilmesine olanak sağlayan ekonomik ve teknolojik faktörlerin varlığı da bu durumu karmaşık hale getiren bir etki

yaratmaktadır. Dolayısı ile yeni dünya düzeni devletlerin diğer devletler üzerinde baskı kurabilecekleri belirli alanların doğrudan ya da dolaylı hakimiyetini güçlü devletler açısından zorunlu kılar. Bu durumda her ne kadar istenmese de klasik jeopolitik teorilerin yeniden alan bulduğu bir uluslararası politik sistem yaratmıştır.

Yeni dünya düzenine ilişkin bir diğer önemli nokta ise tarihsel süreçte kimliksel farklılıkları barındıran ve bu farklılıkların siyasal, ekonomik ve jeopolitik faktörlerle birleşerek ulusal düzeyde gerilimlere neden olmasıdır. Aslında, yeni dünya düzeninde çatışmalar tam da bu noktada, yani kimlik gerilimlerinin ülkelerin iç meselelerinden çıkıp uluslararası ilişkilerin bir konusu haline gelmesiyle başlamaktadır. Gartzke ve Gleditsch (2006) de bu konuya paraelel çizgide, benzer kültürel yapıya sahip devlet çiftlerinin (dyads) farklı kültürel yapıya sahip olanlardan daha fazla çatışma eğiliminde olduğu ortaya çıkarmış ve farklılıkların bölünme ya da çatışmalara yol açabileceğini belirterek bir anlamda Huntington'ın "medeniyetler çatışması" tezine ters bir durumu açıklamıştır. Gartzke ve Gleditsch (2006) aynı zamanda benzer kültüre sahip devletler arasında temel gerilimleri çözüme kavuşturan kalıcı çözümler bulunmazsa, bu farklılıkların sürekli bir çatışma kaynağı haline dönüşeceğine de vurgu yapar. Bu durum kültüre dayalı çatışmalar neticesinde egemen devletlerin çıkarlarına zarar verecek şekilde çözümsüz ve yıkıcı olabilecek potansiyeli bünyesinde barındırabilmektedirler. Dolayısı ile yeni dünya düzeninde çatışmaların Huntington'un (1996), medeniyet ve çatışma arasındaki ilişki temelinden ziyade aynı kültürlere sahip farklı devletlerin jeopolitik çekişmelerinden kaynaklanabileceğini söylemek mümkündür.

Yeni dünya düzenine ilişkin bir diğer önemli nokta ise Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikasına ilişkin fikir birliğinin bozulmasıdır. Bunun nedeni ise ABD vizyonunun artık başkanların kişisel fikirleri doğrultusunda değişebileceğine olan politik bakış açısıdır. Nitekim bu politik bakış açısının başlıca nedeni, Donald Trump'ın seçilmesidir. Bunun yanında ABD'nin uluslararası düzeni sürdürme konusunda tarihi bir sorumluluğu ve derin çıkarları olan rakipsiz dünya lideri olmaya devam ettiği varsayımının giderek azalmasına neden olan bir diğer gelişme ise Çin ile olan rekabettir. Öyle ki Çin'in ABD karşısında, askeri ve ekonomik gücündeki asimetrik yükselişi, ABD'nin Ukrayna ve Orta Doğu'daki savaşları caydırmadaki başarısızlığı ile birleştiğinde ortaya çıkan sonuç politikaların sadece ABD'nin bencil politikalarına yönelik olduğudur. Bu durum diğer siyasi paydaşların uluslararası sistemdeki görünürlüklerinin azalmasına ve sorunların çözümünde dışlanmasına dolayısı ile de çıkarlarının doğrudan zedelenmesine neden olan bir politik durum yaratmaktadır. Bu konuya ilişkin 2025

Münih Güvenlik Konferansında yayınlanan ABD'nin dış ilişki kurma düzeyleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. ABD'nin Uluslararası Örgütler ve Anlaşmalarla İlişki Kurması veya İlişki Kesmesi Durumu

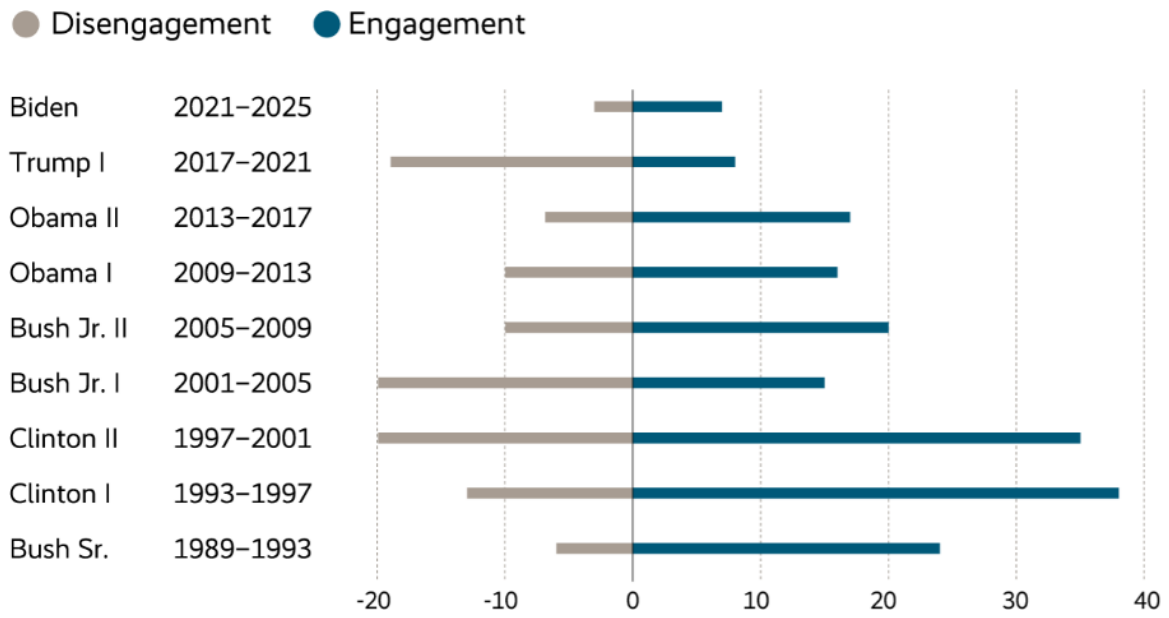

Kaynak. *(Schütte, 2025)*

Tablo 3'te gösterildiği üzere ABD'nin uluslararası örgütler ve anlaşmalarla ilişki kurması veya ilişki kesmesi durumları başkanların kişisel bakış açılarına ile şekillenen politik bir durumu yansıtmaktadır. Bu Tablo ABD'nin "dünyayı bir arada tutan vazgeçilmez ulus" olma durumundan giderek uzaklaşarak, Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde üstlendiği tek kutupluluk sorumluluğunu artık taşıma arzusunda olmadığını göstermektedir (Brands, 2024). Bunun yanında ABD'ye göre Avrupa ve Doğu Asya'daki ABD müttefiklerinin varlık olmaktan çok yükümlülük olma eğiliminde olmaları nedeniyle ABD'nin bu müttefikleri koruma maliyetlerinin tartışılması da beklenen gelişmelerdir.

Jeopolitik temelde bölgesellik, yakınlık ve mekansallık dikkate alındığında yeni dünya düzeninin soğuk savaşın bir devamı niteliğinde yeni bölgesel gelişmelere açık olabileceğini söylemek mümkündür. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitmediğine yönelik genel argümanımıza ek olarak Ukrayna-Rusya savaşı ile birlikte dünyanın çok kutupluluğa doğru evrileceğini söylemek de mümkündür. Bunun nedeni olarak ABD'nin dünya üzerindeki hegemonyasının sadece kendi çıkarlarını merkeze koyarak politikalar üretmesinden kaynaklandığını söylenebilir. Ukrayna-Rusya savaşının yakınlık temelli klasik jeopolitiği yeniden canlandığı yeni bir düzenin varlığına işaret etmesi ve Avrupa güvenliğine yönelik endişelerin derinleşmesi ile güvenlik garantilerinin beklentileri karşılamaması, çok kutupluluğun gereksinimlerini

arttıran siyasi gelişmelerin temelini oluşturmaktadır. Bu durum, jeopolitik çıkarlar temelinde şekillenen güvenlik ittifaklarının önümüzdeki dönemde daha belirleyici olacağını göstermektedir. Aynı zamanda, devletler arasındaki ittifakların ve çatışmaların kimliksel nedenlerle birlikte jeopolitik çıkarlar doğrultusunda şekilleneceği yeni bir düzene işaret etmektedir. Özellikle Ukrayna-Rusya savaşının derinleştirdiği güvenlik algıları ve ABD'nin dış politika önceliklerinin değişmesiyle birlikte, Soğuk Savaş dinamiklerinin daha sert hissedileceği ve çok kutuplu bir düzenin gerekliliğinin daha da belirginleşeceği bir politik geleceğe işaret etmektedir.

2.5.1. Ukrayna Savaşı Sonrası Çok Kutupluluğun Derinleşmesi

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte uluslararası ilişkiler disiplininde güç dağılımı ve sistemik değişimleri devamlı olarak uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya evrildiğini ve ABD'nin hegemonik bir güç olarak ortaya çıktığını aktarmaktadır. Fakat 2022 yılındaki Ukrayna-Rusya Savaşı, bölgesel bir savaş üzerinden tek kutuplu yapının sorgulanmasını gerekli kılacak güvenlik temelli endişelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu endişeler gelecekle ilgili güvelik kaygılarının evrimini Avrupa açısında zorunlu hale getirirken ABD'de ise Trump ile birlikte ekonomik kaygıların ön plana çıktığı yeni bir siyasi geleceğe işaret etmektedir. Rusya'nın klasik jeopolitik teorilerin yeniden geçerli hale geldiğini doğruladığı Ukrayna'yı işgal girişimi ile birlikte, Avrupa'da, güvenlik tehditlerinin çok boyutlu hale gelmesi savunma politikalarının yeterliliklerinin sorgulanmasına neden olurken, ABD'de Trump dönemiyle birlikte ekonomik milliyetçilik, ticaret savaşları ve iç piyasanın korunmasına yönelik politikalar ön plana çıkmıştır. Bu durum, transatlantik ilişkilerde güvenlik-ekonomi ekseninde bir ayrışma yaratırken, Avrupa'nın NATO içindeki rolü ve stratejik özerklik arayışlarını da daha belirgin hale getirmiştir.

2025 Münih Güvenlik Konferansı raporunda da belirtilen bu durum, "mevcut düzeni barışçıl bir şekilde uyarlamayı, yeni silahlanma yarışlarından kaçınmayı, devletler içinde ve arasında şiddetli çatışmaları önlemeyi, daha kapsayıcı bir ekonomik büyümeye izin vermeyi ve iklim değişikliği gibi paylaşılan tehditleri birlikte ele almayı giderek zorlaştırdığını" belirterek, büyük olmayan güçlerin bu zorluklarla tek başlarına mücadele edemeyeceklerini ve işbirliklerinin hayati derece önemli olduğunu vurgular ve "depolarizasyona" ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Nitekim Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dönemi, ABD'nin küresel hegemonyasıyla tanımlanan tek kutuplu bir Soğuk Savaş sonrası döneme yol açması ile gelinen politik durum artık bu durumun sürdürülemez olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim raporun ortaya koyduğu

durum dünyanın çok kutupluluğa doğru evrildiği, yeni bir siyasi düzene işaret etmektedir ve bu durum daha fazla sayıda aktörün nüfuz için yarıştığı bir dünyaya doğru devam eden bir güç kaymasını ortaya koymaktadır (Bunde & Eisentraut, 2025). Bu yeni siyasi durumun yaşanmasındaki temel parametre jeopolitik gerilimlerinin belirsizliğinin yanı sıra Avrupa'da, Ukrayna-Rusya savaşı ile derinleşen güvenlik algılarıdır. Nitekim Ukrayna-Rusya savaşının sonucunda ortaya çıkacak olan yeni durum, güç dengesi değişiklikleri vasıtasıyla kutupluluğun daha belirgin hale gelmesine neden olacak siyasi sonuçları bünyesinde barındırmaktadır.

Ukrayna-Rusya savaşı ile Batı'nın ortaya koyduğu politik ve ekonomik duruş aslında çok kutupluluğun keskin bir şekilde kutuplaşmasına da zemin hazırlamıştır. Nitekim Avrupa Birliği'nin Ukrayna-Rusya savaşı sonrasında enerji bağımlılığı ve güvenlik politikalarını yeniden değerlendirmesi ile NATO'nun doğuya genişleme stratejileri ve ABD'nin Asya-Pasifik bölgesine artan ilgisinin aynında Rusya'nın bu durum karşından Çin'e yakınlaşması, küresel güç dengesinde yeni ittifak arayışlarını hızlandırmış ve çok kutuplu bir düzenin diğer kutup karşısında keskinleşmesini hızlandırmıştır.

Sonuç itibari ile Ukrayna-Rusya savaşının çok kutuplu bir dünyanın tesisine yönelik bir neden olarak ortaya çıktığını, bu savaşın sonucunun da çok kutuplu bir dünyanın kurumsallaşmasına neden olacağı söylenebilir. Bu süreç içerisinde ABD'nin Avrupa güvenliğine yönelik politikalarının yanı sıra Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığı ve kıta güvenliği politikalarını yeniden şekillendirme çabaların da bu sürece politik bir ivme kazandırabileceği ve küresel güç mücadelesinin yeni bir aşamaya evrilmesine neden olabileceğini düşünülebilir. Buradan hareketle, yeni jeopolitik denklemin bölgesel ittifakları daha belirleyici hale dönüştüreceği, çok kutupluluğun etkilerinin daha fazla hissedileceği yeni bir siyasi zeminin ve ittifakların bu zeminde inşa edileceğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi neticesinde ortaya çıkan siyasi durumun bölgesel bir çatışma olmanın ötesinde, küresel düzeyde güç ilişkilerini ve ittifak yapılarını yeniden şekillendiren bir çatışma olduğunu sonucuna ulaşılabilir.

2.5.2. Westland-Rusland Rekabetinin Küresel Düzene Etkileri

Westland ve Rusland, Avrasya'nın jeopolitik güvenlik dengesinde iki büyük güç bloğunun kendi etki alanlarını yaratmak için Ukrayna topraklarında oluşturdukları yapay jeopolitik güvenlik alanlarını ifade etmektedir. Ukrayna'nın batı ve Avrupa'ya sınır topraklarını ifade ettiğimiz **Westland**, Batı merkezli liberal düşüncenin Rusya'ya karşı güvenlik kaygılarının Ukrayna topraklarındaki yansımasını temsil ederken; **Rusland** ise yine Ukrayna

topraklarında, Rusya'nın tarihsel, kültürel ve stratejik çıkarlarının belirlediği jeopolitik güvenlik alanını ifade etmektedir.

Westland, Ukrayna topraklarında NATO ve AB genişleme süreçlerini Soğuk Savaş döneminin bir uzantısı olarak kabul ederek, Ukrayna'da Batı tarafından inşa edilmek istenen bir demir perdenin sınırlarını aktarmaktadır. Demir perde, Avrupa'nın Rusya'ya karşı savunulmasını Ukrayna topraklarında inşa edilen güvenlik duvarına indirgeyen bir yaklaşım olmakla beraber, Batı'nın güvensizlik zemininde Rusya'ya baskı uygulayabileceği bir alandır. Bu alan Batı tarafından jeopolitik anlamda tampon bölge olarak konumlanan ve Avrasya güvenlik istikrarının tesis edilmesine yardımcı olacak bir manevra sahasıdır. Bunun yanında, **Rusland** ise Batı'nın güvenlik anlamındaki genişleme stratejilerine karşılık, Rusya'nın Ukrayna topraklarında kendi nüfuzunu pekiştirme, tarihsel ve kültürel bağlarını vurgulama ve jeopolitik çıkarlarını koruma çabalarını ifade etmektedir. Her ne kadar uluslararası hukuka aykırı olsa da bu jeopolitik alan Rusya'nın "yakın çevre doktrini" çerçevesinde Ukrayna'yı kendi güvenlik kuşağının bir parçası olarak görmesi ve Batı'nın yayılmacı etkisini dengelemenin bir yansımasıdır. Buradan hareketle Ukrayna Rusya açısından bir komşu devlet olmanın ötesinde, kültürel, askeri, ekonomik ve siyasi araçlarla varlığını sürdürme gayretinin bir yansımasıdır

Ukrayna topraklarındaki bu temsili ikili yapı, birbiriyle çelişen jeopolitik çıkarların ve güvenlik perspektiflerinin önce çatışmaya daha sonra ise küresel düzene yönelik etkileri olan bir politik çerçeve çizmektedir. Bu çerçeve, Ukrayna'nın güvenlik kararlarında tarafsız kalması ya da kalmamasının küresel düzeyde etkiler oluşturacağını göstermektedir. Her iki taraf açısından bakıldığında jeopolitik çekişmenin öncelikle bölgesel etkilerine yönelik olası sonuçları aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

- Westland perspektifinden bakıldığında, bu bölgenin NATO şemsiyesi altına girmesi ve Avrupa Birliği ile bütünleşmesi, Avrupa için hayati öneme sahip Doğu Avrupa güvenliğinin Batı açısından güçlenmesine ve dolayısı ile Batı'nın kolektif savunma mekanizmasının genişlemesine katkı sağlayacak bir perspektif sunmaktadır. Bunun yanında, bu bölgenin olası NATO üyeliği, Doğu Avrupa'nın birincil güvenlik problemi olan Baltık devletlerini savunulmasını kolaylaştırıcı etki de yaratabileceği gibi bu ülkeler için tampon bölge olarak da güvenlik garantisi oluşturacak ve Rusya'nın bölgedeki askeri manevra alanını sınırlayacaktır (Zielonka, 2014).

- Buna karşılık olarak Rusland perspektifinden Ukrayna'nın tamamının ya da bir kısmının NATO'ya katılması, Moskova'nın güvenlik doktrininde varoluşsal bir tehdit olarak anlamlandırılmaya devam edecek ve Rusya'nın askeri caydırıcılık stratejilerinin şiddetinin artmasına neden olacaktır (Charap & Colton, 2017). Dolayısıyla, Rusya'nın NATO'nun genişlemesine karşı geliştirdiği asimetrik yanıtlar, Ukrayna topraklarında Rusland'ın daha da genişlemesiyle sonuçlanabilecek yeni askeri gerilimleri tetikleme potansiyelini artırabilir.
- Westland perspektifinden bakıldığında, Batı ile entegrasyonunun bir sonucu olarak tasarlanmaya çalışılan bu yeni bölge, Avrupa'nın enerji güvenliğini artırma çabalarına katkı sağlayacağı gibi bu alanda bulunan doğalgaz depolama alanları ile de önemli bir ekonomik fayda sağlayabilir. Bu durum Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma stratejisine katkı sağlayabileceği gibi Avrupa'nın Rusya'nın enerji politikaların karşısında daha bütünlüklü bir direnç sağlamasını kolaylaştırabilir.
- Diğer taraftan, Rusland sahasının tesis edilmesi ile birlikte Rusya'nın Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölge kontrolünün artması ve böylece hem bu bölgedeki yer altı kaynaklarının kontrolü hem de Karadeniz'in stratejik avantajlarından daha fazla verim elde edilmesi sağlanabilir.
- Genel anlamda bakıldığında Ukrayna bir bütün olarak dünyanın en büyük tahıl ihracatçılarından biri olarak küresel gıda güvenliği açısından kritik bir öneme sahiptir (Menon & Rumer, 2015). Bu toprakların tamamı buğday, arpa, mısır ve ayçiçek yağı gibi temel tarımsal ürünlerin ana üreticisş olmakla beraber başta Avrupa olmak üzere Afrika ve Asya'daki birçok ülkenin gıda arzında belirleyici bir rol oynamaktadır (Sakwa, 2015). Dolayısı ile Westland'in Batı entegrasyonu ile birlikte stratejik bir ürün olan tahıl konusunda Avrupa'nın hem gıda tedariğinde hem de bu starejik ürünün kontrolünde önemli bir avantaj sağlayacağı düşünülebilir. Buna karşın Rusland tarafında Moskova'nın Ukrayna tahıl ihracatını kontrol edebilecek bir sahayı elinde bulundurması, küresel gıda tedarik zincirine yönelik bir baskı aracı elde edebileceği gibi bunu politik bir koz olarak da kullanabilecektir.
- Bunun yanında Westland ve Rusland arasındaki bölgesel farklılıkların çözümsüzlüğünün devam etmesi ve bu bölgelerin iki kutup

tarafından desteklenmesinin sürdürülmesi, jeopolitik düzeyde Ukrayna'nın bölünmesini derinleştirecek politikaları olası barış görüşmelerinde de devam ettirebilecek ve Ukrayna'nın barışı sağlamak adına bu bölgelerden vazgeçebileceği taviz alanları yaratabilecektir.

Batı ve Rusya'nın Westland ve Rusland perspektifleri, Ukrayna'nın belirli bölümlerinin jeopolitik konumlarının bölgesel güvenlik açısından ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan sonuç Ukrayna'nın toprakları üzerindeki güvenlik tercihlerinin bölgesel bir anlaşmazlığın ötesinde küresel anlamda bir çatışmaya yol açacak potansiyele sahip olduğunu söylenebilir. Burada belirtilmesi gereken önemli nokta, Westland ile Avrupa'nın, enerji arz güvenliği, küresel ticaret dengelerini ve Avrasya güvenliğine yönelik avantajlar edeceği beklenirken Rusya'nı ise Rusland ile bölgesel güvenlik politikalarını ve küresel enerji-jeopolitik dengesini belirleyen bir unsur değerlendireceği söylenebilir.

Ara Sonuç

Bu bölümde Ukrayna'nın jeopolitik konumu, tarihsel ve kültürel kimlik çatışmaları temelinde küresel güç mücadelelerinin kesişim noktasında ele alınmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile ortaya çıkan yeni dünya düzeninde Ukrayna'nın temsil ettiği alanın farklı kültürel alanları temsiliyeti "Westland" ve "Rusland" kavramları üzerinden analiz edilmiştir. Akademik literatüre ilk kez kazandırılan bu terimler, Ukrayna'nın doğu ve batı bölgelerini temsil eden iki farklı kültürel etki alanını sembolize etmektedir. Bu alanlar Avrupa tarafından liberal ve demokratik değerlerin yerleştirilmek istendiği ve Avrupa güvenliğine Rusya karşıtlığında katkı sağlayacak NATO ve AB ile entegrasyon hedeflerini yansıtan Westland ile Rusya'nın tarihsel hakimiyet iddialarının Batı'dan gelebilecek olası güvenlik endişeleri ile temellendiği ve etki alanı politikalarıyla şekillenen Rusland'ır. Bunun yanında eski dünya düzeninden yeni dünya düzenine geçişte Ukrayna coğrafyasının jeopolitik önemi ve çok kutuplu yeni dünya düzenine politik etkisi yine Westland ve Rusland kavramları ile açıklanmıştır.

Bölümde ayrıca Ukrayna-Rusya savaşının tetiklediği jeopolitik kırılmalarla belirginleşen NATO ve AB genişleme stratejilerinin Ukrayna tabanında karşılığının, sınırları gösterilmiştir. Bunun yanında Rusya'nın benimsediği yakın çevre doktrini karşısında kültürel-stratejik hinterlandının sınırları açıklanmıştır. Bu açıklamalar, tarihsel süreç içerisinde Ukrayna'nın dil temelli bölünmüşlüğü (Rusça konuşulan doğu ile Ukraynacanın hâkim olduğu

batı), aidiyet krizleri ve ülkenin Doğu ile Batı arasındaki toplumsal temeller üzerinden analiz edilmiştir.

Bu bölümde ortaya çıkan bir diğer sonuç ise Ukrayna'nın yalnızca statik bir jeopolitik bölünmeyle değil aynı zamanda kültürel aidiyet mekanizmaları ile de tanımlandığıdır. Nitekim 1991 yılında bağımsız olan bu ülkenin ulus devlet olma sürecini henüz tamamlayamadığı ve kültürel anlamda ortasında bulunduğu iki büyük güç karşısında bölünmüş bir toplumsal yapı çizdiği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile bu durumun Ukrayna'nın dış politikasını etkilemekle birlikte iç siyasetinde de derin ayrışmaları tetiklediği söylenebilir. Bu nedenle bu bölünmüşlüğün jeopolitik anlamda gösterimi ile güncel stratejik hesaplara dair bütüncül bir kavramsal harita sunulmuştur. Bu çerçevede, ilerleyen bölümlerde yalnızca bir toprak mücadelesi olarak değil; aynı zamanda kültürel kimlikler, tarihsel anlatılar ve küresel sistemin geleceği bağlamında ele alınan Ukrayna-Rusya Savaşı'na yönelik Rusya'nın saldırgan tutumu ile Batı'nın kararlılığını anlamak için kapsamlı bir altyapı sunulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
UKRAYNA-RUSYA SAVAŞINI ETKİLEYEN SİYASİ COĞRAFYA UNSURLARI

Ukrayna-Rusya savaşı, sadece bir askeri çatışmada değil aynı zamanda coğrafi, tarihi ve sosyopolitik katmanları olan, büyük güçlerin jeopolitik mücadele alanını ifade etmektedir. Bu savaşın dinamiklerinin anlaşılması açısından Ukrayna'nın dış politika dinamiklerinden fazlasına yani Ukrayna coğrafyasının durağan ve değişken unsurlarının bütüncül bir perspektifle ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bunun yanında Ukrayna'nın temsil ettiği jeopolitik konumun aynı anda iki büyük güç arasında politik alanı temsil etmesi ve bu politik alanın taraflar arasında vazgeçilmez güvenlik ikilemleri yaratması, bölgesel ve küresel güç dengelerinin bu coğrafyada şekillenmesine neden olmakla birlikte karmaşık bir jeopolitik mücadele alanı yaratmaktadır. Her iki durum birlikte düşünüldüğünde Ukrayna-Rusya savaşının nedenlerinin yalnızca güvenlik ikilemi parametrelerinden değil aynı zamanda Ukrayna'nın sahip olduğu coğrafi özelliklerden de kaynaklandığına dair güçlü delillere rastlamak mümkündür.

Ukrayna'nın jeopolitik konumu bir yandan Doğu Avrupa'daki komşuları için stratejik bir anlam ifade ederken diğer taraftan Karadeniz ve Azak Denizi'ne erişiminin bulunması da karasal sınırları bulunmasa dahi Asya ile bir geçiş güzergahı olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu durum, enerji koridorları ve tarımsal-endüstriyel potansiyel gibi coğrafi sabitelerin Ukrayna'nın stratejik önemini artırmasına; başta kritik mineraller olmak üzere sahip olduğu kaynakların kontrolü ve paylaşımı konusundaki mücadelelerin ise günümüz savaşının sonuçlarını belirleyecek küresel politik gerilimlerin tetiklenmesine yol açmaktadır. Bunun yanında Ukrayna'nın durağan faktörlerinin neden olduğu toplumsal gerilimler de dış politika konusunda Ukrayna'nın politik ekseninin hangi tarafta yer alacağına dair güçlü bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle, Ukrayna coğrafyasının dinamiklerinin yanı sıra; Kırım'ın ilhakı, Donbas'taki ayrılıkçı hareketler ve Maidan Devrimi, Holodomor ve Sovyet işgali gibi tarihsel travmaların gölgesinde şekillenen milliyetçi mirasın günümüz siyasetine etkisi gibi coğrafyanın dinamik unsurlarının incelenmesi, Ukrayna-Rusya savaşının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Ukrayna coğrafyasının sahip olduğu bu dinamik ve sabit unsurların incelenmesi ve bu faktörlerin stratejik rolünün analiz edilmesi savaşın kökenlerine dair bütüncül bir kanaat oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Buradan hareketle bu bölümde Ukrayna coğrafyasının sahip olduğu dinamik ve sabit faktörlerin açıklanması hedeflenmektedir. Nitekim Ukrayna'nın, coğrafi anlamda kritik ürünlerin önemli bir temsilcisi olması, aynı zamanda Rusya ve Avrupa arasındaki tarihi bağlantıları, bu coğrafyanın siyasi geleceğine dair savaş sonrasında neler olabileceğine dair güçlü varsayımların yapılmasına olanak sağlayacak düzeyde olduğu gibi bir önceki bölümde tanımlanan Westland ve Rusland kavramlarının daha güçlü bir şekilde açıklanmasını sağlayacak bir alt yapı sağlayacaktır. Bu nedenle bu bölüm, Ukrayna'nın coğrafi kaynaklarının yanı sıra Westland ve Rusland arasında sıkışan tarihinin aktarılması ve tüm bunların yanında bu coğrafyanın karmaşık hareket ve etki alanlarını anlamak için hem statik coğrafi parametreleri hem de zaman içinde evrilen ideolojik ve kriz odaklı dinamikleri bir araya getirerek, sonraki teorik tartışmalara bir temel oluşturmayı hedeflemektedir.

3.1. Ukrayna Coğrafyasının Durağan Faktörleri

Coğrafya, temel anlamda yeryüzünün fiziksel özelliklerini tanımlayan ve bu tanımlamalardan hareketle insanların bu özelliklerle olan etkileşimini açıklayan aynı zamanda çevrenin insan faaliyetleri üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleyen bir bilim dalıdır. Coğrafi inceleme alanı genel anlamda durağan (statik) faktörler ve dinamik faktörler olarak iki ye ayrılır ve bu ayrım, coğrafyanın dinamikleri nasıl ve ne yönde şekillendirdiğine dair geniş açıklamalar sunar. Coğrafyanın durağan faktörleri mekanların stratejik ve aynı zamanda jeopolitik önemlerini uzun vadede etkileyen temel unsurları açıklamak için kullanılan bir yaklaşım iken statik faktörler ise zaman içinde çok zor değişen doğal faktörlerin insan yaşamı üzerindeki etkilerini açıklamak için kullanılmaktadır.

Ukrayna coğrafyasının durağan faktörleri incelendiğinde, ortaya çıkan genel durum, Ukrayna-Rusya savaşında coğrafyanın durağan faktörlerinin savaşın dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini anlamak açısından oldukça kritik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Ukrayna coğrafyasının kritik konumunun yanı sıra kıyısı bulunduğu denizlerdeki etkinliği, geçiş güzergahı olarak enerji koridoru rolü, nüfus ve etnik yapısı, sahip olduğu doğal kaynaklar ile sınır ve komşuluk ilişkilerinin incelenmesi savaşın nedenlerinin yanı sıra gidişatını ve sonuçlarını belirleyen önemli unsurlar olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle savaşın askeri veya siyasi dinamiklere değil, aynı zamanda coğrafyanın sunduğu fırsatlar ve kısıtlamalarla da ilişkili olduğunu çözümlemek savaşın nedenlerinin ve buna bağlı olarak sonuçlarının anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

3.1.1. Doğu Avrupa'da Jeopolitik Konum

Ukrayna'nın mevcut jeopolitik durumunun iki merkezkaç güç arasında bölünmüş bir yapıyı temsil ettiğini söylemek güç değildir. Bu durum özellikle bahsettiğimiz Ukrayna'nın Westland ve Rusland arasındaki siyasi ve kültürel bölünmüşlüğünü yansıtan en önemli temsili durumdur. Nitekim bu bölünmüşlüğü diğer kaynaklarda da Doğu'yu temsil eden Rusya, diğer tarafta ise Batı'yı temsil eden AB ve NATO olarak görmek mümkündür (Rexhepi, 2017). Bu mevcut durumun ortaya çıkardığı siyasi sonuç ise Ukrayna'nın devamlı bir şekilde iki tarafa eklemlendirme politikalarına bazen yumuşak bazen de sert güçle dahil edilmesidir. Gerçekten de Ukrayna'nın siyasi kaderinin, Doğu ve Batı arasındaki zıt merkezkaç çekişme nedeniyle oluşan fay hatlarına bağlı olacağı söylenebilir. Nitekim bu durumu destekleyen oldukça fazla tarihsel kaynak mevcuttur ve bu coğrafya, Ukraynalıların tarafsız kalamayacağı bir jeopolitik konumu temsil etmektedir.

Ukrayna Doğu Avrupa'nın en büyük ülkesi olarak, Avrupa ve Asya arasında bir geçiş koridoru olmasının yanı sıra Karadeniz'e olan erişimi ve **Dinyeper Nehri'nin tarım havzası** nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir (Magocsi, 2010). Yalnızca günümüzde değil, aynı zamanda tarihse süreçte de bu bölge devamlı olarak büyük güçlerin kontrol etmek istedikleri "kalp" olarak tanımlanmış ve İskitler, Kiev Rusları, Altın Orda Devleti, Lehistan-Litvanya Birliği ve Rus İmparatorluğu gibi güçler bu bölgenin kontrolü ile önemli avantajlar elde etmişlerdir (Brzezinski Z. , 2005). Bu coğrafya özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ukraynalıların bağımsızlıklarını ilan etmesi ile Rusya'nın batıya açılan kapısı ve Avrupa'nın doğudaki sınırı olarak jeopolitik rekabetin odak noktası olmaya devam etmiştir.

Ukrayna'nın jeopolitik konumu, onu günümüzde hem bir kriz bölgesi hem de küresel dengelerin yeniden şekillendiği ve yeni bir dünya düzeninin inşa edildiği stratejik bir aktör konumuna dönüştürmüştür. Bu durum Ukrayna coğrafyasını Karadeniz güvenlik mimarisi, enerji arzı, Avrupa savunma politikaları ve Rusya'nın güvenliği ile ilişkili konuların merkezine koymakta ve bu konularla birlikte çok katmanlı ve taraflı politik sorunların hedefi haline dönüştürmektedir. Öyle ki hali hazırda geleneksel jeopolitik teorilerin temel açıklamalarının dayandırıldığı bu coğrafya, aynı zamanda da post-modern ve çok boyutlu analizlerin de merkezinde yer almaya devam etmektedir (Kuzio, 1998).

Aslında Ukrayna'nın jeopolitik konumuna yönelik temel bakış açısı, bu coğrafyanın "tampon bölge" olarak tanımlanmasını gerekli kılacak bir tanımlamaya sahiptir. Nitekim,

NATO'nun genişlemesi ve **AB'nin Doğu Ortaklığı Programı** nedeniyle bu coğrafya üzerindeki etki genişleme stratejisi, aynı zamanda Rusya'nın "kırmızı çizgi" olarak nitelendirdiği ve kendi güvenliğine ilişkin sınırların aşılması anlama gelecek politik adımlar olarak adlandırılmıştır. Dolayısı ile Ukrayna'nın politik tutumu, her iki kutbun bir diğeri üzerindeki etki ve baskısını arttırabileceği bir stratejik alanı temsil etmektedir. Bu nedenle aslında Ukrayna'nın tampon bölge olarak tarafsız kalması, gerilimlerin artmasına neden olacak nedenlerin de ortadan kalmasını sağlayabilecek politik bir kaldıraç etkisine sahiptir.

Buradan hareketle Ukrayna'nın Doğu Avrupa'daki merkezi konumu ve temsil ettiği jeopolitik alan tarihsel, ekonomik ve güvenlik temelli dinamiklerin kesiştiği jeopolitik teorilerinde de bahsettiği üzere benzersiz bir alanı temsil etmektedir. Dolayısı ile bu coğrafya ve jeopolitik konumun Ukrayna'nın geleceğinde baskın bir etki yatacağını ve aynı zamanda iç dinamikleri ile değil, aynı zamanda bölgesel güç dengeleri, enerji politikaları ve uluslararası ittifakların evrimi dünya siyasi dengesinde de bir etki yaratacağı söylenebilir. Bu çok boyutlu mekân bakış açısı ile ortaya çıkan temel paradigma ise Ukrayna'nın temsil ettiği coğrafyası ile yalnızca bir geçiş ülkesi olarak değil, aynı zamanda stratejik bir aktör olarak devletler tarafından yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır.

3.1.2. Karadeniz ve Azak Denizi'ne Açılımın Önemi

Ukrayna coğrafyasının durağan faktörlerinden bir diğeri olan Karadeniz ve Azak Denizi'ne erişimi olması, jeopolitik açıdan bu kıyıları yalnızca Ukrayna için değil aynı zamanda Batı ittifakı (ABD, NATO ve AB) ve bu devletlerin düşman devlet olarak tanımladığı Rusya için de oldukça kritik hale getirmektedir. Nitekim bu denizler, Ukrayna'nın yalnızca ekonomik bağımsızlığını değil aynı zamanda askeri güvenliği ve küresel ticaret ağlarına entegrasyonu için hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla, bu bölgelerin herhangi bir blok tarafından kontrol edilmesi hem Ukrayna'nın hem de karşı bloğun kontrolünü pekiştiren bir politik etkiye sahiptir.

Götz (2017), Karadeniz'in Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında bir köprü görevi gördüğünü belirterek, bu su yolunun özellikle tahıl ve enerji ticareti açısından dünya için hayati bir öneme sahip olduğunu belirtir. Bu durumun Ukrayna'nın tahıl deposu olması ve Karadeniz'e kıyısı olması ile birlikte düşünüldüğünde Odessa, Çornomorsk ve Mariupol gibi limanların Dünya tahıl ihracatı için ne derece önemli olduğunu, stratejik anlamda doğrulamak mümkündür. Öyle ki Ukrayna dünyanın en büyük tahıl üreticilerinden biri ve aynı zamanda önemli bir doğal maden (demir cevheri, kömür, titanyum) ihracatçısı ülkedir. Ukrayna'nın doğal zenginlikleri ise Karadeniz ve Azak Denizi limanları kullanılarak küresel pazarlara

ulaştırılmakta ve Ukrayna ekonomisi için hayati bir işlev görmektedir. Bunun yanında Avrupa'nın gıda güvenliği ve sanayi üretiminin Ukrayna'nı bu deniz ve limanlardan gerçekleştirdiği ihracata bağımlı olması, Karadeniz'in yalnızca Ukrayna açısından değil savaşın tüm tarafları açısından da kritik derece önemli olduğunu doğrulamaktadır. Bununla birlikte, Ukrayna'nın sahip olduğu yer altı kaynaklarından özellikle demir cevheri ve Titanyum gibi kritik ihracat dinamiklerinin ağırlıklı olarak Mariupol Limanı'ndan gerçekleşmesi ve bu limanın Rusya'nın kontrolüne geçmesi de Ukrayna'nın tahıl ve maden ihracatı için bir "yaşam damarı" olan bölgelerin kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum dolaylı yoldan Batı'yı da ilgilendiren önemli bir sorundur. Ukrayna-Rusya savaşının başlaması ile Karadeniz'deki kuru yük deniz taşımacılığına ilişkin etki Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Ukrayna-Rusya savaşının Karadeniz'deki kuru dökme yük taşımacılığına etkisi

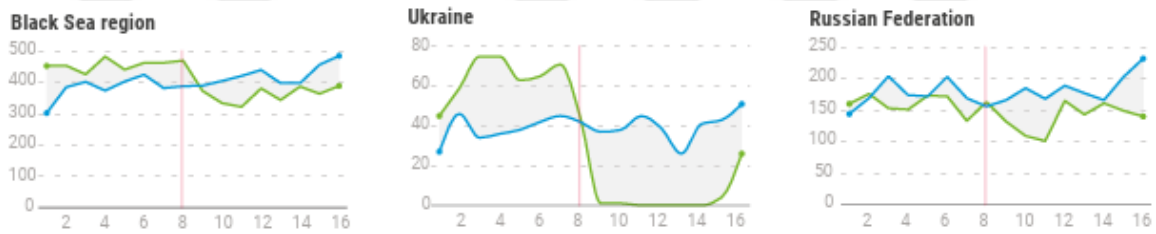

Kaynak. United Nations, 2022

Şekil 2'de gösterilen Black Sea region şeklinde port çağrıları, 2021'e kıyasla önemli ölçüde azaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum özellikle savaşın başladığı günden itibaren bölgedeki deniz ticaret güvenliğinin savaş nedeniyle zarar gördüğü anlamına gelmektedir. Bunun yanında bu durum Ukrayna açısından düşünüldüğünde ise port çağrıları neredeyse **sıfıra** yakın seviyelere düştüğü gözlemlenmektedir. Bu durumun yaşanmasında özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik deniz ablukası etkili olmakla birlikte Odessa gibi kritik bir limanın kullanılamaması etkili olmuştur. Bu abluka Ukrayna'nın deniz ihracatını gerçekleştirememekle birlikte Ukrayna ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. Bunun sonucunda ise tahıl ihracatındaki kesinti, küresel gıda krizine yol açmış ve bu durum Türkiye'nin girişimi olan "Tahıl Koridoru Anlaşması" ile aşılmaya çalışılmıştır. Şekil 2'de bulunan üçüncü ülke olan Rusya ise deniz yolu taşımacılığında bir artış gerçekleştirmiştir. Dolayısı ile savaşın ilk zamanlarında Rusya'nın Karadeniz ticaretinde bir gerileme yaşadığı söylemek oldukça güçtür.

Genel olarak değerlendirildiğinde ise savaşla birlikte Ukrayna'nın deniz ticaretini fiilen durdurduğunu ve bu durumdan Ukrayna'nın birinci derecede ihracatçısı olan başta Avrupa ülkelerinin etkilendiğini söylemek mümkündür. Dolayısı ile Karadeniz ve Azak'a kıyısı olması nedeniyle Ukrayna'nın Batı ile olan ticaretinin yanı sıra sağladığı ürünler bakımından Avrupa

için çok önemli olduğu söylenebilir. Buradan hareketle Karadeniz ve Azak Denizi'nin yalnızca Ukrayna için değil aynı zamanda Avrupa ve dünya ticareti içinde önemli olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan Ukrayna'nın sahip olduğu bu limanların yalnızca ekonomik açıdan değil Rusya'nın bölgesel hakimiyet arayışında üs olmaları bakımından da oldukça önemlidir. Aslında Rusya'nın bu bölgelere yönelik hakimiyet perspektifi, yalnızca günümüzün değil aynı zamanda kökleri tarihe dayanan sıcak denizlere erişim ve "yakın çevre" doktrinine yönelik jeopolitik nüfuz alanıdır. Rusya, 1783'te Kırım'ı ele geçirerek elde ettiği Karadeniz üstünlüğünün ancak bu bölgeyi kontrol altında tutmakla sürdürülebileceğini tarihsel olarak bilen; aynı zamanda Karadeniz'deki hâkimiyetini pekiştirmek için Ukrayna'ya ait limanları ele geçirmenin stratejik bir gereklilik olduğunu hesaplayan bir ülkedir. Dolayısı ile savaşın başlamasından önce Kırım'ın, savaş süresinde öncelikli olarak Kerç Boğazı, Mariupol ve Berdyansk limanlarının Rusya'ya dahil etmesi, Karadeniz'in askeri ve aynı zamanda ekonomik bir gerekliliği olarak stratejik bir zorunluluktur. Nitekim Rusya bu bölgeleri ele geçirerek hem Karadeniz'de stratejik bir üstünlük elde etmiş hem de Ukrayna ekonomisini zayıflatmayı hedeflemiş ve başarılı olmuştur (Sakwa, 2015). Öyle ki FAO (2022) verilerine göre Ukrayna'nın tahıl ihracatının %90'ı Karadeniz limanlarından yapılmakla birlikte bu limanlardan tahıl ihracatının yapılamamasının anlamı küresel gıda güvenliğine tehdit ile bire bir anlama gelmektedir.

Güvenlik temelinde düşünüldüğünde ise Ukrayna'nın Karadeniz ve Azak Denizi'ne kıyısının olması hem NATO hem de Rusya açısından üstünlük mücadelesinin önemli bir alanını ifade etmektedir. Nitekim, bu denizler coğrafi konumlarının yanı sıra jeostratejik özellikleri bakımından da özellikle savunma, projeksiyon gücü ve bölgesel kontrol açısından sahip olduğu devlete oldukça önemli jeopolitik özellikler kazandırmaktadır. Bunun farkındalığı ile Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi Karadeniz askeri dengelerinde ciddi kırılmalar yaşanmasına neden olmuştur. Öyle ki Kırım, bu ilhak ile birlikte Rusya'nın Karadeniz Filosu'nun ana üssü haline gelmiş böylece Akdeniz, Orta Doğu ile Afrika'ya yönelik operasyonlar için kilit bir lojistik merkez elde etmiştir (Gorenburg, 2020).

Jeopolitik dinamikler açısından bakıldığında, Karadeniz bölgesi bugün, birçok bölgesel ve küresel gücün, aynı zamanda çeşitli devlet dışı aktörlerin birbiriyle çelişen çıkarlarının kesiştiği güçlü bir "güvenlik kompleksi" olarak tanımlanmaktadır (Flanagan & Chindea, 2019). İkincil düzeydeki çatışma hatlarının (Rusya-Gürcistan, Rusya-NATO) yanı sıra savaşın varlığı da bu bölgedeki tarafların askeri, politik ve ekonomik açıdan sınanmasını beraberinde getirmektedir. Nitekim Batı anlayışında Rusya'nın, Ukrayna'ya karşı başlattığı savaşın nihai

hedefi, Karadeniz'deki jeopolitik revizyonizmi aracılığıyla tartışmasız bir hegemonya kurma ve nüfuzunu komşularının ötesine, Batı Balkanlar, Güney Kafkasya, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya yansıtma amacı taşımaktadır. Dolayısı ile Ukrayna'daki savaşın Batı tarafından koşulsuz desteklenmesinin nedenleri arasında Rusya'nın nihai hedeflerini baltalamanın yanında Karadeniz'in Ukrayna üzerinden sağladığı ticari potansiyel de vardır.

Yukarıda bahsettiğimiz Karadeniz'in Ukrayna açısından genel jeopolitik durumuna ek olarak; askeri güvenlik ve Rusya'nın stratejisi, jeopolitik dengeler ve bölgesel güçler açısından değerlendirilmesi de oldukça önemlidir. Nitekim Ukrayna savaşına doğrudan karasal sınırları bulunması dahi Karadeniz üzerinde birçok ülkenin bu savaş ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki karasal anlamda Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Moldova bu savaş ile ilişkili iken Karadeniz'e bağlantısı nedeniyle Türkiye ve Gürcistan gibi iki ülkenin varlığı da savaşın etki alanını arttıran bir jeopolitik bir perspektif sunmaktadır.

Askeri güvenlik ve Rusya'nın stratejisi bağlamında Karadeniz, Rusya'nın kendini büyük bir güç olarak algılaması için oldukça önemlidir. Nitekim Brzezinski de (2005) *"Moskova, Ukrayna üzerinde yeniden hâkimiyet elde ederse, Ukrayna'nın 52 milyon nüfusa sahip olduğu, doğal kaynakları ve bir de Karadeniz'e geçit olması göz önüne alındığında, Rusya Avrupa ve Asya üzerinde, güçlü yayılmacı devlet olması için gerekli maddi kaynaklara kendiliğinden kavuşacaktır"* diyerek Karadeniz'in Rusya stratejisi açısından hayati önemini gözler önüne sermektedir. Jeopolitik önem düzeyi böylesi yüksek bir potansiyelin Rusya açısından anlamı bölgesel güvenliğin Rusya eli ile yönetilebileceği bir etki alanını temsil etmektedir. Dolayısı ile bu alanın kontrolü Brzezinski'nin de (2005) dediği gibi Rusya'nın "yeniden imparatorluk" olma yolunda elzem olarak görülmektedir. Bu durumun Rusya açısından politik çıktısı ise bölünmüş bir dengesizlik yolu ile Karadeniz'de egemenlik kurma çabaları desteklemektedir.

Rusya'nın Karadeniz'deki bölgesel politikaları incelendiğinde kıyı devletlerinin toprak bütünlüğüne meydan okuyarak, enerji ve ticaret bağımlılıklarını silahlandırarak, bağlantıyı keserek ve askeri varlığını artırarak zaaflar yarattığını ve bu zaaflardan da siyasi çıkarımlar elde ettiğini söylemek mümkündür. İlk olarak 2008'deki Abhazya savaşı ve işgali ile Gürcistan kıyı şeridinin üçte ikisini kontrol etmesi, bunun yanında Ukrayna savaşı ile Kırım'ın yanı sıra Azak denizini bir Rus gölü haline dönüştürmesi ve Moldova hükümetine baskı yapmak için Moldova'nın ayrılıkçı bölgesi Transdinyester'de (Karadeniz'e kıyısı olamamakla birlikte önemli bir stratejik bölgeyi ifade eder) Rus yanlısı hükümeti desteklemesi bu politikasının en önemli göstergesidir. Rusya'nın Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelere yönelik bu politikası,

Batı’nın siyasi ve güvenlik ekosistemine yönelik talebinde artmasına neden olmuştur. Öyle ki Rusya'nın eylemlerine yanıt olarak, bölgedeki ülkeler AB ve NATO'ya entegrasyonuna yönelik çabalarını arttırırken, beş kıyı devletinden üçü halihazırda NATO üyesi (Türkiye- 1952'den beri - Bulgaristan ve Romanya) ve ikisi (Gürcistan ve Ukrayna) aday ülke durumundadır. Rusya’nın Gürcistan ve Ukrayna savaşları ile elde ettiği münhasır ekonomik bölgelere yönelik kazanımları Harita 17’de gösterilmiştir.

Harita 17. Rusya'nın Karadeniz'de İlhak ile Elde Ettiği Yeni Münhasır Ekonomik Bölge Alanı

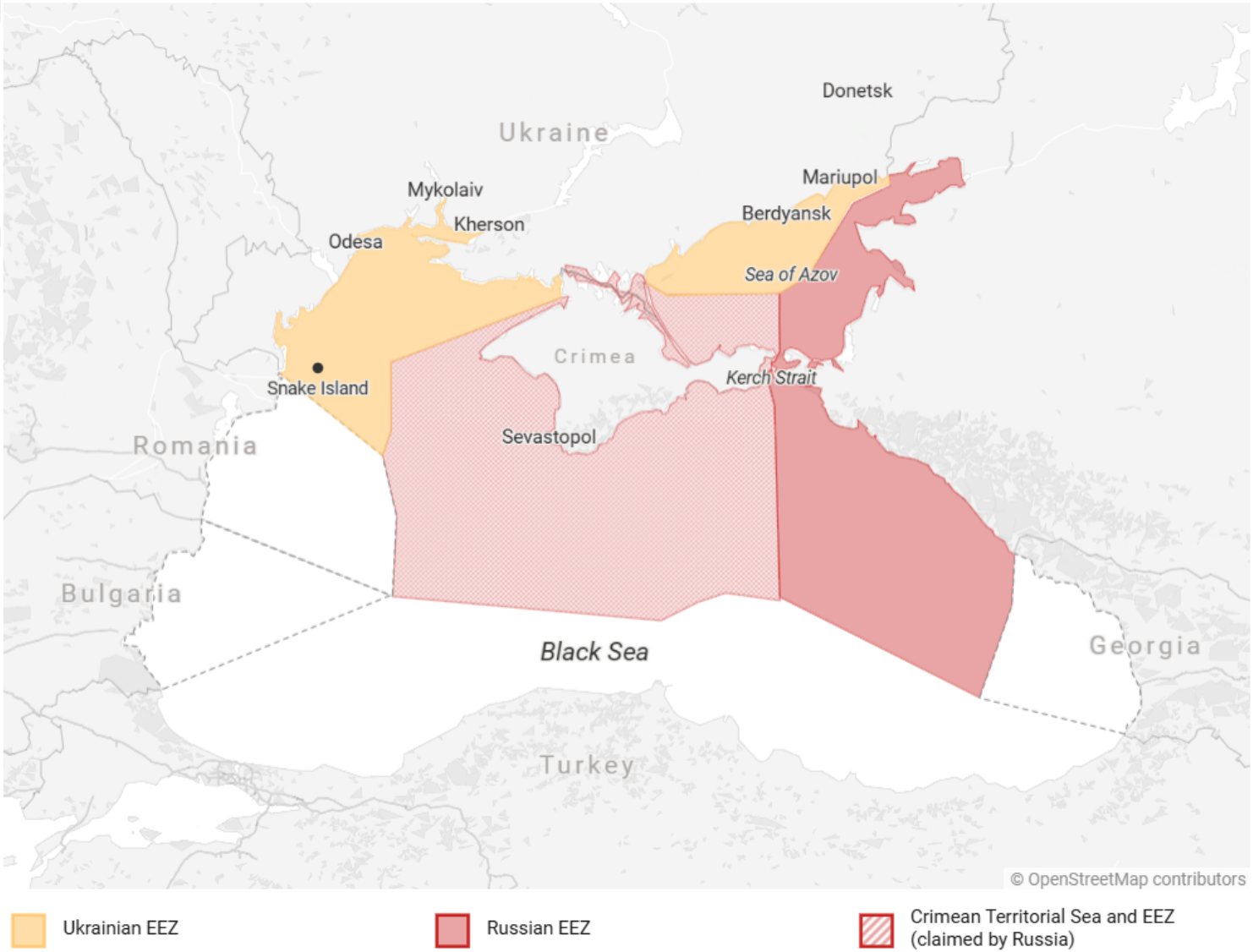

Kaynak. Colibăşanu, ve ark, 2022

Hatira 17'de gösterildiği üzere, Rusya'nın Karadeniz'e yönelik ortaya koyduğu bu jeopolitik duruş, aynı zamanda yeni bir kontrol stratejisinin de habercisi durumundadır. Rusya'nın Şubat 2014'te Kırım'ı yasadışı işgal etmesinden bu yana yarımadaya yönelik askeri stratejisi füze, hava ve deniz kuvvetleri aracılığıyla Rusya'nın Karadeniz'deki caydırıcılığına yönelik mesaj niteliği taşımaktadır (Celac ve ark, 2022). Rusya'nın Karadeniz'in daha fazlasına nüfuz ederek yayılması askeri ve stratejik kaynaklarını Avrupa, Akdeniz ve Orta Doğu'nun daha fazlasına yayması anlamına gelmekle birlikte kapsamlı bir erişim engelleme politikasının varlığını da kanıtlamaktadır. Bunun yanında Romanya'nın, NATO'nun Karadeniz'de daha aktif rol almasını talep ederken, Türkiye'nin, Rusya ile denge politikası izlemesi, aynı zamanda Hudson Institute (2022) verilerine göre Ukrayna'nın Rusya'nın Karadeniz Filosu'nun (BSF) yaklaşık %30'unu batırarak veya etkisiz hale getirerek deniz alanında büyük başarılar elde etmesi ve tüm bunlara ek olarak Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi nedeni ile boğazlarını Rus savaş gemilerine kapatması Rusya'nın Karadeniz'deki askeri ve stratejik durumu açısından önemli ve sınırlayıcı etkiler yaratmaktadır. Bu durum Rusya açısından alternatif çıkış yolları bakımında Gürcistan'ın Poti ve Batum limanlarını baskı altına almasına neden olurken aynı zamanda karasal anlamda da İran ile daha yakın iş birliklerinin kurulmasına zemin hazırlamaktadır.

Diğer taraftan Ukrayna'nın Karadeniz ve Azak Deniz'ine açılan bir kapı olması NATO açısından da "yumuşak karın" bölgesidir. Öyle ki Ukrayna'nın deniz kıyılarının temsil ettiği bölge, aynı zamanda NATO'nun doğu kanadını güçlendirme çabalarında merkezi noktası durumundadır. Özellikle Romanya'da bulunan Mihail Kogălniceanu Hava Üssü ile Bulgaristan'daki Novo Selo Eğitim Merkezi, NATO'nun Karadeniz'e açılan kapısı olmakla birlikte; aynı zamanda Ukrayna Donanması'nın modernizasyonunu desteklemeye yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bunu destekleyen en önemli adım ise Deniz güvenliği insiyatifleri kapsamında NATO'nun 2021'de başlattığı Black Sea Security Platform ile Ukrayna'ya mayın tarama gemileri ve radar sistemleri sağlamaya başlamasıyla gerçekleşmiştir (Wilson A. , 2021). Bu durum Rusya'nın Karadeniz'deki asimetrik dengesini Ukrayna donanması ile kırmaya yönelik bir girişim olmakla birlikte, Ukrayna donanmasının Rusya'ya karşı güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Aslında Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimlerinden biri de Karadeniz'deki etkisini Ukrayna üzerinde daha fazla gösteren NATO'ya yönelik bir girişimdir.

3.1.3. Ukrayna Coğrafyasının Arazi Biçimi ve Yer Şekilleri ve İklim Kuşakları

Ukrayna, coğrafi anlamda Avrupa'nın bir uzantısı olarak ifade edilmekte bunun yanı sıra, 4°30' ve 52°50' kuzey enlemleri ile 20°30' ve 42°00' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Büyük bir kısmı verimli ovalardan (bozkırlardan) ve platolardan oluşan bu coğrafyada dağlar, yalnızca ülkenin batısı (Karpatlar) ve en güneydeki Kırım Yarımadası'nda bulunmaktadır. Bunun dışında ülkenin iklimsel koşullarını etkileyen herhangi bir dağ uzantısı bulunmamaktadır. Ukrayna'nın topoğrafik anlamda en yüksek noktası 2061 metre yükseklikle Hoverla'dır ve bu dağ ülkede bulunan Karpat Dağları'nda yer alır. Kapladığı alan bakımından Fransa'dan biraz daha büyük olan Ukrayna, güneybatıda Karpat Dağları, güneyde Karadeniz ve güneydoğuda Azak Denizi dışında doğal sınırları olmayan geniş bir ovadır. Birçok kolu olan Dinyeper Nehri, orta Ukrayna'yı su yolu ticareti ile ekonomik olarak birleştirir. Ukrayna'nın Tuna Nehri üzerindeki limanları (Reni, Izmail), ülkeye nehir taşımacılığı yoluyla Balkanlar, Avusturya ve Almanya ile ticaret imkânı sağlar. Ukrayna'nın coğrafyasını topoğrafik olarak ayrıntılı şekilde yansıtan görsel Harita 18'de ifade edilmiştir.

Harita 18. Ukrayna Fiziki Haritası

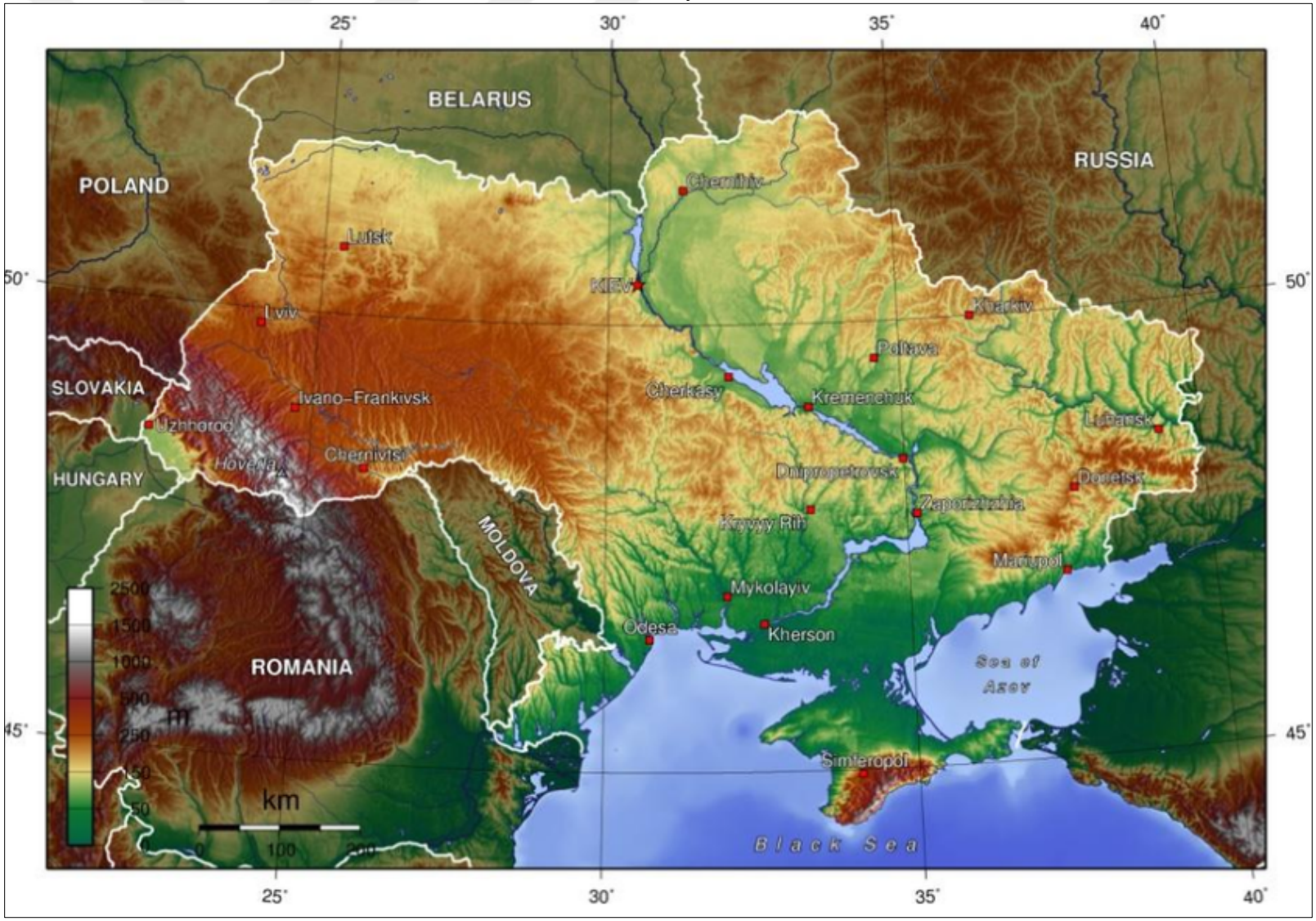

Kaynak. (Dyas, 2014)

Harita 18'de görüldüğü üzere Ukrayna coğrafyası kısmı dağlık arazilere sahip olmakla birlikte ülkenin doğu ve güneydoğu bölgeleri geniş, düz ve açık alanlardan meydana gelmektedir. Bunun yanında Ukrayna'yı kuzeyden güneye uzanan bir hat olarak bölen Dinyeper nehri doğu ve batı Ukrayna'yı fiziksel olarak ayıran bir hat oluşturmaktadır. Bu nehir Ukrayna'nın, Karadeniz'den kuzeyine uzanan stratejik ulaşım ve enerji altyapısı açısından kritik bir öneme sahiptir. Bunun yanında bugün Rusya işgali altından olan Kırım yarımadası ise Ukrayna'nın güneyindeki dağlık alanlarla birlikte, Karadeniz'e açılan kapı niteliğindedir ve bu bölge aynı zamanda deniz gücü açısından oldukça önemlidir. Harita 18'deki görselde yeşil renk ile renklendirilmiş alanlar ise merkez ve güney bölgelerdeki alçak ve verimli düzlükleri tanımlamaktadır. Bu bölgeler genel anlamda tarım, ikmal ve lojistik için Ukrayna açısından hayati öneme sahiptir. Ukrayna'nın halihazırdaki topografik yapısı savaşta savunma derinliğini, cephe oluşumlarını ve dış müdahale risklerini anlamada temel bir perspektif sunmanın yanında savaşın neden dördüncü yıla uzadığına dair de önemli açıklamalar sunar.

Harita 18, aynı zamanda 2022 yılında başlayan savaşın mekânsal ve stratejik dinamiklerini anlama açısından açıklamalar sunmaktadır. Buna göre 2014 yılında Ukrayna'nın güneydoğu oblastları olan Luhansk, Donetsk'in, doğrudan Rusya ile kara bağlantısının bulunması, Rusya'nın bu bölgeye olan stratejik derinlik algısını pekiştirmekte ve ikmal açısından bu bölgeleri daha yoğun kullanmasına zemin hazırlamaktadır. Bunun yanında bu bölgenin geniş düzlük ve arazilerden oluşması da cephe hatlarının devamlı olarak hareketli olmasına neden olmaktadır. Bu durum özellikle de siper ve mevzi savaşlarına uygun zemin yaratmakta ve insan kaybı açısından trajik sonuçları beraberinde getirmektedir.

Ukrayna'nın Dinyeper nehir hattı ise Ukrayna ve Rusya'nın işgal ettiği bölgeler açısından doğal bir engel oluşturmaktadır. Nehrin sağ yakasındaki bölgeler, Ukrayna'nın güçlü savunma hatları oluşturmasına imkân tanırken, sol yakası ise Rusya açısından savunmayı kolaylaştırmakta, Ukrayna açısından ise taarruzu engellemektedir. Bu durum aynı zamanda nehir üzerinde bulunan köprü ve geçiş güzergahlarının ağır tahribi ile sonuçlanan çatışmaların yaşanmasına da neden olmaktadır.

Harita 18'de gösterilen ve savaşa etkisi bakımından oldukça etkili olan bir başka bölge ise Mariupol, Melitopol ve Kırım üçgenidir. Ukrayna'nın Karadeniz kıyılarını oluşturan bu oblastlar Rusya'nın savaş sırasında cephe ilerisine kara koridoru oluşturma hedefi açısından oldukça elverişli bir güzergah sağlamaktadır. Ukrayna açısından ise savunmayı zorlaştıran ve işgalin ardından taarruzu engelleyen bir coğrafi engel teşkil eder. Bunun yanında özellikle

Kırım yarımadası, Karadeniz'e hakim bir jeopolitik çıkıntı oluşturmaktadır. Bu çıkıntı 2014 yılında işgal ile Rusya'nın kontrolüne geçmesi stratejik bir avantajı Rus ordusuna sağlarken, Ukrayna açısından ise güvenliği daha kırılgan hale dönüştürmüştür.

Ukrayna topoğrafik haritası, Rusya'nın Ukrayna işgalinin doğu ve güneyde yoğunlaşmasının temel nedenlerini de açıklar niteliktedir. Bu coğrafi alanların düşük rakımlı arazilerden oluşması, aynı zamanda kolay bir ulaşım imkanı tanıması Rus ordusuna kara ikmali açısından bir kolaylık sağlarken; Ukrayna'nın savunmasını zorlaştıracak bir dezavantaj sunmaktadır. Dolayısıyla, Ukrayna'nın fiziki coğrafyasının savaşın mekânsal dağılımında belirgin bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu durum, ülke topoğrafyasının savaş aktörleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ve coğrafi faktörlerin dinamikleri şekillendirmedeki önemini gösterir niteliktedir.

3.1.4. Bölgesel ve Küresel Güç Dengeleri Arasında Ukrayna Jeopolitiği

Ukrayna, 2022 yılı şubat ayından itibaren başlayan Rus işgalinden bu yana dünya dış politika gündemini belirlemenin yanı sıra, medya raporlarının merkezinde yer alan bir ülkedir. Savaş ile birlikte Avrupa ve ABD'den gelen devasa askeri ve ekonomik yardımlar sayesinde Rus işgaline büyük bir direniş gösteren bu ülke, Marshall Planı'ndan bu yana ABD dış yardımının en büyük alıcısı durumundadır. 2022 yılının Aralık ayı itibarıyla, savaşın birinci yılı dahi dolmadan ABD'den sağlanan yardım miktarı 113 milyar doları aşmıştır. Bu yardım miktarı ABD Dışişleri Bakanlığı ve USAID'in küresel bütçesinin neredeyse iki katına denktir (The Oakland Institute, 2023). Bunun yanında Avrupa Birliği'nin sağladığı yardım 134 milyar avro iken NATO'nun ise ciddi askeri yardımları Ukrayna'ya aktardığı bilinmektedir. Bunun yanında savaşın Rus ekonomisi üzerinde önemli bir etki yarattığını söylemek mümkündür (Cooper, 2023)**.**

Yukarıda savaşın başlaması ile devreye alınan yardımlar, Ukrayna'nın savaş sürecinde gösterdiği direniş ve Batı'dan aldığı yoğun destek, yalnızca askeri ve ekonomik bir dayanışma meselesi olarak değil, aynı zamanda yeni bir kimlik inşası süreci olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç, temel anlamda yeni uluslararası sistemin ve yerel kimlik mücadelelerinin geleceğini ortaya koyan bir mücadeleyi yansıtmaktadır. Bu durum, jeopolitik temelinde devlet sınırlarının kimliksel perspektiflerinin önemini artıracağı yeni bir düzene işaret ederken, uluslararası ilişkilerin mikro milliyetçilik ile şekilleneceği yeni bir siyasi güç dengesinin oluşacağına dair beklentileri kuvvetlendirmektedir. Buradan hareketle, Ukrayna'nın temsil ettiği jeopolitik konum ve bu jeopolitik konumun sunduğu arazi yapısı, sadece halihazırdaki

savaş dinamikleri açısından değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir süreci yansıtmaktadır.

Başta ABD olmak üzere, AB ve NATO'nun koşulsuz desteğiyle donatılan; Rusya'nın ekonomik yaptırımlar ve savaş maliyetine katlanmak zorunda olduğu böylesi bir savaşta bu toprakları değerli kılan, Ukrayna'nın jeopolitik konumu ve bu jeopolitik konumun ülkeye sağladığı coğrafi avantajlar gelmektedir.

Ukrayna'nın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından günümüze ortaya koyduğu jeopolitik görüşü, coğrafi konumu nedeniyle jeopolitik çıkarlara dönüştürebilmeyi dış politikasının merkezine koymaya çalışan bir ülkedir. Aslında Ukrayna, hem avantajları hem de dezavantajları olan son derece özgün bir jeopolitik konuma sahip bir coğrafi alanı temsil etmektedir. Avantajlıdır çünkü stratejik olarak önemli ticaret yollarının kesişiminde olmakla birlikte aynı zamanda Avrupa'nın coğrafi merkezini temsil etmektedir. Bunun yanında iki dünya—batıda Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), doğuda ise Rusya, Çin, Hindistan gibi güçlü siyasi ve ekonomik aktörlerin bulunduğu dünya—arasında bir geçiş noktası oluşturmaktadır. Bulunduğu konumun Ukrayna'ya sağladığı avantajların yanı sıra dezavantajı da bulunmaktadır. Bu dezavantajlar Ukrayna'nın siyasi kaderinin yalnızca kendi tercihlere bağlı olmadığı, çok denklemli bir dünya politiğinin yansımasıdır. Öyle ki ülke, Westland ve Rusland çıkarlarının çakıştığı bir tampon bölgeyi temsil etmektedir. Bu durum, Ukrayna'nın kendi jeopolitik yönelimlerini netleştirmekte zorlanmasının ve hangi yönelimi öncelikli olarak hayata geçireceğini belirleyememesinin temel nedenlerinden biri olmuştur (Kopachinsa, 2021). Bu nedenler aynı zamanda Ukrayna'nın kendi iç siyasetinin derinden etkileyen çekişmelerin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Öyle ki Ukrayna, Avrupa entegrasyonuna yönelik niyetini açıkladığında, bu durum Rusya'nın güvenlik endişelerini tetiklerken; Rusya yanlısı iktidarların Ukrayna hükümetinde görev alamaya başlamasıyla da Avrupa kanadında siyasi ve güvenlik endişelerinin hayata geçtiğini söylemek mümkündür. Bu durum Ukrayna'nın her yeni hükümetinde kendini tekrarlayan kısır bir siyasi döngünün oluşmasına neden olmuştur.

Ukrayna'nın jeopolitik konumunun sağladığı coğrafi avantajların, özellikle bölgesel ve küresel düzeyde Ukrayna dış politikasını doğrudan etkilediği düşünüldüğünde, bu avantajların neler olduğu ve Ukrayna'ya ne gibi politik kazanımlar sağladığının belirlenmesi önemlidir. Bu nedenle Ukrayna jeopolitiğini hem Ukrayna'nın dış politikasını hem de bölgesel ve küresel mikro kimlik siyasetini anlamaya yönelik bir çerçevede yorumlamak mümkündür. Özellikle

Ukrayna'nın jeopolitik konumunun, diğer ülkelerin dış politikaları üzerinde ne gibi etkiler yarattığı, dünya ticaret koridorundaki küresel konumu açısından Ukrayna'nın Batı ve Doğu açısından nasıl farklı yorumlandığı birlikte düşünüldüğünde AB, NATO ve ABD tarafından neden bu denli desteklendiği ve Rusya'nın bölgeyi ele geçirmek için neden yoğun çaba sarf ettiği daha anlamlı bir şekilde yorumlanabilir.

3.1.4.1. Rusya, NATO ve AB Arasındaki Ukrayna Faktörü

Ukrayna; AB, NATO ile Doğu Avrupa'da Rusya arasında yer alan ve coğrafi anlamda durağan faktörleri ile jeopolitik gerilimlerin odağında yer oldukça önemli bir alanı kaplamaktadır. Gerek siyasi ekseni gerek tarihi bağları ve gerekse entegrasyon hedefi ile Westland ve Rusland arasında tarihi, siyasi, askeri, ekonomik anlamda köprü olmakla birlikte aynı zamanda çatışma alanı olarak görülen bu ülke, NATO'nun genişleme politikaları, Rusya'nın güvenlik algılamaları, AB'nin komşuluk ilişkileri ve ABD'nin, Rusya stratejisi için kritik öneme sahiptir.

Ukrayna'nın bu stratejik durumu, aslında coğrafyasının dayattığı bir ikilemin sonucudur. Ülke, Batı temelli kültürel değerleri temsil eden 'Westland' olarak adlandırılabilecek kimlikler ile Rus kimliğine bağlı değerleri yansıtan 'Rusland' olarak tanımlanan grupların bir arada bulunduğu bir temsil alanıdır. Bu kültürel ve kimliksel ayrışma, Ukrayna'nın Doğu veya Batı sınırlarına yaklaştıkça daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Dolayısı ile ülke yalnızca büyük güçler arasında değil aynı zamanda kendi içindeki kültürel dinamiklerle de tarihsel anlamda sıkışmışlık yaşamaktadır. Bu nedenle Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" adlı çalışmasında Ukrayna'yı Batı Hristiyanlığı ile Ortodoks-Slav medeniyeti arasında bir bölünmüş ülke olarak tanımlarken Brzezinski 'de Ukrayna'nın bağımsızlığını, Rusya'yı bir imparatorluk olmaktan çıkaran anahtar olarak görür. Bu durum, AB'nin Normatif Genişlemesi ile Ukrayna'yı Batı temelli ticaret politikalarına entegre etme hedefi, NATO'nun Avrupa'nın güvenliği için Ukrayna üzerinden Rusya'ya karşı bir savunma hattı oluşturma isteği, ABD'nin Rusya'nın uzun vadede stratejik anlamda yıpratılması politikası ve tüm bunlar karşısında Rusya'nın Ukrayna üzerinden meydan okumaları aslında Ukrayna'nın büyük güçler arasında denge kurmasını zorlaştıracak politikalar üretmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenledir ki ülkenin hem kendi içindeki kültürel bölünmüşlüğü hem de büyük güçlerin rekabet alanının merkezinde olması, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tehlikeye sokan en önemli tehlikedir. Buradan hareketle Ukrayna coğrafyasının durağan bir faktörü olarak Rusya, AB ve NATO arasında sıkışmışlığı, bu ülkeyi bütünsel yapısını tehlikeye atacak politik gelişmelerin merkezinde

tutmakta; tampon bölge olma gerçeği, jeopolitik gerilimleri derinleştirirken egemenlik ve toprak bütünlüğünü de sürekli tehdit altında bırakmaktadır.

Tüm bu açıklamalardan hareketle Ukrayna'ya için Mackinder'in (1904) belirttiği Kalpgah'ın sınırını oluşturması Spykman'ın (2013), Kenar Kuşak teorisinde Avrasya'nın kıyı bölgeleri ve dolayısı ile Ukrayna için bir mücadele alanı tanımı yapması, Brzezinski'nin (2005), "Ukrayna'sız Rusya, Avrasya'da hegemonya kuramaz" iddiası ve Ukrayna-Rusya savaşı doğrultusunda yaşana gelişmeler düşünüldüğünde; Ukrayna'nın devamlı olarak büyük güçler arasında bir "bölünme riski" ile karşı karşıya olacağını söylemek mümkündür. Gerek tarihsel veriler gerekse jeopolitik teoriler ışığında Ukrayna'nın topraklarının tamamında egemenliğinin zayıflayacağını ve bölünme riski ile karşı karşıya kalacağı güçlü bir şekilde ifade edilebilir. Nitekim Kissinger (1957) belirttiği gibi jeostratejik önemi nedeniyle Ukrayna, yalnızca denge politikaları ile varlığını sürdürebilen nitekim dengelerin çökmesi, kaçınılmaz olarak parçalanma riski ile karşı karşıya kalan bir coğrafyayı temsil etmektedir.

3.1.4.2. Ukrayna'nın Enerji Koridoru Olarak Stratejik Konumu

Enerji faktörleri ile devletler arası çatışmalar arasındaki ilişki, coğrafyanın durağan faktörlerinde incelenmesi gereken önemli konuların başında gelmektedir. Bu konuda doğal kaynakların (petrol-gaz ve diğer enerji kaynakları dahil) bolluğunun, kaynak açısından zengin ülkelerin siyasi elitlerine diplomasiyi göz ardı etme ve düşmanca, baskıcı bir dış politika benimseme olanağı sağladığını ileri sürer. Enerji kaynakları açısından zengin olan ülkelerin bu tutumu karşısında ithalatçı durumda olan ülkeler ise istikrarlı enerji akışlarını tehlikeye atmamak için enerji zengini devletlerin dış politikadaki "şahin" tutumlarına sessiz kalabilmektedirler. Bunun yanında Colgan (2013), ise "devrimci petrol devletlerinin" petrol açısından fakir ülkelere kıyasla diğer devletlerle çatışmaya girme eğiliminin daha yüksek olduğunu vurgular. Doğal kaynaklara sahip ihracatçı ülkelerin ithalatçı ülkelere karşı tutunduğu bu siyasi tutum Klare'ye (2002) göre, doğal ve enerji kaynakları üzerinde yaşanacak "kaynak savaşlarının" uluslararası güvenlik mimarisinin temel yapı taşlarından biri olacağını ortaya koymaktadır. Klare (2008), yükselen güçlerin artan enerji talebi ve mevcut enerji kaynaklarının azalmasının küresel ölçekte doğal kaynaklar üzerindeki rekabeti ve kaynak açısından zengin ancak korunmasız ülkelerdeki çatışmaları yoğunlaştıracağını öngörerek, enerji açısından zengin ve transit bölgelerin çatışmaya daha fazla açık olacağını belirterek örnek olarak Irak ve Ukrayna'yı gösterir.

Klare'nin (2008), öngörüsünün Ukrayna açısından gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim Rus petrolü ve gazı için Batı'ya yönelik bir transit güzergâh olarak Ukrayna'nın önemi yalnızca ekonomik açıdan değil aynı zamanda jeopolitik dinamikler açısından da oldukça stratejiktir. Özellikle Ocak 2006 ve 2009'daki gaz krizleri ile Batılı tüketicilerin doğrudan etkilenmesi, Rusya açısından ekonomik ve stratejik gerilemelere neden olurken; Batı açısından ise özellikle sanayi üretiminin aksaması ile sonuçlanan kayıplara neden olmuştur (Mardan, 2021). Tekrarlanan krizlere rağmen, 2010 itibarıyla Rusya'nın Batı'ya yaptığı doğalgaz ihracatının %80'den fazlası Ukrayna üzerinden gerçekleşirken bu ihracat ile Gazprom'un kârının yaklaşık %56'sı bu ticaretten elde edilmiştir.

Temel anlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce Rusya ve Ukrayna'nın gaz sektörlerinin birleşik olması, Sovyet gaz endüstrisi dünyanın en büyüklerinden birisi olması ve bununla birlikte enerji silahını etkin olarak kullanabilmesini sağlarken gaz tedariğinin bugünkü gibi Avrupa'ya yapılması da Ukrayna'yı, bu sistem içinde doğalgaz boru hatlarının geçtiği en kritik bölge haline dönüştürmüştür. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılması akabinde Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, bu ülkeyi büyük ölçüde dışa bağımlı bir gaz ithalatçısı ve Avrupa'ya gaz transit eden bir coğrafya haline dönüştürmüştür. Böylece Ukrayna, Sovyet mirası olan boru hatları sayesinde Rus gazının Avrupa'ya taşınmasında kilit ülke durumuna gelirken; Rusya-Ukrayna diplomasi ilişkileri de gaz tedariğinin Avrupa'ya kesintisiz iletilmesi konusunda kritik bir unsur haline dönüşmüştür (Gustafson, 2020).

Rusya'nın Ukrayna üzerinden Avrupa'ya doğal gaz iletimi ile inşa ettiği boru hatlarından en önemlileri 1970'lerin sonunda inşa edilen Soyuz boru hattıdır. Bu hat ile Rusya'nın Orenburg bölgesinden Ukrayna coğrafyası kullanılarak Avrupa'ya gaz iletimi sağlanmıştır. Bu hat Sovyetler Birliği'nin Kazakistan ve Türkmenistan'dan satın aldığı doğal gazı Avrupa pazarına ulaştırmak amacıyla da kullanılarak Sovyetlerin Avrupa'ya yönelik enerji ihracat stratejilerinin temel taşlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu hat aynı zamanda Moskova'nın Avrupa üzerinde ekonomik ve siyasi nüfuz kurmasının en önemli araçlarından biri olarak kabul edilirken, Ukrayna topraklarını enerji transit merkezi olarak tasarlanmasında önemli bir etki yaratmıştır (CIA, 1978). Avrupa'ya gaz iletimi gerçekleştirilen bir diğer boru hattı 1984 yılında tamamlanan Trans Sibirya Boru Hattı'dır. Bu boru hattı, Rusya'nın Sibirya bölgesinde bulunan Urengoy'den Ukrayna'nın batısında bulunan Ujgorod şehrine kadar uzanır ve yıllık 32 milyar metreküp gaz taşıma kapasitesine sahiptir. Bu boru hattı ile Ukrayna hem iç tedariğine yönelik hem de Slovakya üzerinden diğer Avrupa ülkelerine gaz iletimi

gerçekleştirerek Batı Avrupa'ya gaz iletimi noktasında önemli bir geçiş güzergahı sağlamıştır. Sovyetlerin Ukrayna jeopolitiğini kullanarak Avrupa'ya gaz iletimi sağladığı bir diğer boru hattı ise Kardeşlik Boru Hattı'dır (Bratstvo). Bu boru hattı günümüz Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'ya gaz iletimi sağlamak amacıyla inşa edilmiş ve Sovyetler Birliği'nin batı sınırındaki Uzhgorod şehrinden Ukrayna toprakları kullanılarak inşa edilmiştir. Bu hat 539 km olup 189 km'si Ukrayna topraklarından geçmektedir. Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'ya yönelik enerji ihracatında kritik bir rol oynayan bu gaz boru hattı Avrupa enerji güvenliği açısından kritik bir öneme sahip olmakla birlikte aynı zamanda atı ile Sovyetler arasında enerji bağımlılığı üzerinden siyasi ilişkilendirerek Ukrayna jeopolitiğine politik bir kaldıraç etkisi yaratmıştır (Högselius, 2013). Sovyet döneminden başlayarak Ukrayna coğrafyası üzerinde inşa edilen gaz boru hatlarına ait geçiş güzergahları Harita 19'da aktarılmıştır.

Harita 19. Ukrayna Üzerinden Avrupa'ya Gaz Akışı Sağlanan Gaz Boru Hatları

Kaynak. (Božić ve ark., 2021)

Harita 19'da gösterilen boru hatlarının Ukrayna coğrafyası üzerindeki geçiş güzergahları dikkate alındığında ortaya çıkan sonuç, Rusya Federasyonu, Belarus, Polonya, Slovakya ve Macaristan'dan 12 giriş noktasına ve Rusya, Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Moldova'ya uzanan 7 ana çıkış noktasına sahip, toplamda 37 bin kilometreden fazla uzunluğa ulaşan bir boru hattı ağıdır (Pirani, Stern, & Yafimava, 2009). Bunun yanında Harita 17, Rus gazının büyük çoğunluğunun, geçen yüzyılda eski Sovyetler Birliği (SSCB) döneminde inşa edilen boru hatları aracılığıyla Avrupa'ya sağlandığını göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin bilinçli bir tercihi olarak inşa ettiği boru hatlarının bağımsızlığının ardında Ukrayna'ya sağladığı jeopolitik etki, Rusya'nın doğalgaz iletimi için Ukrayna topraklarına devamlı olarak ihtiyaç duyacağı yeni bir enerji denklemine yol açmıştır. Bu durum, Ukrayna'yı yalnızca bir transit ülke değil aynı zamanda Rusya'nın enerji güvenliği açısından stratejik bir nokta haline dönüştürmüştür. Böylece Ukrayna coğrafyası gaz ihracatçısı Rusya ve gaz ithalatçısı Avrupa arasında önemli bir transit ülke olmanın yanında her iki kutup arasında politik çekişmelerin de merkezi olma durumuna gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise enerji anlaşmazlıkların gaz ihracatını askıya aldıracak boyutta yaşanmasına neden olmuştur.

Gaz boru hatlarının yanında Ukrayna jeopolitiğine kaldıraç etkisi yaratan bir diğer önemli unsur ise Ukrayna'nın geniş yer altı gaz depolama tesisleridir. Ukrayna'nın en büyük ulusal petrol ve gaz şirketi olan Naftogaz verilerine göre yer altı gaz depolama tesislerinin toplam aktif kapasitesi 30 milyar metreküpün üzerindedir. Bu kapasite, Ukrayna'nın Avrupa'nın en büyük depolama tesisi olmasına olanak tanırken, aynı zamanda dünyanın üçüncü büyük depolama tesisi olmasını sağlamaktadır (Naftogaz, 2024). Bu kapasitenin özellikle Ukrayna'nın batı sınırlarına yakın olan bölgelerde olması ve kapasitenin yüzde 80'nin Ukrayna'nın batısında yoğunlaşması, Ukrayna'nın Avrupa tarafından stratejik önemini arttırmanın yanı sıra özellikle kış aylarında enerji arz güvenliğini arttıran bir güvence yaratmaktadır. Ukrayna'da yeraltı doğalgaz depolama alanına ilişkin dağılım Harita 20 ile gösterilmiştir.

Harita 20. Ukrayna Doğalgaz Yeraltı Depolama Tesislerinin Coğrafi Dağılımı

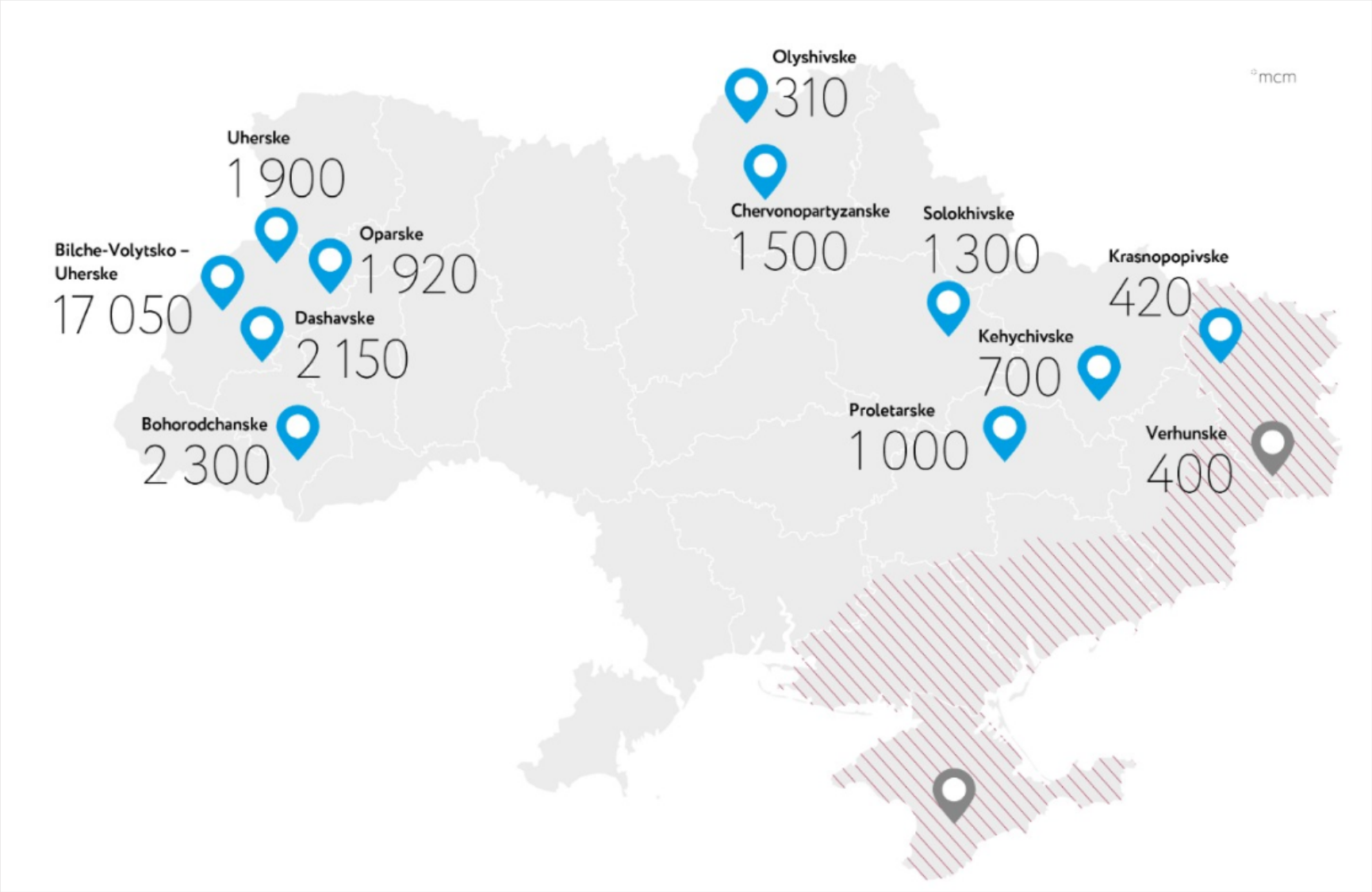

Kaynak. NAFTOGAZ

Harita 20'de gösterildiği üzere doğalgaz yer altı depolama tesislerinin Avrupa'ya yakın olması, Ukrayna'nın AB'ye doğal gaz transferi yapabilmesini sağlayan önemli bir stratejik avantaj sağlamaktadır. Bunun yanında bu tesisler, Avrupa açısından da doğal gaz rezerv alanıdır ve yalnızca Rusya savaşı için değil olası acil durumlarda alternatif enerji sağlanması için kritik öneme sahiptir. Bunun yanında bu tesisler Ukrayna'nın AB ile enerji iş birliğini artırması, savaşın yarattığı enerji krizini yönetme açısından da oldukça önemlidir. Ayrıca Rus gazı transitinin durması durumunda bile Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğini sağlamak için kullanılabilecek bu yeraltı depoları, enerji arzında istikrar sağlamaya yönelik Ukrayna'nın jeopolitik önemini arttıran önemli bir faktördür (Energy Community Secretariat, 2024).

Ukrayna'nın transit bir ülke olarak jeopolitiğine katkı sağlayan bir diğer parametre ise Ukrayna'nın Polonya ve Odesa limanına yakın olarak konumlanmış önemli petrol rafinerileridir. Bu petrol rafineleri Batı Avrupa pazarına yönelik enerji ihracatı açısından stratejik bir konumda yer almanın yanı sıra, iç talebi karşılamada da Ukrayna için oldukça önemlidir. Rafineler, Avrupa ülkeleri ile iş birliği neticesinde enerji arz güvenliği stratejilerinde görev almanın (Stern, 2019) yanı sıra Karadeniz üzerinden Avrupa, Asya ve Orta Doğu'ya petrol ve petrol ürünleri ihracatı yapılmasını sağlamakta ve Ukrayna'ya ekonomik anlamda önemli getiriler sağlamaktadır. Bu rafineler ile Avrupa ve Karadeniz enerji dinamikleri enerji güvenliği açısından Ukrayna'nın jeopolitik önemini arttıran bir parametre olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna'nın enerji jeopolitiği ve Karadeniz'deki konumu mevcut rafine altyapısı ile bölgesel ve küresel güvenlik açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Sonuç olarak, enerji faktörleri ve devletlerarası ilişkiler açısından değerlendirildiğinde enerji ihracatçısı ülke durumunda olan Rusya'nın enerji koridoru ülkesi olarak Ukrayna'ya karşı "şahin" tutumlu bir dış politika uygulamasının nedeni olarak, Ukrayna'ya miras olarak bıraktığı enerji transit projelerinin varlığı gösterilebilir. Bu projeler Avrupa'nın yükselen enerji talebi karşısında Rusya'yı bu ticaretten elde edeceği ekonomik faydalara odaklanmasını sağlarken aynı zamanda Ukrayna coğrafyasının enerji koridoru olarak hem Rusya hem de Avrupa tarafından stratejik bir nokta olmasına da katkı sağlamıştır. Bu durum her iki tarafın daha önceki başlıklarda vurguladığımız "güvensizlik" temelli politikaları ile Ukrayna jeopolitiği üzerinde farklı enerji güvenliği politikalarının oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Böylece hem Rusya hem de Avrupa'nın, Ukrayna coğrafyasına yönelik stratejik çıkarları, enerji arz güvenliği bağlamında farklı yönelimler geliştirmesine yol açmış, bu durum da Ukrayna üzerinden geçen enerji hatlarını bir baskı unsuru olarak Rusya tarafından kullanılmasına neden

olmuştur. Avrupa'nın bu durum karşısında benimsediği politika ise enerji tedarikini çeşitlendirme ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma stratejilerine yönelik olmuştur. Her iki stratejinin ortaya çıkardığı sonuç, Ukrayna jeopolitiğinde güç dengelerinin yeniden şekillenmesine ve tarafların enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin derinleşmesine yol açan politikaların oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç ise sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda diplomatik ve askeri dinamikleri de etkileyerek Ukrayna'nın jeopolitiğini daha da önemli hale getirmiştir.

3.1.4. Ukrayna Politik Ekonomisi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yapısal dönüşüm noktasında merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren Ukrayna, her ne kadar sancılı bir süreç yaşasa da özellikle durağan coğrafyasının sunduğu politik ekonomi etkisiyle bu olumsuz durumun üstesinden gelebilmiştir. Fakat Ukrayna'nın henüz yeni yeni deneyimlemeye başladığı bağımsız ekonomi yapısı devlet kapasitesi, dış müdahaleler, oligarşik iktidar yapıları ve kurumsal yapılanmada meydana gelen aksaklıklar nedeniyle süreklilik arz edememiş ve konjonktürel yapı bu içsel dinamikler arasında devamlı olarak bir paradigma yaşanmasına neden olmuştur.

Sovyet sonrası dönem için Ukrayna politik ekonomisi, vahşi kapitalizm olarak adlandırılan süreçte, devlet mülkiyetlerinin özelleştirilmesi süreci, genel anlamda oligarkların yükselişine zemin hazırlamıştır. Ukrayna'da yaşanan siyasi süreçlerde oligarkların etkisi, ülkenin siyasi kaderinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu süreç, Sovyetler Birliği'nden miras kalan ulusal kaynakların yağmalanmasına yol açmış; kurumsal yozlaşma, ekonomik-politik çöküş ve devlet varlıklarının sistematik tahribatı gibi derin sonuçlar doğurmuştur. (Aslund, 2009). Oligarklar özellikle sanayi, tarım ve ulaşım altyapıları gibi önemli sektörlerde faaliyetler gerçekleştirerek hem kazanç noktasında önemli bir getiri elde etmiş hem de bu sektörlerde tekelleşerek, devletin etkinliği şirketler aracılığı ile kullanılmaya başlamıştır. Bu süreç, piyasa ekonomisinin serbest rekabet koşulları ile değil daha çok siyasi siyasi nüfuzun oligarkların istekleri doğrultusunda hareket etmesine neden olmuştur (Havrylyshyn, 2017). Bunun yanında oligarklar, elde ettikleri ekonomik kazanç ile birlikte siyasi partileri finanse etmeye başlamış, bazı önemli oligarklar ise (örneğin, Petro Poroşenko) Ukrayna'nın siyasi kaderini belirleyebilecek siyasi gücü elde edecek siyasi nüfuzu elde etmeyi başarmıştır.

Ukrayna'nın ekonomik değişim ile yaşadığı politik süreç, jeopolitik konumunun ona sağladığı ya da zorunlu kıldığı politik adımların atılmasını ertelemiş ya da bu politik adımların atılmamasına neden olmuştur. Öyle ki bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu ülkenin oligarklar ve siyasi temsilciler arasında rant temelinde paylaşımı, Rusya ve Batı arasında uygulanması gereken politikaların dengesinde kırılmalar yaşanmasına neden olmuş, Ukrayna'nın siyasi düzeni devamlı olarak bu iki kutbun çekişmesine sahne olmuştur. Nitekim Ukrayna'nın siyasi serüveni daha fazla demokrasi aramak ya da tesis etmek yerine devamlı olarak Rusya ve Batı arasında bir seçim yapmak zorundalığı arasında sıkışmıştır.

Ukrayna'daki bu ekonomi politik dönüşüm, ülke ekonomisinin temel dinamiği olan tarım sanayi, ulaşım altyapısı ve ticaret ağlarında meydana gelen yapısal değişimlerle önemli derecede ilişkilidir. Liberalleşme ile benimsenen özelleştirme süreçleri, tarım arazilerinin yanı sıra lojistik altyapılarını da kapsamış bu sektörler aracılığı ile Ukrayna'nın siyasi ilişkileri oligarklar tarafından şekillendirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle hem savaş öncesi hem de savaş sonrası oluşabilecek olası senaryoları anlamlandırabilmek için Ukrayna ekonomisinin lokomotifi olan bu sektörlerin incelenmesi oldukça önemlidir. Buradan hareketle Ukrayna siyasi tarihinin nasıl şekillendirildiği ve savaş sonra dönemde nasıl şekillenebileceği doğrultusunda önemli bilgiler elde edilebilir.

3.1.4.1. Tarım, Sanayi ve Teknoloji Sektörleri

Ukrayna bulunduğu coğrafi konum itibari ile yalnızca jeopolitik değil aynı zamanda sahip olduğu tarım sanayi ve teknoloji sektörleri ile de dünyada kritik bir ekonomik değere sahiptir. Özellikle tarım sektöründe ülkenin "Avrupa'nın tahıl ambarı" olarak anılmasını sağlayan buğday, mısır ve ayçiçeği üretimi hem Ukrayna'nın iç pazarında hem de küresel piyasalarda kritik bir değere sahiptir.

Ukrayna, ülkenin toplam alanının% 70'ini oluşturan yaklaşık 42,2 milyon hektarlık tarım arazisi ile Rusya Federasyonu'ndan sonra Avrupa'nın en büyük ikinci ülkesidir ve bu durum Ukrayna'yı tarım sektöründe önemli bir aktör haline dönüştürmektedir (Bogonos, ve diğerleri, 2024). Bu tarımsal değerin yanı sıra üretilen tarımsal emtiaların Karadeniz yolu ile AB, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine sevkinin sağladığı hem ekonomik kazanç anlamında hem de tarımsal bir oyuncu olması anlamında Ukrayna'nın siyasi nüfuzuna önemli bir kaldıraç etkisi yaratmaktadır. Örneğin, Ukrayna, Somali'deki buğday ithalatının yaklaşık üçte ikisini karşılarken Mısır'ın da beşte birlik buğday ithalatını karşılamaktadır (Statista, 2023). Bunun yanında Dünya genelinde ayçiçeği yağı, mısır ve buğday gibi temel ürünlerin tedarikinde kilit

rol oynayan Ukrayna, üretim kapasitesinin sağladığı avantaj ile tarımsal üretim dünya sıralamalarında ilkleri oynayan bir ülkedir. Buradan hareketle Tablo 4, 2021/22 pazarlama yılına ait üretim hacimleri, küresel sıralamalar ve ihracat performansını göstermektedir.

Tablo 4. Ukrayna'nın 2021/22 Pazarlama Yılına Ait Üretim Hacimleri

Ürün	Üretim (1.000 Ton)	Küresel Üretim Sıralaması	Küresel Üretim Payı	İhracat (1.000 Ton)	Küresel İhracat Sıralaması	Küresel İhracat Payı
Mısır	41.900	#6	%3,5	23.000	#4	%12
Buğday	33.000	#7	%4,3	19.000	#5	%9
Ayçiçeği	17.500	#1	%30,6	75	#9	%3
Arpa	9.900	#4	%6,8	5.800	#3	%17
Ayçiçeği Yağı	5.676	#2	%30,6	4.950	#1	%46
Ayçiçeği Küspesi	5.452	#2	%27,5	4.100	#1	%54
Kanola	3.015	#6	%4,2	2.700	#3	%20

Kaynak. (Foreign Agricultural Service, 2022)

Tablo 4'te gösterilen Foreign Agricultural Service 2020 yılı verilerine göre, Ukrayna mısır üretiminde dünyada altıncı ve ihracatta ise dördüncü sıradadır. Diğer taraftan yıllık 33 milyon ton buğday üretimi ile küresel üretimin yedinci sırasında (ilk iki sırada Çin ve Hindistan bulunmaktadır) bu ürünlerin ihracatında ise beşinci sırada yer almıştır. Yüzdelik olarak dünya buğday üretiminin %3,3'üne denk gelen bu üretim, Ukrayna'nın aynı zamanda en önemli tarımsal ihraç kalemini oluşturmaktadır. Bu iki ürün aynı zamanda dünya gıda güvenliği açısından kritik öneme sahiptir ve bu ürünlerin tedariğindeki sıkıntılar bir anlamda dünyanın problemi olma durumuna dönüşebilmektedir. Ukrayna'nın tarımsal üretiminde nısbi anlamda bir güç olarak gösterildiği bir diğer ürün ise arpa ve kanoladır. Arpa üretiminde dördüncülüğü ve ihracatında **dünya üçüncülüğü olan Ukrayna kanola kanola üretimi ve ihracatında da önemli bir aktördür.** Bunun yanında Tablo 4'e verilerine göre Ukrayna yıllık, 5,67 milyon litre ayçiçeği üretimi ile dünyanın en büyük ikinci ay çiçeği yağı üreticisi konumundadır. Bu üretim aynı zamanda Ukrayna'nın Küresel ayçiçeği yağı ihracatının **%46'sını tek başına karşıladığını göstermektedir.**

Bu verilerden hareketle tarımsal üretimin Ukrayna ekonomisinin **%41'ini** oluşturan bir ihracat geliri sağladığını söylemek mümkündür. Bu durumun sürekliliği, Ukrayna'nın dış ticaret dengesi ve döviz rezervleri için hayati öneme sahip olmakla birlikte tarımsal üretime

aşırı bağımlılığın Ukrayna-Rusya savaşı başlamasıyla ekonomik bir dalgalanmaya yol açtığını söylemek mümkündür. Tablo 4, Ukrayna'nın küresel **bir "tahıl ve yağlı tohum devi"** olduğunu gösteren önemli bir istatistiktir. Savaşla birlikte yaşanan coğrafi ve siyasi riskler, bu üstünlüklü durumun sürdürülebilirliğinin bozulmasına ve yalnızca iç üretimde değil kürese üretimde de kırılmalar yaşanmasına neden olduğu söylenebilir.

Ukrayna'nın tarımsal alandaki üstünlüğü yalnızca üretim kapasitesi ve hacimsel büyüklüğü ile değil aynı zamanda katma değeri ve pazar çeşitliliği açısından da kritik bir öneme sahiptir. Tablo 5, Ukrayna tarımsal üretiminin ihracat gelirine dönüşme kapasitesi ilişkin bilgiler sunmakla birlikte hangi pazarların Ukrayna tarımına en fazla bağımlı olduğunu açıklamaktadır. Nitekim Toplamda **27,8 milyar $** değerindeki tarım ihracatının yarısından fazlası, Avrupa Birliği (AB), Çin ve Hindistan gibi üretim kapasitesi teknolojik ürünlere dayalı ülkelere yapılmaktadır (Foreign Agricultural Service, 2022). Bunun yanında Tablo 5, Ukrayna'nın tarımsal üretimi ile **ekonomik bağlantılar ve ticari ilişkiler**i siyasi bir araç olarak kullanabilme kapasitesini de açıklamaktadır.

Tablo 5. Ukrayna'nın Tarım İhracat Değerleri ve Başlıca Pazarlar Tablosu (2021)

Ürün	Değer (Milyar $)	Başlıca Pazarlar		
TOPLAM	27,8	AB ($7,7B)	Çin ($4,2B)	Hindistan ($2,0B)
Ayçiçeği Yağı	6,4	Hindistan ($1,9B)	AB ($1,9B)	Çin ($0,9B)
Mısır	5,9	Çin ($1,9B)	AB ($1,8B)	Mısır ($0,5B)
Buğday	5,1	Mısır ($0,9B)	Endonezya ($0,7B)	Türkiye ($0,4B)
Kanola	1,7	AB ($1,1B)	Pakistan ($0,2B)	İngiltere ($0,2B)
Arpa	1,3	Çin ($0,7B)	Türkiye ($0,2B)	Suudi Arabistan ($0,1B)
Ayçiçeği Küspesi	1,2	Çin ($0,6B)	AB ($0,3B)	Belarus ($0,1B)

Kaynak. (Foreign Agricultural Service, 2022)

Tablo 5, 2021 yılında Ukrayna tarım ihracat değerleri ve başlıca pazarları göstermektedir. Buna göre toplam ihracatın dağılımı ve küresel etki bakımında 27,8 milyar $ değerindeki tarım ihracat değeri ile Ukrayna'nın; AB, Hindistan ve Çin'e tarımsal ürünlerini ihraç ettiği anlaşılmaktadır. Bu üç pazar aynı zamanda Ukrayna'nın toplam ihracatın yaklaşık %50'sini oluşturmakta ve Ukrayna tarımsal ürünlerinin daha çok hangi ülkeler için

önemli olduğunu göstermektedir. Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere Ayçiçek yağı (6.4 milyar $), mısır (5.9 milyar $) ve buğday (5.1 milyar $) Ukrayna'nın en önemli tarımsal ihraç ürünleridir. Bunun yanında başlıca pazarlar açısından incelendiğinde ise AB'nin 7.7 milyar dolar ile Ayçiçeği yağı, kanola ve buğday gibi ürünlerde Ukrayna'nın en büyük alıcısı olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında AB'nin ayçiçeği yağı (%30 pay) ve kanola (%65 pay) ürünlerinde Ukrayna'ya bağımlı olduğu anlaşılmaktadır. Ukrayna'nın tarımsal ürünlerinin bir diğer alıcısı olan Çin'de ise 4.2 milyar dolarlık bir tarımsal ürün ihracatı olduğunu ve bu ihracatın e önemli ürünlerinin ise Mısır (1,9*milyar*) ve ayçiçeği küspesi (0,6 milyar $) olduğu görülmektedir. Ukrayna tarımsal ürünlerin önemli bir diğer alıcısı ise 2 milyar dolarlık alım ile Hindistan'dır. Hindistan'a özellikle %31'lik ayçiçeği ihracatı gerçekleştirildiği düşünüldüğünde bu ülkenin bitkisel yap ihtiyacının Ukrayna'nın tarımsal kapasitesi ile nasıl iç içe olduğu anlaşılmaktadır.

Tarım ihracatı bakımından Ukrayna'nın ihracat kapasitesi, onun küresel gıda tedarik zincirinin ayrılmaz bir parçası olduğunun en önemli göstergesidir. Ancak Ukrayna'nın büyük pazarlara olan ihracat bağımlılığı bu coğrafyanın ekonomik sürdürülebilirliği açısından avantajları bünyesinde bulundursa da aynı zamanda çeşitli riskler de oluşturmaktadır. Nitekim Ukrayna-Rusya savaşı ile birlikte Rusya'nın özellikle Karadeniz'deki ablukası, Ukrayna'nın tarımsal ihracatına önemli bir darbe indirmiştir. Bu durum her şeyden önce, Ukrayna buğdayına büyük ölçüde bağımlı olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi ve Sahra Altı Afrika'daki ithalata bağımlı ülkeleri etkilemekle kalmamış, aynı zamanda bölgelerdeki gıda güvenliğini daha da istikrarsızlaştırmıştır. Ukrayna'nın savaş ile birlikte dünya çapında tahıl fiyatlarındaki dalgalanma Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Ukrayna'nın Savaş Sonrası Tarım İhracatı

Kaynak. (International Grains Council (IGC), 2024)

Şekil 3, buğday alt endeksi ve tahıl & yağlı tohumlar endeksinin savaş öncesi ve savaş sonrası dönemlerine ait fiyat hareketlerini göstermektedir. Buna göre savaşın başlamasının ardından dünya tahıl fiyatlarında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bir ülkenin işgal edilmeye başlanması ile birlikte dünya fiyatlarında meydana elen keskin kırılma o ülkenin dünya pazarındaki etkisinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile Ukrayna'nın daha önceki tarımsal verilerinden hareketle küresel tahıl piyasasında kritik bir oyuncu olduğu ve bu ülkedeki istikrarsızlığın fiyatlarda büyük dalgalanmalara sebep olabileceği anlaşılmaktadır. Savaşın bitmediği göze alındığında tahıl fiyatlarının dengelenmesinde, Türkiye'nin arabuluculuğunda imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması'nın etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında savaşa ilişkin kalıcı çözümler bulunmadığı taktirde özellikle bazı Asya ve Afrika ülkeleri için ciddi açlık risklerinin devam edeceği söylenebilir.

Ukrayna'nın, dünya tarımsal üretimdeki rolü stratejik bir öneme sahipken; ülkenin, sanayi ve teknolojik sektörleri de benzer bir stratejik etki yaratmaktadır. Nitekim Ukrayna ekonomisi coğrafi faktörlerin sağladığı avantajlar ile endüstriyel üretim temelinde ciddi

kazanımlar elde etmiştir. Doğu Avrupa'nın stratejik bir konumunu ifade eden bu coğrafya, sahip olduğu doğal kaynaklara ve bu kaynakların sanayi ve teknoloji ekosisteminde üretimi ve küresel piyasalara sunumu ile hem ciddi bir gelir el de etmekte hem de öneli bir aktör olma pozisyonunu devam ettirmektedir. Ukrayna'nın Sovyet döneminden miras aldığı ağır sanayi altyapısını devam ettirerek günümüz sanayi ve teknolojisi için önemli bir pazar haline geldiğini söylemek mümkündür.

Ukrayna sanayisi küresel pazarda özellikle çelik ve metal üretiminde ön plana çıkmaktadır. Ülke ekonomisi için hayati öneme sahip bu iki endüstriyel üründe Ukrayna sahip olduğu yüksek kaliteli demir cevheri rezervlerinin işletilmesi ile 2021 yılında dünyanın 14. en büyük çelik üreticisi konumunda yer almış ve kendi gayri safi yurt içi hasılatına (GSYİH) sadece bu sektör geliri ile %10'luk bir katkı sağlamıştır. Bunun yanında Ukrayna 2022 yılında 111 ülke ve bölgeye çelik ihraç ederek küresel pazarda önemli bir tedarikçi konumuna yükselmiştir. Çelik üretiminin başlıca alıcı ülkeler ise Polonya (%14,2), Bulgaristan (%9,7) Türkiye (%7,6) İtalya (%5,7), Romanya, (%3,3) ABD, (%3,2), Mısır, %3,1, Rusya, %2,1 Dominik Cumhuriyeti (%1,7) ve Moldova takip etmiştir. Geri kalan %29,2 ise diğer ülkelere ihraç edilmiştir (U.S. Department of Commerce, 2022).

Demir çelik sanayisi dışında Ukrayna'nın bir diğer önemli endüstriyel alanı ise savunma sanayii ve havacılık teknolojileridir. Ülke, küresel piyasada önemli bir askeri-endüstriyel güç olarak ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar Ukrayna'nın bu sanayi kolu da diğer sanayi kollarında olduğu gibi Sovyet döneminde kurulan ağır sanayi tesisleri ve araştırma enstitülerine dayanmış olsa da Ukrayna'nın üretim kapasitenin giderek gelişmesi onu küresel piyasalarda ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu sanayi kollarına özellikle Doğu Ukrayna'nın ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Özellikle Kharkive, Dnipropetrovsk ve Zaporijya şehirleri tank üretimi, füze sistemleri ve uzay teknolojileri ile ön plana çıkmaktadır. Örnek olarak Yujnoe Tasarım Bürosu ve Yuzhmash tesisleri, Sovyetlerin ICBM (Kıtalararası Balistik Füze) ve Zenit fırlatma araçlarını geliştirmeyi başarmıştır. Aynı dönemde dünyanın en büyük kargo uçağı olan An-225 Mriya gibi ikonik projeler hayata geçirilmiş ve başarılı olmuştur (Plokhy S. , 2015). Bunun yanında zırhlı araç üretimi, topçu sistemleri ve insansız hava araçlarının (İHA) krtik parça tedariğinde de önemli bir ülke olan Ukrayna SIPRI (2022) verilerine göre 2021 yılında Türkiye, Suudi Arabistan ve Hindistan ülkelerine ciddi miktarlarda ihracat gerçekleştirmiştir.

Ukrayna'yı küresel piyasalarda ön plana çıkaran bir diğer önemli sanayi kolu ise bilgi teknolojileri ve yazılımdır. Bu ülke Doğu Avrupa'da önemli bir yazılım merkezi olarak anılmakta ve 200.000'den fazla nitelikli yazılımcıya ev sahipliği yapmaktadır. Ukrayna'da Microsoft, Google ve Siemens gibi önemli şirketler faaliyetlerini gerçekleştirirken, özellikle önemli Start-up uygulamaları küresel anlamda karşılık bulmaktadır. Bu sektörler dışında kimya ve gübre sanayi, madencilik ve mineral sahaları ve işletmeleri, enerji, makine imalatı ve nakliye ile ilaç ve biyoteknoloji sektörleri Ukrayna sanayisinin önemli ekonomik anlamda gelir elde ettiği sektörlerin başında gelmektedir (World Bank, 2023).

Ukrayna'nın sahip olduğu ve küresel piyasalarda ciddi kazanımlar ettiği bu sanayi ve teknoloji altyapısının savaş ile birlikte ciddi pazar kayıpları yaşadığı ve sanayi altyapısının da savaşın olumsuz koşullarında zarar gördüğünü söylemek mümkündür. Nitekim bunun bir sonucu olarak da Ukrayna'nın çelik endüstrisinde %66.5, makine mühendisliğinde %43.1 ve inşaat endüstrisinde ise %352'lik bir kayıp yaşadığı ve ülkedeki toplam endüstriyel kapasitesinin ise %20-25 civarında azaldığı tahmin edilmektedir. Bunun bir sonucu olarak ülke ekonomisinde 2022-2023 döneminde %30'a yakın bir daralma yaşanmış, işsizlik oranı %25'e yükselmiş ve 7 milyondan fazla kişi yoksulluk sınırının altına düşmüştür (World Bank, 2023; UNDP, 2023). Ukrayna'daki endüstriyel altyapının zarara uğraması, yerel bir kriz olmanın ötesinde küresel tedarik zincirlerini, enerji güvenliğini ve finansal istikrarı tehdit eden bir boyuttadır.

3.1.4.2. Ulaşım ve Ticaret Ağları

Coğrafyanın bir diğer durağan faktörü olan ülkelerin ulaşım ve ticaret ağları parametresi; insanların, malların ve hizmetlerin akışını kolaylaştıran, ülkelerin temel ekonomik büyümelerine katkı sağlayan; kültürel aynı zamanda sosyal **dönüşümü tetikleyen dinamik bir süreçtir.** Ülkelerin bu altyapısı olmaksızın ekonomik bir potansiyel sergilemesi beklenemez. Bu bağlamda, ulaşım ve ticaret ağlarıyla entegrasyon, coğrafyanın potansiyelini aktif bir kalkınma unsuru haline getirerek kritik bir rol oynar. Ülkelerin bulundukları konumlarının stratejik olması, onların küresel tedarik zincirlerine erişim sağlayarak ekonomik büyüme ve siyasi etki alanını genişletme imkânı elde etmelerine olanak sağlar (Kunaka & Carruthers, 2022). Ülkeler ulaşım ve ticaret ağlarına geniş bir demiryolu ağı, gelişmiş bir yol ağı, limanlar ve nehir terminalleri, havaalanları ve geniş hava bağlantıları ağı, kargo gümrük terminalleri eklemleyerek gerek kendi iç dinamiklerine gerekse küresel ticaret ağı dinamiklerine yönelik ticari faaliyetlerini geliştirir ve bu gelişimden ise önemli bir ekonomik kazanım elde ederler.

Bu ağların gelişmişliği ve diğer devletlerin ulaşım ve ticaret ağları ile entegrasyonu, yalnızca ilgili devlet açısından değil ulaşım ve ticaret bölgesinin tüm paydaş devletlerinin kazanımlarını arttıran bir kaldıraç etkisi yaratmaktadır.

Ulaşım ve ticaret ağları bakımından Ukrayna, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan önemli bir ticari geçiş noktası olarak tanımlanır. Ülke, bölgeler arası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için elverişli koşullar sağlayan büyük trans-Avrupa koridorlarının kavşağında yer almaktadır ve bu durum Ukrayna'nın kollektif ticaret örgütleri ile olan bağlantılarını güçlendiren politik bir etki yaratmaktadır (Stroiko, 2017). Bunun yanında Avrupa'nın en büyük ikinci ülkesi olan Ukrayna, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini Doğu'ya bağlamak için de elverişli bir konumu temsil etmektedir. Bunun yanında, Karadeniz limanları aracılığıyla Polonya ve Baltık ülkelerinin güney yarım küre'ye daha hızlı bir geçiş sağlamakta ve tüm sınır ülkeleri için oldukça önemli bir geçiş güzergahı olarak ifade edilmektedir. Ülke, 4'ü karayla çevrili olan yedi ülke ile sınır komşusudur ve bu Ukrayna'nın limanlarını her ülke için oldukça önemli hale getirmektedir. Batıda Avrupa Birliği (AB) üyesi komşuları, kuzeyde ve doğuda Avrupa-Asya Ekonomik Topluluğu üyeleri ile Türkiye ve Gürcistan ile olan deniz sınırı, Ukrayna'yı çeşitli ekonomilerin kesişme noktası haline dönüştürmekte ve bu durun da ülkeyi her komşusu için oldukça stratejik hale dönüştürmektedir (Ministry of Infrastructure of Ukraine., 2020). Ukrayna'nın sahip olduğu bu potansiyel aynı zamanda kendi iç ulaşım ve transit yolları ile entegreli olarak çalışmaktadır. Ukrayna'nın sahip olduğu ulaşım ağlarına ilişkin görsel Harita 21'de gösterilmiştir.

Harita 21. Ukrayna Transit Geçiş Güzergahları

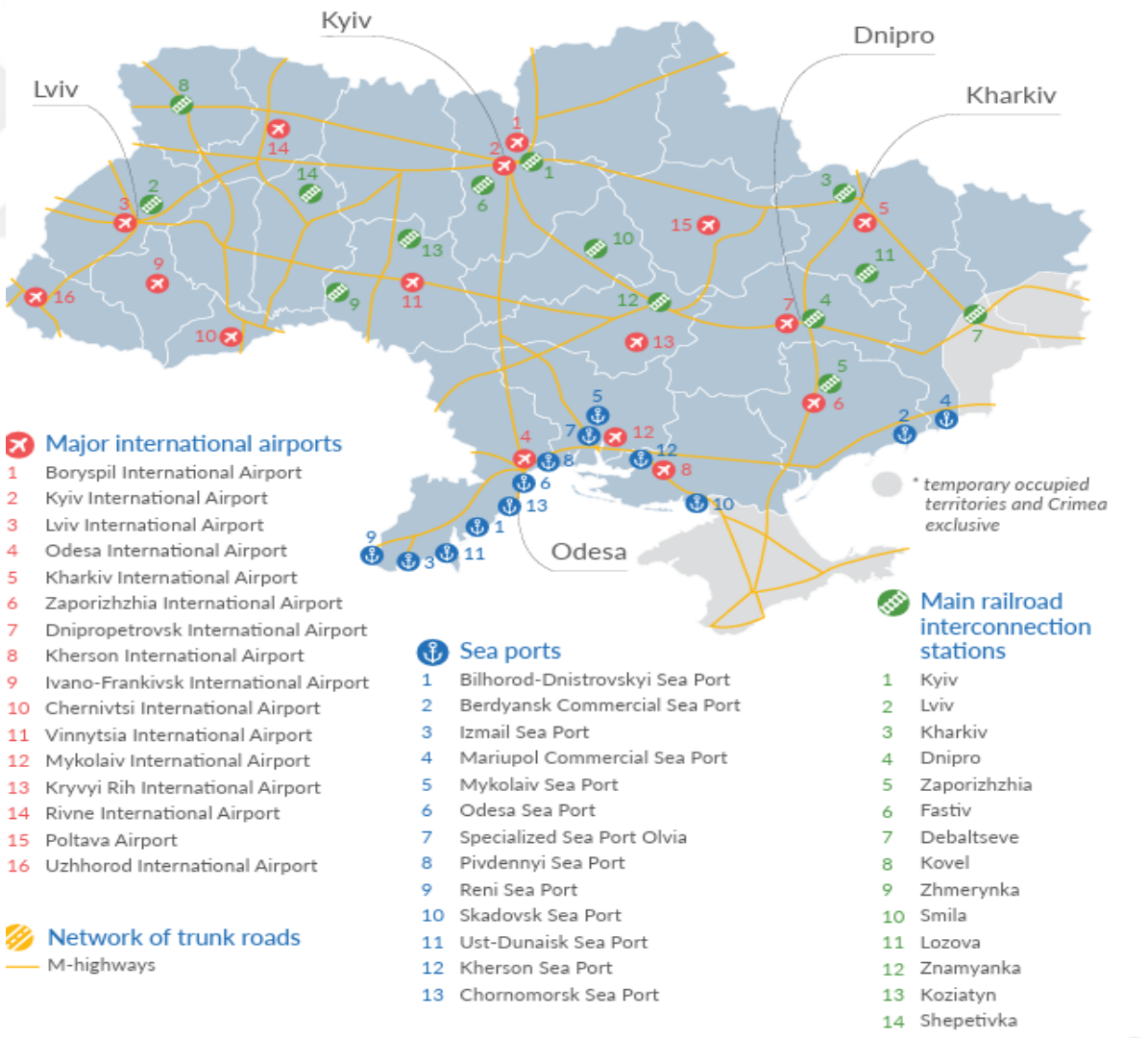

Kaynak. European Comission

Harita 21'de gösterildiği üzere, Ukrayna'nın uluslararası transit taşımacılığında, kara, deniz ve havayolu taşımacılığı ile hem kendine hem de komşularına önemli bir geçiş güzergahı sunduğu görülmektedir. Ukrayna'nın on altı uluslararası havalimanın yanı sıra, on üç limanı ve Ukrayna transit taşımacılığı için önemli bir ağa sahip, ülkenin her yerine uzatılmış tren yolu hatları mevcuttur. Ukrayna'nın demiryolu altyapısı, Avrupa'nın en büyüklerinden biri olmakla birlikte özellikle yük taşımacılığı açısından oldukça elverişlidir. Bu demir yolları, ülke içindeki ulaşımı ve deniz yollarına bağlantıyı sağlamanın yanında; aynı zamanda doğu, batı, kuzey ve güney bölgeleri arasında önemli bir geçit sunan kritik bir altyapıdır. Bu demir yolu ağları, özellikle belirli ticaret merkezlerinden (Kyiv, Lviv, Kharkiv ve Dnipro) geçmekle birlikte liman şehirleriyle de entegre hâldedir. Bunun yanında Ukrayna'nın Chornomorsk, Odesa ve Mykolaiv gibi geniş hinterlanda sahip Avrupa ve Asya arasında deniz ticareti için önemli sayılan limanlara sahiptir. Küresel ticaret, bu limanlarla entegreli olarak karmaşık bir liman ve gemi sistemine bağlıdır. Limanların yanı sıra Ukrayna'nın transit kargo taşımacılığında havayolu taşımacılığı ile de ön plana çıkan bir ülkedir. Bu açıdan Boryspil, Lviv, Odesa ve Kharkiv havaalanları, Avrupa, Asya ve Orta Doğu ile hava kargo bağlantıları açısından büyük öneme sahiptir. Özellikle başkentte bulunan Kyiv Boryspil Uluslararası Havalimanı Ukrayna'nın en önemli hava taşımacılığı merkezidir.

Ukrayna'nın jeopolitik konumu onu Asya ve Avrupa arasında önemli bir transit merkezi ve aynı zamanda komşularının geçiş güzergahı olarak kullanmasına katkı sağlayan önemli bir coğrafi merkez durumundadır. Karayolu, demiryolu, deniz ve hava taşımacılığı açısından zengin bir altyapıya sahip olmasına ek olarak, bölgeler ve büyük güçler arasında bir geçiş güzergahı olması Ukrayna'yı hem Ulaşım ve Ticaret Ağları bakımından önemli kılmakta hem de kendi ticari mallarını küresel pazarlara taşımasını kolaylaştırmaktadır.

Rusya'nın, Ukrayna'yı işgal girişimi ile yukarıda Ukrayna için ifade edilen tüm ticari ağlarının savaştan etkilenerek zarar gördüğünü söylemek mümkündür. Nitekim savaşın başlaması ile birlikte ulaşım altyapısı ciddi anlamda zarar görmekle birlikte; Ukrayna'nın deniz taşımacılığında hem kendi lehine hem de komşu ülkeler lehine ciddi gerilemeler yaşamıştır. Ukrayna transit taşımacılığının neredeyse durma noktasına geldiği bu savaşın etkisi, yalnızca Ukrayna'nın değil aynı zamanda Ukrayna'nın komşularını ve aynı zamanda ticaret yaptığı ülkeleri de ciddi anlamda etkilemiştir. Bu savaşın getirdiği ağır yıkım ve transit yolları blokeleri trafik kıtlığına, tedarik zinciri darboğazlarına ve geleneksel rotaları atlama ihtiyacına yol açarak

taşıma mesafelerinin uzamasına ve aynı zamanda maliyetlerinin artmasına neden olmuştur (European Parliament, 2022).

3.1.5. Ukrayna'nın Doğal Kaynakları ve Stratejik Değeri

Kritik minerallerin ve nadir toprak elementlerinin jeopolitik önemi, küresel enerji geçişleri ve değişen güç dinamikleri bağlamında, küresel piyasalarda ülkelerin politik etkilerini arttıran çok önemli bir coğrafi faktördür. Gelecekteki jeopolitik düzen, enerji, endüstri, mobilite ve askeriye için hayati önem taşıyan temel elementlerin ve minerallerin dünyadaki yataklarına erişime ve bunların kontrolüne bağlı olduğu söylemek mümkündür. Kritik madenler ve nadir toprak element yataklarına erişmek ve bunları kullanmak için gereken malzeme, işleme ve bilgi tedarik zincirleri ile teknolojik yenilik bir ülke için ekonomi ve aynı zamanda refahın temelidir. Dünya üzerindeki bölgesel veya küresel güç olma iddiasında olan tüm devletler; ekonomik, teknolojik, askeri ve hatta ideolojik üstünlük elde etme arayışında maden, mineral ve nadir toprak elementlerinin kaynaklarını görmezden gelemeyecekleri gibi tüm ideolojik jeopolitik hesaplamalarını bu temel üzerine inşa ederler (Baranowski, Jabkowski, & Kammen, 2025).

Kritik maden ve minerallerin son derece önemli olduğu teknoloji çağında Ukrayna, çoğu Avrupa ülkesinin aksine, birçok kritik maden ve mineral yataklarına ev sahip olmanın yanında bu alanda, ekonomik anlamda da ciddi bir potansiyele sahiptir. Maden ve minerallerin kritik olarak adlandırılmasında kullanıldıkları alanın potansiyel etkisi oldukça önemlidir. Buradan hareketle öncelikle maden ve mineral arasındaki temel farka değinmek oldukça önemlidir. Maden, temel anlamda ekonomik değeri olan çoğunlukla endüstriyel işlemler için işlevsel hale getirilen mineral toplulukları veya kayaçlardır. Mineral ise doğal olarak oluşan, belirli bir kimyasal formülü ve düzenli kristal yapısı olan maddelerdir ve kayaçların da temel yapı taşını oluşturmaktadırlar. Örnek olarak bakır ve bir maden olarak tanımlanırken; pirit, kuvars ve kalsit mineral sınıfına girmektedir (Susilawati, 2015).

Ukrayna'nın sahip olduğu coğrafya hem maden hem de mineral açısından oldukça kritik değere sahiptir. Nitekim Ukrayna Jeoloji Araştırması'na göre Ukrayna, dünyanın toplam mineral zenginliğinin %5'ini temsil eden kaynağa sahiptir. Bunun yanında ABD hükümeti tarafından kritik olarak değerlendirilen 50 materyalden 23'ünün Ukrayna'da bulunması da bu toprakları küresel güç mücadelelerinde bir çekişme noktası haline getirmektedir. Bu maden ve mineral varlığı aynı zamanda gelecekteki ekonomik kalkınmayı da temsil etmekte ve bu yataklarının kontörlünü elinde tutan devletlere ciddi bir ekonomik ve aynı zamanda siyasi kazanım sağlamaktadır. Foreign Policy (2022) araştırmasına göre Ukrayna, "8.700'den fazla

incelenen yatak arasında en çok kullanılan 120 endüstriyel mineralin 117'sinin ticari açıdan önemli yataklarına" sahip bir ülkedir. Bu da Ukrayna'yı büyük güçler savaşının bir parçası haline dönüştürmekte ve savaş sonrası barışın tesisini ise oldukça güçleştirmektedir.

Aslında Ukrayna-Rusya savaşında, Rusya'nın Ukrayna'nın doğu bölgelerini ve güney kıyılarını ele geçirmeyi hedefleyerek bir harekat başlaması tesadüfün oldukça ötesindedir. Nitekim Ukrayna'nın maden ve mineral yatakları haritaları incelendiğinde, bu bölgelerin ekonomik açıdan ne kadar değerli olduğunu görmek mümkündür. Dolayısı ile bu bölgeler (şimdi çoğunlukla Rusya tarafından kontrol edilen Ukrayna'nın Karadeniz bölümü de dahil) Ukrayna'nın geleneksel petrolünün yaklaşık yarısını , doğal gazının %72'sini ve kömür üretiminin ve rezervlerinin neredeyse tamamını oluşturuyor. Ukrayna'nın kritik minerallerinin büyük kısmı, özellikle de şu anda yüksek talep gören nadir toprak metalleri, aynı şekilde Donetsk'te ve Luhansk bölgelerinde; Rusya tarafından işgal edilen veya tehdit edilen Ukrayna'nın diğer bölgelerinde bulunuyor.

Ukrayna'nın değerli mineral ve maden yataklarının yanı sıra, Karadeniz münhasır ekonomik alanında da önemli bir enerji potansiyeli bulunduğu bilinmektedir. Ancak 2014 yılında Rusya, Kırım'ı ilhak ederek yalnızca Ukrayna'nın Karadeniz kıyılarını ve münhasır ekonomik alanını değil, aynı zamanda bölgedeki devasa açık deniz hidrokarbon rezervlerinin de tahmini olarak %80'ini kontrolü altına almıştır. Bu durum yalnızca Karadeniz'de bulunan yatakların Rusya'nın kontrolü altına girdiğini aynı zamanda, Karadeniz'in büyük bir alanının da Rusya'nın kontrolüne girdiğini göstermektedir. Buradan hareketle savaşın gidişatını ve geleceğini anlama noktasında Ukrayna'nın yer altı kaynaklarının ne derece önemli olduğunu anlamlandırmak oldukça önemlidir. Nitekim Ukrayna'nın maden ve enerji kaynaklarının dağılım haritaları incelendiğinde savaşın yoğunlaştığı bölgelerde maden ve mineral kaynaklarının da benzer şekilde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu nedenle Ukrayna'nın hangi bölgelerinde hangi maden ve mineral kaynaklarının var olduğu ve bu kaynakların Ukrayna'nın geleceğini ve savaşı nasıl etkileyeceğini bilmek önemlidir.

3.1.5.1. Kritik Mineral Kaynakları

ABD Başkanı Donald Trump'ın *"bölgede barışın sağlanması için önemli bir ilk adım olan Ukrayna ile nadir toprak mineralleri anlaşmasının"* gerekliliğini öne sürmesi, aslında bir tesadüf değildir. Nitekim, Rusya'nın Ukrayna'daki savaşı ve daha önceki birçok çatışmanın gösterdiği gibi, savaşın nedeni temel anlamda enerji kaynakları ve tedarik zincirleridir.

Ukrayna’nın her iki kaynak açısından zengin bir potansiyel göstermesi savaşın temel nedenleri arasında gösterilebilir. Bunun nedeni, fosil yakıt temelli dünya düzeninin; nükleer enerji temelli bir düzene dönüşüm geçirmesi veya hızla yaklaşmakta olan yenilenebilir enerji egemenliğindeki bir geleceğin beklenmesidir. Bu değişime yön verebilmenin yegâne şartı ise nadir toprak element kaynaklarının ele geçirilmesi ya da yönetilebilmesidir. Ukrayna’daki maden ve nadir toprak elementlerine ilişkin dağılım Harita 22’de gösterilmiştir.

Harita 22. Ukrayna Kritik Madenler Haritası

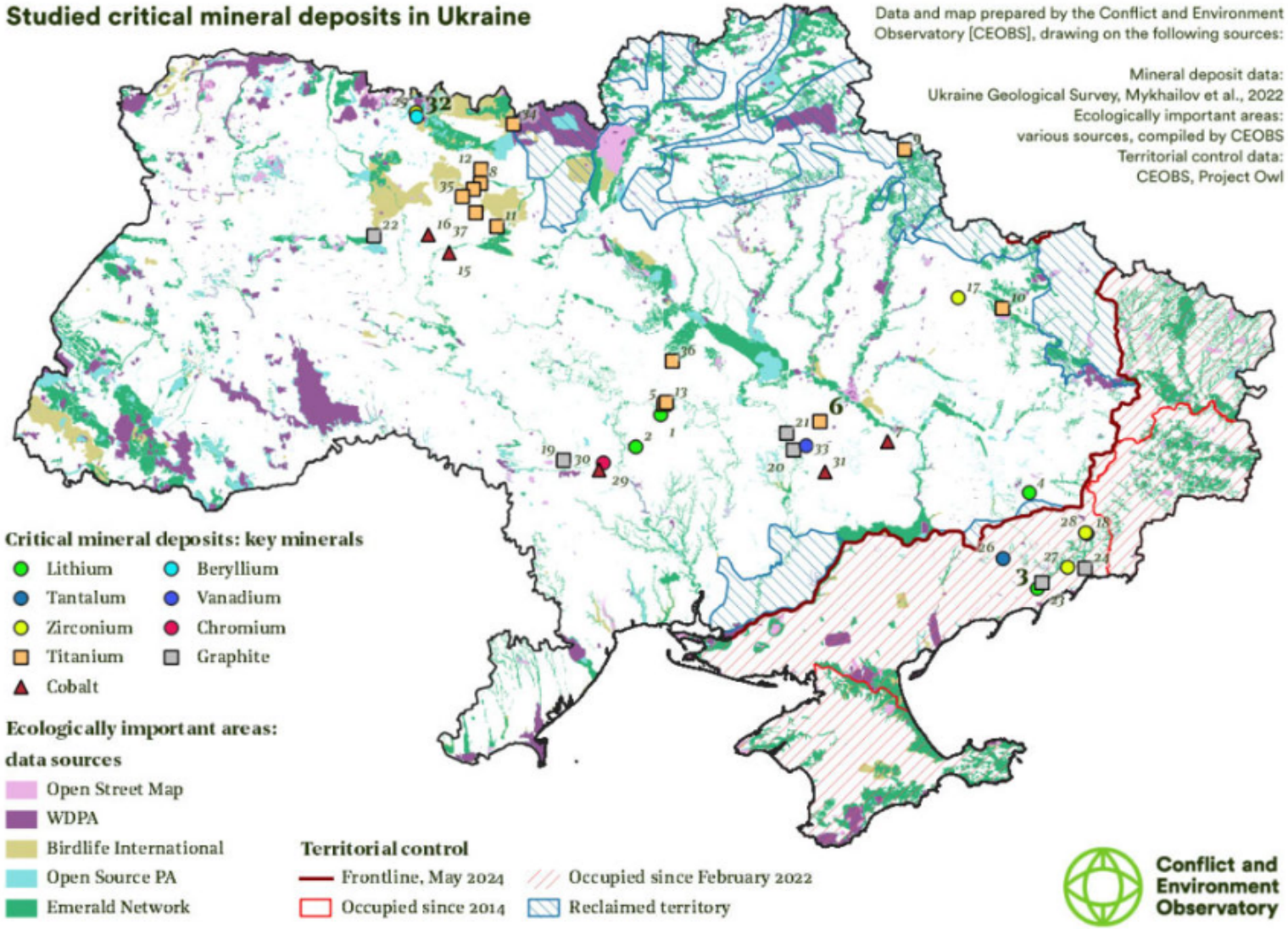

Kaynak. (Conflict and Environment Observatory, 2024)

Harita 22'de gösterildiği üzere Ukrayna kritik mineraller olarak ifade edilen kobalt, zirkonyum, titanyum, tantal, berilyum, grafit, galyum ve uranyum kaynaklarına sahip bir ülkedir. Çağımızın gereksinim duyulan kritik teknolojik malzemelerine özellikle de elektrikli araç pilleri ve bataryalar için kritik yapıyı oluşturan Lityum yatakları; Ukrayna'nın orta ve batı bölgeleri ile Karpatlar bölgesinde, yüksek ısılara dayanaklığı ile bilinen ve elektronik sektöründe kullanılan Tantal ve Berilyum; orta ve güneybatı kesimlerde, savunma sanayi ile nükleer bileşenlerde kullanılan Titanyum ve Zirkonyum; ülkenin orta ve doğu bölgelerinde, pil ve çelik sanayi için kritik bir hammadde olan Grafit, ülkenin orta ve batı bölgelerinde ve nükleer enerji için kritik bir öneme sahip olan ve nükleer enerji için oldukça yüksek bir katma değer sunan Uranyum ise Ukrayna'nın daha çok orta kesimlerinde yer almaktadır. Ukrayna'nın kritik nadir toprak mineral kaynaklarının %50'sinden fazlasının şu anda Rusya'nın kontrolündeki alanlarda olduğu düşünüldüğünde bu bölgenin ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Baranowski, Jabkowski, & Kammen, 2025).

Ukrayna'nın siyasi istikrarsızlığının yanı sıra işgal edilme nedenlerinden biri olan değerli mineral yataklarının varlığı, bu varlıkların Donbas ve Kırım gibi işgal edilen bölgelerde yoğunlaşması, Rusya'nın bu bölgelere olan askeri harekatlarını açıklar niteliktedir. Bunun yanında yalnızca mineral açısından değil madencilik açısından da ciddi bir potansiyel, Ukrayna'nın işgal bölgelerinde bulunmaktadır. Örneğin Donetsk Havzası dünyadaki en önemli Karbonifer kömür havzalarından biridir (Sachsenhofer, ,Privalov, & PAnova, 2012). Bölge aynı zamanda büyük demir cevheri kaynağına sahip olmakla birlikte, manganez, cevher, kireçtaşı açısından da oldukça zengindir. Bu bölge aynı zamanda Karadeniz ve limanlara yakındır ve çelik üretim tesisleri de bu bölgede konuşlanmıştır (Shatokha, 2014).

Maden ve değerli mineraller temelinde ortaya çıkan fiili durum jeopolitik çerçevede, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığı, kaynak jeopolitiği ile açıklamaktadır. Ukrayna'nın sahip olduğu yer altı zenginliklerinin geleceğin teknolojilerinde ekseriyetle kullanılması, bu madenlerin kontrolünü bugünden büyük güçler açısından zorunlu kılmaktadır. Nitekim Rusya'nın saldırganlığı ve ABD başkanının önerdiği "maden anlaşması" aslında kaynak savaşlarının açık bir göstergesi durumundadır. Nitekim Donald Trump başkanlığındaki ABD yönetiminin, Ukrayna'ya güvenlik garantileri karşılığında ülkenin doğal kaynaklarının kullanım tekelini elde etmeyi hedeflemesi, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin örtük nedenlerinden birinin ABD tarafından açıkça istismar edildiğini ortaya koymaktadır. Bu savaş, Ukrayna'nın doğal kaynakları üzerindeki büyük güç mücadelesinin, yalnızca çatışmaların tetikleyicisi değil, aynı

zamanda barış müzakerelerinin de temel belirleyicisi haline dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, ticaret için gerekli olan kaynakların hem çıkarların hem savaşların hem de barışın bir konusu olabileceğini, diplomasi dinamiklerini açısından ortaya koymaktadır.

3.1.5.2. Nükleer Enerji ve Kömür

Nükleer enerji, uzun zamandır devletler arasındaki güç rekabetlerinde enerji piyasalarını karakterize eden jeopolitik dinamiklere karşı bağışık bir sektör olarak kabul edilmektedir. Fakat Rusya'nın 2022 baharında Ukrayna'yı işgal etmesi, bu enerji kaynağı etrafındaki jeopolitik tartışmaların yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun nedeni ise Ukrayna'da bulunan ve savaşla birlikte tehlike altında olan nükleer enerji tesisleridir. Bu tesisler iki şekilde enerji güvenliğine yönelik hem Ukrayna'nın kendi dinamiğinde hem de uluslararası enerji jeopolitiğinde tehlike olarak anlamlandırılabilecek etki yaratmıştır. Ukrayna özelinde, Avrupa'nın en büyük nükleer santrallerinden biri olarak ifade edilen Zaporijya Nükleer Santrali'nin savaş cephesine oldukça yakın olmasıdır. Bu durum santrallerden birinin hedef olması durumunda Ukrayna'nın hem ciddi bir enerji darboğazına düşeceği hem de olası bir nükleer serpintinin bölge üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerdir. Bu olumsuz senaryonun yanı sıra uluslararası enerji jeopolitpğini ilgilendiren bir diğer politik durum ise Rusya'nın tekelinde bulundurduğu nükleer enerji için tedarik zincirini bir silah olarak kullanma ihtimalidir. Bu nükleer enerji tedarik zinciri; Rusya'nın devlet nükleer şirketi Rosatom'un kontrolünde olan uranyum madenciliği, uranyum dönüşümü ve zenginleştirilmesi, yakıt imalatı, santral ve reaktörlerin inşası, işletilmesi, bakımı ve devre dışı bırakılması ile nükleer atıkların depolanması, işlenmesi ve bertarafı gibi karmaşık süreçleri kapsar. Dolayısıyla, savaş nedeniyle tedarik zincirinde yaşanabilecek gecikme veya kesintiler, nükleer tesislerin tamamında ciddi risklerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Ayrıca, Rusya'nın birçok ülkede başlıca nükleer enerji tedarikçisi konumunda olduğu göz önüne alındığında, **Rusya kontrolündeki** tesislere veya mevcut nükleer enerji kapasitesinin Rusya'ya tedarik açısından bağımlı olduğu ülkelere yönelik tehdit, küresel ölçekte yayılan bir risk haline gelebilir. Bu durum, söz konusu ülkelerin enerji güvenliği ve nükleer tesislerin işleyişi açısından öngörülemeyen sorunlarla karşılaşma ihtimalini artırmaktadır (Markard, 2020).

Nükleer enerjinin Rusya tarafından politik bir araç olarak kullanılması olası senaryolardan biri olarak değerlendirilmedi Ukrayna açısından oldukça önemlidir. Nitekim, Ukrayna'nın sahip olduğu nükleer enerji filosu, ülke enerji ihtiyacının %55'sinden fazlasını karşılayarak, enerji ihtiyacına yönelik önemli bir açığı kapatmaktadır (IEA, 2020). Ülkede inşa

edilmiş nükleer tesislerin büyük bir bölümü Sovyetler döneminde inşa edilmiş olsa da tüm reaktörler Rus VVER[7] tasarımını kullanır. Bu durum Ukrayna nükleer enerji tesislerinin bir anlamda Rusya'nın nükleer enerji tedarik zincirine bağımlı olduğunu gösterir. Bunun yanında, Ukrayna genelinde dört sahada kurulmuş 15 üniteden 12'si 1991'deki bağımsızlıktan önce inşa edilmiştir. Bağımsızlığın ardında Ukrayna tarafından üç ünite daha sisteme dahil edilmiştir (Henderson, 2024). Ukrayna'daki nükleer tesislerin dağılımı Harita 23'de gösterilmiştir.

[7] **VVER**, Rusça bir kısaltma olup **"Vodo-Vodyanoi Energetichesky Reaktor"** (Водо-Водяной Энергетический Реактор) anlamına gelir. Türkçe çevirisiyle **"Su-Soğutmalı Enerji Reaktörü"** şeklinde ifade edilebilir. Bu reaktör tasarımı, **basınçlı su reaktörü (PWR)** teknolojisine dayanır ve Rusya tarafından geliştirilmiştir.

Harita 23. Ukrayna Nükleer Enerji Santralleri Dağılımı

Kaynak. (Energoatom, 2025)

Harita 23'de gösterildiği üzere, Ukrayna'nın nükleer enerji santralleri genel olarak ülkenin batı ve güney bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle Zaporijya Nükleer Santrali Avrupa'nın en büyük nükleer santrali olmakla birlikte halihazırda Rusya'nın işgal ettiği alanda bulunmaktadır. Günümüzde Ukrayna, Avrupa'nın en büyük dördüncü nükleer enerji üreticisidir ve Ukrayna'nın nükleer enerji kapasitesi Fransa (%62) ve Slovakya (%52) gibi nükleer bağımlılığı yüksek ülkelerle benzerdir (IEA, 2022). IEA verilerine göre Ukrayna'nın elektrik üretme kapasitesi iki temel üretim kaynağına dayanmaktadır. Bunlar, fosil yakıtların yakılmasıyla ve nükleer reaksiyonlarla elde edilen enerji türleridir. Bunun yanında güneş, rüzgâr ya da akan su gibi doğal kuvvetler üzerinden enerji üretimi de bulunmakta fakat bu enerji kullanımı sınırlı kalmaktadır. Ülkenin elektrik üretim kaynaklarının ve bu kaynakların toplam üretimdeki yeri Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4. Ukrayna'nın Elektrik Üretim Kaynakları

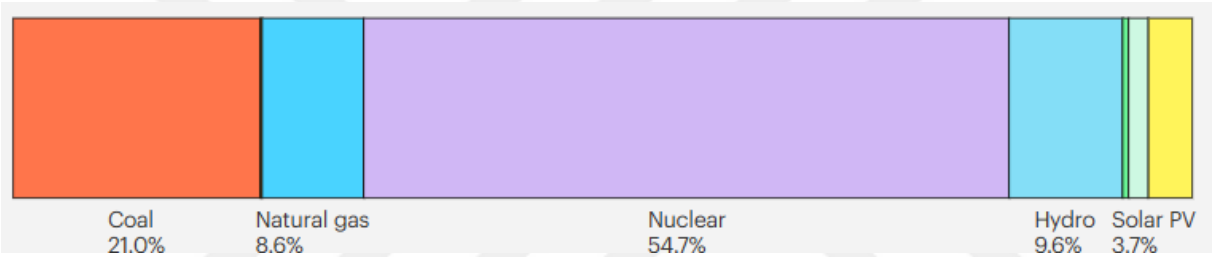

Kaynak. (EIA, 2022)

Şekil 4'te gösterildiği üzere, Ukrayna'nın elektrik üretim kapasitesinin en önemli tedariği %54,7 ile nükleer enerji ilk sırada yer almaktadır. Bunun yanında kömür ile elde edilen enerji ise %21'lik oranıyla ikinci sırada yer almaktadır. Son olarak doğal kaynaklardan elde edilen enerji ise %13,3'tür. Buradan anlaşılacağı üzere Ukrayna genel anlamda nükleer enerjiye bağımlı bir ülke olarak kabul edilebilir. Bunun en önemli nedeni ise ülkenin jeopolitik konumudur. Bunun yanında Ukrayna'nın Rusya ile yaşadığı doğalgaz ithalat problemleri, nükleer enerjiyi bu ülke için daha da stratejik hale getirmiş ve 2014-2022 yılı dönemlerinde Rusya'ya olan %40'lık enerji bağımlılığı sıfıra düşürülmüştür (Kuznetsov, 2020). Dönüşümün bu kadar kısa sürede olmasını sağlayan ise nükleer enerji potansiyelinin bulunmasıdır. Her ne kadar enerji bağımlılığı azalmış olsa da Ukrayna'nın nükleer yakıt tedarikinde Rusya'ya olan bağımlılığı jeopolitik bir zayıflık oluşturmuş ve özellikle Rosatom'un, Ukrayna'nın enerji arzını kesintiye uğratma tekelini elinde tutarak bu durumu stratejik koz olarak kullanabilmiştir (Kuzio T. , 2019). Dolayısı ile Ukrayna'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı azalsa da kendi nükleer tesisleri için gerekli olan ekipmanların temininde bağımlılığı devam etmektedir ve bu durum

halihazırda kullanılan diğer nükleer tesislerin sürdürülebilirliği ve güvenliğini önemli ölçüde arttırmaktadır.

Ukrayna'nın enerji üretiminde %21'lik oranla ikinci sırada yer alan kömür ise Ukrayna'nın hem zenginliği hem de Rusya ile olan toprak sorunlarının nedenlerinden biridir. Nitekim Ukrayna'nın Donetsk Havzası, doğu Ukrayna'da ve Rusya'nın bitişik kısımlarında önemli bir kömür madenciliği bölgesi olmakla birlikte, bugün bu topraklar Rusya'nın ilhak ettiği bölgeler arasındadır. Ukrayna için buradan çıkarılacak kömür başlıca stratejik yakıt, enerji kaynağıdır ve özellikle elektrik enerjisi üretimi ve metalurji olmak üzere önde gelen ekonomik sektörlerin önümüzdeki 300-400 yıl boyunca gelişmesini sağlayabilecek kapasitededir. Nitekim Ukrayna, taş kömürü rezervleri açısından dünyada 7. sırada yer almaktadır (Vivcharenko, 2012). Ukrayna'nın sahip olduğu kömür yataklarının dağılımı Harita 24'de gösterilmiştir.

Harita 24. Ukrayna'nın Kömür Yatakları

Kaynak. (Latz, ve Muhammad, 2024)

Harita 24'de görüldüğü üzere özellikle enerji ve çelik endüstrisi için oldukça önemli olan taş kömürü (Hard Coal), Ukrayna'nın güneydoğusunda bulunan ve halihazırda Rusya'nın işgalinde olan Donetsk, Lugansk, Lysychansk şehirlerinde yoğunlaşmıştır. Bu bölge aynı zamanda Ukrayna'nın endüstriyel altyapısının da yoğunluklu olarak bulunduğu sanayi ve madencilik alanları olmakla birlikte çıkarılan taş kömürünün kullanıldığı da alanlardır. Taş kömürünün yanında Ukrayna'nın Batı ve Orta kesimlerinde (Chernivtsi, Khmelnitsk, Kirovohrad) ise Linyit yatakları bulunmaktadır. Ayrıca Ukrayna'nın Batısı'nda bulunan Liviv'de (Livin-Winn Havzası) ise linyit madenciliği ön plandadır ve çıkarılan linyit yerel enerji ihtiyacını karşılamaya yöneliktir.

Bölge, kömür yatakları bakımından zengin, sanayi üretimi bakımından elverişli olmasına rağmen, kömür madenlerinin yoğunlukta olduğu bölgelerin Rusya'nın ilhakı ile sonuçlanan savaşlara neden olması, Ukrayna'nın başta elektrik olmak üzere çelik üretiminde de ciddi gerilemelere neden olmuştur. İşgal edilen bölgelerden yoksun kalınan kömüre karşın, açığın ithal kömürle kapatılması maliyet artışlarının yanı sıra ciddi zaman kayıplarının yaşanmasına da neden olmaktadır (The Kyiv Independent, 2025). Sonuç olarak, Ukrayna ekonomisinin temel dinamikleri, enerji ihtiyacının önemli bir kısmını artık karşılayamayacak ve bu durum, Ukrayna'nın küresel pazarda ciddi bir gerileme yaşamasının yanı sıra iç ekonomisinde de çöküşe neden olabilecek bir etki yarabilecek potansiyele sahiptir.

3.1.6. Ukrayna'nın Nüfus ve Etnik Yapısı

Soğuk Savaş döneminde Avrupa ve Asya arasında sık sık ideolojik, kültürel ve jeopolitik çatışmaların yaşandığı bir bölge olan Ukrayna coğrafyası (Subtelny, 1999), temelde doğu-batı bölünmesinin (Polonya, Çekoslovakya ve Romanya'nın bir parçası olan batı bölümü ile Çarlık/Sovyet Rusya'nın egemen olduğu bölüm) ve aynı zamanda değişen sınırların da (Büyük Litvanya Dukalığı, Osmanlı İmparatorluğu, Polonya-Litvanya Birliği, Kırım Tatar Hanlığı ve Moskova) bölgesidir (Motyl & Krawchenko, 1997). Ukrayna jeopolitiğinin ortaya çıkardığı siyasi atmosfer, bu coğrafyanın; farklı dini, bölgesel ve dilbilimsel aidiyet boyutlarının oluşmasına neden olmuştur. Sonuç itibari ile de tutarlı bir ulusal kimlik ile aidiyet duygusunun mevcudiyetini sorgulamak oldukça güçtür. Prizel'e (1998) göre, Ukrayna'daki bu farklılıklar, tarihsel deneyimlerin yanı sıra, kolektif hafıza eksikliğinden de kaynaklanmaktadır. Örnek olarak Ukrayna'nın etnik bileşenleri incelendiğinde bunların ya bir etnik Ukrayna ulusal kimliğine (Avrupa kültürü, Rus ve Ukraynalı etnik ve millet-devletlerinin birbirleriyle rekabeti) ya da bir Doğu Slav ulusal kimliğine (Doğu Slav Kimliğinin teşvik edilmesi, Rusya ve

Bağımsız Devletler Topluluğu ile olan bağlantıların vurgulanması) dayandığı görülmektedir (Shulman, 2005). Bu durumun, Ukrayna'nın bağımsızlığının ardından başlattığı ulus yaratma sürecinde, sosyolojik bir çatışma unsuru olarak okumak mümkündür.

Ukrayna'nın kimlik çatışmaları, Rusya'nın ulusal kimlik yaklaşımlarının yanı sıra Avrupa entegrasyonu ile paradoksal bir sorun yaşamaktadır. Bunun bir sonucu olarak Avrupa seçeneğine yaklaşım sosyo-kültürel ve aynı zamanda sosyo-politik anlamda Rusya'dan uzaklaşılacağı anlamına gelmekle birlikte, taraflar arasındaki her seçim, kimlik krizlerini doruğa taşıyacak siyasi şiddet eylemlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısı ile Ukrayna'nın kimlik krizleri aslında Rusya'nın değerlerinde uzaklaşması üzerine temellenen ayrıştırıcı bir dinamiği ifade etmektedir. Bunun olması ise Rusya'nın tüm ulusal kimlik stratejilerine aykırı bir durumdur. Nitekim kimliksel ayrılmanın gerçekleşmesi durumunda Rusya, Ukrayna'nın Batılı değerleri benimseyeceğini ve kendi kimlik stratejilerinden kopacağının bilinci ile hareket etmektedir. Bu durumun olası sonuçlarının engellenmesi için Ukrayna içindeki yerleşiklerin hafızalarının tazelenmesini sağlamanın yanı sıra yeni nesillerin de bu durumdan etkilenmemesine yönelik Ukrayna içinde tedbirler alınması Rusya açısından oldukça önemlidir. Dolayısı ile Ukrayna'nın kimlik krizleri, ulusal değerlerinin ve özlemlerinin Rusya'dan kesin bir şekilde ayrıştırılması üzerine temellenen tarihsel bir geri duruş niteliğindedir.

Ukrayna'da kimliklerin bu denli ayrışması ve Ukrayna'nın temsil ettiği merkezi coğrafi alan birlikte düşünüldüğünde; gerçekten de bu coğrafya üzerinde yaşayanların kimlik ve aidiyet duygularının, ülkenin siyasi geleceğinde hayati öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Ukrayna coğrafyasının temsil ettiği etnik yapının çözümlenmesi hem Ukrayna'nın savaş öncesi dönemde güney ve güneydoğu bölgelerinde yaşanan ayrılıkçı çatışmaları hem de savaş süresinde Rusya'nın iddia ettiği kimlik açıklamalarını destekler nitelikte olacaktır. Öncelikle Ukrayna'nın karakteristik nüfus bilgilerine bakmak önemlidir.

Ukrayna, otuz beş milyondan fazla bir nüfusa sahip olmakla birlikte, aynı coğrafyayı paylaşan bu ülkede yaşayanlar, Ukraynalı olarak anılmaktadır. Ülkede; Ukraynalı %77,8, Rus %17,3, Belaruslu %0,6, Moldovalı %0,5, Kırım Tatarı %0,5, Bulgar %0,4, Macar %0,3, Romen %0,3, Polonyalı %0,3, Yahudi %0,2 olmak üzere bir çok etnik nüfusu temsil eden topluluklar bulunmaktadır. Ukrayna içinde resmi dil Ukraynaca olmakla birlikte Rusça (bölgesel dil) %29,6, diğer (Kırım Tatarcası, Moldovaca/Romence ve Macarca dahil) %2,9 faklı diller de konuşulmaktadır. İnanç anlamında da oldukça farklı dinlere ev sahipliği yapan Ukrayna,

Ortodoks (Ukrayna Ortodoks Kilisesi (OCU), Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesi (UAOC) ve Ukrayna Ortodoks - Moskova Patrikhanesi (UOC-MP) dahil), Ukraynalı Yunan Katolik, Roma Katolik, Protestan, Müslüman, Yahudi nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır. Bunun yanında, nüfusunun büyük çoğunluğu Hristiyan olan Ukrayna, kendini ağırlıklı olarak Ortodoks olarak tanımlar. Ukrayna YunanU Katolik Kilisesi nüfusun %8-10'unu, UAOC ise %1-2'sini oluşturuyor; Müslüman ve Yahudi inanç grupları ise her biri toplam nüfusun %1'inden azını temsil etmektedir (CIA, 2025).

Ukrayna'nın istatistiksel verileri bu ülke hakkında açıklayıcı bilgiler sunsa da, ülkenin siyasi geleceğini belirlemede etnik gruplar ve bu grupların yaşadığı bölgelerin sınırları oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Ukrayna, dilsel olarak Ukraynaca ve Rusça konuşanlar (Arel 1995; Charnysh 2013; Kulyk 2011), etnik olarak Rus, Ukraynalı ve Kırım Tatarı toplulukları (Bremmer 1994; Hale 2008; Kulyk 2001) ile tarihsel olarak Rus İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan veya Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalmış bölgeler (Darden ve Grzymala-Busse 2006; Peisakhin 2010; Himka 2015) arasında bölünmüş bir ülkedir. Bu çok katmanlı ayrışmaların, Ukrayna'yı Batı-Doğu gibi ikili; Batı, Merkez, Doğu ve Güney gibi dörtlü; hatta örtüşen kimlik dinamikleriyle sekiz makro bölgeye kadar parçalayan açıklayıcı bir güce sahip olduğu savunulur (Barrington ve Herron 2004; Birch 2000; D'Anieri 2011). Söz konusu bölünmeler, akademik ve politik analizlerde seçim sonuçları, kitle hareketleri ve özellikle Donbas ile Kırım'daki ayrılıkçı çatışmaların kökenlerini anlamak için sıklıkla temel referans olarak kullanılmıştır. Ukrayna'nın bu bölünmüş yapısı tarihsel olmakla birlikte aynı zamanda günceldir. Öyle ki Ukrayna-Rusya savaşının hem alt yapısı hem de Rusya ilhakları bu tarihsel ve kimliksel ayrışmaya dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Buradan hareketle, Ukrayna'nın sahip olduğu tarihsel ve aynı zamanda kültürel dokunun, Rusya ve onun tarihi ile derin ve karmaşık ilişkilerle günümüz şeklini aldığını söylemek mümkündür. Özellikle Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerinin tarihsel temelli demografik yapısı düşünüldüğünde bölgenin, yüzyıllar boyunca Çarlık Rusya'sı ve Sovyet mirasıyla şekillenen buna ek olarak halklar arasında ortak dil, kimlik ve dini aidiyet temelinde birleşen bir kollektif hafızanın varlığından söz edilebilir. Bu tarihse bağların özellikle Rusya tarafından kullanılması ile günümüzdeki siyasi ve toplumsal ayrışmaların Rusya'nın çıkarına hizmet edecek şekilde Ukrayna'dan ayrıştırıldığını söylemek mümkündür. Nitekim, Kırım'ın ilhakı ile başlayan ve Donbas bölgesinde ayrılıkçı millet söylemleri ile harekete geçirilen ayrışma, bu coğrafyalarda hissedilen kültürel ve kimliksel yakınlığın Rusya tarafından politik

bir araç olarak kullanılması ile ortaya çıkan bir gerçektir ve bir stratejiye dayanmaktadır. Bu bölgenin Rusland olarak tanımlanmasının altında yatan da aslında budur. Diğer taraftan Rusya'nın kimlik temelli ayrıştırma politikasına karşılık batı Ukrayna'nın Avrupa ile entegrasyon hedefinin güzlü bir şekilde desteklenmesi, ülke içinde var olan ikili yapının daha da derinleşmesine neden olmakta dolayısı ile Westland olarak tanımadığımız bölgenin Rusland'dan keskin hatlarla ayrışmasına neden olmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Ukrayna-Rusya savaşını yalnızca jeopolitik bir çatışma değil, aynı zamanda tarihsel aidiyetlerin ve kültürel hafızanın yeniden yorumlandığı bir kimlik mücadelesi ve aynı zamanda büyük güçler mücadelesi olarak okumak mümkündür.

3.1.6.1. Rusya ile Tarihsel ve Kültürel Bağlantılar

Ukrayna'nın kimlik krizlerinin yanı sıra ulusal değerler tarihsel ve kültürel bağlarının inceleme alanı, aslında biraz da Rusya'nın ulusal kimlik yaklaşımları ile incelenmesi gereken bir konudur. Bunun nedeni, Ukrayna'nın kendi ulus devlet inşa etme sürecinde Ukraynalılık üst kimliğini oluşturma politikalarının, sürekli olarak Rusya'nın "odyin narod (Один народ)" (Tek Halk) politikaları ile çatışma potansiyeli oluşturmasıdır. Bu durum Ukrayna'nın kimlik oluşturma politikalarının hız kazandığı dönemlerde, Ukrayna yerleşik Rusların şiddet eylemlerini arttıracak derecede karşılık vermesi ile sonuçlanan bir dizi eylemin oluşmasına zemin olmuştur. Bu nedenle Ukrayna'nın Rusya ile olan tarihsel ve kültürel bağlantılarının Rusların ulusal kimlik stratejileri ile ilişkilendirmek oldukça önemlidir.

Rusların Ulusal kimlik yaklaşımları ile ilgili dört yaklaşım (Kuzio, 2016) aynı zamanda Ukrayna'nın Rus kültür ve tarihi ile olan ilişkisini anlamak açısından yol gösterici olacaktır.

1. **Rus Birlik Kimliği:** Bu anlayış Rusların, imparatorluktan gelen bir halk olarak ya da uluslarüstü bir devlet kurma misyonlarıyla tanımlandığı bir kimlik yaklaşımı ifade etmektedir. Rusya ve Ukrayna Komünist partileri tarafından başlarda öne sürülen bu fikir, özelikle Putin'in başkan olmasının ardından Avrupa'daki aşırı sağ ideolojilerden etkilenerek, Rus milliyetçiliği ile Bolşevizmi bütünleştirildiği "Avrasyacılık" olarak bilinmektedir. Aleksandr Dugin tarafından Rusya'nın kimlik ve coğrafi mekânı için kullanılan bu terim, gücünü, Sovyetler Birliğinin siyasal ve kültürel alanından almaktadır. Dugin'e (2018) göre Avrasyacılık *"Rusya'nın ve Avrasya kıtasının sınırlarının ötesine geçen evrensel değeri olan geniş bir programdır".* Bu programın gerçekleşebilmesi için de mutlak olarak, Ukrayna

kimliğinin Rus kimliği ile özdeşleşmesi gerekmektedir. Buradan hareketle, Ukrayna kimlik krizinin ortaya çıkmasının birincil nedeni Rusya'nın birlik kimliği politikaları ile şekillendirdiği Avrasyacılık anlayışıdır. Nitekim, Ukraynalılık üst kimliğinin tamamlanması, Avrasyacılığın jeopolitik anlamında kesintiye uğraması anlamına gelecektir.

2. **Rus Milleti:** Rusya liderleri Ukraynalıların ve Rusların "odyin narod (Один народ)" tek halk olduğuna inanır ve bu bölgede yaşayan insanların Rus dünyasının bir parçası olması gerekliliğine yönelik politikaları uygular. Ukrayna-Rusya savaşı öncesinde de Rusya Lideri Putin tarafından sıklıkla dile getirilen bu söylem, Sovyet sınırlarında yaşayan halkların, Rusya'nın kültürel aidiyet bağlarının Rus dünyasının bir parçası olduğu fikrine temellenir. Bu durumun aksi politikaları Rusya'nın doğrudan ve dolayları müdahaleleri ile sonuçlanır. Ukrayna'da yeni bir ulus yaratma sürecinde "Rus Milleti" anlayışından her kopuş, Rusya tarafından karşılık bulacak bir dizi yaptırım ile sonuçlanmıştır.
3. **Rus Ulusu:** Rusya'nın ulusal kimlik yaklaşımından bir diğeri olan Rus ulusu yaklaşımı, genel anlamada Rus dilinin Rus olmanın ana belirleyici olarak görüldüğü ve etnik kökene bakılmaksızın bir Rus topluluğu oluşturduğu anlayıştır. Özellikle Rusya devlet başkanı Putin tarafından sıklıkla Ukrayna için de belirtilen bu durum, farklı devletlerde yaşayan ve Rusça konuşan milletlerin ve bu milletlerin yaşadıkları coğrafyaların, Rusya'nın bir parçası olduğunu tezine dayanır. Ukrayna örneğinde Rusya'nın dış politikasının da bu anlayış çerçevesinde geliştiğini belirgin bir gerçektir. Rusya'nın Avrupa ile olan ilişkilerinin iyi dönemlerinde dahi bu söylem, Rus dış politikasının bir parçası olmaya devam etmiştir. 2008 yılında Bükreş'te yapılan NATO toplantısında dahi Putin, Ukrayna'nın yapay bir devlet olduğunu iddia etmiş ve Ukrayna'nın doğu ve güneyinde ciddi bir Rus nüfusun yaşadığını belirtmiştir. Bunun yanında Ukrayna savaşına kadar ki süreçte de bu söylem tarihsel argümanlarla politika olarak devam ettirilmiştir. Bu durum Rusya'nın, yerleşik tarihsel hafızasında belirgin bir şekilde yer edinen ve devlet politikası olarak uygulanan önemli bir kimlik yaklaşımıdır. Nitekim bu yaklaşım Ukrayna savaşının da ana argümanlarından biri olmuştur.
4. **Rusya Ulusal Öz Bilinci (Sobornost):** Rusça kökenli bir kelime olan "Sobornost" toplumsal birlik ve dayanışma anlamına gelir. Sobornost, Rus

ulusal bilincinin yanı sıra Rus kültürünün de temel özelliğidir. Ortodoks Hristiyanlığın yanı sıra tarih ve çevresel koşullar Rusları Sobornost kişileri olarak şekillendirmiştir. Kırsal topluluklar, diğer sosyal, kurumsal kuruluşlar sobornost ilkelerinden daha fazlasını başarmışlardır. Sonrasında, Rus mesihçi fikirlerinin etkisiyle, sobornost kavramı daha genel bir anlam ile felsefi bir zemin kazanmıştır. Rusya'nın 20'nci ve 21'inci yüzyıllarda yaşadıkları siyasi olaylar, sobornost için felaket olarak tanımlanmıştır. Bunun nedeni ise Modern Rus toplumunun bu yüzyıllarda parçalanmasıdır. Bu durum sobornost kavramının toplumsal düzlemde kırılması anlamına gelmektedir ki bunun sonucunda da sobornostun canlandırılmasına yönelik ciddi anlamda metodolojik düşünceler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunun nedeni ise ulusal anlamda hayatta kalma dürtüsünün sobornost ile mümkün olabileceğine olan yoğun inançtır (Parilov, vd, 2021). Ukrayna Rusya savaşının kültürel dinamiklerinde de bu kavramın etkisi ile karşılaşmak mümkündür. Nitekim sobornost ile ifade edilen toplumsal birlik, Rusça konuşulan ve aynı zamanda Rus kültürü ile yaşayan tüm toprakları ifade etmektedir. Bunun yarattığı düşünce etkisi ise, Sovyetler birliğinin dağılması ile ortaya çıkan devletlere rağmen, bu coğrafyaların Rus kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğu inancıdır. Bu inanç siyasi söylemin her zaman bir parçası olagelmiştir. 2016 yılında Ukrayna krizinin gündemde olduğu ve aynı zamanda Rusya'nın Suriye'de faaliyetlerini arttırdığı bir dönemde katıldığı Rusya Coğrafya Topluluğu ödül töreninde Putin, "Rusya'nın sınırları hiçbir yerde bitmez diyerek" aslında hem Rusların hem ulusal kimlik yaklaşımına hem de sobornosta yönelik önemli bir açıklama yapmıştır.

Görüldüğü üzere; Rus kimliği, Rus milleti, Rus ulusu ve Rusya ulusal öz bilinci, Ukrayna'nın Rusya ile olan tarihsel ve kültürel bağlarına ve onun bir parçası olduğuna dair geniş bir inanış taşır. Bu inanış aslında güçlü tarihsel dinamiklerle temellenen ve adeta Rusya'nın himayesinde açıklanan bir Ukrayna perspektifi çizer. Rusya'nın Ukrayna için çizdiği bu perspektif aslında coğrafi yakınlığın bir sonucudur. Nitekim her iki ülke karmaşık tarihsel süreçleri birlikte yaşamış, ortak bir mirasa dayanan kültürel inanışları birlikte inşa etmişlerdir.

Kültürel ve dini etkileşimler anlamda bakıldığında Ortodoks Hristiyanlığın iki toplumun kimliğinde merkezi bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bunun yanında Ukrayna'nın

başkenti Kiev'de bulunan Pechersk **Lavra Manastırı** gibi dini yapılar, Ortodoks mirasının ortak sembolü olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında ülkelerin yetiştirdikleri sanatçılar da her iki ülkenin edebiyatına katkı sunmuşlardır. Örneğin dünyaca ünlü yazar **Nikolay Vasilyeviç Gogol** Ukrayna'da doğmuş fakat Rusça eserler ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak ülkeler kimlik politikaları açısından incelendiğinde de ortak birçok noktayı görmek mümkündür. Örnek olarak Ukraynaca ve Rusça, Doğu Slav dil ailesine ait olmakla birlikte zamanla farklılaşmışlardır. Ukrayna'nın her yerinde her iki dilin yoğun bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür.

Ukrayna ve Rusya arasındaki tarihsel ve kültürel bağların, iş birliğinin yanı sıra aynı zamanda çatışma dinamikleri ile açıklamak mümkündür. Her iki ülkenin sahip olduğu tarihsel, dini, kimliksel ve kültürel ortak miras, modern ulus-devlet inşası sürecinde ayrışmalarının da temelini oluşturmaktadır. Bu ayrışmanın, coğrafi olarak Rusya'ya yakınlığı nedeniyle sınır şehirlerinde başladığı söylenebilir. Zira bu bölgenin 'Rusland' olarak tanımlanmasının altında yatan temel dinamik de budur. Öte yandan, Rusya sınırlarından uzaklaşıp Avrupa sınırına yaklaştıkça, milliyetçi söylemlerin Rusya karşıtı bir tutumla bütünleştiği görülür. Bu durum, 'Westland' bölgesinin genel karakteristik özelliklerini de yansıtmaktadır. Her iki coğrafi ayrım aslında her iki ülkenin sınırlarının kültürel geçişkenliğini göstermekle birlikte, aynı zamanda ulus devlet anlayışı ile ayrışmak istediklerini de açıklamaktadır. Bu temelde Ukrayna'nın Rusya ve Avrupa sınırlarındaki kültürel miras ayrışmasının bilinmesi önemlidir.

3.1.6.2. Doğu-Batı Ayrımı ve Etnik Gerilimler

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve on beş bağımsız devletin kurulmasıyla, sosyal ve kültürel kimlikler ve bunların değişimi, sürekliliği ve siyasi tutum ve davranışlar üzerindeki etkisi, özellikle Ukrayna düzeyinde önemli akademik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Nitekim önemli bir sapma olarak, 1991'den sonra Ukrayna, sosyal bilimciler tarafından yapılan kimlik çalışmalarının neredeyse merkezindedir. Bunun nedeni, Sovyetler Birliği döneminde etnik aidiyetin Sovyet pasaportlarında önemsiz sayılması ve Ukrayna'nın bağımsızlığı sonrasında etnik grupların kendilerini (özellikle etnik Rus olarak tanımlayanlardan) siyasi tutum, sosyal davranış veya başka yollarla nasıl ayrıştıracaklarını belirleme çabasıdır. Açıklığa kavuşturulmak istenen temel soru ise Ukrayna SSBC'sindeki Ukraynalılar ve Ruslar arasında etnik çatışma belirgin olasılıkları üzerinedir (Minakov, Kasianov, & Rojansky, 2021).

Modern Ukraynalılık kimliği şüphesiz Sovyet ulus politikalarının belirli yönleri göz önünde bulundurulmadan tam olarak anlaşılamaz; zira bu politikaların mirası, hem "Sovyetlik"

kimliğinin korunmasında hem de bunun reddedilmesinde bugün hâlâ görünür olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ikili durumun yaşanmasında da ülkenin sınırlarının hangi ülkeye komşu olduğu oldukça önemlidir. Öyle ki Ukrayna; etnik kimlikler, dil politikaları ve jeopolitik tercihler ekseninde derin bir toplumsal bölünmeyi temel anlamda Doğu ve Batı sınırlarında keskin olarak yaşayan bir ülkedir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Donetsk ile Luhansk bölgelerindeki silahlı çatışmalar ve sonrasındaki ilhak, sıklıkla "Rus Dünyası" ile "Ukrayna siyasi projesi" arasında etnik temalar içeren bir çatışma ve ele geçirme olarak tasvir edilmektedir.

Ukrayna'nın Rusya sınırında bulunan Oblastlar, analiz düzeyi açısından literatürde iç faktörlerin etkisinde gelişen bir iç savaş olarak adlandırılırsa da özellikle dış faktörlerin etkisine dikkat çekilir (Pikulicka ve Sakwa, 2015). Bu dış faktörlerden kasıt tamamen Rusya'dır. Rusya, her ne kadar Ukrayna'yı parçalama ya da "başarısız bir devlet" haline dönüştürme, NATO'ya yakınlaşma politikalarını saptırma ya da engelleme, iç işlerinde münhasır bir devletin iç politikalarına dolaylı müdahale edebilme yeteneğini bu bölgede inkâr etse de çeşitli uluslararası ve bağımsız Rus kaynakları, Rusya'nın bu bölgedeki olaylarda düzenli birlikleri ile müdahil olduğunu doğrulamaktadır (Laruelle, 2019; Sutyagin, 2015).

Luhansk ve Donesk aslında tam anlamıyla Ukrayna'da var olan iki baskın düşünceyi ve bu düşünceler nedeniyle aşırı kutuplaşmış bir toplumsal bölünmeyi ifade etmektedir. Risch (2022) bu ayrışmayı "Rus Baharı"; Yudina ve Verkhovsky, (2019) "Novorossiya'nın şiddetli ütopyası" olarak nitelendirse de bölgede iç savaşın gerçekleştiğine dair izleri görmek mümkündür. Literatürdeki bölünmüşlüğün aksine Luhansk ve Donesk olaylarını dış faktörlerle biçimlenen bir iç savaş olarak tanımlanabilir. Bu iç savaşın temel dinamiğinde ise etnik grup çatışmalarından ziyade aynı etnik gruba mensup iki farklı grup arasındaki görüş farklılıklarının sebep olduğu söylenebilir. Rusland olarak adlandırılan Ukrayna bölgeleri, ülkenin geleceğinin Rusya ile entegrasyonu savunan ve AB ile NATO'nun bölgede varlığını reddeden bir perspektif benimserken; Westland ise Ukrayna'nın Batı'ya entegrasyonunu, Avrupa değerlerini, sosyal yapısını benimseyen ve NATO'nun koruyucu şemsiyesini gerekli gören bir vizyon çizer. Ayrışma ise bu iki düşünce etrafında keskinleşir ve taraflar ülke kaderine dair kendi düşüncelerinin doğru olduğuna dair şiddet eylemlerine başvurur.

Luhansk ve Donesk olayları ya da bir diğer ifade ile doğu ve batı ayrımı, zaman zaman sekteye uğrasa da tam anlamıyla Ukrayna bağımsızlığı ile oluşturulmaya çalışılan; ulusal kimliğin parçalanmasını temsil eden bir süreci yansıtmaktadır. Çünkü bu sürecin ortaya

çıkardığı en net sonuç, Ukrayna aşırı sağının yükselişidir. Nitekim, Maidan olayları ile ana akım milliyetçi grupların siyasetteki yükselişi, kitle iletişim araçlarının etkin kullanımı ile genişlemiş, bu durumda Ukrayna'nın batısında bulunan halkın kollektif hafızasını Rusya karşıtlığında şekillendirmeye başlamıştır (Ishchenko, 2018). Bunun yanında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Ukrayna'nın batısında zaten kötü olan Rusya algısını düşmanlaştırmış bu da beraberinde Rusya karşıtlığı etrafında birleşen örgütlerin "aşırı" olarak nitelendirebileceğimiz davranışlarının normal görünmesine neden olmuştur. Bu duruma ek olarak Ukrayna radikal milliyetçiliğinin tarihi geleneğine başvurarak Ukraynalı milliyetçilerin etrafında toplanabileceği figürleri ön plana çıkarması ve bu figürleri yüceltilmesi de Ukrayna'nın doğu bölgelerinin ayrıştırılmasının politik alt yapı sürecini hazırlamıştır. Bu politik süreçler Ishchenko'nun (2018) da belirttiği gibi daha fazla anti-Komünizm, Rus dilinin kamusal varlığının marjinalleştirilmesi, Rusya ile uzlaşmaz bir yüzleşme, "beşinci kol" ile herhangi bir uzlaşmaya karşı direnç ve "Rus yanlısı" nüfusa karşı kurumsallaşmış ayrımcılığı tetiklemiştir. Luhansk ve Donesk yani doğu ve batı ayrımı ve şiddet olayları bu politik sürecin bir sonucu olarak ortay çıkmıştır.

Ukrayna'nın Westland ve Rusland arasındaki bölünmüşlüğünün tarihsel sınır mirası ve komşu güçlerin jeopolitik rekabetiyle doğrudan ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Ülkenin Batı bölgesi Avrupa entegrasyonunu benimseyen bir düşünce yapısı sergilerken; Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ise Rusya'nın bölgesel nüfuz mücadelesinin odak noktası konumundadır. Bu politik durumunu Ukrayna'nın ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit etmeye devam ederken sınır ve komşuluk ilişkilerinin bir ülke için ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Bu nedenle Ukrayna jeopolitiğinin bütüncül yapısının Ukrayna'nın sınırları ve komşuları ile olan ilişkileri dinamiğinde şekillendiğini/şekilleneceği söylenebilir.

3.1.7. Ukrayna'nın Sınırları ve Komşularıyla İlişkileri

Ukrayna bulunduğu konum itibari ile kuzeyinde Belarus, batısında Slovakya kuzeybatısında Polonya, güneybatısında Macaristan, Romanya ve Moldova ile doğu sınırında Rusya ile komşu olan bir ülkedir. Bunun yanında, Karadeniz bağlantısı sayesinde Türkiye, Bulgaristan ve Gürcistan ile doğrudan bağlantı kurabilen bu ülke, Rusya işgalinin başlamasıyla birlikte komşularıyla olan ilişkilerin ve yakın çevre politikalarının bir devlet için ne kadar hayati önem taşıdığını ortaya koymuştur. Nitekim bu süreçte, Kiev yönetimine karşı güvenilir bir ortak gibi davranan Belarus'un, Rusya'nın tam ölçekli işgaline sınırlarını açmasına karşılık

Ukrayna'nın Avrupa komşularının sınırları üzerinden tam destek sağlaması komşuluk ilişkilerinin stratejik değerini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Ukrayna'nın Rusya ile olan kara sınırı, 1991 yılındaki bağımsızlığın ardından belirlenmiş ve 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Donbas bölgesindeki çatışmalar nedeniyle fiilli olarak değişikliklere uğramıştır. Buna rağmen Ukrayna'nın Rusya ile olan sınırı yaklaşık 1,974 km'dir (CIA, 2023). Ukrayna'nın kuzey komşusu olan Belarus da benzer şekilde 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından belirlenen sınırları kabul etmekle birlikte, Ukrayna ile arasında 1,084 km kara sınırı bulunmaktadır. Diğer taraftan Ukrayna'nın Avrupa sınırları da Polonya, Slovakya, Macaristan ve Romanya'nın toplam sınırı yaklaşık 1,376 km'dir.

Ukrayna, temel anlamda "pragmatik ve öngörülebilir bir komşuluk politikası geliştirme" politikalarını AB'ye endeksleyen ve başta güvenlik olmak üzere ekonomik ve aynı zamanda askeri eksenini Batı'ya entegre etme politikaları uygulayan bir ülkedir. Bunun yanında savaştan sonra bu stratejik yönelimini daha da derinleştirerek, yapılanma sürecini tam anlamıyla AB ve NATO standartlarıyla uyumlu bir hale getirmeye çalışmaktadır. Ukrayna'nın bu politik tercihi, temel anlamda 2014 yılında yaşanan Maidan olayları ve sonrasında Batı yanlısı hükümetlerin iş başına geçmesi ile açıklanabilir. Bu politik eksen, 2022'de Rusya'nın başlattığı işgal sonrasında Ukrayna'nın geri döndürülemez bir şekilde Batı komşuları ile olan ilişkilerin stratejik bir hal almasına neden olmuştur. Savaş ile Ukrayna; Belarus ve Rusya ile tam bir kopuş yaşarken, AB, NATO ve Türkiye gibi ülkelerle savaş öncesi döneme kıyasla daha stratejik sayılabilecek toprak bütünlüğünü koruma ve egemenliğini güçlendirme ilişkileri yürütmeye başlamıştır (European Commission, 2023).

Halihazırda Ukrayna'nın Belarus ve Rusya'ya karşı güvenlik endişelerinde temellenen ve savaşla sonuçlanan komşuluk ilişkileri yürüttüğünü ve bu durumun, Ukrayna'nın Batı ile kurumsal entegrasyonunu hızlandıracağını söylemek mümkündür. Özellikle NATO'nun "Gelişmiş Savunma İnisiyatifleri" kapsamında bu ülkeye sağladığı destekler Ukrayna güvenlik anlayışının Batı ile tam entegrasyonuna, NATO'ya üyeliğe ve Rusya'nın sınır politikası olan, "yakın çevre" (near abroad) doktrine yönelik bir koruma şemsiyesi sağlamayı hedeflemektedir (Tsygankov, 2016).

Görüldüğü üzere Ukrayna'nın sınırları, komşuları ve komşuları ile olan ilişkileri bu ülkenin dış politikasını belirleyen en önemli neden olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim

Ukrayna'nın kültürel anlamda AB'ye ve askeri anlamda NATO'ya olan ilgisi Rusya ve Belarus gibi iki komşu devletten gelen tehlikelerle şekillenen bir tehdit unsuru yaratmakta ve Ukrayna'yı ise bu tehdide karşı diğer komşu ülke ya da örgütlerle anlaşmalar yapmasına neden olmaktadır. Ukrayna'nın geleceğini belirleyen bu dış politikası karşısında belirgin bir etkiye sahip olan Rusya sınır anlaşmazlıklarının anlaşılması bu nedenle oldukça önemlidir.

3.1.7.1. Rusya ile Sınır Anlaşmazlıkları ve İşgal Dinamikleri

Ukrayna'nın Rusya ile sınır anlaşmazlıkları, 2014'te Kırım'ın ilhakı ve Donbas'taki çatışmalarla somutlaşan işgal politikaları bağlamında şekillenmiştir. Bu süreç, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında hegemonya kurma stratejisini tanımlayan ve uluslararası ilişkiler literatüründe yaygın kabul gören yakın çevre doktrini'nden kökenini almaktadır. Rusya'nın yakın çevredeki ülkeler üzerinde özellikle önemli bir etkiye sahip olduğu yaygın olarak bilinen bu doktrin, Rus diplomasisinin yanı sıra Rus dış politikasının da en önemli hareket merkezini oluşturmaktadır. Her ne kadar uluslararası ilişkilerde birçok devletin çevre ülkelerle etkileşim konusunda kendi kavramları olsa da Rusya'nın komşu ülkeleriyle ilişkilerinde siyasi, ekonomik veya güvenlik çıkarlarının yanı sıra aynı zamanda tarihi, kültürel ve insani açılardan da ilişkiler söz konusudur. Rus dış politikası yakın çevre doktrini ile aynı zamanda ikili ve çok taraflı ilişki biçimleri bu hedefler etrafında şekillenen Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu, Gümrük Birliği, Avrasya Ekonomik Topluluğu ve daha sonra Avrasya Ekonomik Birliği, Belarus ile Birlik ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün kurulması da dahil olmak üzere yakın çevresindeki bölgesel entegrasyonunu da bu temel anlayış ile teşvik etmiştir (Huaşeng, 2021).

Her ne kadar yakın çevre doktrini eski Sovyet tabii alanına indirgenmiş politikaların Rusya'nın bu devletlerle ilişkilerine önemli boyut kazandırmış olsa da bu doktrin de Ukrayna özel bir alan kaplamaktadır. Bunun nedeni ise Ukrayna'nın jeopolitik konumu ve bu jeopolitik konumunun Rusya'ya sağladığı stratejik üstünlüklerdir. Rusya'nın Ukrayna coğrafyasındaki varlığı ve bu bölgedeki egemen gücü kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda yönlendirme arzusu, başta güvenlik paradigmalarını yeniden şekillendirme olmak üzere, Batı karşısında asimetrik bir üstünlük elde etmesine ve bölgeyi enerji koridorları (ör. Karadeniz doğalgaz rezervleri) ile askeri üsler (Sivastopol gibi) üzerinden stratejik bir kaynak havuzuna dönüştürmesine olanak tanımaktadır. Bu durum ise Ukrayna'nın stratejik anlamda Batı'ya her yakınlaşması sırasında sınır anlaşmazlıkları ve işgal dinamiklerini harekete geçirmektedir.

Rusya'nın 2014'ten bu yana Kırım'ın ilhakı ile başlayan ve Donbas'taki ayrılıkçı hareketlerin desteklenmesi ile devam eden kasten tasarlanmış bir dış politika stratejisi olarak

uyguladığı sınır anlaşmazlıkları, yalnızca 'yakın çevre'de hegemonyasını pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda askeri-sanayi kompleksini güçlendirme ve enerji kaynaklarının kontrolünü merkezileştirme gibi iç politikalarını yeniden yapılandırmasını da zorunlu kılmıştır. Bu durum, Rusya'nın hem dış politikada asimetrik üstünlük sağlama hem de ekonomik kalkınmasını jeopolitik çıkarlarla senkronize etme hedefini yansıtmaktadır. Böylece yakın çevre doktrinine fiili anlamda topraklar katmanın yanında, stratejik anlamda küresel piyasalara yön verecek bir kaynağa sahip olmaktadır. Bu durumun tersi düşünüldüğünde ise bu durum Batı için askeri-sanayi kompleksinin tedariki için Rusya'ya bağımlılığı arttırmakta, enerji gibi hayati öneme sahip kaynaklarının kontrolü ve geçiş güzergahlarını Rusya'nın hakimiyetine bırakmaktadır (Huaşeng, 2021)..

Rusya ile sınır anlaşmazlıkları ve işgal dinamikleri Ukrayna açısından iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi açısında değil genel anlamda Batı'ya ve onun askeri gücü NATO'ya karşı ileride muhtemel bir savaşa şimdiden hazırlıklı olma girişimi olarak düşünülebilir. Nitekim bu bölgelerin kontrolü Avrasya'nın askeri paydaşları arasında hava, kara ve deniz hâkimiyeti mücadelesinin merkezi alanı anlamına gelmekte ve bu bölgelere sahip olan ülkelerin de karşı ülkelere hakimiyet kurabilme kapasiteleri artmaktadır. Ukrayna'nın bu sınır bölgelerinin kaybının algısı yalnızca Ukrayna politik hayatında değil aynı zamanda Avrupa ve NATO tarafından takip edilen bir konu olduğunda Ukrayna'nın Barı sınır komşuları ile olan ilişkilerinin incelenmesi de önemlidir.

3.1.7.2. Polonya ve Türkiye ile Stratejik Ortaklık

Ukrayna-Rusya savaşı yalnızca iki ülke ordularının karşı karşıya geldiği bir savaş değil aynı zamanda Kafkaslardan Avrupa'ya, ABD'den Uzakdoğu ve Ortadoğu ülkelerine kadar, çok denklemli bir stratejik alan yaratan ve bu alan üzerinde her devletin ayrı ayrı çıkarı bulunan bir bölgeyi temsil etmektedir. Her ne kadar bu savaşın temel nedenini, Rusya'nın güvenlik perspektifini şekillendirdiği Rusland bölgesi ile Batı'nın güvenlik anlayışını temsil eden Westland sınırlarının üst üste gelmesi olarak ifade etsek de; Ukrayna'nın stratejik konumu ve küresel sistemdeki önemi göz önüne alındığında, savaşın çok taraflı, çok amaçlı ve çok katmanlı yapıya sahip olduğunu söylenebilir. Görünürde bu savaş yalnızca egemen toprak ile ulusal kimlik arasındaki karmaşık ilişki tarafından şekillenen bir çatışma olsa da bu çatışmanın taraftarlarının yalnızca iki ülke olmaması savaşın sonuçlarının da sadece iki ülkeyi ilgilendirecek jeopolitik etkiler yaratacağı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle bu savaşın

olası etkilerinin özellikle birincil aktörler üzerinden açıklanması oldukça önemlidir. Bu taraflar sırasıyla, Polonya, Belarus, Türkiye, ABD, AB ve NATO'dur.

Ukrayna-Rusya savaşının birincil etkilerinin en fazla yaşandığı taraf Polonya'dır. Gerçekten de Polonya, savaşın nedenleri ve sonuçları ile açıklanabilecek politik adımlarının yanı sıra bu savaşın Avrupa için hangi kötü senaryolar yaratacağının da açıklayıcısı bir ülke konumundadır. Öyle ki Polonya'nın Ukrayna'daki savaşa doğrudan müdahil olmasını gerektirecek Rusya ile olan birçok tarihsel travması bulunmaktadır. Polonya'nın bu savaştaki gerçek saplantısı aslında, Rusya ile doğrudan bir sınır istemeyişinden kaynaklanmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya entelijansiyasının travmaları, tarihin yeniden tekerrürünü önlemek için Ukrayna açısından her türlü adımın atılmasını bir zorunluluk olarak görmelerine neden olmuştur. Aslında Polonya-Ukrayna arasında da ciddi anlamda sorun olabilecek hatta "soykırım" olarak nitelendirilebilecek olaylar yaşanmıştır (Snyder, 2003; McBride, 2016). Fakat Rusya ile olası karşı karşıya gelme durumu; Polonya açısından Ukrayna ile olan tarihsel hesaplaşmaların şimdilik ertelenmesini gerektirmektedir.

Polonya'nın İkinci Dünya Savaş'ındaki Sovyet travması ve aslında bugün Ukrayna'yı bu denli desteklemesinin de temel dayanağı Eylül 1939 işgalidir. Almanya'nın aksine, Sovyetler Birliği Polonya'ya resmen savaş ilan etmeden işgale başlamış ve hem Almanya hem de Sovyet orduları ile yüzleşmek zorunda kalan Polonya askerlerinden yaklaşık iki yüz elli bini Sovyet ordusu tarafından esir edilmiştir. Bu esirler arasında yüksek rütbeli askeri figürlerin yanı sıra, toplumun önde gelen doktor, profesör, gazeteci, rahip ve sanatçı gibi isimlerinden oluşan 14,000'den fazla subay da vardır (Hinsey, 2011). Sovyet etkisi altına giren Polonya'nın bu seçkin grubu, birkaç ay boyunca Kozelsk, Ostashkov ve Starobelsk'teki üç özel NKVD savaş esiri kampında; sonra son olarak 1939 Kasım sonu - Aralık başı ile 1940 Mart ortası arasında aileleri ve arkadaşlarına mektup yazabilmişler ve daha sonra bu askerlerden bir daha haber alınamamıştır (Cienciala, vd, 2007). Haziran 1941'de Almanların Barborosa harekatı ile Polonya'yı işgal etmesinin ardından Almanya Propaganda Bakanı Joseph Goebbels Katyn Ormanı'nda bulunan Polonyalı askerlerin toplu mezarlarını ifşa etmiş ve kaybolan askerlerin cesetleri ortaya çıkarılmıştır. Polonya'ya göre, bulunan toplu mezarlar kaybolan askerlerin sadece bir kısmını oluşturmakla birlikte bu durum Sovyetler tarafından katı bir şekilde reddedilmiştir (Jażborowska, 2008). Bu katliamda öldürülen entelektüel kesimin kaybı ve olayın etkisinin bugüne kadar sürmesi, Polonya'nın Rusya ile sınır komşusu olma ihtimaline karşı duyduğu tarihsel tepkiyi derinleştirmiş, bu durum Ukrayna'nın Rusya'ya karşı verdiği

savaşta Polonya'nın koşulsuz desteğinin önünü açmıştır. Polonya aydınlarının sistematik biçimde yok edildiği bu katliam, ülkede Rusya karşısında köklü bir travma yaratmıştır. Katliama ilişkin toplu mezarlar, Resim 1'de gösterilmiştir.

Resim 1. Katyn Orman'ında Alman İşgal Güçleri Tarafından Ortaya Çıkarılan Toplu Mezarlar, 1943

Kaynak. (Cienciala, vd, 200, s. 120-150)

Resim 1, 1940 yılında Sovyet gizli servisi NKVD tarafından gerçekleştirilen Katyn Katliamı'nın kanıtlarını göstermektedir. Polonyalı asker, subay ve aydınların toplu infazıyla sonuçlanan bu olayda, yaklaşık 22.000 kişi katledilmiş ve kurbanlar gizli mezarlara gömülmüştür. SSCB'nin uzun yıllar suçu reddetmesine rağmen, 1990'larda açığa çıkan belgeler ve bu görseller, katliamın şüphelilerine dair Sovyet yönetimini ciddi anlamda sorunlu tutmaktadır. Fotoğraflar, Polonya'nın kolektif hafızasında derin izler bırakmasının yanında

Ukrayna'nın Rusya ile olan savaşında keskin bir şekilde Polonya'nın Ukrayna'nın yanında yer almasına katkı sağlamıştır.

Sovyet işgali altındaki Polonya bu katliamın ortaya çıkmasından önce de kitlesel anlamda önemli zorluklara katlanmışlardır. İşgal ile birlikte birçok Polonyalı direnişçiler, entelektüeller ve siyasi muhalifler, Rusya içinde başta Sibirya olmak üzere birçok çalışma kampına sürgüne gönderilmiştir. Bunun yanında yerel halkın topraklarına el koyulmuştur (Cienciala, vd, 2007).

İkinci Dünya savaşı sırasında Polonya yalnızca Sovyet işgali ile değil aynı zamanda Alman işgali altında da çeşitli zorluklarla yaşamak zorunda kalmıştır. Fakat Sovyetlerin Polonya halkı üzerinde bıraktığı psikolojik etki, Almanya'nınkinden çok daha baskın haldedir. Bugün Polonya'nın, Rusya ile yeniden sınır olmak istememesinin nedenlerini yakın tarihin derinliklerinde anlamak mümkündür. Polonya'nın Sovyetler ile yaşadığı tarihsel travmalarının yanı sıra Ukrayna Savaşına nasıl bir destek verdiğini anlamak da oldukça önemlidir. Nitekim Ukrayna Rusya savaşında Polonya'ya her anlamda en büyük destek yine Polonya'dan gelmektedir.

Ukrayna savaşının başlaması ile yoğun çatışmalardan kaçanların Avrupa çıkış kapısı öncelikle Polonya sınırı olmuştur. İnsani yardımların yanı sıra Polonya sınırından Ukrayna'ya hem insani yardımlar hem de çeşitli silahların tedariği sağlanmıştır. Bunun yanında Polonya Cumhurbaşkanı Andrzej Duda savaşın başlangıcından günümüze Polonya'nın gayri safi yurt içi hasılasının yüzde 3,3'ünü yaklaşık yirmi beş milyar dolarlık yardım yaptığını açıklamıştır. Duda, *"Bunlar gerçekten çok büyük miktarlar. Sadece askeri yardım olarak 12 milyar zloti (3 milyar dolar), yani yeteneklerimiz göz önüne alındığında Ukrayna'ya gerçekten çok şey verdik,"* diyerek Ukrayna'ya yaptıkları yardımın kapsamını paylaşmıştır (RBC-Ukraine, 2024). Bu desteği yanı sıra Polonya, savaşın olası sonuçlarını göz alarak, Ukrayna'ya gönderilen/gönderilecek silahların da transfer edildiği bir noktadır. Bunun yanında Avrupa'nın en büyük bağışçılarının askeri tahsisatlarındaki eğilimlerine göre de Polonya, Ukrayna'ya en büyük silah ve askeri destek tahsis eden ülkelerinden biridir (Kiel İnstitute, 2024).

Bugün Polonya'nın Ukrayna'ya olan koşulsuz desteğinin altında kuşkusuz tarihsel gerçekler yatmaktadır. Polonya'nın Sovyetler ile yaşadığı acı tecrübeler, bugün Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü Polonya açısından en önemli güvenlik politikası olarak algılanmasına neden olmaktadır. Öyle ki Ukrayna cephelerinde Rusya'ya karşı savaşan ve ölen birçok

Polonyalı asker bulunmaktadır[8]. Bunun yanında Polonya'nın Rusya ile olası bir savaş durumuna hazırlandığı da Polonya Savunma Bakanı tarafından sık sık dile getirilen bir gerçektir. Bu durum hem Polonya'nın tarihi gerçekleri ile hem de Rusya Devlet Başkanı Putin'in Polonya hakkındaki konuşmaları ile anlaşılabilecek bir durumdur. Öyle ki Putin'in *"Polonya, Sovyetler Birliği sayesinde, Stalin'in yaklaşımı sayesinde Batı'da önemli topraklar, Almanya'dan toprak aldı. Günümüz Polonya'sının batı toprakları, Stalin'in Polonyalılara armağanıdır. Varşova'daki arkadaşlarımız bunu unuttular mı? Onlara hatırlatacağız"* ve "*Polonyalı liderlere gelince, muhtemelen NATO şemsiyesi altında bir koalisyon kurmayı ve daha sonra kendileri için büyük bir parçayı koparmayı planlıyorlar. İnanışlarına göre, tarihi topraklarını yani bugünün Batı Ukrayna'sını geri kazanmak için Ukrayna'daki çatışmaya doğrudan müdahale etmeyi bekliyorlar. Belarus toprakları için de hayal kurdukları biliniyor."* konuşmaları hem Polonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın travmaları nedeni ile günümüz NATO şemsiyesi altındaki politik duruşunun ve Ukrayna'ya koşulsuz desteğinin nedenlerini göstermektedir.

Ukrayna-Rusya savaşının bir diğer önemli aktörü Türkiye'dir. Bunun nedeni, Türkiye'nin Ukrayna ve onun bir parçası olan Kırım'daki tarihsel izlerinin yanı sıra, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yaptığı güçlü vurgu ve her iki ülkenin güvenlik alanında imzaladıkları stratejik anlaşmalardır.

2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesi dünyada birçok ülkenin tepkisini çekse de en çok da Türkiye'nin politik anlamda sert duruşu ile protesto edilmiştir. Bunun nedeni başta Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik güçlü vurgunun yanı sıra, Kırım Tatar Türklerinin durumudur. Kırım'ın bir bütün olarak Rusya'nın eline geçmesinin anlamı Karadeniz'de önemli bir hinterland elde etmenin yanı sıra, Türkiye ve Boğazlar üzerinden de bir güvenlik baskısı yaratabileceği anlamına gelmektedir. Nitekim Kırım, Ruslar tarafından yıllarca iki hedef doğrultusunda ele geçirilmek istenmiştir. Bu hedeflerden ilki Kırımın jeopolitik konumu ve limanlarının Rusya deniz gücüne sağlayacağı önemli stratejik üstünlüktür. Diğer hedef ise Kırım'ın elde edilmesi ile başta Türkiye olmak üzere Karadeniz'de bulunan ülkelere güvenlik baskısı yapabilme avantajıdır. Bu avantaj Rusya'nın Suriye iç savaşı sırasında elde ettiği Tartus Deniz Üssü ile önemli derecede bir stratejik deniz üstünlüğünü

[8] Haziran 2024 tarihin Ukrayna'nın doğusuna gerçekleştirilen saha çalışmaları kapsamında birçok Polonyalı askerin (çoğunlukla emekli olmuş ya da ordu ile ilişiğini kesmiş) cephede savaştığı gözlemlenmiştir. Bunun yanında ölen Polonyalı askerler içinde Ukrayna'nın çeşitli yerlerinde anma sahaları bulunmaktadır. Güvenlik gerekçesi ile yetkililerden izin alınamadığı için bu fotoğraflar çekilememiştir.

Rusya'nın eline vermektedir. Rusya bu deniz üssünün kontrolünü resmi olarak eline almakla birlikte; yüzlerce yıllık sıcak denizlere inme politikasının da bu şekilde hayata geçirmiştir. Öyle ki Kırım'ın güvenliği Rusya tarafından Tartus Deniz üssünden sağlanabilmekte buna yönelik Akdeniz'de tatbikatlar gerçekleştirilebilmektedir. Bu üssün, Rusya'nın deniz filosunu NATO füze hattının dışına taşıdığını; nükleer denizaltıların bu limanda konuşlanmasına olanak sağladığını ve Rusya'nın geleneksel Batı güvenlik anlayışına karşı Avrupa'nın güneyinde yeni bir dayanak noktası bulduğunu söylenebilir (Abukmeil, 2024).

Ukrayna topraklarının Rusya tarafına işgali ve bu bölgenin yeniden Rusya'nın siyasi kontrolü altına girmesi şüphesiz en çok da Türkiye'nin istemediği bir durumdur. Bunun nedeni ise Türkiye'nin Batı yanlısı Ukrayna hükümeti ile kurmuş olduğu güvenlik anlaşmaları ve özellikle de Ukrayna'nın bilgi birikimine sahip olduğu güvenlik teknolojileridir. Türkiye'nin önemli güvenlik stratejileri arasında yer alan hava gücüne yatırımın güvenliğe sapladığı katkının her geçen gün daha fazla anlaşılması ile Türkiye özellikle de Baykar'ın insansız hava teknolojilerine yatırımı arttırmış ve bu teknolojilerin gelişimi için çeşitli tedarik anlaşmaları imzalamıştır. Avrupa ve ABD'den insansız hava araçlarının üretiminde gerekli olan parçaların tedarik edilememesi, bu parçaların bir kısmının yerli üretimle elde edilmesine ve bir kısmının da Ukrayna ile ortak geliştirilmesine olanak tanıyan anlaşmaların imzalanmasına neden olmuştur. Ukrayna'nın özellikle Baykar'ın ürettiği insansız hava araçlarının motorlarını üretme konusundaki bilgi birikimi düşünüldüğünde, bu konu her iki ülke arasında önemli bir askeri ve ticari mesele haline gelmiştir.

Türkiye ile Ukrayna savaşında ortaya koyduğu tavır aslında tam anlamıyla "denge siyaseti" olarak tanımlanmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'nın *"Ukrayna'dan vazgeç deseniz vazgeçemeyiz, çünkü ülkemizin buradaki çıkarları çok ileri derecede. Rusya'dan vazgeç deseniz ondan da vazgeçemeyiz, çünkü onunla da şu anda gerçekten ileri derecede birlikteliklerimiz var"* sözleri Türkiye'nin siyasi duruşunu belirten en önemli açıklamalardan bir tanesidir (Deutsche Welle, 2022).

3.2. Ukrayna Jeopolitiğinin Dinamik Faktörleri

Jeopolitik analizin temelini oluşturan coğrafi açıklamalardan dinamik faktörler, genel anlamda zaman içinde değişebilen, insan etkileşimi ile şekillenebilen; ekonomik sosyal ve politik unsurları ifade etmektedir. Coğrafyanın dinamik faktörleri, tarihsel süreçlerle iç içe geçerek, modern jeopolitiğin eksenini belirler. Ukrayna coğrafyasının temsil ettiği jeopolitik alan, bu dinamiklerin Avrasya coğrafyasındaki en önemli örneklerinden biri olmakla birlikte

bu coğrafyanın dinamik faktörleri aynı zamanda kıta Avrupa'sı ve Rusya'nın doğrudan, çevre ülkelerin ise dolaylı olarak etkilendiği bir dinamik bölgeyi temsil etmektedir.

Ukrayna coğrafyasının dinamikleri, tarihsel travmaların yanı sıra milliyetçilik ve kimlik mücadeleleri arasında şekillenmiş bir yapı ortaya koyar. Özellikle bölgede çatışmalara yol açan kimlik krizleri, yalnızca Ukrayna'nın iç dinamiklerinde sorunlara neden olmakla kalmamış, aynı zamanda Ruslaştırma politikaları ile Batılılaşma çabaları arasında sıkışıp kalan bir siyasi-kültürel gerilimi de beslemiştir. Öyle ki bu gerilim günümüzdeki savaşın da en önemli açıklayıcılarından biridir.

Ukrayna coğrafyasında dinamik faktörlerin ülkenin siyasi geleceğinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunun nedeni Ukrayna'nın coğrafi yapısının, aynı zamanda ideolojik ayrışmaların ve kimlik meselelerinin de yer almasından kaynaklanmaktadır. Ülkede bulunan farklı etnik grupların ideolojik ve aynı zamanda kimlik meselelerinde ayrışması bölgedeki kültürel ve ideolojik çatışmaların tarihsel olarak görünür hale gelmesine neden olmuştur. Özellikle Batı'nın sunmuş olduğu modernleşme altyapısı ile Rusya'nın hegemonya arzusunun temsil ettiği geleneksel değerler arasındaki gerilim, ülkenin jeopolitik konumunun taraflar arasındaki aidiyetine yönelik çatışmanın yaşanmasına neden olmuştur (Korkmaz, 2014). Bu nedenle Ukrayna coğrafyasının dinamik faktörlerine şekil veren tarihsel dinamiklerin incelenmesi hem Ukrayna tarihinin anlaşılması hem Ukrayna siyasi tarihinin analiz edilmesi hem de Ukrayna-Rusya savaşının anlaşılmasına dair oldukça önemli bir alt yapı sunmaktadır.

3.2.1. Tarihsel ve İdeolojik Dinamikler

Ukrayna'nın tarihsel ve ideolojik dinamikleri, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın şekillendirdiği sosyal, kültürel ve politik mücadelelerle yakından bağlantılıdır. Her iki savaşta da Ukraynalıların verdiği mücadeleler; kimlik inşası, bağımsızlık arayışı ve jeopolitik çatışmalar gibi temel unsurlar içerir. Günümüzde devam eden savaşın kökenlerini anlamak ise bu tarihsel arka planın bilinmesini zorunlu kılar.

Bu duruma ek olarak, Rusya İmparatorluğu'nun da bölgede özellikle Slavların kurtarıcısı rolüyle uyguladığı politikalara da değinmek gerekir. Nitekim, kendisini yabancı egemenliği altındaki tüm Slavların kurtarıcısı olarak gösterme ve Rusların kalıntıları üzerindeki iddiasını yeniden canlandırma niyeti olarak değerlendirebileceğimiz Panslavizm politikası özellikle de Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında bölgede canlandırılmaya çalışılmıştır. Fakat Rusya'nın Ukrayna toprakları üzerindeki Slavist politikalarının, Ukraynalıları Çar

tarafında kanalize ettiğini söylemek oldukça zordur. Bunun nedenleri arasında özellikle Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Petrograd[9]'ın Ukraynalılara ve diğer milletlere yönelik 'Küçük Rusya' dışında hiçbir kimliğe tolerans göstermeme politikası olduğunu söylemek mümkündür (Rudnytsky, 1987, s. 25). Bunun yanında Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylar, Rus İç Savaşı ve Sovyet Polonya savaşı temelinde birçok Ukraynalı köylünün, bağımsız bir Ukrayna devletinin destekçisi olmak yerine daha çok Almanlara, Beyazlara ya da Polonyalılara karşı olduklarını söylemek mümkündür (Healy, 2003, s. 18).

1914 yılının ağustos ayında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Ukrayna toprakları ve dolayısı ile Ukrayna halkını, bulundukları bölge itibari ile Orta ve Doğu Avrupa'da güç mücadelesi veren üç imparatorluğun (Avusturya-Macaristan, Almanya, Rusya) mücadele merkezi haline getirmiştir. Savaşın ilk dönemlerinde cephe hattı Polonya toprakları olmuştur fakat Almanların, Rus ordusunu doğuya doğru püskürtmesi ile Avusturya-Macaristan ordusu Galiçya hatlarından karşı saldırı başlatmıştır. Bu nedenle Ukraynalılar hem Avusturya-Macaristan hem de Rusya ordusunda bulunarak, farklı cephelerde savaşmak zorunda kalmışlardır. Benzer şekilde Polonyalılar da aynı kaderi Ukraynalılarla birlikte paylaşmışlardır (Rudnytsky ve Rudnytsky, 1987, s. 315-318).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyet Rusya ve Almanya arasında 22 Aralık 1917 tarihinde başlayan ilk resmi toplantı ile Lenin, kendileri zor ve inatçı bir sürecin beklediğini ve ayrıca emperyalizmin tüm güçlerini Sovyetlere karşı kullanacağını ifade etmiştir. Nitekim barış süreci, Lenin'in beklediği gibi gerçekleşmiştir. Müzakereler sonucunda Sovyet Rusya, Almanya'ya karşı sonuçları tarihsel anlamda çok ağır sayılan bir barış anlaşması ile Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Genç Sovyet Rusya'nın iç ve dış siyasetteki münhasır durumu, Almanya karşısında gerilemeyi ve ağır barış şartlarının (Wheeler-Bennett, 1938a, s. 137) kabulünü zorunlu kılmıştır. Sonuç itibari ile 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk anlaşması imzalanarak Polonya, Litvanya ve Letonya ile Beyaz Rusya'nın bazı bölümleri Almanya'ya bırakılmış (Bekcan, 2013, s. 78), ayrıca Finlandiya, Ukrayna (Etnografik sınırlar içerisinde) ve Gürcistan'ın bağımsızlığı tanınmıştır.

Rusya İmparatorluğu'nun çöküşü, Ukraynalılar için devlet olabilme hayallerinin başlangıcı olmuştur. Ukrayna milliyetçileri, savaşın hemen ardından 1917 yılında Kiev'de

[9] Petrograd günümüz St. Petersburg olarak bilinen şehrin adıdır. Bu şehir Rus İmparatorluğu döneminde başkent olarak kullanılmıştır.

Ukrayna Halk Konseyi (Rada[10]) adında bir meclis kurmuştur. Bu tarih Ukrayna'nın bir devlet olabilme yolunda attığı en önemli gelişmedir. Rada 22 Ocak 1918 tarihinde de Habsburg toprakları hariç Ukrayna Halk Cumhuriyeti'ni (OUN) ilan ederek bağımsızlığını sağlamıştır (Wilson A. , The Ukrainians. Unexpected Nation, 2000, s. 122). Birinci Dünya Savaşı sırasında Ukrayna cephe hattındaki Rus ordusunun ilerleyişi ve Ukrayna coğrafyasının stratejik önemini gösteren Harita 24 ve Brest-Litovsk (Mart 1918) ve Rusya'yla Yapılan Barış Antlaşması ile Ukrayna'nın konumunu ve sınır düzenlemelerini gösteren Harita 25 ekte gösterilmiştir.

[10] Ukraynaca РАДА (Rada) konsey/meclis anlamına gelmektedir.

Harita 25. Birinci Dünya Savaşı Esnasında Ukrayna Cephesi

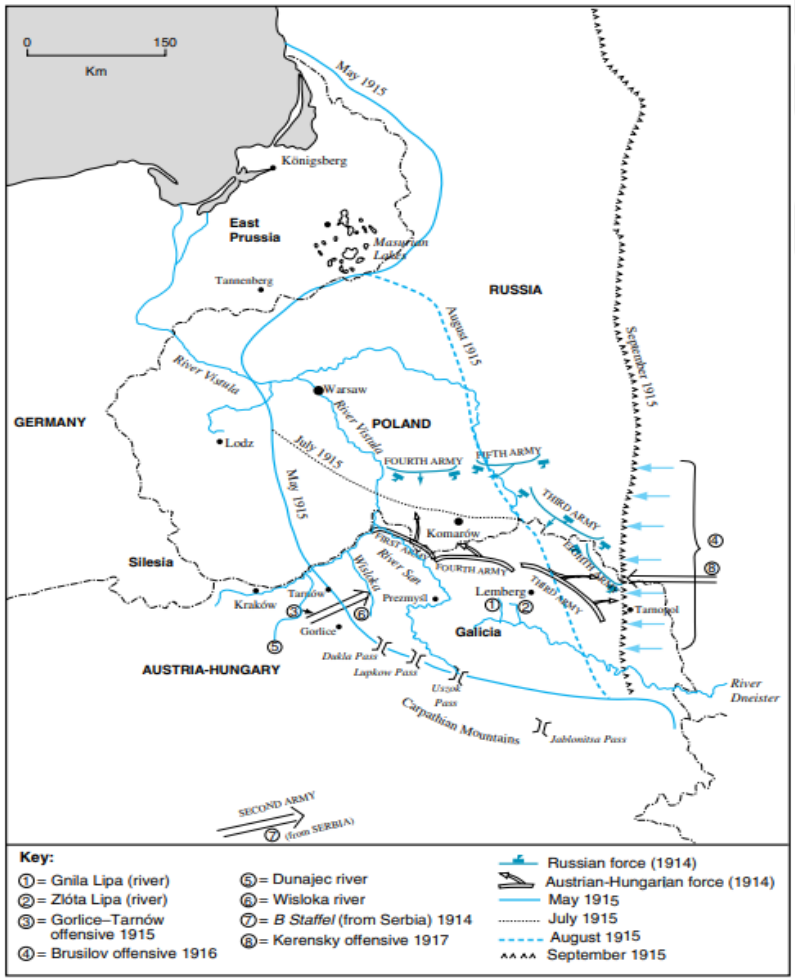

Harita 26. Brest-Litovsk'ta Mart 1918'de Rusya'ya Dayatılan Cezalandırıcı Barış

Kaynak. (Hughes ve Philpott, 2005, s. 13-17)

Harita 25'te gösterildiği üzere savaş zamanı Ukrayna cephe hattında 1914–1915 Dönemi itibari ile Rus ordusunun ilerleme kaydetmesine rağmen Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğuna karşı ciddi geri çekilmeler yaşamıştır. 1916–1917 döneminde ise Rusya'daki iç siyasi çalkantılar (1917 Şubat ve Ekim Devrimleri), Ukrayna Cephesi'ndeki Rus birliklerini zayıflatmış ve koordinasyon sorunlarına neden olmuştur. Savaşın özellikle Ukrayna cephesinde yoğunlaşmasının nedeni ise o dönemde dahi "tahıl ambarı" olarak görülen Ukrayna'nın Avusturya-Macaristan hem de Almanya için lojistik ve ekonomik açıdan büyük önem taşımasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, Ukrayna topraklarının savaşın farklı evrelerinde sık sık el değiştirmesine neden olmuştur. Bunun yanında Harita 26, Brest-Litovsk (Mart 1918) ve Rusya'yla yapılan Barış Antlaşmasının kapsamını göstermektedir. Buna göre Antlaşma çerçevesinde, Almanya ve Avusturya-Macaristan, Ukrayna toprakları üzerinde nüfuz kurmaya yönelik ciddi kazanımlar elde etmiştir. Rusya'nın anlaşma çerçevesinde Ukrayna topraklarından geri çekilmesi Ukraynalıların bağımlı yönetimlerle bağımsızlık kazanmalarına olanak tanımıştır.

Ukrayna'da bu gelişmelerin ardından Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin (UNR) ilan edilmesi, Bolşevikler tarafından kabul edilmemiş ve bu durumu kabul edilmeyeceği Şubat 1918 yılında Kiev'i işgal ederek gösterilmiştir. Bu noktada Almanya'ya önemli bir parantez açmak gerekir. Nitekim Almanya, Ukrayna hükümeti Rada ile anlaşma imzalayarak ülkenin büyük bir bölümünü işgal etmiştir (Yekelchyk, 2015, s. 42). Bolşevikler Kiev'i işgal ederek bir anlamda Ukrayna'nın Almanya güdümüne girmesine engel olmak istemiştir.

Almanya ve Bolşeviklerin Ukrayna topraklarına yönelik ilgisi, bölgenin tahıl deposu olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Almanya, Ukrayna'yı "Avrupa'nın ekmek sepeti" olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında Ukrayna'nın sahip olduğu büyük demir cevheri ve kömür rezervlerinin de Almanlar tarafından keşfedilmesi, bölgede Bolşevik karşıtı Ukrayna milliyetçiliğinin Almanya tarafından desteklenmesini sağlamıştır. Bunun yanında Ukrayna toprakları Rusya için de ekonomik bir kaynak olmanın yanında; dini ve kültürel coğrafyanın da ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın uluslara sunduğu devlet olma vaadi ile Ukraynalıların Almanya sayesinde bağımsız olma hayali, Rusya'nın jeopolitik sanrılarını arttıran bir siyasi gelişme olmuştur. Nitekim Almanya Ukrayna'nın Rusya'ya karşı politik duruşunu desteklerken; Rusya ise Ukrayna'nın bağımsız olarak kalmasına sürekli olarak karşı çıkmıştır (Aydın, 2022). Bunun bir sonucu olarak Ukrayna

toprakları, artık Rusya ve Ukraynalılar arasında şiddetin sürekli merkezi haline gelirken, bağımsızlık kalkışmalarının ağır bedelini ceza olarak Ukraynalılar ödemişlerdir.

1918 yılının sonbahar aylarında merkezi güçlerin savaşı kaybetmesi ile Ukrayna tahliye edilmek zorunda kalınmıştır. Almanların Ukrayna'dan çekilmesi, Ukraynalı milliyetçilerin iktidarı bir kez daha ele geçirmesine ve UNR hükümetinin yeniden göreve başlamasını sağlamıştır. Galiçya'da Habsburg yönetiminin de sona ermesi, oradaki Ukraynalıların yeni kurulan Polonya devletine karşı bağımsızlık mücadelesine neden olmuştur (Rudnytsky, 1987, s. 65). 1919 yılına gelindiğinde ise Ukrayna toprakları, Bolşevik Kızılları ile Bolşevik karşıtı Beyazlar arasındaki kanlı iç savaşın alanı haline gelmiştir. Bu çatışma ortamı, Ukraynalılar tarafından iç savaşı olarak da algılandığı için Ukrayna Cumhuriyet birlikleri hem kızıl ordu da hem de beyaz orduda sırayla savaşmıştır. Bunun nedeni ise Ukraynalıların her iki ordu içerisinde de "Ukrayna" vizyonunu görmelerinden kaynaklanmıştır (Yekelchyk, 2015, s. 42). 1920 yılında Bolşevikler, Ukrayna anakarasında Beyaz Ordu'yu yenmiştir. Daha sonrasında ise direniş Kırım Yarımadasında devam ettiyse de Ukrayna ordusu Polonya kontrolündeki topraklara doğru geri çekilmiştir (Moffat, 2015).

1917-1920 yılları arasında Bolşeviklerin yanı sıra Sovyet İktidarı, Ukrayna topraklarının tamamında bütünsel bir hakimiyet kuramamıştır. Bu durumun nedeni olarak, Sovyet iktidarının toplumsal tabanının Ukrayna'da daha az karşılık bulması gösterilebilir. Sovyet iktidar tabanının Ukrayna toplumsal tabanında daha az taraftar toplamasına rağmen, Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin iç politika uygulamalarındaki hedef ve uygulamalarının Bolşeviklerin uygulamalarından çok az farklılık göstermesi (Musial, 2015, s. 324-325), daha sonraki tarihlerde Sovyet hükümeti tarafından yayınlanacak olan bildirgeler ile Ukrayna topraklarını Sovyet Rusya'ya katma girişimlerinin nedeni olarak gösterilmiştir.

Nitekim 15 Kasım 1917'de Bolşevikler; Lenin, Stalin ve Buharin'in imzaları ile "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesini" yayınlamalarına ve Rusya'nın tüm milliyetlerine, ayrılma hakkı ve bağımsız devletlerin yaratılması da dahil olmak üzere, kendi kaderini tayin etme özgürlüğü vaat etmelerine rağmen, Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin ilanını reddetmişlerdir. Bunun nedeni ise Stalin'in Rus siyasi sistemine yönelik düşüncesidir. Stalin'in Federal Sosyalist Rusya düşüncesinde Ukrayna yalnızca ideolojik olarak değil, aynı zamanda politik ve ekonomik olarak da önemli bir yer tutmuştur. Özellikle savaş sonrası dönemde tehlikede olan gıda güvenlinin yeniden tesis edilmesi, Ukrayna topraklarındaki kömür, çelik potansiyeli ve Ukrayna'nın Karadeniz kıyılarının Rusya ordusuna sağlayacağı üstünlük, genç Sovyet Rusya

ve onun yöneticileri için önemli avantajlar içermiştir. Aslında Rusya Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Ukrayna'nın bağımsız olabileceğini hissetmeye başlamıştır. Bu nedenle Rusya'daki Ukrayna algısı, devamlı olarak jeopolitik bir sanrı neticesinde, Ukrayna olmadan Rusya'nın var olamayacağı inancı ile pekiştirilen politik şiddet süreçlerini beslemiştir. Bu nedenle bu topraklara Ukraynalılık ötelenmeye ve Sovyetlilik yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı, Rusya'nın Ukrayna topraklarına olan jeopolitik anlamlandırmasının başladığı tarih olarak referans alınabilir. Bunun nedeni, Ukrayna topraklarının özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında öneminin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Almanya'nın Ukrayna topraklarına olan ilgisi ve bölgeyi Bolşevikler olmadan tasarlama misyonu, Ukrayna topraklarının başta gıda olmak üzere yer altı kaynakları ile ön plana çıkmasını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında sanayileşmesini tamamlayamamış bir tarım ülkesi olan Rusya, savaş sonrasında Ukrayna topraklarının tarımsal potansiyelini kullanarak ekonomisini hızla toparlama imkânına sahipti. Ukrayna topraklarındaki kömür, çelik potansiyeli ve Ukrayna'nın Karadeniz kıyılarının Rusya ordusuna sağlayacağı üstünlük, genç Sovyet Rusya ve onun yöneticileri için önemli avantajlar anlamına gelmektedir. Bunun yanında Ukrayna halkının büyük çoğunluğunu oluşturduğu köylüler ise henüz milliyetçilik fikrine aşina olamamış ve savaş sonrası dönemde bağımsız devlet kurma vizyonunu destekleyecek bir entelektüel birikime sahip değildir. Ukrayna milliyetçiliğini destekleyen kısıtlı azınlığın ise bağımsız olma fikrini destekleyecekleri ve Bolşevikler ile baş edebilecekleri bir orduları yoktur.

Sovyetler Birliği'nin Ukrayna'ya yönelik politik duruşu, Ukrayna'nın bağımsızlığı karşısında kendisine yönelik tehdit algısının yanı sıra Ukrayna coğrafyasının jeopolitik anlamından kaynaklanmaktadır. Nitekim Ukrayna'nın sahip olduğu coğrafi avantajların kaybı Stalin açısından Sovyet Rusya'nın stratejik ve ekonomik kaybının da bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bunun yanında Stalin, Ukrayna'da yükselen milliyetçiliğin farkındalığı ile Ukrayna içerisindeki milliyetçi grupların tasviye edilmesi içinde çaba harcamış, Sovyet kontrolünü artırmak için kültürel asimilasyon politikalarını hayata geçirmiş, Ukraynacanın kullanımını sınırlamış ve Rus dilini ve kültürünü teşvik etmek amacıyla düzenlemeler getirmiştir. Bunun yanında Stalin, bireysel tarım sahipliğinin Ukrayna milliyetçiliğini güçlendirdiği inancıyla kolektivizasyonu Ukrayna'da daha agresif bir şekilde uygulamaya koymuş ve özellikle açlığı (Holodomor) Ukrayna halkı üzerinde bir politika aracı olarak kullanmıştır (Subtelny, 1999).

3.2.1.1. Tarihsel Travmaların Modern Jeopolitiğe Etkisi (Holodomor, İşgaller)

Coğrafyanın şekillendirdiği kollektif bellek, toplumların tarihsel süreçlerde yaşadıkları acıları bütünleştirerek, bulunulan mekân ile fenemolojik bir ilişki yaşanmasını sağlar. Bunun sonucu olarak da mekân, toprak-ulus bağlantısı ile kutsal bir anlam kazanır ve var olunan toprakların başka etnik gruplarla paylaşılmaması kutsal bir anlam kazanır. Tarihsel travmalar yoluyla toplumların hafızalarında oluşan derin izler aynı zamanda modern jeopolitik dinamikleri şekillendiren önemli unsurlardan biridir. Öyle ki bu travmalar ulusal kimliklerin inşasında kritik bir rol oynamanın yanında devletlerin dış politika kararlarını ve bölgesel güvenlik stratejilerini de etkileyecek bir potansiyele sahip olabilmektedir (Toal & Dahlman, 2011).

Holodomor, Ukrayna tarihinde ortak kültür oluşumunun tarihsel olarak anlam kazandığı bir olay niteliğindedir. Nitekim bu elim olayın yaşanması, özellikle bağımsız Ukrayna fikrinin Ukrayna milliyetçileri arasında yayılmasının zeminini oluşturmaktadır. Holodomor anılarının yaşatılması ve Ukrayna tarihi içinde özenle anlatılması, bu milliyetçiliğin özellikle Holodomor'un faili olarak gösterilen Rusya'ya karşı milliyetçi yükselişinin de nedenleri arasındadır. Holodomor, Ukrayna tarihinde yalnızca bir kıtlık olayı değil aynı zamanda jeopolitik çıkarların tarihsel travmalar yoluyla yeniden yorumlanması ve siyasi söyleme entegre edilmesi sürecidir. Bu travmatik süreç anıların yeniden gündeme getirilmesi vasıtasıyla ulusal bir uyanışı ve birlikteliği Ukrayna açısından pekiştirmektedir. Bu olay ile geçmiş ve günümüz arasında paralellikler kurularak özellikle Rusya karşıtlığında güçlü ve çarpıcı bir politik retorik uygulanmıştır (Plokhy S. , 2015). Bunun yanında bu tarihsel travma Ukrayna'nın Sovyet sonrası dönemde "Batı yanlısı" bir kimlik benimsemesini meşrulaştıran tarihsel bir referans noktası olarak kabul edilmektedir. Ukrayna'nın siyasi ve bütünsel geleceğini belirleyen 2004 Turuncu Devrimi ve 2014 Euromaidan protestolarında Holodomor anmaları, Rus etkisine karşı direnişin sembolü haline gelmiştir (Yekelchyk, 2015). Bu travmatik olay aynı zamanda Ukrayna devletinin güvenlik stratejilerinin yeniden şekillenmesinde ve uluslararası arenada meşru bir varlık göstermede önemli bir argüman olarak kullanılmaktadır. Temel anlamda Holodomor, Ukraynalılık bilincinin geliştirilmesi, bağımsız olmanın gerekliliği ve Rusya karşısında durmanın zorunluluğunu Ukraynalılara aşılamaktadır. Bu nedenle günümüzdeki savaşın nedenlerini anlama noktasında Ukraynalıların her yıl Kasım ayının dördüncü cumartesi günü andığı ve Ukrayna tarihinde önemli bir yeri bulunan bu olayın bilinmesi, jeopolitik dinamiklerin açıklanması ve Ukrayna'nın neden ısrarlı bir şekilde Batı'ya ait olduğunu düşündüğünü anlamak açısından oldukça önemlidir.

Holodomor Stalin'nin Ukrayna'ya karşı Sovyetler Birliği'nin baskıcı davranışının da en belirgin politikasını oluşturmaktadır. Dünyanın 'ekmek sepeti' olarak adlandırılan (Kenez, 2006) bu topraklarda insanların açlıktan ölmesi ve bu durumun yapay bir açlık olarak güçlü argümanlarla desteklenmesi, Sovyetler Birliği'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası Ukrayna'ya yönelik en trajik olayı olarak kabul edilmektedir (Applebaum, 2017; (Synder T. , 2022; Conquest, 1986; Luciuk & Serbyn, 2004; Gamache, 2018; Dziuba, 2004; Marples, 2007; James, 1983; Davies, ve ark., 2009)

Holodomor kelime anlamı "holod" açlık "mor" yok etmek anlamına gelir. Genel anlamda "açlıktan ölmek", ya da "açlık felaketi" olarak tanımlanır. Bu kıtlık sonucunda yaklaşık 3,9 milyon insanın hayatını kaybettiği tahmin edilir (Applebaum, 2017). Kıtlığın boyutu öylesine büyüktür ki dönemin toplumsal, tarihsel ve kültürel etkileri günümüzde dahi incelenmeye devam etmektedir. Holodomor, aynı zamanda Sovyet döneni Ukrayna'sının toplumsal travmasının en önemli örnekleri arasında gösterilmektedir. Nitekim Sovyet Ukrayna döneminde yaşanan kıtlığın "yapay" olup olmadığı günümüzde de önemli bir akademik çalışma alanını oluşturmaktadır.

Bağımsız Ukrayna tarihi açısından hiçbir olay 1932-1933 yılında gerçekleşen kıtlık kadar etki bırakmamıştır. Bu dönem Ukrayna tarihinin yoğun ölçekli acı döneminin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle bağımsız Ukrayna ile yoğunlaştırılmaya çalışılan ulusal kimlikte birleştirici bir unsur olarak kullanılmak istenen bu acı olay, tarihsel anlamda fikir birliğinden uzak ve farklı temellere dayandırılan nedenler içermektedir (Marples D. R., 2007, s. 36).

Ukrayna'da kıtlığın yaşandığı tarih olan 1933 yılı, Batı Dünyası için de açlık yılı olarak kabul edilmektedir. Fakat Ukrayna topraklarında gerçekleşen kıtlığın sebep olduğu sosyal yıkımın korkunç sonuçları, Avrupa'da kıtlık nedeniyle oluşan kayıpların çok ötesinde gerçekleşmiştir (Snyder T. , 2022, s. 24).

1933 yılında meydana gelen toplu açlık ölümlerinin nedeni olarak, Stalin'in 1928-1932 yıllarını kapsayan ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı gösterilmektedir. Beş yıllık kalkınma planı süreci içerisinde Stalin, 1932 yılı için Ukrayna'da kolektifleştirilmiş çiftliklerden altı milyon tonluk bir tahıl hasadı beklentisi iletmiştir. Aynı yıl için Ukrayna'dan beklenen hasadın bu hedefin %35 daha az olacağı tahmin edilirken Stalin, tahıl talebini beş milyon tona düşürmüştür. Buna rağmen istenilen tahıl hedefinin tutturulamayacağını bilen Ukraynalı yetkililerin itirazları

bir sonuca erişememiş ve Stalin tarafından belirtilen kotanın karşılanmasını sağlamak için en acımasız önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Tüm tahılların yanında; ekim, hayvan yemi ve hatta çiftçilere yönelik yiyecekler için ayrılan rezervlerin alınması dahi resmi olarak istenmiştir (Gamache, 2018).

Ukrayna'da yaşanılan kıtlığın nedeni olarak gösterilen 1932 yılının son ayları ile 1933 yılının ilk aylarında uygulanmak üzere 7 önemli politika hayata geçirildi bunlar (Synder T. , 2022, s. 48-52):

1. Ukraynalı köylülerden belirlenen tavan hedefine ulaşmaları için daha önce elde etmiş olduğu ürünlerin de verilmesi 18 Kasım 1932 yılında istendi. Bunun anlamı köylülerin bulundukları bölgelerde kazandıkları az mahsulün dahi teslim edilmesi anlamına geliyordu. Kotanın sağlanması için parti ekipleri ve polis ciddi arama ve tarama faaliyetleri gerçekleştirdi. Köylülerin teslim ettikleri tahıllara karşılık kendilerine bir belge verilmemesi nedeniyle de polisin Ukraynalı köylüler üzerinde sınırsız bir denetim yetkisi oldu,
2. 20 Kasım 1932 tarihinde Sovyet Ukrayna'ya yönelik et cezası getirildi. Bu cezaya göre tahıl kotalarını dolduramayan köylerden tahıl karşılığında et vergisi ödemeleri istendi. Bu karar ile elinde besi hayvanı olan köylülerin hayvanları zorla devlete teslim ettirildi. Çiftçilerin hayvanlarının ellerinden alınması onların daha sonra açlık ile yüz yüze kalmalarının en önemli nedenleri arasında gösterilir.
3. Çiftçilerin elinde bulunan hayvanlarının ellerinden alınmasından 8 gün sonra, 28 Kasım 1932 tarihinde Sovyet yetkilileri bir kara liste ilan ederek, kendilerine daha önce tebliğ edilen tahıl hedefine ulaşamayan kolektif çiftliklerden bir ay içinde normalde teslim edecekleri tahılın on beş katını hemen teslim etmeleri istendi. Bu karar, polislerin köylerdeki ürünlere hızlı bir şekilde el koyması anlamına gelmektedir. Nitekim hiçbir kolektif çiftliğin bu hedefe başarması imkân dahilinde değildir. Bunun yanında halkın başka yerlerden gelecek olan gıdayla ilişkileri kesilerek kara listede bulunan bölgelere gıda akışı da kesilmiştir.
4. 5 Aralık 1932 tarihinde Stalin Ukrayna'nın emniyet amirliği görevi için bizzat atama yaparak, halkın üzerindeki tahıl baskısını daha da arttırdı. Bu atama ile daha önce tebliğ edilen tahılı teslim etmeyenler ya da tahıl

kotasına ulaşamayanlar devlet tarafından hain ilan edildi. Stalin'in bizzat atadığı emniyet amiri, tahıl hedefine ulaşılamaması nedeni olarak Ukraynalı milliyetçilerin Polonya ile olan bağlantısını iddia ederek yapılanların meşru olduğunu kanıtlamak istemiştir.

5. 21 Aralık 1932 tarihinde Stalin, ocak ayına kadar Sovyet Ukrayna'ya uygulanan yıllık tahıl talebini onayladı. Buna göre Ukrayna, kendilerine tebliğ edilen tahılı, Sovyet yetkililere teslim etmekle görevlendirildi. Bunun anlamı Ukrayna çiftçilerinin ellerindeki tahılın tamamını Sovyet yetkililere vermeleri anlamına geliyordu. Bu karara direnen ya da yerine getirmeyenler cezalandırılarak sürgüne gönderildi.
6. 1933 yılının ilk haftalarında Ukrayna'da baş gösteren katılık nedeniyle köylülerin başka yerlere gitmesi engellendi. Buna göre 14 Ocak 1933 tarihinden itibaren seyahat etmek isteyen vatandaşların yanlarında kimlik bulundurmaları zorunlu hale getirildi. Köylülere ise bu belge verilmedi. Buna rağmen bulundukları köyleri tek etmek isteyen çiftçilere karşı uzun mesafeli tren biletlerinin satışı yasaklandı. 1933 yılının şubat ayında 190.000 kadar köylü yakalanarak hiçbir şey bulunmayan köylerine tekrar geri gönderildi. Bu nedenle köylerine geri gönderilen çiftçilerin büyük bir kısmı açlıktan hayatını kaybetti.
7. 1932 yılında hedeflenen tahıl talebi, 1933 yılı ocak ayı sonunda karşılanmasına rağmen Ukrayna'dan tahıl tahsilatı devam etti. Bu nedenle kolhozların elinde bir sonraki sonbahar için ekilmeyi bekleyen tahıl da Sovyet yetkililere teslim edildi. Bunun sonucu olarak köylülerin bahar hasadına kadar hayatta kalmalarını sağlayacak olan tahıl da ellerinden alındı.

1932 sonbahar ve kışında yiyecekten mahrum kalan kırsal kesimdeki Ukraynalılar, açlığın tüm bu aşamalarını, 1933 baharında yaşamaya başlamışlardır. Yaşanan durum oldukça vahim tabloların oluşmasına neden olmuştur. Öyle ki Ukrayna halkı bu açlık karşısında direnebilecek bir organizasyon dahi geliştirememiştir. Poltava Eyaletinde bulunan ve olayları yaşayan biri olan Mariia Dziuba'nın sözleri bu durumu açıklar niteliktedir. Dziuba (1933) "Dışarı çıkacak gücümüz yokken nasıl direnebilirdik?" diyerek açlığın geldiği boyutu anlatmaktadır.

Bu yaşananların önemli bir ayrıntısı ise köylülerin bu kıtlıktan daha çok etkilenmesidir. Dönem itibari ile köyler tahıl ve dolayısı ile ürünlerin yetiştirildiği bölgeler olması nedeniyle kıtlık zamanı şehirde yaşayanların göç etmesi gereken yerlerdir. Ukrayna'da meydana gelen kıtlık nedeni ile Ukraynalı köylüler, bulundukları köylerde yiyecek bulamadıkları için şehirlere gitmiş ve şehirlerde yemek bulma mücadelesi vermiştir. Bunun yanında Sovyet yönetimi bu durumu engellemek içinde köylülerin hareketliliği engelleyecek önlemleri hayata geçirmiştir. Resim 2 ve Resim 3 Ukraynalı köylülerin yiyecek bulma ümidiyle şehirlere gittiği fotoğraflardır.

Resim 2. Köyden Kentlere Ekmek Bulma Amacı ile Göç Eden Köylüler

Resim 3. Ekmek İçin Kharkive'de Oluşan Kuyruklar

Kaynak. Ukrayna Holodomor Müzesi

Ünlü tarihçi Snyder (2022) Ukrayna'da yaşanan trajediyle ilgili önemli bir ayrıntıya dikkat çeker. 1933 yılının Sovyet Ukrayna'sında açlıkla baş etmeye çalışan ailelerin en zayıf bireylerini ve genellikle çocuklarını hayatta kalmak için yediklerini anlatır. Açlığın Sovyet Ukrayna da sayısız ebeveynin çocuklarını katledip yediği ya da yemeye teşebbüs ettiğini bunun yanında mezarlıklarda gömülen cesetlerin çıkarılarak yenmek istendiği, bir boyuta ulaştığını belirtir. Snyder (2022), Sovyet Ukrayna'da açlığın geldiği boyutu "ya çok az tahılın olması ya da hiç olmaması" şeklinde açıklar. Bunun bir sonucu olarak insanların hayatta kalabilmek için yamyamlık yaptığını, mezarlardan ceset çaldığını belirtir.

Sovyetler Birliği'nin, "Sovyet İnsanı" ve "Sovyet Milleti" yaratma ideali doğrultusunda attığı adımlar düşünüldüğünde, Holodomor aslında olmaması gereken bir olaydır. Stalin'in, her ne kadar Ukraynalıları yok etme amacı olmasa da aktif ve etkin olarak Ukraynalıları hedef aldığını söylemek mümkündür. Bunun nedeni ise Sovyet kültürel politikalarından değil, saplantılarından kaynaklanmaktadır. Çünkü Ukraynalıların bağımsızlık için ortaya koyduğu çabalar ve ittifaklar, Stalin'in kafasındaki "Sovyet İnsanı" ve "Sovyet Milleti" idealarına ihanet

olarak değerlendirilmiş ve Ukraynalılar cezalandırılmıştır. Bu durum Ukraynalıların olası yeni bir bağımsızlık mücadelesine ya da ittifakına yönelmesine Sovyet politikasının vereceği cevabı göstermesi bakımından öncüldür. Nitekim bu ceza, şizofrenik bir politikanın Sovyetler içindeki varlığının da aynı zamanda kanıtıdır.

3.2.1.2. Milliyetçi Hareketlerin Güncel Siyasete Yansımaları (OUN-UPA Mirası)

Ukrayna milliyetçiliğine yönelik literatürde temel dayanak olarak alınan en önemli süreç, İkinci Dünya Savaşı dönemidir. Bu dönem hem Ukrayna milliyetçiliğinin o tarihe kadar ki sosyal birikmişliğin bir yansıması hem de bir millet olarak Ukraynalıların var oluşunun milliyetçi temsiliyetini göstermektedir. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı döneminde Ukrayna milliyetçiliğinin önderleri ile giriştikleri faaliyetlerin yansımaları, günümüzün en önemli tartışma konularının başında gelmektedir.

Ukrayna milliyetçiliğine yönelik bilimsel düzlemde tanımlama ‘Entegral milliyetçilik’ kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Bu kavram Fransız monarşist, muhafazakâr ve anti-demokratik bir hareket olan Action Française'ın lideri ve ideoloğu olan Charles Maurras tarafından 1900 civarında şekillendirilmiş ve elli yıl sonra John Armstrong tarafından Ukrayna milliyetçiliğini tanımlamak için kullanılmıştır. Armstrong (1980) OUN[11] ve İkinci Dünya Savaşı'nın ilk kapsamlı ve yetkili çalışması olan "Ukrayna Milliyetçiliği" kitabında Ukrayna aşırı milliyetçiliğini "entegral milliyetçilik" kavramı ile sınıflandırmıştır. Armstrong (1980) kitabında "Milliyetçilerin teorisi ve öğretisi, faşizme çok yakın ve bazı yönlerden, 'ırksal saflık' vurgusunun yanında, orijinal Faşist öğretilerin ötesine geçtiğini belirtmiştir." Armstrong (1980) kitabında Ukrayna milliyetçiliği için “faşist” terimini kullanmaktan çekinmekle birlikte bu kavramı evrensel bir ideoloji olarak değil, bireysel ulusların bir hareketi olarak değerlendirmiştir.

Armstrong (1980), entegral milliyetçilikle ilişkilendirdiği Ukrayna milliyetçiliğini beş karakteristik özellik üzerinden tanımlar bunlar;

1) Ulusu, diğer tüm değerlerin ona tabi olması gereken en yüce değer olarak görmek;
2) Ulusu oluşturan bireylerin mistik bir şekilde bir organik bütün haline geldiği inancına dayalı olarak genellikle biyolojik özellikler veya ortak

[11] OUN’nin temel açılımı Organizatsiya Ukrayins'kykh Natsionalistiv; Ukraynalı Milliyetçiler Örgütü’dür.

tarihsel gelişimin geri dönüşü olmayan etkileri üzerine kurulu dayanışma fikirlerine hitap etmek;

3) Mantıksal, analitik düşüncenin 'sezgisel olarak doğru' duygulara tabi olması;
4) 'Milli İrade'nin karizmatik bir lider ve tek bir parti içinde örgütlenmiş seçkin milliyetçi hayranlar aracılığıyla ifadesi;
5) Eylem, savaş ve şiddetin ulusun üstün biyolojik canlılığının bir ifadesi olarak yüceltilmesi

Ukrayna milliyetçiliği, ortaya çıktığı dönem ve etkisi altında kaldığı ideoloji bakımından değerlendirildiğinde, elbette ki içinde bulunduğu koşullardan fazlasıyla etkilenmiştir. Ukrayna milliyetçiliğinin, ülkeyi her şeyin üstünde tutma gibi entegral milliyetçiliğin en temel söylemi ile ilişkilendirilmesi, çağdaşı olduğu devlet ideolojilerinin de yansımasıdır. Bu dönemde halklara miras kalmış ya da yaşanılan dönemin en geçerli temel düşüncesi haline gelmiş, Macaristan'daki Horthy rejimi, Polonya'daki Piłsudski rejimi, İtalya'da Mussolini rejimi ve Hitler'in Almanya'sı, yalnızca Ukraynalı milliyetçiler tarafından değil başka coğrafyalardaki milliyetçilik düşüncelerinin de etkilendiği doktrinler olmuştur.

Burada üzerinde durduğumuz temel nokta, Ukrayna milliyetçiliğinin Alman ideolojisinden ne derece etkilendiği ve bu etki altında hangi politikaları uyguladığıdır. Bu konuya ilişkin İkinci Dünya Savaşından sonra önemli bir çalışma yapan Armstrong'un (1980) bakış açısı bu nedenle önemlidir. Çünkü Armstrong'un (1980) çalışması günümüzün salt Rusya savaşı sonrası Ukrayna milliyetçiliği çalışmalarından oldukça farklı ve özgündür.

O dönemde birçok tarihçi gibi, Armstrong da kapalı olan Sovyet arşivlerine erişim sağlayamamış ve Ukrayna milliyetçilerinin örgütlendiği yapılar olan OUN ve UPA'nın hayatta kalanların tanıklıklarını ve anılarını kullanmıştır. Armstrong, çalışmasını çoğunlukla Alman belgelerine ve OUN ve UPA'da hizmet etmiş Ukraynalı göçmenlerle yapılan görüşmelere dayandırmıştır (Liebe G. R., 2014, s. 23). Bu nedenle bu Ukraynalı milliyetçi örgütlerin Alman ideolojisi ve Alman ordusu ile olan ilişkisine dair oldukça önemli açıklamalara rastlamak mümkündür. Bu durum, etkisi günümüze kadar devam eden Ukrayna milliyetçilerinin temel ideolojisi olan Rusya'dan uzaklaşma ve Batı eksenli bir ideoloji oluşturma temellerini açıklamaktadır. Bu nedenle Ukrayna milliyetçilerinin ideolojik temellerini araştırırken, Alman ordusu ile olan ilişkilerini aktarmak, Rusya karşıtlığını anlamamızda oldukça yararlı olacaktır. Çünkü Ukrayna milliyetçiliğinin aslında temel çıkış noktası, Rusya karşıtlığında şekillenen saf

bir Ukrayna ülküsüdür. Bu ülkü Ukraynalıların örgüt olma kapasitesini arttırmasının yanında hangi eksene yöneleceğini de belirleyen temel etmendir. Nitekim Ukraynalıların Sovyet rejimi altında yaşadığı acılar özellikle Holodomor, bu örgütlerin zihinsel hafızalarında Rus karşıtlığı temelinde özgür bir Ukrayna fikrinin oluşmasına neden olmuştur. Özgürlüğün yalnızca Rusya karşıtlığında olabilmesi ise Rusya'ya düşman olan devletlerle iş birliğini gerektirmiştir.

Ukrayna ulusal hareketinin canlı bir şekilde hafızalarda yer edinmesinin iki önemli nedeni sayılabilir. Birincisi, Birinci Dünya Savaşı'dır. Ukrayna topraklarında kesintisiz altı yıl devam eden savaş, Avrupa genelinde olduğu gibi Ukrayna topraklarındaki siyasi dengeler üzerinde de önemli kırılmalar yaratmıştır. Bu savaş sırasında milyonlarca Ukraynalı, askeri eğitim almış ve savaş tecrübesi kazanmıştır. Bunun yanında, savaşın beraberinde getirdiği etkileşimde önemli ölçüde Ukraynalıları değiştirmiştir. Nitekim savaş sırasında Ukraynalılar hem Rus hem de Avusturya ordularında savaşmıştır. Bunun yanında cephe dengeleri de Ukrayna toprakları üzerinde değişmiştir. Ruslar 1914-15 yıllarında yaklaşık on ay Lviv'de kalmış, Almanlar ve Avusturyalılar ise1918 yılında yaklaşık aynı süre Kiev'de bulunmuşlardır. Ulusal hareketin canlı tutulmasının bir diğer nedeni ise Ukrayna bağımsızlık mücadelesinin kesin bir şekilde sona ermesinin ardından sürgüne gönderilen Ukrayna liderleridir. Bu liderler çoğunlukla Varşova, Prag, Paris, Berlin ve Viyana'ya giderek etkisi günümüze kadar devam eden Ukrayna milliyetçiliğinin kilit ideolojilerini daha sonra Ukrayna'ya taşımışlardır.

Burada incelediğimiz OUN (Organization of Ukrainian Nationalists) aslında Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan milliyetçi bir ideolojiyi temsil ediyor. Fakat burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, Ukrayna'nın jeopolitik konumudur. Çünkü bu konum, Ukrayna'nın her iki yakasında yaşayan Ukraynalıların farklı bir düşünce sisteminde yetişmesine neden olmuştur. Ukrayna'nın batısında yani Avrupa yakasında yaşayanların tarihsel bağlantılarının yanı sıra düşünsel altyapılarının da büyük oranda Avrupa ile uyuştuğunu söylemek mümkündür. Hatta burada yaşayan Ukraynalıların büyük çoğunluğu din açısından da Roma'nın otoritesini tanıyan ancak Bizans-Slav ritüelini gözlemleyen bir anlayış sergilerken, doğuda ise Ruslar gibi Ortodoksluk geleneği devam ettirilmektedir. Bu nedenle Batı Ukrayna'da yaşayanların, Rusların kültürel hegemonyasına daha az maruz kaldıklarını ve bu nedenle de doğuda yaşayanlara göre daha güçlü etnik bir grup oluşturduklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle Batı Ukrayna'da Polonya hükümetinin kültürel baskılarına karşı kurulan Ukrayna Ulusal Örgütü (OUN), özellikle Ukrayna'nın batısını temsil eden bir örgüt

olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim günümüzde dahi Ukrayna'nın doğusunda bu örgüte bakış açısıyla batısındaki bakış açısını taban tabana zıt durumdadır.

Ukrayna'nın batısında, Orta Avrupa'nın yükselen faşizm değerlerinin benimsenmesi ile ortaya çıkan OUN, bütüncül bir milliyetçi ideoloji temelinde inşa edilmiştir. Bu ideoloji Ukraynalıların gözünde ırkçılığı tanrısallaştıran bir politika ile Fuhrerprinzip'i benimsemiş ve taraftarlarının da bunu benimsemesi için faaliyetler gerçekleştirmiştir. OUN'nin amacı, Hitler'in Avrupa'daki yeni toprak ve siyasi düzeninde bağımsız bir Ukrayna inşa etmektir. Bu amaç doğrultusunda 1939-40 yılları arasında iki farklı fraksiyona ayrılan OUN'nin ılımlı kanadını Andrew Mel'nyk, militan kanadını ise ismi günümüzde de tartışma konusu olan Stepan Bandera temsil etmiştir. OUN, 1941 yılında başlayan Alman ilerleyişi ile Doğu Ukrayna topraklarında aktif hale gelmeye başlamış ve Alman ordusunun desteği ile bağımsız Ukrayna oluşturmak için siyasi ve askeri eylemler gerçekleştirmiştir (Farmer, 1980, s. 5).

Amerikalı tarihçi Armstrong'a (1980) göre OUN ideolojisi, ulusu her şeyin üzerinde tutma eylemi, savaşı ve şiddeti ulusal canlılık ifadeleri olarak yüceltme ve "milli iradeyi" karizmatik bir lider ve tek parti içinde örgütlenmiş ulusal bir grup aracılığıyla ortaya koyma üzerine odaklanmış bir çerçeveyi benimsemiştir. Aynı zamanda Alman ordusunun da Ukrayna milliyetçilerini yakından tanıdığı söylemek mümkündür. Bunun nedeni ise Birinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetlere karşı desteklenen Hetmanlıktır (Werner, 2002, s. 179-180).

OUN'yi Ukrayna ulusal tarihi açısından değerlendirdiğimizde iki önemli nokta ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki OUN örgütünün ulusal bir orduyu temsil edebilecek bir kapasite ile tüm Ukraynalıları temsil etmesi, diğeri ise Sovyet liderler tarafından "Banderacılar" olarak küçümseyici ve suçlayıcı ifadelerle anılması. Her iki durum temelde örgütün aslında kime karşı mücadele verdiği ve bunu gerçekleştirirken nereden destek aldığını ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında Sovyet yönetimi OUN'den ayrı değerlendirilen çeşitli fraksiyonlarını da bu örgütle birlikte değerlendirerek Ukrayna'nın orta ve doğu bölgelerinde Ukraynalı milliyetçiler tarafından gerçekleştirilen eylemleri tek örgüte mal etme propagandası uygulamıştır. Böylece Ukrayna'nın Sovyet hegemonyası bölgelerinde OUN ve onun fraksiyonları yeni nesillere, İkinci Dünya Savaşı sırasında düşmanla iş birliği yaptıklarına inandırılarak yetiştirilmiştir. Bunun yanında, Batı ülkelerine göç etmiş II. Dünya Savaşı dönemi gruplarından türeyen nesiller ise, OUN'in Nazi Almanya'sı ve totaliter Stalin diktatörlüğü altındaki totaliter SSCB'nin olmak üzere iki işgal gücüne karşı cesur bir direnişi temsil ettiğine inandırılarak yetiştirilmiştir (Marples D. R., 1964, s. 79-80).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında OUN'nin siyasi ve ideolojik altyapısının oluşmasında en etkili isim olan Stephan Bandera, modern Ukrayna tarihi açısından en önemli figürü temsil etmektedir. Bazıları Bandera'yı ulusal bir kahraman olarak tasvir ederken; bazıları ise onun aşırı milliyetçi bir savaş suçlusu olarak değerlendirmektedir. Bu durumun en dişe verici boyutu ise bu figürün hem Ukrayna topraklarında hem Rusya'da hem de Batı Ukrayna'nın komşusu ülkelerde tartışmalı bir figür olmasıdır. Nitekim Ukrayna'nın doğusunda bulunanlar tarafından milliyetçi bir örgüt lideri olarak tanımlanan bu figürün, Batı Ukrayna'nın Lviv şehrinde heykeli bulunmakta (Resim 5), bazı caddelere ise ismi verilmektedir. Bunun yanında İkinci Dünya Savaşı sırasında bu örgütün gerçekleştirdikleri eylemler nedeniyle Rusya, Polonya ve İsrail tarafından da ciddi suçlarla suçlanmaktadır.

Resim 4. Lviv'de Bulunan Stephan Bandera Heykeli

Batı Ukrayna'nın birçok yerinde hala saygıyla anılmaya devam eden bu figür, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ukrayna tarihi açısından kalıcı izler bırakmıştır. Hali hazırda Bandera için tarafsız bir değerlendirme yapmak zor olsa da onun etkisinin özellikle Ukrayna milliyetçi gençliği üzerindeki etkisini hissetmek hala mümkündür. Bunun yanında Ukrayna'daki batı yanlısı hükümetlerinin de önemli bir propaganda aracı olarak kullandığı Bandera, yavaş ama durdurulamaz bir şekilde ulusal kahramana dönüştürülmektedir.

Bandera, yaşadığı dönemde kendi toprakları dışında da tehlikeli olarak değerlendirilen bir kişiliktir. Öyle ki faaliyetleri onun üniversite bitirmesine engel olmuş, Polonya'da yasaklı biri haline gelmiştir. Aslında Bandera'nın düşüncelerinin temeli 20'inci yüzyılın başlarında bağımsız bir Ukrayna devletinin kurulmasını savunan bir grup aktivist ve militan tarafından oluşturulan SUNM (Ukrayna Ulusal Militanlar Birliği) hareketinden gelmektedir. Bandera'nın da üyelerinden biri olduğu bu örgüt, son derece faşist prensipleri içeren bir liste ile üyelerini eğitmiştir. Decalogue[12] adı verilen bu liste, örgütün amaçlarını gerçekleştirebilme konusunda üyelerinin ne yapmaları gerektiğini telakki eden bir dizi ideolojik emiri ortaya koymuştur. Bu emirler (Marples D. R., 2006);

- Ukrayna devletini elde edeceksin veya onun için savaşta öleceksin.
- Milletinin şan ve şerefini lekeleyen kimseye izin vermeyeceksin.
- Mücadelemizin "Büyük Günlerini" hatırlayacaksın.
- Volodymyr'ın Üçzülgesi[13] için verdiğimiz mücadelenin mirasçısı olduğun için gururlanacaksın.
- Büyük Şövalyelerin ölümlerinin intikamını alacaksın.
- Meseleler hakkında herkesle konuşmayacaksın; sadece gerekli olanlarla.
- Bu, konunun iyiliği için gerektiğinde en tehlikeli işlere girişmekten çekinmeyeceksin.
- Milletinin düşmanlarına kin ve acımasızlıkla muamele et.
- Ne yalvarmalar, ne tehditler, ne işkenceler, ne de ölüm sır vermen için seni zorlayamaz.
- Ukrayna devletinin gücünü yabancıların köleleştirmek de dahil, zenginliğini ve büyüklüğünü genişletmeyi amaçla,

Zamanla Ukraynalı milliyetçilerin odak noktası haline gelmeye başlayan OUN, 1929 yılında örgütleşme sürecini tamamlamış ve ardından decalogue prensipleri çerçevesinde yetiştirdiği elemanları eylem aşamasına geçirmiştir. Bu emirler doğrultusunda örgütte hızlı bir şekilde ilerleme kaydeden Bandera'nın da dahil olduğu bir grup, bağımsız Ukrayna fikrine

[12] Decalogue (On Emir) Genellikle Yahudi ve Hristiyan inançlarında bulunan ve Tanrı tarafından Musa peygambere verildiği düşünülen kuralları ifade eder. Bu emirler başta Kutsal kitapta olmak üzere, Eski Ahit, (Yahudilerin kullandığı İncil) ve Tevrat'ta (Hristiyanların kullandıkları İncil'in bir bölümü) bulunur.

[13] "Üçzelge" olarak tabir edilen sembol aslında "üç diş" anlamına gelen bir terimi ifade etmektedir. Burada amaçlanan Kievan Rus döneminden günümüze Ukrayna ile sembolleştirilen Volodymyr'e atıfta bulunmaktır.

engel olarak gördükleri Polonyalı yetkililere karşı terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Bandera, Mykola Lebed ve Yaroslav Karpinets Polonya'da gerçekleştirdikleri eylemler nedeniyle 1936 yılının ocak ayında idam cezasına mahkûm edilmiştir. Fakat yükselen Ukrayna milliyetçiliği karşısında kahramanlar yaratmak istemeyen Polonya, bu cezayı ömür boyu hapse çevirmiştir. Lakin 1939 yılında Polonya'nın Alman ordusu tarafından işgal edilmesi ile Bandera ve arkadaşları serbest bırakılmış (başka kaynaklara göre kaçmış) ve OUN'deki eylemlerine devam etmiştir.

Bandera'nın örgütteki faaliyetlerine yeniden başlaması ile Krakow'da 10 Şubat 1940 tarihindeki toplantı ile OUN'nin devrimci kanadına lider olarak seçilmiştir. Bu kanat, temelde katı prensiplerle Führerprinzip'e (lider ilkesi) dayanan, temelde Faşist İtalya ve Nazi Almanya'sını model alan bir ilkesel tutum benimsemiştir (Armstrong, 1990, s. 15). Bandera'nın asıl önemli görevi, Nisan 1941'de OUN'nin ikinci olağanüstü kongresinde kendisine militan kanadın lideri olmasıyla verilmiştir. Böylelikle OUN'nin ve onun militan kanadının lideri olan Bandera'nın asıl faaliyetleri başlamıştır. Özellikle Alman ordu himayesi altında kurulan birimlerle iş birliği yapılarak SSCB'ye karşı eylem gerçekleştirme faaliyetleri de tam da bu zamanda başlamıştır (Marples D. R., 2006, s. 560). Bu dönem aynı zamanda Bandera'nın baş harfinin örgütle ilişkilendirildiği bir dönemi yansıtmaktadır. Böylece OUN-B olarak adlandırılmaya başlanan Ukrayna milliyetçileri bu dönem itibari ile Alman subaylar ile yoğun bir temas halinde olmuşlardır.

Kaynaklar farklılık gösterse de OUN-B, Alman-Sovyet savaşı için hazırlanmış ve Ukrayna topraklarının Sovyet işgalinden kurtarılması için uygun bir ortamın yaratılmasını beklemiştir. Bu nedenle de OUN-B yalnızca Hitler ve Himmler gibi Nazi kaynakları ile değil, aynı zamanda Abwehr[14] ve Wehrmacht[15] ile de iletişim kurmuşlardır. OUN-B, her ne kadar bağımsız bir Ukrayna için Alman ordusunun istekleri doğrultusunda çalışma yapmış olsa da Nazi liderlerinin bağımsız bir Ukrayna fikrine karşı oldukları bilinen bir durumdur. Nitekim Hitler'in hedefinden biri de Ukrayna topraklarının Genelplan Ost'a[16] göre dizayn edilmesidir. Bu plana göre Almanlar Ukrayna topraklarına yerleştirilmeli ve Ukraynalılar kısmen köleleştirilmeli kısmen de "elenmeli"dir (Liebe G. R., 2011).

[14] İkinci Dünya Savaşında Alman ordusunun istihbarat ve karşı istihbarat servisi
[15] Alman ordusu silahlı kuvvetleri
[16] Nazi Almanya'sının Doğu Avrupa'daki genişleme stratejik planının adıdır.

OUN-B ve Wehrmacht arasındaki işbirliğindeki şartların belirsiz olması bu durumun daha sonra büyük anlaşmazlıklara dönüşmesine neden olmuştur. OUN-B, hizmetlerinin karşılığında Nazi kontrolündeki faşist bir Avrupa'da Ukrayna devleti şeklinde bir siyasi telafi beklemesine rağmen, Alman yetkililerin bu gerçekleştirmeye yanaşmaması OUN-B açısından verilen sözlerin tutulmaması anlamında yorumlanmıştır.

1941 baharında devrim için hazırlık yaparken, OUN en az iki önemli belge üretti. İlk belge "Savaş Öncesi Dönem, Savaş ve Devrim Zamanı ve Devlet Kurma İlk Günleri için Talimatlar" başlığını almıştır. Bu belge, OUN-B'nin devletle sonuçlanacak bir devrim başlatma kararlılığını doğruluyor. Aralık 1940 ile Nisan 1941 arasında, faşist, kahraman ve askeri bir bakış açısıyla yazılan bu belge, devrimci eylem ve ajitasyonun kritik ilk günlerinde devrimcileri yönlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Metin, OUN-B liderlerinin Ukraynalıları devrim için harekete geçirmeleri gerektiğini anlatmaktadır. Bu belge ile bağımsızlık hareketini kitlesel bir harekete çevirmek hedeflenmiş ve bu doğrultuda propaganda faaliyetleri başlatılmıştır. Bu propagandaya göre, dedikodular yaymaktan milli-devrimci şarkılar söylemeye, broşür ve gazete basıp dağıtmaktan radyo aracılığıyla "milli-devrimci" propagandaya kadar her türlü propaganda aracından yararlanmaları gerektiği açıklanmıştır. Propagandanın başlıca içeriği, OUN-B tarafından Ukrayna devletinin "yeniden doğuşu" ve "Moskova Yahudileri" ve diğer düşmanlara karşı gereken savaş olmuştur. Bu propaganda ile karakteristik ibr slogan oluşturulmuş ve “Sizdeki düşmanları, Yahudileri ve İhbarcıları öldürün” söylemi yaygınlaştırılmıştır. Bu metinle birlikte öncelikli hedef Ukraynalıların düşmanlarının çoğunun yaşadığı kozmopolit şehirlere karşı Ukrayna köylerini harekete geçirmekti. Bir diğer hedef ise Ukrayna halkını devletin ilanı veya "yeniden doğuşu"nun sadece tiyatro değil gerçeklik olduğuna ikna etmekti. Bu amaçla, OUN-B üyeleri her fırsatta toplantılar düzenledi ve toplanan insanlara "Ukrayna devletinin yeniden doğuşu" manifestosunu okudular. Bu manifestonun standart metni şöyleydi (Liebe G. R., 2011):

> *“Tüm Ukrayna adına, Stepan Bandera liderliğindeki Ukrayna Ulusal Hareketi, Ukrayna devletini ilan ediyor. Ukrayna'nın en iyi evlatlarının tüm nesilleri için canlarını vermiştir. İevhen Konovalets´ önderliğindeki Ukrayna Ulusal Hareketi, Moskova-Bolşevik baskısının son on yılında özgürlük için yoğun bir mücadele yürüttü. Tüm Ukrayna halkını, tüm Ukrayna topraklarında egemen Ukrayna otoritesi kurulana kadar silahlarını bırakmamaya çağırıyoruz. Egemen*

Ukrayna otoritesi, Ukrayna halkına hukuk ve düzen, tüm güçlerinin evrensel gelişimi ve tüm ihtiyaçlarının karşılanmasını garanti edecektir."

Bağımsız Ukrayna fikrinin örgüt içerisinde devamlı olarak dile getirilmesi ve bunun 30 Haziran'da bir Akt ile açıklanması, Alman ordusu tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ve bu duruma başta müdahale etmemiştir. OUN-B üyesi Stets'ko bu akt'ı radyodan yayınlamış ve Ukrayna devletinin yeni Avrupa düzeninin bir parçası olduğunu ve "Alman ordusunun ve Alman halkının büyük Führer'i'ne bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu duruma birkaç gün geç cevap veren Alman ordusu daha sonra ise Bandera'yı Berlin'e götürmüş ve ve Akt'ı reddesmesi istenmiştir. Bandera, bu durumu reddetmesi üzerine toplama kampına gönderilmiştir. 5 Ağustos tarihinde Wehrmacht Ukrayna'daki Bandera grubu üyelerinin tutuklanmasını emretmiş ve örgüt dağıtılmıştır. Eylül ortalarına gelindiğinde, OUN-B üyelerinin kitlesel tutuklamaları ve idamları başlamış 25 Kasım'da Gestapo, Reichskommissariat Ukraine'e karşı bir ayaklanma hazırlığında olduğu gerekçesiyle gruba karşı eliminasyon emri vermiştir (Marples D. R., 2006, s. 562).

OUN'nin ardından Ukrayna milliyetçilerinin bir araya gelerek bağımsız bir Ukrayna kurma fikri ile örgütlendiği bir diğer yapı ise Ukrayna Partizan Ordusu (UPA)'dır. Ukrayna İsyan Ordusu (UPA), Ukrayna Milliyetçiler Örgütü'nden (OUN) bağımsız olmasına karşın aynı ülküyü benimseyen bir örgüttür. UPA'yı, OUN'den farklı kılan iste belirlediği yöntemdir. OUN, Ukrayna bağımsızlığı için siyasi ve diplomatik girişimleri ön planda tutmayı tercih etmesine karşın UPA, genelde askeri eylemlerle Ukrayna'nın bağımsızlığına erişebileceğine dair eylemler gerçekleştirmiştir.

UPA resmi olarak 1942 yılında Stephan Bandera tarafından yönetilen OUN'den farklı bir eylem biçimini benimseyerek kurulmuştur. Kurulduğu yıl itibari ile UPA'nın hedefi, Almaya ve Sovyetler istilasına karşı Ukrayna topraklarını korumak aynı zamanda Polonya yerleşiklerinin Ukraynalılara yönelik olası şiddet eylemlerini engellemekti. Bu üç amaca yönelik olarak da kısa sürede katılımcı sayısı arttıran UPA, 1943 yılına gelindiğinde Polesie ve Volyn bölgelerinde kontrolü sağladı ve Alman ordusunun işgal alanını büyük şehirler, otoyollar ve demiryolları ile sınırlayarak kendi çapında önemli bir başarı elde etti. Bunun yanında bölgede Polonya etkisinin azalmasını da sağlayan UPA, özellikle Polonyalı partizanların faaliyet alanlarını sınırlamış ve bu alanlara Ukraynalıların genişlemesi için alan sağlamıştır (Major, 2003, s. 12). İkinci Polonya Cumhuriyeti'nin (1918–1939) etnik kompozisyonunu ve Volhinya Katliamları'nın (1943–1944) coğrafi kapsamı Harita 27'de gösterilmiştir.

Harita 27. Volhynia Katliamlarının Bölgesel Kapsamı ve İkinci Polonya Cumhuriyeti'nin Etnik Yapısı

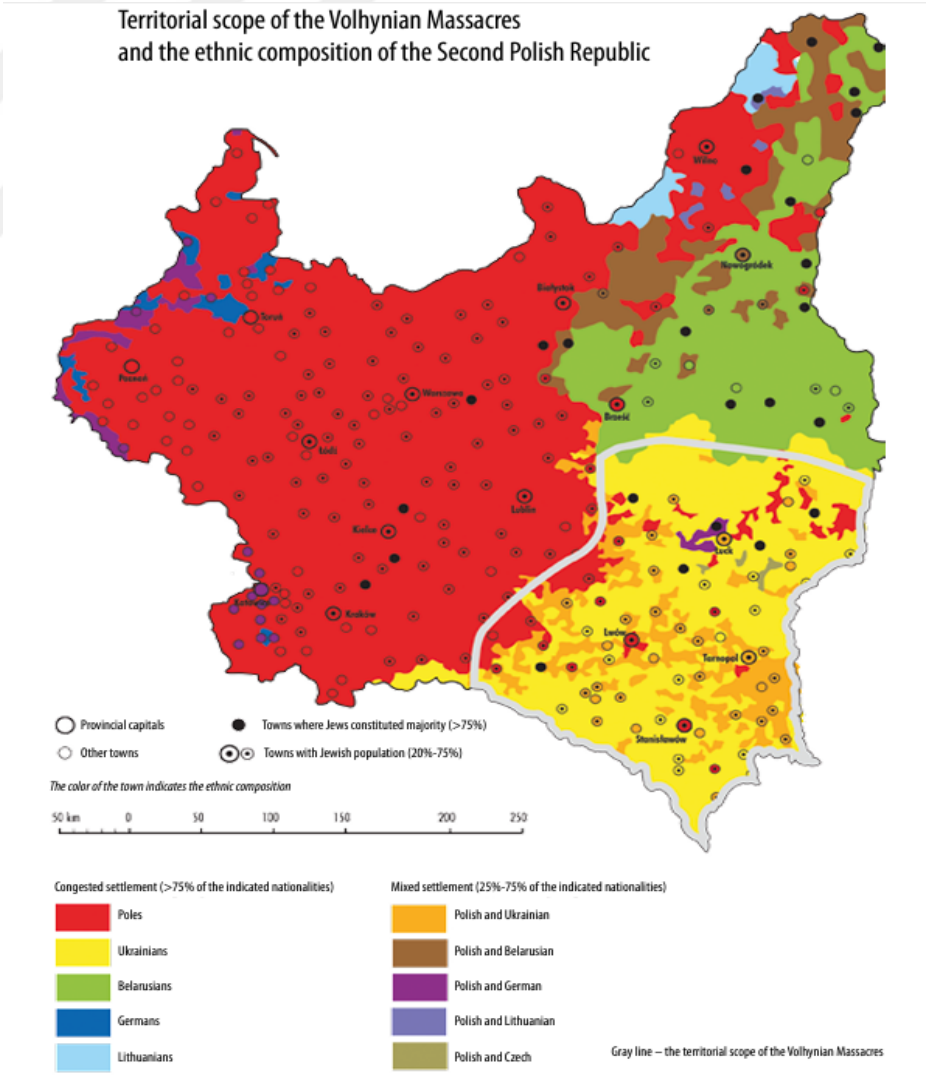

Kaynak. (Instytut Pamieci Narodowei, 2013)

Harita 27'den anlaşılacağı üzere Polonya Cumhuriyeti homojen olmayan farklı demografik yapıları bünyesinde barındıran bir coğrafyayı temsil etmektedir. Haritadan anlaşılacağı üzere yoğunluklu nüfus olan Polonyalıların ardından sarı ile gösterilen ve %25 ile %75 arasında karışık olarak belirtilen Polonyalı ve Ukraynalı nüfus dikkat çekmektedir. Harita ayrıca Polonya'da; Belarus, Litvanyalı, Alman nüfusun varlığının da bölgede olduğunu göstermektedir. Polonyalı ve Ukraynalı nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerde OUN ve UPA'nın eylemlerinin neden yoğunlaştığını anlamak mümkündür.

Tarihsel kitaplar genel anlamda OUN ve UPA'yı gerçekleştirdikleri eylemler nedeniyle birlikte ele almaktadır. Bu nedenle UPA'nın eylemleri aynı zamanda OUN eylemleri olarak da anlatılmaktadır. Bunun yanında bu örgüte yönelik iki farklı litaretürden de bahsetmek mümkündür. Bu literatürden ilki OUN-UPA eylemlerinin haklılığına-meşruluğuna-tarihselliğine vurgu yaparken (bu tür kaynaklarda OUN-UPA'nın gerçekleştirdiği eylemlerden ziyade genel bir anlatım benimsenir) bir diğer literatür ise OUN-UPA'nın özellikle Alman ordusunun da desteğini alarak Ukraynalıların yaşadığı bölgelerin, Ukraynalı olmayanlardan arındırılması faaliyetlerine dikkat çekilir. Bu kaynaklarda OUN-UPA'nın bulunduğu bölgede yaşayan Polonyalı, Yahudi ve Ruslara karşı "katliam" ifadelerinin geçtiği anlatım dili benimsenir.

Gerçek olan şudur ki gerçekten de kaynaklardaki farklı görüşlere rağmen OUN ve UPA arasındaki organik bağ inkâr edilemez düzeydedir. Nitekim UPA'nın OUN'nin silahlı kanadını temsil ettiği görüşü ise en yaygın kanaattir (Naleźniak, 2013). Bu nedenle örgütün eylem kapasitesinin sahadaki yansıması dikkate alındığında, bu durumu kanıtlayan delillere rastlamak mümkündür.

OUN'nin silahlı kanadı UPA'nın gerçekleştirdiği en büyük eylem ise 1943 yılının ilkbaharında Volhinya'da gerçekleşmiştir. Bu eylemlerin şiddeti o kadar yoğundur ki tahmini olarak Volhinya bölgesinde Ukraynalılarla birlikte yaşayan Polonyalılardan 50.000 ile 60.000 kişinin öldüğüne inanılmaktadır. Bunun yanında eylemlerin şiddeti nedeniyle de birçok Polonyalı da bölgeyi terk etmiştir. 1943 yılı yazında başlayan ve 11-12 Temmuz 1943 tarihinde doruk noktasına ulaşan bu şiddet eylemleri, Volhinya bölgesindeki Polonya köylerine yönelik yüzden fazla bölgenin, koordineli saldırısıyla hedef alınmıştır (McBride, 2016). UPA birimleri bu eylemlerini acımazca gerçekleştiğine dair birçok kanıt bulunmaktadır. Saldırılarda özellikle kadınların, çocukların ve yaşlıların kurşun, bıçak, çata, balta ve diğer silahlarla öldürüldüğüne ve aynı zamanda bu saldırılarda birçok Polonya kilisesinin de hedef alındığı bilinmektedir. UPA

eylemlerinden kaçmak için yerel Polonyalıların önce Almanlardan ve 1944-1945 yıllarında da Sovyetlerden korunma talep etmişlerdir (Instytut Pamieci Narodowei, 2013).

Resim 5. UPA Tarafından Volhinya Bölgesinde Öldürülen Siviller

Kaynak. Polonya Hafıza Enstitüsü (https://volhyniamassacre.eu/zw2/photo-gallery/189,Photo-Gallery.html) (Erişim Tarihi: 04.02.2023)

UPA'nın gerçekleştirdiği bu eylemlerin temel motivasyonunu "Ukrayna, Ukraylanılarındır" ve "Polonyalıların tüm izlerini yok et" sloganları oluşturmuştur. Bu sloganların yanında birçok slogan benimsenmiş olsa da her iki cümle, bölgede yaşayan etnik unsurların varlığına ve bu etnik unsurların aynı mekânı kendi ırk, din, sosyoloji ve politikalarına ait hissetmelerine ve bu nedenle de mekânı kutsal kabul ederek kendilerinden olmayanları bu bölgeden uzaklaştırmayı kutsal bir görev addetmelerini açıklamaktadır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı sonrasında olası bir bağımsız Ukrayna'nın, farklı etnik unsurlardan temizlenerek oluşabileceği fikri üzerine oluşturulmuştur. Aslında bu fikir, zamanın siyasi düşünce fikrine de uygundur. Nitekim dönemin devletlerinin benimsediği baskın ideoloji de faşizmdir. Bu siyasi öğretinin örgütlere yüklediği görev, toprakların kendinden olmayanlardan arındırılması üzerinedir ve Ukraynalılarda bunun gereğini yerine getirmişlerdir. Bunun uygulanış şekli

günümüzde katliam olarak nitelendirilecek yorumları beraberinde getirse de dönemin savaş ortamında olağan “temizlik” şeklinde değerlendirmiştir.

Ukrayna Milliyetçiler Örgütü (OUN) ve Ukrayna İsyancı Ordusu (UPA)’nın kurulma amacı dışında gerçekleştirdiği eylemler bugün Ukrayna ulus inşası için kullanılan önemli bir direniş hareketi olarak tanıtılsa da bu grupların etnik temizlik (özellikle 1943-1944 Volhynia katliamları) ve Nazi işbirlikçiliği gibi tartışmalı eylemleri, tarihsel hafızada karmaşık bir miras bıraktığı söylenebilir. Bu örgütlerin eylemlerinin tartışmalı yönü bir kenara bırakıldığında, bu durum Ukrayna milliyetçileri için yeni bir birleşme zemini oluşturmuş; ancak aynı eylemlerin bu kez Rusya'ya veya Rus azınlığa yönelik olarak gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Ayrıca, bu örgütlere duyulan sempatinin artmasıyla ortaya çıkan yeni milliyetçilik dalgası, Rusya karşıtlığında şiddet eylemlerini yoğunlaştırmış; 2015'te kabul edilen 'dekomünizasyon yasaları' ile bu görüşü benimseyen siyasetçilerin aldığı kararlar ise başta Ukrayna’nın doğusu olmak üzere tepki çeken uygulamalara yol açmıştır. Bunun yanında OUN/UPA'nın tarihsel figürleri, sosyal medyadan askeri propaganda malzemelerine kadar geniş bir alanda kullanılarak "Rus emperyalizmine karşı direniş" teması vurgulandı. Rusya, Ukrayna’ya yönelik savaşı başlattığında ise bu grupların Nazi işbirlikçisi geçmişini öne sürerek işgali "denazifikasyon" hedefiyle meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca, Rusya Devlet Başkanı Putin’in birçok Ukrayna açıklamasında, Ukrayna’nın 'Banderistlerden temizleneceği' yönündeki söylemi; Rusya'nın devlet politikalarında, bu örgütle şekillenen yeni Ukrayna milliyetçiliği dalgasının bir ideolojik tehdit olarak algısının farkında olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

3.2.2. Sovyet Sonrası Kimlik ve İdeoloji

Anthony Smith (1994) milli kimliğin, kültürel olmanın yanında siyasi bir kimliği de içerdiğini belirtir ve milli kimliğin kültürel toplulukta olduğu kadar siyasi toplulukla da konumlandığını açıklar. Buna göre milli kimlik inşaları, jeopolitik bir haritanın yeniden çizilmesi ya da siyasi rejimlerin değiştirilmesi anlamına gelen politik eylemleri içerir. Bunun yanında “Milletlerden müteşekkil bir dünya" oluşturmanın tek tek her devlet açısından bir sonucu olacağı gibi, küresel devletler sistemi açısından da derin sonuçları olduğunu açıklar.

Buradan anlaşılacağı üzere aynı mekânı, kendi dini ve kültürel alanı içerisinde kutsal kabul eden milletlerin mekanlarının çakışması, beraberinde organik olmayan ayrılıkları getirir ve bu ayrılıklar, sonuçları itibari ile jeopolitiği derinden etkiler. Bunun nedeni ise yine Anthony Smith’in (2001) mekân aidiyetinde belirttiği “toplumsal hafızanın mekansallaştırılması” ile açıklanabilir. Nitekim Ukrayna kimliğinin ortaya çıkamaya başladığı mekân, aynı zamanda

Polonya'nın ve bizatihi Sovyet Rusya'nın (ya da Rusya'nın) da kutsal mekanıdır. Bu nedenle aynı kutsal mekânın farklı milletlerce paylaşılması ve nihayetinde ise öz Ukrayna kimliğinin Rusya'dan bağımsız bir şekilde bölgede egemen kılınmasının sonuçları, jeopolitik açıdan haritaların değişmesine neden olabilecek tepkimeleri beraberinde getirmiştir/getirmektedir. Nitekim özellikle OUN ve onun silahlı kanadı olan UPA'nın ve bu örgütlerin temsilcilerinin de yapmak istedikleri, Ukrayna topraklarında sadece Ukraynalıların yaşaması, bu kutsal mekânın Ukraynalılara ait olduğunun herkesçe bilinmesi, bu durumu sağlayacak örgüt ve devletlerle iş birliği yapılması ve engel olacakların ise ortadan kaldırılmasıdır. Bölgenin bu kadar kanlı tarihsel olaylara sahne olmasının altında bu motivasyon yer almaktadır.

Günümüzde bu motivasyon özellikle Batı'nın, Rusya karşıtlığı ile kendi güvenlik politikalarını, Ukrayna milliyetçiliği üzerinden yapmasına neden olmuştur. Nitekim Ukrayna milliyetçiliğinin dinamikleri, Rusya karşıtlığı üzerine şekillenen çok boyutlu bir mücadeleyi içerir. Ukrayna'nın bağımsızlığından günümüze kadar yaşadığı politik meseleler ise bu mücadelenin yer altından yer üstüne çıktığının açık bir şekilde göstermektedir. Bu nedenle Sovyetler Birliği sonrası Ukrayna kimliğinin iki boyutlu olarak incelenmesi oldukça önemlidir. Birinci boyut, bağımsızlığın ardından Ukrayna kimliğinin, Rus kültürü ile paylaştığı politik ortamın incelenmesi oluşturmaktadır. İkinci boyut ise Rusya karşıtlığında yükselişe geçen Ukrayna milliyetçiliğinin, devrimler yoluyla iktidarı değiştirebilecek gücü elde ederek yerleşik Rusya kültürünün izlerini silme politikaları ve sonrası oluşturmaktadır.

Ukrayna kimliğine yönelik ilk inceleme olan "Ukrayna kimliğinin, Rus kültürü ile paylaştığı politik ortamın incelenmesi" konusu, temelde etnik kimlik ile incelenmesi gereken bir alandır. Etnik kimlik, ata mirasına yoğun bir şekilde atıfta bulur ve kimliğe, dış gruplar tarafından; fiziksel ve aynı zamanda kültürel özellikler atfeder (Bauman, 2004). Bu özellikler yalnızca 'ırk' kavramını değil aynı zamanda ortak bir soy, ortak bir ad, ortak bir kültür, paylaşılan tarihsel aynılar ve vatanı temsil eden kutsal bir mekânı içerir (Hart, vd, 2011).

Soğuk Savaş döneminde Avrupa ve Asya arasında sık sık ideolojik, kültürel ve jeopolitik çatışmaların yaşandığı bir bölge olan Ukrayna coğrafyası (Subtelny, 1999), temelde doğu-batı bölünmesinin (Polonya, Çekoslovakya ve Romanya'nın bir parçası olan batı bölümü ile Çarlık/Sovyet Rusya'nın egemen olduğu bölüm) ve aynı zamanda değişen sınırların da (Büyük Litvanya Dukalığı, Osmanlı İmparatorluğu, Polonya-Litvanya Birliği, Kırım Tatar Hanlığı ve Moskova) bölgesidir (Motyl & Krawchenko, 1997). Ukrayna jeopolitiğinin ortaya çıkardığı siyasi atmosfer, bu coğrafyanın; farklı dini, bölgesel ve dilbilimsel aidiyet

boyutlarının oluşmasına neden olmuştur. Sonuç itibari ile de tutarlı bir ulusal kimlik ile aidiyet duygusunun mevcudiyetini sorgulamak oldukça güçtür. Prizel'e (1998) göre, Ukrayna'daki bu farklılıklar, tarihsel deneyimlerin yanı sıra, kolektif hafıza eksikliğinden de kaynaklanmaktadır. Örnek olarak Ukrayna'nın etnik bileşenleri incelendiğinde bunların ya bir etnik Ukrayna ulusal kimliğine (Avrupa kültürü, Rus ve Ukraynalı etnik ve millet-devletlerinin birbirleriyle rekabeti) ya da bir Doğu Slav ulusal kimliğine (Doğu Slav Kimliğinin teşvik edilmesi, Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu ile olan bağlantıların vurgulanması) dayandığı görülmektedir (Shulman, 2005). Bu durum, Ukrayna'nın bağımsızlığının ardan Ukrayna'da yaşayan Ruslar ile Ukraynalılar arasında sosyolojik bir çatışma unsuru olarak evrilmiştir.

Ukrayna'nın 1991 yılının Ağustos ayında bağımsızlığını ilan etmesi ve ardından Aralık ayında gerçekleştirdiği referandum ile bağımsızlığın %90 oranla kabul edilmesinden sonra, Devlet Başkanı Leonid Kravcuk, pro-batı yönelimini benimseyerek, anti-Rus retorik temelli bir siyasi anlayışı ortaya çıkarmıştır. (Shulman, 2005). Yeni devletin ulus inşa sürecinde, etnik kimliğin oluşturulmasının en önemli faktörü olan dilin, yani Ukraynacanın yerleştirilmesi için önemli adımlar atılmış; eğitim, siyaset, ekonominin (Motyl & Krawchenko, 1997) yanı sıra, medyada da Ukrayna dilinin kullanılması teşvik edilmiştir. Fakat bu teşvik Ukrayna'nın doğusunda direnişle karşılaşmış (Basiuk, 1999) ve eğitimin yanı sıra kitle iletişimdeki hâkim Rus dili kullanımı devam etmiştir. Buna rağmen Ukrayna, Kravçuk döneminde Rusya ve Ukrayna arasındaki farklılıkları ortaya çıkarma politikalarını devam ettirmiştir. Buna göre, halk arasında Ukrayna kimliğinin meşrulaştırılmasına yönelik adımlar atılırken (Kuzio T. , Ukraine. State and Nation Building, 1998) özellikle Ukrayna'nın Rus tarihi mitolojisindeki karşılığı olan "küçük kardeşler" retoriği silinerek, yerine Ruslardan ayrı Avrupa'ya ait bir Slav halkı olduğu gerçeği yerleştirilmeye çalışılmıştır (Henke, 2020).

Lenoid Kuçma'nın 1994 yılında devlet başkanlığına seçilmesi ile, Ukrayna ulus devleti yaratma retoriği de değişime uğramıştır. 1994-2004 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı grevini yürüten Kuçma, Rusya'ya yakın ekonomi politikaları da geliştirerek, Ukrayna kimliği ile Rusya kimliği arasındaki kendisinden önce izlenen politikaları geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Bu politikalardan en önemlisi ise 1996 yılında kabul edilen anayasa olmuştur. Bu anayasa ile etnik Ukrayna kimliği için ayrıcalıklar verilmiş (örneğin; tarih, kültür ve gelenek konularında öz Ukrayna bilincine vurgu yapılmıştır), doğumla vatandaşlık hakkının yanı sıra azınlık unsurlarının kendi dillerini özgür bir şekilde kullanması, garanti altına alınmıştır (Shulman, 2005). Bu anayasa ile aynı yıl Başkan Kuçma, Ukrayna devlet inşasının tamamlandığını ilan

etmiştir (Subtelny, 2009). Bu durumun aksine Ukrayna'da özellikle Rusça konuşsan Doğu ve Güney bölgeleri yaşayanları karmaşık ve şiddet içeren bir dönüşüm sürecine girmiştir. Örneğin, 2000 yılında Lviv'de Ukrayna'ca şarkı söyleyen bir şarkıcı, Rusça konuşan iki kişi tarafından darp edilmiş, bu olay neticesinde özellikle Ukrayna'nın batısında anti-Rus söylemler kitlesel olarak dile getirilmiştir. Protestocuların "Ruslar aşağı" sloganları neticesinde Rusça'nın kamusal alanlarda yasaklanmasına yönelik bazı Oblast meclislerinde kararlar alınmış ve Rus milliyetçiliğine yönelik haber yapan bazı örgütlenme merkezleri kundaklanmıştır (Henke, 2020).

Bu olayla birlikte Ukrayna'da aslında Ukrayna kimliğine yönelik eğilimin de arttığını söylemek mümkündür. Nitekim, 1989 ve 2001 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında da Ukraynalılaşma politikalarının ülkenin genelinde kendini Ukraynalı olarak tanımlayanları nicelik olarak arttırdığını göstermektedir. Buna karşılık ülkenin en büyük etnik çoğunluğu olan Rusların ise azaldığı görülmektedir. Buna göre 1989 yılındaki nüfus sayımında ülke nüfusunun %72,2'si milliyet olarak kendini Ukraynalı olarak tanımlarken, aynı sayım da %22,1'lik kısım ise kendini Rus olarak ifade etmiştir. Buna karşın 2001 yılındaki nüfus sayımında Ukraynalılar ülkenin %77,8'ini oluştururken; Ruslar ise %17,3'te kalarak on yıl öncesine niceliksel anlamda bir kayıp yaşamışlardır (Shulha & Vorona, 2010). Romaniuk ve Gladun'a (2015) göre Rusların nicelik olarak azalmalarının sebebi sadece göç ile değil, aynı zamanda bir kısım Rus'un kendini Ukraynalı olarak tanımlamasından da kaynaklanmaktadır.

Kuçma dönemi Ukrayna ulus inşasına yönelik başarıların yanı sıra, bu başarıları gölgede bırakacak ayrışmaların da ortaya çıktığı bir gerçektir (Shulman, 2005). Kuçma, Ukrayna'da ulus inşasının üç ana alanı olan ulusal kimlik gücü, ulusal birlik ve ulusal kimlik içeriklerini dolduracak anayasal ve sivil kimlik tanımlamaları yapmış ve Ukrayna tarihinin yazılması ile eğitim dilinin Ukraynaca olarak devam ettirilmesi noktasında ciddi adımlar atmışsa da özellikle ülkenin doğu ve güneyinde yer alan ve ağırlıklı olarak Rusların yaşadığı bölgelerde etnik, dilsel ve bölgesel farklılıkları derinleştirmiştir. Her ne kadar 1989 seçiminden 2001 seçimine kadar geçen sürede, kendini Ukraynalı olarak hissedenlerin sayısı niceliksel olarak artmışsa da ülke içindeki azınlık fay hatları, keskin bir şekilde Ukrayna'dan ayrışmaya başlamıştır.

Bu durumun yaşanmasının en önemli nedeni olarak, 1991 yılında bağımsızlığın ardından Ukrayna'nın azınlık statüsünün ani bir şekilde değişmesi gösterilebilir. Bağımsızlığın ardından çoğunluk olan Ukraynalıların yeni ve birleştirici bir azınlık statüsü yaratması, Sovyet Rusya arasındaki tarihsel, dini ve dilbilimsel yakınlık nedeniyle zor olmanın yanında; karmaşık

tarihsel, siyasi ve ekonomik ilişkiler; Ukraynalılar ve Ruslar arasında bireylerin kimlikler arasında geçiş yapmasını sağlamıştır (Kemp, 2001). Kimlikler arasındaki bu geçişkenlik ise mevcut toplumsal bağların hassaslaşmasına neden olmuş, kimlikler arası geçiş yapanların toplum nezdinde dışlanması sorunu ortaya çıkmıştır. Sonuç itibari ile de gerek dil ve gerekse tarihsel ayrıştırıcı söylemler, Ukrayna'da daha fazla şiddet eylemini tetiklemiştir.

2004 yılının son aylarında "Turuncu Devrim" ile devlet başkanı olan Viktor Yuşçenko da kendisinden önce Ukrayna diline olan teşviği devam ettirmiş ve tek devlet dili olarak da Ukraynacayı yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bu girişimlerin bir parçası olarak, medya ve ticarette Ukrayna dilinin kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. 2006 yılında da Kültür Bakanlığı Ukraynacanın etkin bir şekilde yaygınlaştırılması için filmlerde Ukraynaca dublajı ya da alt yazıyı zorunlu kılmıştır. Bu durum özellikle Rusçanın yoğun bir şekilde kullanıldığı bölgelerde tuhaf bir durum ortaya çıkarmanın yanında, bu bölgelerdeki halkın etkileşim dilinin ağırlığı Rusça olarak kalmaya devam etmiştir (Gallina, 2011).

Turuncu Devrimin yaydığı Ukrayna milliyetçiliği rüzgârı ve bu rüzgârın getirmiş olduğu yoğun baskı, özellikle Rusça konuşulan bölgelerde tepkilere neden olmuştur. Bu tepkinin yalnızca halk nezdinde olduğu söylenemez. Nitekim özellikle Rusça konuşulan bölgelerde yönetici elit de Ukraynacanın bu denli baskısına yönelik farklı kararlar almışlardır. Örneğin, 2006 yılının mayıs ayında Donetsk Lugansk, Harkov ve Sivastopol bölgesinin güçlü partisi olan Bölge Partisi, bölgesel konseylerde Rus diline bölgesel statü verilmesini onaylamışlardır. Ukraynaca ve Rusçanın resmi dil statüsünde kullanılmasına yönelik tartışmaların özellikle 2004 yılı Cumhurbaşkanlığı ve 2006 yılı parlamento seçimlerinde yoğun bir şekilde gündeme getirildiğini söylemek mümkündür (Oleg, 2010). Özellikle Ukrayna'nın batısında Rusçanın hakimiyetine karşı önlem olarak politik vaatler sıralanırken; ülkenin doğusunda ise halkın yaşamı, eğitim ve kamu medyasının Ukraynacaya dönüştürülmesine karşı kullanılmıştır.

Ukrayna diline yönelik bu baskıcı tutuma karşı, Rusçanın ağırlıklı olarak konuşulduğu bölgelerde bu tutuma yönelik siyasi anlaşmazlık 2010 yılında da devam etmiştir. Donetsk Konseyi 2010 yılında Rus dilini destekleme kararı almış ve bazı okullarda Rusça dil ve edebiyatının öğretimini genişletme kararı almıştır, bu da çok tartışmaya neden olmuştur (çünkü Donetskt'teki okul çocuklarının sadece beşte biri Ukraynaca dil okullarında eğitim görmektedir). Bunun yanında 2010 yılının eylül ayında Rus dilinin pozisyonunu güçlendirmek adına ulusal parlamentoya bir dil tasarısı sunulmuştur (Kolesnichenko, 2010).

Görüldüğü üzere Ukrayna'nın Rus dili ve kültüründen ayrışmaya yönelik siyasi çabaları, her siyasi dönem ile kendini tekrarlayan bir yenileme periyoduna girmiştir. Bunun nedeni ise yeni bir ulus yaratma sürecinin nesillere miras kalan bir çaba gerektirmesidir. Yani Ukrayna'nın yeni bir ulus yaratma projesinde ihtiyaç duyduğu şey zamandır. Çünkü ulus yaratma süreci devletler nezdinde gerçekten de ciddi anlamda zaman isteyen bir kültürel değişimdir. Bu durumun zamana yayılamaması ise kültürel değişimi savunanlar ile kültürel değişime direnenler arasında bir çatışma oluşma imkanını arttıran unsurları ortaya çıkarmaktadır. Nitekim 2013 yılında Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşması niyetini askıya alması süreciyle aslında Ukrayna'da kültürel değişimi savunanlar ile kültürel değişime direnenler arasında bir siyasi çatışma örneği ortaya çıkmıştır.

Yanukoviç dönemi, Ukrayna milliyetçiliği açısından kültürel bölünmenin siyasi yansıması olarak değerlendirilebilir. Nitekim Yanukoviç ile birlikte Ukrayna'nın güney doğusu ve doğusu ile batısı arasındaki siyasi ayrışma keskin hale gelmiş ve seçim sonuçları aslında ülkenin kültürel olarak da bölünmüşlüğünün de sonuçları olarak değerlendirilmiştir (Kudelia, 2014). 2010 yılında gerçekleşen seçim ile ortaya çıkan sonuç aynı zamanda Ukrayna'nın, Rus kültürü (güneydoğu ve doğu bölgeleri) ve bu kültürden ayrışmak isteyenlerin (orta ve batı bölgeleri) de belirgin hale geldiği bir kültürel zemin yaratmıştır. Ukrayna'da Rusça konuşmayı tercih eden nüfusun dağılımı (Harita 28) ve Ukrayna'daki seçim sonuçları (Harita 29) aşağıda gösterilmiştir.

Harita 28. Ukrayna'da Rusça ve Ukraynacanın Ağırlıklı Olarak Konuşulduğu Bölgeler

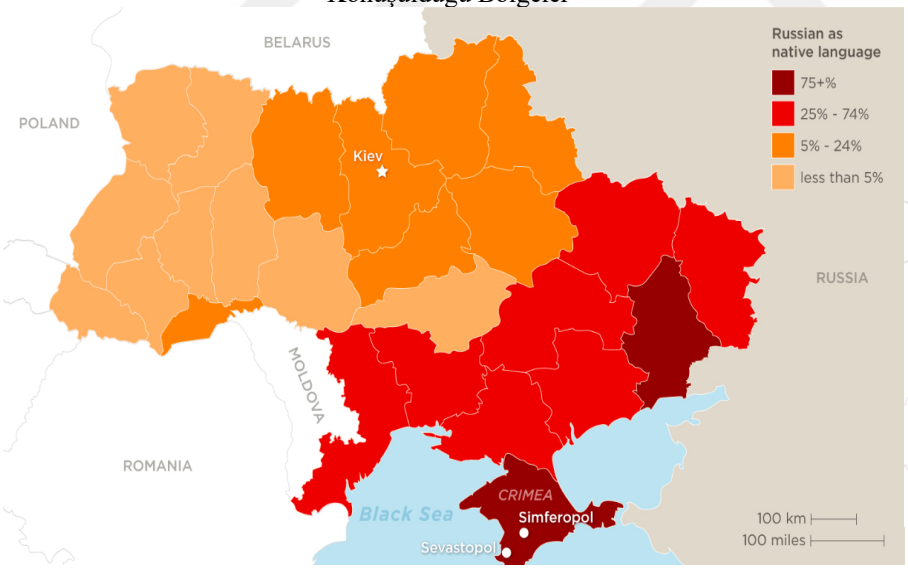

Kaynak. Ukrcensus (https://www.ukrcensus.gov.ua/eng/)

Harita 29. 2010 Yılı Ukrayna Seçim Sonuçları Haritası

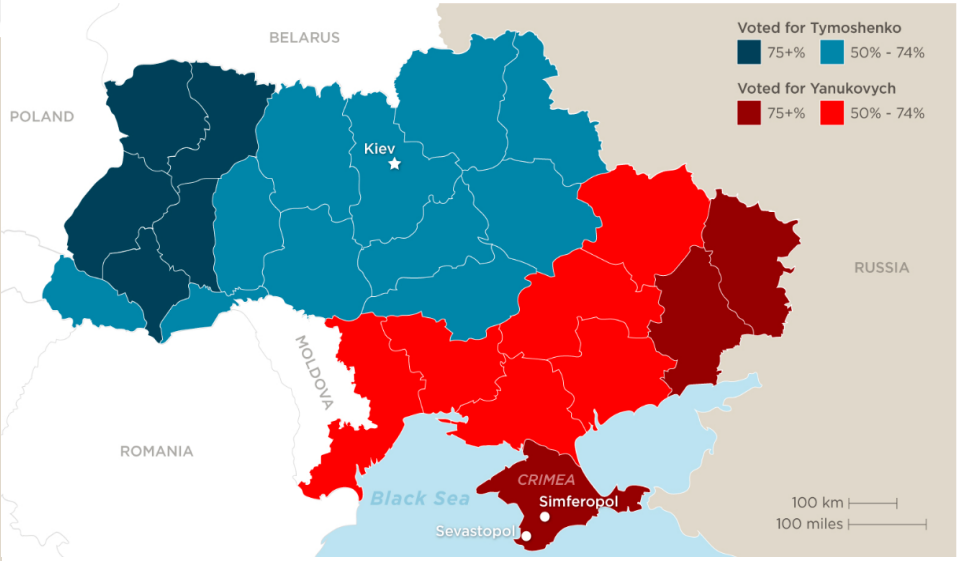

Kaynak. The Central Election Commission Of Ukraine

Yukarıda gösterilen Harita 28, Ukrayna genelinde Rusça konuşan nüfusun yoğunlaştığı bölgelerin (%75'e varan oranlarla) yoğunluk alanlarını göstermektedir. Buna göre Doğudaki Rusça hakimiyeti, Rusya ile güçlü sosyoekonomik ve kültürel bağları yansıtırken; batıdaki Ukraynaca, Avrupa entegrasyonu ve ulusal kimlik vurgusuyla örtüşür. Harita 29 ise 2010 yılında Ukrayna'da, Batı yanlısı Cumhurbaşkanı adayı ile Rusya yanlısı adayın yarıştığı seçim sonuçlarını göstermektedir. Bu haritaya göre Rusya yanlısı aday ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinden yoğun oy alırken Batı yanlısı aday ise oylarını ülkenin daha çok orta ve Batı kısımlarından alabilmiştir. Her iki harita birlikte düşünüldüğünde kültürel kimliğin siyasi tercihleri doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür. Nitekim, Bu iki harita, Ukrayna'nın kültürel ve siyasi kimliğinin birbiriyle iç içe geçtiğini ortaya koymakla birlikte seçmen davranışlarının derin kültürel bağlardan etkilendiğini de göstermektedir.

Ukrayna'nın seçim sonuçları ve daha sonraki yıllardaki Yanukoviç'in politikaları, 2014 Maidan olaylarında Ukrayna milliyetçiliğinin tarihsel kahramanlarının (OUN ve UPA liderlerinin) ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanında Ukrayna'daki köklü toplumsal ayrışmaların devletin en üst kademelerine kadar yansıdığı görülmektedir. Ulus inşa sürecinde ulusal kahramanların rolü elbette kritik olsa da, Stephan Bandera gibi tartışmalı tarihsel figürlerin etrafında şekillenen bir milliyetçilik anlayışı, yeni neslin kimlik ve eylemlerini şekillendirme potansiyeli taşımaktadır. Nitekim Ukrayna'nın devlet politikalarıyla bu figürleri ön plana çıkarması, 2014 yılında haritalarda şiddet yoluyla yaşanan değişimlere (Kırım'ın ilhakı ve Donbas'taki ayrılıkçı hareketler) zemin hazırlamış; bu durum, Putin'in 'Banderistlerden temizleme' söylemiyle bölgelere müdahalesini meşrulaştırmıştır.

Bağımsızlığının ardından Ukrayna modern siyasi tarihinin, kimlik ve ideoloji temelinde "Batı" ve "Doğu" ekseninde parçalayan tarihsel mirası aşamadığı söylenebilir. Bunun ortaya çıkardığı en net sonuç ise dil sorununun yanında bölünmüş kültürel miras sorunlarıdır. Bu sorunlar toplum tabanında 2004 Turuncu Devrimi ve 2014 Euromaidan protestolarının Batı'nın Avrupa yanlısı eğilimleri ile Doğu'nun Rusya ile entegrasyon isteği arasındaki çatışmayı körüklediğini söylemek mümkündür. Özellikle 2014 Maidan olaylarından sonra Ukrayna'da yaşanan iç çatışmalar ve Kırım'ın ilhakı, "Rus dünyası" (Russkiy Mir) ideolojisinin Doğu'daki etkisini açık bir şekilde göstermiştir. Sonraki dönemde ise Ukrayna'nın bu bölünmüşlüğü 2022 savaşında hem direnişin motivasyonu hem de işgalin gerekçesi haline gelmiştir. Dolayısı ile Sovyet dönemi sonrasında Ukrayna'nın, topraklarının tamamında ortak bir kimlik ve ideoloji üretemediğini söylemek mümkündür.

3.2.2.1. Post-Sovyet Kimlik Krizi ve Avrupa Entegrasyonu

Ukrayna'nın kimlik krizleri, Rusya'nın ulusal kimlik yaklaşımlarının yanı sıra Avrupa entegrasyonu ile paradoksal bir sorun yaşamaktadır. Bunun bir sonucu olarak Avrupa seçeneğine yaklaşım sosyo-kültürel ve aynı zamanda sosyo-politik anlamda Rusya'dan uzaklaşılacağı anlamına gelmekle birlikte, taraflar arasındaki her seçim, kimlik krizlerini doruğa taşıyacak siyasi şiddet eylemlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısı ile Ukrayna'nın kimlik krizleri aslında Rusya'nın değerlerinde uzaklaşması üzerine temellenen ayrıştırıcı bir dinamiği ifade etmektedir. Bunun olması ise Rusya'nın tüm ulusal kimlik stratejilerine aykırı bir durumdur. Nitekim kimliksel ayrılmanın gerçekleşmesi durumunda Rusya, Ukrayna'nın Batılı değerleri benimseyeceğini ve kendi kimlik stratejilerinden kopacağının bilinci ile hareket etmektedir. Bu durumun olası sonuçlarının engellenmesi için Ukrayna içindeki yerleşiklerin hafızalarının tazelenmesini sağlamanın yanı sıra yeni nesillerin de bu durumdan etkilenmemesine yönelik Ukrayna içinde tedbirler alınması Rusya açısından oldukça önemlidir. Dolayısı ile Ukrayna'nın kimlik krizleri, ulusal değerlerinin ve özlemlerinin Rusya'dan kesin bir şekilde ayrıştırılması üzerine temellenen tarihsel bir geri duruş niteliğindedir.

Bu durumun oluşmasının temel nedeni sorgulandığında, ortaya çıkan temel dinamik ise Ukrayna jeopolitiğidir. Nitekim Ukrayna jeopolitiği, Ukrayna ulusal kimliğinin yanı sıra dış politikasını belirleyen en önemli belirleyici dinamiktir. Uluslararası ortamda Ukrayna kimliğinin dinamiklerine ilişkin jeopolitiğin belirleyici gücü, Ukrayna ulusal kimliğinin ve egemenliğinin de etkileri belirleyen iki sosyal model ile ifade edilmektedir. Ancak teorik olarak Ukrayna'nın daha fazla siyasi gelişimi için Batı yanlısı yönelimin gerekliliğini anlayan ideologlar, planlarının gerçekte uygulanmasını imkânsız hale getiren bir durumdadır. Bunun nedeni ise Ukrayna'nın "beklenmedik bir devlet" olarak ortaya çıkmasıdır. Nitekim Ukrayna bağımsızlığını ilan etmeden önce bu devletin kurulacağına ilişkin ikircikli inanışın yanı sıra bunun ne zaman olacağına dair de bir tahmin ortada yoktur. Bu nedenle, arzulanan ama beklenmeyen bir durum olan bağımsızlığın, Ukrayna tarihini nasıl etkileyeceğine dair bir vizyon ortaya çıkmamıştır. Bu vizyonun ortaya çıkmasına katkı sağlan en önemli olaylar ise Maidan Olayları, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusunda yaşanan ayrılıkçı olaylardır. Gerçekten de bu olaylarla Ukrayna, Sovyet nostaljisinin kendisi açısından bir tehdit olduğuna inanmaya başlamış ve kendi kimliğine yönelik politik eksenini Avrupa'ya çevirmeye, tabandan itibaren başlamıştır (Sałamatin, 2020). Mankoff'un (2014) da belirttiği gibi Rusya Kırım'ı kazanmayı başarmış ama akabinde Ukrayna'yı kaybetmiştir.

Rusya'nın Ukrayna ile olan politik bağlarının, askeri olarak kesilmesinin ardından Ukrayna'nın kararlı ve batı yanlısı politikaları dikkat çeker (Ekman, 2023). Bu durum Ukrayna kimliğinin de Rusya kültüründen arındırılarak Batı ile uyumlu hale gelmesini sağlayacak adımların atılmasını hızlandırmıştır. Bunun bir sonucu olarak da halk seviyesinde de dış politikaya ilişkin görüş, kısa sürede önemli değişikliklere uğramıştır. Örneğin 2014 yılı öncesinde az sayıda Ukraynalı toprak bütünlüğünden endişe ederken, NATO üyeliğine destek ise %25'ler civarındadır. Bunun yanında 2015-17 yılları arasında yapılan anketlerde ise katılımcıların %68-78'i NATO üyeliğini desteklerken, %17-28.5'lik kesim ise NATO üyeliğine karşı çıkmıştır (Haran & Yakovlyev, 2017). Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının ardından, Ukrayna kimliğinin Ukraynalılar açısından daha belirgin hale geldiğini söyleyebilir (Kulyk, 2016). Bu durumu destekleyen oldukça fazla ankete rastlamak mümkün. Örneğin 2014 yılına kadar Ukraynalıların %80-90'ı Rusya hakkında çok iyi veya genel anlamda iyi hisler beslerken, bu istatistik 2014 Aralık ayında %34'e düşmüştür. 2008 yılında yapılan bir ankette Ukraynalıların %56'sı Rusya liderliğini benimsemişken; 2013 yılında bu oran %43'e gerilemiştir. Kırım'ın ilhakından sonra ise bu düşüş oldukça dramatik bir hal almıştır. Öyle ki 2018 yılında Rus liderliğini onaylamayanların sayısı % 80'e gerilemiştir. Aynı ankette Rusya'nın liderliğini onaylayanların oranı ise %10'da kalmıştır (Gallup;, 2019).

Euro Maidan olaylarından önce böylesi bir siyasi ortamı yaratan önemli bir etken daha vardır. Her ne kadar 2014 Madian olayları siyasi eksenin geri döndürülemez bir şekilde Avrupa'ya dönmesine zemin hazırlamışsa da bunun oluşmasının arka planı 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim ile gerçekleşmiştir. Bu devrimin lideri olan Viktor Yuşçenko da *"Geleceğe giden yolumuz, şimdi Birleşik Avrupa'nın izlediği yoldur. Halklarıyla aynı medeniyete aitiz; aynı değerleri paylaşıyoruz"* diyerek Ukrayna'nın politik ve aynı zamanda kültürel ekseninin Batı'ya dönmesinin zeminini oluşturmuştur. Bu eksen kayması aynı anda Ukrayna'nın, Avrupa'nın zihinsel hafızasında yer almasının da adımı olmuştur. Öyle ki, Kasım 2013 yılında Kiev'de başlayan pro-Avrupa protestoları sırasında, Avrupa halkının zihinlerinde Batılı bir Ukrayna devleti yer edinmiş ve protestolar, Avrupa'da sempati ile karşılanmıştır. Ukraynalıların, Avrupa kültür ve siyasetine yaklaşımının Rusya'daki karşılığı ise aslında tam anlamıyla hayal kırıklığıdır. Bu durumun bir sonucu olarak Ukrayna, AB ile Mayıs 2015 yılında vize serbestisi için anlaşma imzalamış, Avrupa Konseyi Mayıs 2017 tarihinde Ukraynalılar için vize serbestisini fiilen hayata geçirmiştir. Bu süreç ile Ukrayna hem siyasi hem de kültürel anlamda entegrasyonu hız kazanmış ve Rusya'nın aynı bağlamda etkisi azalmaya başlamıştır (Plokhy S. , 2015, s. 446).

Burada önemli bir konuyu açıklığa kavuşturmak oldukça önemlidir. Ukrayna her ne kadar Avrupa demokrasisine, temel ilkelerine, siyasi gelişimine ve sosyal ilişkilerine bağlılığını her fırsatta dile getirse de Ukrayna etnisitesinin hali hazırdaki (ve özellikle savaş öncesindeki düşünsel ayrılığı) zihinsel ayrılığı, ekonomik bileşen (ve Batı-Doğu ayrımı miti) tarafından güçlendirilmiş olup, Ukrayna'nın toprak konumunun meşruiyeti ve dolayısıyla kıtadaki jeopolitik rolü hakkında sorunları gündeme getirmektedir. Yani, Ukrayna'nın tarihsel olarak oluşmuş Avrupa "ulus-devleti" modeline uyup uymadığı hala belirsizdir. Ukrayna nüfusu zihinsel özelliklerine göre çok katmanlı bir etnik topluluk olarak değerlendirilebilse de, devletin toprak sınırlarının meşruiyeti genellikle tarihsel bölünmesiyle ilgili bir dizi soruna neden olmaktadır (Tsyrfa, 2013). Bu durumun nedeni ise Ukrayna ulusunun konsilidasyonunun toprak ve sivil ilkeler üzerine kurulmasından kaynaklanmaktadır. Ukrayna'nın ulusal fikrinin yanı sıra özellikle Ukraynalıların ana etnik ve bizatihi kültürel değerleri, Kievan Rus'tan miras kalan ve bulunduğu coğrafyanın jeopolitiği ile şekillenen tarihi bir varoluşa dayanmaktadır. Bu varoluşun Avrupa sisteminde gelecekte nasıl bir karşılık bulacağı ise belirsizdir. Her ne kadar Ukrayna'nın Avrupalılığı savaşın başlamasının duygusallığı ile birlikte zirveye ulamış olsa da savaşın uzaması bu durumun gerçek algılarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

3.2.2.2. Aşırı Sağ Örgütlenmelerin Etkisi (Svoboda, Sağ Sektör)

Ukrayna'nın bağımsızlığının ardından aşırı sağın hızlı bir şekilde konsolide olduğunu söylemek zor bir söylemdir. Ancak, aşırı sağ grupları bir araya getiren ve bir örgüt olarak mücadele etmelerini sağlayan bir motivasyonun varlığından bahsedilebilir. Özellikle Rusya karşıtlığında birleşen ve gerektiğinde şiddet eylemlerine başvurmaktan çekinmeyen bu yapıların, Ukrayna hükümeti tarafından tamamen kontrol altına alındığını söylemek henüz mümkün değildir. Bunun yanında gayri resmi olarak aşırı sağ partilerin milis güçleri yetiştirdiğini ve bu milis güçleri, Rusya savaşı öncesinde ayrılıkçı bölgelerin tehlikeli yerlerinde kullanıldığını söyleyebiliriz. Hatta Maropul'un ayrılıkçılardan geri alınarak 2022 yılına kadar Ukrayna'ya yeniden bağlanmasında aşırı sağ milislerinin etkisinden bahsedebilir. Bu gruplar tepkisel anlamda hem Avrupa hem de Rusya tarafından benzer gerekçelerle eleştirse de grupların finansmanında Avrupa'nın etkisi oldukça fazladır.

2022 yılı şubat ayında Rusya Devlet Başkanı Putin, Ukrayna'nın Neonazilerden arındırılması gerektiğini belirtirken kastettiği "Neonaziler", İkinci Dünya Savaşı'nın Alman ordusunun sembollerini kullanmanın yanında Ukrayna tarihindeki milliyetçi figürleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya devam eden aşırı sağ örgütlerdir (Politico, 2024). Putin'in

konuşmasında “Ukrayna toplumunun aşırı sağ milliyetçiliğin yükselişiyle karşı karşıya kalması ve bunun hızla saldırgan Rusofobi ve neo-Nazizm'e dönüşmesi şaşırtıcı değildir. Bu, Ukraynalı milliyetçilerin ve neo-Nazilerin Kuzey Kafkasya'daki terörist gruplara katılmasına ve Rusya'ya yönelik giderek daha yüksek sesle dile getirilen toprak iddialarına yol açtı.” Söylemi Ukrayna aşırı sağının artık Rusya’yı tehdit edebilecek bir potansiyele ulaştığının göstergesidir (Putin, 2022).

Buradan hareketle Ukrayna milliyetçiliğinin yanı sıra bu milliyetçiliğinin temsilciliği üstlenen ve giderek daha fazla paramiliter hale dönüşen bu grupların bilinmesi oldukça önemlidir. Nitekim Ukrayna savaşının başlama nedenleri arasında bu tür örgütlerinde doğrudan etkisi mevcuttur. Örgütler gerek Rusya karşıtlığı ile ülke içinde şiddet eylemleri yapmaktan çekinmemiş aynı zamanda Ukrayna hükümetine de baskı yapabilecek bir yasal yapıya da dönüşmüştür.

Ukrayna’da aşırı sağ örgüt yapısından siyasi partiye dönüşen en önemli örnek Svoboda Partisidir. Svoboda Partisi, 1991 yılında Ukrayna Sosyal-Milliyetçi Partisi (SNPU) olarak kurulmuş, üyeleri arasında Lviv’deki anti-komünist bloktan çeşitli politikacılar da vardır. Sağ bir parti olarak ortaya çıkan Svoboda, Ukrayna bağımsızlık hareketinin radikal milliyetçiler ve ulusal demokratlar olarak ayrılmasında radikal milliyetçileri temsil etmek üzere ortaya çıkmıştır. Ukrayna siyasetinde ulusal demokratlar söylemlerinde liberal politikaların ve demokratik açılımların sözcülüğünü benimserken radikal milliyetçiler ise liberal çözümleri reddetmiştir. Partinin temel ekseni Ukrayna milliyetçiliğini radikal milliyetçilik çizgisiyle buluşturarak, sosyal milliyetçi bir ideoloji yerleştirmektir. Partinin ideolojisinde benimsediği temel değerler; doğal bir topluluk olarak ulus vizyonu, ulus haklarının insan haklarına önceliği, bir “etnik ekonomi” modeli inşa etme ülküsü ve bunun yanında “beyaz üstünlüğü” ile ilgili açıkça ırkçı bir söylemdir. Svoboda partisi bu söylem nedeniyle birçok defa Nasyonal Sosyalizm ile karşılaştırılmış ve partinin sembolü de neo-Nazi örgütlerinin sembollerinden biri olan “Wolfsangel” olmuştur (Olszański, 2011). Bu sembol daha sonra değiştirilmiş olsa da partinin zihinsel altyapısının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Bu sembol özellikle partinin genç kanatları “Patriot Ukrainy” tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Resim 6. Alman SS-Panzer Amblemi

Resim 7. Ukraynalı Vatanseverlerin Amblemi

Resim 8. SNPU'nun 20. yıl dönümüne adanmış bir broşür "Svoboda"

Resim 9. Günümüzde Kullanılan Svoboda Parti Amblemi

Kaynak. (Palaguta, 2014)

Svoboda Partisi 2007 parlamento seçimlerinde oyların 0,7 sini almıştır. 2012 yılı seçimlerinde oylarını büyük ölçüde arttıran parti oylarını %10'un üzerine çıkarmış özellikle ülkenin Batı bölgelerinde ve Lviv bölgesinde desteğini %40' yaklaştırmıştır. Aldığı oylar neticesinde meclise otuz yedi sandalye alan Svoboda aynı zamanda en büyük dördüncü parti olmuştur. 2014 parlamento seçimlerinde %5,8 oy alan parti eski gücünden yoksun bir şekilde meclise girmiştir (IPU Parline, 2024). Bu durum Ukrayna'da gerçekleşen 2014 Maidan olayları da yakından ilişkilidir. Nitekim 2014 sonrasında Ukrayna da siyasi iklim daha ılıman hale gelmiş ve Batı yanlısı partiler yükselişe geçmiştir.

Svoboda partisi, aynı zamanda Ukrayna içinde aşırı sağ toplantıları düzenlemenin yanında, bu toplantılarda İkinci Dünya Savaşı'nın tartışmalı figürlerini de özellikle ön plana

çıkarmakta ve Ukrayna gençliğinin de bu figürler etrafında birleşmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle Maidan olaylarının organizasyonu ve protestolarında da etkin bir rol oynamıştır. Bu tartışmalı figürlerden biri olan Stephan Bandera için ise özellikle ayrı bir çaba harcayan Svoboda partisi, 1 Ocak tarihini Bandera'nın doğumunu anmak için kutlar (BBC, 2014). Oldukça tartışmalı bir isim olan Bandera'yı anma gösterilerine ilişkin Resim 11 aşağıda gösterilmiştir.

Resim 10. Svoboda Partisinin Organize Ettiği Bandera'yı Anma Yürüyüşü

Kaynak. (BBC, 2014)

Resim 10, Ukrayna'da milliyetçi veya aşırı milliyetçi gruplar tarafından Bandera'nın anılması için gerçekleştirilen bir yürüyüşü göstermektedir. Özellikle Ukrayna'nın Batı'sında bulunan Liviv şehrinde yapılan bu anma etkinlikleri, tarihsel anlamda oldukça karanlık bir figürün yüceltildiği, tarihî hafızayı canlı tutma eylemi olarak yorumlanabilir. Fakat aşırı milliyetçi grupların bu figür etrafında birleşmeleri sadece iç siyasette değil, uluslararası arenada da Ukrayna'nın imajını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Nitekim, Rusya ve Ukrayna arasındaki uzun süreli gerginlik bağlamında, Stephan Bandera'nın bu denli yüceltilmesi Rusya tarafından Ukrayna'yı "neo-Nazi" olarak nitelendirme iddialarında kullanmasına neden olmuş ve savaşın başlama nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir.

Svoboda Partisi, Ukrayna toplumunda aşırı sağın yükselme eğilimini gösteren önemli bir örnektir. Bu parti halk tabanında bir karşılık bulmasının yanında, Ukrayna'nın özellikle Rusya ile olan ilişkilerini tarihsel bir alt yapı ile reddetmekte ve Ukrayna gençliği arasında ciddi

bir karşılık görmektedir. Öyle ki Svoboda partisinin kullandığı “Patriot Ukrainy” ya da SS-Panzer Amblemi, Rusya ile savaş döneminde askerler arasında kullanılan en önemli sembol durumuna gelmiştir. Bu amblem, aynı zamanda ölen askerlerin mezarları üzerinde, cephede savaşan askerlerin kol armalarında ve araçların kapılarında görmek mümkündür. Dolayısı ile partinin ulusal hafızaya entegre etmek istediği Rusya karşıtlığının şu an için taraftar bulduğunu söylenebilir.

Ukrayna’da bir diğer aşırı sağ örgütlenme ise Sağ Sektör’dür. Sağ Sektör (Pravyi Sektor) çeşitli kaynaklarda "küçük bir radikal aşırı sağ grup", "paramiliter" bir grup ve "gönüllü milis" tanımlamaktadır. 2013-2014 Euromaidan gösterileri ile ortaya çıkan bu grup, özellikle sert protestocular ve aşırı sağ partiler tarafından desteklenmiştir. The Washington Post’a (2014) göre bu grubun üyeleri, Ukrayna hükümet birlikleriyle ile hareket, eden silahlı bir kanada sahiptir ve bu kanadın binlerce üyesi bulunmaktadır.

Sağ Sektör’ün ideolojik bağı, kendi açıklamasına göre "milliyetçi bir Ukrayna devleti inşa etmek ve milliyetçi bir devrim düzenlemek" olarak açıklanmıştır. Bunun yanında Polonya ve Sovyet yönetimine karşı savaşan, ancak Rusya ve doğu Ukrayna'da Nazi işbirlikçisi olarak görülen milliyetçi lider Stepan Bandera'nın takipçisi olduğunu da belirten bu örgüt, İsrail büyükelçisine, şovenizmin ve yabancı düşmanlığının diğer biçimleriyle birlikte antisemitizmi reddettiklerine dair de güvence vermiştir. Örgütün tabanına inildiğinde ise bazı üyelerin "sadece Ukraynalılara özel" bir Ukrayna istediklerini açık bir şekilde ifade etmektedir (BBC News, 2016)**.**

Sağ Sektör’ün bir hareket olarak tanınması bilinçli bir yapıdan uzak görülse de Maidan protestoları sırasında ortaya koyduğu şiddet, onun dikkat çekmesine ve aynı zamanda taraftar toplamasına neden olmuştur. Öyle ki Rusya karşıtlığında birleşen grupların mobilizasyon ihtiyacı bu yapı ile hareket kazanmış ve grubun eylemleri Maidan olayları sırasında Avrupa’nın da dikkatini çekmiştir. Bu durum, grubun eylemlerinin Ukrayna'nın özgürlük taleplerinin ve Rusya karşıtlığının bir yansıması olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Sağ Sektör’ün Ukrayna’nın özgürlüğünü istediği ve Rusya karşıtlığında beslendiği doğru olsa da bunun yöntemi konusunda düşünceleri şiddet temellidir.

Tablo 6. Sağ Sektör'ün Milis Güçleri

Sağ sektör de tıpkı diğer Ukrayna milliyetçilerinde olduğu gibi OUN'nin siyah-kırmızı renkli bayrağını yoğun bir şekilde kullanmaya devam ediyor. Aslında bu bayrak 2014 Maidan olaylarından sonra Ukrayna'nın kamuya açık her yerinde hatta resmi dairelerde de kullanılmaya başlanan bir sembol haline gelmiş durumda. Fakat ülkenin her yerinde Sağ Sektör'ün anlayışı bayrağın kullanımının aynı olduğunu söylemek zordur. Nitekim Ukrayna'nın Batısında bu bayrağı her yerde görmek mümkünken doğu şehirlerinde görmek biraz daha zordur.

3.2.3. Ukrayna'nın Modern Jeopolitik Krizleri ve Dönüm Noktaları

Ukrayna'nın bağımsızlığından, Turuncu Devrime ve daha sonrasına uzanan süreç; Rusya'nın güvenlik algılarında, Ukrayna coğrafyasına yönelik saplantılı davranışlarını, siyasi

olaylarla açıklanabilecek bir potansiyele sahiptir. Rusya'nın kendi varlığına yönelik tehditlerin Avrasya'dan gelebileceğine olan tarihsel inancı, Avrasya politikasında Ukrayna'yı mekânsal olarak kritik bir etki alanına dönüştürmektedir. Bu durum da Rusya'nın güvenlik stratejilerini Ukrayna coğrafyası üzerinden yapmasına ve Ukrayna mekânsal alnını, Rusya açısından oldukça stratejik görülmesine neden olmaktadır. Rusya'nın trajik bir kopuş olarak addettiği Ukrayna coğrafyası, bağımsızlığın ardından dahi Rusya'nın vesayet denetimine maruz kalmaya devam etmiştir. Bu vesayet denetimi, özellikle kültürel-tarihsel dinamikler, dış baskılar, bölgesel güvenlik endişeleri ve coğrafi konumun tetiklediği politik davranışların ortaya çıkışında temel bir zemin oluşturmuştur. Söz konusu politikaların kökenlerini anlamak içinse, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Ukrayna'nın ekonomik yapısını, siyasi tutumunu ve Rusya ile ilişkilerini derinlemesine analiz etmek kritik bir önem taşır. Ayrıca, Rusya'nın jeopolitik kaygılar temelinde şekillendirdiği tutarlı ve tekrarlayan stratejiler, Ukrayna'nın bağımsızlığından 2022 yılındaki işgale kadar uzanan sürecin dinamiklerini açıklamada belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Ukrayna'nın bağımsızlığının ve demokratik evriminin ilk yılları; komünizmden çıkışın sebep olduğu derin ekonomik krizin yanı sıra, ekonomik gücün eşitsiz dağılımın neden olduğu oligarşik eğilimleri ve yolsuzlukları da beraberinde getirmiştir (Kravchuk, 2002). Bağımsızlığın ardından geçen ilk altı yılda, hiperenflasyon ve üretkenlikteki düşüş, Ukrayna ekonomisinin en önemli ekonomik sorunları arasında yer alırken, bu durumun neden olduğu bir önemli diğer etkense bu durumu fırsat olarak görenlerin Ukrayna ekonomik kaynaklarını düşük fiyatlarla ele geçirip, rekabetçi değil oligarşik bir ekonomi yapısı oluşturmasıdır. Şekil 5'te de görüleceği üzere sosyal grup eşitliği Ukrayna'nın bağımsız olmasının ardından önemli düşüş eğilimi göstermiştir. Aslında bağımsızlığın ardından demokratik yönetimlerle bu durumun tam tersinin olması beklenirken, oligarkların yükselişi bu dönemde artmış ve yolsuzluk ülkede kökleşerek Doğu Avrupa bölgesindeki en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu oligarkların kendi düzenlerini devam ettirebilmek adına siyasi rekabeti zedeleyecek adımlar atması, devlet aygıtlarının çoğunun bir süre sonra belirli kesimlerde toplanmasına neden olmuş ve siyaseti törpüleyecek düzeyde güç kazanmasını sağlamıştır (Aslund, 2014).

Şekil 5. Ukrayna'da Sosyal Grup Eşitliği ve Yolsuzluğun Yokluğu

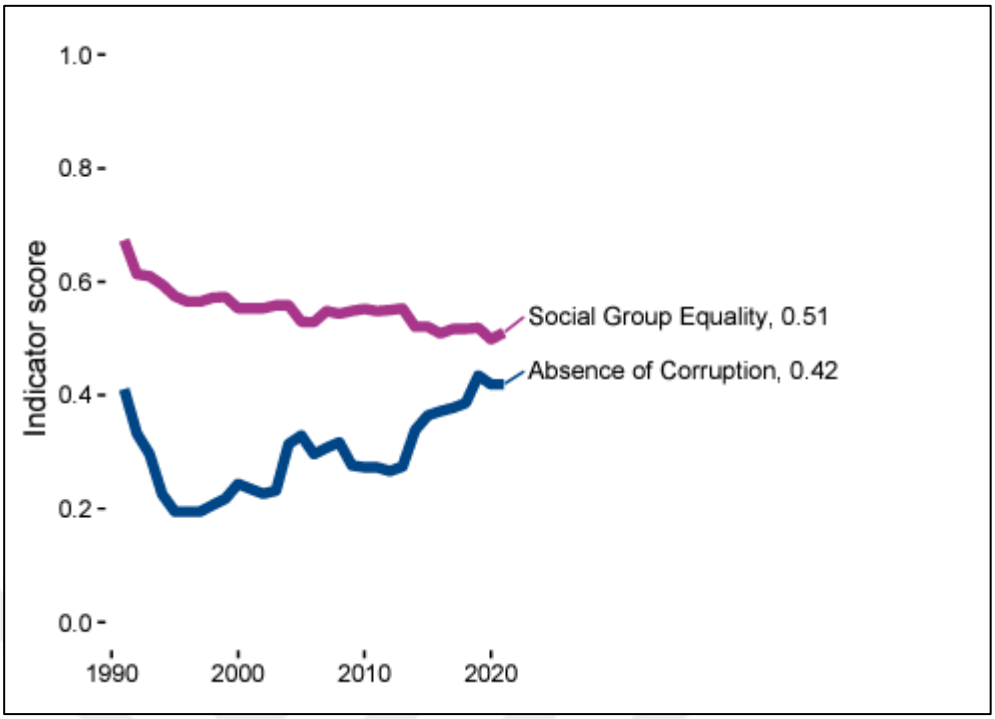

Kaynak. https://www.idea.int/gsod-indices/welcome

Şekil 5, Ukrayna'da sosyal gruplar arasında var olan eşitsizliğin yanı sıra yolsuzluğun yokluğunu bağımsız olunan 1990 yılından 2020 yılına kadarki dönemde ele almaktadır. Buna göre 1990-2020 döneminde 0.0 (en düşük) ile 1.0 (en yüksek) aralığında değerlendirmektedir. Grafiğin verileri Ukrayna'da sosyal adalet ve ekonomik eşitsizliklerin hala bir sorun olarak devam ettiğini göstermektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler sosyal huzur ortamının Ukrayna'daki en önemli tehdidi olmaya devam etmektedir. Bunun yanında Şekil 5, Yolsuzlukla mücadelede Ukrayna'nın ciddi reformlara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Bağımsızlığın ardından Ukrayna ekonomisi kendi ayakları üzerinde durabilme ve yeni ekonomi düzenine alışabilmenin karmaşıklığını aşmaya çalışırken, aynı zamanda siyasi olarak da ekonomisinden farklı olmayan bir tablo çizmeye başlamıştır. 1991 yılında, Ukrayna her ne kadar bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkmış olsa da yeni ülkenin kurumlarının Sovyet siyaset biçimlerinden evrilmesi oldukça zor olmuştur. Aslında Ukrayna'nın siyasi kurumları yeniden düzenlenmemiş sadece bir modifikasyon süreci geçirmiştir. Nitekim 2001 yılında Ukrayna devlet başkanı Leonid Kuçma, *"Ukrayna neredeyse eski Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti yasalarına göre yaşıyor"* demiştir. Bu durumu destekleyen en önemli siyasi durum ise Ukrayna'da Sovyet Anayasa'sının 1996 yılına kadar yürürlükte kalmaya devam etmesidir. Yeni anayasa kabul edilene kadar eski anayasa devamlı olarak değişikliğe uğramıştır. Hatta 1996

Anayasası bile Sovyet versiyonunda belirtilen yöntemlere göre kabul edilmiştir. Bu durum ülke üzerinde iki tahribata neden olmuştur. İlki, bu durumun diğer postkomünist toplumlarda yapılan "yuvarlak masa" görüşmelerine tam bir tezat oluşturması diğeri ise anayasasının yürürlükte kalması nedeniyle, Sovyet rejimi altında 1990'da seçilen Verkhovna Rada (kelimenin tam anlamıyla "Yüksek Konsey" veya parlamento) 1994'e kadar görevde kalmasıdır. Bu nedenle Ukrayna'nın hem kurumsal yapısında hem de kilit pozisyonlarında Sovyet siyasi mantalitesinden hiçbir kopma olmamıştır. Hatta bu grup 1990'ların başlarında önerilen birçok reformu engellemenin yanında, 1994 seçim yasasını değiştirmeme kararı dahi almıştır. Bu çıkarlar ülkede beklenen reformların gerçekleşmesini engellemeye devam etmiştir. Başka bir deyişle, 1991'de bağımsızlıktan sonra Sovyet kurumsal biçimlerini ve personelini koruma kararı sadece kademeli değişim kararı değil, aynı zamanda reformların ne kadar ileri gidebileceğini sınırlama kararıdır. Bu kararlar yanlış yönlendirilmiş reformcular tarafından değil, geç Sovyet döneminde zaten iktidarda olan kendi çıkarlarını gözeten aktörler tarafından alınmıştır (D'Anieri, Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design, 2007, s. 75).

Bu çıkarlar ülkede beklenen reformların gerçekleşmesini engellemeye devam etmiştir. Başka bir deyişle, 1991'de bağımsızlıktan sonra Sovyet kurumsal biçimlerini ve personelini koruma kararı sadece kademeli değişim kararı değil, aynı zamanda reformların ne kadar ileri gidebileceğini sınırlama kararıydı. Bu kararlar yanlış yönlendirilmiş reformcular tarafından değil, geç Sovyet döneminde zaten iktidarda olan kendi çıkarlarını gözeten aktörler tarafından alınmıştır. Amerikan siyasetinin araştırmacıları, mevcut siyasi düzenlemeler hakkında çok şeyin "kurucu babaların" iki yüzyıl önceki kararlarına dayandığını söyledikleri gibi, geç Sovyet ve erken post-Sovyet dönemin elitlerinin eylemleri de Ukrayna'daki siyaseti şekillendirmeye devam etmiştir. Bunu nedeni ise Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından siyasi kutbun bir diğer ucunda bulunan Rusya'nın "büyük güç" statüsünü ve yakın çevre hakimiyetini kendi varlığı üzerinde vazgeçilmez görmesidir. Nitekim Rus tarihi ve kültür yapısı, varlığa yönelik tüm girişimlerin yakın coğrafyalardan geldiğine yönelik tecrübelerle doludur. Bunun bir sonucu olarak büyük bir güç ve bölgesel bir hegemon olarak kalma kararlılığı, Ukrayna mekanına yönelik saplantılı politikalar oluşturmasının en büyük nedeni olmuştur. Yani, Ukrayna modern bir boşanma ile Rusya toraklarında ayrı kalmış olsa da Rusya'nın büyük güç statüsü tanımı Ukrayna'yı kontrol etme üzerine oluşturulan saplantılı politikaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada Ukrayna'nın Rusya vesayeti üzerine direnci konusunda söylenebilecek çok az şey vardır.

Ukrayna-Rusya ilişkilerinin karmaşıklığı göz önüne alındığında ortaya çıkan sonuç aslında iki taraflıdır. Ukrayna, aynı anda hem Rusya'nın Batı ile olan ekonomik ve güvenlik ilişkilerinde önemli bir mekânsal alanını temsil etmek de hem de kendi bağımsızlığı temelinde yeni bir demokratik süreci yaşamak istemektedir. Ukrayna'nın Batı'ya olan eksen sapmasının sonuçları; Rusya'nın Ukrayna coğrafyasına yönelik politikalarının bir "şiddet" sarmalı içerisinde çözümlenmesini Rusya açısından her zaman gerekli kılmıştır. D'Anieri'nin (2019) de belirttiği gibi *"Birinci Dünya Savaşı'nın sadece Arşidük Franz Ferdinand'ın suikastıyla başlamadığı gibi. Her iki durumda da, Doğu Avrupa'daki mevcut durumun geri dönüşü olmayan bir şekilde değişebileceğine dair derin karşılıklı korkular, liderleri normalde olduğundan daha risk almaya itmiştir (önemli fark, 1914'ün aksine, 2014'te diğer Avrupa güçlerinin savaşa katılmak için acele etmemiş olmasıydı)."* Tüm bu süreçler Batı'ya yönelimi, Rusya siyasi hakimiyetine daha baskın hale getireceği bir sürecin oluşmasına neden olmuş ve bunun ilk uluslararası yansıması olan 2004 Turuncu Devrimi ortaya çıkmıştır. Turuncu devrim aynı zamanda Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğine yönelik bakış açısını şiddet temelli politikalarla çözümlenmesini gerekli kılan bir siyasi değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle D'Anieri'nin (2019) belittiği gibi her ne kadar Birinci Dünya Savaşının başlama nedeni Arşidük Franz Ferdinand'ın suikastı değilse de Şubat 2022'de başlayan savaşın nedeni de Rusya Devlet Başkanı Putin'in belirttiği gibi *"Ukrayna'yı demilitarize etmek ve Nazilerden arındırmak"*tan fazlasıdır.

3.2.3.1. Ukrayna'nın Bağımsızlığı ve Turuncu Devrim

2004 yılında Ukrayna'da yaşanan "Turuncu Devrime" dair oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Aslında bu literatürü iki yaklaşımın belirlediği söylemek de oldukça doğru bir yaklaşımdır. Her ne kadar Turuncu Devrimin sosyal yönüne vurgu yapan analitik çalışmalar mevcut olsa da temel anlamda Rusya'nın ve Batı literatürünün bu sosyalojik olayı kendi politik bakış açıları ile aktardığını söylenebilir. Batı literatürünün Turuncu Devrime ve onun başarısına yönelik övgü dolu yaklaşımları ile orta sınıfın elit sınıf karşısında başarısı olarak algılanırken (Karatnycky, 2005); Rusya literatüründe ise Post-Sovyet ülkelerinde patronajcı başkanlık sistemlerinin döngüsü ve aynı zamanda kaynak mücadelesi ve meşruiyetin devam ettiği geçiş aşamaları (Соболева & Григорьев , 2021) olarak değerlendirilmektedir.

Her iki bakış açısı, aslında genel durumun kısa bir özetini yansıtmaktadır. Batı ve Rusya kaynaklarının yanı sıra farklı bakış açıları da Ukrayna Turuncu Devrimi'ni aslında Rusya ve Batı arasında yaşanan bir gerilim olarak nitelemektedir. Aslında 2004 Turuncu devrim

öncesinde 2000 yılında Sırbistan'da Buldozer Devrimi, 2003 yılında Gürcistan'da "Gül Devrimi" ve son olarak Ukrayna'daki Turuncu Devrim birbirleri ilişkili ve ortak özellikli devinimli devrimler olarak tanımlanmaktadır (Herd, 2005). Sırbistan'da yaşanan direnişin ortak sloganı "Gotovye" ("Bitti!"), logosu ise beyaz logolu olan ve arka planında siyah yumruktur. Gürcistan Gül Devrimin kullanılan slogan ise "Yeter" (Kmara) olmuş, logoda ise sarı arka planda siyah bir yumruk kullanılmıştır. Ukrayna'da başlayan Turuncu devrimde ise hareket ve sloganı temsilen "Pora" ("Zamanı") kullanılmış; aynı zamanda "Vstavay!" ("Kalk!") marşı ile devrime adını veren turuncu atkı sembolik olarak yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Her üç devrimin ortak noktası otoriter yönetimlerin görevden el çektirilmesi ve seçimlerin adil ve demokratik bir şekilde yapılmasının sağlanması olmuştur.

Ukrayna'da 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim'in arka planı, Ukrayna'nın bağımsız olduğu 1991 yılına kadar götürülebilir. Ama özellikle 1994 yılında Ukrayna'nın ilk Sovyet sonrası başkanlık seçimlerinde Leonid Daniloviç Kuchma'nın göreve gelmesi ve parlamentodaki gerekli reformları gerçekleştirmede güç eksikliği yaşaması, onu kendisine yeni ve geniş yetkiler veren yeni bir anayasa yapmaya itmiş ve böylelikle 1996 yılında istediği gücü elde edebilmiştir. Kuchma elde ettiği siyasi güç ile 1999 yılı seçimlerine kadar Ukrayna'da kötüye gidiş devam etmiştir. Bu kötüye gidişte yolsuzluk iddialarının yanı sıra; oligarkların ekonomi ile birlikte politik hakimiyette de söz sahibi olacak kadar yükselmesi her ne kadar Kuchma'nın popülerliğinin düşmesine neden olsa da 1999 yılı seçimlerinde yeniden başkanlığa seçilmesine engel olamamıştır. Aslında 1999 yılı seçimleri, genel anlamda Kuchma'nın; idari kaynakları, eşsiz kampanya fonları ve kitle iletişim araçlarını kendi menfaati için kullandığı bir seçim dönemini yansıtmaktadır. Bu durum öylesine bir baskı aracı olarak kullanılmıştır ki Kuchma hükümeti; çalışanları, öğrencileri ve köylüleri istediklerini yapmamaları durumunda bazı sorunlarla karşılaşacakları konusunda üstü kapalı bir tehdit ile kendilerine oy vermeye ikna etmiştir. Nitekim 1999 yılı seçimlerinin ikinci turunda Kuchma oyların %56'sını alarak yeniden başkan seçilmiştir.

Burada Kuchma'nın uyguladığı dış politikaya kısaca yer vermek önemlidir. Çünkü Kuchma "çok yönlü" olarak değerlendirilen dış politikasında oldukça pragmatik davranmıştır. Bu dönemde Kuchma, Rusya'ya sırtını dönmemekle birlikte Avrupa ile daha yakın ilişkiler kurma adımları atmıştır. Dış politikada uygulanan pragmatik yaklaşım Ukrayna'nın yönetiminde farklı bir boyuta evrilmiştir. Nitekim Kuchma, iktidarını pekiştirmek amacıyla bağımsız medya üzerinde baskı kurmaya çalışmış ve hükümet aleyhine, Ukrayinska Pravda gibi

küçük bir gazetede çalışan ve hükümetin yolsuzluklarını ifşa eden Gongadze isimli bir gazeteci için içişleri bakanı Yuriy Kravçenko'ya "Onu uzaklaştır, at. Çeçenlere ver" talimatını vermiştir. Eylül 2000 tarihinde ise Gongadze kaybolmuş ve Kasım ayında başı kesilmiş cesedi Kiev yakınlarında bulunmuştur. Daha sonra, İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir ekip tarafından öldürüldüğü ortaya çıkmıştır. Bu kayboluş ve ortaya çıkan gerçekler Kuchma'nın hükümetini sarsmanın yanında 2004 Turuncu Devrim'e giden yolun da açılmasına neden olmuştur (D'Anieri, 2019, s. 213).

Kuchma'nın otokratik yönetimine rağmen 2004 yılındaki seçimlerde başkan adayı olacak Viktor Yuşçenko'nun yükselişi de Kuchma ile başlamıştır. Aralık ayında ABD'ye yaptığı bir gezinin ardından Kuchma, Viktor Yuşçenko'yu Ukrayna başbakanı olarak aday göstermiştir. Kuchma'nın ekibinde yer alan Yuşçenko'nun 2000 yılında başbakan olarak göreve başlaması ve kapsamlı reform programlarının yanı sıra ekonomide düşük enflasyon hedeflemesi, başarılı özelleştirme hamleleri ve özellikle yolsuzlukla mücadelesi onun %35'lik bir oy oranına yükselmesini sağlamıştır (Hesli, 2006). Nitekim Yuşçenko'nun 2001 yılında meclisten güvenoyu alamaması hükümetinin düşmesi ve muhalefet pozisyonuna geçmesi ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Yuşçenko 2002 yılında reformist ve aynı zamanda milliyetçi bazı partilerle birleşerek "Bizim Ukrayna" bloğunu oluşturmuş ve 2004 yılında bu bloğun başkan adayı olarak seçime gitmiştir.

2004 yılı seçimlerinde mevcut Başbakan Viktor Yanukoviç[17] ve eski Başbakan Viktor Yuşçenko aday olmuştur. Ukrayna Bölgeler Partisi tarafından aday gösterilen Yanukoviç aynı zamanda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından seçimlerden birkaç gün önce Ukrayna'da ziyaret edilmiş ve Putin tarafından tercih edilen aday olarak tanıtılmıştır. Her iki başkan adayı seçim kampanyasında aslında tam olarak Ukrayna'nın fikri bölünmüşlüğünün temsiliyetini üstlenmişlerdir. Rusya'nın desteklediği Yanukoviç dış politikada NATO ve AB üyeliğine karşı çıkmış; Batı ile olan ilişkilerden ziyade Moskova ile ekonomik ve siyasi bağların daha da güçlendirilmesi için adımlar atacağını belirtmiştir. Öyle ki Yanukoviç, Rusya çifte vatandaşlığını ve Rusçanın ikinci devlet dili olarak kabul edilmesini vadetmiştir. Yuşçenko ise Yanukoviç'in tam aksine Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliği için çalışacağını belirtmiş ve demokratik bir sürecin yaşanacağına dikkat çekerek hukuka dayalı bir devlet ve din özgürlüğü yaratacağına söz vermiştir (Hesli, 2006).

[17] Kasın 2002'de devlet başkanı Kuchma Yanukoviç'i, Donetsk bölgesi valiliğinden Başbakanlık görevine atamıştır

Turuncu Devrim'e giden süreçte bilinmesi gereken en önemli noktalardan birisi de 2004 seçimlerine kadar geçen süreçte Ukrayna'da kurumsal, bölgesel ve oligarşik çatışma alanlarının varlığıdır. Kurumsal anlamda bakıldığında başkan, başbakan ve parlamento arasında, bağımsızlıktan süregelen bir erkler savaşının varlığı ülkeyi ilgilendiren her sorunda kendini göstermiştir. Bölgesel anlamda ise Ukraynalı liderlerin ülkenin tamamını kapsayacak partiler inşa etmedeki başarısızlığı ön plana çıkmaktadır. Nitekim Ukrayna'da bölgesel seçmenleri harekete geçirmek için uygulanan stratejiler, ülkenin sosyal bütünlüğünün bozulmasının yanı sıra; sosyal parçalanmanın da önünü daha fazla açmıştır. Ukraynalı siyasetçiler özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın tartışmalı figürlerini milliyetçiliğin sembol isimleri olarak kullanarak bu parçalanmanın derinleşmesine katkı sağlamışlardır. Oligarklar ise, birbirlerinin zararına güç kazanma yarışının yanı sıra iktidar mücadelesi içinde olmuşlar ve bir oligarkın diğer oligarka baskın hale gelmemesi için birebirleri arasında devamlı olarak mücadele etmişlerdir (D'Anieri, 2019).

Ukrayna 2004 seçimlerine iki bilinç ile girmiştir. İlk bilinç, bu seçimlerin Ukrayna siyasetinde bir kırılma yaratacağı ve bu kırılmanın da ülkenin geleceğini belirleyeceğidir. Seçimin her iki kanadında bulunan iki siyasi temsilci ve bu siyasi temsilcilerin seçmenleri, galip adayın bir diğer adaya yönelik tasfiye edici uygulamaları hayata geçireceğinden emindir. Bu nedenle 2004 seçimi her iki taraf açısından aynı zamanda bir hayatta kalma mücadelesi olarak kabul edilmiştir. Bir diğer bilinç ise bu seçimin Ukrayna'nın dış politikasında yaratacağı etkidir. Ukrayna'nın uluslararası ilişkilerde Batı ya da Rusya ile hareket etme potansiyelini kalıcı olarak belirleyecek bu tercih, her iki bloğun bu seçimleri kendi lehine çevirmesi için elinden geleni yaptığı bir mücadele alanına dönüştürmüştür. Aslında her iki bilinç de seçmenler tarafından algılanmış ve seçime bu bilinç ile gidilmiştir.

Ukrayna'nın 2004 seçiminde Yuşçenko ve Yanukoviç'e karşı ABD, AB ve Rusya tarafından açık destekler sunulmuştur. ABD ve AB Yuşçenko'yu destekleyici açıklamalarda bulunurken; Rusya ise Yanukoviç'e olan desteğini en üst düzeyden göstermiş hatta Putin bu desteği göstermek için birçok defa Yanukoviç ile bir araya gelmiştir. Bu seçimin kritik yönünün tüm taraflarca bilinmesi, her iki tarafı olası bir yenilgide ne yapması gerektiği konusunda hazırlıklı olmasını gerektirecek adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Ukrayna'nın 1999 yılı seçimlerinde yaşadığı tecrübeler de bu seçimde farklı güç odaklarının, sonucu değiştirebilecek müdahalelerde bulunabileceğini göstermiştir. Bunun yanında Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kuchma'nın medya ve basın yayın organlarına karşı baskıcı tutumu ve hükümet aleyhinde ifşa

haberleri yapan Gongadze'nin ölümü ile doğrudan bağlantılısı, muhalefet gruplarını bu durumu dengeleyecek adımlar atmaya sevk etmiş ve paralel oy sayımının yanı sıra kitlesel protestolara hazırlık için genç, kararlı protesto liderleri grubu üretmelerini sağlamışlardır (D'Anieri, 2019).

2004 seçimlerine her ne kadar 26 aday (Seçim günü sayı 23'düşmüştür) başvuru yaptıysa da muhalif kanattan Yuşçenko (yoğunlukla Batı tarafından da desteklenen aday) ve yönetimin (çoğunlukla Devlet Başkanı Kuchma ve Rusya destekli) desteklediği aday Yanukoviç en güçlü aday olmuştur. Bu seçim her ne kadar Ukrayna'nın bir önceki seçimlerinde tekrarladığı siyasi söylemi tekrar[18] etse de bir önceki seçimden farklı olarak, gerçek anlamda siyasi kırılmanın yaşanacağı bir tercih boyutuna evrilmiştir.

Yuşçenko bu seçime daha çok pro-Avrupa eğilimli söylemleri ile Ukrayna'nın bir geçiş rotası ülkesi olma özelliğini ön plana çıkardığı seçim kampanyası yapmıştır. Buna karşın Yanukoviç, "*siyasi otoriterlik ve yarı-liberalize edilmiş ekonomik sistem sunan Rus-Avrasya modelini"* siyasi söylem olarak kullanmıştır. Aslında tam anlamıyla bu seçim konsolide bir demokrasi ile konsolide bir otokrasi arasında bir tercihe dönüşmüştür. Her iki adayın dışında oligarşik risklerinde[19] kendini hissettirdiği mücadelenin her ne pahasına olursa olsun kazanılmasına uygun bir zemin yaratmıştır.

31 Ekim 2004 tarihinde gerçekleştirilen iki turlu başkanlık seçimlerinin ilk turunda, Ukrayna Merkez Seçim Komisyonu sonuçlarına göre Yuşçenko oyların %39,90'nını alırken; Yanukoviç ise %39,26'sını almıştır. 21 Kasım 2004 tarihinde gerçekleştirilen ikinci tur seçimlerinde ise Yanukoviç oyların %49,46'sını alırken Yuşkenço ise %46,61'ini almıştır. Bu sonuçların ardından Yanukoviç'in başkan olması öngörülürken, Rusya Devlet Başkanı Putin'in resmi seçim sonuçlarının açıklanmasından iki gün önce Yanukoviç'i arayıp kutlaması, zaten hazır durumda olan muhalefet ve sivil toplum kuruluşlarının daha önceki "hile" iddialarını güçlendirmiş ve itirazlar artık daha güçlü bir şekilde yükselmeye başlamıştır. Seçim sonuçlarının açıklanmasından altı ay öncesine kadar da Yuşçenko'ya yönelik Ukrayna televizyonlarında olumsuz haber kampanyalarının başlaması, Yuşçenko'nun mitinglerinden önce uçuş izinlerinin iptal edilmesi, yollarına barikatlar konulması ve nihayetinde 6 Eylül'de zehirlendiğinin ortaya çıkması, seçimlerin hileli olduğunun ve iptal edilmesi protestoların başlamasına neden olmuştur. Protestolar Ukrayna'nın başkenti Kiev'in yanı sıra bir çok büyük

[18] . Ülkenin 1999 seçimlerinde, yarış Kuçma ile Komünist Parti lideri Petro Simonenko arasında geçmişti ve seçmenlere Kuçma'nın "reform" konusundaki belirsiz taahhüdü ile Simonenko'nun Sovyet komünizmine dönüş vaadi arasında bir seçim yapma imkanı sunulmuştu.

[19] İktidarın zenginleştirdiği oligarşik gruplar olası bir muhalefet zaferinde yargılanmaktan korkmuşlardır.

şehirlerde gerçekleşmiş ve neredeyse yirmi yılın en büyük Doğu Avrupa eylemlerin gerçekleşmiştir.

Temel olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'de (AGİT) Ukrayna sivil toplum örgütlerinin belirttiği hile iddialarına yönelik 'uluslararası standartları karşılamamış' mesajı ile seçimin ikinci turunu antidemokratik olarak kabul etmiştir. Bu durum protestoların gerek Avrupa ve gerekse tüm dünyada karşılık bulmasına neden olmuş ve seçimlerin iptal edilmesi için Kiev'deki Özgürlük Meydanı, büyük çaplı protestoların merkezi olmuştur. Özgürlük meydanında özellikle gençlerin yoğun katılımları ve "PORA", "Zamanıdır" sloganlarıyla gerçekleştirdikleri eylemler neticesinde seçimlerin yenilenmesine karar verilmiş ve seçimlerin 26 Aralık 2004 tarihinde yenilenmesi kararı alınmıştır (Krushelnycky, 2006). Yenilenen seçimler sonucunda iptal edilen seçimde oyların %49,46'sını alan Yanukoviç bu seçimde %44,20'sini almış; bir önceki seçimde oyların %46,61'ini alan Yuşçenko ise oyların %51,99'unu alarak Ukrayna'nın yeni Cumhurbaşkanı olmaya hak kazanmıştır.

Aralık ayında, Viktor Yuşçenko'nun Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi Ukrayna'nın bağımsızlığından bu yana en önemli siyasi değişim olarak kabul edilmiştir. Yuşçenko'nun zaferi iç politikada ülkenin kronikleşmiş sorunlarına yönelik reform beklentilerini güçlendirirken; dış politikada ise Avrupa Birliği ve NATO üyeliklerine yönelik önemli ve güçlü adımların atılması umudunu arttırmıştır. Yuşçenko Avrupa liderlerine, Ukrayna'nın siyasi ve ekonomik iş birliklerine açık olduğu her platforma dile getirerek, Rusya'ya karşı da *"Avrupa'ya katılmaya çalışmaktan rahatsızlık duymuyorum,"* söylemlerini dile getirmekten çekinmedi. Bunun yanında devamlı olarak Ukrayna'nın, Avrupa'nın bir parçası olduğunu önemli platformlarda dile getirmesi, Ukrayna'nın siyasi geleceğinin hangi eksende olacağına dair önemli adımlar olarak yorumlandı. Özellikle Ocak 2005 yılında gerçekleştirilen Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda "Ben bir Avrupalı gibi hissediyorum. Avrupa'da bir ülkede yaşıyorum ve Avrupa değerlerine sahibim." demesi, Ukrayna'nın siyasi ekseninin Batı temelli olacağı beklentilerini arttırmıştır (Wolczuk, 2005).

Ukrayna'nın bağımsızlığından bu yana Rusya'nın dış politikasındaki merkezi konumu dikkate alındığında, Ukrayna'nın her iç ya da dış politikasında Rusya'nın rolü devam etmiştir. Nitekim Turuncu Devrim büyük umutlarla başarılmış olsa da Ukrayna'nın siyasi istikrarsızlığının ve eksen arayışının devam ettiğini görmek mümkündür. Turuncu Devrim'in ardından Ukrayna'nın siyasi ekseni, devamlı olarak Rusya ve Batı tarafından yönlendirilmeye devam etmiş, Rusya bu ekseni kendine çevirmek için gerektiğinde askeri güç kullanmaktan da

çekinmemiştir. Devrimin ardından her ne kadar Yuşçenko başarılı olduysa da bu durum uzun sürmemiştir.

3.2.3.2. Maidan Olayları: Batı Yönelimli Siyasetin Tetiklediği Kırılma

Ukrayna'nın siyasi sistemi bağımsızlığından itibaren Rusya, Kazakistan ve Belarus'a kıyasla daha çoğulcu olmuştur. Bu durum genel anlamda Ukrayna'nın doğusu ve batısı arasındaki bölgesel fikir ayrılığından kaynaklandığı düşünülür. Bu durum bilinenleri doğru çıkaracak şekilde her seçimde kendini gösteren bir olgu durumuna gelmiştir. Nitekim Ukrayna'nın genelini ilgilendiren her konuda, doğu/batı fikirsel bölünmesini görmek mümkündür. Ukrayna ortak anlayışına göre; seçimleri zaferle bitiren her aday, ülke nüfusunun diğer yarısına göre meşru olmayan bir temsilcidir ve ona karşı mutlaka sert muhalefet edilmelidir. Bu siyasi ortamın bazılarına göre "bölgesel kutuplaşmanın", Ukrayna'ya bıraktığı etki, aslında Sovyet sonrası uluslararası ortamda temel sınıf çatışmasının Ukrayna'ya özgü temsiliyetini yansıtır. Bu temsiliyette, bir tarafta ağır sanayi ve kamu sektöründe çalışan işçi sınıfı, diğer tarafta orta sınıflar ve ulusötesi sermaye ile müttefik olanlar ve tüm bunları koordine etmeyi görev addeden yerel siyasi kapitalistler (genel anlamı ile 'oligarklar') vardır (Ishchenko, Towards the Abyss: Ukraine from Maidan to War, 2024, s. 31).

Maidan olaylarını açıklamak için aslında birazda 2004 Turuncu Devrim'e ve onun sonuçlarına odaklanmak gereklidir. Nitekim Turuncu Devrim her ne kadar Yuşçenko ve onun siyasi temsiliyetinin yansıması olan Batı açısından zaferle sonuçlanmış olsa da Turuncu Devrim'in bahar etkisi, Ukrayna siyasetinin yapısı nedeniyle çok uzun sürmemiştir. Devrimin hemen sonrasında Cumhurbaşkanı seçilen Yuşçenko, kendisini sahada destekleyen Timoschenko'yu başbakan olarak görevlendirmiştir. Burada unutulmaması gereken önemli bir nokta, Turuncu Devrim ile Yanukoviç'in Ukrayna siyasi sahnesinden silinmemiş olmasıdır. Yanukoviç en güçlü muhalefet olarak Ukrayna siyasetinde yer almaya güçlü seçmenleriyle devam etmiştir. Timoschenko, Turuncu Hükümet adlı kabinesini oluşturmuş ve Devrim'in beklentilerini karşılayacak reformların hayata geçirilmesi için çalışmalarına başlamıştır. Fakat Ukrayna siyasetinin temelini oluşturan siyasi çatışma ortamı, Cumhurbaşkanı Yuschenko ve Turuncu Devrim'de en büyük siyasi destekçisi olan Başbakan Timoschenko arasında da devam etmiştir. Hükümetten beklenilen reformların hayata geçirilmemesinin yanında daha da derinleşen ekonomik kriz ortamı büyük umutlarla oluşturulan Turuncu Hükümetin düşmesine neden olmuştur. Bunun yanında halkın beklentilerinin de Yuschenko tarafından yanlış anlaşıldığını söylemek mümkündür. Çünkü Ukrayna halkı her ne kadar seçimlerde iki eksenli

bölünmüş bir tercih arasında seçim yapmak zorunda kalsa da Ukraynalıların beklentisi ekonomik ve siyasi anlamda refahtır. Fakat Yuşçenko ve onun temsil ettiği siyasi eksen bunu öncelemek yerine zaten Ukrayna'yı fikirsel anlamda bölen fikri altyapıyı daha da derinleştirecek adımlar atmıştır.

Yuşçenko kendisinden beklenen siyasi adımları atamamanın yanında görev süresi boyunca Ukrayna'nın batısında yaşayan Ukrayna milliyetçilerinin tarihsel beklentilerine yönelik tartışmalı kararlar almıştır. Yuşçenko aslında Ukrayna açısından refah arayışını açıkça Batılı ekonomik ve siyasi kurumlara ilişkilendirme siyaseti ile iktidar olmuştur. Fakat bunu yaparken, kendisini seçmeyen ülkenin diğer yarısının beklentilerini görmezden gelmiş ve hatta kimi zaman bu beklentileri hayal kırıklığa uğratan popülist kararları hayata geçirmiştir. Tarafsız bir şekilde bakıldığında Yuşçenko'nun aslında Ukraynalılık bilincine yönelik radikal kararları hayata geçirdiğini söyleyebiliriz. Ama burada ülkenin doğusunun Rusya ile özdeşlemiş kültürel birikimi dikkate alınmadan böylesi politikaların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi, ülkenin fikirsel fay hatlarının kırılmasına ve Rusya'nın giderek Ukrayna konusunda daha sert önlemler almasına neden olmuştur. Ukraynalılık bilincine yönelik alınan kararların yanı sıra yeni bir ulus devlet yaratma sürecinde milliyetçileri konsolide edecek figürlerin ortak değerleri yansıtan kişilerden değil de tartışmalı figürlerden seçilmesi de ülkenin doğusu ve batısı arasındaki fikirsel ayrılıkları derinleştirmiştir. Örneğin 2010 yılında görev süresinin bitmesine yakın, İkinci Dünya Savaşı'nda gerek Ukrayna'da gerek Rusya'da ve gerekse Polonya'da tartışmalı bir figür olan Stephan Bandera'yı *"Milyonlarca Ukraynalı vatanseverin beklediği bir şeyi buradan ilan etmek istiyorum. İmzaladığım bir kararname ile Ukrayna bağımsızlığı için gösterdiği irade, kahramanlık ve fedakarlık için ... devlet nişanıyla ödüllendirerek"* Ukrayna ulusal kahraman ilan etmiştir (Motyl A. , 2010). Bu durum hala devam eden savaşın da nedenleri arasındadır.

Yushchenko'nun Cumhurbaşkanı olması ile başlayan reform hareketlerinin yeterince başarılı olamamasının yanında Ukrayna ekonomisi ve siyasetinde akrabalık ilişkileri üzerine kurulu olan Oligarkların (Kubicek, 2008) devamlı olarak etkilerini sürdürmeleri ve ekonomik problemler ile 2010 seçimlerine girilmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler, muhalefette bulunan Yanukoviç'in karşı söylemlerinin Ukraynalılar tarafından benimsenmesine neden olmuştur. Bunun yanında bir önceki seçimi kaybetmesine neden olan Avrupa karşıtlığı yerine seçim

kampanyasında danışmanı olan Paul Manafort'un[20] tavsiyesi üzerine Ukrayna'nın Avrupa Birliği (AB) ile entegrasyonu yönünde adımlar atacağını belirtmesi de onu 2010 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına taşımıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından 17 Ocak 2010 tarihindeki ilk tur seçiminde Yanukoviç genel oyların % 35,32'sini, rakibi Timoşenko ise %25,05'ini almıştır. 7 şubatta gerçekleştirilen ikinci tur seçiminde ise Yanukoviç oyların %48,95'ini, Timoşenko ise %45,47'sini almıştır. Seçim sonuçlarının ardından Yanukoviç seçimin galibi olmuştur.

Yanukoviç göreve geldiğinde, Ukrayna 2008 küresel mali krizinden diğer Sovyet sonrası devletlere nazaran daha ağır etkilenmişti. Bunun yanında özellikle metaller olmak üzere Ukrayna ihracat mallarının fiyatlarındaki düşüş Yanukoviç'in Ukrayna toplumundaki farklı sınıfların ve grupların çıkarları ile oligarşik elitlerin çıkarlarını dengelemesini zorlaştırdı. Aynı zamanda Yuşçenko'nun yeni bir ulus yaratma fikri temeline yönelik de karşı adımlar attı. Buna yönelik ilk adımlarından biri de Yuşçenko tarafından Stephan Bandera'ya verilen "ulusal kahraman" unvanını geri almak (Pravda, 2010) olmuştur. 2012 yılında çıkardığı bir yasa ile bir bölgenin nüfusunun %10'undan fazlasının bir azınlık dilini konuştuğu yerlerde hükümet kurumlarının iki dilli olmasına izin vermiş böylece Doğu ve Güney bölgelerinin tamamının Ukraynacanın yanı sıra Rusçayı benimsemesinin önünü açmıştır (Ploeg , 2017, s. 14). Bu durum Ukrayna'nın yirmi yıllık tarihinin her seçiminde tartışılan bir konu olmuştur. Anlaşılacağı üzere iki dillilik aynı zamanda açık bir bölgesel ayrımın da habercisidir (Polese, 2011). Böylesi önemli bir sorun karşısında dahi hükümetler tarafından siyasallaştırılan dil sorunu, Ukraynalıların birincil sorunu olmasının çok ötesindedir. Fakat siyaset bu problemi seçim dönemlerinin ayrıştırıcı söylemi olarak kullanmaktan çekinmemiş ve Ukrayna'nın oldukça akışkan kültürel çeşitliliği başarılı bir şekilde siyasallaştırmıştır. Aslında bu durum 1991'den bu yana süregelen oy verme davranışının siyasiler tarafından kullanılmasıdır. Nitekim Ploeg'in (2017) de belirttiği gibi Ukrayna'da oy verme davranışı ekonomik, etno-dilsel ve dini çerçeveyle tutarlı bir şekilde örtüşmektedir. Bu da ülkenin Doğu ve Güneyinde yaşayanlar ile Batısında yaşayanların fikirsel ayrılığının temelini Sovyet Rusya dönemine kadar götürmektedir.

Yanukoviç döneminin siyasi kırılma noktası akademik camianın da ortak sonucu olan AB ile yapılan ortaklık anlaşmasıdır. Bu anlaşma öncesi Yanukoviç'in Rusya lehine Ukrayna'da batılı Ukraynalıların sert tepkilerine rağmen gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler

[20] Paul Manafort daha sonra ABD seçimlerinde Donald Trump'ın seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Daha sonra Rusya'nın 2016 ABD başkanlık seçimlerine müdahale ettiği iddiaları nedeniyle ABD'ye karşı gizli anlaşma yapmak" ve "adaleti engellemek için komplo kurmak" suçlarından itirafçı olmuştur.

yeni bir devrimin habercisi olma durumundan uzaktır. Ama Ukrayna'nın içinde bulunduğu ekonomik durum ve bu ekonomik durumdan çıkmak için gerekli olan desteğin hem Rusya'dan hem de AB'den tam anlamıyla gelmemesi Yanukoviç'i ikili bir politikaya mecbur bırakmıştır. Nitekim Yanukoviç başta Ukrayna'nın ulusal güvenlik ve savunma konseyinin yayımladığı Avrupa entegrasyon planını kabul etmiştir. Ama bu anlaşmanın gerekliliklerini Rusya tarafından sert tepki görmesi Yanukoviç'in geri adım atmasına neden olmuştur. Çünkü Avrupa ile yapılan ortaklık anlaşması ticaret anlaşmasından öte; göçten terörle mücadeleye kadar geniş bir konu yelpazesine dair hükümler içermektedir. Bu anlaşmanın içeriğinde bulunan. "Dış ve güvenlik politikası" başlığı ve bu başlıkta belirtilen "tarafların diyalog ve iş birliğini yoğunlaştıracağı ve dış ve güvenlik politikası alanında, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında (CSDP) kademeli yakınlaşmayı teşvik edeceği" ifadesi, NATO'nun Avrupa bölümü olarak görev yapan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin[21] (ESDI) halefi kabul edilmektedir. Bunların bilinci ile ayında Yanukoviç, Ukrayna'nın ulusal güvenlik ve savunma konseyinin yayımladığı Avrupa entegrasyon planını kabul etmiştir.

21 Kasım 2013 tarihinde anlaşmanın imzalanması beklenirken, Rusya 2013 yılının Ağustos ayı itibari ile arka planda Ukrayna'yı zor durumda bırakacak ekonomik önlemler almaya başlamıştır. Aynı zamanda da Ukrayna'yı bu anlaşmadan vazgeçirmek için hiçbir açık koşul olmaksızın 15 milyar dolarlık kredi ve büyük bir gaz fiyat indirimi de teklif etti etmiştir. Bununla birlikte Yanukoviç Avrupa Birliği ile tarihi bir ticaret anlaşması imzalamayı planladığını ancak bunun için öncelikle Rusya'nın kendisine uyguladığı cezalandırıcı mali tedbirleri telafi edecek yüklü bir ekonomik yardım paketine ihtiyacı olacağını söylemiş ve Ukrayna'nın 27 milyar dolarlık bir krediye ihtiyacı olduğunu açıklamıştır. AB ise 833 milyon dolar önererek kalan tutar için Ukrayna'yı, IMF'ye yönlendirmiştir. IMF paketinde, gaz fiyatlarında %40 artışın yanı sıra ücretlerin dondurulması ve bütçe kesintileri önlemlerinin Yanukoviç'in politikaları ile çelişmesi sonucunda Yanukoviç Anlaşmayı imzalamayı ertelediğini duyurmuştur. Maidan olaylarına giden süreç de tam bu erteleme kararının ardından başlamıştır.

[21] Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin (ESDI), 1990'lı yıllarda NATO bünyesinde ortaya çıkan ve AB'nin NATO imkân ve kabiliyetlerini kullanarak kendi askeri gücünü geliştirmesinin öngörüldüğü bir oluşumdur.

Maidan olayları oldukça ilginçtir. Çünkü tıpkı 2004 Turuncu Devrimde olduğu gibi Maidan olayları içinde tarafsız bir bakış açısı bulmak oldukça güçtür. Literatürün baskın Batı kaynakları olayları; halkın hükümete karşı meşru devrimi ya da Rusya'ya başkaldırısı olarak değerlendirirken (Wilson, 2014; Snyder, 2018; Motyl, 2015) diğer uçta bulunan Rusya temelli kaynaklar ise Batı tarafından desteklenen Ukraynalı aşırı sağın ülkeyi bölme girişimi (Паниотто, 2014; Мироненко, 2015) olarak değerlendirilmektedir.

Maidan olaylarını aslında tam olarak, 2004'te başlayan batı yanlısı hükümetin ideolojik temsilcileri ile görevi daha sonra devralan Rus ideolojisi yanlılarının hesaplaşması olarak değerlendirebiliriz. Nitekim Ukrayna milliyetçiliğinin yükselişini, Batı yanlısı hükümetler dönemi ile ilişkilendirebiliriz. Aynı şekilde Rusya yanlısı hükümetler de Ukrayna'nın, Rusya ile olan güçlü bağlarına yönelik bir milliyetçilik yaratmaya çalışmıştır. Her dönem kendi ideolojik gruplarını yaratmış bu ideolojik gruplar, birbirlerine karşı hesaplaşacakları bir zemin arayışında olmuşlardır. Bu zemin de her defasında Ukrayna'nın Rusya ve Batı arasındaki politik seçimi dönemine denk gelen ve verilecek kararı etkileyebilecek, gerektiğinde şiddet kullanmaktan çekinmeyecek protestolar ile kendini göstermiştir.

2014 Maidan olaylarının, Yanukoviç'in AB ile olan ortaklık anlaşmasını imzalamayı ertelemesi/askıya alması/reddetmesi[22] ya da birçok kaynağa göre Rus etki alanına geçiş (Freedman, 2019) nedeniyle başladığı iddia edilmektedir. Burada hangi tarafın doğru bilgi ürettiğine dair bir çizgi yakalamaktan ziyade bu olayların hangi simgesel arzu ve isteklerle geliştiğine vurgu yapmak önemlidir. Maidan olaylarının barışçıl protestolar ile başladığına dair her iki tarafta da şüphe yoktur. Fakat olayların Ukrayna'nın kış koşullarına rağmen giderek uzaması ve Ukrayna özgürlük meydanında bulunan göstericilerin yerini daha milliyetçi ve şiddet yanlısı kişilerin alması, protestoların farklı bir boyuta evrilmesine neden olmuştur. 2004 Turuncu Devrimi'nde Özgürlük Meydanı'nda Ukrayna milliyetçiliğine dair emareler gözlemlenmezken; 2014 yılında özellikle Yuşçenko döneminde ayrıştırılan ve yetiştirilen Ukrayna milliyetçiliğine dair bir çok emareye rastlamak mümkündür. Özellikle de aşırı sağ olarak tanımlayabilecek birçok siyasi parti ve sivil toplum örgütünün, Yuşçenko kahraman olarak ilan ettiği Bandera ve onun sembolleri etrafında birleşerek protestolara katılmaları bu protestoların şiddet boyutunu arttırmıştır.

[22] Bu konuda kaynaklar oldukça farklı kelimeler kullanmaktadır. Rusya kaynakları ertelediğini belirtirken Batı kaynakları Yanukoviç'in bu anlaşmayı reddettiği üzerine odaklanır.

Ukrayna tarihi aynı zamanda Ukrayna milliyetçiliği ile anlam kazanan, kendine özgü bir yapıya sahiptir. 2004 Turuncu Devrim sırasında tam anlamıyla ülkenin, ekonomik kötüye gidişi ve istikrarsız siyasi yapısına yönelik bir serzeniş varken; 2014 yılında Ukrayna milliyetçiliği sembollerini gururla taşıyan ve Ukrayna milliyetçiliğinin anlamını özümsemiş kitlelerin isteklerini haykırdıklarını görmek mümkündür. Üstelik bu kitlelerin tarihsel gurur ve farkındalıkları ile etrafında birleştikleri ulusal kahramanları ve onun bayraklarını taşımaları, Yuşkenko döneminde amaçlanan ulus yaratma fikrine uygun ama aşırı bir sivil toplum yaratıldığına işaret etmektedir. 2004 Turuncu Devrim sırasında herhangi bir milliyetçilik sembolü kullanılmazken (Resim 15) 2014 Maidan olaylarında Ukrayna milliyetçiliğinin aşırılık sembolleri ve bayrakları bu durumun en net açıklayıcısıdır (Resim 16)

Resim 11. 2004 Turuncu Devrim Özgürlük Meydanı

Resim 12. 2014 Maidan Olayları Özgürlük Meydanı

.

2014 Maidan olayları görüldüğü üzere bünyesinde birçok siyasi amaca hizmet eden çok faktörlü bir protestodur. Bu protesto aslında iki ideolojik yaklaşımın çatışma sahasını oluşturmaktadır. Ama burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta Batı taraftarlığının, Ukrayna milliyetçiliği ile birleşerek Rusya'ya karşı bir duruş sergilemesidir. Çünkü Maidan olayları Ukrayna'nın ekseninin net olarak belirlendiği ve bu eksenden ne olursa olsun dönülmeyeceğinin bir kanıtı olarak Batı'ya lanse edilmiştir.

Sonuç itibari ile dönemin Cumhurbaşkanı Yanukoviç ile birlikte birkaç bakan ve bürokrat Rusya'ya sığınmıştır. Bunun ardından Ukrayna Parlamentosu Yanukoviç'i oy birliği ile görevden almaya karar vermiş ve ertesi gün Anavatan Partisi'nden Oleksandr Turchynov'u geçici Cumhurbaşkanı olarak ilan etmiştir. Ukrayna'nın 2004 yılı Anayasası yeniden yürürlüğe konulmuş ve Ukrayna'nın AB Ortaklık Anlaşması'nı mümkün olan en kısa sürede imzalayacağını duyurulmuştur (Krapfla & Burgsdorffb, 2023).

2014 Maidan olayları aslında Batı temelli Ukrayna milliyetçiliğinin kesin taleplerinin net anlaşıldığı ve uygulandığı bir zaferi yansıtmaktadır. Fakat Hannah Arend'in (1963) ifade ettiği gibi devrimler öncelikle eski rejimlerin çöküşüyle ilgili değil, yeni bir düzenin kurulmasıyla ilgilidir. Maidan olayları da Ukrayna'nın yeni siyasi eksenine uyumlu kurumların inşasının gerekliliğini hem Ukrayna hem de Batı siyaseti açısından göstermiştir. Bu durumun Rusya tarafından algısı ise Ukrayna'nın bağımsızlığından Maidan olaylarına kadar süreçte sabırla inşa edilen Rusya-Ukrayna birlikteliğini (Putin'e göre kardeşliğin) artık tamamen ortadan kalkmasıdır. Bu durum Rusya'nın, Ukrayna üzerindeki siyasi beklentilerinin artık kültürel ya da diplomatik yollarla değil zorla gerçekleştirilmesi gerektiğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Nitekim Rusya, Maidan olaylarından önce Ukrayna ötesinden; Maidan olaylarından sonra da Ukrayna üzerinde gelebilecek güvenlik tehditlerine odaklanmaya başlamıştır.

3.2.3.4. Kırım'ın İlhakı: Rusya'nın Revizyonist Jeopolitik Hamlesi

Dannreuther (1997), "Russian Perceptions Of The Atlantic Alliance" makalesinde *"Rusya'nın NATO'nun genişlemesine yönelik muhalefetinin hafife alınmaması gerekir, zira bu mesele, Rusya'nın karşı karşıya olduğu diğer birçok algılanan sorunla birleştirilmiş olsa da. Rusya'nın NATO genişlemesine yönelik olumsuz bir jeopolitik tepki verme tehlikesi hala mevcuttur ve bu, Avrupa ve uluslararası güvenlik üzerinde ciddi sonuçlar doğurabilir"* sonucuna ulaşır. Bu sonuç aslında Rusya'nın NATO genişlemesine yönelik muhalefetinin yeni bir politik tartışma olmadığı aynı zamanda tarihsel bir çekişmenin yaşandığını, aslında hikâyenin değişmediğini gösterir. Aynı makale, Rusya'nın NATO genişlemesi karşısında jeopolitik genişleme yaklaşımını durduracak jeo-ekonomi politikaları ön plana çıkarır ve Rusya ekonomisinin Avrupa ve dünya pazarlarına entegrasyonu ile bu jeopolitik genişleme algısının törpülenebileceğini savunur. NATO'nun 1997 genişlemesinin de bu sayede gerçekleşebildiğini de ayrıca belirtir.

Devletlerin kendi güvenlik meselelerine yönelik algıları, yalnızca iç faktörler tarafından değil aynı zamanda jeopolitik konumu nedeniyle birincil olarak ilişki kurduğu çevresi tarafından da belirlenir. Özellikle Rusya söz konusu olduğunda, bu durum çok daha belirleyicidir. Nitekim Rusya, tarih boyunca Avrupa'nın politik konularında eşit muamele görme, meşru ve aynı zamanda medeni bir aktör olarak tanınma konusunda ısrarcı bir devlet olmuştur. Bu nedenle NATO genişlemesi konusunda Rusya'nın güvenlik taleplerine yeterince güvence verilmemesi ve NATO-Rusya ilişkilerinin yanı sıra NATO-Ukrayna ilişkilerini

geliştirecek politikalara sağlam zeminler hazırlanmaması, Rusya'nın güvenlik algılarını ancak jeopolitik genişleme ile mümkün olabileceğine kendini inandırması sonucunu doğurmuştur. Blacwill'in (1995) de belirttiği gibi *"[Avrupa] Kıtasında Rusya iş birliği ile daha yönetilebilir hale gelmeyen bir sorun yoktur ve Moskova'nın çıkarlarını Batı'nın çıkarlarıyla çelişecek şekilde tanımladığı her sorun, daha zorlayıcı hale gelir."*

2014 yılında yayınlanan Rusya Askeri Doktrinin de Rusya Federasyonu'na Yönelik Askeri Tehditler ve Tehlikeler'in ilk sırasında, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) güç potansiyelinin artırılması ve bunun uluslararası hukuka aykırı olarak küresel işlevler kazandırılması, NATO üyesi ülkelerin askeri altyapısının Rusya Federasyonu sınırlarına yaklaşması (blokun daha fazla genişlemesi yoluyla); olarak nitelendirilir (Rusya Dışişleri Bakanlığı, 2023). Halbuki bu tarih öncesinde son NATO genişlemesi 2009 yılında Hırvatistan ve Arnavutluk'un dahil edildiği bir sınırı kapsamaktadır. Bu sınırlar Rusya açısından doğrudan bir tehdit olmasa da Ukrayna'da Turuncu Devrimin ardından Yuşçenko'nun Batı ve NATO yanlısı politikalarının devam etmesi ve Batı temelli ama Rusya karşıtlı yeni bir Ukrayna milliyetçiliği yaratması, Rusya'nın güvenlik endişelerinin artık politik adımlarla bastırılamayacağı yeni bir güvenlik algısı yaratmıştır. Bu güvenlik algısı, Rusya Federasyonu'nun dış politika alanındaki temel görevlerine "Rus Milletini Korumak" olarak yansımış ve Rusya'nın sınırları dışında yaşayan Rusları korumak gibi yeni bir stratejisi ortaya çıkmıştır. Aslında bu durum Rusya'nın jeopolitik genişlemesinin bir nevi de kendi iç meşruiyetini sağlamasıdır.

2004 Turuncu Devrim ve 2014 yılında Maidan olayları ile Rusya, Ukrayna üzerinde kendi çıkarlarını temsil eden hükümetlerle yıllarca tesis ettiği düzenin, kolay bir şekilde yıkılabileceğini test etmiştir. Bu durum, Rusya'nın Ukrayna'yı yumuşak güç ve "kardeşlik" politikaları ile kendi politik çizgisinde tutamayacağı algısını güçlendirmiştir. Bu nedenle Rusya, Ukrayna jeopolitiğinde kendisi için hayati sayılabilecek sorunları, Ukrayna'nın inisiyatifine bırakmamak için artık sert güç kullanma politikalarına geçmiştir. Kırımın ilhakı bunun en net göstergesidir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kırım, Özerk bir Cumhuriyet statüsü ile Ukrayna'da kalmıştır. Aynı yıllarda; Kırım'da bulunan Sovyet Karadeniz Filosu'nun iki devlet arasında paylaşımı, Rus Karadeniz Filosunun Sivastopol'daki üslenme hakları, Rusya'ya bağlanmak için kısa ömürlü bağımsızlık hareketleri ve Tatar Türkleri'nin hak talepleri ile Kırım üzerinde tartışmalar başlamıştır. Kırım Tatarlarının geri dönüşüne ek olarak Rusya'ya katılım

amaçlı protestoların yeniden canlanması, Kırım'ın siyasi statüsüne ilişkin sarsıcı bir etki yaratmıştır. Öyle ki bu durum Kiev ve Simferopol[23] arasındaki ilişkileri oldukça gergin hale getirmiştir. Tüm bu gerginlik ile Kırım ASSR Yüksek Sovyet'i Ukrayna'dan bağımsız bir şekilde bölgenin resmi adını Kırım Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir (Bebler, 2015). Kırım parlamentosu 5 Mayıs 1992'de Kırım'ın bağımsızlığını ilan ederek aynı zamanda Rusya ile çifte vatandaşlık sağlayan bir anayasayı da kabul etmiştir. Buna ek olarak da Ukrayna'dan tamamen ayrılmak ve uluslararası ilişkilerde tanınmak içinde bir referandum çağrısı yapılmıştır. Her ne kadar Kiev bu durumu kabul etmese de Kırıma yönelik bazı ekonomik tavizler karşılığında özerklik sağlanmıştır. Bu özerkliğe rağmen Kırım, tek taraflı olarak 13 Mayıs 1994'te Rusya ile ticari ve ekonomik anlaşmalar imzalanmış; Ukrayna bu durumu kabul etmediğini açıklamıştır. Tüm bu gelişmelerin yanında uluslararası sahada Kırım'da bulunan Karadeniz Filosu'nun paylaşımı ve nükleer silahların Rusya'ya iadesi konusunda da müzakereler de devam ettirilmiştir (Jasutis, 2018). Bun duruma ek olarak da 1992 yılının Ocak ayında Rus Parlamentosu, Kırım'ın 1954'te Ukrayna'ya devredilmesini yasa dışı ilan eden bir kararı kabul etmiştir (Bebler, 2015).

Kırım, Rusya ilişkileri Ukrayna'ya rağmen tek taraflı olarak devam etmiştir. Öyle ki Haziran 1993'te Rusya Devlet Duması, Sivastopol'ü Rus şehri olarak tanımlayan bir karar almış; ardından Kırım'da yaşayanların büyük çoğunluğuna Rus pasaportu vermiştir. Hatta 2008'de Ukrayna Dışişleri Bakanlığı, Kırım'daki Rus pasaportlarının kitlesel olarak dağıtımına yönelik; Rus vatandaşlarını koruma amacıyla olası askeri müdahale politikası ilişkili "gerçek bir sorun" olarak protesto etmiştir (Makio & Fuccille, 2023). Bu olaylar sırasında Ukrayna'da Yuşkenko yönetiminin olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü Yuşkenko genel anlamda Batı yanlısı politikaların yanı sıra Rus karşıtlığı ile ilgili önemli kararlar da almıştır. Nitekim Rusya'nın Kırım'ı ilhakına yönelik kararına en önemli zemin, 2008'de NATO'nun Bükreş zirvesinde oluşmuştur. Bu zirvede *"Ukrayna'nın NATO üyeliği isteklerine yanıt olarak Müttefikler, 2008 Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna'nın NATO üyesi olacağı konusunda anlaştılar. Ayrıca Ukrayna'nın üyeliğe giden yolda bir sonraki adımının, aday ülkeler için NATO'nun siyasi, ekonomik, savunma, kaynak, güvenlik ve yasal reformlar programı olan Üyelik Eylem Planı (MAP) olduğu konusunda anlaştılar"* kararının alınması; Rusya'nın kendisi ve deniz filosu için hayati önem atfeden bu jeopolitik bölgeyi Ukrayna'nın ve dolayısıyla NATO'nun güdümünden çıkaracak adımların atmasını Rusya açısından zorunlu kılmıştır. Bu karar karşısında, Rusya'nın dışişleri bakan yardımcısı olan Alexander Grushko, *"Gürcistan ve*

[23] Simferopol, Kırımın yönetim merkezi olarak kullanılan bir şehirdir.

Ukrayna'nın ittifaka üye olması, pan-Avrupa güvenliği için çok ciddi sonuçlar doğuracak büyük bir stratejik hatadır" derken, Putin'in *"Rusya için doğrudan bir tehdit"* mesajı vermesi, Rusya'nın Kırım'a yönelik stratejik bakış açısını kendi güvenliği ile ilişkili olarak net bir şekilde belirtmiştir. Mearsheimer'ın (2014) da belirttiği gibi Batı'nın üçlü politika paketi - NATO genişlemesi, AB genişlemesi ve demokrasinin teşviki- tutuşmayı bekleyen bir yangına körükle gitmiştir.

Buradan anlaşılacağı üzere Kırım'ın Rusya tarafından işgaline kadar ki süreç, yalnızca birkaç yıla yayılan ya da birkaç politik karara karşı alınan bir eylem değildir. Kırım, Ukrayna'nın bağımsızlığının ve özellikle Putin'in iktidarının ardından, Rusya jeopolitiğinde önemli bir yere sahip olmuştur. Putin dönemi dış politikası Kırım'ı, Ukrayna'nın politik kaderine terk edemeyecek kadar değerli görmüş bu nedenle, Ukrayna ile ilişkiler ne düzeyde olursa olsun, Kırım politikası ayrı bir zeminde devam ettirilmiştir. Aslında bu işgal her ne kadar geçmişten gelen bir politik süreci yansıtsa da asıl kırılmanın 2014 Maidan olayları ile yaşandığını söylemek mümkündür. Maidan olayları sonucunda, Ukrayna'nın tam anlamıyla Batı eksenine dönmesi ve bu durumun artık geri döndürülemeyeceğinin anlaşılması, Kırım'ın her ne pahasına olursa olsun işgalini Rusya açısından zorunlu kılmıştır.

Kırım'ın ilhak edilmesi ile Rusya'nın jeopolitik açıdan elde ettiği stratejik avantajlar oldukça fazladır. Bu ilhak, Büyük Petro dönemi ile Rusya'nın kollektif hafızasındaki güneybatıya, Karadeniz'e kadar sınırlarını genişletmeye çalışmalarının en önemli adımı olmuştur (Massie, 2011). Bunun yanında Sivastopol deniz üssü ile Moskova arasında sürekli erişim sağlanmış, kontrol altında bulunan bölgelere yönelik manevra kabiliyeti artmıştır. Bu duruma ek olarak Kırım, Rusya'ya deniz ve hava gücünün daha güneyde konuşlanmasını sağlayacak önemli bir stratejik avantaj sağlamıştır (Shahi, 2022). Aslında NATO'nun Rusya'ya yaklaşma planlarının aksine Rusya, NATO'ya kendi askeri gücünü yaklaştırmıştır. 2008 yılında Gürcistan'daki savaş sırasında Rusya'nın bu limanı abluka için aktif bir şekilde kullandığı bilinmektedir.

Kırım'ın Rusya'nın kontrolüne geçmesi ile birlikte Rusya'nın askeri ve siyasi etki alanları NATO ve Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelere baskı yaratacak şekilde artmıştır. Bu durumu vurgulayan durum Harita 29'da gösterilmiştir.

Harita 30. Rusya Bakış Açısı ile Karadeniz Güvenliği ve NATO

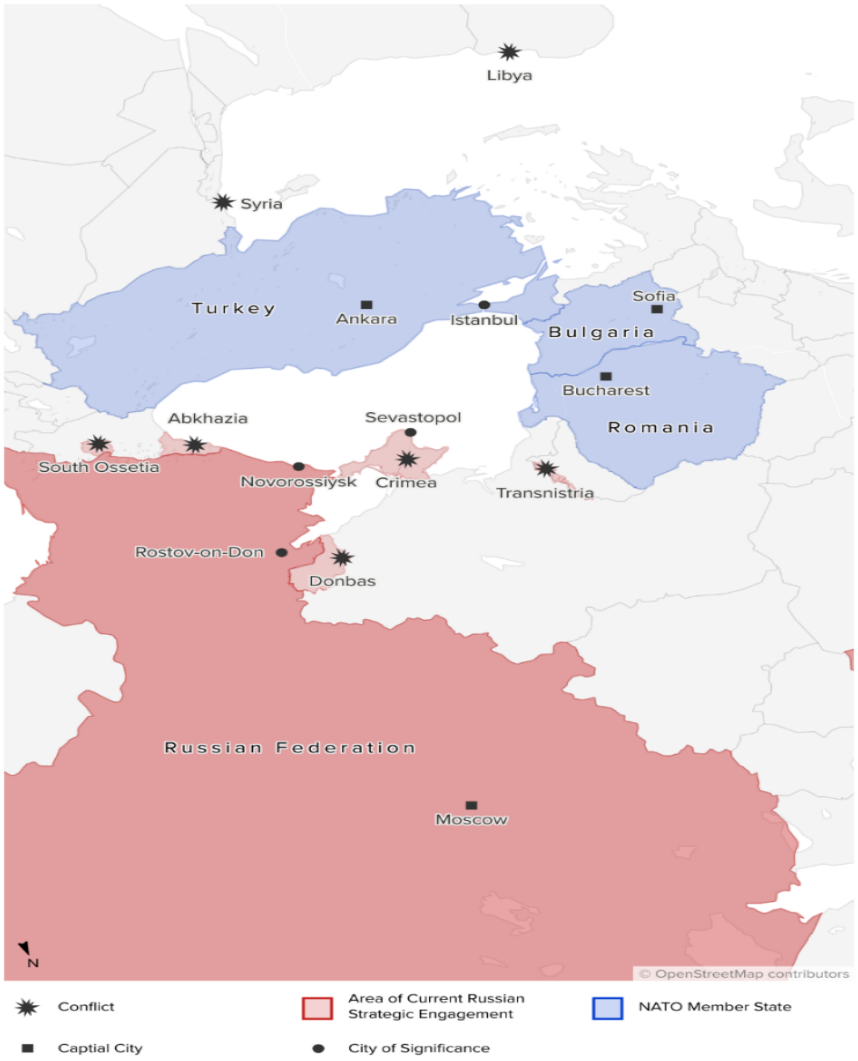

Kaynak. https://cepa.org/article/russias-bloodied-navy-remains-a-threat/ (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

Harita 30'da gösterildiği üzere Kırım, Rusya'nın **"yakın çevre"** doktrini çerçevesinde eski Sovyet coğrafyasında askeri, ekonomik ve siyasi nüfuzuna ulaşma çabası için Rusya'ya önemli bir jeopolitik hareket alanı sağlamaktadır. Buranın ilhak edilmesi ile elde edilen avantaj, Karadeniz'de hareket kabiliyetinin artmasına paralel olarak; Rusya'nın askeri operasyonlar yürüttüğü Ukrayna topraklarına da ve aynı zamanda NATO üye devletlerine de ciddi baskılar kurabilmenin imkanını Rusya'ya sağlamaktadır.

Kırım aynı zamanda Rusya'nın Akdeniz Görev Gücü'nün karargâhı olarak da hizmet etmektedir. Bu durum Rusya'nın güney sınır güvenliğinin korunması ve özellikle Akdeniz'de bulunan kalıcı üslerin tahkimatı için önemli bir stratejik avantaj sağlamaktadır. Nitekim Rusya, kendi sınırları dışında bulunan müttefiklerine ve askeri noktalarına deniz gücü ile ulaşımın deniz gücü hakimiyeti açısından kendisine büyük bir prestij sapladığının farkındadır.

Kırım'ın ilhakı Rusya için aynı zamanda, Sovyetler Birliği tarafından 60 yıl önce uygulanan tarihi bir haksızlığı tersine çeviren bir eylem olarak kabul edilir. Bunun yanında Rusya'nın bir diğer algısı ise Batı'dan algılanan küçümsemelere karşı yıllardır duyulan kızgınlık ve burukluktur (The NewYork Times, 2014). Nitekim Putin'in Kırım'ın ilhakına yönelik konuşmasında, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası uzlaşmaya olan sabrının, son zamanlarda çok azaldığını ve sonunda tükendiğini açıkça belli etmesi, Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerinin de farklı bir boyuta evrileceğinin o zamanki habercisidir. Bunun nedeni, Kırım'ın ilhakından ardından dahi Ukrayna'da yükselen aşırı sağın hükümeti ele geçirmesidir. Putin konuşmasında *"Ukrayna'daki son olayların arkasında duranların farklı bir gündemi vardı: bir başka hükümet devralma hazırlığı yapıyorlardı; iktidarı ele geçirmek istiyorlardı ve hiçbir şeyden çekinmiyorlardı. Teröre, cinayete ve isyana başvurdular. Milliyetçiler, neo-Naziler, Rus düşmanları ve anti-Semitistler bu darbeyi gerçekleştirdiler. Bugün bile Ukrayna'da tonu belirlemeye devam ediyorlar... II. Dünya Savaşı sırasında Hitler'in suç ortağı olan Bandera'nın bu ideolojik mirasçılarının niyetlerini hepimiz açıkça görebiliyoruz"* diyerek ilhakın yalnızca Kırım ile sınırlı kalmayacağı; Ukrayna'nın farklı bölgelerinde de devam edeceği mesajını vermiştir. Çünkü Rusya'nın, Ukrayna'nın tamamını kendi jeopolitik stratejisinde önemli görmekle birlikte; Kırım'a yönelik ayrı bir jeopolitik ihtiyacı vardır. Bu nedenle Kırım'ın ilhakı aslında Ukrayna'ya müdahaleci yaklaşımın ilk gediğidir.

3.2.3.5. Donbas Krizi: Luhansk ve Donetsk'te Ayrılıkçı Hareketler

Luhansk ve Donesk olayları, Ukrayna'nın kısa tarihinde oldukça farklı bakış açılarıyla ele alınan, köklerinde uluslararası (dış müdahaleler) parametrelerin yanı sıra iç belirleyicileri (etnik, dilsel, ekonomik ve bölgesel gerilimler dahil) olan jeostratejik bir konudur. Ukrayna'nın Doğu ve Güneydoğusunda bulunan bu iki Oblast, analiz düzeyi açısından literatürde iç faktörlerin etkisinde gelişen bir iç savaş olarak adlandırılırsa da özellikle dış faktörlerin etkisine dikkat çekilir (Pikulicka ve Sakwa, 2015). Bu dış faktörlerden kasıt tamamen Rusya'dır. Rusya, her ne kadar Ukrayna'yı parçalama ya da "başarısız bir devlet" haline dönüştürme, NATO'ya yakınlaşma politikalarını saptırma ya da engelleme, iç işlerinde münhasır bir devletin iç politikalarına dolaylı müdahale edebilme yeteneğini bu bölgede inkâr etse de çeşitli uluslararası ve bağımsız Rus kaynakları, Rusya'nın bu bölgedeki olaylarda düzenli birlikleri ile müdahil olduğunu doğrulamaktadır (Laruelle, 2019; Sutyagin, 2015).

Bu olaylara dair Ukrayna hükümeti, medyası ve konuyla yakın ilgili Batı medyası; çatışmaların kaynağı ile ilgili Rus askeri istihbaratının (GRU) yanı sıra, düzenli Rus askeri birliklerinin "başlattığını, yönlendirdiğini, desteklediğini ve organize ettiğini" belirtirken (Umland, 2014), Ukrayna'nın önemli gazetelerinden olan Ukrayinska Pravda, otobüslerle bölgeye götürülen Rus "turistler"den bahseder. Her iki bakış açısı bölgedeki çatışmaların halk desteğinden uzak bir plan neticesinde ortaya çıktığına vurgu yapar (Katchanovski, 2016). Risch (2022) ise 2014 yılında Maidan olayları sırasında anarşi ve kaos tehdididin artmasına paralel olarak, kan dökme olaylarının yaygınlaştığını belirtir. Risch (2022) Maidan olayları ve sonrasındaki süreçte Devletin açık bir şekilde çöktüğüne vurgu yapar. Özellikle Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi (RNBO) toplantısında, güvenlik konularından sorumlu Başbakan Yardımcısı Vitalii Iarema'in, Ukrayna'da yasanın artık işlemediğini ve Kyivin Maidan'ının, yönetim binalarının ele geçirilmesi konusunda tehlikeli bir emsal oluşturduğu açıklamasının, Kırım'da dahi bu tür olaylara karşı kendi öz savunma birliklerinin oluşmasına neden olduğunu belirtir. Tüm bunlara ek olarak Batı Ukrayna şehri olan Rivne'de sağcı grupların Ukrayna resmi yetkililerini otomatik silahlarla tehdit ettiği videoların ortaya çıkması ile de Ukrayna'nın doğusunda kendilerini bu tür güçlere karşı koyacak yeni güç oluşumlarının ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtir. Risch'e (2022) göre; Ukrayna'da yaşanan siyasi istikrarsızlık ve artan şiddet olayları, ülkenin farklı bölgelerinde kaosun hüküm sürdüğü ve radikal milliyetçilerin kendi bölgelerine saldırmaya hazırlandığı algısına neden olmuştur. Tüm bu kaos ortamının içinde özellikle Ukrayna'nın doğusunda, gazeteciler ve aktivistler tarafından yayılan anti-Maidan propagandası söylentileri de bölgede korku ve panik ortamının

yaşanmasına neden olmuştur. Bu söylentiler aynı zamanda, Kırım'ın Rusya tarafından işgali ve ABD ile diğer NATO ülkelerinin olası misillemesi gibi olası senaryoları da içeren korku propagandasını içeriyordu. Bu propaganda sosyal ağlar, yerel medya ve Rus devlet televizyonunun da etkisiyle Ukrayna'nın doğusunda bir histeriye neden olacak kötü niyetli planlarında yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu söylentiler arasında Maidan olayları sonrasında yeni Başbakan Arsenii Iatseniuk'in "Ukrayna'da Ukraynaca konuşmayanları sınır dışı edeceği", Ukrayna'nın aşırı sağı olarak tanımlanan "Sağ Sektör" örgütüne aktarılmak üzere yerel işletmeler ve çalışanlardan kesinti yapılacağı, "Banderitlerin[24]" yönetimi ele alacağı, Rusça konuşanların devlet işlerinden çıkarılacağı, yeni yönetimin 1 Mayıs ve 9 Mayıs[25] gibi Sovyet dönemi bayramlarının kutlamasını yasaklayacağı, Avrupa ile daha fazla entegrasyonun, Ortaklık Anlaşması aracılığıyla geleneksel aile yapısını sona erdireceğini ve homoseksüellik gibi diğer geleneksel olmayan yaşam biçimlerinin yasal hale geleceği gibi söylentilerden oluşmaktaydı. Yerel ve Rus medyası tarafından yayılan bu söylentilerin etkisi, Ukrayna'nın doğu bölgelerinde bir çaresizlik duygusunun oluşmasına neden olmuştur. Tüm bu söylentilerin öncesinde Yanukoviç'in, hükümetin önemli figürleri ile Rusya'ya sığınması, zaten daha önce halkta bir terk edilmişlik hissine neden olmuştur. Bu nedenle bölgede yaşayanlar etkisi altında oldukları yoğun propaganda ve kültürün etkisiyle de Rusya'yı tek kurtarıcı olarak görmeye başlamış ve kıyametin geldiği bir zamanda yardım için başvurabileceği tek varlığın Rusya olduğu konusuna ikna olmuşlardır. Sonuç itibari ile de Pauluskp'nin belirttiği gibi, bu çılgın söylentiler, göstericilerin Putin'in kendilerine müdahale etmesi çağrılarını daha da pekiştirmiştir (Risch, 2022, s. 24-26).

Luhansk ve Donesk aslında tam anlamıyla Ukrayna'da var olan iki baskın düşünceyi ve bu düşünceler nedeniyle aşırı kutuplaşmış bir toplumsal bölünmeyi ifade ediyor. Risch (2022) bu ayrışmayı "Rus Baharı"; Yudina ve Verkhovsky, (2019) "Novorossiya'nın şiddetli ütopyası" olarak nitelendirse de bölgede iç savaşın gerçekleştiğine dair izleri görmek mümkündür. Literatürdeki bölünmüşlüğün aksine Luhansk ve Donesk olaylarını dış faktörlerle biçimlenen bir iç savaş olarak tanımlayabiliriz. Resim 13, Luhansk ve Donesk çatışmaları neticesinde

[24] Bandera konusu Ukrayna'nın doğusu ve batısında farklı algıları olan tarihsel bir konudur. Ukrayna'nın doğu şehirleri Bandera ve onun düşüncesinin mirasçısı aşırı Ukrayna sağından nefretle söz ederken Ukrayna'nın Batısında ise Bandera kahraman ve Bandera düşüncesinde olanlar ise kurtarıcı olarak görülmektedir. Aynı zamanda Ukrayna'nın batısında bulunan Lviv şehrinde Bandera'nın heykeli de bulunmaktadır.

[25] 9 Mayıs, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanya'sına karşı zaferi kutlayan Sovyet bayramıdır. Bu Bayram Ukrayna'nın her bölgesinde kutlanan ortak bir mirası temsil eder.

Ukrayna ordusu tarafından elde edilen savaş materyallerinin açık alanda halka teşhirini göstermektedir.

Resim 13. Luhansk ve Donbas Çatışmalarında Ele Geçirilen Materyallerin Dnipro'da Halka Sergilenmesi[26]

Resim 13'de gösterildiği üzere Luhansk ve Donesk olaylarının izlerinin halka ifşa edilmesi bir anlamda Ukrayna'da somut nesnelerle kanıtlanan tarihsel bir anlatı yaratma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu ihtiyaç temel anlamda Rusya'nın bölgedeki etkinliğini kamuya göstermenin yanında dış müdahalenin ülkenin bütünlüğüne zarar verdiğini kanıtlama anlamına gelmektedir.

Luhansk ve Donesk olayları, zaman zaman sekteye uğrasa da tam anlamıyla Ukrayna bağımsızlığı ile oluşturulmaya çalışılan ulusal kimliğin parçalanmasını temsil eden bir süreci yansıtmaktadır. Çünkü bu sürecin ortaya çıkardığı en net sonuç, Ukrayna aşırı sağının yükselişidir. Maidan olayları ile ana akım milliyetçi gruplar siyasette etkinliklerini arttırmaya başlamıştır (Ishchenko, 2018). Bu durumun ardından aşırı sağın hareket alanı, kitle iletişim

[26] Fotoğraflar Ukrayna-Rusya savaşı devam ederken araştırmacının saha çalışmaları sırasında araştırmacı tarafından çekilmiştir.

araçlarının etkin kullanımı ile genişlemiş, bu durumda Ukrayna'nın batısında bulunan halkın kollektif hafızasını Rusya karşıtlığında şekillendirmeye başlamıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Ukrayna'nın batısında zaten kötü olan Rusya algısını düşmanlaştırmış bu da beraberinde Rusya karşıtlığı etrafında birleşen örgütlerin "aşırı" olarak nitelendirebileceğimiz davranışlarının normal görünmesine neden olmuştur. Bu duruma ek olarak Ukrayna radikal milliyetçiliğinin tarihi geleneğine başvurarak Ukraynalı milliyetçilerin etrafında toplanabileceği figürleri ön plana çıkarması ve bu figürleri yüceltilmesi de; Ukrayna'nın doğu bölgelerinin ayrıştırılmasının politik alt yapı sürecini hazırlamıştır. Bu politik süreçler Ishchenko'nun (2018) da belirttiği gibi daha fazla anti-Komünizm, Rus dilinin kamusal varlığının marjinalleştirilmesi, Rusya ile uzlaşmaz bir yüzleşme, "beşinci kol" ile herhangi bir uzlaşmaya karşı direnç ve "Rus yanlısı" nüfusa karşı kurumsallaşmış ayrımcılığı tetiklemiştir. Luhansk ve Donesk olayları bu politik sürecin bir sonucu olarak ortay acıkmıştır.

Siyasi istikrarsızlığın neden olduğu yapay korkuların halk tarafından benimsenmesi ile 6 Nisan 2014'te, Donetsk ve Luhansk şehirlerinde ayrılıkçı gruplar resmi yönetim binalarına el koymuşlardır. Bunun yanında Rus aşırı milliyetçisi Igor Strelkov'un 12 Nisan 2014'te Donbas'a gelmesi sonrasında Ukrayna hükümeti ayrılıkçılara karşı "terör operasyonu" başlatmıştır. Tüm bu olaylar devam ederken 11 Mayıs 2014'te Donetsk Halk Cumhuriyeti taraftarları, Ukrayna'dan bağımsızlık referandumu düzenlemiş ve referandum sonucunda[27] Donbas tartışmalı bir şekilde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığın ardından Ukrayna hükümeti, Donetsk ve Luhansk'a yönelik birçok operasyon düzenlemiş, bazı operasyonlarda kaybettikleri toprakları geri almış ama çoğu zaman Rusya'nın desteklediği ayrılıkçılar tarafından geri püskürtülmüşlerdir (Platonova, 2022, s. 236-238).

Ukrayna'nın "Terörle Mücadele" adı altında gerçekleştirdiği operasyonların başarısız sonuçlarının yanında sivil can kayıplarına neden olması, özellikle Ukrayna'nın doğu bölgesindeki halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunun yanında 9 Mayıs 2014 tarihinde İçişleri Bakanlığı ve ordu güçlerinin Mariupol'e gerçekleştirdiği operasyon sonucunda sivillerin öldürülmesi; zaten halk tabanında hükümete karşı olumsuz olan duyguların pekiştirilmesine neden olmuş ve hükümete yönelik kamuoyu desteği azalmasının yanı sıra Rus yanlısı isyancılara güveni ve katılımı arttırmıştır. 25 Mayıs 2014'te Ukrayna Devlet Başkanı Pyotr Poroşenko'nun seçilmesinin ardından ayrılıkçı bölgelere yönelik operasyonlar arttırılmış ve

[27] Donetsk bölgesi referandumu sonucunda seçmenlerin %89,7'si Lugansk bölgesi referandumu soncunda seçmenlerin %96,2'si kendi yönetimlerini kurma yönünde oylarını kullanmışlardır.

bazı bölgeler ayrılıkçılardan geri alınmıştır[28] (Kofman M. , ve diğerleri, 2017). 5 Eylül 2014'te Belarus'ta Poroşenko ile Putin arasında gerçekleştirilen görüşmelerin ardından Minsk anlaşması imzalanmıştır. Fakat bu anlaşma ile kısa bir süre çatışmalara ara verilmiş; 2015 yılında ayrılıkçı grupların geniş çaplı karşı saldırı başlamıştır. Bunun sonucunda 12 Şubat 2015'te Minsk 2 anlaşması imzalanmış çatışmalar aralıklı olarak 2022 yılına kadar devam etmiştir (Mikheieva, 2022). Sonuç itibari ile bu bölgelere yönelik çatışma durumu, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etme bahanesi olarak 2022'de Rusya ve Ukrayna arasında bir savaşa neden olmuştur.

Ara Sonuç

Ukrayna'nın durağan ve dinamik faktörlerinin kapsamlı bir şekilde incelendiği bu bölüm ile Ukrayna-Rusya Savaşı'nın temel nedenleri ile ilişkili siyasi coğrafya unsurları sistematik olarak incelenmiştir. Bu incelemede, Ukrayna'nın temsil ettiği coğrafi alanın Ukrayna jeopolitiğine etkisinin yanı sıra bölgede kesişen tarihsel ve ideolojik hatların savaşın gidişatının yanı sıra gelecekte olası senaryoları anlamlandırmak için bir eksen oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda ikinci bölümde sunulan Westland ve Rusland kavramlarının sadece ideolojik ve kültürel bir bölünme üzerinden değil aynı zamanda siyasi coğrafya parametreleri üzerinden de değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Dolayısı ile Ukrayna coğrafyası üzerinde tanımlanan; Westland ve Rusland etki alanlarının iki büyük güç alanının çakıştığı bir temas noktası olarak öne çıktığı anlaşılmıştır.

Bu bölümde, Ukrayna coğrafyasının durağan faktörleri olarak tanımlanan ve aynı zamanda siyasi coğrafyasının da belirleyici parametreleri olan coğrafi konum, doğal kaynaklar, ulaşım ve enerji koridoru olma özelliği, nüfus, sınır ilişkileri kavramlarının yanında dinamik coğrafi parametreler olarak ifade edilen tarihsel travmalar, idolojik yönelimler, kimlik krizleri ile Ukrayna'nın yakın siyasi tarihine ilişkin politik kırılmalar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Coğrafyanın dinamik ve statik faktörlerinin bir arada incelenmesi ile Ukrayna-Rusya savaşının sadece iki ülke arasında konvansiyonel bir cephe olmadığı, aynı zamanda Batı bloğu ve Rusya arasında tarihsel ilişkilerin iç içe geçtiği çok katmanlı ve çok ölçekli bir mücadele alanı olduğu ortaya çıkmış ve bir önceki bölümde tanımlanan Westland ve Rusland kavramlarının açıklanması güçlendirilmiştir. Bunun yanında Ukrayna siyasi tarihinde yaşanan politik krizlerin yalnızca bir toprak egemenliği mücadelesi değil aynı zamanda bu coğrafyanın fiziki

[28] Ayrılıkçılara karşı düzenlenen operasyonlarda Ukrayna aşırı milliyetçilerinin ve özellikle AZOV taburu resmi olarak Ukrayna ordusunda görev almıştır.

özelliklerinin sunduğu tarım ve yer altı kaynaklarının yanı sıra Avrasya jeopolitiğinde Ukrayna'nın temsil ettiği ve jeopolitik teorilerle de desteklenen güvenlik politikalarının etkili olduğu anlaşılmıştır. Buradan hareketle Ukrayna topraklarının jeopolitik anlamda eşik coğrafya olduğunu söylemek Westland ve Rusland kavramları açısından mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI'NIN SİYASİ COĞRAFYA ANALİZİ

Ukrayna; tarihi, jeopolitik teorilerde önemle vurgulanan coğrafyası, sahip olduğu yeraltı ve yer üstü kaynakları ve her iki bloğa olan sınırları nedeniyle gerek Birinci Dünya savaşı ve gerekse İkinci Dünya Savaşı'nda, yeni dünya düzeninin nasıl şekilleneceğinde kilit rol oynayan bir ülkedir. Rusya işgali ile yeniden dünya gündeminin merkezinde olan bu ülke, temsil ettiği bölge itibari ile Batı ile Rusya arasında şekillenen jeopolitik rekabetin mekânsal ve stratejik önemini bir kez daha göstermiştir. Öyle ki savaş sırasında küresel ekonomide yaşanan dalgalanmaların yanı sıra Batı bloğunun derinden hissettiği güvenlik ikilemlerinin yeniden ortaya çıkmasına neden olan bu ülke hem bölgesel hem de küresel anlamda stratejik önemini yeniden göstermiştir.

Bu bölümde, Ukrayna'nın stratejik önemine ilişkin önceki analizler ile Ukrayna-Rusya savaşını şekillendiren siyasi coğrafya unsurlarının jeopolitik sonuçları, mekânsal dinamikler bağlamında detaylandırılacaktır. Ardından, savaşa doğrudan veya dolaylı taraf olan aktörlerin jeopolitik konumları üzerinde bu unsurların etkisi incelenecek; nihayetinde savaşın bölgesel ve küresel jeopolitiğe yansımaları, siyasi coğrafyanın temel parametreleri (sınır dinamikleri, kaynak kontrolü, askeri coğrafya) ekseninde değerlendirilecektir. Bunun yanında bu bölümde ayrıca üçüncü bölümde değinilen "dinamik faktörler" analizinden hareketle çatışmanın sınır aşınması, tampon bölge stratejileri ve nüfuz alanı yeniden tanımlamaları bağlamında gelecekte Ukrayna coğrafyasında olası senaryoların değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu çerçevede bu bölüm siyasi coğrafyanın sabit ve dinamiklerinden hareketle savaşın coğrafi rasyonelini ve bu rasyonelin hem saha düzeyinde hem de bölgesel/küresel ölçekte üreteceği stratejik sonuçları değerlendirecektir.

4.1. Savaşın Jeopolitik Kökenleri ve Coğrafi Tetikleyiciler

Ukrayna'nın doğusunda yaşanan sivil çatışmalar, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etme girişiminin başlıca nedeni olarak gösterilmiştir. Oysa Ukrayna'daki iç kriz, temelde Rusya'nın önce ülkenin iç işlerine müdahale etmesi, ardından da doğrudan jeopolitik varlığını hedef almasıyla suni bir şekilde yaratılmış bir müdahale sürecinin ürünüdür. Bu durum, aynı zamanda Ukrayna'nın, Rusya'nın jeopolitik hedeflerindeki kritik konumunu da ortaya koymaktadır.

Rusya-Ukrayna savaşı, jeopolitik anlamda hem geleneksel hem de çağdaş anlamlandırmaların ötesinde yeni bir perspektifi yansıtmaktadır. Rusya'nın savaşa neden olan

güvenlik endişelerini anlamada öne çıkan fırsatçılık; jeostratejik yayılmacılık, liberal küresel düzeni sorgulayan daha geniş bir gündemin yanı sıra 'Rus dünyasının' savunulmasına yönelik güçlü bir hissiyatın varlığından bahsedilebilir. Bunun yanında Rusya devlet başkanı Putin'in Rus tarihi ve kültürü ile beslenen milliyetçilik anlayışının yanı sıra Rusya'nın bu milliyetçilik anlayışı ile egemenlik kurmaya dönük saplantılı dış politika izlerini görmek de mümkündür (Youngs, 2017, s. 49). Dolayısıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa güvenlik mimarisinin en derin krizi olarak nitelendirilen Ukrayna-Rusya savaşının temellerini tarihsel bağlamdan beslenen jeopolitik kökenlerini ve savaşı tetikleyen coğrafi dinamikleri analiz etmek, bu çatışmanın nedenlerini ve olası sonuçlarını anlamak açısından kritik önem taşımaktadır.

Ukrayna-Rusya savaşının nedenlerine ilişkin jeopolitik kökenler incelendiğinde; NATO'nun Ukrayna'yı kapsayacak şekilde genişleme politikaları, Ukrayna'nın Batı bloğuna kaymasının Rusya'yı savunmasız bırakacağı inancı, Kırım'ın kaybı ile Rus deniz filosunun ve dolayısı ile Karadeniz güvenliğinin tehlikeye düşmesi, enerji jeopolitiği ve Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tarihsel saplantısının bu savaşın temel jeopolitik nedenleri olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bu nedenlerin yanında 2014 yılında Maidan olayları ile Ukrayna'nın siyasi ekseninin Batı'dan yana tavır alması, Rusya'nın savaşı başlatmadaki temel belirleyicileri olmuştur.

Savaşın coğrafi tetikleyicileri de en az jeopolitik nedenler kadar önemli diğer unsurlardır. Nitekim Ukrayna'nın Donbas bölgesinin stratejik endüstriyel coğrafyası ve maden kaynakları, enerji koridorları ile tüketici pazarları arasındaki kilit konumu, büyük güçler nezdinde bir tampon bölge olma rolü, dünya gıda güvenliği açısından kritik tahıl havzalarına sahip oluşu ve Dinyeper Nehri ile Azak Denizi-Kerç Boğazı'nın askeri-stratejik değeri; Rusya'nın jeopolitik iştahını kabartırken, Batı'nın bu coğrafyayı Rus etkisine karşı bir avantaj alanına dönüştürme çabasını da beslemektedir. Savaşın tüm bu coğrafi tetikleyicilerinden hareketle Ukrayna coğrafyası için jeopolitik bir kavşak noktası, büyük güçler arasında 'rekabet alanı' ve küresel güç mücadelelerinin 'merkezi noktası' benzetmelerini yapmak mümkündür. Nitekim Ukrayna coğrafyasının sunduğu stratejik derinlik, Rusya açısından savaşı tetikleyici jeopolitik kırılganlıkları temsil ederken Batı için ise Rusya'yı belirli sınırların ardında tutma ve Süper güç imajını sınırlama girişimi olarak anlaşılabilir.

Ukrayna-Rusya Savaşı'nın jeopolitik kökenleri ve coğrafi tetikleyiciler birlikte değerlendirildiğinde, Rusya'nın Sovyet coğrafyasının tarihsel mirasını kontrol etmeye

odaklanan revizyonist bir dış politika izlediği ve bu politikayı 'Rusya'yı yeniden büyük güç yapma' hedefine dayandırdığı görülmektedir. Bu hedef doğrultusunda, Ukrayna coğrafyasında 'Rusland' yaratmaya yönelik siyasi ve askerî müdahalelerde bulunduğu açıktır. Öte yandan Batı, Rusya'nın bu revizyonist hamlelerini Ukrayna üzerinden engellemek için jeopolitik kuşatma politikası geliştirmiş; olası bir çatışmada Rusya'yı belirlenmiş sınırlar içinde tutmayı ve 'Westland' inşa etmeyi uzun vadeli stratejik bir hedef haline getirmiştir. Batı'nın Ukrayna'ya askerî ve ekonomik destek sağlaması, bu 'Westland' projesini güçlendirerek Rusya'nın Avrasya hakimiyet iddialarını dengeleme amacını yansıtmaktadır.

4.2. Tarafların Jeostratejik Güç Şemaları

Hacısalihoğlu (2001), güce sahip olma düzeyini; gücü aktif kullanabilme becerisi ile açıklar. Buna göre devletler gücü, aktif kullanabilme becerisi ile kimliklerini edinebildiklerini ve taşıdıkları bu kimlikler ile dünya siyasi tarihinin aktörleri haline gelebildiklerini belirtir. Buna ek olarak, devletlerin sahip oldukları gücü kullanma becerileri onların yönlendirici güç unsuru olarak ön plana çıkmalarını ve coğrafi konumunun değerini kullanabilmelerini de tanımlar. Buradan hareketle Hacısalihoğlu (2001), devletlerin güç şemalarında alt yapı unsurlarını; teknoloji, coğrafi konum, pazar ve doğal kaynaklar ile açıklar.

Ukrayna-Rusya savaşı ve, Hacısalihoğlu'nun (2001), jeostartejik güç şemaları birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkan karşılıklı güç durumunun, savaşın geleceğine ilişkin belirgin bir etki yarattığını söylemek mümkündür. Nitekim, güç kavramı ile ilişkilendirilen nitel ve nicelik, savaş durumunu etkileyen en önemli unsur olmakla birlikte, siyasi coğrafyayı, jeopolitik yönelimleri, güçlü ve güçsüz arasındaki ilişkiyi belirleyen en önemli kavramdır. Buradan hareketle Ukrayna ve Rusya'nın güç şemalarının incelenmesi, iki ülkenin askeri kapasiteleri, ekonomik dayanakları, teknolojik yetkinlikleri ve uluslararası ittifak ağlarının ve doğal kaynaklar gibi nicel unsurların yanı sıra, toplumsal direnç, siyasi irade, tarihsel aidiyet ve strateji gibi nitel faktörlerin nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyar.

Ukrayna'nın güç yapılarında savaş kapasitesinin teknoloji unsuru incelendiğinde bu savaşın 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başındaki birçok savaştan farklı bir teknolojik yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki daha önceki savaşlarda bir taraf neredeyse ezici bir teknolojik üstünlüğe sahipken diğer tarafın ise savunma pozisyonunda karşı koyacak teknolojik ekipmanlara sahip olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu durum alışılagelmiş savaşlar dışında asitmetrik savaş anlayışlarının benimsendiği yeni bir konjonktür yaratmıştır. Ukrayna-Rusya savaşı bu asimetrik savaş düzeninden oldukça uzaktır. Ukrayna'da gerçekleşen savaşta her iki

taraf da yeni ve yeni olmayan teknolojilere erişebilmekle birlikte özellikle Ukrayna'nın, öz kapasitesinin dışında da Batı bloğundan teknolojik destek aldığını söylemek mümkündür. Bu destek Ukrayna'nın, Rusya'nın askeri gücüne karşı şansını eşitlemesine yardımcı olmanın yanında Rus ordusuna karşı caydırıcı bir güç olarak savunma kapasitesini de etkilemektedir. Öyle ki en az 35 devlet, Rusya'nın 2022'deki tam ölçekli işgalinden sonra Ukrayna'ya silah göndermiş ya da göndermeye devam etmektedir. Bunun yanında Ukrayna, 2020-2024'te küresel silah ithalatının %8,8'ini almıştır. Ayrıca Ukrayna'ya tedarik edilen büyük silahların çoğu ABD (%45), Almanya (%12) ve Polonya'dan (%11) sağlanmıştır. Ukrayna, 2020-24'te ilk 10 ithalatçı arasında yer alan tek Avrupa devleti olmuştur (SIPRI, 2023). Tüm bunlara ek olarak silah teknolojileri bakımında Ukrayna'daki savaşın getirdiği başlıca yenilikler de insansız sistemlerin bu savaşa entegre edilmesini ve yoğun bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Ancak burada asıl vurgulanması gereken nokta, Ukrayna'nın askeri teknolojik açıdan Rusya karşısında önemli bir geride kalma durumunda olmasıdır. Nitekim Ukrayna'nın Rusya karşısında teknolojik anlamda direnebilmesi yalnızca Batı bloğundan aldığı destekle ilişkilidir. Öyle ki bu desteğin durdurulması ya da kesilmesinin sonuçları, Rusya'nın savaş alanında daha kolay ilerleyebilmesinin önünü açacak niteliktedir. Dolayısıyla Ukrayna'nın teknolojik kapasite ve alt yapısının Rusya ile uzun süreli bir savaşı sürdürebilecek kaynaktan yoksun olduğunu söylemek mümkündür.

Ukrayna'nın teknolojik alt yapı kapasitesi karşısında Rusya'nın sahip olduğu yetenekler karşılaştırıldığında, Rusya'nın Ukrayna'ya göre daha fazla kapasiteye sahip olduğu söylenebilir. Nitekim açık kaynaklarda dahi Rusya-Ukrayna karşılaştırılmasından ziyade Rusya-NATO karşılaştırması yapıldığını görmek mümkündür. Savaş teknolojisi ve teçhizatları açısından da Rus ordusunun özellikle uzun vadede savaşı sürdürebilecek donanıma ve endüstriyel kapasiteye sahip olduğu, veriler tarafından desteklenmektedir. Örneğin, Rusya her yıl kuvvetlerine yaklaşık 1.500 tank ve çeşitli tiplerde yaklaşık 3.000 zırhlı savaş aracı teslim edebilirken; Rus füze üretimi de benzer şekilde eklemleneiblmektedir. Bu durum özellikle savaşın sürdürülebilirliğini ciddi anlamda arttırmanın yanında silah teknolojilerinin niteliğinde de görülebilmektedir.

Jeostratejik güç şemasının bir diğer unsuru olan coğrafi konum dikkate alındığında ise savunma pozisyonunda olan Ukrayna'nın avantajlı bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, güç şeması içinde yönlendirme niteliği taşıyan bu güç unsuru, taşıdığı potansiyel ile özellikle Ukrayna'ya savaş zamanında önemli kazanımlar sağlamıştır. Her ne

kadar Ukrayna'nın coğrafi konumu, savaşın başlıca nedeni olmuşsa da savaş sırasında bu konumun sağladığı avantaj da Rusya karşısında Ukrayna'nın stratejik bir direniş sergileyebilmesine olanak sağlamıştır. Öyle ki bu coğrafi konum, özellikle Batı bloğunun iş birliğini arttırmakla birlikte; jeopolitik öncelikler nedeni ile sürekli olarak desteklenmesinin de önünü açmıştır. Bunun yanında Ukrayna'nın coğrafi konumu sadece klasik güç projeksiyonu açısından değil, aynı zamanda hibrit savaş, bilgi operasyonları ve enerji güvenliği bağlamında da Ukraya-Rusya savaşı tarafları açısından oldukça önemlidir. Ukrayna'nın Rusya'ya karşı direniş göstermesi de bu coğrafi konumun sağladığı avantajlar ile mümkün hale gelebilmiştir. Öyle ki Ukrayna'nın batı sınırının NATO ve Batı bloğu ile paydaş olması, stratejik savunma ekipmanlarının ayrıca desteğinin Ukrayna topraklarına rahat bir şekilde sevkine izin vermektedir. Dolayısı ile Ukrayna'nın coğrafi konumunun Rusya'ya karşı savunmanın fiziki sınırlarını çizdiği gibi, Batı için de bir tür "stratejik derinlik" yarattığını söylemek mümkündür.

Bunun yanında, Ukrayna'nın coğrafi konumunun, Rusya'nın **güç perspektifi** (askeri, stratejik ve jeopolitik egemenlik hedefleri) açısından hayati bir öneme sahip olduğu Rusya'nın Ukrayna politikalarından ve işgal girişiminden anlaşılabilir. Dolayısı ile savaşın temel nedenlerinden birinin Ukrayna'nın bu jeopolitik rolü olduğunu söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak da Rusya, Ukrayna'yı Batı ile kendi arasında bir tampon bölge olarak görmekte ve bu durumu, güç dengelerini kontrol etme perspektifiyle doğrudan ilişkilendirmektedir. Bu duruma Rusya ve Batı bloğu arasındaki Soğuk Savaş döneminden miras kalan güvensiz diplomatik ilişkilerin neden olduğu tarihsel verilerle anlaşılabilir düzeydedir.

Jeopolitik anlamda Ukrayna'nın konumunun Rusya açısından güvenlik zaafiyeti olarak algılanmasına ek olarak savaş sırasında da Ukrayna'nın coğrafi konumunun Rus ordusunu önemli ölçüde etkileyecek bir durum yarattığı söylenebilir. Hatta coğrafyanın Ukrayna'yı Rus ordusunun işgal girişiminden kurtardığı dahi analizlerle anlaşılabilir. Öyle ki coğrafya hem işgal girişiminin yalnızca belirli bölgelere sıkışmasını sağlamakla kalmayıp, Ukrayna ordusunun kararlılığı arttırarak savaşın dördüncü yıla uzamasına katkı sağlamıştır (RUSI, 2022; (Biddle ve Oelrich, 2025; Volhin, 2024; Gressel, 2022). Bunun yanında Ukrayna'nın Avrupa'nın ikinci en büyük ülkesi olması ve topraklarının geniş düz arazilerden oluşması, Ukrayna'nın savunma hatları oluşturmasını kolaylaştırdığı gibi Rusya'nın bu savunma hatlarında kayıplarının artmasına dolayısı ile, hem iç kamuoyunda zorluklar yaşanmasına hem de Rus ordusunun imajının ciddi şekilde zarar görmesine neden olmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere bir güç perspektifi olarak coğrafya unsurunun Ukrayna'ya savunma

açısından avantajlar sağladığı Rusya için ise ciddi kayıpların yanında Rus ordu kabiliyetlerinin kısıtlanmasına neden olduğu söylenebilir.

Güç şemasının bir diğer alt unsuru olan pazar, ülkelerin enerji piyasalarındaki rolü küresel pazardaki yeri, sahip oldukları ekonomik avantajları ve dezavantajları ifade etmektedir (Hacısalihoğlı, 2001). Bu durum Ukrayna ve Rusya açısından düşünüldüğünde her iki ülke açısından da belirgin farklılıkların olduğundan bahsedilebilir. Öyle ki Dünya Bankası verilerine göre Ukrayna'nın GSYİH'sı 2023 yılında 178,76 milyar dolarken Rusya'nın ise 2.02 trilyon dolardır (World Bank, 2025). Her iki ülke arasındaki bu belirgin ekonomik gösterge, aynı zamanda pazar paylarına ilişkinde temel bir bakış açısı sağlamaktadır. Bunun yanında sektörel dağılım ve küresel Pazar entegrasyonu bakımından Rusya; petrol, doğalgaz ve kömür toplam ihracatının %60'ını oluştururken Gazprom ve Rosneft gibi devlet kontrollü şirketler, küresel enerji piyasalarında önemli aktörler olarak değerlendirilmektedir (IEA, 2023). Bunun yanında Ukrayna ise ağırlıklı olarak tarım ve sanayi ülkesi olarak anılmaktadır. Rusya'nın aksine Ukrayna daha çok buğday ve Ayçiçek yağı ihracatı ile önemli bir gelir kalemi elde etmektedir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi ve Karadeniz limanlarına uygulanan askeri abluka, ülkenin en önemli gelir kalemi olan tahıl ve ayçiçek yağı ihracatının kesintiye uğramasına yol açmış; bu durum, savaşın finansmanı üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur (FAO, 2022). Enerji kaynaklarının jeopolitik etkisi incelendiğinde ise Rusya'nın enerji piyasasında dünya doğalgaz rezervlerinin %20'sine ve petrolün %8'ine sahip olduğu bilinmektedir (BP Statiscal,2022). Bu durum Rusya'nın uluslararası ilişkilerde enerjiyi siyasi bir kaldıraç olarak kullanabilmesine olanak tanırken aynı zaman da savaşın yıpratıcı ekonomik etkisini de en alt düzeyde tutmaktadır. Ukrayna ise enerji piyasasında ihracatçı olma rolünden oldukça uzaktır. Bunun yanında özellikle Rus gazının Avrupa'ya taşınmasında kritik bir transit ülke olma özelliğindedir. Fakat buna rağmen Ukrayna'nın bu kritik durumu Rusya'nın Nortstream 1, Nortstream 2 ve Turkstream boru hatları ile tolere edilebilecek bir düzeye ulaştırılmış ve Ukrayna'nın bu kritik durumu politik anlamda Rusya tarafından en az etkili noktaya çekilmiştir.

Jeostratejik güç şemasının bir diğer bileşeni olan doğal kaynaklar başlığında Ukrayna'nın diğer güç belirleyicilerine göre savaşın ve dolayısı ile Ukrayna geleceğini şekillendirici etkisinin daha fazla olduğu söylenebilir. Öyle ki Ukrayna hem coğrafi konumu hem de bu coğrafi konumun ona sağladığı kaynaklar bakımından hem avantajlı hem de dezavantajlı bir ülkedir. Nitekim Ukrayna'nın yer altı kaynakları bakımından zengin olmasının yanı sıra aynı zamanda konumunun her iki blok arasında bulunması, güvenlik risklerini

arttırırken aynı zamanda bloklar arasında stratejik ortak bulma ve anlaşma yapma olasılıklarını da arttırmaktadır. Bu durum Ukrayna'yı ticari anlamda diğer ülkelerle ortaklık kurmasını kolaylaştırırken bloğun diğer tarafında bulunan ülkenin hoşnutsuzluğu ile sonuçlanabilecek bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. Yani Ukrayna, sahip olduğu kaynaklarla hem varlığını devam ettirme hem de savaşa taraf olma potansiyeline aynı anda sahiptir. Öyle ki Ukrayna'nın sahip olduğu doğal kaynaklar savaşın hem nedeni hem de sonuçlandırıcısı durumundadır. Nedenidir çünkü Rusya, her ne kadar bu savaşın nedenlerini güvenlik politikalarına dayandırmışsa da Ukrayna'nın özellikle doğal kaynaklar bakımından oldukça önemli bölgelerini işgal ve ilhak etmiştir. Aynı zamanda Ukrayna'nın doğal kaynakları savaşı sonlandıracak niteliktedir öyle ki ABD'nin, Rusya'nın saldırganlığını sonlandırmak için Ukrayna ile nadir toprak elementi anlaşması karşılığında güvenlik garantileri vereceği açık bir gerçektir. Dolayısı ile Ukrayna'nın doğal kaynaklarının, yalnızca ülkenin ekonomik toparlanmasını ve egemenliğini değil, ülkenin güvenliğini de şekillendirecek bir etki yaratacağı söylenebilir.

Ukrayna ve Rusya'nın sahip olduğu güç perspektifi aynı zamanda her iki ülkenin gücü, aktif kullanabilme potansiyeli ile de açıklanabilir. Bunun yanında her iki ülkenin küresel ve bölgesel güç dengelerindeki konumu potansiyel güç perspektiflerini etkilemenin yanında savaşın seyrini değiştirebiliecek etki düzeyine de sahiptir. Dolayısı ile Ukrayna karşısında Rusya'nın sahip olduğu güç perspektifinin belirlenmesi savaşın hem nedenlerine işilkin açıklayıcı bilgiler sunmanın yanında nasıl sonuçlanabileceğine ilişkinde derin bir analiz sunmaktadır. Buradan hareketle Ukrayna ve Rusya'nın teknolojik kapasite, coğrafi konum, pazar dinamikleri ve doğal kaynaklar gibi stratejik unsurlar üzerinden güç şeması Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Ukrayna ve Rusya Güç Şeması Karşılaştırması

Kriter	Ukrayna		Rusya	
	Avantajlar	**Dezavantaj**	**Avantajlar**	**Dezavantaj**
Teknoloji	• Teknolojik desteğin Batı bloğundan sağlanması • Avrupa'nın teknolojik alt yapısına entegrasyon • Askeri teknolojide NATO ülkelerinden destek • Yetişmiş insan kaynağı • Teknolojik yeniliklerin hızlı bir şekilde test etme, yineleme ve dağıtma yeteneği	• Teknoloji Ar-Ge kapasitesinin dışa bağımlılığı • Teknoloji yatırımları eksikliği • Nitelikli işgücü göçü • Savaş nedeni le altyapı hasarı	• Savunma ve uzay teknolojileri alt yapısı • Ar-Ge Yatırımları • Çin ile teknoloji paylaşımı • Nükleer enerji ve nükleer silah teknolojisi	• Savaş nedeni ile yüksek teknoloji ürünlerine erişim kısıtlamaları • Beyin göçü, yetişmiş insan kaybı • Uluslararası iş birliklerinin askıya alınması • Ar-Ge yatırımlarının azalması • Teknoloji açığı
Coğrafi Konum	• Avrupa ve Asya arasındaki stratejik konum • Avrupa ve Karadeniz'e doğrudan erişim • NATO ülkelerine kara ve deniz bağlantısı • Geniz düzlükler ve stratejik derinlik avantajı • Enerji nakil hatları geçiş güzergahı olma özelliği • Doğal kaynak çeşitliliği	• Rusya ve Batı bloğu arasında jeopolitik çatışma alanı olması • Geniş düzlükler nedeni ile ülke savunmasının zorluğu • Enerjide dışa bağımlılık • Transit ülke olma özelliğinin getirdiği güvenlik riskleri • Rusya ile yakınlık • Tartışmalı sınırların varlığı	• Doğal kaynak zenginliği • Geniş coğrafya avantajı ve stratejik derinlik özelliği • Avrupa ve Asya ile doğrudan kara ve deniz bağlantısı • Kuzey kutbuna erişim • Askeri caydırıcılık	• Sınırların savunulma zorluğu • Yıl boyu kullanılabilir liman eksikliği • İklim ve ulaşım zorlukları • Jeopolitik izolasyon • Enerjiye bağımlı ekonomi
Pazar	• Tarım ve Gıda üretiminde küresel rol • Avrupa Birliği ile ticari yakınlık • Düşük maliyetli eğitimli işgücü • Enerji nakli potansiyeli • Doğal kaynak ihracatı	• Oligark ekonomik yapı • Hukuki sorunlar • Kırılgan ekonomi • Enerjide dışa bağımlılık ve verimsizlik • Sistemsel dönüşüm sorunları • Savaş ile altyapı hasarı	• Geniş iç Pazar ve nüfus • Yüksek eğitimli iş gücü • Avrupa ve Asya pazarlarına doğrudan erişim bağlantıları • Enerji ihracat kapasitesi • Doğal kaynak zenginliği	• Monopol ekonomik yapı ve Oligarklar • Ekonominin enerji gelirlerine aşırı bağımlılığı • Hukuki belirsizlikler • Ekonomik anlamda devlet kapitalizmi anlayışı • İnovasyon eksikliği ve teknoloji açığı • Savaş nedeni ile ekonomik yaptırımlar
Doğal Kaynaklar	• Kritik maden ve mineral rezervleri ve jeostratejik potansiyel • Tarımsal üretim potansiyeli ve gıda güvenliği aktörlüğü • Doğal gaz depolama alanlarının varlığı • Yenilenebilir enerji potansiyeli	• Doğal kaynakların işgale neden olması • Doğal kaynakların işletiminde diğer devletlerin iştahı • Savaş nedeni ile güvenlik riskleri • İşletme kapasite ve altyapısının yetersizliği • Finansman sorunları	• Doğal kaynak zenginliği • Coğrafi, jeopolitik ve jeostratejik konum • Enerji diplomasisinde avantajlı konum • Geniş pazarlara yakınlık • Alternatif finans kaynaklarının varlığı	• Doğal kaynak gelirlerine aşırı bağımlılık • Uluslararası yaptırımlar • Altyapı ve lojistik sorunları • Teknolojik yatırımların yetersizliği

Kaynak.Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Tablo 7'den anlaşılacağı üzere her iki ülkenin sahip olduğu güç potansiyelinde hem ülkenin kalkınmasını hem de savaşın yıkıcı etkisini en aza indirebilecek potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim bu potansiyel Hacısalihoğlu'nun (2001), gücü aktif olarak kullanabilme becerisi ile ilişkilendirildiğinde her iki ülke için farklı sonuçların varlığından söz edilebilir. Öyle ki Ukrayna ve Rusya arasında kayda değer bir güç asimetrisi olduğu gözlemlenmekle birlikte, bu durum teknoloji, coğrafi konum, pazar ve doğal kaynakların güç dengelerinden anlaşılmanın yanında savaşın seyrini ve geleceğini de doğrudan belirleyen etkenler olarak değerlendirilebilir. **Her iki ülke arasındaki asimetrik güç dinamikleri, jeopolitik bağlamda küresel ölçekte değerlendirildiğinde, bu dengesizliğin devletlerarası ilişkilerde belirleyici bir rol oynayabileceği ve savaşın sonuçlarının çok taraflı jeopolitik sonuçlara yol açabileceği öngörülebilir.**

4.3. Savaşın Başlaması ve Coğrafi Yayılımı

Ukrayna işgal girişimini, Rusya ve sınır yakınlığı nedeniyle Avrupa açısından anlamlandırabilmek için bu savaşın jeostratejik gerekliliklerine bakmak önemlidir. Nitekim işgal gibi artık dünyada hukuki bir karşılığı bulunmayan ve oldukça maliyetli bir harekâtı başlatmanın ve tüm dünya devletlerini karşısına alarak, sürdürmenin; Rusya açısından "kendince" haklı nedenleri bulunmaktadır. Buradaki "kendince" meşru nedenleri ortaya çıkarmak ve Rusya'nın temel anlamda Ukrayna'dan ne istediğini bilmek aynı zamanda savaşın doğasının anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında savaşın dördüncü yılında Avrupa devletlerinin Ukrayna'ya olan kesintisiz desteğinin nedenlerinin bilinmesi de jeopolitik, ekonomik ve güvenlik boyutlarıyla savaşın uzamasının ve sonuçlanamamasının nedenlerini anlamaya yardımcı olabilecek bir etkiye sahiptir. Aksi taktirde savaşın neden bu kadar uzadığına; benzer savaşlarda dünyanın hızlı ateşkes ve barış girişimlerinin; neden bu savaştan yaklaşık dört yıl sürmesine rağmen konuşulmadığını anlamak zor olacaktır. Burada Royal United Services Institute gibi köklü bir kuruluşun *"Rusya'nın Ukrayna'yı işgalindeki stratejik amacı, Ukrayna devletini boyunduruk altına almak"* gibi yüzeysel açıklamalarından ziyade, bu savaşın stratejik gerekliliklerini tüm tarafların bakış açısıyla anlamlandırmak, barışa giden yolun hangi koşullarda ortaya çıkabileceğini ortay çıkarmaktır (Zabrodskyi vd,2022, s. 7). Öncelikle Rusya'nın işgal girişimine yönelik iddia ettiği 'meşru' jeostratejik gerekçeleri analiz etmek, ardından Avrupa'nın Rusya karşıtlığını ve Ukrayna merkezli güvenlik politikalarının bölgesel etkilerini değerlendirmek büyük önem taşımaktadır.

2021 yılının son aylarından itibaren, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tam ölçekli bir işgal girişiminde bulunacağı artık bir öngörü olmaktan çıkmış ve bunun ne zaman başlayacağına dair ülkelerin istihbarat raporlarını servis edilmeye başlanmıştır. Öyle ki Rus ordusunun nerelerde, nasıl ve hangi silahlarla konuşlandığına dair bilgiler, ayrıntılı raporlarla dünya gündemine taşınmıştır. Bunun yanında Rus ve Ukrayna askeri kapasitesi hakkındaki yargılarla da bu savaşın uzun süremeyeceği ve Rusya'nın kısa sürede Kiev'i ele geçireceği neredeyse tüm televizyonlardaki analistlerin beklediği bir gelişmeydi. Bu analizler (Cohen & O'Brien , 2024);

> – "Ukrayna'nın hava savunmalarının yetersizliği ve silahlı kuvvetlerinin zayıflığı, Rusya'nın belki de 2003 Irak savaşında Amerikan güçlerinin Bağdat'a ulaşmasından daha kolay bir şekilde Kiev'e ilerleyebileceği anlamına geliyor." The Economist, 29 Ocak 2022
>
> – "Batı'nın Silahları Ukrayna İçin Hiçbir Fark Yaratmayacak," Foreign Policy, 21 Ocak 2022
>
> – "Putin, Ukrayna'yı İkilemin Pençesine Sıkıştırdı," Royal United Services Institute, 4 Şubat 2022
>
> – "Rusya'nın askeri kampanyası, uzaktan saldırılardan Ukrayna'nın doğu bölgelerine yönelik büyük ölçekli bir işgale, Kiev'in kuşatılmasına ve kıyı boyunca Odessa'nın alınmasına kadar uzanabilir. Sorun, Rusya'nın Ukrayna'da askeri olarak ne yapabileceği değil; zira cevap neredeyse her şey, asıl sorun kalıcı siyasi kazançlar elde etmek için ne tür bir operasyonun gerçekleştirileceğidir." War on the Rocks, 24 Ocak 2022

Yukarıdaki analizler; yanlış değerlendirme, normal bir hata ya da abartıdan uzaktır. Zira Rusya'nın askeri kapasitesinin zihinlerde bıraktığı algı, bu savaşın tıpkı Gürcistan savaşında[29] olduğu gibi birkaç günde biteceği üzerinedir. Nitekim bu değerlendirmeler, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti ve ordusunun en üst kademelerinde de kabul gören bir yaklaşımdır. Öyle ki Birleşik Kuvvetler Genelkurmay Başkanı'nın işgalden sadece iki hafta önce, Kiev'in 72 saat içinde düşebileceğini ve bunun Kongre üyelerine bildirildiğini bilinen bir gerçektir (Cohen & O'Brien, 2024, s. 18). Rusya'nın Ukrayna topraklarında Belarus sınırını da kullanarak başlattığı bu işgal Ukrayna'nın göz ardı edilen konvensiyonel direnişinin beklenenin aksi yönde olduğunu

[29] Rusya-Gürcistan Savaşı, 7 Ağustos 2008 tarihinde başlamış ve 12 Ağustos 2008'de toplamda 5 günde bitmiştir.

kanıtlamıştır. Genel anlamda değerlendirildiğinde “beklenmedik ülke” olarak ortaya çıkan Ukrayna yine beklenmedik bir şekilde Rusya ordusunun başkentinden uzaklaştırmakla kalmamış savaşın üçüncü yılında Rusya topraklarında Kursk’u ele geçirebilecek stratejik bir potansiyel sergilemiştir. Aşağıdaki haritalar Rusya’nın işgal girişiminde Ukrayna topraklarında ilerleyişini, askeri harekatının farklı aşamalarını ve coğrafi yayılımını göstermektedir.

Harita 31. İşgal Öncesi Rus Ordusunun Olası Giriş Noktaları

Kaynak. Royal United Services Institute, 2022

Harita 32. İşgalin Beşinci Günü 27 Şubat 2022

Kaynak. Royal United Services Institute, 2022

Harita 33. İşgalin Onuncu Günü 2. Nisan 2022

Kaynak. Royal United Services Institute, 202

Harita 34. Günümüzdeki Durum 31.10.2024

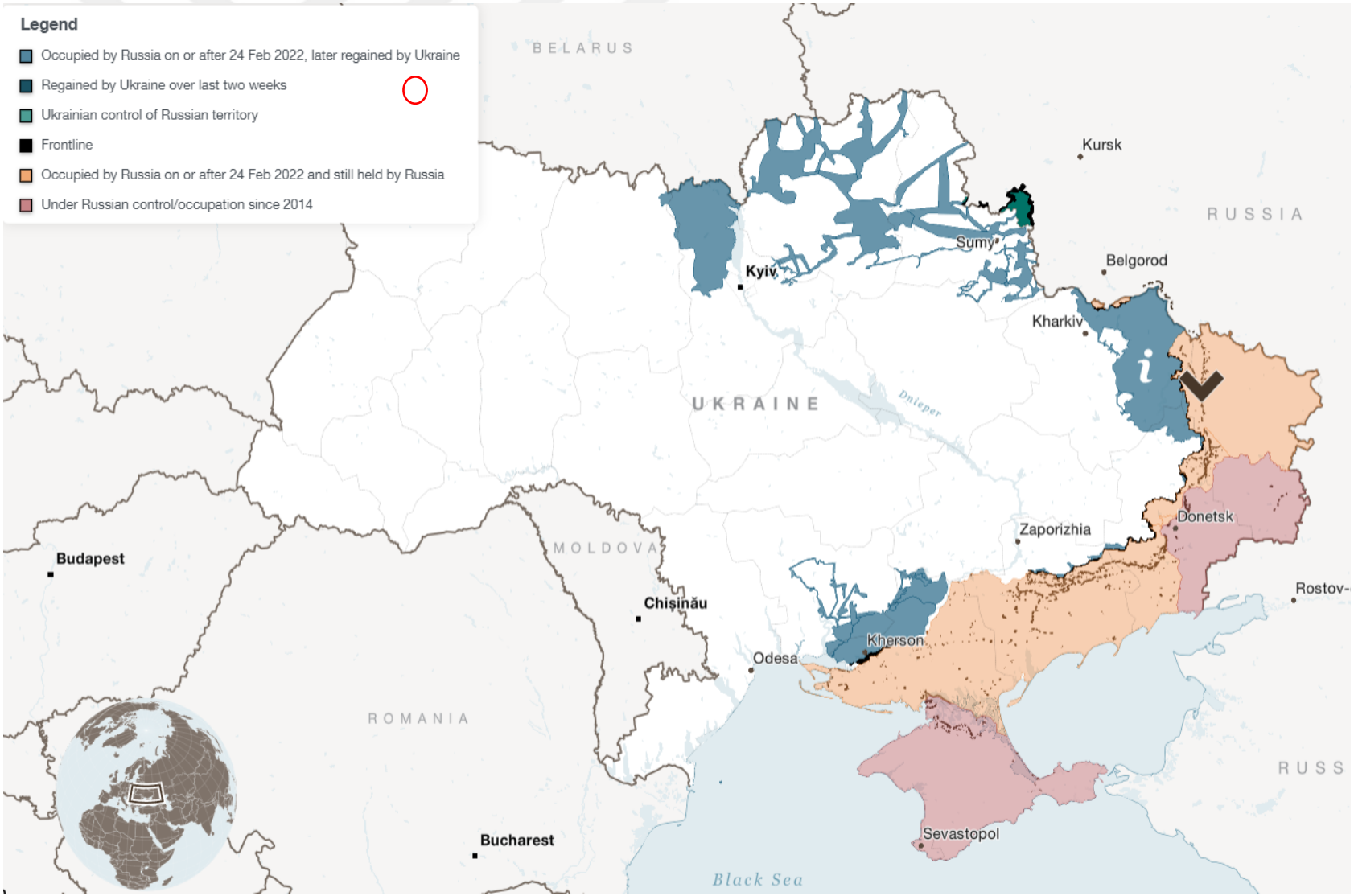

Kaynak. International Crisis Group, 2024

Harita 31, Rusya’nın işgal girişimini başlattığı 22 Şubat tarihinden önce Royal United Services Institute tarafından hazırlanan “İşgal Öncesi Rus Ordusunun Olası Giriş Noktalarını” göstermektedir. Nitekim bu tarihten önce Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik işgal girişiminin olacağına dair güçlü bir beklenti söz konusuyken, bunun zamanlamasına dair tahminler yapılmaktaydı. Rusya’nın tam da Royal United Services Institute’nin yayınladığı cephe hatlarından Ukrayna’ya yönelik işgal girişimini başlatması 22 Şubat 2022 yılında Putin’in uzun bir tarihsel konuşma yapması ile başlamıştır. Bu konuşma ile Ukrayna'nın "tarihsel olarak Rus toprağı" kültürel, manevi açıdan Rusya’nın bir parçası olduğu vurgulanmış, Ukrayna'nın yapay bir devlet olduğu iddia edilmiş, NATO genişlemesinin Rusya'ya yönelik bir tehdit olduğu bir kez daha dile getirilmiştir. Bunun yanında Ukrayna'da Neo-Nazizm hâkim olduğu ve bu görüşe sahip Ukrayna’nın Rus dilini ve kültürünü bastırdığı Donbass'ta yaşayan Rusça konuşan halkın "soykırım" ve "şiddete" maruz kaldığı iddia edilmiş ve Rusya'nın bu insanları koruma yükümlülüğü olduğu anayasal olarak belirtilmiştir. Sonuç itibari le Ukrayna’nın günümüz siyasi tercihlerinin Rusya açısından bir güvenlik tehditi olduğu güçlü bir şekilde açıklanmış ve Ukrayna topraklarının NATO tarafından "askeri köprübaşı" olarak kullanılmasının Rusya'ya yönelik ani saldırı riskini artırdığı savunulmuştur. Bu nedenle Rusya'nın "meşru müdafaa hakkını" kullandığını ve “özel askeri operasyon” başlattığı Putin tarafından ilan edilmiştir.

Harita 32’te gösterildiği üzere savaşın beşinci gününde Rus ordusu önemli bir ilerleme katederek Ukrayna’nın başkenti Kiev’e oldukça yaklaşmış ve analistlerin de belirttiği üzere ilk haftada Kiev’in düşme senaryoları konuşulmaya başlanmıştır. Savaşın onuncu gününde Harita 33’de gösterildiği üzere Kiev’in düşmesi kritik bir aşamaya gelmiş ve Rus ordusu Kiev’in ön mahallelerinde Ukrayna ordusu ile çatışmaya başlamıştır. Bu aşamada Rus ilerlemesi kararlı bir Ukrayna savunması karşısında durduruldu ve Rus ordusunun Kiev’i ele geçirme planı başarısız oldu.

Savaşın günümüzdeki durumunda, Harita 34'de gösterildiği üzere Rus ordusu Ukrayna'nın kuzey ve doğu bölgelerinden çekilmiş savaş, Ukrayna'nın güneydoğu topraklarına; Kırım'ın kuzeyi ile Donbas ve Luhansk Oblastları'nın geri kalan kısımlarının ele geçirilmesine odaklanmıştır.

Savaş öncesinde analistler, gazeteciler, generaller, hükümetler gibi ve birçok kişi ve kurumun; Ukrayna’nın kısa sürede düşebileceğine yönelik karşılaştırmalı analiz beklentileri, bir anlamda Rusya içinde bu beklentileri gerçeğe dönüştürme ve Rusya’nın gücünü tüm

dünyaya gösterme açısından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bunu Rusya açısından hissettiren ise gerçekten de Rus ordusunun Ukrayna topraklarında çiçeklerle karşılanacağına dair beklentidir. Bu beklentiler, Ukrayna halkının Rus ordusuna karşı dostane olacağına dair ifadelerle birçok kez dile getirilmiştir. Bu nedenle, Rusya'nın bu işgal girişiminin ilk jeostratejik gerekliliği, kendisini "bekleyen" Ukraynalılara ulaşmanın tarihi bir sorumluluk olduğuna inanmasıdır. Dolayısıyla Rusya'nın Ukrayna işgali, Ukrayna'yı pan-Rus ulusunun (obshcherusskij) bir parçası olarak görmesinin yanında saplantılı olduğu bu coğrafyadaki "Küçük Rus"lara erişme iddiasını taşımaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç Rusya'nın liderlerinin, Ukrayna tarihinin ve topraklarının Rus tarihi ve Rus devletine ait olduğuna inanmalarıdır. Çünkü Putin'e göre Ukrayna *"yapay bir ulus"* olmakla birlikte *"modern Ukrayna tamamen Sovyet döneminin ürünüdür"* (Putin, 2021). Rusya'nın işgal girişimi tarihsel bir saplantı olmanın yanında, kendisine ait olanı halkı ile birlikte geri alma stratejik gerekliliğidir.

Ukrayna'nın işgalini Rusya açısından zorunlu kılan bir diğer stratejik gereklilik ise siyasidir. Rusya'ya göre Ukrayna milliyetçiliği, Putin'in açıklamalarında da belirttiği üzere, Rusya nefreti ile bilenen ve gücünü Birinci ve İkinci Dünya Savaşı suçlularından alan nefret temelli bir anlayış etrafında güçlü olarak örgütlenmeye başlamıştır. Bu örgütler hem sahada hem de Ukrayna karar alıcıları üzerinde etkili olmakta ve "Ukrayna'nın her zaman gururu olan gerçek vatanseverlerin ve galiplerin isimlerini genç nesillerin hafızasından silmek" için çalışmalar yürütmektedir. Putin açısından bu durum yeni bir neo-Nazi eylemidir ve bu eylem, Ukrayna'yı Rusya'ya karşı militarize edecek siyasi gücü artık elinde bulundurmaktadır. Öyle ki bu siyasi güç artık Ukrayna'nın Batı ile olan iş birliğinin de birincil sorumlularıdır. Rusya'ya göre Ukraynalılar Batı ve NATO ile olan ilişkilerden memnun olmamakla birlikte, Ukrayna siyaseti bu durumu halk açısından zorunlu kılacak politikalar yürütmektedir. Dolayısı ile Kiev'in neo-Nazi'lerden temizlenmesi, Ukrayna'nın gerçek siyasi eksenini yeniden bulmasına yardım etmenin yanında "Rusya'nın güvenliğini" tehlikeye atan "temel tehditler" böylece ortadan kalkacaktır (Putin, 2022).

Ukrayna'nın jeopolitiği ise Rusya'nın bu coğrafyayı işgal etmesinin bir diğer jeostratejik gerekliliğidir. 2001 yılında Putin iktidara geldiği ilk yıl, "bir şey yapmalıyız, yoksa onu kaybedeceğiz" diyerek Ukrayna'ya yönelik sahiplenme ve korunma iç güdüsünü Rusya açısından görünür hale getirmiştir. Buna ek olarak üst düzey bir Rus yetkili, *Financial Times*'a *"Avrupa ve ABD'nin Ukrayna'yı bizden almasına izin vermeyeceğiz"* diyerek de Rusya'nın

rasyonel değerlendirme yetisinin artık sadece saplantı duyulan bölgeye yöneldiğini ve onu koruma güdüsüyle hareket edeceğini yıllar öncesinden göstermiştir (Kuzio, 2022, s. 40). Bu coğrafyanın kaybedilme korkusu aslında Rusya'nın jeopolitik saplantısının da temel özelliğini yansıtmaktadır. Çünkü bu saplantının Rusya siyasetine girmesi ile birlikte kaybetme, kontrolü elden bırakma veya tehdit algısı gibi sanrıların sürekli olarak Rus dış politikasında yer edindiğini güçlü bir şekilde söylenebilir. Bunun nedeni hem Rusya'nın Ukrayna toprakları için yüzyıllardır savaşmış olmasından kaynaklanan ağır kültürel sorumluluk hem de bu topraklar üzerinden gerçekleştirilmek istenen hedeftir. Zira Brzezinski (2005) de *"Avrasya satranç tahtasında yeni ve önemli bir alan olan Ukrayna jeopolitik bir eksendir. Çünkü bağımsız bir devlet olarak mevcudiyeti Rusya'nın dönüştürülmesine yardımcı olmakta, böylece Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu olması durdurulmaktadır. Rusya Ukrayna olmaksızın da imparatorluk statüsüne geri dönmeye çabalayabilir. Ama o zaman ağırlıklı olarak Asya İmparatorluğu olacaktır"* der. Bu durum, Ukrayna coğrafyası ve jeopolitiği olmaksızın Rusya'nın Avrasya üzerinde politik olarak etkisini tamamen yitireceği anlamına gelmektedir. Ukrayna coğrafyasının bir diğer önemi de hava sahasının Avrasya jeopolitiğindeki stratejik konumudur. Çünkü bu alan, olası Rusya-NATO sıcak çatışmasında tarafların birbirlerine hava hakimiyeti kurabilmesi açısından oldukça önemlidir. Ukrayna'nın NATO üyeliği, bu merkez alanın NATO lehine Rusya üzerinde hava hâkimiyeti kurabilmesinin en önemli stratejik politikasını oluşturmaktadır. Rusya'nın bu alan üzerindeki kaybı, stratejik hava hâkimiyet silahlarının etkisiz hale gelmesi yoluyla "caydırıcılık" faktörünü kaybettirecek etki yaratacaktır. Nitekim dünya modern savaş tarihi, hava hâkimiyetini elde eden devletlerin savaşı, hızlı ve en az kayıpla bitirme veya savaşın kontrolünü elinde tutma avantajları elde edeceğini bir çok defa göstermiştir. Ukrayna hava sahasının kontrolünü elinde tutan devlet, barış dönemlerinde baskı unsuru olarak, savaş veya gerginlik dönemlerinde ise stratejik bir koz olarak üstünlük sağlayacak bir potansiyele sahiptir (Saltan, 2023, s. 374).

Bu coğrafyayı Rusya açısından önemli kılan ve bir diğer nokta ise Ukrayna'nın "Kara toprak" anlamına gelen çernozyom adı verilen dünyanın en verimli topraklarına sahip olmasıdır. Bu toprak için 1768 yılında Çariçe II. Katerina, Rus İmparatorluğu'nda tarımı yaymak ve stratejik bir koz olarak Avrupa'yı bu bölgeyi kullanarak beslemek üzere planlar yapmıştır. Aynı ütopik hedefin sekiz bin kilometre ötede Amerikalı kolonistler tarafından yapıldığı da bilinen bir gerçektir. Öyle ki Avrupa'nın önemli siyasi değişimlerinin Ukrayna'nın sağladığı kritik hububat üretiminden kaynaklandığını unutmamak önemlidir. Zira Paris'teki ekmek fiyatları nedeniyle patlak veren devrim (Fransız İhtilali), ardından Napolyon'un

yükselmesi ve Avrupa'daki binlerce buğday tarlasının yakılması sonucunda, kıtlık ve ekonomik çöküşün ortaya çıkması, Ukrayna'nın verimli topraklarını stratejik ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bunun yanında bu stratejik ürünün sağladığı ekonomik katkı ise diğer ülkelere göre oldukça fazladır. Bu ticaret ile Odessa, bir tahıl ihraç merkezi haline gelerek Katerina'nın halefleri olan çarları ve toprak sahibi soyluları zengin etmiş; özellikle Avrupa'daki savaş dönemlerinde hububat ihracatı ile Rusya limanlarına servetler akmıştır (Nelson, 2022, s. 58). Bunun yanında görüldüğü üzere Ukrayna-Rusya savaşı ile Ukrayna topraklarından ihraç edilemeyen tahılın, dünya tahıl fiyatları üzerindeki etkisini göstermiştir. Öyle ki bu tahılın Ukrayna'da sıkışması küresel düzeyde gıda güvenliğinin yanı sıra özellikle Afrika'da açlık tehdidine neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (World Food Programme) (2022) bu durumu *"küresel gıda güvenliğine yönelik bir savaş olarak nitelendirildiğini"* bildirmiştir.

Ukrayna topraklarının Rusya tarafından işgal edilmesine neden olan stratejik gereksinimlerinin yanında bu coğrafya hem Avrupa hem Rusya hem de egemen güç konumunda sınırı olamasa dahi ABD için önemli bir jeopolitik etki alanını temsil etmektedir. Avrupa ve Rusya için sınır olarak görülen bu coğrafya için kaleme alınan kitapların büyük çoğunluğu da "sınır" ve "kapı" kelimesini mutlaka kullanır (Reid, 2015; Plokhy, 2015; Sakwa, 2015). Avrupa güvenlik sisteminde de bu durum hala geçerliliğini koruyan bir olgudur. Nitekim daha önce belirttiğimiz üzere Avrupa ve onu oluşturan NATO'da ve tabi ki ABD'nin kollektif hafızasında, Rusya'ya karşı derin ve tarihsel bir güvensizlik vardır. Batı bloğunun yapmak istediği temelde bu güvensiz sınır ya da kapıyı, Ukrayna sınırlarının ötesine çekmektir. Kuşkusuz yukarıda Rusya'nın Ukrayna'yı işgal ederek elde edeceği avantajlar; Ukrayna'nın Batı bloğuna tam entegrasyonu ile Rusya'nın aleyhine bir durum yaratacağı açıktır. Fakat Batı bloğu için asıl anavtaj, güvenliğini garanti altına alarak bu coğrafya üzerinden Rusya'ya stratejik baskı yapabilme kabiliyeti elde etmektir. Burada söz konusu olan yalnızca güvenlik meselesi değil; aynı zamanda siyasi, ekonomik ve savunma politikalarını derinden etkileyen, küresel düzenin geleceğini şekillendirme potansiyeline sahip çok boyutlu bir dönüşümdür. Bu konuda Kissinger'ın (2023) Der Spiegel'e verdiği röportajı oldukça değerlidir. Bu röportajda "*Ukrayna'daki savaş, bir açıdan güç dengesine dair bir savaş. Ama başka bir açıdan, iç savaşın unsurlarını taşıyor ve klasik bir Avrupa uluslararası sorununu tamamen küresel bir sorunla birleştiriyor. Bu savaş bittiğinde, sorun Rusya'nın Avrupa ile tutarlı bir ilişki kurup kuramayacağı olacak - bu, her zaman aradığı bir şey - yoksa Avrupa'nın sınırında bir Asya karakolu mu haline geleceği."* Hem Brzezinski hem de Kissinger'ın belirttiği temel argümanlar;

bu savaşın Rusya için hayati, Batı bloğu içinse elzem olduğu yönündedir. Buradan hareketle savaşın dördüncü yılında Rusya'nın karşısında Avrupa'nın Ukrayna'yı desteklemesinin kendince meşru nedenlerine bakmak da bakış açısının genişletilmesine katkı sağlayacaktır.

Avrupa'nın, Rusya işgali karşısında Ukrayna'yı devamlı olarak desteklemesinin nedenleri arasında öncelikle güç dengesi ve çıkar odaklı bir yaklaşımdan bahsedilebilir. Unutulmamalıdır ki günümüzde geçerliliği devam eden jeopolitik teorilerde de belirtildiği üzere Ukrayna, Heartland ile Rimland arasında kritik bir geçiş bölgesi olmanın yanında Avrasya hakimiyeti için de oldukça kritiktir. Dolayısı ile Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunmasının yanı sıra siyasi ekseninin Avrupa'dan yana olması, Rusya karşısında stratejik üstünlüğü Avrupa'ya geçirecek bir etkiye sahiptir. Bunun yanında Ukrayna'nın desteklenmesinin ardında yatan bir diğer neden ise güvenlik ve Rusya tehdidine karşı bir denge alanı yaratma arzusudur. Rusya'nın, Ukrayna toprakları üzerindeki olası hakimiyetinin Avrupa üzerinde yaratacağı güvenlik tehdidi, İkinci Dünya Savaşında yaşanan gerilimlerin yeniden canlanmasını tetikleyeceği gibi Rus tehdidine alışık olmayan ve sosyal medya etkisi ile Rusya'nın Ukrayna üzerinde işlediği savaş şuçlarına şahit olan geniş bir kesimin korkularını canlandıracak bir etkiye sahiptir. Ukrayna'nın olası kısmi ya da bütüncül işgali bu korkuların paranoyak bir şekilde silahlanma yarışını arttıracağı, refah devletleri olan Avrupa ülkelerinin güvenlik temelli bir ekonomi stratejisine döneceği anlamına gelmektedir. Bu durum, Avrupa için refahın yerini silahlanmanın alacağı daha pahalı bir büyüme modelini zorunlu kılarken, özgürlüklerin de kısıtlanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, savaş aşamasında Ukrayna'nın desteklenmesi, olası bir Rusya işgali sonucunda ortaya çıkabilecek maliyetlerden çok daha düşüktür. (ECFR, 2023). Ayrıca Ukrayna'nın geniş topraklarının yanı sıra tam ortasında bulunan ve transit gemi geçişine imkan tanıyan Dinyeper nehri, Rusya ile doğal bir tampon bölge işlevi bakımından stratejik bir öneme sahiptir. Bu bölge aynı zamanda tarih boyunca askeri savunma için doğal bir engel işlevi görmekle birlikte, kontrol eden devletlere önemli ekonomik ve askeri avantajlar sağlamıştır. Rus işgali sırasında Rus ordusunun Dinyeper nehri boyunca ağır kayıplar verdiği de bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Ukrayna'nın bütünüyle birlikte Dinyeper hattının kontrolü, Rusya'nın en azından belirli sınırlar dışında tutulabilmesini sağlayacağı gibi olası bir savaş sırasında da Avrupa'nın elini doğal olarak güçlendirecek etkiye sahiptir. Bu nedenle bu bölge hem doğal bir savunma hattı olması hem de geniş bir bölgede Rusya askeri etkisinin sınırlandırılabilmesi imkanı taşıması ile Avrupa için tampon bölge anlayışına oldukça uygundur (Grevi, 2023). Ukrayna'nın Avrupa tarafından bu derece önemli olmasındaki bir diğer etken ise Doğu Avrupa ülkelerinin gerçek anlamda Rusya ile karasal bir

bağdan çekinmesidir. Öyle ki, güvensizlik temelinde şekillenen politik ilişkiler, her iki blok açısından istikrarsız bir siyasi zemin yaratmakta ve tarafların birbirinden uzak durmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, doğrudan teması sınırlayan unsurları Avrupa için stratejik bir gereklilik haline getirmektedir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde, Rusya sınırlarına yakınlığın aynı zamanda Rusya'nın etki alanı içinde olmakla eşdeğer görülmesi, Avrupa'da Rusya'yla coğrafi mesafeyi koruma ihtiyacını besleyen kolektif bir hafızayı canlı tutmaktadır. Dolayısıyla, Rusya ile ilişkilerin Ukrayna sınırlarının ötesinden yürütülmesi, Avrupa'nın kendini güvende hissedeceği jeopolitik bir denge alanı oluşturmaktadır.

Sonuç itibari ile Ukrayna'nın coğrafi konumunun hem NATO hem de Rusya için taşıdığı stratejik değer, jeopolitik dinamiklerin kaçınılmaz bir gereği olarak öne çıkmaktadır. Rusya'nın tarihsel bağlarının yanı sıra Ukrayna coğrafyası üzerinden gelebilecek güvenlik kaygıları; bunun yanında Avrupa'nın savaş travmaları ve Rusya'ya duyguğu derin güvensizlik, her iki bloğun saplantılarının sahada savaşla sonuçlanmasına neden olan bir etki yaratmaktadır. Bunun ortaya çıkardığı sonuç ise, Ukrayna coğrafyasının paylaşılamama durumu ve her iki bloğun haklılığı üzerine kurduğu tarihsel ve kültürel senaryolardır. Bunun sahadaki karşılığı ise doğrudan Ukraynalıları etkileyen savaş, göç ve yıkımdır.

4.4. Stratejik Direniş ve Coğrafya Etkisi

Ukrayna'nın stratejik direnişinde, üzerinde yaşadığı coğrafyanın etkisi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bunun nedeni bu coğrafyanın zorlu iklim koşullarını yanı sıra direnişi daha güçlü hale getirecek arazi yapısının varlığıdır. Bu düşünce farklılıklarına rağmen direniş, coğrafyanın Ukraynalılara sunduğu avantajlarla bu savaşın farklı bir boyuta evrilmesine neden olmuştur. Ukrayna'nın ilk işgal günlerinde ayakta kaldığı her gün onların dünya kamuoyunda mağduriyetin yaygınlaşmasının yanı sıra hayati öneme sahip desteklerin de ulaşmasını mümkün kılmıştır.

Rus ve Ukrayna ordularının teknik yapısının yanı sıra coğrafi koşullar göz önüne alındığında, savaşın dördüncü yılına uzamasının nedenleri arasında Ukrayna coğrafyasının doğası, doğanın benzersiz özellikleri ve savaşın temposunu ve ilerleyişini ciddi ölçüde etkileyen arazi faktörleri yer almaktadır. Unutmamak gerekir ki 1812 yılında Napolyon'un Moskova işgalini hezimete uğratan ve ordusunun yok olmasına neden bu coğrafyanın koşullarıdır (Dominic, 2010). Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nda Hitlerin ordularını durduran ve büyük kayıplarla geri çekilmesine neden olan da bu coğrafyanın arazi ve iklim şartlarıdır (Ziemke, 2002).

Savaşın başladığı ay olan Şubat ayı hem Ukrayna hem de Rusya açısından benzer hava sıcaklıklarının yaşandığı bir aydır[30]. Bu ay, kar yağışının yoğun, toprağın donuk olduğu bir mevsimdir. Ukrayna'nın zorlu koşullarında kış ayında savaşa başlamak Rusya ordusu açısından bir gövde gösterisi olarak kabul edilse de savunma durumunda olan Ukrayna için avantajlıdır. Fakat her iki ordunun da ve özellikle de Rus ordusunun bu arazi ve iklim koşullarına uyumlu birliklerden meydana geldiğini söylenebilir. Burada önemli nokta; Rus ordusunun Kiev'i tıpkı diğer analistlerin yaptığı tahminler gibi kısa sürede alacığına olan inancının; tedarik ve lojistik konusunu yeterince dikkate almamalarına neden olduğunu belirgin bir gerçektir. Rus ordusunun ilk stratejik planı, Ukrayna kuvvetlerinin minimum direnç göstereceği üzerinedir (Schwirtz, vd, 2022). Bu nedenle ikmal için demiryoluna bağımlılık temelli lojistik ve sürdürülebilirlik modeli, Ukrayna'nın düşmesine paralel olarak Ukrayna demiryolları hatları kullanılarak oluşturulacak bir sistematik plan gerektirmiştir. Ukrayna'nın direnci ve demir yolu şehir hatlarının savunulması, Rus ordusunun gerek duyduğu ikmalin karayoluyla yapılasına neden olmuş bu da uzun ikmal kuyruklarının yanı sıra ilerlemekte olan ordunun ciddi ikmal sorunları yaşamasına neden olmuştur. İklim koşulları nedeniyle ara yolların çamur nedeniyle kullanılamaması, ulaştırılmak istenen lojistiğin ana karayollarında ilerletilmesine ve böylelikle altmış kilometrelik araç kuyruğunun oluşmasına neden olmuştur. Resim 14, Rus ordusunun Ukrayna işgali için ihtiyaç duyduğu lojistiğin oluşturduğu konvoyu göstermektedir.

[30] Dünya Bankası İklim Verilerine göre bölgenin Şubat ayı sıcaklık ortalaması -2,-14 ile -5-23 derece arasındadır.

Resim 14. Rus Ordu Konvoyu 27 Şubat 2022

Kaynak. Maxar Technologies

Resim 14, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sırasında bir uydu tarafından çekilen 60 km'lik Rus ordu konvoyunu göstermektedir. Rus ordusunun Ukrayna içinde ilerlemekte olan birliklerine yeterli lojistiği ulaştıramamasının yanında, özellikle Belarus sınırından Kiev'e ilerleyen birliklerin hava koşulları gibi temel faktörlerden etkilendiği bilinmektedir. Özellikle Kiev'in kuzeyinin bataklık ve ormanlık arazilerle kaplı olması, Rus ordusunun birincil planı olan hızlı ilerlemesini kısıtlamış ve bu durum Rus birliklerinin ana yollarda konvoylar halinde ilerlemesine neden olmuştur. İklim şartları ve arazinin de tedarik hatlarını kırılgan ve düzensiz hale getirmesi ile de Kiev'i ele geçirmekle görevli birlikler lojistik açıdan baskı altında kalmıştır. Ukrayna'nın direnişini destekleyen bu durumların analistlerin söylemlerini sürpriz şekilde hezimete uğratması ve Ukrayna direnişine olan güvenin birkaç hafta içinde zirveye ulaşması; arazi ve iklim şartlarında sıkışan Rus ordusunu geri çekilmeye zorlayacak stratejik silahların Ukrayna'ya ulaştırılmasına hem zemin oluşturmuş hem de bunun için gerekli zamanı sağlamıştır. Öyle ki Rus ordusu Kiev'deki hükümet binasına birkaç sokak mesafeden artık geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Kiev'i, kuşatma ve ele geçirme girişimi aktif ve hareketli bir Ukrayna savunmasının coğrafi faktörleri kullanarak engellediği bir işgal girişimi olarak tanımlanır (Garamone, 2022). Bunun yanında işgalin başladığı Kharkive'de de Rus ordusu kuşatmayı gerçekleştiremeyerek geri çekilmiştir. Rus ordusu Ukrayna'nın güneyinde bulunan Herson, Melitopol ve Mariupol

şehirlerinde başarılar elde etse de bu durum kayıplar açısından değerlendirildiğinde Rusya için oldukça yıkıcı olmuştur (Kyiv Independent, 2022).

Coğrafya, Kiev'in ve dolayısıyla Ukrayna'nın hızlı olması beklenen Rus işgali karşısında direnişine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Coğrafya ve iklim şartlarının kullanımı ile birlikte direniş, Rusya'nın doğrudan Gürcistan ve Kırım'da; dolaylı olarak ise Donbas ve Luhansk bölgelerinde hızlı ilerlemesini sağlayan özgüvenine de ağır bir darbe vurmuştur. Bunun yanında Ukrayna'ya sağlanan askeri yardımlarla birlikte coğrafi faktörün Ukrayna'ya sağladığı avantaj; savaşın uzun bir döneme yayılmasına da neden olmuştur. Aslında burada coğrafya, artık her iki taraf için de şartları ağırlaştıran bir etken olarak düşünülse de Ukrayna'nın askeri kapasitesi ve yıllara yayılan direnişi düşünüldüğünde, Ukrayna açısından hala bir avantaj olarak düşünülebilir. Nitekim savaşın artık belirli cephe hatlarına sıkışmasına neden olan da yine coğrafya ve onun iklimidir. Savaşın genelinde her iki ordunun belirli coğrafi alanlara sıkışmışlığı göz önüne alındığında coğrafyanın, bu savaş için önemi bir kez daha ön plana çıkmaktadır. Harita 35 Ukrayna ve Rus ordusunun Ukrayna'nın güneydoğu bölgelerindeki çatışma hatlarını göstermektedir.

Harita 35. 6 Mayıs 2025 Tarihi İtibari ile Ukrayna Cephelerinde Son durum

Kaynak. ISW Press, 2024

Harita 35'de gösterildiği üzere savaşın ilerleyen dönemlerinde her iki ordu, belirli cephe hatlarında sıkışmıştır. Bu durumun yaşanmasındaki temel etkenler; Ukrayna ordusunun Batı desteği ile elde ettiği modern silah sistemleri, Rusya'nın lojistik ve ikmal sorunları, coğrafi ve çevresel faktörlerin yanında, uluslararası yaptırımlar ve ekonomik baskı gösterilebilir.

Coğrafya ve iklim, Rus işgalinin ilk günlerinde Ukrayna ordusuna kısa dönemli üstünlükler sağlamasının yanında, savaşın dördüncü yılında da belirleyiciliğini devam ettirmektedir. Cephe hatlarının uzun süredir belirli bölgelerde sıkışmasının nedenleri arasında ordular arasındaki kapasite farklılıklarının yanı sıra bölgenin coğrafi topografik yapısının da önemi büyüktür. Özellikle Ukrayna'nın NATO ve ABD koordinasyonu ile elde ettiği silahları coğrafi şartları gözeterek kullanması, Rusya'nın ilerleyişi durduran önemli bir parametre olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu parametre aynı zamanda Ukrayna ordusunun ilerlemesine de engel olan bir unsurdur. Burada, Ukrayna ordusunun sıkışmış cepheler için temel varsayımını dirençli caydırma olarak özetlenrbilir. Dirençli caydırma, Rus ordusunun belirli hatların ötesinde durdurulması, ilerleyişinin engellenmesi ve olası saldırılarının şiddetli direnişle karşılanmasına ve saldıran tarafın mümkün olduğunca zaiyat verdirilmesine dayanmaktadır. Dirençli caydırma, NATO ve ABD silahlarının coğrafya ile uyumlu kullanımı sonrasında Rus ordusunun durdurulması ve ilerleyişinin engellenmesi ve savaşın zamana yayılmasını sağlayan bir parametredir. Bu parametre Ukrayna'nın dağlık ya da kayalık bir arazi yapısına sahip olmaması, rasputitsa[31] ve dron teknolojisinin etkin kullanımı ile Rus ordusunun ağır zaiyatına ve savaşın uzamasına neden olan önemli bir etki yaratmaktadır.

Ukrayna coğrafyası dağlık ya kayalık araziden çoğunlukla yoksundur; dağlar, ülke yüzeyinin yaklaşık %5'ini kaplamaktadır. Bunun yanında ülke dalgalı yüksek ova niteliğinde bir arazi yapısına sahiptir ve tarım yapılmayan araziler ise karışık ormanlardan meydana gelir (The World Bank, 2016). Cephe hatlarında bu coğrafi durumun ortaya çıkardığı sonuç; geniş bozkır alanlarında, ormanlık arazilerde ve bazı tepelerde mevzi kazarak o alanı savunma stratejisini ortaya çıkarmıştır. Bunu ortaya çıkaran birincil faktör ise toprağın kısa sürede kazılmasına imkân tanıyan yapısıdır. Bu özellik, askerlerin doğrudan ve dolaylı ateş gücüne karşı bulundukları alanı ve kendilerini korumaları için toprağa siper kazmalarına neden olmuştur. Ukrayna-Rusya cephe hattının bin kilometreden fazla olduğu ve bu alanın mütemadiyen yüzeysel araziler olduğu düşünüldüğünde, siperlerin yoğunluklu olarak

[31] Rasputitsa, Ukrayna topraklarında özellikle bahar aylarında karların erimesi ve toprak yapısının özelliği ile oluşan çamur mevsimini ifade etmektedir. Bu mevsim ile belirli yollar dışında mekanize birliklerle hareket etmek imkansız hale gelmekte savaşın ilerleyişi ciddi anlamda aksamaktadır.

kullanıldığını her iki taraf açısından da söylenebilir. Bu durum Birinci Dünya Savaşı sonrası en büyük siper hattıdır (RUSI,2024).

Coğrafya ve iklim koşullarının her iki tarafı zorladığı siper mücadelesi, modern zamanın desteklediği teknolojik yeniliklerle de artık hibrit savaş tanımını bu savaş açısından kullandırmaya başlamıştır. Bu yeni savaş türünde siperlerde sıkışan tarafların dronlar yoluyla birbirlerine zarar vermeleri artık mümkün hale gelmiştir. Bunun nedeni coğrafyanın, sıkışmış cephelerde kara araçlarının ilerleyişini kısıtlamasıdır. Bu duruma bulunan çözüm, savaşın hem kendi boyutunu hem de küresel boyutunu değiştirecek bir etki yaratmıştır (Singh, 2024). Bu etki, ucuz dron teknolojileri ile pahalı askeri ekipmanlarının yok edilebilmesine imkân tanıyan yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Özellikle savaşın erken aşamalarında Ukrayna'nın, Türkiye yapımı TB2 Bayraktar'ın birden fazla havadan yere mühimmat taşıma ve uzun süreler boyunca dolaşma kabiliyetini saha operasyonlarında kullandığı ve sonuç aldığı bilinmektedir (Deutsche Welle, 2022). Bunun yanında beş yüz dolar gibi ucuz bir fiyata satılan insansız hava araçlarının, milyonlarca dolar değerindeki top ve tankları nasıl etkili bir şekilde yok edebildiğini ve modern savaştaki dönüştürücü rolünü gösteren birçok video kayıtları da mevcuttur. Bu teknoloji ile Rus ordu tanklarının sahada etkin bir şekilde kullanması artık engellenebilmiştir. Savaşın belirli cephelere sıkışması sonrasında ise Ukrayna ordusu daha küçük dron kullanımına yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni sıkışık cephe hatlarında keşif ve istihbaratın yanı sıra Rus ordu hatlarının tespit edilen tanklarında artık bu dronlarla vurulabilmesidir. Cephenin ön hatlarında bulunan tankların savunmasız bölgelerinin (açık bir kapak, motor ya da depolanan mühimmat) tespiti ile yönlendirilen dronların bu tanklara ağır zaiyatlar verebildiği birçok defa test edilmiştir. Ayrıca sıkışmış cephelerde kullanılan küçük dronların yanı sıra artık uzun menzilli insansız hava araçlarının da yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Uzun menzilli dronlar, genel anlamda düşman topraklarının derinliklerindeki silah fabrikalarını, askeri üsleri veya enerji tesislerini hedef alan başarılı saldıralı gerçekleştirebilme kabiliyetindedir (Routers, 2023). Savaşın cephelerinde her iki ordu tarafından yoğun bir şekilde kullanılan dron teknolojisi, Ukrayna'nın dirençli caydırma stratejisini etkin bir şekilde sürdürmesine katkı sağlayan önemli bir unsurdur. Aynı zamanda bu teknolojinin sağladığı görüntü kaydı ise propaganda faaliyetlerinde yoğun bir şekilde kullanabilmektedir. Resim 15, Resim 16 ve Resim 17, Ukrayna arazi yapısını, bu yapının gerekli kıldığı cephe hatlarını ve kullanılan dron faaliyetlerini göstermektedir.

Resim 15. Ukrayna-Rusya Savaşında Kullanılan Dronlar

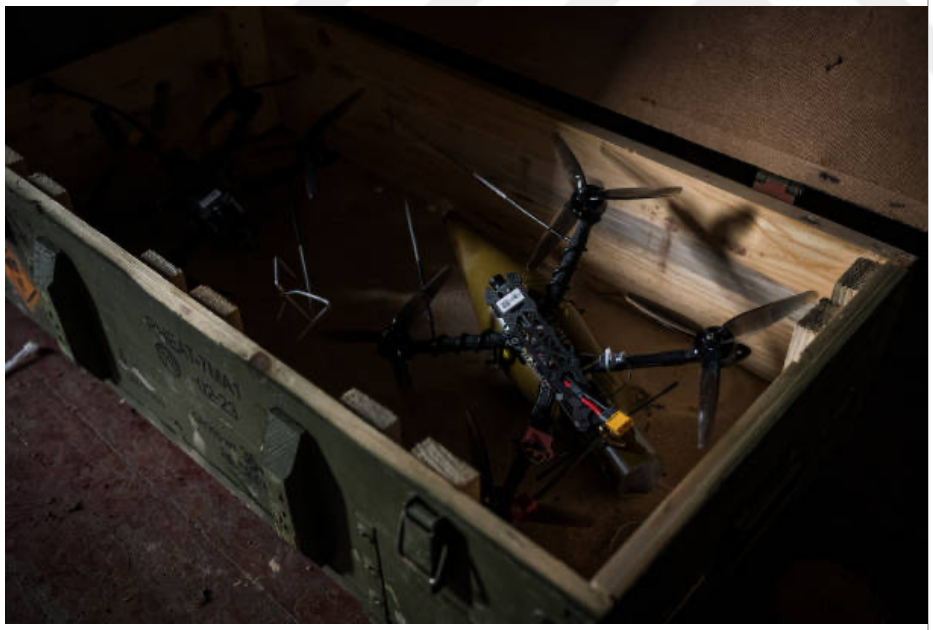

Resim 16. Ukrayna Rusya Savaşında Siperler ve Coğrafi Koşullar

Resim 17. Ukrayna Cephe Hatları ve Siper Savaşları

Ukrayna ordusunun dirençli caydırma stratejisine katkı sağlayan bir diğer coğrafi faktör ise "Rasputitsa" olarak anılan Ukrayna'nın çamurudur. Bu çamur özellikle ilkbaharda eriyen karların, topraktaki nem oranını arttırması ve yumuşatması sonucunda ortaya çıkan yapışkan bir kıvamı tanımlar. İkinci Dünya Savaşı sırasında rasputitsa tanımı *"yol olmayan zaman; Sovyetler Birliği'nde bahar ve sonbahardaki yağışlı sezon"* olarak tanımlanır. Toprak yapısının bu şekilde tanımlanmasının nedeni, Alman ordusunun Moskova'ya ilerleyişi sırasında mekanize birlikleri oldukça yavaşlatmasıdır. Öyle ki Sovyet General Zhukov bu çamur nedeniyle, Alman ilerleyişinin sadece asfaltlanmış ana yollar üzerinden sürebileceğinin farkındalığı ile Moskova'ya giden kritik yollara takviyelerini yoğunlaştırarak Alman ilerleyişini durdurmayı başarabilmiştir (Fritz, 2011, s. 161). Rasputitsa, benzer şekilde özelikle ilkbahar aylarında, belirli hatlarda mevzilenmiş Rus ordusunun mekanize birlikle ilerleyişine engel olan bir durum teşkil eder. Bu durum, Ukrayna ordusunun ilerleme kabiliyetini de olumsuz etkilese de Ordular arasındaki kapasite farklılığı düşünüldüğünde Ukrayna açısından avantaj olarak değerlendirilebilir.

Coğrafi faktörlerin, Ukrayna'nın belirli cephe hatlarında dirençle caydırma stratejisine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Mevsimsel ve coğrafi koşullar her iki taraf için benzer durumlar yaratsa da, savunma pozisyonundaki Ukrayna ordusu için savaşın zamana yayılması, uluslararası destek ve diplomasi yoluyla Rus ordusunun geri çekilmesini sağlama açısından oldukça kritiktir. Bunun yanında coğrafi faktörlerin Ukrayna'nın dirençle caydırma stratejisine katkı sağladığını belirtirken, savaşın her iki tarafı açısında neredeyse benzer bir sonucuna vurgu yapmak önemlidir. Bu durum sahadaki insan kaybının oldukça fazla olmasıdır. Ukrayna coğrafyası hibrit savaş olarak tabir edilen; çatışmalarda normalin çok üstünde askerin hayatını kaybettiği bir etkide yaratmaktadır. Bunun nedeni çatışma alanlarının doğal korunaklardan yoksun olmasıdır. Arazinin genel yapısı, hava yolu ile keşif ve gözetleme faaliyetlerinin yapılmasını kolaylaştırdığı gibi tespit edilen askeri hedeflerin teknolojik silahlarla yok edilmesini de kolaylaştıran bir etki yaratmaktadır. Bölgedeki küçük hareketlilikler ve operasyonlar dahi hava araçları ile koordineli yapılmakta ve oldukça etkili sonuçlar alınabilmektedir. Özellikle siperlerde bulunan askerlerin dağlık ya da kayalık gibi korunaklı alanlardan yoksun olması ise insan kabını daha fazla arttırmaktadır. Bunun yanında düz arazinin mayınlanabilmeye de olanak sağlaması hem günümüzde hem de gelecekte daha fazla insan kaybının olmasına neden olabilecektir.

4.5.Ukrayna’nın Jeostratejik Konumu ve Güç Mücadelesi

Rusya’nın Ukrayna işgali için başlattığı savaş, Avrupa’da emperyal Sovyet tarihiyle ilişkilendirirken ve Ukrayna sonrasında sıranın Avrupa’da olacağına inanılan bir güvenlik tehdidinin oluşmasına neden olmuştur. Her ne kadar bu güvenlik tehdidi, Avrupa’nın hissettiği yeni bir politik hissiyat olmasa da Ukrayna’nın işgal girişimi ile ihtimalin giderek arttığına, Rusya'nın "büyük güç" statüsünü geri kazanma ve komşularına hükmetme arzusunun yeniden canlandığına dair algılar giderek artmaya başlamıştır.

Avrupa’daki güvenlik algılarının Ukrayna-Rusya savaşı ile neden arttığına dair D’Anieri (2019), Soğuk Savaş sonrası üç dinamik *“demokratikleşme, güvenlik ikilemi ve iç politika”* ile açıklar ve savaşın temel itici gücü ile özellikle Doğu Avrupa’daki ülkelerin olası Rusya işgali beklentilerini bu dinamikler ile çerçevelendirir. Buna göre Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra başlayan bu üçlü süreç Rusya’nın, Batı ile Soğuk Savaş sonrası dönemde Ukrayna üzerinde güvenlik ikilemlerinin çakıştığı bir zemin yaratmıştır ve bu ikilem Ukrayna güvenliğinin Batı tarafından güçlendirme çabalarının Rusya için bir tehdit haline gelmesine neden olmuştur. Yani D’Anieri’nin (2019), beklentisine göre Ukrayna’nın Avrupa ile entegrasyon sürecindeki demokratikleşme çabaları, tıpkı diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi NATO üyeliği ile sonuçlanacak bir kurumsal dönüşümü beraberinde getirecektir. Bu durum, Rusya’nın Avrupa siyasetinden giderek daha fazla dışlanmasına ayrıca NATO’nun Moskova’ya çok yakın bir mesafede konuşlanabilmesine olanak sağlayacaktır. Dolayısı ile Ukrayna’nın Avrupa tarafından demokratikleşme süreci Rusya, Batı ve Ukrayna arasında bir güvenlik krizini tetiklemiş ve bu da artan güvensizliğe ve nihayetinde Rusya’nın bu durumu Ukrayna'yı işgal ederek engelleyebileceğine dair savaş algılarının iç politikada artmasına neden olmuştur.

Ukrayna’nın demokratikleşme süreci ve nihayetinde NATO üyeliği ile sonuçlanacak olası senaryosunun Rusya tarafından "varoluşsal tehdit" olarak algılanarak işgali tetiklemesinin sonucunda ortaya çıkan yeni politik ve askeri dinamikler, üç olası senaryonun savaşın başlangıcından günümüze tartışılmasının önünü açmıştır. Bu senaryolar savaşın ilk günlerinden itibaren Ukrayna’nın geleceğini şekillendirecek bir etki yaratmakla birlikte aynı zamanda küresel güç dengesinin yeniden şekillenmesi sağlayabilecek kırılgan paradigmaların hayata geçirilmesine neden olmuştur. Bu senaryolardan ilki Ukrayna’nın Rusya tarafından tam olarak işgali sonrasında Avrupa’nın güvenlik algılarının bu durum karşısındaki askeri ve politik durumudur. Öyle ki bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda Rusya’nın Ukrayna

topraklarındaki kontrolü Avrupa güvenlik mimarisini temelden değiştirecek bir potansiyeli barındırmakla birlikte NATO'nun savunma doktrinini de kökten değiştirecek bir etkiye sahiptir.

Ukrayna'nın işgal girişiminin Batı desteği ile başarısızlığa uğratılmasının ve Rus ordusunun geri çekilmesi ile oluşacak bir diğer olası senaryo ise küresel jeopolitik dengeler açısından, yeni siyasi düzenin başlamasını ifade edecek politik bir süreci ifade edebilecek etkiye sahiptir. Bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda John Mearsheimer'ın *"The Great Delusion"* (2018) kitabında belirttiği gibi Rusya-Çin ittifakını derinleştirerek yeni ve keskin bir "iki kutuplu dünya" yapısı bir potansiyeli taşımaktadır. Üçüncü ve son senaryo ise hali hazırdaki işgal haritasından hareketle, Ukrayna toprak bütünlüğünden taviz verilerek Rusya ile anlaşmasının sağlanması, Ukrayna'nın tarafsız bir devlet olarak edilerek hem Batı'nın hem de Rusya'nın güvenlik algılarını tatmin edecek bir tampon bölge olarak dizayn edilmesidir. Bu senaryo temel anlamda fiili bölünmüş bir egemenlik altında Ukrayna'nın iki blok arasında etki alanlarının sınırlayan geçici bir denge oluşturabilecek etkiye sahip olmasına rağmen, Rusya'nın Rusland ve Batı'nın Westland etki alanlarını devam ettirecek ve dolayısı ile gelecekte yeni bir etki alanı mücadelesi yaratabilecek potansiyeli taşıyan bir politik etki yaratmaktadır.

Ukrayna'daki askerî durum, ABD başkanlık seçimleri sonrasında Trump yönetiminin olası Ukrayna politikalarındaki değişimler ve Avrupa'nın savaşa yaklaşımı birlikte değerlendirildiğinde, her üç senaryonun olası sonuçlarının incelenmesi, savaşın bugüne kadar ortaya konulan nedenlerinin anlaşılmasını sağlayacaktı, ayrıca bu faktörlerin yaratabileceği küresel sistemik dalgalanmaların öngörülmesi mümkün kılacaktır. Böylelikle Ukrayna'nın jeopolitik teorilerde de sıklıkla belirtilen öneminin anlaşılmasının yanı sıra bu savaşın gidişatının hangi yeni jeopolitik denklemleri beraberinde getireceğinin anlaşılması kolaylaştırılabilir. Dolayısı ile Ukrayna-Rusya savaşı sonucunda ortaya çıkabilecek her senaryo karşısında politik anlamda neler olabileceğini belirlemek, sonuçlarının hangi politik değişimlerini beraberinde getireceğini simüle etmek, savaşın geleceğine ilişkin anlamlandırmaları daha da kolaylaştıracak etkiye sahiptir. Bu nedenle savaşın olası sonuçlarına ilişkin Rusya'nın potansiyel kazanımları, Batı'nın Ukrayna'nın egemenliğinden beklentileri ve her iki durumun jeostratejik gelecekte oluşturacağı politik etkileri hem Avrasya güvenlik mimarisini hem de küresel güç dengelerini yeniden şekillendirebilecek bir dönüşümün habercisidir ve bundan sonraki başlıklar bu üç durumu incelemektedir.

4.5.1. Rusya'nın Potansiyel Kazanımları

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile birlikte Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, jeopolitik manzarayı kökten değiştirerek Doğu ve Orta Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı tehdidi geçici olarak azaltmıştır (Bielieskov, 2024). Özellikle Polonya ve Baltık ülkeleri başta olmak üzere Ukrayna'nın bağımsızlığı ile Rusya sınırına olan bağın kesildiği doğu Avrupa ülkeleri, Ukrayna devletliğinin tampon bir devlet rolü ile Avrupa'nın siyasi birlikteliklerine katılımını başlatabilmiş ve böylece Rusya tehdidinden uzakta NATO'ya giden sürecin de önünü açmışlardır. Dolayısı ile halihazırda bu ülkelerin NATO'nun güvenlik şemsiyesi altında varlıklarını güvence altına alabilmelerini Ukrayna'nın jeopolitik pozisyonlarına borçlu olduklarını belirmek oldukça önemlidir. Nitekim Ukrayna'nın tampon bir devlet olarak Rusya ile Doğu Avrupa ülkelerinin arasındaki varlığı devam ettiği sürece bu ülkelerin siyasi devamlılığının da devam edeceğini söylemek mümkündür.

Her ne kadar Kırım'ın 2014 yılında ilhak edilmesi ile Avrupa'da Rusya'nın tehditlerine yönelik bir güvenlik algısı harekete geçmişse de Rusya ile ekonomik iş birlikleri, enerji **bağımlılığı ve iç siyasi bölünmeler;** bu ilhaka yönelik tepki mekanizmalarının zayıf kalmasına neden olmuş; Bros'un (2015) da belirttiği gibi *"ekonomik çıkarlar siyasi ideallerin önüne geçmiştir".* Fakat 2022 yılında Rusya'nın işgal girişimi ile Avrupa'nın tamamında Rusya'nın tıpkı Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi Doğu Avrupa'da ve dolayısı ile Avrupa'nın tamamında yeniden bir siyasi baskı yaratabileceğine hatta Ukrayna'dan sonra sıranın kendilerine geleceğine dair bir beklenti söz konusu olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da Ukrayna'nın her koşulda desteklenmesi ve Rusya'ya karşı direnç gösterebilmesi için hızlı konsolide olmanın yanında, Rusya'nın bu işgalden vazgeçmesi için yıpratıcı ekonomik yaptırımlar hayata geçirilmiştir.

Tarihe görülmemiş bir şekilde bu kadar fazla ülkenin bir devlet için hızlı bir şekilde bir araya gelerek kendi ekonomik kayıpları pahasına desteklenmesi, temelde gelecekte oluşabilecek ve kendi varlıklarına yönelik tehditleri hayata geçirebilecek olası senaryoların varlığından kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile Ukrayna'nın olası bir Rus işgali ile tıpkı Belarus gibi "Büyük Rusya'nın" bir parçası olması şüphesiz, Ukrayna jeopolitiğinin Rusya'ya sağlayacağı jeopolitik güç unsurlarından kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle Avrupa için belki de en kötü senaryo olan Rusya'nın Ukrayna'yı tam işgali ile ortaya çıkabilecek stratejik sonuçları sıralamak, Batı'nın bu bölgeye neden bu kadar değer verdiğinin anlaşılmasını

kolaylaştırmakla birlikte, bu senaryonun gerçekleşmemesi için harcanılan politik, askeri ve jeopolitik çabayı da açıklayacak niteliktedir.

Rusya'nın, Ukrayna topraklarında kontrolü sağlaması ve kendi güdümünde bir hükümetle buradaki politik geleceği kontrol edebilecek gücü elde etmesi, Ukrayna güç şemasında bulunan; coğrafi konum, teknoloji, doğal kaynaklar ve pazarın Avrupa'ya bir baskı aracı olarak kullanılmasının önünü açmakla birlikte, Brzezinski'nin (2005) belirttiği gibi Rusya'nın dönüşmesine yardımcı olacak ve böylece Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu olmasının önünü açacak bir politik kaldıraç etkisi yaratabilecek potansiyele sahiptir. Bunun yanında, olası işgalin tamamlanması ile Rusya'nın Avrupa ve Asya üzerinde, güçlü yayılmacı devlet olması için gerekli maddi kaynaklara kendiliğinden kavuşacağı da bir gerçektir (Brzezinski Z. , 2005).

Ukrayna işgalinin gerçekleşmesinin ardından ortaya çıkan önemli bir senaryo, hava hakimiyeti yolu ile Rusya'nın Avrupa'ya kurabileceği baskıdır. Öyle ki Belarus'un stratejik anlaşmalarla Rusya'ya ait nükleer füzelere ev sahipliği yaptığı bilinen bir gerçektir (Karach, 2024). Dolayısı ile Ukrayna'nın Rusya kontrolüne geçmesi aynı senaryonun Ukrayna üzerinden gerçekleştirileceğine dair politik bir beklentinin Avrupa tarafından hissedilmesine neden olmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Ukrayna jeopolitiğinin Rusya kontrolüne geçmesi aynı zamanda nükleer silahların Polonya sınırı yakınlarına kadar gelebileceği coğrafi bir alan yaratacağı anlamına gelmektedir. Rusya'nın, Avrupa'nın kuzeyindeki Kaliningrad'da konuşlu nükleer kapasitesi ve Ukrayna'nın coğrafi konumu dikkate alındığında, bu durum Avrupa'nın her bölgesinde hissedilen bir nükleer tehdit olasılığını, aynı zamanda nükleer dengenin Rusya lehine önemli ölçüde değişmesine yol açabilecek stratejik bir baskı unsuru oluşturma potansiyelini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, yakın tarihte meydana gelen savaşlar, hava hâkimiyetini etkin bir güç unsuru olarak kullanan devletlerin hızlı ve etkili sonuçlar ile savaşları kazanabildiklerini göstermiştir. Rusya'nın olası işgali ile hava hâkimiyetinin Ukrayna üzerinden sağlanabilmesi; taarruzda yıkıcılık, savunmada etkinlik ve hava hâkimiyeti yoluyla caydırıcılığını arttıracak bir etken olarak Rus hava kuvvetlerine etkili bir menzil alanı sunması anlamına gelmektedir. Bu durum, hem Rusya'nın askeri doktriniyle NATO'ya yönelik caydırıcılığını artırarak stratejik avantajlar elde etmesine hem de Avrupa güvenliğini derinden sarsabilecek yeni bir güvenlik düzeninin ortaya çıkmasına yol açma potansiyeli taşımaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Ukrayna'nın Rusya kontrolüne girmesi, stratejik hava hâkimiyet silahlarının Rusya lehine "caydırıcılık" faktörünü arttıracağı NATO aleyhine bir güvenlilik

zafiyeti yaratacağı bir etkiyi göstermektedir. Dolayısı ile işgalin NATO açısından ortaya çıkardığı sonuç, Ukrayna hava sahasının Avrupa'nın güvenlik istikrarı için bir beka sorunu olduğunu göstermektedir.

Rusya'nın Ukrayna işgali ile Avrupa'ya etki yaratabileceği bir diğer etken ise Ukrayna doğal kaynaklarının kontrolü ile yaratabileceği ekonomik değer ve bu ekonomik değerin küresel piyasalarda Batı aleyhine yaratacağı baskı unsurudur. Ukrayna'nın yer altı kaynaklarına ek olarak, tarım sektöründeki belirleyici konumunun da Rusya'nın kontrolüne geçmesi; tıpkı enerji sektöründe yaşandığı gibi, gıda ve teknoloji yoluyla Avrupa'nın jeoekonomik baskı altında kalacağı gerçeğini ortaya koymaktadır. Nitekim Ukrayna'nın sahip olduğu mineral kaynaklarının henüz çıkarılmayan önemli bir bölümü dahi başta ABD olmak üzere birçok devletin ilgilisini çekecek niteliktedir. Bunun yanında özellikle AB ülkelerinin Ukrayna'nın sahip olduğu kritik yer altı madenlerini kendi ekonomileri için Amerika, Asya ve Afrika menşeli ithal kaynaklardan karşıladığı (Day, 2025) ve Ukrayna'nın maden kaynaklarının geleceğin belirleyici teknolojilerinin etken maddesi olduğu düşünüldüğünde Rusya'nın, Ukrayna topraklarındaki olası hakimiyetinin Avrupa için hem siyasi hem askeri hem de ekonomik anlamda jeopolitik değişimleri beraberinde getireceği güçlü bir şekilde ifade edilebilir. Ukrayna'nın küresel gıda piyasasındaki belirleyici rolü, 2022'de Türkiye'nin arabuluculuğunda imzalanan 'Tahıl Koridoru Anlaşması' ile Karadeniz'den ihraç edilen tahılın %40'ının Avrupa'ya ulaşmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Bu durum, Avrupa'nın Ukrayna tahılına olan stratejik bağımlılığını ortaya koyarken, küresel arz güvenliğinin Rusya'nın kontrolüne geçme riski, Avrupa'nın jeoekonomik dengeler açısından olumsuz etkilenebileceğine dair önemli bir gelecek perspektifi sunmaktadır.

Rusya'nın, işgalin tamamlanması ile Ukrayna üzerinde olası siyasi kontrolünün ortaya çıkaracağı bir diğer sonuç ise Rusya'nın Yakın Çevre stratejisi ile Ukrayna coğrafyasına yükleyeceği tampon alan politikasıdır. Bu politika, Ukrayna coğrafyası ile birlikte Rusya'nın NATO'ya karşı stratejik derinlik alan yaratabileceği derin bir alan kazandırmaktadır. Dolayısı ile Mearsheimer'ın (2014) ifade ettiği Ukrayna'nın Batı bloğuna yaklaşması, Rusya'nın "güvenliksel dış çevre"sine doğrudan tehdittir ve realist kuramın temel varsayımı olan "güvenlik ikilemi"ni devreye sokar söyleminin "Ukrayna'nın Rusya bloğuna yaklaşması Avrupa'nın "güvenliksel dış çevre"sine doğrudan tehdittir ve realist kuramın temel varsayımı olan "güvenlik ikilemi"ni devreye sokar" söylemi ile değişeceğini söylemek münkündür. Bunun yanında Ukrayna'nın Karadeniz limanlarının yanı sıra stratejik öneme sahip Odessa

limanının Rusya'nın kontrolüne geçmesi ile birlikte Karadeniz'in kuzeyinin tamamının münhasır yetki alanları ile Rusya kontrolüne geçeceği söylenebilir. Karadeniz'in Rusya için Akdeniz ve Ortadoğu'ya açılan stratejik kapı olduğu ve **Mahan'ın deniz gücü teorisi** bağlamında, liman kentlerinin kontrolü küresel güç inşasında belirleyici rolü birlikte düşünüldüğünde; Rusya'nın bölgedeki askeri ve ticari faaliyetlerini genişletmesine olanak tanıyacak ve Karadeniz'in jeopolitik dengesini kalıcı şekilde değiştirebilecek çok ciddi bir kazanım elde edeceği söylenebilir.

Ukrayna coğrafyasının Rusya'nın kontrolüne geçmesi ile yaşanabilecek bir diğer olası senaryo Rusya lehine bir özgüvendir. Nitekim, Rusya devlet başkanı Putin'in sürekli olarak ifade ettiği "Rus dünyası" söylemi, farklı ülkelerde yaşayan Rusları değil aynı zamanda Ortodoks Slav medeniyetini de kapsayan bir jeopolitik kimlik inşasını tanımlamaktadır. Her ne kadar Tsygankov (2016), bu söylemin içeriksel olarak emperyal değil, savunmacı bir etno-sivilizasyonel güvenlik anlatısıyla meşrulaştırıldığını belirtse de Rusya'nın kimlikler üzerinden işgal söylemlerini meşrulaştırdığı düşünüldüğünde, Ukrayna coğrafyasının tam kontrolü ile başta doğu Avrupa olmak üzere Kiev Rusyası'nın mirası üzerinden tarihsel süreklilik kurgusunun daha da güçleneceği bir yayılmacılık söylemi gerçekleştirilebilir (Plokhy S. , 2015). Bu durum da başta Baltık ülkeleri olmak üzere Rusya'nın "Yakın Çevre" doktrininin sınırlarını daha da ileri sınırlara taşıyabileceği bir alan yaratabilecektir.

Rusya'nın tam ölçekli Ukrayna işgalinin olası sonuçlarının ortaya çıkacağı jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik durum, Ukrayna'nın güç şemasında bulunan teknoloji, doğal kaynaklar ve pazarın, dolaylı olarak Rusya kontrolüne geçmesine ve dolayısı ile uzun vadede bu güç unsurlarının Batı lehine kullanacağına dair güçlü ve anlaşılır bir perspektif ortaya koymaktadır. Bu durum; Avrupa-Avrasya geçiş alanında istikrarsızlık üretme potansiyelini, hava sahası ve üstünlüğün yanı sıra nükleer kapasite alanının yayılmasını, küresel piyasalarda ekonomik unsurların bir baskı aracı olarak daha fazla kullanılmasını; aynı zamanda Slav savunuculuğunun din üzerinden Rusya'nın kontörlüne geçmesini tetikleyecek, olası sonuçları Avrupa açısından ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuçlara ilişkin olası jeopolitik sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Rusya'nın Ukrayna işgalinin Avrupa İçin Olası Sonuçları

Belirleyici Alanlar	Etkiler	Jeopolitik Sonuçlar ve Riskler
Jeopolitik Alan	Kuzeyde Belarus'tan güneyde Karadeniz'e kadar bir tampon bölgenin Rusya aleyhine genişlemesi	Polonya ve Baltık ülkelerine olan askeri baskının ve yığınağın artması
Taraflar Arasındaki Askeri Denge	NATO sınırlarında Rus hava ve kara baskı unsurlarının artışı	Polonya ve Baltık askeri hattında caydırıcılık temelinde silahlanmasının artması
Silahlanma Yarışı	NATO'nun yanı sıra Almanya, Polonya, Baltık ülkeleri ve Fransa'nın silahlanma için daha fazla bütçe ve enerji harcaması	Avrupa ordusu fikrinin daha fazla güç kazanması ve güvenlik bütçelerinin sosyal bütçeleri geçmesi
Nükleer Silahlanma	Ukrayna'nın Avrupa sınırlarında nükleer silahların konuşlandırma riski	ABD'ye daha fazla bağımlılık ve Fransa'nın nükleer stratejisini güçlendirme anlayışının yaygınlaşması
Dini Etki	Ortodoks Medeniyetinin Savunuculuğunun Ukrayna sınırlarının ötesine taşınması	Doğu Avrupa ülkelerinde iç karışıklıkların yanı sıra yönetimlerin istikrarsızlaşması
Doğal Kaynaklar	Küresel piyasada belirleyici elementlerin Pazar kontrolünün Rusya geçmesi	AB'nin yeşil dönüşüm projesinin yavaşlaması
Gıda Güvenliği	Ukrayna tahılının yanı sıra Karadeniz tahıl yolunun Rusya kontrolüne geçmesi	AB gıda fiyatlarının istikrarsızlaşması, gıdanın silah olarak kullanılması ve refah kaybı
Ekonomi	Rus pazarına olan bağımlılığın artması, ekonomik anlaşmalar karşılığında siyasi tavizler verilmesi	Doğu Avrupa ülkelerinin daha fazla Rusya'nın etki alanına girmesi, AB'nin orta ve batı sınırlarına göç baskısı
Stratejik Bağımlılık	Rusya ve Çin'in stratejik ürünlerine bağımlılığın artması	Ekonomik özerkliğin risk altında olması

Kaynak. Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Tablo 8'den anlaşılacağı üzere, Rusya'nın Ukrayna işgalini tamamlaması, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Doğu Avrupa'da bağımsızlık kazanan ülkelerin Rusya'ya kaybettirdiği stratejik avantajların yeniden kazanılması anlamına gelmektedir. Bu yeni jeopolitik durumun ortaya çıkardığı sonuç, Rusya'nın ekonomik, politik ve askeri anlamda elini güçlendirecek jeopolitik gelişmelerin önünü açabilecek bir potansiyele sahipken aynı zamanda Avrupa'nın yapısal dönüşümünü sekteye uğratacak yeni bir siyasi düzene işaret etmektedir. Bu durum, başta Avrupa olmak üzere NATO ve ABD'nin Ukrayna'daki savaşı tüm kaynaklarıyla desteklemesinin başlıca nedenini oluşturmaktadır. Nitekim, Rusya'nın Ukrayna işgalini tamamlaması durumunda elde edeceği jeopolitik ve ekonomik kazanımların uzun vadeli maliyeti, Avrupa'nın savaşı Ukrayna lehine sonuçlandırmak için harcadığı mevcut maliyetin oldukça üstünde olacaktır. Bu nedenle savaşın Ukrayna ve dolayısı ile Batı lehine sonuçlanmasının ağır maliyeti aslında gelecekte oluşacak maliyetin stratejik bir ön ödemesi anlamına gelmektedir.

4.5.2. Batı'nın Ukrayna Egemenliğinden Beklentileri

Başta AB olmak üzere Batı bloğu, Brzezinski'nin (2005) *Avrasya Satranç Tahtası*'nda Ukrayna'yı jeopolitik bir eksen olarak tanımladığı analizini temel alarak, dış politikalarını bu stratejik perspektif üzerine inşa eden bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir. Nitekim yine Brzezinski'ye (2005) göre Ukrayna, Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu olmasını stratejik anlamda durduran önemli bir jeopolitik alanı temsil etmektedir. Dolayısı ile Ukrayna coğrafyası Batı bloğu için hem Rusya'nın Avrupa sınırlarının ötesinde tutulması hem de Avrasya imparatorluğu idealinin getireceği istikrarsız güvenlik ortamının uzaklaştırılması için hayati öneme sahip bir alanı temsil etmektedir. Buradan hareketle Batı bloğu tarafından bu coğrafyaya atfedilen önemin neden Avrupa güvenliği açısından hayati derecede anlam taşıdığı anlaşılabilir.

Ukrayna coğrafyasının Avrupa açısından güvenlik temelinde taşıdığı anlamın değeri aslında bu coğrafyada gerçekleşen savaşı açıklar niteliktedir. Öyle ki bu jeopolitik alan her iki bloğun hem bölgesel hem de küresel güç mücadelesinin açık, görünür ve belirleyici alanını temsil etmektedir. Dolayısı ile Rusya'nın bu stratejik alanda kazanımlar elde etmesinin engellenmesi, Batı bloğunun Ukrayna egemenliğini tesis etmesi ile mümkün görünen politik bir anlayışın varlığını göstermektedir.

Batı bloğunun temel anlamda 2014 Maidan olaylarından sonra başlayan Ukrayna üzerindeki nüfuzunu sürdürmesi, öncelikli olarak Rusya'nın "Yakın Çevre Doktrini"ni Avrasya açısından geçersiz kılacak ve bu jeopolitik alanın Batılı kurumlar aracılığıyla denetim altın tutulmasını kolaylaştıracak bir etki yaratacağı söylenebilir (Mankoff, 2022). Bu durum Rusya'nın Avrasya jeopolitiğindeki tarihsel hedef beklentilerinin törpülenebileceği, strateji üretme kapasitesini sınırlı olarak kullanabileceği bir güvenlik alanını Avrupa için kolaylaştıracağı anlamına gelmektedir. Nitekim Avrupa ile Rusya arasında doğal bir sınır bulunmaması Ukrayna'nın tampon bir devlet olarak her iki blok arasında varlığını çatışmasızlığın devamı için elzem haline dönüştürmektedir. Bunun yanında Batı bloğunun beklentisi doğrultusunda Ukrayna'nın NATO'ya dahil edilmesi, Ukrayna'nın kara ve hava sınırlarının NATO güçlerine açılması, Rusya'nın Avrupa'dan tam anlamı ile izole edilmesi ve artık yönünü Asya'ya çevirmesi anlamına gelmektedir. Dolayısı Ukrayna'nın Avrupa güdümünde bağımsız bir ülke olması, Rusya'nın etki alanının Avrupa sınırlarında uzaklaştırılmasına bunu yanında güvenlik temelinde yeni bir hakimiyet alanının inşasına imkân tanıyan bir perspektif sunmaktadır. Avrupa ve Rusya arasındaki tarihsel hakimiyet mücadeleleri ve mücadelelerin siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutu düşünüldüğünde Ukrayna'nın Avrupa

açısından kazanılmasının anlamı Rusya için stratejik derinliğin daralması, Moskova'nın geleneksel güvenlik tamponlarını ortadan kaldırılması ve yeni bir siyasi düzenin belirleyicisi olarak düşünülebilir (Charap & Colton, 2017).

Ukrayna'nın Batı güdümünde egemenliğini devam ettirmesinin Avrupa'ya sağlayacağı bir diğer stratejik avantaj ise güç şemasında belirlediğimiz unsurların, Rusya'ya ve onun müttefiklerine karşı kullanılmasına neden olabilecek etki yaratmasıdır. Ukrayna'nın NATO'ya olası üyeliğinin Rusya'nın güvenlik kaybını nükleer denge ile telafi edebilecek boyutta olduğu düşünülse de, Ukrayna'nın sahip olduğu teknoloji, doğal kaynaklar ve pazarın Batı bloğunun çıkarları doğrultusunda kullanılması, bu durumu yalnızca güvenlik temelinde değil, aynı zamanda varoluşsal bir düzlemde değiştirecek etkiye sahiptir. Böyle bir senaryo, Rusya'nın bölgesel bir güç olmaktan çıkıp, kendi sınırları içinde etkisi sınırlı bir devlet kimliğine dönüşmesine yol açabilecek etkiye sahip bir potansiyel taşıdığı söylenebilir.

Ukrayna'nın özellikle Sovyet döneminden miras kalan teknolojik altyapısı, balistik füze teknolojileri ve nükleer enerji kapasitesi göz önüne alındığında, bu ülkenin nükleer silah üretme potansiyeline sahip olduğu iddiası (Rusya tarafından sıklıkla gündeme getirilen bir argüman) dikkate değer bir politik etki yaratabilmektedir. Ukrayna'nın bağımsız politikalar izlemesi veya Batı bloğunun etkisi altında hareket etmesi durumunda, bu kapasitenin Rusya'nın nükleer caydırıcılık stratejisi üzerinde stratejik, teknik ve psikolojik düzeyde önemli bir etkiye yol açması ve beklenebilir.

Ekonomik temelde ise yine aynı senaryoda Avrupa'nın, Ukrayna'nın sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynaklarla hem bölgesel hem de küresel anlamda avantajlar elde edeceği söylenebilir. Öyle ki Ukrayna'nın yalnızca tahıl ihracatıyla bile Rusya'nın Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki gıda bağımlılığını kırabilecek kapasitede olması dikkate değer bir politik etki yaratırken (FAO, 2023); sahip olduğu stratejik yer altı kaynakları da küresel piyasalarda Çin'in yükselişini yavaşlatacak hatta geriletebilecek düzeyde bir potansiyele sahiptir (U.S. Geological Survey, 2022). Bu durum, Ukrayna'nın hem tarım hem de enerji-jeopolitik dengelerdeki önemli rolünü ortaya koymaktadır.

Ukrayna'nın Batı etkisinde kalması ile bu bloğa sağlayacağı bir diğer avantaj ise Soğuk Savaş döneminden miras kalan çevreleme politikasına sağlayacağı yeni katma değerdir. Bu temelde Ukrayna'nın işgal girişiminin sonlandırılması neticesinde çağın güvenlik gereksinimlerine uygun yeni bir çevreleme politikasından bahsedilebilir. RAND Corporation

(2019) raporunda, Rusya'ya karşı dolaylı stratejiler çerçevesinde değerlendirilen "maliyet artırıcı seçenekler" (cost-imposing options) kapsamında, Ukrayna'nın Batı'ya entegrasyonunun Batı bloğuna önemli bir kaldıraç etkisi sağlayacağı vurgulanmaktadır. Raporda, Ukrayna'nın Batı için stratejik önemi ve bu ülkenin kontrolü sayesinde Rusya karşısında elde edilecek askerî ve siyasi avantajlar detaylıca ele alınmıştır. Dolayısı ile Rusya'nın askeri ve siyasi genişlemesinin sınırlandırılmasını ve Batı değerlerinin (demokrasi, hukuk devleti, piyasa ekonomisi) bölgede güçlendirilmesi ile Rusya'nın yeni bir demir perde anlayışı ile belirli sınırlar dışında tutacak yeni alan yaratılması mümkün hale gelebilecektir. Böylece, Avrupa'nın savunulmasına yönelik yeni anlayışın Ukrayna'yı da kapsayacak şekilde Rusya sınırına yığılmasıyla, bu hat üzerinde güçlü bir stratejik caydırıcılık sağlayacak avantajın Batı bloğunun eline geçeceği söylenebilir. Bu durum, çevreleme politikası kapsamında Moskova'nın yeni ve eskisinden daha güçlü bir 'demir perde' etkisi hissedeceği bir güvenlik ortamına dönüşme potansiyeli taşımaktadır.

Batı güdümünde bir Ukrayna'nın Rusya karşıtlığında bu bloğa sağlayacağı politik avantajlardan biri de uluslararası liberal düzenin korunması olacaktır. Öyle ki Rusya'nın Ukrayna işgalini başlatması ile birlikte uluslararası ilişkilerin en temel dinamiği olan devletlerin sınırlarının güç kullanımıyla değiştirilemeyeceği ilkesinin ciddi anlamda zedelendiğini söylemek mümkündür. İşgal, 1945 yılı sonrası siyasi düzenin temeline bir muhalefet olmakla birlikte, Ukrayna'nın direnci ve Batı'nın yardımları, küresel bir normatif direncin sembolü haline dönüşmüş ve savaş bir anlamda devletlerin egemen eşitliği, sınırların kuvvet yoluyla değiştirilmemesi, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarının savunulması propogandası çerçevesinde yürütülmüştür. Dolayısıyla Ukrayna'nın bu savaştan toprak bütünlüğünü koruyarak çıkması, Batı'nın normatif değerlerini pekiştiren bir uluslararası düzeni temsil ederken; Rusya'nın bu değerler sisteminden tamamen dışlandığı ve izole edildiği yeni bir jeopolitik düzenin ortaya çıkacağı öngörülebilir. Tam da bu noktada Nye'in (2004) belirttiği "normatif güç" kavramı Batı'nın bu duruma bakış açısını açıklar niteliktedir. Bu çerçevede Batı bloğu bu normatif değeri korumak adına bu egemenliği desteklemek zorundadır (Nye, 2004).

Ukrayna'nın Avrupa ile Rusya olmadan entegrasyonu, güç şemasında belirtilen parametrelerde Ukrayna'nın Rusya aleyhine enerji güvenliği, tarımsal üstünlük, pazar genişlemesi ve jeopolitik nüfuz sağlamasının yanında, güvenlik temelinde de Rusya'ya karşı önemli stratejik avantajlar sağlamaktadır. Bu süreç, Batı bloğunun küresel sistemde rekabetçiliğine önemli bir katkı sağlarken aynı zamanda ekonomi piyasalarını belirleyici rolünü

de yine bu bloğa bırakmaktadır. Dolayısı ile Ukrayna'nın Batı bloğuna sağlayacağı sinerjinin, 21'inci yüzyılın en önemli stratejik kazanımı olacağı ve Batı bloğunun jeopolitik ve aynı zamanda sürdürülebilir bir güç elde edeceği söylenebilir. Bu olası durum, Ukrayna-Rusya savaşında Ukrayna'ya sağlanan Batı desteğini açıklar niteliktedir.

4.5.3. Jeopolitik Hakimiyet Mücadelesinin Stratejik Sonuçları

Rusya ve Batı bloğunun Ukrayna coğrafyası üzerindeki hakimiyet mücadelesinin 2022 yılında savaşa dönüşmesi, Rusya'nın kendisi için gelecekte kaçınılmaz olarak gördüğü bir güvenlik anlayışından ortaya çıkmıştır. Bu durum, jeopolitik hakimiyet mücadelesinde telafisi nükleer savaşla gerçekleşebilecek bir olasılığın ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Öyle ki, Ukrayna'nın NATO'ya girmesi ve güç dinamiklerinin Batı eliyle kontrolünün sağlanması, temel anlamda Rusya'nın nükleer silahlarla ile cevap verebileceği bir politik potansiyele sahiptir. Bunun nedeni Ukrayna'nın jeopolitik teorilerin merkezî kavramlarının sahaya yansıdığı nadir alanlardan biri olmasından kaynaklanmaktadır. Ukrayna'nın kritik önem taşıması; Ratzel'in "Lebensraum" (zorunlu yaşam alanı) kavramı çerçevesinde Rusya'nın bu bölgeyi varoluşsal bir uzantı, Batı'nın ise doğuya yayılma yönündeki jeopolitik nefes alanı olarak görmesine; Mackinder'in (1904) "Heartland" teorisinde Ukrayna coğrafyasını dünya hâkimiyetine giden yolun kalbi olarak tanımlayarak ele geçirilmesini zorunlu görmesine; Mahan'ın (1991) deniz hâkimiyeti teorisinde Karadeniz'in stratejik konumunun Ukrayna'nın jeopolitik değerini artırmasına; Spykman'ın (1938) "kenar kuşak" yaklaşımında Ukrayna'yı Rusya ile Batı arasında kalmış bir tampon bölge olarak tasvir etmesine; Brzezinski'nin (2005) ise Ukrayna'yı, Avrasya satranç tahtasının merkezindeki kritik bir aktör olarak konumlandırmasına ve diğer modern jeopolitik teorilerin de bu coğrafyayı benzer şekilde merkeze yerleştirmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu jeopolitik alanda ortaya çıkan savaş, yalnızca bugünün değil tarihin, aynı zamanda geleceğin siyasi yansımalarının yaşandığı bir coğrafya olmaya adaydır.

Rusya ve Batı bloğunun bu coğrafya üzerindeki hakimiyetinin nihayetinde savaşa dönüşmesi ve savaşın dördüncü yılında dahi bir çözüme varılamamış olması da bu jeopolitik alanın taraflar açısından önemini ortaya koymaktadır. Nitekim son durumda Rusya, tüm yaptırım ve kısıtlamalara rağmen Ukrayna topraklarının belirli bir kısmını işgal etmeyi başarabilmiş olması; her iki tarafın Ukrayna'yı kontrol etme girişimlerinin sonucunda elde edecekleri kazanımlardan vazgeçebilecekleri tavizleri beraberinde getirmiştir. Bunun yanında; ABD'nin savaşa yönelik stratejik yaklaşımının değişmesi, Avrupa'da çatışmanın uzaması

nedeniyle başlangıçtaki güçlü destek söyleminin zayıflaması, Ukrayna'nın askerî kapasite ve insan kaynaklarında yaşanan tükenme, ve Rusya'nın bölgesel hegemonya konusundaki kararlılığı; tarafların Ukrayna coğrafyasına dair hakimiyet perspektiflerini revize ederek yeni bir jeopolitik rekabet dinamiği oluşturmuştur. Bununla birlikte 2025 yılı itibari ile savaşın dördüncü yılında Rus ordusunun Ukrayna'nın belirli cephelerinde sıkışması, Rusya'nın yaptırımlar karşısında savaş ekonomisinin ağır yükünü kaldıracak yeni ekonomi rotaları oluşturması ve Avrupa'da savaşın desteklenmesine ilişkin ülkelerin farklı dış politikaları, Rusya'nın Ukrayna coğrafyasında elde ettiği kazanımların taviz olarak Rusya'ya bırakılmasını ve barış görüşmelerinin bu tavizler üzerinden devam ettirilmesini gerekli kılan adımların atılmasını sağlamıştır. Bu duruma ilişkin güncel savaş durumu ve Rusya'nın Ukrayna topraklarındaki ilerlemesi Harita 35'te gösterilmiştir.

Harita 36. 2025 Yılı Mayıs Ayı İtibari ile Ukrayna'da Son Durum

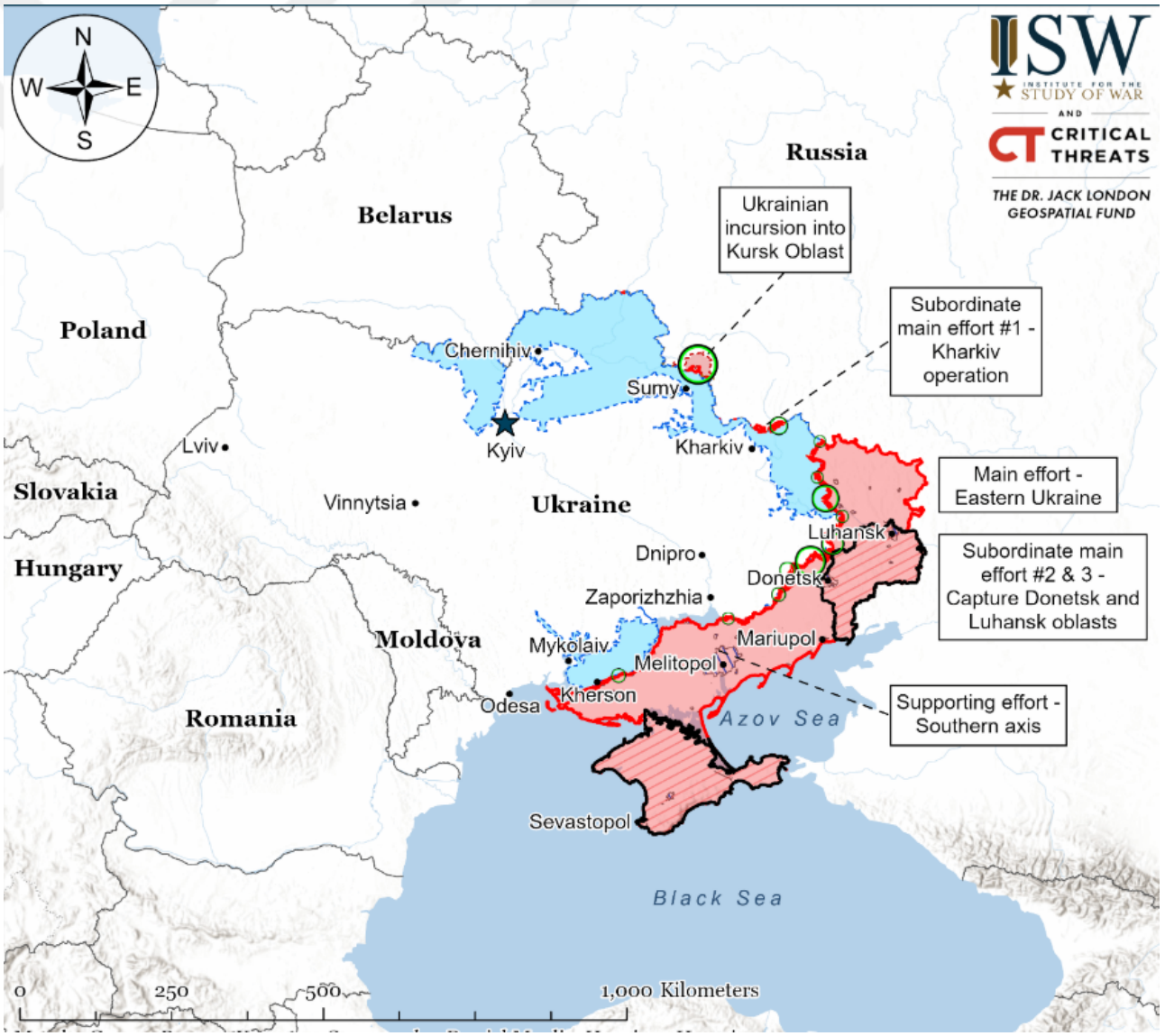

Kaynak. (ISW, 2025)

Harita 36'te görüldüğü üzere Rus ordusu Ukrayna'nın güney ve güney batı sınırlarında önemli kazanımlar elde etmiştir. Harita 35'te kırmızı ile gösterilen bu alanlar Rus ordusunun işgal ettiği ve aynı zamanda olası barış görüşmelerini bu alanlar dışında gerçekleştirmeyi kabul ettiği alanlardır. Dolayısı ile nihai bir ateşkes anlaşmasına kadar Rusya'nın toprak kazanımlarının devam etmesi beklenebilir. Bunun yanında mavi renk ile temsil edilen alanlar ise Rus ordusunun Ukrayna direnişi ile geri çekilmek zorunda kaldığı bölgelerdir.

Harita 36, aslında savaşın güncel durumuna ilişkin bir bakış açısı sunsa da Rusya'nın sadece işgal ettiği bölgelerle yetineceğini ya da Batı bloğunun bu bölgelerin Rusya'nın kontrolü bırakarak Ukrayna'yı güç dinamikleri ile entegre etme politikalarını devam ettireceğini söylemek oldukça zordur. Nitekim Ukrayna'nın hali hazırda kabul edebileceği harita dahi, Rusya'nın güvenlik beklentilerini karşılamaktan oldukça uzaktır. Bunun nedeni Ukrayna jeopolitiğinde taraflar arasında mücadeleye konu olacak alanların varlığıdır. Bu alanlar Westland ve Rusland olarak ifade ettiğimiz etki alanlarını ve aynı zamanda her iki blok arasındaki tampon bölgeyi ifade etmektedir.

Rusya'nın işgal ettiği Ukrayna'nın güney ve güneydoğu bölgeleri her ne kadar kazanım olarak ifade edilse de bu bölgeler dışında kalan ve Ukrayna-Rusya arasında sınır olan bölgelerin yani Rusland alanının Ukrayna kontrolünde kalması, güvenlik politikalarında Rusya'nın çekincelerinin devam edeceği yeni bir politik duruma zemin hazırlayacak potansiyeldedir. Dolayısı ile işgal alanların dışında kalan Rusland'ın, Rusya'nın etki alanında kalacağı güçlü bir şekilde ifade edilebilir. Bunun yanında Avrupa kültürel etkisinin yoğun olarak hissedildiği Westland alanında ise Batı bloğunun Ukrayna egemenliği temelinde beklentilerini karşılayacak bir alanın sürdürülmesi, Avrupa ülkelerinin Rusya'ya karşı kendilerini güvende hissedecekleri bir alanın yanı sıra Ukrayna güç şemasının Batı bloğunun çıkarları içinde kullanılmasına katkı sağlayacak bir alanı mümkün kılmaktadır. Bunun yanında her iki bloğun tampon bölge ve doğal sınır ihtiyacı ise Ukrayna'nın orta kesimlerinde ve özellikle Dinyeper nehrinin kıyılarında sıralanan şehirlerle mümkün olabilmektedir.

Her iki taraf açısından oldukça yıkıcı etkilere sahip olan ve basit bir toprak anlaşmazlığının çok ötesini temsil eden bu savaş, Rusya'nın askeri kabiliyetlerinin yanı sıra Batı'nın benzer bir politik zeminde hareket edebilme kabiliyetlerinin de sınandığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Rusya, tıpkı Gürcistan'da olduğu gibi hızlı zafer hedefine ulaşamadığı gibi (D'Anieri, 2023), NATO ve Batı'nın Ukrayna'ya muazzam desteğini tetikleyerek savaş öncesi döneme göre güvenlik halkasını NATO'ya üye olan Finlandiya ve İsveç'e genişletmek

zorunda kalmıştır. Dolayısı ile aslında hiç istemediği NATO sınırını 1340 km genişletmiştir. Bunun yanında Baltık denizi bir NATO gölü haline dönüşürken, Rusya bölgede sıkışmış bir düşman aktörü haline gelmiştir. Bu yeni konjonktüre ilişkin durum Harita 37'de gösterilmiştir.

Harita 37. Finlandiya'nın NATO üyeliği, ABD öncülüğündeki ittifakın Rusya ile kara sınırı

Kaynak. ABC News, 2023

Harita 37'de kırmızı renk ile temsil edilen sınır alanı 1340 km'lik yeni NATO-Rusya sınır hattını göstermektedir. Haritada 37'de gösterilen turuncu hat ise Finlandiya öncesinde NATO'nun Rusya ile doğrudan kara sınırını temsil etmektedir. Bu sınır hattı daha önceden NATO üyesi olan Estonya, Letonya, Litvanya ve Norveç sınırlarıdır. Mavi ile gösterilen bölgeler ise ülkeleri temsil eden ve NATO üyesi devletleri belirten alanlardır. Harita 37'de gösterildiği üzere yeni güvenlik durumu ile Rusya, Kuzeybatı savunma doktrini üzerinde NATO marifeti ile yeni bir baskı hissetmeye başlamıştır. Böylece özellikle St. Petersburg gibi Rusya'nın çok önemli ticari ve askeri şehri tam anlamı ile NATO sınırına çok daha yakın hale gelmiştir. Bunun yanında özellikle gelecekte NATO ve Rusya arasında yeni bir çatışma sahası olma potansiyeli taşıyan Arktik bölgesine de NATO'nun doğrudan erişimi daha güçlü bir şekilde sağlanabilmiştir. Bu durum Kuzey Kutbu'nda Rusya karşıtı NATO pozisyonlarını güçlendirirken, Rusya'nın bu bölgede NATO ile daha fazla karşılaşacağı anlamına gelmektedir (Werfelli, 2024).

Jeopolitik hakimiyet mücadelesini sonuçlarından bir diğeri ise Rusya'nın yaptırımlar nedeniyle ekonomik ve teknolojik anlamda izolasyonlara maruz kalmasıdır. Bu durum Rusya'nın teknolojik dönüşümünü sekteye uğratırken, uzun vadeli ekonomik büyüme kapasitesini, teknolojik modernizasyonunu ve yüksek vasıflı insan sermayesini de ciddi şekilde erozyona uğratmıştır. (Connolly & Sendstad, 2022). Bunun yanında savaş, Batı ile ilişkilerin tam anlamı ile kopmasına neden olurken, Rusya'yı ekonomik ve diplomatik açıdan Çin'e daha fazla bağımlı hale getirmiş (Kaczmarski, 2022), İran ve özellikle Kuzey Kore ile olan güvenlik iş birliklerini arttırmıştır. Bu durum, küresel güvenlik sisteminde İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan güvenlik mimarisinin, kutuplar arasında daha da derinleşmesine neden olurken, küresel jeopolitik dengeleri yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Dolayısı ile savaşın küresel jeopolitikteki karşılığında Batı'nın zafer kazanmadığı ama Rusya karşısında avantajlar elde ettiği, Rusya'nın ise stratejik gerilemesine neden olabilecek etkiler yarattığını söylemek mümkündür.

Rusya ile Batı bloğunun bu savaşla jeopolitik hakimiyet mücadelesi için ortaya koyduğu enerji, uluslararası ilişkilerde yeni bir düzeni beraberinde getirirken; savaşın sonuçlanamaması da belirsiz bir geleceğe işaret etmekte ve güvenliğin daha fazla ön plana çıktığı yeni uluslararası ilişkilerin önünü açmaktadır. Bu mücadelenin Ukrayna açısından sonuçları ise oldukça karamsardır. Nitekim Ukrayna-Rusya arasında gerçekleşen fakat çoklu bir destek paradigmasına sahip olan jeopolitik hakimiyet mücadelesinin stratejik sonuçları, Ukrayna'nın

2014 yılı öncesindeki sınırlarına dönmesine olanak tanıyacak jeopolitik konseptten oldukça uzaktır. Nitekim 2014 yılının politik düzeninde Batı bloğunun Ukrayna egemenliğinden beklentisini oluşturan, Rusya'ya karşı Ukrayna egemenliğinin tam ölçekli desteklenmesinin hali hazırdaki durumda sınırlı alanlara kaydığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Rusya'nın da Ukrayna hakimiyeti ile Batı bloğuna üstünlük kurma ve Ukrayna güç şemalarını kendi lehine çevirme mücadelesinin bir parçası haline dönüştürme girişiminin de Ukrayna'nın direnişi ile törpülendiği ve Rusland alanı ile sınırlı kalabilecek bir alan ile güvenlik kaygılarını dindirecek adımlarla yetinebileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, her iki bloğun Ukrayna üzerinden hayata geçirmek istediği politikaların, Batı için Rusya'nın savaşı başlatmasıyla, Rusya için ise Ukrayna'nın direnişiyle makul ve kabul edilebilir bir seviyeye çekildiği, hatta her iki tarafın kaygılarının Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden ziyade belirli bölgelerin tavizleri ile aşılabileceği bir dengeye ulaştığı söylenebilir. Ancak bu kaygıların Ukrayna coğrafyasında 'kabul edilebilir' bir düzeye indirgenmesinin, kaçınılmaz biçimde ülkenin siyasi bölünmüşlükle sonuçlanabilecek bir geleceğe sürüklenmesi anlamına gelmesi muhtemeldir.

4.6.Savaşın Bölgesel ve Küresel Jeopolitiğe Etkileri

Ukrayna coğrafyasında başlayan savaş, 21. yüzyılın en önemli jeopolitik krizlerinden biri olarak hem bölgesel hem de küresel düzeyde etkileri olan; ekonomik ve aynı zamanda güvenlik kaygılarının yeniden şekillenmesi ile sonuçlanan yeni bir dünya düzeninin habercisi konumundadır. Etkileri bakımından Avrupa ve Asya'nın yanı sıra Afrika ve Ortadoğu ülkelerini de yakından ilgilendiren bu kriz ile küresel ölçekte, yeni Soğuk Savaş retoriğine benzer parametrelerinin bu savaş ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Etkileri bakımından Ukrayna'nın komşularını birincil derecede ilgilendiren bu savaş, özellikle Batı bloğu ile Rusya-Çin eksenleri arasındaki kutuplaşmanın belirgin hale gelmesi, egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkesinin ihlal edilerek hukuk normlarına meydan okuyan diğer bölgesel aktörlere cesaret vermesi ve ekonomik sonuçları bakımından da küresel jeopolitikte önemli politik değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Buradan hareketle Ukrayna-Rusya savaşını yalnızca iki ülke arasındaki bir toprak mücadelesinden ziyade, mevcut uluslararası düzenin sınırlarını zorlayan ve güç politikaları ile farklı bloklar arasındaki asimetrik dengeyi sarsmanın bir aracı olarak kullanılan, bölgesel ve küresel bir güç mücadelesi alanı olarak ifade etmek mümkündür.

Ukrayna'daki savaşın görünen yüzü her ne kadar NATO için isteğe bağlı bir destek ve Batı'nın Rusya'yı ekonomik, askeri ve stratejik olarak "zayıflatması" için bir araç olsa da, ABD Savunma Bakanı Lloyd Austin'in de belirttiği gibi, Rusya için Ukrayna işgali, algıladığı şekliyle varoluşsal bir tehdide verdiği yanıt olarak değerlendirilmektedir (Greminger & Vestner, 2022). Bu değerlendirmeler her ne kadar savaşın bölgesel düzeyde etkilerine vurgu yapacak düzede olsa da aslında eski ABD dışişleri bakanı Henry Kissinger'ın belirttiği gibi, bu, Ukrayna topraklarının Rusya'ya devredilmesini zorunlu olarak gerektirecek bir etkiye sahiptir ve bu durum etkileri bakımından küresel etkileri yadsınamayacak kadar fazladır. Dolayısı ile bu savaşın neden olduğu ya da gelecekte neden olması muhtemel durumların analizinin savaşın birincil etkilerinin hissedildiği ülkeler bakımından jeopolitik düzeyde analizini gerekli kılmaktadır. Buradan hareketle mevcut ve gelecekteki muhtemel etkileri bakımından savaşın tek tek bölge jeopolitiğini nasıl etkilediğinin analizi oldukça önemlidir.

4.6.1. Türkiye'nin Ukrayna Jeopolitiği

Ukrayna, Türkiye'nin Rusya, Avrupa ve Karadeniz politikalarında önemli bir politik ekseni ifade eden bir ülkedir. Dolayısı ile Ukrayna ve Türkiye'nin coğrafi konumu birlikte düşünüldüğünde; Türk dış politikasında Rusya ile bir denge siyasetinin benimsenmesinin temel nedenleri arasında Ukrayna ile olan ilişkiler gösterilebilir. Türkiye'nin hem Ukrayna hem Rusya hem de Avrupa ile diplomatik ilişkileri ve NATO üyelik perspektifi göz önüne alındığında, Ukrayna-Rusya Savaşı'nda taraf olmanın, Avrupa ve Rusya ve dolayısı ile Türkiye için ciddi kayıplara yol açabileceği farkındalığıyla denge politikası izlemiştir. Dolayısıyla, 2014'te ilhak edilen Kırım'ın dış politika gereklilikleri bağlamında Türkiye'nin; kararlı, tutarlı ve çok yönlü bir stratejiyle Ukrayna-Rusya Savaşı'nda konumlandığını söylemek mümkündür. Bu politikalar, siyasi coğrafyanın temel unsurları olan coğrafi konum, tarihsel-siyasi miras, nüfus ve etnik yapı, ekonomi, doğal kaynaklar, güvenlik anlayışı, sınır ilişkileri ve komşularla bağlar açısından da bütünlük göstermektedir.

Ukrayna'nın jeopolitik konumu, Türkiye'nin dış politikasında onu önemli bir aktör olarak konumlandırmasında kritik bir rol oynamaktadır. Benzer şekilde, Türkiye'nin coğrafi konumu da Ukrayna açısından stratejik bir değer taşımaktadır. Her iki ülkenin Karadeniz'de komşu olması, karşılıklı ilişkilerde güvenlik, enerji, ekonomi ve bölgesel denge unsurlarını merkeze alan ve yakın iş birliğini zorunlu kılan bir diplomasi anlayışını beraberinde getirmiştir. Dolayısı ile Ukrayna'nın jeopolitik konumu gereği Türkiye'nin bu ülke ile kurduğu ilişki hem Rusya hem de Batı bloğuyla karşılıklı denge unsurunun gözetildiği çok yönlü diplomasinin

oluşmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanında her iki ülkenin tarihsel bağlarının Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyeti ile ortak bir geçmişi paylaşması da gerek Kırım ve gerekse Kırım Tatarları üzerinden ilişkilerin yoğunlaştırmasını gerekli kılmıştır (Uyar , 2020). Bunun nedeni her iki ülke arasında nüfus ve etnik yapı bakımından Kırım Tatarları'nın Türkiye'nin Ukrayna politikasını şekillendirmesindeki rolüdür. 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, bu önemli konunun Rusya ile dikkatli bir şekilde yürütülmesini gerekli kılacak adımların atılmasını gerekli kılmıştır. Bunun nedeni Türkiye'nin, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik güçlü söylemidir (Wilson A. , 2015).

Türkiye ve Ukrayna arasındaki ekonomik ilişkiler değerlendirildiğinde ise istikrarlı bir artıştan bahsetmek mümkündür. Her iki ülke arasında özellikle 2000 yılından itibaren imzalanan karşılıklı anlaşmalar ile hem bölgesel hem de küresel ölçekte stratejik iş birlikleri imzalanmıştır. Bu anlaşmalar neticesinde her iki ülkenin karşılıklı ticaret hacimleri, ihracat ve ithalatlarına ilişkin veriler Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Türkiye Ukrayna Dış Ticaret Verileri

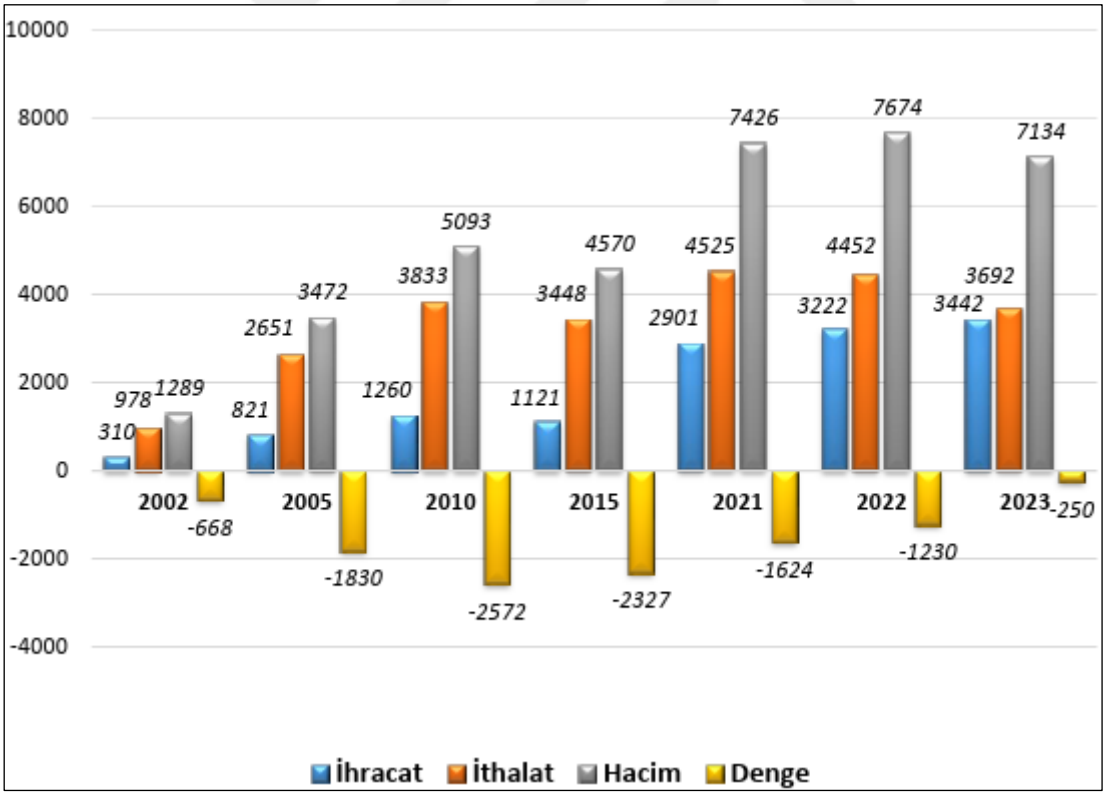

Kaynak. Ticaret Bakanlığı 2024

Şekil 6'da mavi parametre Türkiye'nin yaptığı ihracatı, turuncu parametre Ukrayna'dan yapılan ithalatı, gri parametre toplam ticaret hacmini sarı parametre ise karşılıklı ticaret sonrasında Türkiye'nin ihracat açığını göstermektedir. Buradan anlaşılacağı üzere, Ukrayna ve

Türkiye arasında 2002 ve 2023 yılları arasında toplam ticaret hacminin kademeli bir şekilde arttığı görülmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin bu ticaretten devamlı olarak bir dış ticaret açığı verdiği söylenebilir. 2023 yılı itibari ile bu açığın yaklaşık 250 milyon dolara kadar gerilediği gözlenmektedir.

Türkiye'nin Ukrayna ile gerçekleştirdiği ihracatta başlıca ürünler; İşlenmiş petrol ürünleri, jeneratörler, demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri, turunçgiller ve domates olarak sıralanırken; Ukrayna'dan gerçekleştirilen ithalatta ise hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, hububat, yağlı tohum ve meyvalar, saman ve kaba yem, demir ve çelik, gıda sanayii kalıntıları ve hayvan yemleri olduğu görülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Ticaretin yanında Ukrayna'nın doğal kaynakları, Türkiye ile sanayi iş birlikleri, enerji çeşitlendirmesi ve gıda güvenliği alanlarında stratejik bir ortaklık potansiyeli taşımaktadır. Öyle ki yer üstü kaynakları bakımından Ukrayna'nın küresel buğday ve mısır üretimindeki önemli payı aynı zamanda Türkiye'nin de ithalata dayalı gıda arz ve güvenliği için oldukça önemlidir (Altunışık, 2023). Enerji kaynakları açısından değerlendirildiğinde ise Ukrayna'nın yoğunluklu olarak Batı bölgelerinde bulunan doğalgaz depolama alanlarının Türkiye'nin TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) projesi ile Azerbaycan gazının Avrupa'ya aktarılmasında enerji dengeleme potansiyeli taşımaktadır. Ukrayna'nın nadir toprak elementleri rezervlerinin yanı sıra lityum ve titanyum gibi stratejik kaynakları; Türkiye'nin gelişmekte olan savunma sanayisi, otomotiv endüstrisi ve yenilenebilir enerji teknolojileri için kritik bir tedarik kaynağı oluşturduğu ve bu konuda hava savunma teknolojileri şirketi Baykar ile Ukrayna merkezli dünyaca ünlü bir havacılık ve savunma sanayii olan Motor Sich arasında önemli anlaşmalar imzalandığı bilinmektedir (Erşen, 2023).

Güvenlik temelinde ise Türkiye ve Ukrayna arasında büyüyen bir savunma ortaklığı söz konusudur. Öyle ki bu ortaklık Kiev'in Rusya'ya karşı verdiği mücadelede yardımcı olmanın yanında, Karadeniz'i ve Avrupa'yı genel olarak güvence altına alma fırsatı yaratmıştır. Ukrayna-Rusya savaşı başladığı sırada dahi Türk savunma şirketi Baykar tarafından üretilen Bayraktar TB2 insansız hava araçları, Rusya'nın tam ölçekli işgali sırasında Ukrayna ordusuna önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca Kiev yakınlarında bir İHA fabrikası anlaşması imzalanarak her iki ülke arasında güvenlik anlamında teknolojik iş birlikleri gerçekleşmiştir. Bu duruma ek olarak Baykar'ın Akıncı ve Kızılelma gibi insansız hava araçlarının Ukrayna yapımı Ivchenko-Progress motorlarını kullanması da ülkelerin güvenlik konusunda stratejik işbirliklerinin yoğunluğunu göstermektedir. Türkiye ve Ukrayna arasındaki bu iş birliklerine ek olarak

Türkiye’nin Ukrayna deniz kuvvetleri için korvet inşa ettiği, Ukrayna’nın ise Türk Havacılık ve Uzay Sanayii'ne (TAI) şirketine T929 ATAK-II saldırı helikopteri için iki motor gönderdiği ve 2025'e kadar on iki tane daha göndermeyi taahhüt ettiği göz önüne alındığında iki ülkenin güvenlik konusunda stratejik projelerde birlikte çalışarak bir ortaklık geliştirdiği söylenebilir (Atlantic Council, 2024).

Sınır ilişkileri bakımından her iki ülkenin Karadeniz’e kıyısı bulunması ülkelerin iş birliklerini arttıran en önemli unsurdur. Bu deniz sınırı jeopolitik temelde, Türkiye’nin Karadeniz güvenlik eksenini belirleyen önemli bir hattı oluşturmaktadır. Öyle ki, Türkiye’nin Rusya ile ilişkilerinde kurduğu denge politikasında temel dinamiklerden birinin bu hat olduğu söylenebilir. Ukrayna ile kurulan stratejik komşuluk ilişkileri Türkiye açısından, NATO ve AB’nin doğuya doğru genişleme ve Rusya’nın Avrasya’da dengelemesi stratejilerinde de önemli bir ekseni ifade etmektedir. Öyle ki AB ve NATO’nun Ukrayna’yı içine alacak şekilde genişlemesi, doğrudan Türkiye’yi ilgilendiren bir siyasi düzen ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Ukrayna'nın sınırının ötesinde ancak Türkiye'nin güvenlik hattı içinde kalan bir bölgeyi ifade ettiği söylenebilir (Kardaş & Erşen, 2022). Bunun yanında her iki ülkenin enerji ve lojistik geçiş noktaları bakımından benzer özellikler taşıdığını söylemek mümkündür. Her iki ülke de enerji arz güvenliğinde kilit transit ülkeler olma özelliğindedir ve özellikle Avrupa pazarına yönelik enerji arz güvenliğinin merkezi konumdadır. Dolayısı ile Türkiye ve Ukrayna, küresel enerji akışından ve tabii olarak güvenliğinden birlikte sorumludurlar ve bu durum her iki ülkenin bu önemli konuda birlikte hareket edebileceği fırsatları beraberinde getirmektedir. Ayrıca Türkiye ve Ukrayna’nın Karadeniz’e komşu olmaları ve su yolu taşımacılığı ile ciddi bir ticari ilişkide bulunmaları, Karadeniz’in güvenliğini ve doğrudan Türkiye’nin uygulayıcısı olduğu Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin devamlılığına yönelik ciddi bir barış ortamı yaratmaktadır. Bu nedenledir ki Ukrayna-Rusya savaşı başladığında dahi Türkiye’nin bu durumu savaş olarak niteleyerek aldığı kararlar özellikle Rusya tarafından sorgulanmamıştır[32]. Buradan hareketle Türkiye için Ukrayna’nın stratejik sınırların merkezinde yer alan ülke olarak tanımlamak mümkündür. Özellikle Karadeniz üzerinden şekillenen ikili ilişkilerin yerel ve bölgesel istikrara katkı sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye’nin Ukrayna jeopolitiğinde sınır ilişkilerinin önemli bir dış politika unsuru olarak değerlendirilebilir.

[32] Rusya’nın 22 Şubat 2022 yılında Ukrayna’ya yönelik işgal girişimini başlattığı sırada Ukrayna 24 Şubat’ta Türkiye'den boğazları kapatmasını talep etmiş ve Türkiye Rusya ile Ukrayna arasında süregelen krizin "savaş" olarak tanımlandığı sonucuna varıldığını beyan ederek Montrö Sözleşmesi'nin Türkiye'ye verdiği yetkilerin kullanılacağını açıklamıştır (BBC, 2022)

Türkiye'nin Ukrayna jeopolitiği genel anlamda değerlendirildiğinde her iki ülkenin Karadeniz'deki kuzey ve güneyindeki konumlarıyla ilişkili tarihsel bir stratejik ortaklık gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Bu ilişkinin Rusya'nın bölgesel genişlemesi karşısında her iki ülkenin stratejik çıkarlarına yönelik çok yönlü bir politika olarak devam ettirildiği söylenebilir. Bunun yanında Rusya ile olan derin ekonomik ve enerji ilişkileri de göz önüne alındığında, Türkiye'nin özellikle Karadeniz'de güç dengesini korumaya yönelik dengeyi her iki ülke ilişkilerinde dengeyi bozmayacak bir irade ile kullandığını söylemek mümkündür. Öyle ki bu irade, savaşın en yoğun zamanlarında dahi Moskova ve Kiev'in birlikte çalışabilmesine olanak sağlayan "Tahıl Koridoru Anlaşması"nı ve aynı zamanda 2022 yılı İstanbul görüşmesi ile savaşın durdurulmasına yönelik müzakere girişimlerini beraberinde getirmiştir. Bu ilk müzakere girişimlerinin ardında tarafların üç yılın ardından 2025 yılında yeniden bir araya gelmesini sağlayan da Türkiye'nin çok yönlü strateji politikalarıdır (Opšenakova, 2025). Bunun yanında Türkiye'nin dengeleyici rolünün taraflara verdiği güvenin bir nedeni de Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye tarafından "kolektif güvenlik" aygıtı olarak kıyıdaş devletlerin güvenliğini sağlamada merkezi bir rol oynaması ile açıklanabilir. Nitekim Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin güvenliğini sağlamada merkezi bir role sahip olan boğazların, Türkiye tarafından anlaşma hükümlerine bağlı kalınarak yönetilmesi, karşılıklı güveni pekiştiren ve dolayısıyla Türkiye'nin dengeleyici rolünü güçlendiren bir güven artırıcı unsur olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında 2022 yılında başlayan Ukrayna-Rusya savaşı ile birlikte Türkiye, Batı bloğundan gelen tüm baskılara rağmen savaşa taraf olmadan her iki ülke ile ilişkilerini sürdürerek barışa arabuluculuk girişimlerini 2025 yılına taşıyabilmiştir (Isachenko, 2023). Bu durum savaşın stratejik etkilerinin taraflara eşit mesafede bulunarak Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermesini engellemenin yanında güvenilir bir arabulucu olarak rolünü pekiştirmiş böylece, barış görüşmelerinde Rusya'nın hem Karadeniz'de hem de Ukrayna üzerinde agresif tutumları dizginlenebilmiştir (Akgül, 2024). Türkiye'nin Ukrayna temelinde şekillenen dış politikasından hareketle; Karadeniz'de güvenliğin sürdürülebilirliği, Avrupa ve NATO ile ilişkiler, enerji jeopolitiği, Türkiye'nin iç dinamikleri ve özellikle savunma sanayisindeki gelişim için Ukrayna ile karşılıklı ilişkilerin istikrarlı bir artış göstermesi, bu ilişkilerde karşılıklı güvenin ve Türkiye'nin jeopolitik merkezî rolünün temelini oluşturduğu söylenebilir. Dolayısı ile Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün yanı sıra siyasi ekseninin Batı'dan yana devam etmesinin Türkiye'nin Ukrayna jeopolitiğinde kilit bir noktayı temsil ettiğini söylemek mümkündür.

Türkiye ve Ukrayna arasındaki siyasi coğrafya unsurlarının ilişkilere etkilerinin yanında, Ukrayna-Rusya savaşında Türkiye'nin tutunmuş olduğu siyasi pozisyon ve bu pozisyonda Ukrayna jeopolitiği de oldukça önemlidir. Nitekim Türkiye'nin Ukrayna jeopolitiğindeki temel dış politika söylemi olan Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün savunulması; güvenlik, enerji, NATO-Rusya ilişkileri boyutlarına dayanmakta ve bu boyutlar dış politikada oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Dolayısı ile Rusya'nın Ukrayna işgali aslında Türkiye'nin Rusya, Batı ve NATO ile ilişkilerinin bir anlamda sınanması anlamına gelmektedir.

Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün güçlü bir şekilde savunulmasının dinamiği, temelde Türkiye'nin özellikle Karadeniz'de benimsediği stratejidir. Bu strateji çok boyutlu bir yaklaşımı yansıtır. Bu yaklaşımın ilk örneği, Kırım'ın işgaliyle ortaya çıkan Kırım Tatar Türklerinin durumu; ikinci örneği ise Kırım'ın ilhakıyla birlikte şekillenen yeni siyasi konjonktürdür. Kırım'ın bir bütün olarak Rusya'nın eline geçmesinin anlamı Karadeniz'de önemli bir hinterland elde etmenin yanı sıra, Türkiye ve Boğazlar üzerinden de bir güvenlik baskısı yarata bileceği anlamına gelmektedir. Nitekim Kırım, Ruslar tarafından yıllarca iki hedef doğrultusunda ele geçirilmek istenmiştir. Bu hedeflerden ilki Kırımın jeopolitik konumu ve limanlarının Rus deniz gücüne sağlayacağı önemli stratejik üstünlüktür. Diğer hedef ise Kırım'ın elde edilmesi ile başta Türkiye olmak üzere Karadeniz'de bulunan ülkelere güvenlik baskısı yapabilme avantajıdır. Bu avantaj, Rusya'nın Suriye iç savaşı sırasında elde ettiği Tartus Deniz Üssü ile önemli derecede bir stratejik deniz üstünlüğünü Rusya'nın eline vermektedir. Rusya bu deniz üssünün kontrolünü resmi olarak eline almakla birlikte; yüzlerce yıllık sıcak denizlere inme politikasının da bu şekilde hayata geçirmiştir. Öyle ki Kırım'ın güvenliği Rusya tarafından Tartus Deniz üssünden sağlanabilmekte buna yönelik Akdeniz'de tatbikatlar gerçekleştirilebilmektedir. Tartus Deniz Üssü ile birlikte, Rus deniz filosunun NATO'nun füze hattının dışına taşındığı; nükleer denizaltıların bu limanda konuşlanmasına imkân tanındığı ve Rusya'nın, geleneksel Batı güvenlik mimarisine karşı Avrupa'nın güneyinde yeni bir dayanak noktası edindiği söylenebilir (Abukmeil, 2024). Bununla birlikte, Rusya'nın Ukrayna'nın Karadeniz kıyılarında elde ettiği askerî kazanımların Karadeniz'deki münhasır yetki alanlarıyla pekiştirilmesi, Karadeniz havzasında en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye'yi, Rus donanmasıyla daha sık ve doğrudan karşı karşıya getirecek bir jeopolitik geleceğe işaret etmektedir. Bu durum NATO eliyle Karadeniz'de **J**eopolitik yükselme fırsatı kadar**,** denge siyasetinin çöküş riskini de beraberinde getiren bir etkiye sahiptir. **N**itekim Suriye sahasında karşı karşıya gelen Türkiye ve Rusya, Rus ordusuna ait bir savaş uçağının düşürülmesine kadar

varan askerî bir gerilim yaşamış; bu süreçte ilişkiler sert bir şekilde sınanmış ve iki ülke, diplomatik ilişkilerin kopma noktasına geldiği bir kriz sürecinden geçmiştir. Dolayısı ile aynı sürecin Karadeniz'de Türkiye'nin tanımadığı bir ilhak ile elde edilen münhasır yetki alanlarında da yaşanması yüksek ihtimalli bir olasılık olarak düşünülebilir. Bu durum Ukrayna toprak bütünlüğünün Türkiye'nin Ukrayna jeolojiğindeki önemini ortaya koyan önemli bir somut örnektir.

Ukrayna-Rusya savaşı sonrasında Ukrayna jeopolitiğinin Türkiye açısından bir diğer yansıması ise enerji boyutunda ortaya çıkmıştır. Savaşın başlaması ile birlikte küresel enerji piyasalarının yeni dinamikleri Türkiye'yi de etkilemiş, savaş öncesinde Avrupa'nın Rusya'dan aldığı gazı çeşitlendirmeye başlaması, Türkiye'nin istikrarlı enerji koridoru olma stratejisini pekiştirmiştir. Bu kapsamda AB, Rus gazından uzaklaşma çabalarını sürdürürken, Türkiye, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) aracılığıyla Azerbaycan boru hattı gazının taşınmasında ve LNG tesisleri aracılığıyla sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) tedarikinde önemli bir rol üstlenmiştir (Atlantic Council, 2024). Bunun yanı sıra, savaşın başlamasıyla birlikte Avrupa'nın enerji tedarikinde Rusya'nın doğalgazı bir baskı aracı olarak kullanmaya başlaması, Türkiye'nin olası ilişki gerilimlerine karşı enerji arz güvenliğini sağlama amacıyla enerji çeşitlendirme projelerine hız vermesine neden olmuş; bu bağlamda Azerbaycan, Cezayir ve Nijerya gibi alternatif kaynaklarla enerji ilişkileri güçlendirilmeye başlanmıştır (Anadolu Ajansı, 2025). Buna rağmen Türkiye'nin hem enerji hem de ekonomik anlamda Rusya'ya ihtiyacı olduğu söylenebilir. Nitekim 2024 yılı ithalat verilerinde ilk sırayı 44 milyar 20 milyon dolar ile Rusya yer almıştır (TUIK, 2024). Bunun yanında Türkiye , sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatının artan payı ve daha fazla yenilenebilir enerji kaynağı ekleyerek enerji karışımını çeşitlendirmesi nedeniyle son yıllarda Rusya'dan gaz alımlarını azaltmada ilerleme kaydetse de 2024 yılında sadece doğalgaz ithalatının %41,32'likkısmı Rusya'dan sağlanmış LNG ithalatında da %7'lik payla Rusya, ABD'nin ardından ikinci sırada yer almıştır (EPDK, 2025). Buradan hareketle Türkiye'nin Ukrayna-Rusya savaşında benimsemiş olduğu politikaların neden her iki ülkeden vazgeçilmesinin mümkün olmadığı politik bir zeminde gerçekleştiği anlaşılabilir. Dolayısı ile savaşın ardından Rusya'ya karşı politik ilişkileri zedelemeyecek bir tonda dış politika benimsenmesi Ukrayna jeopolitiği açısından anlaşılabilmektedir.

Ukrayna-Rusya savaşı sırasında bir NATO üyesi olarak Türkiye'nin Ukrayna jeopolitiği NATO-Türkiye ve NATO-Rusya ilişkileri açısından da oldukça önemlidir. Öyle ki Türkiye,

Ukrayna savaşında ortaya koyduğu tutum aslında tam anlamıyla “denge siyaseti” olarak tanımlanmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’nın “"Ukrayna'dan vazgeç' deseniz vazgeçemeyiz, çünkü ülkemizin buradaki çıkarları çok ileri derecede. 'Rusya'dan vazgeç' deseniz ondan da vazgeçemeyiz, çünkü onunla da şu anda gerçekten ileri derecede birlikteliklerimiz var” sözleri Türkiye’nin siyasi duruşunu belirten en önemli açıklamalardan bir tanesidir (Deutsche Welle, 2022). Bu durum Türkiye’nin NATO çatısı altında Ukrayna’nın toprak bütünlüğü savunurken aynı zamanda kaybedilmeyecek bir aktör olarak Rusya ile ilişkileri de yalnızca Türkiye için değil aynı zamanda Avrupa içinde önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar savaşın ilk dönemlerinde Avrupa’nın Türkiye-Rusya ilişkilerinin sürdürülebilirliğine yönelik tavrı ekonomik yaptırımları gündeme getirecek kadar sert olsa da günümüzde Türkiye’nin savaşın sonlanması için ortaya koyduğu arabulucu rolü denge siyasetinin Avrupa açısından da ne derece önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısı ile Türkiye’nin Ukrayna jeopolitiği, savaş sonrasında tıpkı savaş öncesinde olduğu gibi toprak bütünlüğünü korumaya yönelik devam etmekle birlikte, Ukrayna’nın bu yıpratıcı savaştan en az kayıpla çıkmasına yönelik girişimleri de içermektedir. Bu nedenle 4 yılı aşkın süre devam eden savaşta Ukrayna ve Rusya’nın savaşın ilk günleri ve dördüncü yılında iki defa bir araya gelebilmesi Türkiye girişimleri sayesinde mümkün olabilmiştir. Bu görüşmeler dışında başka herhangi bir barış girişiminin bulunmaması, Türkiye'nin dış politikasının insani boyutunu öne çıkarmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerinin, Ukrayna'nın sürdürmekte zorlandığı bir savaşta onu barış görüşmelerinden uzak tutma çabaları, bu durumu daha da belirginleştirmektedir.

Genel anlamda değerlendirildiğinde, Türkiye’nin Ukrayna jeopolitiğinin Rusya ile ilişkiler temelinde yürütülen çok taraflı bir denge siyasetini temsil ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü korumasının yanında Ukrayna siyasi ekseninin Batı’dan yana olmasını destekleyen bir ülkedir**.** Ukrayna'nın Batı ekseninde kalmasını temel alan strateji çerçevesinde, Türkiye'nin gelecekte de dış politikasını denge üzerinden yürütmesi beklenebilir. Türkiye'nin Ukrayna jeopolitiğinde güven ve denge temelinde yürüttüğü politika, bir yandan ülkenin jeostratejik konumunu ve diplomatik ağırlığını güçlendirecek bir zemin yaratırken; öte yandan Batılı müttefikler nezdinde, Türkiye'nin Rusya ile olan stratejik ilişkilerine karşı politik şüphe ve hoşnutsuzluk uyandırmaktadır. Bu durum, Türkiye’nin Ukrayna politikasıyla jeopolitik profilini güçlendirmesine rağmen, Rusya ile ilişkilerinin Batı tarafından kaygı ve çaresizlik içeren bir hoşnutsuzlukla karşılanmasına yol açmaktadır**.**

4.6.2. Avrupa'nın Ukrayna Jeopolitiği

Avrupa'nın Ukrayna jeopolitiği, Avrasya'nın kalbi olarak nitelendirilen ve küresel güç mücadelesinin merkezi alanı olarak birden fazla ülke ve kollektif örgütün etki alanı içinde bulunan bir alanı temsil etmektedir. Bu alan; coğrafi konum, tarihsel-siyasi miras, nüfus ve etnik yapı, ekonomi, doğal kaynaklar, güvenlik algısı, sınır ilişkileri ve komşularla bağlar gibi siyasi coğrafyanın temel dinamiklerinin tümünde, Avrupa'nın bölgeyi bir güvenlik meselesi olarak algılayıp ilişkilerini bu temelde şekillendirdiği bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Dolayısı ile Ukrayna'yı ilgilendiren her konunun aynı zamanda doğrudan ve dolaylı olarak Avrupa'yı ilgilendiren bir mesele olduğu söylenebilir. Söz konusu Rusya'nın Ukrayna politikaları olduğunda ise özellikle savaş durumunda bu coğrafya, Avrupa'nın ekonomik ve askeri güvenliği ile doğrudan ilişkilendirilen ve Rusya ile olan ilişiklerin de seyrini belirleyen bir dönüm noktasını temsil etmektedir.

Ukrayna'nın coğrafi konumu itibari ile Avrupa ve Rusya arasında stratejik bir bölge olması, daha yakın ilişkiler kurma isteklerinin bloklar arasında çatışmaya yol açabilecek sıfır toplamlı politikaların hayata geçirilmesine neden olmakta ve bu durum da Ukrayna'nın siyasi geleceğinde istikrarsızlaşmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısı ile konumu itibari ile Ukrayna, Mackinder'ın "Heartland Teorisi"nde de (1904) belirttiği gibi Avrasya'nın kalbinde yer alan ve Rusya ile Batı arasındaki mücadelenin merkezinde (Brzezinski, 1995) olan bir coğrafi konuma sahiptir.

Ukrayna'nın coğrafi konumu bloklar arasında güvenliğin yanı sıra aynı zamanda iş birliğinin de merkezi konumundadır. Ukrayna, savaş öncesi dönemde Avrupa ve Rusya arasında özellikle enerji temelinde gerçekleştirilen ekonomik iş birlikleri bir "üçlem" olarak nitelendirilen arz güvenliği, çevresel sürdürülebilirlik ve uygun fiyatlılık konusunda Avrupa ekonomisinin en önemli büyüme araçları içerisinde yer almıştır. Öyle ki İşgalden önce, Avrupa'nın ithal ettiği doğalgazın %40'tan fazlası Ukrayna'nın da dahil olduğu dört ana boru hattı ile Rusya'dan sağlanmıştır. Bunun yanında Avusturya ve Letonya da dahil olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri gaz tedariklerinin %80'inden fazlası da Rusya tarafından sağlanan enerji ile gerçekleştirilmiş Avrupa'nın lokomotifi olarak adlandırılan Almanya, hacim bakımından Rusya'nın en büyük gaz müşterisi olmuş ve bir sonraki en büyük müşteri olan İtalya'nın neredeyse iki katı hacimde gaz ithalatı gerçekleştirmiştir (Gross & Stelzenmüller, 2024).

Ukrayna, Avrupa için ihtiyaç duyulan enerjinin Rusya'dan sağlanmasında transit bir ülke olmasının yanında, ekonomik anlamda da önemli bir ülkedir. AB ve Ukrayna arasında 2024 yılında 67,2 milyar avroluk ticaret gerçekleşirken, Ukrayna AB'nin on altıncı en büyük ticari ortağı olmuştur. AB'nin Ukrayna'ya yaptığı mal ihracatı 2024 yılında toplamda 42,7 milyar avrodur. Bunun yanında Ukrayna'ya başlıca ihracat kalemleri, mineral yakıtlar ve mineral yağlar (%16), elektrikli makineler (%10), makineler (%9,7), motorlu taşıtlar (%9,5) ve silah ve mühimmat (%7,7) olmuştur. Bu duruma ek olarak, AB'nin Ukrayna'dan yaptığı mal ithalatı 2024 yılında 24,5 milyar avrodur ve Ukrayna'nın AB'ye değer bazında yaptığı başlıca mal ihracatı tahıllar (%18,1), hayvansal veya bitkisel yağlar (%12,5), yağlı tohumlar (%10), demir ve çelik (%7,8) ve cevherler, cüruf ve kül (%7,8) şeklindedir. 2023 yılında Ukrayna, değer bazında AB'nin üçüncü büyük tarımsal gıda ithalat kaynağı olarak önemini, savaşa rağmen Avrupa için göstermeye devam etmiştir (EU Trade and Economic Security, 2025).

AB'nin, Ukrayna ile gerçekleştirdiği ticarette önemli bir ayrıntı tahıl ithalatıdır. Nitekim 2024'te AB'nin Ukrayna'dan ithalatının %18'den fazlasını tahıllar oluşturmuş. Bu durum Ukrayna'nın verimli toprak arazilerine ve onun ürünlerine yönelik Avrupa'nın ilgilisi göstermektedir. Nitekim Ukrayna'nın küresel tahıl üretiminde ki kritik önemi, Avrupa için de geçerli bir durumdur ve AB, Ukrayna'dan sağlanan tahıla gereksinim duymaktadır. Bu durum, Avrupa'nın Ukrayna topraklarına ilişkin 'Avrupa'nın tahıl ambarı' söylemini günümüze taşıyan retorik bir anlayışı yansıtmaktadır. Ukrayna tahılı, AB'nin stratejik bir kaynak ihtiyacını karşılarken; Ukrayna'nın yeraltı kaynakları da Birliğin sanayi ve enerji politikaları açısından hayati önem taşımaktadır. Öyle ki, Avrupa'nın yenilenebilir enerjiye geçiş için gereksinim duyduğu; lityum ve nadir toprak elementleri, AB'nin rüzgâr türbinleri ve güneş panelleri üretimi için hayati önem taşımaktadır (European Commission, 2023). Ukrayna'nın küresel titanyum rezervlerinin %20'sine sahip olması ve Avrupa'nın otomotiv sektöründeki küresel ağırlığı birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu yeraltı kaynakları AB için stratejik bir bağımlılık unsuru hâline gelmektedir (World Bank, 2023). Ayrıca Avrupa'nın elektrikli otomobil bataryaları ve nükleer teknolojileri için ihtiyaç duyduğu Kobalt ve Grafit'in Ukrayna'da bulunması, bu ülkeyi AB için stratejik bir hale dönüştürmektedir. Bu duruma ek olarak FAO (2023) verilerine göre Ukrayna'nın gübre üretiminde kullanılan potasyum tuzu rezervlerinde önemli bir kaynak olması da AB tarımının verimliliği, sürdürülebilirliği ve gıda güvenliği açısından oldukça önemlidir.

Ukrayna’nın sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynaklarının AB için kritik öneme sahip olması, jeopolitik açıdan Ukrayna’nın AB ile olan ticaretinin devamlılığını sağlayacak güvenlik önlemlerinin politika olarak hayata geçirilmesini de gerekli kılacak adımların atılmasını sağlamıştır. Bu adımlardan en önemlisi ise AB ve Ukrayna arasındaki bu kritik ticareti sekteye uğratabilecek Rusya yanlısı hükümetlerin Ukrayna’yı yönetmesinin engellenmesidir. Ukrayna siyasetindeki istikrarsızlığa yol açan dinamikler devam etse de, 2014'teki Maidan Devrimi sonrasında ülkenin siyasi ekseninin Avrupa’ya yönelmesiyle birlikte, bu yeni jeopolitik yönelimin sürdürülebilirliğini güvence altına almak amacıyla Ukrayna’nın Batı merkezli bir güvenlik şemsiyesine entegrasyonunu hedefleyen adımlar atılmıştır. Bu adımlardan en önemlisi ise günümüzdeki savaşında en önemli nedenlerinden biri olan Ukrayna’nın NATO’ya katılım sürecidir.

Avrupa’nın jeopolitik sınırları ve ekonomik entegrasyonu açısından stratejik bir öneme sahip olan Ukrayna ile ticari ilişkileri, Avrupa Birliği ve NATO’ya entegrasyon sürecinde ekonomik iş birliğinin katalizör rol oynadığını söylemek mümkün olsa da Rusya’ya karşı bir tampon devlet oluşturma hedefiyle de Ukrayna ile olan ilişkilerin geliştirilmek istendiği söylenebilir. Nitekim Ukrayna, Avrupa’nın Rusya’ya yönelik güvenlik perspektifinde son derece kritik bir ülke olarak konumlanmaktadır. Bunun nedeni Ukrayna’nın ortak güvenlik ve savunma politikası temelinde Avrupa’daki karşılığıdır. Öyle ki Avrupa’nın Ukrayna’yı başarılı bir şekilde birliğe ve NATO’ya dahil edebilmesinin sonucu, Batı'nın Rusya'nın etki alanını ve Avrupa güvenlik düzeni vizyonunu diğer ülkelere dayatmasına izin verilmemesini sağlama çabalarının önemli bir parçası olarak görülmektedir (Osypchuk & Raik, 2023).

Avrupa’nın Ukrayna’ya yönelik jeopolitiği, genel anlamda güvenlik perspektifi ile değerlendirilse de temelde çok boyutlu ve çok aktörlü bir ilişkiler ağından bahsetmek mümkündür. Bu durum, Ukrayna’nın bir aktör olarak Avrupa siyasetindeki önemi göstermekle birlikte; Rusya’nın işgali sonrasında Ukrayna’ya verilen desteğinde, nedenini açıklamaktadır. Nitekim Avrupa, savaş ile birlikte enerji stratejilerinden kaynaklanan ekonomik kayıplar da dahil olmak üzere tüm zorluklara rağmen, Ukrayna'nın işgali sırasında Rusya'yı tecrit etme politikasını benimsemiş böylece Ukrayna’nın coğrafi konumuna olan ihtiyacını ortaya koymuştur. Öyle ki savaşın dördüncü yılında, enerji fiyatları rekor seviyelerden geri çekilse de Avrupa, enerji ihtiyaçlarını çeşitlendirme de hala sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Bu savaş, Avrupa’nın Ukrayna jeopolitiğine yönelik politik derinliğini ve bölgesel güvenlik paradigmalarını yeniden şekillendirme iradesini açıkça ortaya koymaktadır.

Savaş ile birlikte Avrupa'nın Ukrayna jeopolitiğine bakış açısına dair önemi anlamak mümkün olsa da Rusya'nın, Ukrayna toprakları üzerindeki kazanımları dikkate alındığında Avrupa'nın benimseyeceği yeni politikalara dair öngörülerde bulunmak da mümkündür. Nitekim savaş ile birlikte Ukrayna bir çatışma bölgesinden ziyade Avrupa güvenlik düzeninin, enerji stratejisinin ve siyasi normatif mimarisinin yeniden şekillendiği ve Rusya ile yeni bir düzenin kurulduğu coğrafya haline dönüşmüştür (Litra, Solonenko, & Kuzio, 2023). Dolayısı ile Rusya'nın savaş ile birlikte Ukrayna toprakları üzerindeki kazanımlarının bundan sonra Avrupa'nın güvenliğinde oynayacağı rolü belirlemek oldukça önemlidir.

Dördüncü yılına giren savaşta Rusya'nın Ukrayna topraklarında elde ettiği kazanımlar, Ukrayna'nın kayıpları olarak görülse de aslında doğrudan Avrupa'nın kayıplarıyla bağlantılıdır. Öyle ki Rusya'nın ilhak ederek topraklarına kattığı bölgeler, Ukrayna'nın önemli yer altı kaynaklarına sahip olmakla birlikte Avrupa'nın doğu kanadında güvenlik statükosunun yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu durum, Avrupa'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde inşa ettiği güvenlik duvarının aşılarak caydırıcılık dengelerinin sarsılmasına neden olmuştur. Bunun yanında Rusya'nın Ukrayna topraklarında elde ettiği kazanımlar, Karadeniz üzerinden Avrupa'ya yapılan enerji akışında Rusya'ya daha fazla pazarlık yapabilme kozu vermiştir (IEA, 2023). Ayrıca Çin'in otomobil endüstrisindeki yükselişi ve Avrupa'da savaş nedeniyle enerji maliyetlerinin artması, Avrupa'nın Çin karşısında otomotiv rekabetini kaybetme riskini beraberinde getirmektedir. Ayrıca Ukrayna'nın Donetsk ve Luhansk gibi önemli kömür, çelik ve kimya sanayisinin merkezlerinin Rusya kontrolüne geçmesi, Avrupa'nın demir-çelik sektöründe tedarik sorunlarını beraberinde getirmekle birlikte çelik fiyatlarının da 2022'de %50 artmasına neden olmuştur (EBRD, 2023). Bu durum Avrupa sanayisinin ihraç kapasitesinin düşmesine neden olabilecek riskleri beraberinde getirirken tedarik hatlarında daha uzak ve maliyetli alanlara yönelmesine neden olmaktadır.

Avrupa'nın Ukrayna jeolojiğinde ekonomi ve enerji başlıkları her ne kadar üst sıralarda yer alsa da güvenlik konusunun AB dış politikasında birincil parametre olduğu görülmektedir. Nitekim Ukrayna için tüm ekonomik kayıplara rağmen girişilen bu savaş, aynı zamanda NATO ve ABD ilişkilerinin de sınandığı diplomatik bir sürece dönüşmüştür. Nitekim ABD'de Biden dönemi Ukrayna yardımlarının, Trump dönemine kıyasla daha fazla şarta bağlı olarak gerçekleşmesi ve NATO birlik ülkelerinin silahlanmaları konusunda ABD'nin GSYH'arının %5'ni ayırma baskısı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah öncelikli büyüme stratejisi sergileyen AB'nin, algılarının refahtan güvenliğe doğru değişmesine neden olmuştur. Özellikle

silahlanma konusunda eksikliklerini belirten Avrupa ülkeleri, Ukrayna-Rusya savaşının ardından yeniden silahlanma dönemine girmiştir. Buradan hareketle 2012-2024 yılları arasında AB, NATO ve Kanada'nın askeri harcamaları Sekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7. NATO, Avrupa ve Kanada'nın Savunma Harcamaları

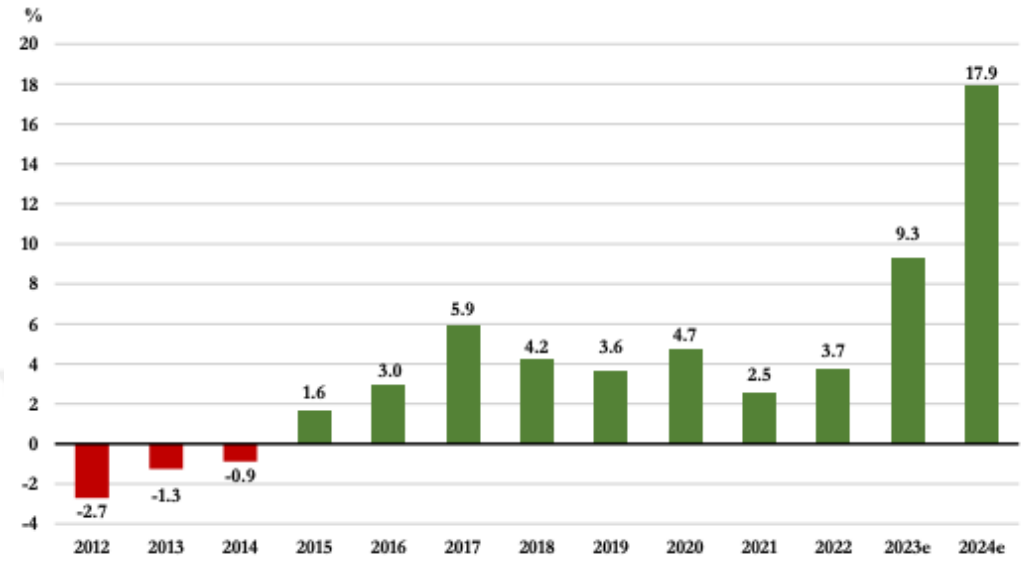

Kaynak. (NATO, 2024)

Şekil 7'de gösterildiği üzere birlik ülkeleri 2014 yılından itibaren ciddi anlamda silahlanmaya başlamıştır. 2015 yılında silahlanmanın başlamasının nedenleri arasında Rusya'nın, Kırım'ı ilhak etmesi birincil etken olarak değerlendirilebilir. Avrupa ve NATO güvenlik algılarının Rusya'ya yoğunlaşmaya başladığı bu dönem ile birlikte 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna işgali, silahlanmanın bu yıl itibari ile dramatik bir şekilde artmasına neden olduğu görülmektedir. Ukrayna'daki savaşa yanıt olarak AB'nin bu duruşu, Avrupa güvenliği için daha fazla sorumluluk üstlenmek amacıyla 'savunma kabiliyetlerini güçlendirme' taahhüdü ile hem NATO içinde hem de Avrupa Birliği'nin ABD'siz savunma konsepti içinde kalıcı bir stratejik özerklik arayışını hızlandırmıştır (SETA, 2024). Bu kapsamda, savunma bütçelerinin artırılması, askerî yeteneklerin entegrasyonunun yanı sıra PESCO projeleri ve kriz yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi öncelik kazanmıştır.

Ukrayna jeopolitiğinde yaşanan güvenlik istikrarsızlığı ve Rus ilerleyişinin Avrupa için doğrudan tehdit olarak algılanması silahlanmayı arttırmanın yanında, AB savunma sanayiini hızlı bir şekilde güçlendirme çabalarının da ön plana çıktığı bir süreci beraberinde getirmiştir. EDIS (European Defence Industrial Strategy) ile birlikte 2030 yılına kadar yüzde 40 oranında ortak tedarik oranı hedefleyen AB, savunma pazarının yüzde 35'ini ve Üye Devletlerin savunma

bütçelerinin yarısını 2030 yılına kadar AB ortak tedarikine ayırmayı hedeflemiştir. Bu durum Ukrayna-Rusya savaşı ve ABD seçimleri sonrasında Trump yönetimine duyulan güvensizliği yansıtmakla birlikte, Avrupa'nın Rusya işgal girişimine kendi kaynakları ile hazırlanma çabalarını da temsil etmektedir. Öyle ki bu durum, Ukrayna-Rusya savaşı bitse dahi mücadelenin devam edeceği kaotik bir güvenlik ortamının olacağına işaret etmektedir (Genini, 2025). Buradan anlaşılacağı üzere Ukrayna'nın işgali, Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan bu yana karşı karşıya kaldığı en ciddi güvenlik krizini temsil etmektedir.

Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı güvenlik ikilemi, eş zamanlı olarak hem Rusya'ya karşı sürdürülebilir mücadele için Avrupa'nın güvenlik yeteneklerini arttırma mücadelesini yansıtırken hem de Rusya'ya karşı güvenilir müttefik ihtiyacını da ön plana çıkarmıştır. Özellikle ABD kanadında Trump'ın savaşı durdurmak için ortaya koyduğu müzakere girişimlerinde ABD öncelikli bir politika uygulayarak AB'yi anlaşma masasının dışında bırakması ve akabinde Avrupa kıtasını korumaya yönelik şartlı destek söylemlerini devamlı olarak dile getirmesi, Avrupa'nın Rusya karşısında güvenlik zaafiyetini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, özellikle savunma sanayisinde giderek daha fazla projeyle öne çıkan ve bu projelerini gerçek savaş koşullarında test eden Türkiye ile ilişkilerin yoğunlaşması beklenebilir. Bu durum, Avrupa'nın elini güçlendiren bir hamle olarak görülse de; Ukrayna-Rusya savaşının sona erdirilememesi ve Rusya'nın müzakere masasına çekilememesi, teorik de olsa Kiev'in düşme riski ile birlikte günümüz güvenlik politikalarından çok daha sert bir güvenlik anlayışına geçileceğine işaret etmektedir. Bunun yanında Rusya'nın Ukrayna topraklarındaki kazanımlarının, Avrupa üzerindeki güvenlik ve ekonomik baskıları daha da arttıracağını söylemek mümkündür. Bu duruma ek olarak savaşın Avrupa'nın iç dinamiklerine yönelik de etkilerinden bahsedilebilir. Özellikle ABD'de Trump yönetiminin Ukrayna politikasındaki değişim, Avrupa güvenlik mimarisine yönelik eleştiriler ve NATO'nun geleceği konusundaki belirsizlikler, Avrupa'nın ABD olmadan güvenliğini sağlamak için somut adımlar atmasını gelecekte daha olası hale getirmektedir. Bu durum, enerji bağımlılığı, askeri destek politikaları, ekonomik çıkarlar ve siyasi ideolojiler temelinde Ukrayna politikalarında zaten farklılaşan Avrupa'nın; özellikle ABD'nin yokluğunda, Ukrayna üzerinden Rusya'ya karşı geliştireceği güvenliGörülk mimarisini gelecekte etkileme potansiyelini de beraberinde getirmektedir.

Sonuç itibari ile Avrupa'nın Ukrayna jeopolitiğindeki politikası, ekonomik maliyetlerin ötesinde, Avrupa ülkelerinin kendi güvenliklerini sağlama endişesine dönüştüğünü ortaya

koymaktadır. Bu durum, Ukrayna toprak bütünlüğünün ya da en azından Rusya'nın belirli hatlar gerisinde tutulmasının, Avrupa ülkeleri açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Avrupa'nın Westland anlayışını Ukrayna toprakları üzerinde gerçekleştirmesi ve Rusya'nın bu alan dışında tutulması, NATO'nun doğu kanadında etki alanını derinleştiren, Rusya askeri kapasitesinin belirli sınırların ardında tutulmasını kolaylaştıran ve Avrupa'nın Rusya ile olası bir savaşında zaman kazandırıcı bir etmen olarak hayati bir öneme sahiptir. Dolayısı ile Avrupa'nın Ukrayna jeopolitiği güvenlik temelinde anlaşılan bir dış politika uygulanmasını zorunlu kılarken, Ukrayna'nın Rusya etkisinden uzaklaştırılması Avrupa için beka sorunu ile eşdeğer tutulmaktadır.

4.6.3. ABD'nin Ukrayna Jeopolitiği

ABD'nin Ukrayna jeopolitiğinin, temelde Kennan'ın (1947) 'The Sources of Soviet Conduct' başlıklı makalesinde ortaya koyduğu çevreleme (containment) stratejisinin bir devamı olduğu söylenebilir. Bu strateji, SSCB'nin 'zayıf noktalarını vurgulayarak' ve 'sabırlı bir direnişle' onu zayıflatmayı hedefleyen politikaları öngörmektedir. Kennan (1947), ABD'nin Avrupa'da Sovyet yayılmacılığına karşı siyasi, ekonomik ve psikolojik yollarla esnek ama kararlı bir direniş oluşturabileceğine inanmış ve ABD dış politikasının 'güç dengesini koruma' ilkesiyle Sovyetlerin kontrol edilebileceğini ve etkisinin azaltılabileceğini öngörmüştür. Kennan'ın (1947) bu öngörüleri daha sonra ABD-Avrupa dış politikasında önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ukrayna bağlamında bu yaklaşımın modern izdüşümünün izlerini günümüz ABD dış politikasında görmek mümkündür.

Kennan'ın (1947) SSCB'ye yönelik çevreleme önerisi, ideolojik ve aynı zamanda güvenlik temelli bir yayılmacılık karşısında sınırlayıcı bir politika öngörmekle birlikte, ABD'nin Ukrayna dış politikasın da Rusya'ya karşı benzer bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Nitekim post-Sovyet döneminde belirgin bir şekilde Rusya'nın yakın çevre sahasında kalma eğilimi gösteren Ukrayna'nın, uzun soluklu politikalarla Rusya karşısında Avrasya'da Batı yanlısı bir dış politika benimsemesi, ABD'nin jeopolitik müdahaleleri ile izah edilebilecek kontrollü çevreleme politikası ile örtüşmektedir. Bu durum, Spykman'ın Rimland Teorisi ile Rusya'yı çevreleme stratejisi ile de benzerlik göstermektedir. Buradan hareketle ABD'nin Ukrayna jeopolitiğinde temel politikasının Rusya'nın etki alanını sınırlamaya yönelik bir girişim üzerine inşa edildiğini söylenebilir. Bu etki alanı sınırlandırmasında ise jeopolitik teorilerin ABD dış politikasında geçerliliği koruduğunu söylemek mümkündür.

ABD’nin Rusya’ya yönelik dış politikasında Ukrayna’nın coğrafi açıdan kilit bir konumda bulunması; siyasi coğrafyanın temel parametreleri olan coğrafi konum, tarihsel-siyasi miras, nüfus ve etnik yapı, ekonomik kaynaklar, güvenlik algısı, sınır dinamikleri ve komşu ülkelerle ilişkiler gibi unsurları, bu ilişkilerin şekillenmesinde birincil öneme sahip kılmaktadır. Dolayısı ile her unsurun ABD-Ukrayna ilişkileri bakımından ele alınması aynı zamanda ABD-Rusya ilişkilerini anlamlandırmak açısından da oldukça açıklayıcıdır.

Coğrafi konumu itibari ile Ukrayna, klasik ve aynı zamanda çağdaş jeopolitik teorilerde ABD’nin Avrasya’ya yönelik dış politikasında stratejik yönelimlerini anlamada belirgin bir öneme sahiptir. Nitekim, Atlantik ve Pasifik okyanusları arasında yer alan ABD’nin Ukrayna ile karasal bir sınırı olmamakla birlikte deniz yolu ile de herhangi bir bağlantısı söz konusu değildir. Buna rağmen ABD’nin Avrasya kenar kuşağında askeri üsler ve küresel deniz yolları ile dost ve hasım olarak gördüğü ülkelere yönelik dış politikasını sürdürmesi, özellikle Rusya karşısında Rusya’nın yakın çevre ülkelerini oldukça değerli kılmaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Ukrayna coğrafyası ise Brzezinski'nin (2005) ifade ettiği gibi Rusya'nın yeniden bir emperyal güç olarak yeniden ortaya çıkmasını engellemeye yönelik politik bir girişim olarak ABD’nin dış politikasını oluşturmaktadır. ABD’nin klasik jeopolitik teorilerden hareketle hasım olarak gördüğü Rusya’ya karşı Ukrayna coğrafyasındaki politikası, Avrupa ve Avro-Atlantik yapılarına daha yakın bir şekilde entegre olmuş, tutum ve değerleri ile Batı’nın bir parçası olan ve Rusya karşıtlığında güçlü bir Ukrayna inşa etmek olduğu söylenebilir. Bu nedenle Ukrayna’nın coğrafi konumu ABD için Rusya’nın belirli sınırlar ardında tutulması ve etkinliğinin azaltılması için hayati öneme sahiptir. Buradan hareketle Ukrayna’nın NATO üyeliğinin desteklenmesi aynı zamanda Rusya’nın da dizginlenmesi ile bütüncül bir politikayı oluşturmaktadır. Rusya’nın 2022 yılında işgali sırasında Ukrayna’nın, ABD tarafından kesintisiz bir şekilde desteklenmesinin nedenleri arasında bu politikanın olduğu belirtilebilir.

Tarihsel-siyasi miras açısından değerlendirildiğinde ise Ukrayna'nın Sovyetler Birliği'nden bağımsız bir aktör olarak ortaya çıkmasının ABD için beklenen bir durum olmadığı söylenebilir. Öyle ki ABD Başkanı George H. W. Bush, Ukrayna'nın bağımsızlığından üç hafta önce, 1 Ağustos 1991'de Kiev yasama meclisinde yaptığı konuşmada, özgürlük ve bağımsızlığın aynı şey olmadığını ve ABD'nin "intiharcı milliyetçiliği" destekleyenlere yardım etmeyeceğini belirterek: "Amerikalılar, uzaktaki bir tiranlığın yerine yerel bir despotizm koymak için bağımsızlık arayanları desteklemeyeceklerdir" (Daahlburg, 1991) demiştir. Ukrayna'nın ABD jeopolitiğine bağımsız bir ülke olarak dahil edilmediğinin anlaşıldığı bu

konuşma, daha sonra "Chicken Kiev" olarak adlandırılmıştır. Fakat bağımsızlığının ardından 1991 yılında Ukrayna ile diplomatik ilişkiler kuran ABD, Ukrayna'nın devamlı olarak desteklenmesinin yanı sıra NATO üyeliğine de devamlı olarak vurgu yapmıştır. ABD'nin dış politikasındaki bu keskin değişimin nedenleri arasında Ukrayna'nın Rusya'nın Avrupa'ya yayılmasını engelleyen bir **"tampon devlet"** aynı zamanda NATO'nun Rusya kanadını güçlendiren bir jeopolitik bölge olarak görmesinden kaynaklandığı anlaşılabilir. Dolayısı ile Ukrayna'nın Rusya karşısında desteklenmesi genel anlamda Rusya'nın zayıflatılması ve ABD karşısında etkinliğinin azaltılması anlamına geldiği söylenebilir.

Siyasi coğrafyanın bir diğer temel parametresi olan nüfus ve etnik yapı açısından ABD'nin Ukrayna jeopolitiği düşünüldüğünde, Ukrayna'nın nüfus yapısı ve etnik çeşitliliğinin ABD-Ukrayna ilişkilerini ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın dinamiklerini şekillendiren önemli bir unsur olarak görmek mümkündür. Nitekim ABD'nin; Rusya'nın etki alanını sınırlamasında Ukrayna politikası, etnik gerilimleri yönetme ve Ukrayna nüfusunun Rusya karşıtlığında destekleme metaforları üzerine temellendiğini söylenebilir. Ukrayna'nın siyasi tarihi incelendiğinde, ABD ve Rusya'nın ülkenin nüfus yapısını ve etnik bileşimini kendi çıkarları doğrultusunda manipüle ederek, Ukrayna'nın siyasi geleceğini kendi etki alanlarına çekmek için bu unsurları bir araç olarak kullandıkları görülmektedir. 2014 Maidan Devrimi sürecinde, ABD tarafından desteklenen ve Batı yanlısı sivil toplum örgütleri aracılığıyla yürütülen uzun vadeli manipülasyon çabaları, Ukrayna'nın siyasi yönelimini Batı eksenine kaydıran bir hükümetin iktidara gelmesinde belirleyici rol oynamıştır. Bu durum, nüfus ve etnik yapının kontrolü ile Rusya'nın bölgesel etkisini kırma ve etkinliğini azaltma hedefiyle uyumlu bir stratejik hamle olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın Ukrayna işgali sırasında siyasi coğrafyanın bu önemli parametresinin etkin bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür. Nitekim Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline giden süreçte ve devam eden çatışma boyunca kitleleri etkilemek için kullanılan sosyal medya, devletler ve devlet dışı aktörler tarafından savaşı kendi terimleriyle tasvir etmesi için kullanılmıştır. Bunun yanında, Ukrayna'yı destekleyen Batı yanlısı aktörler, sosyal medyayı Rusya karşıtı söylemlerin toplumsal hafızaya ve kimlik politikalarına entegre edilmesi için stratejik bir araç olarak kullanırken, aynı zamanda Ukrayna'nın etnik çeşitliliğini, Rusya'ya karşı bir 'ulusal birlik' söylemiyle mobilize etmeyi hedeflemiştir (Karalis, 2024). Böylece Rusya'nın işgal ile birlikte Ukrayna topraklarında işlediği suçların sosyal medya aracılığı ile yayılarak Ukrayna halkının mobilize edilmesi sağlanmıştır. Bu durum Savaş sonrasında Ukrayna'nın politik ekseninin nüfus ve etnik yapı açısından geri döndürülemez bir şekilde Batı'ya kaynamasına

böylece ABD politikalarının Ukrayna coğrafyasında daha geniş kesimlerce kabullenilmesini sağlayacak bir perspektif belirlenmesine imkân tanımıştır.

Ukrayna coğrafyasında nüfus ve etnik yapı algılarının, Rusya karşıtlığında ABD'ye meşruluk sağlayacak bir düşünce sistemi içinde evrilmesi, temel anlamda siyasi coğrafyanın bir diğer unsuru olan; ekonomi ve doğal kaynaklarla ilişkili bir anlayışı yansıtmaktadır. Öyle ki Ukrayna'nın sahip olduğu kritik maden kaynaklarının potansiyelinin küresel ekonomik rekabette stratejik bir kaldıraç etkisi yaratacağının bilinmesi; bu madenlerin çıkarılması, işletilmesi ve pazarlanması noktasında ABD'li şirketlerin Ukrayna halkında meşruluğunu sağlayacak bir etki yaratacağı beklenebilir. Böylece ABD'nin, Rusya'nın etkinliğini belirli bölgelerin dışında tutma politikasının, Ukrayna üzerinde uzun yıllar boyunca devam ettirilmesine yönelik politika uygulamasının kolaylaştırıldığı söylenebilir. Nitekim, ABD hükümetinin savaşı durdurmak için öncül koşul olarak sunduğu "Ekonomik Ortaklık Anlaşması"-kamuoyunda bilinen adıyla nadir toprak elementleri anlaşması- Rusya'nın durdurulması ve barışa zorlanması için bir fırsat sunarken aynı zamanda Ukrayna için de yeniden işgal edilmemesinin ABD tarafından garanti altına alınmasını sağlamaktadır. Böylece ABD'nin Ukrayna jeopolitiğini Rusya'nın izolasyonunı sağlama, Ukrayna'nın yer altı kaynaklarını kullanarak Çin'e olan stratejik bağımlılığını azaltma ve Çin'in küresel hakimiyetini dengeleme aracı olarak kullandığını söylemek mümkündür.

ABD'nin Rusya siyasetinde Ukrayna merkezli bir politika izlemesinin nedenleri arasında ayrıca, siyasi coğrafyanın güvenlik algısı perspektifi de oldukça etkilidir. Nitekim Soğuk savaş sonrası dönemin modern politikaya bıraktığı miras, genel anlamda güvensizlik üzerine kurulu politikalar bütününü ifade etmektedir. Bu nedenle ABD'nin Ukrayna jeopolitiğini, Rusya'ya karşı bir sıçrama tahtası olarak kullanmak istediği söylenebilir. Buradan hareketle, Ukrayna ile olan jeopolitik ilişkilerin temelini Rusya'ya karşı yeni bir güvenlik alanı inşa etmek istediği anlaşılabilir. Öyle ki Spykman'ın işaret ettiği dünya hakimiyeti için kritik olan bölgenin Ukrayna olarak tanımlanması ve Brzezinski'nin (2005) "Ukrayna jeopolitik bir eksendir" açıklaması, ABD'nin bu coğrafyaya olan devamlı ilgisini açıklar niteliktedir. Bu nedenledir ki özellikle 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ve 2022 yılında da topyekûn işgale başlaması, ABD'nin NATO müttefikleri ile birlikte güvenlik algısında köklü değişiklikleri beraberinde getirmiş ve Ukrayna'ya olan destekle Rusya'nın tam ölçekli işgali engellenmiştir.

ABD'nin, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı direncini arttırmaya yönelik politikası, iki önemli faktör üzerine tanımlanabilir. Birinci faktör Rusya'nın savaş ile birlikte elde ettiği kazanımlar neticesinde daha fazla NATO sınırlarına yaklaşmasını engelleyecek ve Rusland bölgesi ile sınırlı kalacak bir bölgede kalmasını sağlamak. Bu her ne kadar ABD'nin Ukrayna toprak bütünlüğünden tavizler vermesini gerektirecek adımlar atılmasını gerektirse de savaşın dördüncü yıla uzaması ve Ukrayna'nın mevcut askeri kapasitesi ile bu savaşı fazla sürdürülemeyecek olması düşünüldüğünde oldukça makul bir yaklaşımdır. Bir diğer faktör ise Ukrayna jeopolitiği ile Rusya'nın askeri kapasitesinin yıpratılmasıdır. Bu faktör ABD tarafından oldukça etkin kullanılan bir yöntem olmakla birlikte Rusya ile savaş halinde olan Ukrayna'nın stratejik Rus askeri altyapı ve teçhizatlarının yok etmesi anlamına gelmektedir. Öyle ki hali hazırda Rusya ile savaşta olan Ukrayna'nın, gerekli silahlarla donatılması sonrasında Rus askeri altyapılarını hedef alması, ABD'nin Rusya'yı askeri olarak sınırlandırma politikası olan, stratejik esneklik kazanma hedefine hizmet ederken, aynı zamanda bu yıpratma savaşının yol açtığı uzun vadeli ekonomik maliyetler ile telafisi yıllar alacak yapısal zararlar verilebilmektedir.

ABD'nin Ukrayna jeopolitiğinde sınır ilişkileri ve komşularla bağlar temelinde yürüttüğü ilişkilerde bölgesel güç dengeleri, NATO'nun genişleme stratejileri ve Rusya'yı çevreleme politikalarında Ukrayna oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Öyle ki ABD'nin özellikle Doğu Avrupa politik denkleminde Ukrayna, Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisinin bir parçası olarak görülmekte ve ABD-Rusya ilişkileri bu bağlamda değerlendirilmektedir. Dolayısı ile Ukrayna hem kendi coğrafyası ile hem de kara ve deniz sınırları olan komşuları ile bir bütün olarak ABD'nin Avrasya jeopolitiğinde önemli bir aktör olarak yer almaktadır (Timothy & Charap, 2017). Bunun yanında Ukrayna'nın Baltık ülkeleri, Romanya ve Polonya ile Avrupa ve NATO ülkeleri ile komşu olması; olası NATO üyeliğinde bölgesel güvenlik ağını pekiştirecek bir etki yaratmakla birlikte, Rusya'nın etkisini kırma stratejisinin bir parçası olarak birliğe önemli bir stratejik avantaj da katması ABD tarafından bir dış politika unsuru olarak gözetilmektedir.

ABD'nin Ukrayna jeopolitiğine yönelik siyasi coğrafya unsurlarının incelenmesinin ardından, Trump yönetiminin Ukrayna-Rusya savaşına yönelik genel algısına da dikkat çekmek oldukça önemlidir. Nitekim geleneksel ABD siyasi anlayışının aksine Trump yönetiminin Make America Great Again (MAGA) söylemleri ile destekledikleri ABD maddi çıkarlarını önemsenmesi yaklaşımı, Ukrayna-Rusya savaşında Ukrayna'nın direnişi için hayati derecede

önemli olan silahların tedariğini ve siyasi desteği, maddi kazanımlara bağlamaktadır. Rusya'nın Ukrayna'yı tamamen işgalinin getireceği ağır ekonomik ve siyasi maliyetlere karşın, Trump yönetiminin maddi kaygıları (askerî yardım bütçeleri) giderilmedikçe, ABD'nin savaşı sonlandıracak bir aktör olarak devreye girmesi beklenebilir bir durum olmaktan oldukça uzaktır. Nitekim Ukrayna'nın Rusya karşısında direnişi cephe hattında sürdürmesi, yalnızca Avrupa'dan tedarik edilen silahlarla değil aynı zamanda ABD'nin gönderdiği silahlarla mümkün olabilmektedir. Bunun yanında ABD'nin siyasi desteği olmadan da bu savaşın müzakere aşamasına geçilmesi oldukça zor bir ihtimaldir. Nitekim ABD'nin yeni başkanı Donald Trump'ın savaşı "24" saatte bitirme iddiasının gerçekleşmediği düşünüldüğünde Ukrayna-Rusya savaşının karmaşıklığını anlamlandırmak daha kolaydır. Nitekim bu savaş Rusya ve Avrupa'nın güvenlik kaygılarının ekonomik kaygılarının önüne geçtiği ve her iki bloğun Ukrayna üzerinde nihai hedeflerinin varlıksal bir sorun haline dönüştüğü bir mücadeleyi temsil etmektedir.

ABD'nin Ukrayna'ya yönelik Trump ile değişen dış politikası, Avrupa açısından Rusya ile tek başına karşı karşıya gelme senaryolarının da konuşulmaya başlanması anlamına gelmektedir. Nitekim Trump'ın MAGA, "America First" " Bu bizim savaşımız değil" söylemi "Rusya'yı dışarda, Amerika'yı içerde tutmak için NATO'nun daha fazla harcama yapması" anlamına gelmektedir (The Economist, 2025). Bu durum Avrupa'nın, ABD'nin güvenlik garantilerinin sınırsız olmayacağı ve belirli maddi tavizler vermedikçe Ukrayna üzerinden Avrupa'nın yalnız kalacağı senaryolar karşısında çözüm bulma arayışına girmesine neden olmuştur. Öyle ki ABD Başkanı Trump'ın önce NATO müttefiklerinin %2'lik savunma harcaması taahhütlerini yerine getirmezlerse, ABD'yi NATO'dan çekmeye söyleminin ardından 24-25 Haziran 2025 tarihlerinde Hollanda'nın Lahey kentinde düzenlenen NATO toplantısının ardından NATO ülkelerinin, savunma harcamalarını gayri safi yurt içi hasılalarının yüzde 5'ine çıkarma konusundaki hızlı kararı, bir anlamda ABD'nin kıta Avrupa'sında daha fazla kalabilmesinin bedeli olarak değerlendirilmiştir (NATO, 2025).

Genel anlamda değerlendirildiğinde, ABD'nin Ukrayna jeopolitiğini Trump öncesi ve Trump sonrası dönem olarak değerlendirmek mümkündür. Trump öncesi ABD dış politikası klasik jeopolitik teorileri temel alan, yalnızca iki ülke arasındaki siyasi ve askeri iş birliğiyle sınırlı kalmayan aynı zamanda, Rusya'nın Ukrayna üzerindeki etki stratejileri üzerinde şekillenen siyasi coğrafyanın temel unsurları derinleşen stratejik bir boyut taşımaktadır. Dolayısı ile Ukrayna'nın jeopolitik konumunun yalnızca ABD ile Ukrayna arasındaki ilişkiyi

değil, aynı zamanda Rusya'nın da dahil olduğu geniş ölçekli jeopolitik bir mücadeleyi yansıttığı söylenebilir. Buradan hareketle siyasi coğrafyanın tüm belirleyicilerinin ABD-Ukrayna ilişkilerini açıklamada ve büyük güçler arası rekabetin yapısal parametreleri şekillendirmede oldukça etki olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında Trump sonrası dönem için ise stratejik derinliğin değil ekonomik kaygıların temel alındığı, Avrupa'nın korunmak için daha fazla ödeme yapmaya zorlandığı, uluslararası ilişkilerin bilindik siyasetinden uzak pazarlık diplomasisinin ön plana çıkarıldığı bir anlayıştan söz edilebilir. Bu durum ABD'nin Ukrayna politikası üzerinden Avrupa güvenlik yapısını yeniden şekillendirdiği bir durum olmakla beraber, ABD'nin klasik Avrupa siyasetinden Ukrayna politikaları ile birlikte ayrıştığını göstermektedir. Dolayısı ile Soğuk Savaş'ın güvenlik anlayışının Avrupa'da devam ettiği, ABD'de ise farklılaştığı yeni bir güvenlik boyutunun yeni dünya siyasi düzenine etki ettiğini söylemek mümkündür.

4.6.4. Rusya'nın Ukrayna Jeopolitiği

Ukrayna, coğrafi konumu itibari ile en çok da Rusya'nın jeopolitik ekseninde yer alan bir ülkedir. Öyle ki Rusya'nın Avrasya jeopolitiğinde Ukrayna, yalnızca bir komşu değil aynı zamanda kimlik ve tarih temelinde de vazgeçilmez bir ülkedir. Rusya açısından, kendisi için vazgeçilmez olan bu ülkeye yönelik dış politikayı da büyük ölçüde siyasi coğrafyanın temel parametreleri üzerinden şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

Ukrayna'yı, Rusya açısından vazgeçilmez kılan ilk siyasi coğrafya parametresi onun coğrafi konumudur. Nitekim bu coğrafi konum, Ukrayna'nın bir Asya'mı yoksa Avrupa ülkesi mi olarak tanımlayacağının da en önemli alanını temsil etmektedir. Öyle ki **Brzezinski'nin Ukrayna jeopolitiğini temel alarak Rusya için açıkladığı (2005)** *"Avrasya satranç tahtasında yeni ve önemli bir alan olan Ukrayna jeopolitik bir eksendir. Çünkü bağımsız bir devlet olarak mevcudiyeti Rusya'nın dönüştürülmesine yardımcı olmakta, böylece Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu olması durdurulmaktadır. Rusya, Ukrayna olmaksızın da imparatorluk statüsüne geri dönmeye çabalayabilir. Ama o zaman ağırlıklı olarak Asya İmparatorluğu olacaktır"* söylemi Rusya için gerçekçi olduğu kadar aynı zamanda en kötü politik senaryodur. Ukrayna'nın temsil ettiği coğrafi konumunun Rusya için anlamını ise en iyi şekilde 24 Şubat 2022'deki Ukrayna savaşı konuşmasında Putin ifade etmiştir. Ona göre NATO'nun Ukrayna'ya genişlemesi "*bir ölüm kalım meselesi, bir ulus olarak tarihsel geleceğimiz meselesi olduğunu (...) yalnızca çıkarlarımıza değil, devletimizin varlığına ve egemenliğine yönelik çok gerçek bir tehdit"*dir (Kremlin, 2022). Buradan hareketle Rusya'nın Ukrayna coğrafi konumunu emperyal

milliyetçiliği, Avrasyacılığı ve Sovyet etkilerini harmanlayan yaygın bir etno-kültürel 'Rusya' fikri açısından formüle ettiğini söylemek mümkündür. Öyle ki Ukrayna, Rusya açısından yalnızca Avrupa'ya açılan bir kapı değil aynı zamanda Rusların tarihsel anlamda ortaya çıktığı topraklara neredeyse mistik bir bağlılığı, Rus devletinin 1000 yıllık sürekliliği iddialarının da temellendirildiği bir coğrafyayı ifade etmektedir. Bu iddia daha sonra 'Rusya'nın tüm SSCB'yi kapsadığı yönündeki mekânsal olarak ikircikli bir anlayışı temellendirdiği günümüz Ukrayna politikalarını da açıklar niteliktedir. Rusya'nın bu mekânsal ikircikliliği ise yalnızca Putin 'in Ukrayna politikaları ile ilişkili bir durum değildir öyle ki Sovyetlerin çöküşünden sonra, Ukrayna'nın tam bağımsızlığının tahammül edilemez olduğu ve Ukrayna olmadan 'Rusya'nın' eksik bir 'artık devlet' olacağı duygusu, Yeltsin etrafındaki 'demokratlar' da dahil olmak üzere Ruslar tarafından yaygın olarak ifade edilen bir metafordur (Solchanyk, 1992). Bunun yanında Ukrayna'nın coğrafi konumu, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası etki alanını kaybettiği Doğu Avrupa'nın yanı sıra; çekirdek Avrupa olarak nitelendirebileceğimiz ülkeler üzerindeki baskılarını da arttıracak bir bölgeyi ifade etmektedir. Çünkü bu ülkeler, Rusya tahayyülünde Moskova'nın güvenliğini tehdit eden dış politikaların merkezidir ve kontrol altına alınmadığı sürece bu tehdit devinimli bir şekilde devam edecektir. Dolayısı ile Ukrayna coğrafyası komşusu olduğu NATO ülkelerine askeri bir baskı unsuru yaratılabilecek, Rusya'nın güvenlik histerilerini hem Avrupa hem Karadeniz üzerinden azaltabilecek bir potansiyeli bünyesinde taşımaktadır. Buradan hareketle Ukrayna'nın coğrafi konumunun Rusya açısından hayati bir politik mesele olarak ifade ettiği siyasi coğrafya açısından söylenebilir.

Rusya'nın tarihsel-siyasi miras açısından Ukrayna jeopolitiği, bu coğrafyanın Rusya tarafından neden bu kadar içselleştirdiğini açıklar niteliktedir. Nitekim 2022 yılında başlayan savaşının en önemli nedenleri arasında; tarih-miras-kültür ekseninde çerçevelenen gerekçeler yer almış, ironik olarak Ukrayna'nın işgali bu temele dayandırılmıştır (Kremlin, 2022). Bunun yanında Putin, Rusya ve Ukrayna arasındaki bölünmenin yapay olduğunu belirterek Ukrayna'nın mevcut sınırlarının yapay olduğunu dahi iddia etmiş, "Ukrayna'yı silahsızlandırmaya ve Nazilerden arındırma" misyonunu bunu yapmakla yetkili olmayan Rus ordusuna yüklemiştir. Rusya'nın Ukrayna coğrafyasına yüklediği bu tarihsel siyasi mirasın kökenleri her ne kadar Kiev Knezliği'ne (9-13. yy) kadar uzansa da Rusya, kendi coğrafyası üzerinden Ukrayna'nın *asıl* ve *en güçlü* varisi olduğunu iddia ederek, yetkisi olmayan Rus ordusunun Ukrayna topraklarında işgalini kendi içinde meşrulaştırmıştır. Bu meşrulaştırmada ise, Ukrayna topraklarının Rusya için 'Küçük Rusya' olarak tanımlanmasından ve tüm 'Rus coğrafyası bir arada yaşamalıdır' dürtüsünün bir yansıması olmasından kaynaklandığı

söylenebilir. Bu nedenledir ki Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik Kiev Knezliği'nden başlayan ve Sovyetler dönemine uzanan tarihsel ve kültürel miras algısı, nüfus ve etnik yapı bağlamı ile birleşmekte ve Rusya'nın iddialarının pekişmesine neden olan kendince gerçekçi bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Siyasi coğrafyanın temel açıklayıcılarından bir diğeri olan nüfus ve etnik yapı, Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğindeki en önemli politik dayanak noktalarının başında gelmektedir. Rusya'nın Ukrayna topraklarında, tarihsel-siyasi miras üzerine inşa ettiği nüfus ve etnik yapı, temel anlamda bu topraklarda bulunan ve ağırlıklı olarak Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerin de yer alan, kitlesel Rus nüfusunu ifade etmektedir (Jakubowski, 2016)**.** Öyle ki bu parametrenin, Rusya'nın Ukrayna coğrafyasına; hatta ötesine uzanan jeopolitik ilgisinde ve müdahale stratejilerinde belirleyici bir unsur olarak yer aldığı söylenebilir. Rusya'nın bu parametre ile Ukrayna coğrafyasındaki temel politikası, "Rusların ve Rusça konuşanların korunması" adına müdahaleliyi meşru kılmakta; hatta Ukrayna topraklarındaki ilhakın temel nedenini oluşturmaktadır. Bu temel iddiadan hareketle, 2014 yılında Kırım ilhak edilmiş; Donetsk ve Luhansk iç savaşla önce Ukrayna'dan ayrılmış, daha sonra ilhak yolu ile Rusya'ya bağlanmıştır. Fakat burada bilinmesi gereken önemli noktalardan biri de Ukrayna coğrafyasının yalnızca Ruslardan oluşmamasıdır. Nitekim Ukrayna'nın batısı ile doğusu arasında kimlik temelli belirgin farklıkların olduğu güçlü bir şekilde ifade edilebilir (Kudelia, 2014). Öyle ki bu farklılıklar temel anlamda, Ukrayna coğrafyasında ifade ettiğimiz; Westland ve Rusland kavramları ile ilişkilendirilen alanların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu temelde, Ukrayna'nın Batısı daha çok Ukraynaca konuşan, Ukrayna tarihini Rusya'dan ayıran, Avrupa yanlısı ve Ukrayna milliyetçisi seçmen kesimini ifade ederken; doğu ve güneydoğuda ise Rusya ile kültürel ve tarihsel bağları güçlü olan ve kendini Rus hisseden bir nüfusun varlığından bahsedilebilir. Ukrayna'nın siyasi tarihinde de belirgin şekilde hissettiği bu ayrışmanın çatışmaya dönüşmesi, bir yandan Rusya'nın müdahalesini "Rus kimliğine tehdit" argümanıyla meşrulaştırmasına zemin hazırlarken; diğer yandan Batı'nın, tüm Ukrayna adına hareket ettiğini iddia eden milliyetçileri neden desteklediğini de açıklar niteliktedir. Buradan hareketle, Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğinde nüfus ve etnik yapı konusunun; Putin'in söylemindeki "Rus dünyası" (*Russkiy Mir*) kavramını sınırların ötesine taşıyan yayılmacı bir stratejinin gerekçesi olarak kullandığı sonucuna ulaşılabilir.

Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğinde her ne kadar coğrafi konum, tarihsel-siyasi miras, nüfus ve etnik yapı oldukça önemli görünse de aslında siyasi coğrafyanın bir diğer belirleyici

unsuru olan ekonomi ve kaynaklar başlığının da Rusya için kritik değere sahip olduğu söylenebilir. Öyle ki Rusya'nın, Ukrayna işgalinin temel dayanak noktalarından birinin de Ukrayna coğrafyasının taşıdığı jeopolitik önem; enerji transit koridoru olma rolü, tarımsal potansiyeli ve zengin maden yatakları olduğu söylenebilir. Nitekim Ukrayna'nın böylesi önemli bir ekonomik potansiyele sahip olması, Rusya'nın Ukrayna'yı etki alanında tutma çabasının temelini oluşturmaktadır.

Rusya'nın doğalgaz ihracatçısı bir ülke olduğu ve Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının %40'ını 2022 yılından önce Ukrayna üzerinden gerçekleştirdiği düşünüldüğünde, Ukrayna jeopolitiğinin Rus ekonomisi açısından ne kadar önemli olduğunu anlamak mümkündür. Her ne kadar Rusya; Güney Akım, Nord Stream 1 ve Nord Stream 2 projeleri ile bu bağımlılığı azaltmaya çalışsa da Nord Stream 1'in sabotaja uğraması ve Nord Stream 2'yi jeopolitik silah olarak nitelendirip sert yaptırımlarla engellemesi ile Ukrayna güzergâhının kritik önemini yeniden anlaşılmasına neden olmuştur. Bunun yanında Ukrayna'nın özellikle Dnipro nehri havzası ile Karadeniz'e yakın ovalarda gerçekleştirdiği tarım sayesinde, küresel piyasada öncül ülke olması da Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğini etkilemektedir. Bunun nedeni, benzer şekilde Rusya'nın da tarımsal ihracatta küresel belirleyici rolünden kaynaklanmaktadır. Bu durum, Rusya'nın Ukrayna'yı küresel tarım piyasalarında bir rakip ve Batı'nın kaynak tedarikçisi olarak görmesine yol açmakta; bölgeye müdahalesiyle de hem küresel gıda arzında tekel konumunu pekiştirmeyi hem de Batı bloğunun Ukrayna kaynaklarına erişimini sınırlandırmayı hedeflemektedir. Bunun yanında Ukrayna'nın sahip olduğu doğal kaynakların gelecek teknolojilerini şekillendirmedeki etkisi de düşünüldüğünde Rusya'nın, Ukrayna jeopolitiğinde bu kaynakların ne derece etkili olabileceğini anlamlandırmak oldukça önemlidir. Öyle ki bu potansiyel, başta ABD olmak üzere Avrupa'nın da Ukrayna'nın Rusya'ya karşı desteklenmesindeki başlıca nedenleri arasındadır.

Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğinde; savaşa neden olan, tüm ekonomik yaptırım ve baskılara rağmen geri adım atmasını engelleyen ve kararlılıkla savaşı sürdürmesini tetikleyen, siyasi coğrafyanın bir diğer önemli parametresi olan güvenlik anlayışıdır. Temelde, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik güvenlik algısı "Yakın Çevre" olarak bilinen ve eski Sovyet coğrafyasının Rusya'nın güvenlik algılarında nüfuz bölgesi, güvenlik kuşağı ve jeopolitik öncelik alanı benimsediği bir alanı ifade etmektedir. Rusya bu doktrin anlayışı ile Rusya; Kafkasya, Belarus ve Ukrayna topraklarında kendi güvenliğine yönelik "özel çıkar bölgeleri"ni tanımlar ve kendisinden başka herhangi bir devlet ya da örgütün buraya müdahalesini "kabul edilemez

tehdit" olarak ifade eder. Bu doktrin, uluslararası ilişkilerde *saldırgan realizm* (offensive realism) ile *jeopolitik determinizmin* birlikte değerlendirildiği, özellikle de Mearsheimer'ın ifade ettiği büyük güçlerin kendi sınırlarına yakın bölgelere yönelik tehditleri güvenlik tehdidi olarak algılaması ile açıklanan bir güvenlik yaklaşımını açıklamaktadır. Bu çerçevede Ukrayna "tampon bölge" (buffer zone) olarak Rusya'nın güvenlik algılarında tanımlanır ve Ukrayna'nın, Batı'ya yönelimi, Moskova'nın varlığına yönelik bir tehdit unsuru oluşturur (Trenin D. , 2011). Bu doktrin ile Rusya, Ukrayna'ya yönelik Batı etkisini bir güvenlik tehdidi olarak algılamakta; buradaki NATO müdahalesini kuşatma stratejisi olarak yorumlamakta; dolayısıyla bu coğrafyayı, çıkarları lehine gelişmeler karşısında savaş riskini bile göze alacağı bir etki alanı olarak görmektedir. Dolayısı ile Ukrayna'da NATO genişlemesi tehdidi karşısında Rusya'nın Ukrayna işgalini başlatmasının sürpriz bir karar olmadığı güçlü bir şekilde ifade edilebilir. Bunun nedeni Ukrayna'nın olası bir NATO genişlemesi ile Moskova'nın bu durumu "sınırlara dayanmış tehdit" olarak algılamasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki, Ukrayna siyasi tarihinde 2004 Turuncu Devrimi'nden sonra Rus veya Batı yanlısı hükümetler arasındaki karşılıklı yönetim krizlerinin ardından; 2014 Maidan olaylarıyla geri dönülmez biçimde Batı'ya yönelen siyasi eksenin, Kırım'ın işgali ve Rusya destekli Luhansk-Donbas iç savaşlarıyla sonuçlanması, aslında Rusya tarafından uzun süredir planlanan ve sonuçları öngörülebilir bir işgalin gerçekleştirildiğinin göstergesidir. Bu nedenle, Rusya'nın Ukrayna'yı jeopolitik arka bahçesi olarak tanımlayan güvenlik anlayışı; bu coğrafyada Batı lehine gerçekleşecek her türlü gelişmeyi kendi varlığına yönelik tehdit olarak algılamasına ve gerektiğinde statükoyu savaş yoluyla kendi lehine değiştirme iradesini ortaya koymasına yol açmıştır. Dolayısı ile savaşın Batı bloğunun istediği şekilde sonuçlanabileceğini söylemek oldukça güçtür bunun neden ise Rusya'nın Ukrayna coğrafyasına yönelik algılarının savaş süresince Ukrayna'ya sağlanan destek ve ekonomisine uygulanan yaptırımlara rağmen devam etmesidir.

Rusya'nın "Yakın Çevre" doktrini neticesinde Ukrayna topraklarına yönelik başlattığı işgal girişimi, siyasi coğrafyanın bir diğer parametresi olan sınır dinamikleri ve komşu ülkelerle ilişkileri de derinlikli olarak açıklayan bir analiz sunmaktadır. Bunun nedeni gerçekten de Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğin de uyguladığı politikaların, komşu ülkelerle olan ilişkilere yönelik bir ön politik gösterim olarak sunmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a müdahalesi; NATO üyeliği ihtimalini ortadan kaldırmak, Batı'nın bölgesel müdahalelerinin bedelini göstermek ve bu toprakların kendi etki alanında olduğunu ilan etmek amacıyla Abhazya ile Güney Osetya'yı işgal etmesi, Ukrayna'daki savaşın öncül politik senaryosu niteliğindedir. Bu senaryo aynı zamanda Rus stratejik kültürünün de bir yansımadır.

Nitekim Rusya, kendisine yönelik hasım tavırlara cevabını çoğu zaman bu işgaller üzerinden gösterebilmekte ve gelecekteki olası senaryolara bu savaşlar üzerinden açıklama getirebilmektedir. Bunun yanında Rusya'nın **sınır** dinamikleri ve komşu ülkelerle ilişkilerinde benimsediği "stratejik ön cephe" anlayışı ile de yakın ilişkiler kurduğu Belarus ile stratejik bir ilişki yürüttüğü söylenebilir. Öyle ki bu stratejik güvenlik ilişkisi sonucunda Rusya'nın Belarus'a nükleer silahlarının konuşlandırdığı ve bu komşu ülkeyi nükleer şemsiyesi altına aldığı bilinmektedir (AP News, 2024). Bu durum hem yakın müttefikleri koruma hem de Batı bloğu ve NATO'nun genişleme stratejilerine yönelik bir baskı niteliğinde politik adımın yansımasıdır. Buradan hareketle Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğinde sınır dinamikleri ve komşu ülkelerle ilişkiler temelinde bir kez daha güvenlik temelli bir dış politika yürüttüğü söylenebilir. Bu durum Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğinin yalnızca belirli bir bölgedeki güvenlik kaygısını değil genel anlamda tüm Batı sınırlarını kapsayan bir anlayışı yansıttığını söylemek mümkündür.

Siyasi coğrafyanın açıklayıcı parametreleri üzerinde Rusya'nın Ukrayna jeopolitiği genel anlamda Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Bloğu'na karşı benimsediği Soğuk Savaş dönemi güvenlik kaygılarını devam ettirdiği bir perspektif sunmaktadır. Bu perspektif Rusya'nın Batı Bloğu tarafından çerçevelenmeye devam ettiğine yönelik güvenlik algısının devam ettiğine dair güçlü bir analiz sunmaktadır. Bu durum, Rusya'nın Batı Bloğu'nun güvenlik tehditlerine karşılık verirken; klasik jeopolitik teorilerin (özellikle Mackinder'in 'Kara Hakimiyeti' gibi) Ukrayna coğrafyasına ilişkin analizlerini dikkate aldığını, bu yaklaşımı Ukrayna jeopolitiğinde bir dış strateji olarak benimsediğini ve hegemonik kapasitesini sürekli askerî müdahalelerle ortaya koyma eğilimini kanıtlamaktadır. Buradan hareketle, Ukrayna jeopolitiğinin Rusya için vazgeçilebilir ya da ikame edilebilir bir bölge olmadığını ve Rusya'nın bu coğrafyada kendi politik isteklerini devam ettirebilmek için nükleer silahlarda dahil olmak üzere şiddetin artacağı bir politik duruşu devam ettireceğini söylemek mümkündür.

4.7.Savaşın Geleceği: Siyasi Coğrafya Perspektifinden Senaryolar

Temel anlamda siyasi coğrafyanın dinamikleri ile ilişkili olan Ukrayna-Rusya savaşı; bölgesel jeopolitik rekabet, etki alanları, egemenlik, sınırlar ve kaynak kontrollerine yönelik oldukça geniş açıklamalar sunmanın yanında, özellikle klasik jeopolitik teorilerin gelecek perspektifine ilişkin de coğrafi bir analiz sunmaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna-Rusya savaşını hem tarihsel dinamiklerle şekillenen kimlik politikaları ve bu politikaların ilgili devletler açısından değerlendirilmesi, hem de küresel güç dengelerinden bölgesel aktörlerin rollerine

kadar uzanan dinamiklerin analizi ve geleceğe dair öngörüler çıkarılması mümkündür. Özellikle savaşın başlangıcından itibaren çatışmanın doğrudan tarafı olan ülkelerin yanı sıra dolaylı olarak katkı sağlayan ülkeler ve bölgesel güç dengeleri birlikte düşünüldüğünde sınırların aşınması, tampon bölge stratejileri ve nüfuz alanlarının yeniden tanımlanması gibi konuların Ukrayna-Rusya savaşının siyasi coğrafya çerçevesinde nasıl evrileceğine dair öngörülerde bulunmak mümkündür.

Siyasi coğrafyada "sınırların aşınması" ile ifade edilen gerçeklik, uluslararası anlaşmalarla tanımlanmış ve ülkelerin münhasır yetki alanlarında olan sınırların, politik süreçlerle birlikte belirsizleşmesi, silikleşmesi daha sonra ise geçersiz hale gelmesini ifade etmektedir (Paasi & Flint, 2023). Ukrayna-Rusya savaşının öncesinde yaşanan politik gerçeklik öncelikle sınırların nasıl belirsiz hale getirildiğini daha sonra ise eridiğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. İşgal girişimi ile de Rusya, kartografik çizgileri silikleştirmekle kalmamış aynı zamanda etnik-kültürel, ekonomik ve stratejik koridorları ilhak yolu ile yeniden tanımlamıştır. Rus ordusunun özellikle cephede ilerlemeler kaydettiği, Donetsk, Luhansk, Herson ve Zaporijya oblastlarında ilhak edilen bölgelerin daha ileri hatlarında kazanımlar elde etmesi, haritaların her gün yenilenmesine neden olmuş böylece, uluslararası hukukun aşındırılmasının yanı sıra Ukrayna'nın ulusal sınırları, gelecekte olası yeni ilhaklara hazır hale getirilmiştir. Dolayısı ile Ukrayna'nın çatışma hatlarından başlayan sınır çizgilerinin aşındırılması ile ortaya çıkan yeni politik durum, Ukrayna'nın siyasi coğrafyasının parçalanma riskini beraberinde getiren yeni bir düzene işaret etmektedir. Bu parçalanma, Rusya'nın savaşı başlatmasındaki argümanı olan "Novorossiya" stratejisini (güney Ukrayna'yı birleştirme hedefi) fiilen uygulaması anlamına gelmenin yanı sıra stratejik hedefi olan Rusland'ın da oluşturulmasına katkı sağlayacak bir zeminin yaratılmasına olanak sağlayacak düzeydedir. Böylece Batı Ukrayna'da, kendi içinde AB ile politik ilişkilerini sürdürebilecek bir alan bırakılırken; Rusya kontrolündeki bölgeler ise Rusya'nın nüfuz alanı olarak yeniden tanımlanabilecektir. Fakat burada üzerinde durulması gereken asıl nokta, Ukrayna'nın NATO üyeliğinden ziyade, AB ile ilişkilerinin sürdürülebilirliğine odaklanan bir alandan bahsedildiğidir. Nitekim Rusya'nın Ukrayna jeopolitiğinde bu bölgenin NATO'ya bırakılmaması gerekliliği tüm gelecek senaryolarında ifade edilen bir konudur.

Bunun yanında Rusya'nın başlattığı savaş ile yalnızca sınırlarının silikleşmesi ya da aşılması konusu değil aynı zamanda küresel güvenlik mimarisinin de kırılganlığı test edilmiştir. Öyle ki Rusya'nın, Ukrayna savaşı esnasında değişikliklere gittiği nükleer doktrini, Ukrayna-

Rusya savaşının ardından ortaya çıkacak güvenlik dinamiklerini de etkileyecek düzeydedir. Bu etki yalnızca kendi topraklarını değil müttefiklerini de koruma anlayışını içeren ve Belarus'u da bu taahhüt ile koruma şemsiyesine alan yeni bir nükleer bakış açısı getirmiş ve Rusya'nın nükleer silah kullanma agresifliğini arttırmıştır. Nükleer caydırıcılığın sınır ihlallerinde araçsallaştırılması, bu tür ihlalleri teşvik ederken; nükleer silahların gelecekte daha kolay gündeme getirilmesine ve devletlerce siyasi şantaj aracı olarak kullanımının yaygınlaşmasına yol açabilecek bir etki potansiyeli yaratma potansiyeline sahiptir. Dolayısı ile Ukrayna–Rusya savaşı, siyasi coğrafya açısından "sınırların aşınması"nın sahada en çarpıcı örneği olmaya devam ederken aynı zamanda bölgesel ve küresel güvenlik mimarisinin de nasıl şekilleneceğine dair güçlü senaryolar hakkında da bilgiler içermektedir.

Ukrayna-Rusya savaşı ile ortaya çıkan ve gelecek siyasi senaryolar hakkında açıklamalar sunan bir diğer siyasi coğrafya perspektifi ise olası tampon bölge/devlet tanımlamalarıdır. Savaşın sonuçlanması ile birlikte Ukrayna coğrafyasında olması muhtemel bir senaryo olan bu kavram, çatışmanın şiddetini azaltacak ya da ortadan kaldıracak bir coğrafi alanı ifade etmektedir. Bu coğrafi alan fiili anlamda Batı ve Rusya arasında, Ukrayna üzerinden bir güvenlik şeridi oluşturma ihtiyacı ile tasarlanırken, aynı zamanda Ukrayna'nın bağımsız bir jeopolitik aktör olma mücadelesini de sekteye uğratacak bir senaryodur. Savaş sonrası olası senaryoların başında gelen tampon bölge kavramı, Rusya'nın Batı'yla arasında okyanus, dağ veya nehir gibi doğal engeller bulunmaması ve derin bir yabancı işgal tarihi nedeniyle beslenen 'kuşatılmış kale' algısının doğal sonucudur. Bu nedenle her iki blok arasında fiili silahlı temas hattının coğrafi bir engelle mekânsal anlamda genişletilmesi, doğrudan çatışma riskini azaltmanın yanı sıra küresel güç rekabeti ekseninde en azından Ukrayna'nın belirli bir kısmının bu güç mücadelesinin dışında bırakılması anlamına gelmektedir. Ukrayna'nın, Rusland ve Westland bölgelerinin yanı sıra Rusya'nın savaşla ilhak ya da işgal ettiği bölgeler dikkate alındığında Dinyeper nehrinin her iki yakasında oluşturulması muhtemel olan bu alan Moskova'nın "NATO'ya bariyer oluşturma" Batı bloğunun ise Rusya'yı belirli sınırların ardında tutma stratejileri ile oldukça uyumludur. Fakat, burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri de tampon bölge ile Ukrayna'nın üçe bölünmesi senaryosudur. Nitekim tampon bölge anlayışı ile Ukrayna'nın doğusunun Rusya'nın kontrolüne bırakılması, batıda Avrupa etkisinde bir alan oluşturulması ve orta alanda her bloğun stratejilerine uygun bir alanın varlığı Ukrayna'nın fiili anlamda bölünmesi anlamına gelmekle birlikte, kısa vadede çatışmasının durması ancak uzun vadede yine Batı bloğu ve Rusya arasında gerileme neden

olacak bir potansiyeli taşımaktadır. Bunun neden her iki bloğun Ukrayna üzerindeki nüfuz alanlarının yeniden tanımlanması ihtiyacıdır.

Siyasi coğrafyada nüfuz alanlarının tanımlanması ile devletlerin güç dağılımlarının, stratejik önceliklerinin, ekonomik ve askeri yeteneklerinin, yer altı kaynaklarının yanı sıra ideolojik taraflarının hangi devlet veya blokun etkisinde olduğu belirlenmektedir. Nüfuz alanlarının tanımlanması; devletlerin askeri yayılım sınırlarını belirlemenin yanı sıra, kartografik sınırların ötesinde karşılıklı bağımlılık ilişkileri oluşturarak devletler ve diğer aktörler arasında uzun vadeli istikrarı mümkün kılar (Paasi & Flint, 2023). 2014 yılında Kırım'ın ilhakının yanı sıra, Luhansk ve Doneskt iç savaşları ve ardından Ukrayna-Rusya savaşı, post-Soğuk Savaş dönemi politik düzeninde yeni nüfuz alanı mücadelesinin somut bir başlangıcı olarak ifade edilebilir. Rusya'nın Avrasya ekseni jeopolitiğini pekiştirme, Batı'nın Avrupa kıtasının etkinliğini yayma etkinliklerinin, Ukrayna coğrafyasında üst üste gelmesi ile ortaya çıkan bu yeni politik durum, bloklar arası nüfuz alanlarını yeniden tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur. Dolayısı ile yalnızca salt fiili sınır çizgilerle değil aynı zamanda etnik kimlik, stratejik derinlik, enerji güzergâhları ve ekonomik koridorlar da dahil olmak üzere yeni nüfuz alanlarının Ukrayna-Rusya savaşının ardından gelecekte bir senaryo olarak belirlenmesi güçlü bir olasılık olarak görülmektedir. Bu durum bölgesel anlamda Ukrayna'da gölge nüfuz alanlarının oluşmasına yol açacak politik gelişmeleri tetiklerken; aynı zamanda küresel ölçekte mevcut güç kutuplaşmasını derinleştirecek, uluslararası normların aşınmasına ve çok kutuplu sistemde istikrarsızlık riskinin artmasına zemin hazırlayacak bir potansiyeli de beraberinde getirmektedir. Aslında nüfuz alanı mücadelesinde Batı bloğunun Ukrayna'da Rusya'da karşı gölge bir ordu ile mücadele ettiğini söyleyebilsek de bu savaşın sonuçlanması neticesinde her iki bloğun isteklerinin tatmin edilmemesi nüfuz alanı yarışının nükleer caydırıcılıkla sınanacağı yeni bir politik duruma evrilebileceğini göstermektedir. Dolayısı ile siyasi coğrafya açısından savaş sonrasında Ukrayna üzerinde her iki bloğun nüfuz alanlarının yeniden tanımlanmama sorunu ortaya çıkacağı ve bu durumun çözülememesi sonucunda sürekli bir çatışma alanı ve nükleer tehdidinin konuşulduğu yeni bir düzeleme girileceği söylenebilir. Jeopolitik teorilerin yeniden canlandığı ve devletlerin genişleme stratejilerinin bu paradigmayla şekillendiği günümüz siyasi düzleminde, Ukrayna-Rusya savaşı sonrası dönem; ekonomik koridorların yeniden konfigürasyonu, demografik mücadelelerin keskinleşmesi, bölgesel nükleer dengelerin tasarlanması ve güvenlik paradigmalarının dönüşümüyle karakterize edilen yeni bir jeopolitik düzenin ortaya çıktığını göstermektedir.

Ukrayna-Rusya savaşının geleceği, siyasi coğrafya perspektifinde içe geçiren tarihsel bir politik kırılma dinamiğine işaret ederken; aynı zamanda istikrarsızlık dalgasını tetikleme potansiyeli taşımaktadır. Bunun nedeni ise jeopolitik teorilerde de belirtildiği üzere Ukrayna coğrafyasının gerçekten de Avrasya'nın kalbinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki bu jeopolitik alana sahip olanın tüm dünyaya hükmedeceğine olan inanışın, modern politik çizgide devletler tarafından karşılık bulduğu söylenebilir. Bunun yanına Ukrayna'ya sahip olamamanın da varlıksal tehdit açısından devletleri oldukça güç durumda bırakacak bir güvenlik anlayışını hâkim kıldığı bir gerçeklik haline dönüşmektedir. Tüm bunlar ise uluslararası hukukun devlet sınırlarına atfettiği kutsallığın ortadan kalkmasına neden olacak yeni bir realpolitik döneme işaret etmenin yanında dozu giderek artan nükleer silahları kullanmanın blöften öteye geçmesine neden olmaktadır. D Bu bağlamda Ukrayna coğrafyası, devletler için yalnızca bir toprak parçası olmanın ötesinde; Avrasya'nın gelecek yüzyılını şekillendirecek politik potansiyele sahip bir jeostratejik kavşak niteliği taşıdığı güçlü bir şekilde ifade edilebilir.

Ara Sonuç

Ukrayna-Rusya savaşının siyasi coğrafya analizi ve güç şemaları; stratejik derinliği, jeopolitik kökenleri ve karmaşık coğrafi etmenlerin de etkisi ile oldukça kapsamlı bir siyasi konjonktür sunmaktadır. Bu bölümde ortaya konulan analizler, savaşa dair algıların yalnızca askeri dinamikler açısından değil aynı zamanda siyasi coğrafya perspektifinden de açıklanmasının önemini ortaya koymaktadır. Savaşın çıkış noktasına dair her ne kadar jeopolitik sıkışmalar ile çakışan jeopolitik etki alanları stratejileri gösterilse de temelde siyasi coğrafya etmenlerin tarafların jeostratejik planlamalarında merkezî rol oynadığını söylemek mümkündür.

Siyasi coğrafya perspektifi açısından Ukrayna'nın temsil ettiği coğrafi konumunun yanında bu konumun sahip olduğu doğal kaynak potansiyelinin ve aynı zamanda etnik-siyasi yapının savaşın çıkış nedenlerini güçlü bir şekilde açıkladığı söylemek mümkündür. Bunun yanında, siyasi coğrafyanın sabit ve durağan faktörlerinden hareketle, savaşın derin bir coğrafi mantığının bulunduğu ve bu mantığın aktörlerin stratejilerini şekillendirdiği de ifade edilebilir. Bu bölümde ayrıca, Ukrayna ve Rusya arasındaki karşılıklı güç dengesinden hareketle her iki ülke arasında derin bir güç ayrışmasından söz edilebileceği gibi; Batı bloğunun savaşın Rusya lehine kısa sürede sonuçlanmaması için gösterdiği çabanın anlamını da Ukrayna'nın siyasi coğrafya faktörlerinin etkisinde aramak mümkündür.

Bu bölümde üzerinde durulan ve savaşın dolaylı ya da doğrudan tüm taraflarının siyasi benliklerinde derin yer edinildiği düşünülen güvenlik algısının da Ukrayna coğrafyası üzerinden, bloklar arasında savaş yolu ile çözülmeye çalışıldığına dair bir kanıya varmak mümkündür. Öyle ki, tarafların bu algısı, savaşın Ukrayna'nın Westland ve Rusland temelinde bölünme riskinin yanı sıra savaşın yayılma riskini beraberinde getiren; bölgesel-küresel düzlemde bir siyasi coğrafya krizi taşıdığı da söylemek mümkündür

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Rusya Devlet Başkanı Putin'in Şubat 2022'deki tarihî konuşmasıyla başlayan Ukrayna-Rusya Savaşı; Ukrayna'nın stratejik konumu, coğrafî koşulları ve bu koşulların küresel güç ilişkilerindeki politik karşılığı üzerine geliştirilen – nispeten yeni – jeopolitik teorilerin geçerliliğini **sorgulamış**, aynı zamanda savaşa doğrudan veya dolaylı katılan devletlerin bu teorilerin öngörüleriyle ne ölçüde uyumlu hareket ettiğini de **tartışmaya açmıştır**. Bunun yanı sıra, Ukrayna'nın sahip olduğu ve jeopolitik teorilerde sıklıkla vurgulanan bu coğrafî konumun neden jeopolitik bir güç unsuru olarak küresel politikanın merkezinde yer aldığı; Rusya'nın tüm baskılara rağmen bir işgal girişiminde bulunmasının ardındaki dinamiklerin de siyasi coğrafya ve onun açıklayıcısı olan jeopolitik teoriler ışığında tutarlı bir açıklama gerektirmiştir.

Buradan hareketle, Ukrayna-Rusya savaşı ile ilişkilendirilen jeopolitik teorilerden Ratzel'in yaşam alanı teorisinin, Rusya'nın "Rus Dünyası" perspektifi ile uyumlu olduğu, Kjellen'in devleti canlı bir organizma olarak tasvir ettiği teorisinin Rusya açısından kendi tarihsel, kültürel ve jeopolitik varlığını koruma güdüsünü açıklamaya yönelik oldukça güçlü argümanlar ürettiği, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'nin Ukrayna üzerinden post modern bir yorumla Rusya'ya karşı yeniden inşa edilemeye çalışıldığı, Mackinder'in tampon bölgeler tanımlamasının savaşın neden ortaya çıktığı ve nasıl sonuçlanması gerektiği ile ilgili savaşı anlamlandıran açıklamalar sunduğu tespit edilmiştir. Klasik jeopolitik teorilerin ardından, çağdaş dünya siyasetine yeni bakış açıları getiren jeopolitik teoriler ışığında ise Huntington'ın *medeniyetler çatışması* teorisi Batı medeniyetinin Slav-Ortodoks bir ülke olan Ukrayna'yı kendi eksenine dahil etme çabasını açıklarken; Henze'nin sunmuş olduğu azınlık milliyetçiliği temelli yaklaşım ise Ukrayna'nın doğusunda yer alan Donetsk ve Luhansk bölgelerinin etnik milliyetçilik temelinde jeopolitik bir araç olarak kullanıldığını; Fuller'in modern jeopolitiği anlamak için kullandığı coğrafya, kültür, enerji ve büyük güç mücadeleleri parametreleri, Ukrayna'nın Rusya ve Batı bloğu arasında neden merkezi bir rol oynadığını açıklar niteliktedir. Bunun yanında çalışmada sıklıkla vurgulanan Brzezinski ise Ukrayna'nın coğrafî konumunu ve Rusya'nın bu konumu kontrol etme başarısızlığının olası sonuçlarını net bir şekilde analiz etmiş; ayrıca Ukrayna'nın jeopolitik önemini Avrupa, ABD, NATO ve Rusya nezdinde açıkça ortaya koymuştur. Dolayısı ile hem klasik hem de çağdaş jeopolitik teoriler ışığında, Soğuk Savaş'ın ardından en ciddi bloklar arası çatışma riskini oluşturan Ukrayna-Rusya savaşının, siyasi coğrafya ve onun açıklayıcısı olan jeopolitik ile net ve güçlü bir şekilde ifade edilebileceği anlaşılmıştır.

Siyasi coğrafya minvalinde, Ukrayna'nın da içinde bulunduğu coğrafyanın önemine dair açıklamalar sunan jeopolitik yaklaşımlardan hareketle, Ukrayna özelinde bu alanın neden Rusya işgaline konu olduğu tarihsel ve kültürel kimlik çatışmaları temelinde açıklanmış ve Ukrayna'nın temsil ettiği farklı kültürel alanlar "Westland" ve "Rusland" kavramları üzerinden analiz edilmiştir. Akademik literatüre ilk kez kazandırılan bu kavramlar ile literatürde de sıklıkla değinilen Ukrayna'nın doğu ve batı bölgelerini temsil eden iki farklı kültürel etki alanını sembolize edilmiştir. Bu alanlar, Avrupa tarafından post modern bir jeopolitik anlayışı ifade eden, liberal ve demokratik değerlerin karşılık bulduğu, Avrupa güvenliğinin yanı sıra Rusya'dan gelebilecek tehditlere bariyer işlevi gören, NATO ve AB ile entegrasyon hedeflerini Ukrayna'nın Batı bölgeleri ile yansıtan Westland ile Rusya'nın savaş öncesinde ve sonrasında sıklıkla dile getirdiği, tarihsel hakimiyet iddialarının tabandan karşılık bulduğu Ukrayna işgal girişiminin haklılık iddiaları ile ilişkilendirilen ve Rusya'nın bu toprakları kimliksel ve kültürel bir uzam olarak da tanımladığı Rusland'dır.

Ukrayna coğrafyasının farklı bloklar tarafından nasıl tanımlandığına yönelik ortaya çıkarılan her iki kavramdan hareketle, Ukrayna siyasi tarihinin sunmuş olduğu izlenim, NATO ve AB genişleme stratejilerinin Ukrayna'nın Batı bölgeleri ile ifade edilen Westland bölgesi; Rusya'nın kimliksel ve tarihsel aidiyetle şekillenmiş, Ukrayna'yı Rus dünyasının (Russkiy Mir) ayrılmaz bir unsuru olarak içselleştirdiği, bölgenin ise Rusland bölgesi olarak tanımlanmasına olanak sağladığı görülmüştür. Ukrayna'nın Batı yanlısı ya da Rus yanlısı olarak adlandırıldığı cumhurbaşkanı seçim sonuçlarının ortaya çıkardığı siyasi haritadan hareketle oluşturulan bu kimliksel ayrım ve politik durum, bugün yaşanan savaşın açıklayıcısı aynı zamanda savaş sonrasında oluşabilecek olası bir bölünmenin de temel unsuru olarak ifade edilmiştir. Buradan hareketle, Ukrayna'nın siyasi anlamda ikiye bölünmüşlüğünü yansıtan her iki kavramın ortaya çıkardığı sonuç, bu savaşın yalnızca bir toprak mücadelesi olarak değil; aynı zamanda kültür, kimlik, tarihsel anlatılar ve Huntington'ın *medeniyetler çatışması* teorisinde ifade ettiği Slav-Ortodoks medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındaki bir çatışmanın, vekalet bir savaş üzerinden gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ayrıca, Ukrayna'nın kimlik temelinde ikiye bölünmesi, Rusya'nın kendi etki alanı içindeki 'Rusland'da işgale başlaması ve Batı bloğunun Westland'da direnç mekanizmalarını güçlendirmesi, Westland ve Rusland arasındaki çatışma riskinin de en az hissedildiği bölünmüş bir tampon bölge ihtiyacının savaş sonrasında Ukrayna üzerinde oluşturulmasını gerekli kılacak bir bölgenin oluşturulmasını gerektirir niteliktedir. Bu nedenle jeopolitik teoriler ve günümüz savaş koşullarından hareketle Ukrayna coğrafyası üzerinden her

iki bloğun güvenlik endişelerine cevap verebilecek bir tampon bölge ihtiyacının Ukrayna üzerinde karşılık bulacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Klasik ve çağdaş jeopolitik teorilerin, devletlerin dış politikalarına yönelik genel açıklayıcılığı ve yeni jeopolitik düzleme ilişkin yeni kavramsal açıklamaların sınırlılığı göz önüne alındığında, Ukrayna-Rusya savaşının neden büyük güçler rekabetinin merkezinde yer aldığının açıklanmasına dair bütüncül bir bakış açısı gerekliliği ile Ukrayna siyasi coğrafyasının durağan ve dinamik faktörleri araştırma kapsamında incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde Ukrayna'nın siyasi coğrafyasının durağan ve dinamik faktörlerinin tanımlanması ile ortaya çıkan jeopolitik çerçevede Rusya'nın genişlemeci, Avrupa'nın ise mücadeleci güvenlik bakış açısının nedenleri ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda, Ukrayna coğrafyasının iki farklı kutbun yalnızca güvenlik anlayışı ile değil aynı zamanda siyasi coğrafyanın temel unsurları olan coğrafi konum, tarihsel-siyasi miras, nüfus ve etnik yapı, ekonomi, doğal kaynaklar, güvenlik algısı, sınır ilişkileri ve komşularla bağlar gibi parametreler bağlamında da mücadele alanı haline dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu durum, Ukrayna coğrafyasına atfedilen Westland ve Rusland gibi iki farklı mekânsal bölge üzerinde Ukrayna'nın siyasi coğrafya parametreleri yönetmek isteyen her iki bloğun, hegemonik bir mücadele içerisinde olacağını gösteren kanıtlar sunmaktadır. Ukrayna coğrafyasının sunmuş olduğu doğal kaynaklar ile temsil ettiği alanın güvenlik perspektifindeki yeri düşünüldüğünde, savaşın sonuçlanmamasının nükleer tehlikeyi de beraberinde getirebilecek olumsuz bir dünya savaşı tehdidini barındırdığı da anlaşılmaktadır.

Ukrayna'nın siyasi coğrafya analizi ışığında Rusya ile karşılaştırmalı güç parametreleri ise her iki ülkenin ekonomik anlamda belirgin olarak birbirinden ayrıştığını göstermektedir. Bu belirgin fark, ülkelerin asimetrik güç dinamiklerini jeopolitik bağlamda etkileyen ve savaşın gidişatını değiştirecek çok taraflı jeopolitik sonuçlara neden olabilecek bir potansiyeli bünyesinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu güç dinamikleri içerisinde Rusya'nın enerji ihracatçısı olmasının yanında ekonomisinin de bu ihracattan elde edilen gelire bağımlı olması, Ukrayna'nın yer altı ve yer üstü kaynaklarının bugünün gıda; geleceğin ise teknoloji güvenliğini etkileyecek bir potansiyel sergilemesi ve savaş nedeni ile her iki ülkenin bu potansiyelden yoksun kalması, savaşın politik seyrini değiştiren ve dolaylı aktörlerinin bir şekilde dahil olduğu politik bir düzlemi beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Bu politik düzlemin ise bloklar arasındaki güvenlik ikilemini derinleştirecek sorunları beraberinde getireceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle savaş ile birlikte Rusya'nın potansiyel

kazanımlarının yanı sıra, Batı bloğunun Ukrayna egemenliğinden beklentilerinin devamlı olarak bir çatışma unsuru olabileceği anlaşılmaktadır.

Bunun yanında Ukrayna-Rusya savaşının bölgesel ve küresel dinamikleri şekillendirmedeki etkisi göz önüne alındığında, Ukrayna coğrafyası üzerinde ülkelerin jeopolitik perspektiflerinin çakıştığı anlaşılmıştır. Bu durum Karadeniz'de sınırı olan ve Ukrayna hükümeti ile kritik silah sistemleri anlaşması imzalayan aynı zamanda Karadeniz güvenliğinin ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin devamlılığının garantörü olan Türkiye'yi doğrudan etkileyecek bir jeopolitik risk taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle Ukrayna'nın en azından mevcut statükosunun devam ettirilmesi, Türkiye'nin jeopolitik çıkarlarına hizmet edecek bir politik gelecek sunmaktadır. Bunun yanında Avrupa açısından Ukrayna jeopolitiği ise yalnızca bir mücadele alanı değil, aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sorasında inşa edilen ABD temelli güvenlik mimarisinin de sınandığı, yeni bir güvenlik arayışının benimsenmesi gerektiğini ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında bu savaş ile birlikte, Avrupa'nın enerji stratejileri bakımından da yeni bir düzen arayışına gireceği anlaşılmaktadır. Bu duruma ek olarak, Rusya'nın Ukrayna topraklarında elde ettiği her türlü kazanımın aynı zamanda Avrupa'nın kayıpları olarak değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkarılmıştır. ABD açısından ise durum bölge ülkelerinden oldukça farklıdır. Nitekim ABD'nin Ukrayna jeopolitiği, Trump hükümeti ile birlikte nevişahsına münhasır bir dış politika anlayışı yansıtmaktadır. Buna rağmen ABD'nin savaşta özellikle kritik maden anlaşmaları ile hem stratejik hem de ekonomik anlamda geleceği şekillendirecek bir kazanım elde ettiği görülmektedir. Bu durum ABD'nin şirketlerini Rusya sınırına yaklaştıracak bir etki yaratırken, aynı zamanda bölge üzerindeki politikalarını da çeşitlendirmesi anlamına gelmektedir. Buradan hareketle Ukrayna jeopolitiğinin ABD açısından; Avrupa, Asya, Çin ve Rusya politikalarında birincil bölge olarak kullanılabileceği anlaşılmaktadır.

Savaşın gelecekteki olası sonuçlarına ilişkin değerlendirmede, Ukrayna işgaliyle birlikte yalnızca Ukrayna-Rusya sınırlarının değil, diğer bölgelerdeki ülkelerin politik süreçlerle bağlantılı sınırlarının da önce belirsizleşip silikleşmesi, ardından geçersiz hale gelme riskinin ortaya çıktığı görülmüştür. Dolayısıyla, Rusya'nın bu jeopolitik hamlesinin diğer devletlere emsal oluşturabileceği ve işgalin meşru görülme riskiyle uluslararası hukukta kabul edilebilir bir norma dönüşebileceği anlaşılmaktadır. Bunun yanında savaş ile birlikte çatışmanın şiddetini azaltacak ya da ortadan kaldıracak bir coğrafi alan ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum savaşın sonlandırılması senaryolarında çatışmanın şiddetini azaltacak ya da ortadan

kaldıracak bir coğrafi alanın varlığını zorunlu kılmaktadır. Tampon bölge ile iki blok arasında fiili silahlı temas hattının coğrafi bir engelle mekânsal anlamda genişletilmesi ihtiyacının tarafları gelecekte olası bir sıcak çatışmadan uzak tutabileceği ön görülmektedir. Bu durum her ne kadar Ukrayna'nın bölünmesi anlamına gelse de, blokların güç dengeleri ve etki alanları dikkate alındığında, tampon bölgenin taraflar açısından güvenlik kaygılarını azaltabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ukrayna-Rusya savaşının olası sonuçlarına yönelik en önemli analiz ise nüfuz alanlarının yeniden tanımlanması olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki Rusya'nın coğrafyasını Avrasya ile pekiştirmek istemesi, bunun yanında Batı'nın Avrupa kıtasının etkinliğini Ukrayna üzerinde yayarak Rusya'yı belirli sınırlar gerisinde tutma isteği birlikte değerlendirildiğinde, savaş sonrası paylaşılacak olan etki alanları bölgelerinin; etnik kimlik, stratejik derinlik, enerji güzergâhları ve ekonomik koridorları değiştirecek bir potansiyel taşıyacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum dünya siyasetinin yeni bir düzene doğru evrileceği ve güvenlik paradigmalarının yanı sıra nükleer dengelerin yeniden değerlendirileceği bir politik düzene işaret etmektedir. Dolayısı ile tarafların Ukrayna coğrafyası üzerimdeki nüfuz alanlarının yeni bir savaş riskini doğurabilecek şekilde paylaşmasının bloklar arasında bir savaş riskini arttıracağı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç itibari ile siyasi coğrafya temelinde büyük güçler rekabetinin jeopolitik sonuçları, Ukrayna coğrafyasında tasarlanan Westland-Rusland temelinde üç evrensel jeopolitik gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Birinci gerçeklik; Westland ve Rusland modelinin kimlik coğrafyası üzerinden açıklanabilirliğidir. Bu gerçeklik Ukrayna'nın iki blok arasında etnik ve kimlik temelli bölünmüşlüğünü göstermektedir. Ukrayna fiili olarak kültürel aidiyet mekanizmalarının bölünmüşlüğü yansıtmakla birlikte, doğusu ve batısı arasındaki fikir ayrılıklarını bağımsızlığından günümüze taşımaktadır. Bu durum Ukrayna jeopolitğinin parçalanmışlığını göstermekle birlikte bloklar arası rekabetin de temel dayanağı olmuştur. Westland-Rusland bakış açısının sunduğu bir diğer gerçeklik ise Ukrayna'nın coğrafi konumudur. Bu bölge tarihsel süreçte de günümüze benzer şekilde savaşların ve ayrışmaların merkezinde yer almakla birlikte, Avrasya jeopolitiğinin merkezinde olması nedeniyle daimî olarak Westland-Rusland temelli bir bölünmüşlüğü temsil etmektedir. Jeopolitik teorilerin merkezinde olmasının birincil nedeni de olan bu durum, coğrafyanın tarihsel bağlamı ile birleştirildiğinde, Ukrayna'nın istikrara kavuşması gibi zor bir gerçekliği ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise bir diğer evrensel jeopolitik gerçeklik olan tampon devlet anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Bu jeopolitik durum, mevcut siyasi düzenin ancak Batı'nın Westland; Rusya'nın ise Rusland etki alanlarını birbirinden uzak tutacak bir coğrafi alanla mümkün olabileceğini göstermektedir.

Nitekim, Ukrayna-Rusya savaşı zaten derin olan güvensizlik halini daha da keskinleştirmiş normale dönmesi yüzyıllar alacak bir yeni bir güvensizliği devletlerin kolllektif hafızasına yerleştirmiştir. Dolayısı ile blokları birbirinden etki alanı bakımından ayrıştıracak tampon bölge ihtiyacı Ukrayna özelinde bir başka jeopolitik gerçeği ortaya çıkarmıştır. Ukrayna coğrafyasın Westland-Rusland temelindeki bir diğer evrensel gerçeklik ise bu coğrafyanın sahip olduğu yer altı ve yerüstü kaynaklardır. Sahip olan bloğun bir diğer bloğa üstünlük kurmasında en gerçekçi parametreyi oluşturan bu olgu, savaşın yalnızca Ukrayna-Rusya arasında değil, Batı bloğunun 'gölge ordusu' ile de yürütülmesinin nedenini açıklamaktadır. Savaşın sonuçlarına ilişkin tüm senaryolarda, Ukrayna kaynaklarının paylaşımına bu dair ikili yapı, Ukrayna'nın yapısal ikileminin bir tezahürünü yansıtan jeopolitik gerçekliği göstermektedir. Dolayısı ile Ukrayna coğrafyasında Westland-Rusland anlamlandırmalarının jeopolitik ve siyasi coğrafya gerçeği ise küresel kırılmaları yansıttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum, taraflar arasındaki derin güvensizlik politikaları ile çözümü oldukça zorlaştırmakta, ateşkese dair görüşmelerin dahi yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Ukrayna coğrafyasında üç yılı aşkın süredir devam eden savaşın bir barış planı ile sonlandırılması Ukrayna'nın bölünme riski ile açıklanabilir bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Ukrayna-Rusya savaşını, yalnızca iki ülke arasında değil; Ukrayna coğrafyası üzerinde Westland ve Rusland etki alanları yaratmak için girişilen bir mücadele alanı olarak tanımlamak mümkündür. Bu çatışma sahası, temelde öngörüleri yirminci yüzyıl jeopolitik teorilerle atılan ve günümüzde karşılık bulan büyük güçler rekabetinin en somut jeopolitik sonucudur. Modern silahlarla konvansiyonel orduların karşı karşıya geldiği bu savaş, hem Ukrayna'nın kendi coğrafi geleceğini hem dünya siyasi düzeninin yapısını hem de modern savaş kriterleri algılarının değişmesini beraberinde getiren, halihazırda devam eden çok boyutlu, çok aktörlü ve çok yapılı yeni bir konjonktürün habercisi durumundadır. Dolayısı ile bu savaşa ve sonuçlarına dair, bölgesel ve askeri çıkarımlara ulaşmak ve bu çıkarımlardan bir gelecek vizyonu elde etmek mümkündür.

Jeopolitik teorilerin sunmuş olduğu tarihsel veriler ve günümüz uluslararası ilişikler perspektifi ile Ukrayna-Rusya savaşının üç yılı aşkın genel gidişatı ve politikası birlikte değerlendirildiğinde bu savaşın ortaya çıkardığı bölgesel ve askeri çıkarımlar şu şekilde değerlendirilebilir;

1. Ukrayna-Rusya savaşının ortaya çıkardığı en önemli gerçeklik ve bu tezin de sonuçlarından biri, jeopolitik teorilerin geçerliliğinin devam etmesidir. Bu

bağlamda Nicholas Spykman'ın çevre kuşak (*Rimland*) paradigması, Halford Mackinder'ın kara hâkimiyetine dayalı *Heartland* teorisi ve Brzezinski'nin ise *Büyük Satranç Tahtası* yaklaşımı, savaşa dair önemli, açıklayıcı ve gelecek perspektifli bir analiz sağlamaktadır. Dolayısı ile jeopolitik teorilerin yalnızca tarihsel kalıplarına değil aynı zamanda uluslararası ilişkilerin güncel konularına da açıklık getirdiği Ukrayna-Rusya savaşı temelinde söylenebilir. Bu durum Avrasya kontrolü temelinde, blokların hakimiyet mücadelesinin Ukrayna üzerinden devam edeceği bir güç rekabetini göstermektedir. Ukrayna coğrafyasında yaşanan bu savaş, aynı zamanda jeopolitik teorilerin sahadaki pratik yansımasını da ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle savaşın kısa sürede biteceğine dair öngörü düşük bir olasılık olmakla birlikte, savaşın şiddetinin artacağı ve aktörler arasında rekabetin daha da kızışacağı bir gelecek görmek mümkündür.

2. Bu savaş ile birlikte Ukrayna özelinde ortaya çıkan bir diğer çıkarım ise bu ülkenin geleceğine yöneliktir. Öyle ki, Rusya'nın işgal sahasında elde ettiği kazanımlar ve ilhak politikaları ile bu sahalara yönelik saldırıların nükleer bir cevaba dönüştürme söylemleri, Ukrayna'nın kaybettiği bölgeleri yeniden ele geçirmesini zorlaştıran bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısı ile olası barış görüşmelerinde Rusya'nın kazanımlarından ötesini isteyeceği açıktır. Bu durum Ukrayna'nın topraklarının bir kısmını kaybedeceği gerçeğini ön plana çıkarırken, Rusya'nın yayılmacı bir devlet olarak gelecekte tanımlanacağını ortaya çıkarmaktadır.
3. Rusya'nın bu tezde sıklıkla belirtilen Rusland bölgesini etki sahası içinde tutabilmek için uluslararası baskılara rağmen Ukrayna topraklarında savaşmaya devam etmesi yüksek bir olasılıktır. Öyle ki Rusya, Ukrayna toprakları üzerinde kendi güvenliğine yönelik tehdit algısını ancak bu savaş ile değiştirebileceğinin politik farkındalığındadır. Bu nedenle Ukrayna'nın, topraklarının bir kısmını kaybedeceği bir kısmın da ise kontrolü yitireceği parçalanmış bir gelecekten bahsedilebilir.
4. Ukrayna-Rusya savaşının bu coğrafyada ortaya koyabileceği bir diğer çıkarım ise Ukrayna'nın tarafsız bir devlet olarak yeniden inşası söylemidir. Bu söylem saha gerçeklikleri ve araştırma sonucunda oldukça düşük bir ihtimal olarak değerlendirilmekle birlikte, tarafsız bir Ukrayna'nın mümkün olamayacağı bir siyasi geleceğe işaret etmektedir. Nitekim gerek jeopolitik teorilerin söylemleri gerek uluslararası ilişkilerin güvensizlik üzerine kurulu parçalı yapısı ve gerekse saha gerçekleri, Ukrayna coğrafyasının tarafsız olmasını güçleştiren politik

gerçekliklere sahiptir. Dolayısı ile Avrasya hakimiyeti mücadelesinde kilit konumda bulunan Ukrayna'nın, etki alanı olarak bölünmesi ve büyük güçler tarafından bloğun bir parçası olarak yönetilmesi daha yüksek olasılıklı bir geleceğe işaret etmektedir.

5. Ukrayna-Rusya savaşından elde edilecek en önemli çıkarımlardan bir diğeri ise savaşın yayılma ihtimalidir. Karamsar bir tablo olmakla birlikte savaşın dördüncü yılında dahi ciddi bir müzakere girişiminin başlayamamış olmasına ek olarak Ukrayna'ya yapılan askeri yardımlar, Rusya'nın Ukrayna topraklarında yıpratılması tezini destekleyen önemli kanıtlar olarak değerlendirilebilir. Buna karşın Rusya'nın, Belarus topraklarına yerleştirdiği nükleer silahların yanında Ukrayna'daki Kuzey Kore askerlerinin varlığı, Rusya'nın savaşın yayılma ihtimaline karşı stratejik hamleleri olarak anlamlandırılabilir. Hali hazırdaki durum her ne kadar Avrupa'nın Ukrayna topraklarında savaşı dengeleyici biçimde yönlendirmesiyle devam etse de Ukrayna topraklarının kritik önemi her iki blok açısından da savaşmayı göze alacak kadar değerlidir. Bunun bir sonucu olarak Avrupa ülkelerinin silahlanmaya başlaması, bu ihtimalin daha fazla arttığını göstermektedir. Bu nedenle başta İngiltere, Almanya, Fransa ve Polonya olmak üzere, Avrupa ülkelerinin olası bir savaş için daha güçlü ve hızlı bir biçimde hazırlık yapması beklenebilir. Bunun yanında Avrupa'nın Ukrayna'daki savaşın kıtaya sıçramasını engellemek için caydırıcılığı güçlendirecek seçeneklere yoğunlaşması beklenirken; Rusya'yla doğrudan bir askeri çatışma ihtimalinin de göz ardı edilmediği senaryolara hazırlıklı olma durumunu da işaret etmektedir.

6. Ukrayna-Rusya savaşının geleceğinde bir diğer önemli aktör ise ABD'dir. Öyle ki ABD, savaşın yalnızca bugünkü seyrini değil aynı zamanda olası gelecek senaryolarının da yönünü ve sonuçlarını değiştirebilecek bir etkiye sahiptir. Araştırma bulguları Ukrayna coğrafyasının yalnızca Rusya için değil aynı zamanda Avrupa için de varlıksal bir sorun olduğunu doğrulamaktadır. Ancak bu sorunun çözümüne yönelik olarak Rusya doğrudan savaşı göze alan bir irade sergilerken; Avrupa, Rusya'yı Ukrayna'dan askerî yolla çıkarabilecek stratejik kapasiteden yoksun görünmektedir. Dolayısı ile ABD olmadan Avrupa kıtasının Ukrayna coğrafyasındaki Rusya'ya karşı tek başına denge unsuru yaratması oldukça uzak bir ihtimaldir. Bu nedenle ABD'nin etki kapasitesi yanında Trump'ın desteği alınmadan Ukrayna-Rusya savaşının sonlanması oldukça uzak görünmektedir.

7. Çalışmada Westland ve Rusland kavramları ile açıklanan Ukrayna'nın bölünmüş yapısı, analitik bir çerçeve sunmanın ötesinde uluslararası sistemdeki güç rekabetinin derin jeopolitik boyutlarını açığa çıkaran kabul edilebilir gerçeklikler ortaya çıkarmıştır. Her iki kavram, Ukrayna coğrafyasında gerçekleşen savaşın nedenlerini açıklamak ile birlikte aynı zamanda küresel düzenin yeniden yapılanmasına yön veren bir kırılma hattı olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında Ukrayna'nın gelecek yapısının temel dayanağı olan Westland ve Rusland kavramları, güvenlik temelli stratejik saplantılar arasında sıkışmış görünse de aslında devletler temelinde yeni bir jeopolitk bilinç yaratma ve konum belirleme davranışlarını da beraberinde getirmektedir. Dolayısı ile Ukrayna'nın ve Ukrayna üzerinden Avrupa ve Rusya'nın jeopolitik kaderlerinin yalnızca kendi sınırları içinde değil, Westland ve Rusland'ın üzerinden şekilleneceği bir gelecek ön görmek mümkündür. Buradan hareketle bu savaşın sonuçları, yeni siyasi dönemde Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisinin yanında Avrasya'nın stratejik dengelerinin ve nihayetinde küresel düzenin nasıl şekilleneceğine dair belirleyici bir etki yaratma potansiyeli taşıdığı düşünülebilir. Bu nedenle ortaya konulan Westland ve Rusland kavramları Ukrayna temelinde tarihin yönünü tayin eden yeni bir jeopolitik gerçeklik sunmaktadır

Ukrayna-Rusya savaşı bölgesel çıkarımlar yanında askeri çıkarımlar açısından da oldukça değerli bir sahadır. Yalnızca iki devlet arasında konvansiyonel bir çatışma olmasının ötesinde 21'inci yüzyıl savaş doktrinlerinde köklü değişimlerinin yaşandığı bu savaş, geleceğin olası büyük ölçekli çatışmalarına da yön verecek bir etkiye sahiptir. Dolayısı ile operasyonel ve taktiksel düzeyde ortaya çıkan yenilikler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

1. Ukrayna-Rusya savaşı askeri açıdan, gelecekte büyük güçler arasında gerçekleşebilecek büyük çaplı muharebe operasyonlarının simüle edildiği bir süreci yansıtmaktadır. Bu süreç modern savaş silahlarının hızlı ve etkili kullanımları sonucunda coğrafyanın da etkisiyle büyük ve güçlü orduların durudurulabileceğini hatta geri çekilmeye zorlanabileceğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısı ile teknoloji, bu savaşta da birincil etkin aktör olarak yer edinmiştir.
2. Ukrayna-Rusya savaşı, soğuk savaş döneminin dehşet dengesinin sınandığı olayların yeniden gündeme geldiği, özellikle Rusya'nın nükleer silah kullanma

kabiliyetlerini kullanmaya hazır olduğu bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bu durum cephelerde sıkışan orduların önünü taktiksel anlamda açmak için nükleer silahların kullanılabileceği gerçeğini yansıtmaktadır. Kaynaklar, Rusya'nın taktik nükleer silah kullanmaya istekli olduğunu fakat bunun ABD Başkanı Biden'ın sert uyarıları tarafından önlendiğini doğrulamaktadır. Her ne kadar nükleer silahlar bu savaşta henüz kullanılmamış olsa da Rusya'nın Ukrayna coğrafyasına atfettiği politik varlıksal değer, gerektiğinde nükleer silah kullanma kabiliyetinin ortaya çıkarılmasını gerektirecek bir yapıya sahiptir. Dolayısı ile Ukrayna coğrafyasının, Rusya açısından tamamının ya da Rusya'nın güvenlik endişelerini dengeleyecek bir kısmının kontrolü; tüm yaptırımlara rağmen gerektiğinde nükleer güç kullanma pahasına gerçekleştirilecek jeopolitik bir gerçekliktir.

3. Ukrayna-Rusya savaşı ile ortaya çıkan bir diğer askeri gerçeklik ise insansız hava araçlarının (İHA) etkinliğidir. Bu savaş, düşük maliyetli dronların yüksek maliyetli silahları yok edebildiği veya ağır hasar verebildiği maliyet saldırılarına olanak tanımıştır. Bunun yanında İHA'lar yalnızca düşman hedeflerini etkisizleştirmek için değil aynı zamanda ordu birliklerine entegre olarak gözetleme, topçu atışları için hedef ve koordinat sağlama, düşman personel ya da mühimmatına saldırı düzenleme ve cephe baskınlarında birliklerin hareket kabiliyetlerini arttırma hatta başka dronları düşürme gibi amaçlar için kullanılmıştır. Bunun yanında İHA'iarın yalnızca kara ya da hava harekatlarında değil aynı zamanda deniz operasyonlarında da kullanılabilmesi ve başarılı sonuçlar elde edilmesi, bu teknolojik ve az maliyetli unsurların, orduların en önemli taktiksel aracı haline dönüşmesine neden olmuştur. Bu duruma ek olarak bu yeni savaş aracının ağır psikolojik etkisi, Ukrayna'daki cephe hattında dron sesi duymanın topçu sesi duymaktan daha büyük bir psikolojik baskı yaratma unsuru haline dönüşmesine neden olmuştur. Dolayısı ile dron teknolojisi Ukrayna-Rusya savaşı ile birlikte savaşın yenilikçi evrimini ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle gelecekte savaş araçlarının çatışma sahasına uyumluluğunun İHA'lar temelinde şekilleneceğini söylemek mümkündür.
4. Ukrayna-Rusya savaşının ortaya çıkardığı bir diğer saha gerçekliği ise tankların etkinliğinin devam ettiğine yöneliktir. Her ne kadar savaş sahasında tankların ağır ve hantal yapısı İHA'lar karşısında hedef olmalarını kolaylaştırsa da kara savaşlarının temel unsuru olan saha hakimiyetinin ele geçirilmesi ve tutulması için tanklara ihtiyaç duyulduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu durum tankların kendi

savunmalarına ve modernizasyonlarına yönelik teknolojilerin gelecekte artacağına yönelik beklentileri arttıracak etkiye sahiptir.

5. Tankların sahadaki etkinliğine ek olarak topçu mühimmatlarının ve bu mühimmatların tedariğinin sağlanması ve cephe hatlarına ulaştırılması da bu savaş ile birlikte önemini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında Ukrayna-Rusya savaşının saha gerçekleri, topçu mühimmatlarının küresel kıtlığını ortaya çıkarırken, mühimmat üretme kapasitesinin savaşı sürdürebilme ile eş değer olduğunu ordulara göstermiştir.
6. Ukrayna-Rusya savaşının konvansiyonel savaşta ortaya koyduğu bir diğer gerçeklik ise otonom sistemlerin kullanılmasıdır. Fakat burada üzerinde durulması gereken yalnızca otonom sistemler değil otonom sistemlerin devamlı olarak güncellenerek kullanılmasıdır. Öyle ki savaş sahasında İHA'lar da dahil olmak üzere orduların yeni askeri teknolojilere karşı hızlı çözümler üretebildiği görülmüştür. Dolayısı ile savaş sahasında yanlınızca otonom sistemler değil savaş süresince devamlı olarak kendini yenileyen bir otonom sistem kullanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.
7. Savaş ile birlikte ortaya çıkan önemli bir gelişme ise uzay alanının rolüdür. Öyle ki savaş sırasında uzay tabanlı hizmetlerin yanı sıra haberleşme, navigasyon, havadan görüntüleme, istihbarat, keşif ve gözetleme araçlarının; çatışmanın sonuçlarını değiştirecek etki yaratabildiğini göstermiştir. Bu teknolojilere sahip olmanın ve kullanmanın ne derece önemli olduğunun kanıtlandığı Ukrayna-Rusya savaşı, geleceğin savunma hamlelerinde uzay rekabetinin ya da savaşlarının artacağı ütopik bir geleceği yansıtmaktadır. Dolayısı ile bu savaş ile birlikte jeopolitik hava hakimiyet mücadelelerinin artacağı söylenebilir.
8. Ukrayna-Rusya savaşına dair bir diğer saha gerçekliği ise sosyal medyayı askeri anlamda yönetebilme kabiliyetidir. Öyle ki savaşın dünya kamuoyuna anlatılmasını sağlamanın yanında, savaşa yönelik kamuoyu ve müttefik sağlama, sosyal medyayı kullanabilme kabiliyeti ile açıklanabilecek bir yeni bir durumdur. Bunu yapabilme kabiliyeti ise dünyada sosyal medya araçlarının hangi blok tarafından yönetildiği ile yakından ilişkilidir. Nitekim Ukrayna, Batı tabanlı sosyal medya ve yapay zekâ platformları sayesinde kendi propaganda ve bilgi yayma süreçlerini dünya kamuoyuna açıklarken; Rusya'nın bu konuda daha arka planda kaldığı ve bu nedenle işgalin nedenlerini yeterince iyi anlatamadığı bir durum ortaya çıkmıştır.

9. Ukrayna-Rusya savaşı güvenlik şemsiyesi altında bulunsalar dahi ülkelerin kendi silah sistemlerine sahip olmalarının ne derece önemli olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu durum, stratejik özerklik bakımından ülkelerin karar alma süreçlerini güçlendirici bir etki yaratırken öz silah sistemlerinden yoksun olan ülkelerin, bağımsız bir dış politika izlemesinin ne kadar zor olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısı ile gerekli silah sistemlerine sahip olmanın, ülkelerin daha esnek, dirençli ve bağımsız hareket edebil kabiliyetlerini arttırdığını söylemek mümkündür. Bu nedenle özellikle Türkiye'nin son yirmi yıldır sürdürdüğü yerli ve milli savunma sanayii çabaları ve sonuçlarının, Ukrayna-Rusya savaşı sürecinde bağımsız bir politika izlemesine katkı sağladığı güçlü bir şekilde ifade edilebilir.
10. Ukrayna-Rusya savaşının seyrini belirleyen en önemli etkenlerden birinin de coğrafya olduğu ifade edilebilir. Öyle ki Ukrayna coğrafyasının arazi yapısı, iklim koşulları, stratejik geçiş noktaları ve doğal engelleri bu savaşın Rusya karşısında sürdürülebilmesini sağlayan en önemli parametredir. Bu durum tarihsel örneklemlerle de uyumlanan bir gerçekliği ön plana çıkarmaktadır. Dolayısı ile coğrafya, günümüz teknolojik savaş koşullarında dahi belirleyiciliğini gösteren en önemli değişken olarak ifade edilebilir.

Ukrayna-Rusya savaşı sonucunda ortaya çıkan bölgesel ve askeri çıkarımlar, savaşların siyasi ve askeri boyutunun değiştiğini ortaya koymaktadır. Bu durum savaşların artık çok katmanlı bir düzlemde yürütüldüğünü aynı zamanda teknolojik adaptasyon ve uluslararası koordinasyon gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısı ile Ukrayna'daki savaş, dünya askeri ve politik tarihi açısından bir dönüm noktasını temsil etmektedir.

Jeopolitik teorik yaklaşımlar, siyasi coğrafya unsurları, saha gözlemleri, akademik kaynaklar, politik ve askeri çıkarımlar ve üç yılı aşkın süredir devam eden savaş süreci, Ukrayna jeopolitiğinin Rusya ve Avrupa arasında varlıksal bir sorun olduğunu ve tarafların bu coğrafyadaki etki alanlarını gerçekleştirebilmek için gerektiğinde yeni bir konvansiyonel savaşı göze alabileceklerine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Bu değerli stratejik alan, her iki blok arasında Westland ve Rusland etki alanının tesis edilmesi ile bir bloğun diğer bloğa baskı yaratabileceği bir coğrafi alanı temsil etmektedir. Dolayısı ile savaşın sadece bir bloğun istekleri ya da beklentileri ile bitmesi oldukça zor bir ihtimali göstermektedir. Bu nedenle, büyük güçler savaşının Ukrayna coğrafyasındaki yansımaları karamsar bir gelecek vadederken,

çatışmanın yalnızca bu coğrafyayla sınırlı kalması her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmanın vardığı sonuç; jeopolitik teorilerin ışığında, bilinen siyasi düzenin Westland ve Rusland etki alanları üzerinden dönüşeceği bir geleceği öngörmektedir.

KAYNAKÇA

Abeken, H. (1904). *Ein Schlichtes Leben In Bewegter Zeit ; Aus Briefen Zusammengestellt ; Mit Einem Bildnisse Und Drei Faksimiles.* Berlin: Berlin Mittler.

Abrams, L. (2006). *Bismarck and German Empire: 1871-1918, 2nd edition.* Routledge.

Abukmeil, T. (2024). *Rusya'nın Akdeniz'deki Tek Üssü Olan Tartus Deniz Üssü Neden Önemli?* . https://www.fokusplus.com/siyaset/rusyanin-akdenizdeki-tek-ussu-olan-tartus-deniz-ussu-neden-onemli (Erişim Tarihi: 28.10.2024).

Acar, K. (2004). *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi.* İstanbul: Nobel Akademil Yayıncılık.

Acemoğlu, D., & James, A. R. (2012). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri.* Doğan Egmont Yayıncılık.

Acemoğlu, D., Golosov, M., Tsyvinski, A., & Yared, P. (2012). A Dynamic Theory of Reseurce Wars. *The Quarterly Journal of Economics* , 283-331-doi:10.1093/qje/qjr048.

Adam, B. (2017). *"Kutsal Nedir?", Halk İnanışları El Kitabı.* Ankara: Grafiker Yayınları.

Addington, L. H. (1994). *The Patterns Of War Since The Eighteenth Century (Second Addition).* Bloomington: Indıana Unıversıty Press.

Adomeit , A. L. (2016). Alfred and Theodore Go to Hawai'i: The Value of Hawai'i in the Maritime Strategic Thought of Alfred Thayer Mahan. *International Journal of Naval History*, https://www.ijnhonline.org/alfred-and-theodore-go-to-hawaii-the-value-of-hawaii-in-the-maritime-strategic-thought-of-alfred-thayer-mahan/#fn-1869-1 (Erişim Tarihi: 17.11.2022).

Afflerbach, H. (2014). The Strategy of the Central Powers, 1914-1915. H. Strachan içinde, *The Oxford İllustrated History Of The Fırst World War* (s. 28-38). Oxford: Oxford University Press.

Agnew, J. (2003). *Geopolitics: Re-Visioning World Politics.* Routledge.

Akgül, P. (2024). Understanding Cooperation in Russian–Turkish Energy Relations. *Comparative Southeast European Studies*.

Al-Ali, Z. (2014). *The Struggle For Iraq's Future: How Corruption, Incompetence And Sectarianism Have Undermined Democracy.* Yale University Press .

Allison, G., & Zelikow, P. (1999). *Essence of Decision.* Addison-Wesley Educational Publishers.

Almutabagani, A. (2022). *The Ukraine War and Europe's Energy Crisis: An Opportunity for GCC Energy Producers.* Gulf Research Center.

Al-Rodhan, N. (2014). *The Geopolitics of Culture: Five Substrates.* https://www.docdroid.net/uvNrHuh/the-geopolitics-of-culture-pdf (Erişim Tarihi: 30.05.2023): Harvard International Rewiev.

Altunışık, M. (2023). *The Grain Corridor Deal: Turkey's Mediation Role and Food Security Implications.* ORSAM Rapor No: 245.

Ambrosio, T. (2001). *Irredentism: Ethnic Conflict And International Politics Irredentism.* Preager Publishers.

American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed., text rev.).* Washington: DC: Author.

Anadolu Ajansı. (2025). *Cezayir, Nijerya ve Nijer, "Trans-Sahra Doğalgaz Boru Hattı" projesini hızlandırmak için 3 anlaşma imzaladı*. https://www.aa.com.tr/tr/enerjiterminali/dogal-gaz/cezayir-nijerya-ve-nijer-trans-sahra-dogalgaz-boru-hatti-projesini-hizlandirmak-icin-3-anlasma-imzaladi/47450 adresinden alındı

Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması.* İstanbul: Metis Yayınları.

Anderson, S. (2007). "Metternich, Bismarck, and the Myth of the „Long Peace," 1815-1914". *Peace & Change*, 301-325.

Applebaum, A. (2017). *Red Famine: Stalin's War on Ukraine.* Penguin Randım House.

Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi.* Bursa: Dora Yayınları.

Arı, Y. (2017). Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye: Son 100 Yilda Dünya'Da Ve Türkiye'de Insan-Çevre Coğrafyasindaki Yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi, 22*(37), 1-34.

Arıcı, Ş. (2021). İslam'da Cihad Kavramı ve Gayr-i Müslim Toplumlardaki Anlayışı. *Genç Atabe Dergisi*, 32-39.

Archer, C. I., Ferris, J. R., Herwig , H. H., & Traves, T. E. (2013). *Dünya Savaş Tarihi (Çev: Cem Demirkan).* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arendt, H. (1956). *The Origins of Totalitarianism.* Schocken Books.

Arendt, H. (1963). *Devrim Üzerine.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Armaoğlu , F. (2021). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995).* İstanbul: Kronik Kitap.

Armnstrong, J. A. (1980). *Ukrainian Nationalism (Second Edition).* Colorado: Ukrainian Academiz Press.

Armstrong, J. A. (1990). *Ukrainian Nationalism, 3rd edn.* Littleton: Ukrainian Academic Press.

Artar, T., & Baysoy, E. (2020). Bismarck Döneminden 2. Dünya Savaşi'na Alman Jeopolitik Düşüncesi: Haushofer Ve Hitler Karşılaştırması. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 30*(1), 1-24.

Asker, A., & Özcan , M. Ö. (2016). Panslavizmin Çarlik Rusyasi'Nin Ve Sovyetler Birliği'Nin Balkan Politikalari Üzerindeki Etkisi. *International Crimes and Histor*, 17-46.

Aslund, A. (2009). How Ukraine Became a Market Economy and Democracy. *Peterson Institute for International Economics*.

Aslund, A. (2014). The Maidan and beyond: Oligarchs, corruption, and European integration'. *Journal of Democracy*, 64-73; <https://doi.org/10.1353/jod.2014 .0055>.

Atalay, İ. (2011). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği 8. Baskı.* Meta Basım Matbaacılık.

Atlantic Council. (2024). *A sea of opportunities: Exploring cooperation between Turkey and the West in the Black Sea.* Atlantic Council Turkey Programs.

Aydın, Y. (2022). *Almanya'nın Rusya Problemi: Nedenleri ve Olası Jeopolitik Etkileri: Almanya Notları.* Bİlgi Üniversitesi.

Azarov, D., Koval, D., Nuridzhanian, G., & Venher, V. (2023). Volodymyr Venher, Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide, Pages 233–264, https://doi.org/10.1093/jicj/mqad018. *Journal of International Criminal Justice,, 21*(2), 233-264.

Börger, L., Dalziel, B. D., & Fryxell, J. M. (2008). Are there general mecha nisms of animal home range behaviour? A review and prospects for future research. *Ecology Letters*, 637-650.

Babina, T., Schaffranka, C., & Schnitzer, M. (2023). *"The Energy Crisis And The German Manufacturing Sector: Structural Change But No Broad Deindustrialisation To Be Expected".* https://cepr.org/voxeu/columns/energy-crisis-and-german-manufacturing-sector-structural-change-no-broad (Eirşim Tarihi: 0611.2024).

Baker, H. (1979). *Chinese Family and Kinship.* New York: Columbia University Press.

Balandier, G. (2021). *Siyasal Antropoloji (3. Basım).* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Balmaceda , M. (2008). *Energy Dependency, Politics, and Corruption in the Former Soviet Union* . Canada: Routledge .

Baran, Z. (2007). *Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy.* Johns Hopkins University Press.

Baranowski, M., Jabkowski, P., & Kammen, D. M. (2025). From the Russian invasion of Ukraine to the battlefield of the future: The geopolitical fight for Ukraine's mineral wealth. *Energy Research & Social Science*, https://doi.org/10.1016/j.erss.2025.104043.

Bartnik, M. (2007). *Von der Privat- zur Staatsbahn – und wieder zurück? Die Entwicklung der Eisenbahn in Preußen.* http://michael-bartnik.de/dateien/Michael_Bartnik-Entwicklung_Eisenbahn_Preussen.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2022): Friedrich-Meinecke-Institut der Freien Universität Berlin.

Basiuk, V. (1999). *Ukraine: Toward a Viable National Ethos. In S. L. Wolchik & V. Zviglyanich (Eds.), Ukraine. The Search for a National Identity (pp. 31-48).* Lanham: MD: Rowman & Littlefield.

Bassin, M. (1987). Imperialism and the Nation State in Friedrich Ratzel's Political Geography. *Prog. Hum. Geog*, 473-495.

Bassin, M., & Pozzo, G. (2017). "Geopolitics and Neo-Eurasianism in Post-Soviet Russia: An Analytical Framework.". *Eurasian Geography and Economics, 58*(6), 745-764.

Bauman, T. (2004). Defining Ethnicity. In The SAA Archaeological record. *The Magazine of the Society for American Archaeology, 1*(1), 12-14.

BBC. (2014). *Ukrayna'Da Aşiri Sağin Meşaleli Gösterisi.* https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2014/01/140102_video_ukraine (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

BBC News. (2014). *Profile: Ukraine's ultra-nationalist Right Sector.* https://www.bbc.com/news/world-europe-27173857 (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

BBC News. (2016). *Russia's border doesn't end anywhere, Vladimir Putin says.* https://www.bbc.com/news/world-europe-38093468 (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Beaumont, P., Wilhelmsen, J., & Gjerde, K. L. (2020). *Reimagining NATO after Crimea: Defender of the rule-based order and truth?* . https://www.nupi.no/en/publications/cristin-pub/reimagining-nato-after-crimea-defender-of-the-rule-based-order-and-truth (Erişim Tarihi: 22.04.2025): Norwegian Institute of International Affairs.

Bebler, A. (2015). The Russian-Ukrainian Conflict Over Crimea'. *International Institute for Middle East and Balkan Studies*, http://www.ifimes.org/en/9035 (Erişim Tarihi: 07.10.2024).

Beitz, C. R. (1999). *Political Theory And International Relations.* Princeton: Princeton University Press.

Bekcan, U. (2013). "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64*(8), 73-102.

Berger, M. T. (2001). The Nation-State And The Challenge Of Global Capitalism. *Third World Quarterly*, 889-907.

Bergmane, U. (2023). *Politics of Uncertainty: The United States, the Baltic Question, and the Collapse of the Soviet Union.* Oxford University Press .

Bertsch, G. K. (1977). Ethnicity and Politics in Socialist Yugoslavia. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 433*(1), 88-99.

Biddle, S., & Oelrich, I. (2025). Urban warfare in Ukraine: Kyiv as a case study. *Institute for Security and Development Policy*, https://mwi.westpoint.edu/urban-warfare-project-case-study-12-battle-of-kyiv/ (Erişim Tarihi:12.05.2025).

Bielieskov, M. (2024). *Russian victory in Ukraine would leave Europe at Putin's mercy.* https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russian-victory-in-ukraine-would-leave-europe-at-putins-mercy/ (Erişikm Tarihi: 16.05.2025): Atlantic Council.

Bilgenoğlu, A. (2013). *İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı bir Çözümlemesi, (Basılmamış Doktora Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilinsky, S. Y. (1964). *The Second Soviet Republic: The Ukraine After World War II* . New Brunswick, N.J.

Billon, P. L. (2012). Digging Into "Resource War" Beliefs. *Human Geography, 5*(2), 26-40.

Billon, P. L. (2012). *Wars of Plunder: Conflicts, Profits and the Politics of Resources.* Hurst & Company.

Björk, R., & Lundén, T. (2021). *Territory, State and Nation.* New York- Oxford: Berghahn.

Blackwill, R. D. (1995). *Engaging Russia.* New York: The Trilateral Commission.

Blij, H. D. (2009). *The Power Of PlacE: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape.* Oxford University Press.

Blouet, B. W. (2005). Halfrod Mackinder and The Pivotal Heartland. B. W. Blouet içinde, *Global Geostrategy: Mackinder and The Defence of The West* (s. 1-16). New York: Frank Cass.

Božić, F., Sedlar, D. K., Smajla, I., & Ivančić, I. (2021). Analysis of Changes in Natural Gas Physical Flows for Europe via Ukraine in 2020. *Energies*, https://doi.org/10.3390/en14165175.

Bogonos, M., Chmil, A., Nazarkina, R., Nykolyuk, O., Pyvovar, P., & Stolnikovych, H. (2024). *Agricultural Outlook Ukraine 2024-2033 Report-summary.* Kyiv School of Economics .

Boshyk, Y. (1986). *Ukrain During World War II: History and Aftermath.* The Canadıan Lıbrary in Ukraınıan Studıes.

Bosone, C., & Stamatog, G. (2023). *Beyond Borders: How Geopolitics Is Reshaping Trade.* European Central Bank.: ECB Working Paper Series.

Braidwood, R. J. (2008). *Tarih Öncesi İnsanlar (Çev: Bilgi Altıok).* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Brands, H. (2024). "An 'America First' World: What Trump's Return Might Mean for Global Order," . *Foreign Affairs, May 27, 2024.*

Breuilly, J. (2006). *Nationalism and the State.* University of Chicago Press.

Bridge, G. (2006). *Exploiting: Power, Colonialism And Resource Economies.* Companion Encyclopedia of Geography. I. Douglas, R. Huggett and C. Perkins: London, Routledge.

Brooking Institution. (2023). *Europe'S Messy Russian Gas Divorce: More Than Two Years After Putin'S Invasion Of Ukraine, Reliance On Russia For Energy Lingers.* https://www.brookings.edu/articles/europes-messy-russian-gas-divorce/ (Erişim Tarihi: 07.11.2024): Brookings.

Brown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik.* İstanbul: Metis Yayınları.

Brunk, I., & Hakimi, M. (2022). Russia, Ukraine, and the Future World Order. *American Journal of International Law*, 687-697; doi:10.1017/ajil.2022.69.

Brzezinski, I., & Arick , R. (2025). *Issue brief: A NATO strategy for countering Russia.* https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/issue-brief-a-nato-strategy-for-countering-russia/ (Erişim Tarihi:20.04.2025).

Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtasi: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri.* İnkılap Kitapevi.

Bueno de Mesquita, B. (1981). *The War Trap, New Haven.* Yale University Press.

Bukey, E. B. (2000). *Hitler's Austria: Popular Sentiment in the Nazi Era, 1938-1945.* University of North Carolina Press.

Bullock, A. (1952). *Hitler: A Study in Tyranny.* London: Harper Perennial.

Bunde , T., & Eisentraut, S. (2025). Multipolarization. *MSC*, https://securityconference.org/en/publications/munich-security-report-2025/introduction/ (Erişim Tarihi: 19.02.2025).

Burt, W. (1943). Territoriality and Home Range Concepts as Applied to Mammals. *Journal of Mammalogy, 24*(3), 346-352.

Bush, G. W. (2003). *President Bush Addresses The Nation.* https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Butterfield, H. (1951). *History and Human Relations.* London: UK: Collins.

Buzan, B. (2003). *"Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World", Fredrick Söderbaum ve Timothy M. Shaw (der.), Theories of New Regionalism, Houndmills,.* Basingstoke: Palgrave.

Buzan, B., & Wæver , O. (2003). *Regions and Powers The Structure of International Security* . Cambridge: Cambridge University Press.

Calvocorressi, P. (1983). *World Politics Since 1945, 4th Edition.* Longman.

Carr, E. H. (2002). *Tarih Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.

Carr, E. H. (2016). *The Twenty Years Crisis, 1919-1939.* Palgrave Macmillan.

Carsten, N. (2024). What do we talk about when we talk about the 'return' of geopolitics? *International Affairs, 100*(1), 221–239. doi:https://doi.org/10.1093/ia/iiad295

Castro , R. B. (2024). *Europe in the world in 2024: From voting to geopolitics.* Europe Policy Center.

Celac, S., Dungaciu, D., Scutaru, G., & Simion, E. (2022). *Russian Policy in the Black Sea Region – Continuity, Change and Direct and Indirect Military and Political Implications of the Russian War Against Ukraine.* New Strategy Center & Norwegian Institute of International Affairs (NUPI).

Chaliand , G. (2014). *A Global History of War: From Assyria to the Twenty-First Century* . California : University of California Press .

Charap, S., & Colton, T. (2017). *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia.* Routledge.

Charap, S., & Colton, T. J. (2017). *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia.* Routledge.

Chomsky, N. (1997). *World Orders, Old and New.* London: Pluto Press.

Chorev, S. (2019). *The Suez Canal: Forthcoming Strategic and Geopolitical Challenges: Eds:Goldschmidt, A., & Davidson, L.* Lynne Rienner Publishers.

CIA. (1978). *Construction status of the Soyuz gas pipeline.* https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000969949.pdf (Erişim Tarihi: 17.02.2025).

CIA. (2025). *The World Factbook.* https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/ (Erişim Tarihi: 02.02.2025).

Cienciala, A. M., Lebedeva, N. S., & Materski, W. (2007). *Katyn: A Crime Without Punishment.* London: Yale University Press.

Clausewitz, C. V. (2007). *On War.* Oxford University Press.

Clutton, B. T., & Harvey, P. H. (1978). Mammals, Resources And Reproductive Strategies. *Nature*.

Cninese Embassy in Switzerland. (China's Treasered Island). *Taiwan:.* Bern: http://ch.china-embassy.gov.cn/zt/ChinaInfo/202208/P020220817006491278406.pdf (Erişim Tarihi: 11.09.2023): Cninese Embassy in Switzerland.

Cobb, P. M. (2014). *The Race for Paradise: An Islamic History of the Crusades.* Oxford University Press.

Cohen, A. (1996). *Russian Imperialism: Development and Crisis.* London: Praeger.

Cohen, E. A., & O'Brien , P. (2024). *The Russia-Ukraine War: A Study in Analytic Failure.* Center For Strategic and International Studies.

Cohen, R. S., Han, E., & Roades, A. L. (2020). *Geopolitical Trends and the Future of Warfare.* https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2849z2.html (Erişim Tarihi: 13.02.2025).

Cohen, S. B. (2015). *Geopolitics: The Geography of International Relations (Thirth Edition).* London: United Kingdom.

Colaresi, M. P., Rasler, K., & Thompson, W. R. (2007). *Strategic Rivalries in World Politics Position, Space and Conflict Escalation.* New York: Cambridge University.

Colgan, J. D. (2013). *Petro-Aggression: When Oil Causes War.* Cambridge University Press.

Colibăşanu, A., Crowther, A., Hickman, J., & Scutaru, G. (2022). The Strategic Importance of Snake Island. https://cepa.org/comprehensive-reports/the-strategic-importance-of-snake-island/?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 31.01.2025).

Collins, A. (2017). *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları.* Ankara: Röle Akademik Yayıncılık.

Conflict and Environment Observatory. (2024). *The environmental risks from a critical minerals rush in Ukraine.* https://ceobs.org/the-environmental-risks-from-a-critical-minerals-rush-in-ukraine/ (Erişim Tarihi: 29.03.2025).

Connolly, J. (2010). Political Theory. A. Barchiesi, & W. Scheidel içinde, *THE OXFORD HANDBOOK OF ROMAN STUDIES* (s. 713-727). New York: Oxford Unşiversity Press.

Connolly, R., & Sendstad, C. (2022). *Russia's War in Ukraine: The Economic Constraints.* DOI: 10.55317/9781784135394: Chatham House Research Paper.

Conquest, R. (1986). *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine.* Oxford: Oxford University Press.

Cooper, J. (2023). Russia's Military Expenditure During Its War Against Ukraine. *SIPRI Insights on Peace and Security*.

Cornel, S. E. (2007). Georgia's NATO Aspiration and Russia's Response: Energy as Leverage. *The Journal of Strategic Studie, 30*(3), 457-478. doi: https://doi.org/10.1080/01402390701320756

Cornell, S. E. (2011). *The Caucasus: A History.* Oxford University Press.

Crawford, B. (1998). The Causes of Cultural Conflict: An Institutional Approach. B. Crawford, & R. D. Lipschutz içinde, *The Myth of "Ethnic Conflict":Politics, Economics, and "Cultural" Violence* (s. 7-43). University Of California At Berkeley.

CREA. (2024). *Russia'S Export Revenues From Crude Oil Rise, As Drone Strikes Effects On Refining Capacity Lead To Reduced Exports Of Refined Products.* https://energyandcleanair.org/april-2024-monthly-analysis-of-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/ (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

Cropsey, S. (2024). The 'Cold War' As We Know It Is A Myth, Yet Its Underlying Conflict Never Ended. *The Hill*, https://thehill.com/opinion/international/4483411-the-cold-war-as-we-know-it-is-a-myth-yet-its-underlying-conflict-never-ended/ (Erişim Tarihi: 06.02.2025).

Curtis, G. E. (1992). *Yugoslavia a Country Study.* Library of Congress Cataloging-in-Publication Data .

Curzon, K. L. (1907). *Frontiers, The Romanes Lecture.* Oxford: Oxford University Press.

Cyrus, C. Y., & Yu, R.-R. (2010). *Understanding Chinese Families: A Comparative Study of Taiwan and Southeast China.* New York: Oxford University Press.

Döğüş, S. (2008). Osmanlılarda Gaza İdeolojisinin Tarihi ve Kültürel Kaynakları. *Belleten*, 817-888: doi:10.37879/belleten.2008.817.

Dahl, R. A. (1957). "The Concept of Power,". *Behavioral Science, 2*(3), 201-215.

Dallin, A. (1981). *German Rule in Russia 1941-1945: A Study of Occupation Policies (2d rev.).* Boulder, Colo.

Dannreuther, R. (1997). *Russian perceptions of the Atlantic alliance.* http://www.nato.int/acad/fellow/95-97/dannreut.pdf. (Erişim Tarihi: 07.10.2024): North Atlantic Treaty Organization.

Dar, A. I., Haq, I., & Khan, T. A. (2017). Alliances In International Politics: A Comparative Study Of Kenneth Waltz'S And Stephen Walt'S Theories Of Alliances . *Kaav International Journal Of Arts, Humanities & Social Sciences* , 44-51.

Darwin , C. (1976). *Türlerin Kökeni (Çev: Öner Ünalan).* Ankara: Onur Yayınları.

Davies, R. W., Wheatcroft, S. G., & Stephen, K. W. (2009). *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931-1933.* Palgrave Macmillan.

Davutoğlu, A. (2021). *Staretjik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu.* İstanbul: Küre Yayınları.

Day, A. (2025). *Ukraine: critical materials, a strategic challenge for Europe.* Économie, Géopolitique.

Dayı, E. (2002). Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatana Katılmaı. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 331-340.

Debiec, J., & LeDoux, J. (2004). Fear and the Brain. , 71(4), 807–818. *Social Research, 71*(4), 807-818; http://www.jstor.org/stable/40971979.

Demir, S. (2012). "20. ve 21. Yüzyılların Başlangıç Dönemlerinin Karşılaştırılması: Örtüşen ve Ayrışan Olguların Bir Analizi". *Akademik Bakış, 5*(10), 207-228.

Deni, J. R. (2017). *The NATO-Russia Founding Act: A Dead Letter.* https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2017/06/the-nato-russia-founding-act-a-dead-letter?lang=en (Erişim Tarihi:20.04.2025).

Deuringer, K. (2014). *The First Battle of the First World War: Alsace-Lorraine.* The History Press.

Deutsch, K. W. (1966). *Nationalism and Social Communication (Second Edition).* Cambridge M.I.T Press.

Deutsche Welle. (2023). *Russia to store tactical nuclear arms in Belarus.* https://www.dw.com/en/putin-says-russia-will-station-tactical-nuclear-weapons-in-belarus/a-65121918 (Erişim Tarihi: 30.20.2024).

Deutsche Welle. (2022). *Erdoğan: Ne Rusya'dan ne de Ukrayna'dan vazgeçeriz.* https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ne-rusyadan-ne-de-ukraynadan-vazge%C3%A7eriz/a-60886805 (Erişim Tarihi: 28.10.2024).

Deutsche Welle. (2022). *Ukrayna'da Bayraktar SİHA'larının Başarı Sırrı Ne?* https://www.dw.com/tr/ukraynada-bayraktar-si%CC%87halar%C4%B1n%C4%B1n-ba%C5%9Far%C4%B1-s%C4%B1rr%C4%B1-ne/a-61167868 (Eirşim Tarihi: 04.11.2024).

Diamond, J. (2004). *Tüfek, Mikrop ve Çelik.* Ankara: TÜBİTAK Popüler Bİlim Kitapları.

D'Anieri, P. (2007). *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design.* New York: M.E.Sharpe.

D'Anieri, P. (2019). *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War.* New York: Cambridge University Press.

D'Anieri, P. (2019). *Ukraine and RussiaFrom Civilized Divorce to Uncivil War.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dodds, K. (2007). *Geopolitics: A Very Short Introduction.* New York: Oxford University Press.

Dominic, L. (2010). *Russia Against Napoleon- The True Story of the Campaigns of War and Peace.* Penguin Group.

Domosh, M., Neumann, R. P., Price, P. L., & Bychkov, T. G. (2010). *The Human Mosaic: A Thematic Introduction To Cultural Geography.* New York: W. H. Freeman and Company.

Donaldson, R. H. (1980). *Soviet Conceptions Of "Security".* Pennsylvania: Strategic Studies Institute Us Army War College: Carlisle Barracks.

Donnelly, J. (2005). Realism. *Theories of International Relations:* (s. 29-54). içinde Palgrave Macmillan.

Doroshenko, D. (1975). *A Survey of Ukrainian History.* Canada: Humeniuk Publication Foundation.

Doğanay, H., & Altaş, N. T. (2022). *Doğal Kaynaklar (11. Baskı).* Ankara: Pegem Akademi.

Drakulic, S. (2004). *They Would Never Hurt a Fly: War Criminals on Trail in The Hague.* New York: Penguin Book.

Dufoix, S. (2011). *Diasporalar.* İistanbul: Uluslararası Hrant Dİnk Vakfı Yayınları.

Dugin, A. (1997). *Foundations of Geopolitics: The Geopolitical Future of Russia.* Moscow: Arktogeia.

Dugin, A. (2012). *The Fourth Political Theory.* Moscow: Eurasian Movement.

Dugin, A. (2018). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım (Çev: Vügar İmanov).* İstanbul: Küre Yayınları.

Dugin, A. (2020). The Belt and Road Initiative: A Eurasian Road. *RIQ Journal of Political Economy*, 7-18.

Dumankaya, E. M. (2019). *Uluslararası İlişkiler ve Güç Kavramı.* https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1610275417_stm-uluslararasi-iliskiler-ve-guc-kavrami1.pdf?: SMT Teknolojik Düşünce Merkezi.

Durgun, S. (2018). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a.* İstanbul : İletişim Yayınları.

Dyas, K. (2014). *Geography of Development of Eastern Europe.* 304164181_Geography_of_Development_of_Eastern_Europe (Erişim Tarihi: 01.06.2025).

Dyner, A. M. (2021). *Russia's National Security Strategy.* https://www.pism.pl/publications/russias-national-security-strategy (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Dyner, M. A. (2023). CSTO Ambiguous on War in Ukraine and Faces Regional Challenges. *The Polish Institute of International Affairs*, https://pism.pl/publications/csto-ambiguous-on-war-in-ukraine-and-faces-regional-challenges (Erişim Tarihi: 18.11.2023).

Dziuba, M. H. (2004). "Testimony of Mariia Hnativna Dziuba." Mytsyk, Ukraïns'kyi Holokost,. *Kyiv: Kyievo-Mohylians'ka Akademiia, 10*(1), 262.

Eberstadt, N. (1998). *Demography and International Relations.* Washington Quarterly: https://www.aei.org/articles/demography-and-international-relations/ (Erişim Tarihi:07-08-2023).

ECFR. (2023). *Russia's Long War Against European Security.* https://ecfr.eu/category/charting-the-long-war/ (Erişim Tarihi: 25.05.2025): European Council on Foreign Relations.

Ekman, P. (2023). Painful Moments and Realignment: Explaining Ukraine's Foreign Policy, 2014–2022. *Problems of Post-Communism*, https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2253358.

Elden, S. (2010). Reading Schmitt Geopolitically. *Radical Philosophy*, 18-26.

Eliade, M. (2003). *Dİnler Tarihine Giriş.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Elliot, S. (2022). *Russia Reiterates Demand For Nord Stream Gas Turbine Sanctions Assurances.* https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/081222-russia-reiterates-demand-for-nord-stream-gas-turbine-sanctions-assurances (Erişim Tarihi: 06.11.2024).

Emiliozzi, S., Ferriani, F., & Gazzani, A. (2024). *The European Energy Crisis And The Consequences For The Global Natural Gas Market.* https://cepr.org/voxeu/columns/european-energy-crisis-and-consequences-global-natural-gas-market (Erişim Tarihi: 06.11.2024): CEPR.

Energy Community Secretariat. (2024). *Usage of Ukraine gas storage facilities by European operators.* Ukraine Energy Market Observatory.

Erşen, E. (2023). Post-War Reconstruction in Ukraine: Opportunities for Turkish Industries. *Turkish Economic Review, 10*(1), 45-67.

Esaias, T. (1978). *'Svea', in Lars Gustavsson (ed.), Svensk Dikt (Stockholm.* Wahlström och Widstrand .

EU Trade and Economic Security. (2025). *Ukraine: EU trade relations with Ukraine. Facts, figures and latest developments.* https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-

regions/ukraine_en#:~:text=,of%20EU%20agrifood%20imports%20by (Erişim Tarihi: 26.05.2025): European Commission.

Euro News. (2021). *Putin'Den Nato'Ya 'Kirmizi Çizgi' Uyarisi: Ukrayna'Da Askeri Altyapi Genişletilemez.* https://tr.euronews.com/2021/11/30/putin-den-nato-ya-k-rm-z-cizgi-uyar-s-ukrayna-da-askeri-altyap-genisletilemez (Erişim Tarihi: 30.10.2024).

European Commission. (2023). *Ukraine's EU Membership Application: Progress Report.* https://commission.europa.eu/index_en (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

European Council. (2024). *Russia'S Illegal Annexation Of Crimea And The City Of Sevastopol: Eu Extends Sanctions For Further Year.* General Secretariat of the Council .

European Parliament. (2022). *Russia's war on Ukraine: Implications for transport.* EPRS | European Parliamentary Research Service .

Everitt, A. (2012). *The Rise Of Rome: The Making of the World's Greatest Empire.* Random House.

Eyvazlı, E. (2019). Hocali Katliami'Na Giden Süreç ve Türk Basininda Hocali Katliami . *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 152-173.

Farmer, K. C. (1980). *Ukrainian Nationalism in The Post-Stalin Era: Myth, Symbols and Ideology in Soviet Nationalities Policy* . London: Martinus Nijhoff Publishers .

Ferguson, N. (2002). *Empire: The Rise and Demise of The British World Order and The Lessons for Global Power.* New York: Basic Books.

Fettweis, C. (2010). *Dangerous Times?: The International Politics of Great Power Peace.* Georgetown University Press.

Fettweis, C. (2015). *Making Foreign Policy Decisions: A Presidential Briefing Book.* Routledge.

Fettweis, C. J. (2015). "On Heartlands and Chessboards: Classical Geopolitics, Then and Now,". *Orbis, 59*(2).

Findlay , R., & O'Rourke , K. H. (2007). *Power And Plenty: Trade, War, And The World Economy In The Second Millennium.* Princeton University Press.

Firestone, R. (2012). *Holy War in Judaism: The Fall and Rise of a Controversial Idea.* Oxford University Press, USA.

Fitzpatrick , S. (2000). *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s* . Oxford University Press .

Flanagan, S. J., & Chindea, I. A. (2019). Russia, NATO, and Black Sea Security Strategy. *RAND Corporation & The German Marshall Fund of the United States*.

Flint, C. (2006). *Introduction to Geopolitics.* Oxon: Routledge.

Flint, C. (2016). *Geopolitical Constructs: The Mulberry Harbours, World War Two and the Making of a Militarized Transatlantic.* Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Flint, C. (2022). *Introduction to Geopolitics.* Routledge.

Flint, C., & Taylor, P. (2018). *Political Geography. World-Economy, Nation-State.* Routledge.

Fomina, O. P., & Pavlenko, V. V. (2018). The Mineral Resources of Ukraine: Their Potential and Development Prospects. *Mineral Resources of Ukraine*.

Food and Agriculture Organization. (2023). *Ukraine's role in global food security: Grain exports and regional dependencies.* United Nations.

Forde, S. (1992). Varieties of realism: Thucydides and Machiavelli,. *The Journal of Politics* , 372-393.

Foreign Agricultural Service. (2022). *Ukraine Agricultural Production and Trade.* https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf (Erişim Tarihi: 25.03.2025): Foreign Agricultural Service.

Foreign Agricultural Service. (2022). *Ukraine agricultural production and trade factsheet.* U.S. Department of Agriculture.

Foreign Policy. (2022). *Russia's Resource Grab in Ukraine.* https://foreignpolicy.com/2022/04/28/ukraine-war-russia-resources-energy-oil-gas-commodities-agriculture/ (Erişim Tarihi: 29.03.2025).

Freedman , L. (2019). *Ukraine and the Art of Strategy.* Oxford University Press.

Freud, S. (2000). *Bir Yanılsamanın Geleceği: Uygarlık ve Hoşnutsuzları.* İstanbul: İdea Yayınları.

Fritz, S. G. (2011). *Ostkrieg: Hitler's War of Extermination in the East.* The University Press Of Kentucky.

Fukuyama, F. (2006). *The End of History and the Last Man.* New York: Free Pres.

Fuller, G. E. (2004). *The geopolitics of Islam and the West.* RAND Corporation.

Fumagalli, M. (2010). *Irredentism". International Encyclopedia of Political Science (Ed. Bertrand Badie).* Singapore: SAGE Publication: 1346-1348. .

Fumagalli, M., & Rymarenko, M. (2022). Krym. Rossiya…navsegda? Critical junctures, critical antecedents, and the paths not taken in the making of Crimea's annexation. *Nationalities Papers*, 243–263.

Göney, S. (1996). *Siyasi Coğrafya.* Marmara Üniversitesi Yayınları.

Götz, E. (2017). *Russia, the West, and the Ukraine Crisis: Three Contending Perspectives.* Contemporary Politics.

Gülboy, B. S. (2019). *Mutak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzen Bir Çözümleme.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Günel, K. (1995). Siyasi Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar. *Türk Coğrafya Dergisi*, 457-461.

Gaddis, J. L. (2005). *The Cold War: A New History.* The Penguin Press.

Galeotti, M. (2016). *The Modern Russian Hybrid War.* NATO Review.

Galgano, F. A. (2012). *21st Century: GEOGRAPHY AReference Handbook: İçinde: Geography and National Security.* SAGE Publications Ltd. 219-231.

Gallagher, B. M. (2023). *Bittersweet New Member: Finland-Russia Border Vulnerabilities to NATO* . Landpower Essay.

Gallina, N. (2011). Ukraine: Nation-Building Revisited - The Ukrainian Presidents and Their Understanding of Identity Politics. *Political Sphere*(15).

Gallup, J. (1999). *Geography and Economic Development.* Working Papers: Center for International Development at Harvard University.

Gallup;. (2019). *"Unpopular Russia Still Looms Large Over Ukraine Elections"*. Gallup: https://news.gallup.com/poll/248033/unpopular-russia-looms-large-ukraine-elections.aspx (Erişim Tarihi: 28.05.2024) adresinden alındı

Gamache, R. (2018). *Gareth Jones: Eyewitness to the Holodomor.* Weish Academic Press.

Garamone, J. (2022). *Russians Retreating From Around Kyiv, Refitting in Belarus* . U.S. Depatment of Defense. https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/2988461/russians-retreating-from-around-kyiv-refitting-in-belarus/ (Erişim Tarihi: 04.11.2024) adresinden alındı

Gartzke, E., & Gleditsch, K. S. (2006). Identity and Conflict: Ties that Bind and Differences that Divide. *European Journal of International Relations*, DOI: 10.1177/1354066106061330.

Gasparyan , D., Wolkov , N., & Kagan , F. (2024). *Russia or the West: The Stakes in Georgia's Election.* ISW Press. https://www.understandingwar.org/backgrounder/russia-or-west-stakes-georgia%E2%80%99s-election (Erişim Tarihi: 26.10.2024) adresinden alındı

Genini, D. (2025). How the war in Ukraine has transformed the EU's Common Foreign and Security Policy. *How the war in Ukraine has transformed the EU's Common Foreign and Security Policy*, https://doi.org/10.1093/yel/yeaf003.

Gerwarth, R. (2014). No End To War. Editor, & H. Strachan içinde, *The Oxford Illustrated History Of The First World War* (s. 304-317). Oxford University Press.

Gerwarth, R., & Manela, E. (2014). The Great War as a Global War: Imperial Conflict and Reconfiguration of World Order, 1911–1923. *Diplomatic History*, 786-800.

Gerwarth, R., & Manela, E. (2014). The Great War as a Global War: Imperial Conflict and the Reconfiguration of World Order, 1911–1923. *Diplomatic History, 38*(4), doi:10.1093/dh/dhu027.

Getchell, M. (2018). *The Cuban Missile Crisis and the Cold War: A Short History with Documents.* Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.

Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi,, 26*(3), 1-29.

Giblin, B. (2013). Economics and Geopolitics: A Relationship Worth (Re)considering. *3-11, 151*(4), La Découverte.

Giddens, A. (1989). *The Nation-State and Violence.* Oxford: Polity Press, Cambridge.

Gİlbert, M. (2003). *The Routledge Atlas Of The First World War (Second Edition).* London: Routladge.

Gilbert, M. (2009). *The Routledge Atlas Of The Second World War.* Routledge.

Giles, K. (2021). *Myths And Misconceptions In The Debate On Russia: How They Affect Western Policy, And What Can Be Done.* Chatham House.

Gilmartin, M., & Kofman, E. (2004). *"Critically Feminist Geopolitics" in Staeheli, L.A., Kofman, E., and Peake, L.J. (eds) Mapping Women, Making Politics,.* New York and London: Routledge.

Ginsburgs, G. (1958). A Case Study in the Soviet Use of International Law: Eastern Poland in 1939. *The American Journal of International Law, 52*(1), 69-84. doi:https://doi.org/10.2307/2195670

Glaser, C. L. (2010). *Rational theory of international politics: The logic of competition and cooperation.* Princeton University Press.

Glaser, C. L. (2010). *Rational Theory Of International Politics: The Logic Of Competition And Cooperation.* Princeton University Press.

Goldthau, A., & Sitter, N. (2015). *A liberal actor in a realist world: The European Union regulatory state and the global political economy of energy.* Oxford University Press.

Gorenburg, D. (2020). *Russia's Black Sea Fleet.* CNA Strategic Studies.

Gorodetsky, G. (1990). The Impact of the Ribbentrop-Molotov Pact on the Course of Soviet Foreign Policy. *Cahiers Du Monde Russe et Soviétique, 31*(1), 27–41.

Gray , C. (2013). Sir Halfrod J. Mackinder: The Heartland Theory Then and Now. G. Sloan, & C. S. Gray içinde, *Geopolitics, Geography and Strategy* (s. 15-38). New York: Frank Cass Publisher.

Gray, C. S. (1999). *Modern Strategy.* New York: Oxford Unversity Press.

Greminger, T., & Vestner, T. (2022). *The Russia-Ukraine War's Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis.* https://www.gcsp.ch/sites/default/files/2024-12/gcsp-analysis-russia-ukraine-war-implications.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2025): Geneva Centre for Security Policy.

Gressel, G. (2022). The Dnieper River: Ukraine's natural defensive barrier. *European Council on Foreign Relations (ECFR)*.

Grevi, G. (2023). *Shockwawes; How Does The War In Ukraine Impact The EU's Grand Strategy?* Brussels School Of Governance.

Griffiths, M. (2007). *International Relations Theory for the Twenty-First Century* . Routledge.

Gross, S., & Stelzenmüller, C. (2024). *Europe's messy Russian gas divorce.* https://www.brookings.edu/articles/europes-messy-russian-gas-divorce/ (Erişim Tarihi: 26.05.2025): Brookings.

Gunneflo, M. (2015). Rudolf Kjellén: Nordic Biopolitics Before the Welfare State. *Bepress*, https://works.bepress.com/markus_gunneflo/8/.

Gustafson, T. (2020). *The Bridge: Natural Gas in a Redivided Europe.* Harvard University Press.

Gutmann, M. P. (1988). The Origins of the Thirty Years' War. *The Journal of Interdisciplinary History, 18*(4), https://doi.org/10.2307/204823; 749–770.

Högselius, P. (2013). *Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence.* Palgrave Macmillan.

Hacısalihoğlı, İ. Y. (2001). *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye.* Çantay Kitapevi.

Halliday, F. (2002). *Islam and the Myth of Confrontation: Religion and Politics in the Middle East.* London: I.B. Tauris.

Haran, O., & Pavlenko, R. (2012). The Paradoxes of Kuchma's Russian Policy . *Policy Memos*, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pm_0291.pdf.

Haran, O., & Yakovlyev, M. e. (2017). *Constructing a Political Nation: Changes in the Attitudes of Ukrainians during the War in the Donbas. Kyiv:.* Stylos Publishing.

Haraway, D. (1998). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective,". *Feminist Studies*, 575-599.

Hart, D., Richardson, C., & Wilkenfeld, B. (2011). Civic Idendity. S. Schwartz, & K. Lyckx içinde, *Handbook of Identity Theory and Research* (s. 771-787). New York, c, Heidelberg, London:: Springer.

Hartshorne, R. (1950). The Franco-German Boundary of 1871. *World Politics, 2*(2), 209-250.

Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik: Teorileri Metodolojisi Aktörleri Tarihi Karakteristiği Kavramları.* İstanbul: Babil Kültür Yayıncılık.

Haslam, J. (2021). *The Spectre of War: International Communism and the Origins of World War II.* Princeton University Press.

Hassig, R. (1992). *War and society in ancient Mesoamerica.* University of Oklahoma .

Hasting, M. (2022). *ABYSS: The Cuban Missile Crisis 1962.* Great Britain: Harper Collins Publishers.

Hattnedorf, J. B., & Hughes, W. P. (2015). *Mahan on Naval Strategy.* Annapolis: Naval Institute Press.

Havrylyshyn, O. (2017). *The Political Economy of Ukraine's Oligarchs.* Springer.

Healy, J. (2003). *Central Europe in flux: Germany, Poland and Ukraine, 1918-1922.* Yayınlanmış Doktora Tezi, University of Glasgow, Departament of Central and Eastern European Studies.

Hedberg, M. (2024). Comparing Pathways to Peace in Ukraine. *Harvard's Russia Matters* , https://daviscenter.fas.harvard.edu/insights/comparing-pathways-peace-ukraine (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Heffernan, M. (2000). Fin de siècle, fin du monde? On the origins of European Geopolitics, 1890–1920. K. Dodds, & D. Atkinson içinde, *Geopolıtıcal Tradıtıons: A century of geopolitical thought* (s. 27-51). London: Routledge.

Heiderscheidt, D. (2023). The Impact of W The Impact of World War one on the F ar one on the Forests and Soils of E ests and Soils of Europe . *Undergraduate Research Journal University of Northern Colorado*.

Henderson, J. (2024). Present Status And Future Plans For The Nuclear Sector In Ukraine. *The Oxford Instıtute For Energy Studies*.

Henig, R. (1995). *Versailles and After: 1919-1933.* Routledge.

Henig, R. (2005). *The Origins of the Second World War 1933–1941 (Second Edition).* Routledge.

Henke, N. (2020). Identity and Nation-Building inUkraine: Reconciliation of Identities from a Conflict Prevention Perspective. *ECMI Reseacrh Paper: European Centre For Miniority Issues*.

Henze, P. B. (1984). *Nationalism and Soviet Stability.* RAND Corporation.

Herbst, J. (1961). Social Darwinism And The History Of American Geography. *Proceedings of the American Philosophical Society* , 538-566.

Herd, G. P. (2005). Russia and the "Orange Revolution": Response, Rhetoric, Reality? *Connections ,, 4*(2), 15-28; http://www.jstor.org/stable/26323167.

Herder, J. G. (2016). *Outlines Of A Philosophy Of The History Of Man.* Random Shack.

Herder, J. G. (2024). *Ideas for the Philosophy of the History of Mankind.* Princeton University Press.

Herwig, H. (1999). "Geopolitik: Haushofer, Hitler and Lebensraum,". *Journal of Strategic Studies, 2*(3), 218-241.

Herz, J. H. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics, 2*(2), 157-180. doi:https://doi.org/10.2307/2009187

Herz, J. H. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma". *World Politics, 2*(2), 157-180.

Hesli, V. L. (2006). The Orange Revolution: 2004 Presidential Election(S) In Ukraine. *Electral Studies*, 168-177; https://doi.org/10.1016/j.electstud.2005.06.006.

Hillis, F. (2013). *Children Of Rus': Right-Bank Ukraine and the Invention of a Russian Nation* . Cornell University.

Hinsey, E. (2011). *Death in the Forest.* Middlebury College Publications. https://www.jstor.org/stable/23053371 (Erişim Tarihi: 27.10.2024) adresinden alındı

Hitler, A. (2016). *Kavgam.* İstanbul: En Kitap.

Hobbes, T. (1962). *Leviathan.* New York: Macmillan.

Hobsbawm, E. (1994). *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991.* Vintage Books.

Hobsbawm, E., & Ranger, T. (1983). *The Invention of Tradition.* Cambridge University Press.

Hobsbawn, E. J. (1992). *1790'dan Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik" (Çev: Osman Akınhay).* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Holland, T. (2007). *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West.* New York.

Hoskinson, H. L. (1944). The Suez Canal and the Outlook for Egypt. *American Political Science Review, 38*(1), 110-119. doi:doi:10.2307/1949429

Howard, M. (1961). *The Franco-Prussian War The German Invasıon of France, 1870–1871.* London: Rupert Hart-Davis Ltd.

Howard, M. (2002). *Birinci Dünya Savaşı.* Ankara: Dost Kitapevi.

Huaşeng, Z. (2021). *Russia and Its Near Abroad: Challenges and Prospects.* https://valdaiclub.com/a/highlights/russia-and-its-near-abroad-challenges-and-prospect/ (Erişim Tarihi: 07.04.2025): Valdai Discussion Clup.

Hughes, M., & Philpott, W. J. (2005). *The Palgrave Concise Historical Atlas Of The First World War.* New York: Palgraveq Macmillan.

Hunczak, T. (1977). *The Ukraine 1917–1921. A Study in Revolution.* Cambridge.

Hungtinton, S. P. (2007). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.* Simon & Schuster. https://books.google.com/books?id=1CM3GUNLzOAC.

Hungtinton, S. P. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (15. Basım).* İstanbul: Okyanus Yayınları.

Huntington, E. (1915). *Civilization And Climate.* London: Oxford University Press.

Hurip, S. (1941). *Krakivski visti . 9 Kasım 1941, 28 Aralık 1941, 24 Şubat 1942.*

IAEA. (2022). *Country Nuclear Power Profiles: Ukraine.* Viyana: IAEA Raporu.

IEA. (2022). *Energy Fact Sheet: Why Does Russian Oil and Gas Matter?* . https://www.iea.org/articles/energy-fact-sheet-why-does-russian-oil-and-gas-matter (Erişim Tarihi: 07.11.2024): International Energy Agency.

Ikenberry, J. G. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars.* PrincetonUP.

Ikome, F. N. (2012). *Africa'S International Borders As Potential Sources Of Confl Ict And Future Threats To Peace And Security.* PAPER Institute for Security Studies .

İnalcık, H. (2015). *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler.* İstanbul: NTV Yayınları.

Ingersoll, S. R., & Frazier, D. (2012). *Regional Powers and Security Orders: A Theoretical Framework.* Routledge.

Inglehart, R. F. (2018). *Cultural Evolution: People's Motivations Are Changing, and Reshaping the World.* Cambridge: Cambridge Unişversity Press.

Instytut Pamieci Narodowei. (2013). *Zbrodnia Walynska Historia I Pamiec.* Warszawia: Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

IPU Parline. (2024). *Ukraine* . https://data.ipu.org/parliament/UA/UA-LC01/ (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Irie, K., Cahill, B., Majkut, J., & Guzman, L. P. (2024). *Geopolitical Significance of U.S. LNG.* https://www.csis.org/analysis/geopolitical-significance-us-lng (Erişim Tarihi: 06.11.2024).

Isachenko, D. (2023). *Turkey in the Black Sea Region* . Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik: German Institute for International and Security Affairs .

Ishchenko, V. (2018). *"Nationalist Radicalization Trends in Post-Euromaidan Ukraine."* . PONARS Eurasia, Policy Memo: https://www.ponarseurasia.org/nationalist-radicalization-trends-in-post-euromaidan-ukraine/ (Erişim Tarihi:13.10.2024).

Ishchenko, V. (2024). *Towards the Abyss: Ukraine from Maidan to War.* London: Verso.

J, J. (1886). The Psychology of Fear. Science. *American Association for the Advancement of Science* , 351-352.

Jażborowska, I. (2008). Russian Historical Writing About The Crime Of Katyn. *The Polish Review: The Polish Institute of Arts and Sciences of America, 53*(2), 139-157. https://www.jstor.org/stable/25779732 (Erişim Tarihi: 27.10.2024) adresinden alındı

Jacobson, D. (1994). *Old Nations, New World: Conceptions of World Order.* Westview Press.

Jakubowski, A. (2016). Ethnic Structure of Contemporary Ukraine. *Confrontation and Cooperation 1000 Years of Polish-German-Russian Relations*, DOI:10.1515/conc-2015-0007.

James, M. (1983). *Communist Collectivization and the Holodomor Man-Made Famine: A Bibliography.* Harvard University Press.

Jaspers, K. (1963). *Principles of Psycology* . London: Maxmillan .

Jasutis, G. (2018). *The War Report 2018 Crimea: Between Annexation And Reunification.* Geneva Academy.

Jeffery, K. (2015). British Strategy and War Aims in the First World War. H. v. Afflerbach içinde, *The Purpose of the First World War: War Aims and Military Strategies* (s. 45-60). Berlin: . https://doi.org/10.1515/9783110443486.

Jenkins, M. B. (2023). *Consequences of the War in Ukraine: NATO's Future.* https://www.rand.org/pubs/commentary/2023/03/consequences-of-the-war-in-ukraine-natos-future.html (Erişim Tarihi: 18.11.2024): RAND.

Jensen, H.-A. (2019). *Coğrafya: Tarihi, Felsefesi, ve Temel Kavramları 2. Baskı.* İstanbul: Idıl Yayıncılık.

Joffre, M. (1918). *Alsace Lorrain and its Recovery: 1870-1914.* Paris: Imprimerie Jean Cussac.

Johnston, A. (1991). Treating International Institutions As Social Environments. J. Snyder içinde, *Dominoes and bandwagons* (Cilt 45, s. 487-515). New York: Oxford University Press.

Johnston, R. J., & Sidaway, D. (1997). *Geography And Geographers: Anglo-American Geography Since 1945.* John Wiley & Sons.

Jones, A. T. (2017). *Passchendaele: Lessons Learnt In Mud And Blood.* https://www.theneweuropean.co.uk/brexit-news-passchendaele-lessons-learnt-in-mud-and-blood-20154/ (Erişim Tarihi: 29.08.2023).

Jones, S. G. (2022). Russia's Ill-Fated Invasion of Ukraine: Lessons in Modern Warfare. *CSIS*, https://www.csis.org/analysis/russias-ill-fated-invasion-ukraine-lessons-modern-warfare.

Judt, T. (2005). *Postwar: A History of Europe Since 1945.* Penguin Books.

Köse, İ. (2019). Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlariyla Ilgili Talepleri:1945-1946 Notaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47*(4), 1125-1148.

Kühne, O. (2018). *Landscape and Power in Geographical Space as a Social-Aesthetic Construct.* Springer International Publishing.

Kaczmarski, M. (2022). *The Russia-China Entente and Its Impact on Europe.* Carnegie Europe. [DOI yok, makale erişimi: https://carnegieeurope.eu/2022/11/16/russia-china-entente-and-its-impact-on-europe-pub-88411].

Kalın, İ. (2018). *Barbar, Modern, Medeni: Medeniyet Üzetrine Notlar.* İstanbul: İnsan Yayınları.

Kalb, M. (2015). *Imperial Gamble: Putin, Ukraine, and the New Cold War.* Brookings Institution Press.

Kalinovsky, A. M. (2015). Encouraging Resistance: Paul Henze, the Bennigsen school, and the crisis of détente. M. Kemper, & A. M. Kalinovsky içinde, *Reassessing Orientalism: Interlocking Orientologies during the Cold War* (s. 211-231). London: Routledge.

Kampouroglou, D. G. (1920). *Toponymika Paradoxa.* Atina: Karavias Dionysios.

Kandelaki, S. (2022). Black Sea Geopolitics after the Russia–Ukraine War: View from Georgia. *Caucasus Analytical Digest*. doi:DOI: 10.3929/ethz-b-000579582

Kaplan, R. D. (2007). *Balkan Ghosts: A Journey Through History.* New York: Tantor and Blackstore Publishing.

Kaplan, R. D. (2012). *The Revenge Of Geography: What The Map Tells Us About Coming Conflicts And The Battle Against Fate.* Random House.

Kapuscinski , R. (1992). *Shah of Shahs.* Czytelnik.

Karach, O. (2024). *Nuclear weapons in Belarus: What we Know.* https://www.icanw.org/nuclear_weapons_in_belarus_what_we_know (Erişim Tarihi: 16.05.2025).

Karalis, M. (2024). The Information War: Russia-Ukraine Conflict Through the Eyes Of Social Media. *Georgetown Journal of International Affairs*, https://gjia.georgetown.edu/2024/02/02/russia-ukraine-through-the-eyes-of-social-media/ (Erişim Tarihi: 27.05.2025).

Karatnycky, A. (2005). Ukraine's Orange Revolution. *Foreign Affairs, 84*(2), 35–52; https://doi.org/10.2307/20034274.

Kardaş, Ş., & Erşen, E. (2022). Türkiye-Ukrayna Güvenlik İlişkileri ve Sınır Ötesi Strateji. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 20*(1), 112–130.

Katchanovski, I. (2016). The Separatist War in Donbas: A Violent Break-up of Ukraine? *Europen Poliitics and Society*, https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154131.

Katz, M. N. (2015). Lithuania's Energy Security: The Role of the LNG Terminal. *Energy Policy*, 257-265. doi:https://doi.org/10.1016/j.enpol.2015.10.001

Katzenstein, P. J. (2010). *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives.* London: Routledge.

Keane, J. (2016). Nations, Nationalism and the European Citizen. *Filozofski Vestnik, 14*(2), Retrieved from https://ojs.zrc-sazu.si/filozofski-vestnik/article/view/3861.

Keegan, J. (1998). *The First World War.* New York: Vintage Books.

Keenan, E. L. (1992). Muscovite Perceptions of Other East Slavs before 1654— An Agenda . M. R. Edited by Peter J. Potichnyj içinde, *Ukraine and Russia in Their Historical Encounter* (s. 20-39).

Keleş, D. (2008). Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*.

Kelly, P. (2016). *Classical Geopolitics: A New Analytical Model.* California: Stanford University Press.

Kemp, W. A. (2001). *Quiet diplomacy in action. In: The OSCE High Commissioner on National Minorities.* The Hague: Kluwer Law International.

Kenez, P. (2006). *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End (Secont Edition).* Cambridge: : Cambridge University Press.

Kennan, G. (1947). The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*, 566-582;. doi:https://doi.org/10.2307/20030065

Kennan, G. F. (1993). *At a Century's Ending: Reflections 1982-1995.* Random House.

Kennedy, P. (2001). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar (8. Basım).* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and Interdependence.* Pearson Education.

Khalidi, R. (1998). *Resurrecting Empire: Western Footprints and America's Perilous Path in the Middle East.* Boston: Beacon Press.

Khorrami, N. (2024). *Sweden's Strategic Shift: Navigating NATO Membership and the Path Forward.* https://www.thearcticinstitute.org/swedens-strategic-shift-navigating-nato-membership-path-forward/ (Erişim Tarihi: 29.10.2024).

Khrestin, I. (2002). *Constructing a Common Ukrainian Identity: An Empirical Study.* https://digitalcommons.iwu.edu/polisci_honproj/18/ (Erişim Tarihi: 18.02.2025).

Khromeychuk, O. (2016). Ukrainians in the German Armed Forces During the Second World War. History,. *History*, 704-724, https://doi.org/10.1111/1468-229X.12129.

Kiel Institute. (2024). *Ukraine Support Tracker – Methodological Update & New Results on Aid "Allocation" (June 2024).* Kiel Instıtute For The World Economy.

Kissenger, H. (2023). *Henry Kissinger'S Evolving Views On Russia And Ukraine: An Obituary.* Radio Free Europe/Radio Liberty. https://www.rferl.org/a/henry-kissinger-evolution-views-russia-ukraine-obituary/32708682.html (Erişim Tarihi: 02.11.2024) adresinden alındı

Kilian, L., & Rapson, D. (2024). *How Global Oil Sanctions Lowered Russian Oil Export Prices.* https://www.dallasfed.org/research/economics/2024/0514 (Eirşim Tarihi: 07.11.2024): Federal Reserve Bank of Dallas.

King, C. (2004). The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century. In O. Pavliuk, & I. Klympush-Tsintsadze. *The Black Sea Region: Cooperation and Security-Building*, 13-26.

Kiryukhin, D. (2015). Roots and Features of Modern Ukrainian National Identity and Nationalism. A. P.-W. Sakwa içinde, *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives (pp.59-69).* Publisher: Bristol: E-International Relations.

Kiryukhin, D. (2015). Roots and Features of Modern Ukrainian National Identity and Nationalism. *E-International Relations*, https://www.e-ir.info/2015/03/19/roots-and-features-of-modern-ukrainian-national-identity-and-nationalism/ (Erişim Tarihi: 18.02.2025).

Kissinger, H. (2014). *Dünya Düzeni.* İstanbul: Boyner Yayınları.

Klare, M. (2001). *Resource Wars: the new landscape of global conflict.* Metropolitan Books: New York.

Klare, M. T. (2001). *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict.* Owl Books.

Klare, M. T. (2001). *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict.* Henry Holt and Company.

Klare, M. T. (2002). *Resource Wars. The New Landscape of Global Conflict.* Henry Holt,.

Klare, M. T. (2008). Rising Powers, Shrinking Planet. How Scarce Energy Is Creating a New World Order? . *One-World Publications*.

Knowlton, B. C. (2016). Xerxes' Deliberate Expedition. *The Journal of Classics Teaching*, 49-54.

Knox, P., Agnew, J., & McCarthy, L. (2014). *The Geography Of The World Economy (Sixth Edition).* London and Newyork: Routledge.

Kofman, M., Migacheva, K., Nichiporuk, B., Radin , A., Tkacheva, O., & Oberholtzer, J. (2017). *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine.* https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html (Erişim Tarihi: 13.10.2024): RAND .

Kofman, M., Migacheva, K., Nichiporuk, B., Radin, A., Tkacheva, O., & Oberholtzer, J. (2017). *Lessons from Russia's operations in Crimea and Eastern Ukraine.* https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html (Erişim Tarihi: 22.04.2025): RAND Corporation.

Kohn, H. (1965). *Nationalism Its Meaning And History.* Robert E. Krieger Publishing Company.

Koka, Ş. (2013). Sosyalist Yugoslavya Dönemi. B. A. Gökdağ, & O. Karatay içinde, *Baalkanlar El Kitabı* (s. 23-32). Ankara: Akçağ Yayınları.

Kolesnichenko, V. (2010). *Governing coalition submitted draft law on Languages to Verkhovna Rada"* . http://www.r-u.org.ua/en/draft-law-on-languages-in-ukraine.html (Erişim Tarihi: 15.02.2024).

Kopachinsa, G. (2021). Geopolitical View Of Ukraine: History Of Development and Specifics Of Its Current Transformation. *Quaestiones Geographicae*. doi:https://doi.org/10.2478/quageo-2021-0037

Korkmaz, H. (2014). *Kültürel Kimlik ve Jeopolitik.* Ankara : Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kosinski, L. A. (1969). Changes in the Ethnic Structure in East-Central Europe, 1930-1960. *Geographical Review, 59*(3), 388-402.

Kotkin, S. (2022). *Stalin: Waiting for Hitler, 1929-1941.* Penguin.

Kramer, M. (2007). "The Soviet Union and Russia's Energy Policy: The Turmoil of the Orange Revolution and the Gas Wars.". *The Journal of Energy & Development,, 33*(11), 83-101.

Krapfla, J., & Burgsdorffb, E. K. (2023). Ukraine'S Euromaidan And Revolution Of Dignity, Ten Years Later. *Canadian Slavonic Papers, 65*(3-4), 325-334;.

Kravchuk, R. S. (2002). *The Ukrainian Economy in the 1990s. In: Ukrainian Political Economy.* New York: Palgrave Macmillan: https://doi.org/10.1057/9780230107243_2.

Krawchenko, B. (1986). *Soviet Ukraine under Nazi Occupation, 1941-4. Y. Boshyk içinde, Ukraine during World War II Hıstory And Its Aftermath (s. 15-38).* Canada: University of Toronto Press.

Krebs, R. R., & Jack, L. S. (2016). *Demographic Change and the Sources of International Conflict.* http://users.polisci.umn.edu/~ronkrebs/Publications/Krebs-Levy,%20Demography%20and%20Security%20(2001),%20Proofs.pdf (Erişim Tarihi: 08.08.2023).

Kremlin. (2021). *Article by Vladimir Putin "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians".* http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181 (Erişim Tarihi: 31.10.2024).

Kremlin. (2022). *Address by the President of the Russian Federation.* http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828 (Erişim Tarihi: 30.10.2024).

Kristof, L. K. (1960). The Origins and Evolution of Geopolitics. *The Journal of Conflict Resolution, 4*(1), 15-51.

Krivokapić, B. (2010). *Enciklopedijski Rečnik Međunarodnog Prava İ Međunarodnih Odnosa.* Beograd: Službeni glasnik.

Krushelnycky, A. (2006). *An Orange Revolution: A Personal Journey Through Ukrainian History.* Harvill Secker.

Kubicek, P. (2008). *The History of Ukraine.* Londra: Greenwood Publishing Group.

Kudelia, S. (2014). The House That Yanukovych Built. *Journal of Democracy, 25*(3), 19-34.

Kulchytsky, S., & Mazur, G. (2012). *Poland and Ukraine in the 1930s and 1940s: Documents from the Archives of the Secret Services.* Łódź–Warsaw–Kiev: Instytut Pamięci Narodowej.

Kulyk, V. (2016). "National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War.". *Europe-Asia Studies 68 (4): 588–608.* , 588–608, https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1174980.

Kulyk, V. (2023). *Ukrainian Identity in Time of War: More Salient and Radical.* https://www.iwm.at/publication/iwmpost-article/ukrainian-identity-in-time-of-war-more-salient-and-radical (Eirşim Tarihi:18.02.2025).

Kunaka, C., & Carruthers, R. (2022). *Trade and Transport Corridor Managment Toolkit.* https://www.un.org/ohrlls/sites/www.un.org.ohrlls/files/lldcs_publications/trade-and-

transport-corridor-management-toolkit.pdf (Erişim Tarihi: 27.02.2025): World Bank Reports.

Kurnyshova, Y., & Makarychev, A. (2022). Explaining Russia'S War Against Ukraine: How Can Foreign Policy Analysis And Political Theory Be Helpful? *Studies in East European Thought*, 507–519.

Kurt, Ü., & Çeğin, G. (2015). *Kıyam ve Kıtal: Osmanlı'dan Cumhuriyete Devletin İnşası ve Kolektif Şiddet.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kusa, I. (2022). Russia-Ukraine War: Harbinger of a Global Shift A Perspective from Ukraine. *Policy Perspectives,, 19*(1), 7-12.

Kuzio, T. (1998). *Ukraine. State and Nation Building.* London, New York: Routledge.

Kuzio, T. (2016). Russian National Identity and the Russia-Ukraine Crisis. *Federal Academy for Security Policy No. 20/2016* .

Kuzio, T. (2017). *Putin's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism, and Crime.* Toronto: University of Toronto Press.

Kuzio, T. (2019). Energy Dependency and Russian Influence in Ukraine. *Europe-Asia Studies, 71*(8), 1320-1345.

Kuzio, T. (2022). Why Russia Invaded Ukraine. *HorizonS.*

Kuznetsov, V. (2020). Energy Independence Strategies of Post-Soviet States: The Case of Ukraine. *Energy Policy Journal, 48*(3), 112-125.

Kuzucu, S. (2013). *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları: 1787-1792.* İstanbul: Selenge Yayınları.

Kyiv Independent. (2022). *These are the indicative estimates of Russia's combat losses as of Sept. 7, according to the Armed Forces of Ukraine.* Twitter Post: https://x.com/KyivIndependent/status/1699687269957869573 (Erişim Tarihi: 04.11.2024).

Labs, E. (1997). Beyond victory: offensive realism and the expansion of war aims,. *Security Studies*, 1-49.

Lake, D. (2009). Regional Hierarchy: Authority And Local International Order. *Review of International Studies* , 35-58; doi:10.1017/S0260210509008420.

Lambeth, B. S. (2001). *NATO's Air War For Kosova: A Strategic and Operational Assessment.* RAND .

Lan, T., Sher, G., & Zhou, J. (2022). *The Economic Impacts on Germany of a Potential Russian Gas Shutoff.* International Monetary FundI: WORKING PAPERS.

Landau, J. M. (1995). *Pantürkizm.* Gündüz Basım Yayım Dağıtım.

Landes, D. S. (1988). *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some are so Rich and Some so Poor.* New York: W.W. Norton.

Laruelle, M. (2019). Introduction to the Special Issue: The Donbas Conflict . *Nationalities Papers* , 715-718.

Laub, T. J. (2010). *After The Fall: German Policy in Occupied France 1940-1944.* Oxford University Press.

Layne, C. (2006). *The Peace Of Illusions: American Grand Strategy From 1940 To The Present.* Cornell University Press.

Leach, J. (1994). *Survival Psychology.* London: Macmillan Press Ltd.

Lee, J.-S., & Connolly, D. (2016). Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War. *The Korean Journal of International Studies*, 105-129. doi:http://dx.doi.org/10.14731/kjis.2016.4.14.1.105

Legault, A. (2001). *International Relations: A Global Perspective.* New York: Routledge.

Leites, N. (2020). *A Study of Bolshevism.* Barakalbo books.

Levesque, J., & David, C. P. (1999). *The Future of NATO: Enlargement, Russia, and European Security.* McGill-Queen's University Press.

Levy, J. S. (2004). What Do Great Powers Balance Against and When? T. Paul, J. J. Wirtz, & M. Fortmann içinde, *Balance Of Power* (s. 29-51). Stanford, California: Stanford University Press.

Liddell, B. H. (1967). *Strategy: The Indirect Approach.* London.

Liebe, G. R. (2011). The "Ukrainian National Revolution" of 1941. *Kritika Explorations in Russian and Eurasian History*, 83-125.

Liebe, G. R. (2014). *Stephan Bandera; The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist Fascism, Genocide and Cult.* Stuttgart: İbidem.

Litra, L., Solonenko, I., & Kuzio, T. (2023). Ukraine's Integration into the Euro-Atlantic Community. *CEPS Policy Insights.*

Liventseva, H. (2022). *The Mineral Resources Of Ukraine.* https://www.icog.es/TyT/index.php/2022/05/the-mineral-resources-of-ukraine/ (Erişim Tarihi: 23.06.2024). doi:DOI: https://dx.doi.org/10.21028/hl.2022.05.17

Livingstone, D. N. (1992). *The Geographical Tradition: Episodes in the History of a Contested Enterprise.* Blackwell.

Luard, E. (1986). *War in International Society .* New Haven: Yale University Press.

Luciuk, L., & Serbyn, R. (2004). *Ukraine and the Holodomor.* CIUS Press.

Luttwak, E. (1976). *The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century AD to the Third.* Johns Hopkins University Press.

Lynch, A. (2002). Woodrow Wilson and the Principle of "National Self-Determination": A Reconsideration. *Review of International Studies, 28*(2), 419-436.

Mühlman, W. E. (1968). *Geschichte der Anthropologie,.* Frankfurt am Main.

Maanen, V., & Schein, E. H. (1979). Toward A Theory Of Organizational Socialization. *Research In Organizational Behavior, 1*(1), 209-64.

Mackinder, H. J. (1904). 'The Geographical Pivot of History'. *Geographical Journal*, 421-437.

Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Journal. *The Geographical Journal*, 298-321.

Magocsi, P. R. (2010). *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples.* University of Toronto Press.

Magocsi, P. R. (2010). *A History Of Ukrine: The Land And Its Peoples (Second Edition).* Toronto: University of Toronto Press.

Mahan, A. T. (1991). The Influence of Sea Power Upon History, 1660−1783. B. Hattendorf içinde, *Mahan on Naval Strategy.* Annapolis: Naval Institute Press.

Major, P. S. (2003). *The Insurgent Movement In Ukraine During 1940s-1950s Lessons Learned From The Case Study Of The Ukrainian Insurgent Army.* Odessa: https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA562947 (Erişim Tarihi: 04.02.2024).

Makio, D., & Fuccille, A. (2023). The 2014 Russian Invasion of Crimea: Identity and Geopolitics. *Revista Brasileira de Política Internacional*, DOI: http://dx.doi.org/10.1590/0034-7329202300113.

Manic, A., & Stepic, M. (2015). Geopolıtıcal and Geoeconomıcal Causes of The Fırst World War. *Serbian Political Thought*, 5-26.

Mankoff, J. (2004). "Russia's Latest Land Grab: How Putin Won Crimea and Lost Ukraine.". *Foreign Affairs, 90*(3), 60–68.

Mankoff, J. (2022). *Empires of Eurasia: How Imperial Legacies Shape International Security.* Yale University Press.

Mardan, H. (2021). Ulusal Güvenliğin Bir Parçasi Olarak Enerji Güvenliği: Ukrayna Örneği. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 43-61.

Markard, J. B.-J. (2020). Destined for decline? Examining nuclear energy from a technological innovation systems perspective. *Energy Research and Social Science*, https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101512.

Markowitz, J. N., & Fariss, C. J. (2013). Going to Distance: The Price of Projecting Power. *International Interactions*, 119-143.

Marples, D. R. (1964). Western Ukraine and Western Belorussia Under Soviet Occupation: The Development of Socialist Farming, 1939-1941. *Revue Canadienne*, XXXVII(2), 158-177.

Marples, D. R. (2006). Stepan Bandera: The Resurrection of a Ukrainian National Hero . *Europe-Asia Studies*, 555-566.

Marples, D. R. (2007). *Heroes and Villains Creating National History in Contemporary Ukraine* . Budapest • New York: Central European University Press .

Marshall, A. (2013). *Principles of Economics* . Book on Demand Ltd.

Marshall, T. (2015). *Prisoners of Geograpy: Ten Meps Than Tell You Everthing You Need To Know About Global Politics.* London: Elliott and Thompson Limited.

Marshall, T. (2021). *The Power of Geography: Ten Maps That Reveal The Future of Our World.* Scribner.

Massie, R. K. (2011). *Peter The Great: His Life and World.* New York: Random House .

Mazarr , M. J. (2018). *We Need a New International Order. Here's Why.* https://www.rand.org/pubs/commentary/2018/06/we-need-a-new-international-order-heres-why.html (Erişim Tarihi: 17.11.2024).

Mazarr, M. J. (2021). *Understanding Deterrence.* NL ARMS: Netherlands Annual Review of Military Studies.

Mazarr, M. J., Cevallos, S. A., Priebe, M., Radin, A., Reedy, K., Rothenberg, A. D., . . . Willcox, J. (2017). *Measuring the Health of the Liberal International Order.* https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1994.html (Erişim Tarihi: 18.11.2024): RAND.

Mazower, M. (2008). *Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mazzolini, R. (1988). *Politischbiologische Analogien im Frühwerk Rudolf Virchows* . Marburg: Basilisken-Presse.

McBride, J. (2016). Peasants into Perpetrators: The OUN-UPA and the Ethnic Cleansing of Volhynia, 1943–1944. *Slavic Review, 75*(3), 630-654.

Mcmahon, R. J. (2003). *Soğuk Savaş.* Ankara: Dost Kitap Evi Yayınları.

Mearsheimer , J. J. (1983). *Conventional Deterrence* . London: Cornell University Press .

Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics.* W.W. Norton.

Mearsheimer, J. (2006). *"Structural Realism", Tim Dunne vd., der., International Relations Theories: Discipline and Diversity.* Oxford: Oxford University Press.

Mearsheimer, J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault: The liberal delusions that provoked Putin. *Foreign Affairs, 93*(5), 77-89.

Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy Of Great Power Politics.* WW Norton & Company.

Megoran , S., & Faizullaev, A. (2005). Halford Mackinder's 'Heartland'– a Help or Hindrance? *The Geographical Journal, 171*(2).

Menon, R., & Rumer, E. (2015). *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order.* Cambridge: MIT Press.

Merteksmann, O. (2003). *The Sovietization of the Baltic states, 1940–1956.* KLEIO Ajalookirjanduse Sihtasutus.

Meyer, R., Schetter, C., & Prinz, J. (2012). Spatial contestation? The theological foundations of Carl Schmitt's spatial thought. *Geoforum, 43*(4), 687-696.

Mikheieva, O. (2022). *Motivations of Pro-Russian and Pro-Ukrainian Combatants in the Context of the Russian Military Intervention in the Donbas. The War in Ukraine's Donbas: Origins, Contexts, and the Future, Marples, David R. (Editor).* Central European University Press; https://doi.org/10.7829/j.ctv26jp68t.1, .

Mill, J. S. (2017). *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler.* İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Minakov, M., Kasianov, G., & Rojansky, M. (2021). *From 'The Ukraine' to Ukraine A Contemporary History, 1991-2021.* Wilson Center.

Minca, C., & Rowan, R. (2015). The Question of Space in Carl Schmitt. *Progress in Human Geography, 39*(3), 268-289.

Ministry of Infrastructure of Ukraine. (2020). *National Transport Strategy of Ukraine 2030.* https://mtu.gov.ua.

Minzarari, D. (2024). *How can NATO improve its security strategy in the Black Sea?* https://blogs.lse.ac.uk/crp/2024/06/12/how-can-nato-improve-its-security-strategy-in-the-black-sea/ (Erişim Tarihi: 31.01.2025).

Mitchell, M. D. (2020). Using the principles of Halford J. Mackinder and Nicholas John Spykman to reevaluate a twentyfirst-century geopolitical framework for the United States. *Comparative Strategy, 39*(5), 407-424.

Mitrova, T. (2016). *Russia's gas pivot to Asia: A reality check.* https://www.americansecurityproject.org/russias-natural-gas-pivot-to-asia-a-reality-check/ (Erişim Tarihi: 31.01.2025): Center for Strategic and International Studies.

Moffat, L. C. (2015). *The Allied Intervention in Russia, 1918–1920: The Diplomacy of Chaos.* Palgrave Macmillan.

Monticone, R. C. (2008). The Changing Balance of Power. *Rivista di Studi Politici Internazionali*, 498-514.

Morgenthaou, H. J. (2006). *Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace.* New York: Mcgraw Hill Higher Education.

Motyl, A. (2010). *Stepan Bandera: Hero of Ukraine?* https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/stepan-bandera-hero-of-ukraine/ (Erişim Tarihi: 05.10.2024).

Motyl, A. J. (2015). *Ukraine Vs. Russia: Revolution, Democracy, And War.* Foreign Affairs.

Motyl, A., & Krawchenko, B. (1997). *Ukraine: From Empire to Statehood. In I. Bremmer & R. Taras (Eds.), New States, New Politics. Building the Post-Soviet Nations (pp. 235-275).* . Cambridge: Cambridge University Press. .

Mumford, L. (2013). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, (Çev. G. Koca ve T. Tosun).* İstanbul (İkinci Baskı): Ayrıntı Yayınları.

Musial, B. (20151). *The Ukrainian Policy of Bolshevik Russia, (İçinde) The Emerge Of Ukrain.* Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.

Należniak, P. (2013). Genocide in Volhynia and Eastern Galicia 1943–1944. *The Person and the Challenges, 3*(2), 29–49.

Nathan, J. A. (2002). *Soldiers, Statecraft, and History: Coercive Diplomacy and International Order.* Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.

NATO. (2022). *Strategic Concept 2022.* https://www.nato.int/strategic-concept/ (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

NATO. (2024). *Defence expenditures of NATO countries (2014-2024).* https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/6/pdf/240617-def-exp-2024-en.pdf (Erişim Tarihi: 12.05.2025): NATO.

Nelson, S. R. (2022). *Ocean of Grain: How American Wheat Remade The World.* New York: Basic Books.

Newman, D. (2001). Boundaries, Borders, and Barriers: Changing Geographic Perspectives on Territorial Lines. A. Mathieas, D. Jakobson, & L. Yosev içinde, *Identities, Borders, Orders* (s. 137-152). University of Minnesota Press.

Nikonov, V. (2021). *Russkaya Tsivilizatsiya (Russian Civilisation).* Prosveshenie Publications.

Nolan, C. J. (2006). *The Age of Wars of Religion, 1000-1650 [2 volumes]: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization [Two Volumes] (Greenwood Encyclopedias of Modern World Wars).* Greenwood.

Nord Stream Agency. (2012). *Secure Energy for Europe: The Nord Stream Pipeline Project: 2005-2012.* https://www.nord-stream.com/media/documents/pdf/en/2014/04/secure-energy-for-europe-full-version.pdf (Erişim Tarihi:0611.2024).

Novo, A. R. (2021). *The EOKA Cause: Nationalism and the Failure of Cypriot Enosis.* Bloomsbury Publishing Plc.

Nye, J. S. (1990). "The Changing Nature of World Power". *Political Science Quarterly, Vol. 105, No. 2, Summer, 105*(2), 177-192.

Nye, J. S., & Welch, D. (2010). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak (Birinci Basım).* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Nyhart, L. K. (2017). The Political Organism: Carl Vogt on Animals and States in the 1840s and 50s. *Historical Studies in the Natural Sciences, 47*(5), 602-628.

O'Hara, S. L. (2004). 'Great game or grubby game? The struggle for control of the Caspian". *Geopolitics*, 138–160.

Okandan, R. G. (1966). *Umumi Amme Hukuku.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Oleg, V. (2010). *"Inconsistent Language Policy Creates Problems in Ukraine," Eurasian Daily Monitor, .* https://jamestown.org/program/inconsistent-language-policy-creates-problems-in-ukraine/ (Erişim Tarihi: 15.02.2024).

O'Loughlin, J. (2025). *Ukraine Maps.* https://ibs.colorado.edu/johno/maps/ukraine.html (Erişim Tarihi: 03.02.2025).

Olszański, T. A. (2011). *Svoboda Party – The New Phenomenon On The Ukrainian Right-Wing Scene.* Centre For Eastern Studies.

Opšenakova, V. (2025). *Türkiye's Mediation and Strategic Interests in the Russia-Ukraine War.* Strategic Analysis.

Orkunoğlu, Y. (2018). *Marksizm, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Osypchuk, A., & Raik, K. (2023). *The EU's Geopolitical Enlargement – Ukraine's Accession Will Make the EU a Stronger Security Actor.* JOINT Brief.

Otto, R. (1917). *Das Heilige: über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen.* München: Biederstein.

Oxford Latin Dictionary. (2012). Oxford University Press.

Paasi, A., & Flint, C. (2023). The Russian invasion of Ukraine: Implications for politics, territory and governance. *Geopolitical Review*, 123–146.

Palaguta, N. (2014). *VO "Svoboda" Party Phenomenon In Ukraine.* College of Europe: Department of European Interdisciplinary Studies.

Palko, O. (2021). *Making Ukraine Soviet: Literature and Cultural Politics under Lenin and Stalin.* Bloomsbury Academic.

Parilov, O. V., Sobko, R. V., Nikonova, Z. V., & Savchenko, I. A. (2021). Sobornost As The Basis Of Russian Identity: History And Current State. *The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 753-760.

Parker , G. (2014). *Cambridge Savaş Tarihi (Çev: Füsun Tayanç, Tunç Tayanç).* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parker, G. (1997). *The Thirty Years' War.* Routledge.

Parker, G. (1998). *Geopolitics: Past, Present and Future.* London: Pinter.

Peet, R. (1985). The Social Origins of Environmental Determinism. *Annals of the Association of American Geographers, 75*(3), 309-333.

Pehlivanlı, Ç. (2016). Türkiye ve Arap Baharı: Ortadoğu'da Liderlik. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 14*(56), 127-129.

Penah, N., & Shakirov, E. (2020). I. Petro'dan SSCB'ye Rusya'da Fikri-Siyasi Hareketler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13*(72).

Pesic, V. (1996). *Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis* . https://www.usip.org/publications/1996/04/serbian-nationalism-and-origins-yugoslav-crisis (Erişim Tarihi: 19.08.2023): United States Instıtute of Peace.

Pifer, S. (2021). *The US, Germany, and Nord Stream 2: A Test For Transatlantic Relations.* Brookings Institution.

Piirimäe, P. (2023). The Baltic. B. T. Editor(s): Diana Mishkova içinde, *European Regions and Boundaries* (s. 57-79). Berghahn Books. https://www.jstor.org/stable/jj.15213783.7 (Erişim Tarihi: 21.10.2024) adresinden alındı

Pikulicka, W. a., Sakwa, R., & (Eds.). (2015). *Ukraine And Russia: People, Politics, Propaganda And Perspectives.* E-IR Info.

Pipes, R. (1976). Detente: Moscow's view. In Soviet strategy in Europe. R. Pipes içinde, *Soviet Strategy in Europe* (s. 1-44).

Pirani, S., Stern, J., & Yafimava, K. (2009). *The Russo-Ukrainian Gas. Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment;.* Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.

Platonova, D. (2022). *The Donbas Conflict in Ukraine Elites, Protest and Partition.* London and New York: Routledge.

Ploeg , C. K. (2017). *Ukraine in The Crossfire.* Atlanta: Clarity Press.

Plokhy, S. (2015). *The Gates of Europe: A History of Ukraine.* New York: Basic Books.

Plokhy, S. (2017). Epilogue. The EuroRevolution: Ukraine and the New Map of Europe. B. G. Bercoff, M. Pavlyshyn, & S. e. Plokhy içinde, *Ukraine and Europe: Cultural Encounters and Negotiations* (s. 433-449). University of Toronto Press.

Polese, A. (2011). Language and identity in post-1991 Ukraine: was it really nation-building? *Studies of Transition States and Societies, 3*(3), 36-59.

Polišenský, J. V. (1954). The Thirty Years' War. Past & Present,. *6*, http://www.jstor.org/stable/64981; 31-43.

Politico. (2024). *Ukraine embraces far-right Russian 'bad guy' to take the battle to Putin.* https://www.politico.eu/article/the-good-the-bad-and-the-ugly-of-the-ukraine-war/ (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Prazmowska , A. (2004). *Britain, Poland And The Eastern Front, 1939* . Cambridge University Press .

Prescott, J. V. (1987). *Political Frontiers and Boundaries.* London: Unwin Hyman.

Prescott, V., & Triggs, G. D. (2008). *International Frontiers and Boundaries.* Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

Prizel, I. (1998). *National Identity and Foreign Policy. Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine.* Cambridge: Cambridge University Press.

Prott, V. (2021). Challenging the German Empire: Strategic nationalism in Alsace-Lorraine in the First World War. *Nations and Nationalism*, https://doi.org/10.1111/nana.12665.

Putin, V. (2021). *Article by Vladimir Putin "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians".* http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181 (Erişim Tarihi: 31.10.2024).

Putin, V. (2022). *Address by the President of the Russian Federation.* http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843 (Erişim Tarihi: 31.10.2024).

Raaflaub, K. A. (2007). Searching for Peace in the Ancient World. K. A. Ed: Raaflaub içinde, *The Ancient World: Comparative Histories* (s. 1-33). Blackwell Publishing.

Randy, W. W. (2021). New Directions at the Border: A Historical Geographical Perspective. *Journal of Borderlands Studies*, DOI: 10.1080/08865655.2021.1948899.

Rasler, K., & Thompson, W. R. (2001). 'Malign autocracies and major power warfare: evil, tragedy, and international relations theory,. *Security Studies* , 46-79.

Ratzel, F. (1901). Der Lebensraum: Eine biogeographische Studie, in: Festgaben fur Albert Sch ¨ a¨ffle zur siebenzigsten. *Wiederkehr seines Geburtstages*, Edited by: Bucher, K., Laupp, ¨ Tubingen.

RBC-Ukraine. (2024). *Duda Reveals Total Value Of Military Aid Poland Provided To Ukraine.* https://newsukraine.rbc.ua/news/duda-reveals-total-value-of-military-aid-1724703525.html (Erişim Tarihi: 28.10.2024).

Rebas, H. (1990). *"Baltic Regionalism?" In Regional Identity under Soviet Rule: The Case of the Baltic States, edited by Dietrich A. Loeber, V. Stanley Vardys, and Laurence P. A. Kitsching, 413–28.* Hackettstown: NJ: Association for the Advancement of Baltic Studies.

Reid, A. (2015). *Borderland: A Journey Through the History of Ukraine.* Basic Books.

Rejai, M., & Enloe, C. H. (1969). Ideas on the Philosophy of the History of Mankind. *International Studies Quarterly, 13*(2), 140–158. https://doi.org/10.2307/3013942.

Rejai, M., & Enloe, C. H. (1969). Nation-States and State-Nations. *International Studies Quarterly, 13*(2), 140-158.

Rexhepi, E. H. (2017). UKRAINE'S GEOPOLITICAL POSITION: BETWEEN EAST AND WEST. *SEEU Review*, DOI: 10.1515/seeur-2017-0007.

Richardson, L. F. (1960). *Statistics of Deadly Quarrels.* Pasific Grove CA: Boxwood.

Risch, W. J. (2022). Prelude to War? The Maidan and Its Enemies in the Donbas. D. R. Marples içinde, *The War In Ukraine's Donbas Origins, Contexts, and the Future.* Central European University Press.

Roininen, A. (2017). Myths & Pretexts: NATO and Origins of the Ukraine Crisis. *ÚMV*, https://www.iir.cz/lies-provocations-or-myths-pretexts-nato-and-the-ukraine-crisis (Erişim Tarihi:06.02.2025).

Rojansky, M. (2020). *The U.S., Germany, And Nord Stream 2.* Perspective.

Romaniuk, A., & Gladun, O. (2015). Demographic trends in Ukraine: Past, present and future. *Population and Development Review, 41*(2), 315-337.

Rose, G. (1997). "Situating Knowledges: Positionality, Reflexivities and Other Tactics,". *Progress in Human Geography*, 305-320.

Rossabi, M. (1995). *The Mongols: A Very Short Introduction.* Oxford University Press.

Routers. (2023). *How Drone Combat In Ukraine Is Changing Warfare.* https://www.reuters.com/graphics/UKRAINE-CRISIS/DRONES/dwpkeyjwkpm/ (Erişim Tarihi:05.11.2024).

Rudnytsky, I. L. (1984). The Ukrainians in Galicia Under Austrian Rule. A. S. Markovits, & F. E. Synsy içinde, *Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia* (s. 23-67). Cambridge: Harvard Ukrainian Research Institute.

Rudnytsky, I. L., & Rudnytsky, P. L. (1987). *Essays in Modern Ukrainian History.* Alberta, Canada: Canadian Institute of Ukrainian Studis.

Rule, J. B. (1992). *Tribalism and the State.* Dissent, Fall.

Russell, M. (2021). *The Nord Stream 2 Pipeline: Economic, Environmental And Geopolitical Issues.* European Parliamentary Research Service.

Sánchez, R. T., Brandon, P., & Hart, M. (2018). War and Economy. Rediscovering The Eighteenthcentury Military Entrepreneur. *Business History, 60*(1), 4-22.

Sałamatin, J. K. (2020). A Desired but Unexpected State: The 1990s in the Memory and Perception of Ukrainians in the 21st Century. A. Wylegała , & M. G. Grajper içinde, *The Burden of The Past History, Memory, and Identity in Contemporary Ukraine* (s. 277-299). Indiana University Press.

Sabonge, R. (2014). *The Panama Canal Expansion A Driver Of Change For Global Trade Flows.* United Nations: ECLAC – Project Documents Collection.

Sachsenhofer, R. F., ,Privalov, V. A., & PAnova, E. A. (2012). Basin evolution and coal geology of the Donets Basin (Ukraine, Russia): An overview. *International Journal of Coal Geology, 89*, 26-40. doi:https://doi.org/10.1016/j.coal.2011.05.002

Safirova, E. (2023). The Mineral Industry of Ukraine. *U.S Geological Surve*.

Said, E. W. (2001). "The Clash of Ignorance". *The Nation*, 11-12.

Sakwa, R. (2015). *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands.* Bloomsbury.

Salem, P. (2013). *Iraq's Tangled Foreign Interests and Relations.* Carnegie Middle East Center.

Saltan, H. (2023). Rusya'nin Hava Hâkimiyet Jeopolitiği Ukrayna-Rusya Savaşi. F. (. Güçyetmez içinde, *21. Yüzyılda Uzay Gücü ve Hava Hakimiyeti* (s. 343-378). İdeal Yayıncılık.

Sauer, T. (2016). The Origins of the Ukraine Crisis and the Need for Collective Security between Russia and the West. *GLobal Policy*. doi:https://doi.org/10.1111/1758-5899.12374

Schütte, L. (2025). *Multipolarization – Munich Security Report 2025.* https://securityconference.org/en/ (Erişim Tarihi: 19.02.2025).

Schmitt, C. (2006). *Nomos Of The Earth.* New York: Telos Press Publishing.

Schorske, C. E. (1998). *Thinking with History: Explorations in the Passage to Modernism.* Prinsceton University Press.

Schwartz, R., Gregory, I., & Thévenin, T. (2011). Spatial History: Railways, Uneven Development, and Population Change in France and Great Britain, 1850-1914. *Journal of Interdisciplinary History, 42*(1), 53-88.

Schweller, R. L. (1993). Tripolarity and the Second World War. *International Studies Quarterly, 37*(1), 73–103, https://doi.org/10.2307/2600832.

Schweller, R. L. (1998). *Deadly imbalances: Tripolarity and Hitler's strategy of world conquest.* Columbia University Press.

Schwirtz, M., Troianovski, A., Al-Hlou, Y., Froliak, M., Entous, A., & Gibbons-Neff, T. (2022). *"Putin's War,"* . https://www.thenewseachday.com.au/comments/29643 (Erişim Tarihi: 04.11.2024).

Sciutto, J. (2024). *The Return of Great Powers.* Penguin Random House.

See Ivan, R. (1982). *The Ukrainians in Galicia under Austrian Rule. In Andrei S. Markovits – Frank E. Sysyn (eds.): Nationalbuilding and the Politics of Nationalism. Essayson Austrian Galicia.* Cambridge (23-67).

Sempa , F. P. (2020). *Coğrafya ve Dış Politika: Kenar Kuşak Teorisi (Çev: Alperen Kürşad Zengin).* İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

SETA. (2024). *AB'nin İlk Savunma Sanayii Stratejisi.* https://www.setav.org/assets/uploads/2024/04/P395.pdf (Erişim Tarihi: 09.06.2025): SETA.

Shahi, D. K. (2022). Annexation of Crimea: A Geopolitical Analysis. *International Journal of Research in Engineering, IT and Social Sciences,.*

Shakor, R. J. (2020). Ethnicity-Based Political Instability in Iraq After 2003. *Lectio Socialis*, 113-124.

Shatokha, V. (2014). Iron and steel industry in Ukraine: current state, challenges and future perspective. *Conference: Shechtman Intl. SympAt: Cancun, Mexico*, https://www.researchgate.net/publication/264197433_Iron_and_steel_industry_in_Ukraine_current_state_challenges_and_future_perspective (Erişim Tarihi: 29.03.2025).

Sheehan, M. (1996). *The Balance of Power: History & Theory.* New York: Routledge.

Shekhovtsov, A. (2020). Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianism and the Russian-Ukrainian War. *Journal of Political Ideologies, 25*(3), 345-367.

Shirer, W. L. (2011). *The Rise and Fall of the Third Reich.* Rosetta Books.

Shkandrij, M. (2020). *Revolutionary Ukraine, 1917–2017: History's Flashpoints and Today's Memory Wars.* New York: Routledge.

Shulha, M., & Vorona, V. (2010). *Ukrains'ke suspil'stvo 1992–2010: Sociolohichnyi monitorynh.* Kyiv: Ukraine: Institute of Sociology, NASU.

Shulman, S. (2005). *Ukrainian Nation-Building Under Kuchma. Problems of Post-Communism.* DOI: 10.1080/10758216.2005.11052211. .

Singh, R. (2024). *Drones for Surveillance to Strikes: Assessing the Impact through the Lens of Russia–Ukraine War.* Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses.

SIPRI. (2023). *Trends In International Arms Transfers.* Stocholm International Peace Research Institute.

Slayton, N. (2022). *Why modern technology hasn't rendered trench warfare useless in Ukraine.* https://taskandpurpose.com/news/ukraine-bakhmut-trench-warfare/ (Erişim Tarihi: 04.11.2024).

Smith, A. (1997). Nation and Ethnoscape. *Oxford International Review*, 8-16.

Smith, A. (1999). *Myths And Memories Of Nation.* Oxford: Oxford University Pres.

Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik (Çev: Bahadır Sina Şener).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, K. C. (2000). *Russian Energy Politics in the Baltics, Poland, and Ukraine: A New Stealth Imperialism?* CSIS Reports.

Smith, M. J. (1986). *Realist Thought from Weber to Kissinger.* Baton Rouge: LA: Louisiana State University Press.

Smith, W. D. (1980). Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum. *German Studies Review, 3*(1), 51-68.

Snyder, T. (2003). The Causes of Ukrainian-Polish Ethnic Cleansing 1943. *Past & Present, 179*, 197-234. http://www.jstor.org/stable/3600827 (Erişim Tarihi: 27.10.2024) adresinden alındı

Snyder, T. (2018). *The road to unfreedom: Russia, Europe, America.* Tim Duggan Books.

Snyder, T. (2022). *Kanlı Topraklar: HİtIer ve Stalin Arasında Kapana Kısılan Avrupa.* Salon Yayınları.

Solchanyk, R. (1992). Ukraine, The (Former) Center, Russia, and "Russia". *Studies in Comparative Communism, 25*(1), 31-45.

Spencer, H. (1864). *First Principles.* New York: D. Appleton.

Spykman, N. J. (1938). Geograpy and Foreign Policy. *The Amerikan Poliitcal Science Review, 32*(1), 28-50.

Spykman, N. J. (1944). *The Geography of the Peace.* New York: Harcourt, Brace and Company,.

Spykman, N. J. (2013). Dış Politika ve Coğrafya, I-II. E. Diri içinde, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* (s. 3-42). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Spykman, N. J. (2017). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power.* New York: Routhledge.

Staeheli, L. A., & Kofman, E. (2004). *"Mapping Gender, Making Politics: Toward Feminist Political Geographies" in Staeheli, L.A., Kofman, E., and Peake, L.J. (eds) Mapping Women, Making Politics,.* New York and Londra: Routledge, pp. 1–13.

Stamps, J. (1995). Motor Learning and the Value of Familiar Space. *American Naturalist* , 41-58.

Starr, H. (2015). Geopolitics and Conflict: Reconciling Spatiality, Borders, and Sovereignty in the Modern World System. *The Journal of Territorial and Maritime Studies*, 139-148; https://www.jstor.org/stable/26664110.

Steel, R. (1994). *Temptations of a Superpower: America's Foreign Policy After the Cold War.* New York: HarperCollins.

Steininger, R. (2012). *Austria, Germany, And The Cold War: From the Anschluss to the State Treaty, 1938-1955.* Berghahn Books.

Stepanenko, V. (1993). Ukrainian Independence: First Lessons and Results. *The Ukrainian Review, 9*(2).

Stern, J. (2019). *The Future of Gas: The Role of Natural Gas in Energy Transitions.* Oxford University Press.

Stogiannos, A. (2017). *The Genesis of Geopolitics and Friedrich Ratzel: Dismissing the Myth of the Ratzelian Geodeterminism.* Switzerland: Springer.

Stroiko, T. (2017). Transport infrastructure of Ukraine: The modern realities and development prospects. *Baltic Journal of Economic Studies*, 141-146. doi:https://doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-2-141-146

Struve, K. (2015). Deutsche Herrschaft. Ukrainischer Nationalismus. *Antijüdische Gewalt: Der Sommer 1941 in der Westukraine*, https://doi.org/10.1515/9783110360226.

Subtelny, O. (1999). *Introduction: The Ambiguities of National Identity. The Case of Ukraine. In S. L. Wolchik & V. Zviglyanich (Eds.) Ukraine. The Search for a National Identity.* . Lanham: MD: Rowman and Littlefield. .

Subtelny, O. (2009). *Ukraine A History (Fourth Edition).* Toronto: University of Toronto Press.

Sulaiman, K. U. (2016). Civilization: History, Description, Common Characteristics And Importance. *Journal of Education and Social Sciences*, 27-38.

Sun , M., Cao, X., Liu, X., Cao, T., & Zhu, Q. (2024). The Russia-Ukraine Conflict, Soaring International Energy Prices, And Implications For Global Economic Policies. *Helion*, https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e34712.

Surwillo, I. (2023). *Reflections On The Energy Crisis In Europe.* Denmark: DIIS: Dansk Institut for Internationale Studier. https://policycommons.net/artifacts/3446983/reflections-on-the-energy-crisis-in-europe/4247121/ (Erişim Tarihi: 05.11.2024) adresinden alındı

Susilawati, R. (2015). Mineral Matter In Coal . *Buletin Sumber Daya Geologi*, 14-27.

Sutyagin, I. (2015). *"Russian Forces in Ukraine.".* RUSI Briefing Paper, March. .

Switzer , T. (2024). Why NATO Expansion Explains Russia's Actions in Ukraine. *Australian Institute of International Affairs*, https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/why-nato-expansion-explains-russias-actions-in-ukraine/ (Erişim Tarihi: 06.02.2025).

Swyngedouw, E. (1999). "Modernity and hybridity: Nature, regeneracionismo, and the production of the Spanish waterscape, 1890–1930.". *Annals of the Association of American Geographers, 89*(5), 443-465.

Swyngedouw, E. (1999). "Modernity and Hybridity: Nature, Regeneracionismo, and the Production of the Spanish Waterscape, 1890-1930.". *Annals of the Association of American Geographers, 89*(3), 443-465.

Synder, J. (2006). "One World, Rival Theories". *Foreign Policy*.

Synder, T. (2022). *Kanlı Topraklar: Hitler ve Stalin Arasında Kapana Kısılan Avrupa.* İstanbul: Salon Yayınları.

Szporluk, R. (1997). Ukraine: From an Imperial Periphery to A Sovereign State. *Daedalus, 126*(3), 85-119. https://www.jstor.org/stable/20027443 (Erişim Tarihi: 21.10.2024) adresinden alındı

Taipei Times. (2024). *Xi'S Address Says 'Reunification' With Taiwan İnevitable.* https://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2024/01/01/2003811451 (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Taylor, A. J. (1952). *The Struggle for Mastery in Europe 1848 - 1918.* Oxford : Clarendon Press.

Taylor, A. J. (1996). *The Origins of The Second World War .* Penguin Books.

Tbilisi, K. K. (2014). *The Ukraine Crisis: Repercussions on Georgia.* Caucasus Analytical Digest.

Tekin, O. (2024). End of the Quest: Rising "Russian Civilisation" Concept In Russian. *SİYASAL: Journal of Political Sciences, 33*(2), 241–260. doi:http://doi.org/10.26650/siyasal.2024.33.1430860

Temuçin, E. F. (2014). *"Milliyetçilik", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi.* Ankara: SİyasaL Kitapevi.

Teziç, E. (2014). *Anayasa Hukuku (17. Baskı).* İstanbul: Beta Yayınları.

The Economist. (2025). *To keep Russia out and America in, NATO must spend more.* https://www.economist.com/leaders/2025/06/19/to-keep-russia-out-and-america-in-nato-must-spend-more (Erişim Tarihi: 10.06.2025).

The Guardian. (2021). *Ex-Nato head says Putin wanted to join alliance early on in his rule.* https://www.theguardian.com/world/2021/nov/04/ex-nato-head-says-putin-wanted-to-join-alliance-early-on-in-his-rule (Erişim Tarihi: 21.04.2025).

The Kyiv Independent. (2024). Ukraine Won'T Enter Eu Without Settling Wwii-Era Volyn Massacre Issue, Polish Minister Says. https://kyivindependent.com/ukraine-eu-volyn-poland/ (Erişim Tarihi: 27.10.2024) adresinden alındı

The Kyiv Independent. (2025). Ukraine's steel sector looks abroad after loss of critical Donbas coal mine. https://kyivindependent.com/what-the-loss-of-a-critical-donbas-coal-mine-means-for-ukraines-war-torn-steel-sectorukraines-steel-sector-looks-abroad-after-loss-of-critical-donbas-coal-mine/ (Erişim Tarihi:31.03.2025).

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2023). *The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/ (Eirşim Tarihi:07.10.2024) adresinden alındı

The NewYork Times. (2014). *Putin Reclaims Crimea for Russia and Bitterly Denounces the West.* https://www.nytimes.com/2014/03/19/world/europe/ukraine.html (Erişim Tarihi: 15.11.2024.

The Oakland Institute. (2023). *War and Theft The Takeover Of Ukraine'S Agricultural Land* . The Oakland Institute,.

The UN World Food Programme (WFP) . (2022). *Failing to open Ukrainian ports means declaring war on global food security, WFP Chief warns UN Security Council.* https://www.wfp.org/news/failing-open-ukrainian-ports-means-declaring-war-global-food-security-wfp-chief-warns-un (Erişim Tarihi: 02.22.2024).

The Washington Post. (2014). *Ukraine Turns A Blind Eye To Ultrarightist Militia.* https://www.washingtonpost.com/world/europe/ukraine-turns-a-blind-eye-to-ultrarightist-militia/2017/02/12/dbf9ea3c-ecab-11e6-b4ff-ac2cf509efe5_story.html (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

The World Bank. (2016). *Ukraine Country Environmental Analysis.* The World Bank.

Thyurst, S. (1951). Individual Reactions To Community Disaster: The Natural History Of Psychiatrie Phenomena. *American Journal of Psychiatry*, 764-769.

Ticaret Bakanlığı. (2024). *Ukrayna Ülke Profili.* Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü .

Timothy , C., & Charap, S. (2017). *The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia.* London: Routledge.

Toal, G., & Dahlman, C. T. (2011). *Bosnia Remade: Ethnic Cleansing and Its Reversal.* Oxford University Press.

Toivonen, T. (1998). War and Equality: The Social Background of the Victims of the Finnish Winter War. *Journal of Peace Research, 35*(4), 471-482.

Tonybee, A. (1981). *A Study oh Hislory (Sixth Edition).* New York: Deli Publishing.

Tosh, J. (2019). *Why History Matters (Second Edition).* Red Globe Press.

Toynbee, A. (1969). *Experiences.* New York: Oxford University Press.

Trenin, D. (2011). Post-Imperium: A Eurasian Story. *Carnegie Endowment for International Peace*.

Trenin, D. (2021). *Russia's National Security Strategy: A Manifesto for a New Era.* https://carnegieendowment.org/posts/2021/07/russias-national-security-strategy-a-manifesto-for-a-new-era?lang=en (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Troen, I. S. (2013). Israeli Views of the Land of Israel/Palestine. Israel Studies. *Israel Studies, 18*(2), 100-114. doi:https://doi.org/10.2979/israelstudies.18.2.100

Tsygankov, A. (2015). The Dark Double: The West and Russia's Security Relations After the Cold War. *Post-Soviet Affairs, 31*(2), 75-98.

Tsygankov, A. (2016). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity.* Rowman & Littlefield.

Tsyrfa, L. (2013). The Formation Of The European Identity Of Ukraine: Key Factors And Principles. *Foreign Policy Research Center, 30*(21), 43-63.

Tuathail, Q. (1996). *Critical Geopolitics.* Minneapolis: MN: University of Minnesota Press.

Tuchman, B. W. (2004). *The Guns of August.* New York: Penguin Books.

TUIK. (2024). *Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2024.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2024-53538.

Tuminez, A. S. (2000). *Russian Nationalism Since 1856: Ideology and the Making of Foreign Policy.* Oxford: Rowman 8c Littlefield Publishers,.

Tunander, O. (2001). Swedish-German Geopolitics for a New Century Rudolf Kjellén's 'The State as a Living Organism'. *Review of International Studies*, 451-463.

U.S. Department of Commerce. (2022). *Ukraine steel exports report.* https://www.trade.gov/data-visualization/ukraine-steel-exports-report (Erişim Tarihi: 26.03.2025).

U.S. Department of the Treasury. (2023). *Remarks by Acting Assistant Secretary for Economic Policy Eric Van Nostrand on the Second Phase of the Price Cap on Russian Oil at the Brookings Institution.* https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1815 (Erişim Tarihi: 07.11.2024): U.S. Department of the Treasury.

U.S. Geological Survey. (2022). *ritical minerals and China's supply chain vulnerabilities.* U.S. Department of the Interior.

Umland, A. (2014). *"In Defense of Conspirology: A Rejoinder to Serhiy Kudelia's AntiPolitical Analysis of the Hybrid War in Eastern Ukraine".* PONARS Eurasia. Available from: http://www.ponarseurasia.org/article/defense-consp irology-rejoinder-serhiy (Erişim Tarihi 11.10.2024).

United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights.* https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/ (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

United Nations. (2022). *The War In Ukraine And Its Effects On Maritime Trade Logistics* . United Nations Conference On Trade And Development.

United Nations. (2024). *At Security Council Meeting on Sabotage of Nord Stream Pipeline, Many Speakers Condemn Attacks on Critical Infrastructure, Stress Need for Accountability.* https://press.un.org/en/2024/sc15844.doc.htm (Erşim Tarihi: 06.11.2024).

Uyar , M. (2020). The Ottoman-Russian Wars of the 18th Century and the Loss of Crimea. *Journal of Military History, 84*(2), 345-367.

Uğuz, H. E., & Saygılı, R. (2016). Küresel Dünyada Ulus Devlet. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 127-148.

Valizadeh, V. (2009). Political Geography. *https://www.academia.edu/34897047/Political_Geography*.

Vivcharenko, O. (2012). Development of coal industry of Ukraine in the context of contemporary challenges. *Geomech Processes During Underground Min*, 1-5.

Volhin, Y. (2024). Art In Defense Of Ukraine. *ART Space*, DOI:10.28925/2519-4135.2024.414.

Walker, A. M. (1984). Enosis in Cyprus: Dhali, a Case Study. *Middle East Journa, 38*(3), 474-494.

Wallensteen, P. (1981). Incompatibility, Confron- tation, and War: Four Models and Three Historical Systems, 1816-1976. *Journak Peace Research, 18*(1), 57-90.

Waltz , K. N. (1979). *Theory of International Politics.* California: Addison-Wesley Publishing Company.

Weinberg, G. L. (2005). *Hitler's Foreign Policy 1933-1939: The Road to World War II.* Enigma Books.

Weir, F. (2004). "Putin Woos Ukraine with a Russian Common Market,". *Christian Science Monitor, November* , https://www.csmonitor.com/2004/1118/p07s01-woeu.html.

Wells, A. (2010). Metacognitive therapy: application to generalized anxiety disorder. D. Sookman, & R. L. Leahy içinde, *Treatment Resistant: Anxiety Disorders Resolvng Impasses To Symptom Remission* (s. 10-30). New York: Routledge.

Werfelli, W. (2024). *The Arctic: A Risk of Escalating Conflicts.* https://trendsresearch.org/insight/the-arctic-a-risk-of-escalating-conflicts/?srsltid=AfmBOooNlDeVu7XM9pAaFk-kM0l5lY9TVf6HbMhy4rQWEwBviJPRcG0J (Erişim Tarihi: 20.06.2025): Trends Research&Advisory.

Werner, B. (2002). *Polityka Gustava Stresemanna a mniejszoœæ ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej (1922–1930).* Studia Historyczne, Nr.

Wheeler, B. J. (1938). The Meaning of Brest-Litovsk Today. *Foreign Affairs, 17*(1), 137-152.

Wiarda, H. J. (2013). *Culture and Foreign Policy: The Neglected Factor in International Relations.* New York: Routledge.

Wilkinson, D. (1985). Spykman and Geopolitics. C. E. Zappa, & C. Zorgbibe içinde, *On Geopolitics: Classical and Nuclear* (s. 77-130). Dordrecht I Boston I Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers .

Wilson, A. (2000). *The Ukrainians. Unexpected Nation.* London and New Haven: Yale University Press,.

Wilson, A. (2014). *Ukraine crisis: What it means for the West.* YAle University Press.

Wilson, A. (2021). *The Black Sea Region and the Great Powers.* Chatham House Report.

Wolczuk, K. (2005). *Ukraine after the Orange Revolution.* https://www.cer.eu/publications/archive/policy-brief/2005/ukraine-after-orange-revolution (Erişim Tarihi: 04.10.2025).

Wolff, S. (2006). *Ethnic Conflict: A Global Perspective.* Oxford University Press.

Woodwrad, K. (1997). *Identity and Difference.* London: Sage Publications.

Wunderlich, J. U. (2007). *Regionalism, Globalisation and International Order: Europe and Southeast Asia.* Ashgate Publishing Limited .

Wylie, J. C. (1967). *Military Strategy: A General Theory of Power Control, ed. John B.* Hattendorf, repr. of 1967 edn. .

Xiaozhong, Z. (2023). Western Studies on the Sovietization of Eastern Europe. *Chinese Journal of Slavic Studies, 3*(1), 15-32. doi:https://doi.org/10.1515/cjss-2023-0008

Yahya, K. T. (2012). Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*. *Türk Dünyası Đncelemeleri Dergisi*, 1-99.

Yapıcı, H. (2012). 1877–1878 Osmanli-Rus Harbi'Nde Yabanci Devletlerin Tutumu. *International Journal of Social Science, 5*(5), 325-333.

Yekelchyk, S. (2015). *The Conflict in Ukrain: What Everyone Needs To Know.* New York: Oxford University Press.

Yerasimos, S. (2015). *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar KAfkaslar ve Orta-Doğu (Yedinci Baskı).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yergin, D. (2010). *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power.* New York: Free Press.

Youngs, R. (2017). *Europe's Eastern Crisis* . Cambridge: Cambridge University Press.

Yudina, N., & Verkhovsky , A. (2019). Russian Nationalist Veterans of the Donbas War . *Nationalities Papers* , 734-749.

Yurdusev, A. N. (2007). Thomas Hobbes and International Relations: An assessment . *METU Studies in Development*, 413-432.

Zabrodskyi, M., Watling, J., Danylyuk, O. V., & Reynolds, N. (2022). *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022.* Royal United Services Institute for Defence and Security Studies.

Zagorski, Q. A. (2005). *, "Russia and the Shared Neighborhood," in Dov Lynch, ed., What Russia Sees.* Chaillot Paper No. 74 (Paris: Institute for Security Studies, 2005).

Zawati, H. M. (2010). Roots of Ethnic Conflicts: Mechanisms and Motivations. *The Triumph of Ethnic Hatred and the Failure of International Political Will: Gendered Violence and Genocide in the Former Yugoslavia and Rwanda* , 10-51.

Zielonka, J. (2014). *Is the EU Doomed?* Polity Press.

Ziemke, E. F. (2002). *Stalingrad to Berlin - The German Defeat in the East.* Center of Military History United States Army.

Zon, H. (2005). Why Orange Revolution succeeded. *Perspectives on European Politics and Society, 6*(3), 373-402.

Яворська, Г. (2008). “До проблеми формування європейської ідентичності в Україні” [‘To the problem of formation of the European identity in Ukraine’], Наукові записки Інституту політологічних і. *І.Ф. Кураса НАН України*, 269-270.

ПАНИОТТО, В. (2014). Евромайдан. До и после победы. *Вестник общественного мнения*, 135-141.

Соболева, А. В., & Григорьев , И. С. (2021). «ЦВЕТНЫЕ РЕВОЛЮЦИИ» НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: СТАБИЛЬНОСТЬ И ИЗМЕНЧИВОСТЬ РЕЖИМА КАК СЛЕДСТВИЕ ОТСТУПНИЧЕСТВА ЭЛИТ. *Bulletin of Perm University. Political Science*, 36-48.

МИРОНЕНКО, В. (2015). УКРАИНА: РЕВОЛЮЦИЯ ОБМАНУТЫХ НАДЕЖД. *ДВА ВЗГЛЯДА НА ОДНУ ПРОБЛЕМУ*, DOI: http: //dx.doi.org/10.15211/soverope12015131143.

Храпачевский, Р. П. (2004). *Русь, Малая Русь и Украина: происхождение и становление этнонима. In О. А. Яновский (Ed.), Российские и славянские исследования: Сб. науч. статей* . (Вып. 1, pp. 34–43). Минск: БГУ.

Çınar, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü. *Akademik Bakış, 8*(15), 39-56.

Çiftçi, H., & Koç, M. (2013). Türkiye’nin Yeni Jeopolitiğinin Çevresi. *International Conference On Eurasian Economies* , 854-861.

Özkeçeci, T. B. (2019). *“Bir Çatışma Nedeni Olarak Kaynak Kıtlığı”.* https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/KaynakKitligi_BinnurOzkececiTaner_v.1.pdf (Erişim Tarihi: 13.08.20239: Güvenlik Yazıları Serisi, No.17, .

Öztürk, M. (2021). İngiltere’nin Mısır’ı İşgali ve “Taçsiz Hükümdar” Lord Cromer’In Mısır Idaresi (Eylül 1883-Mart 1907). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31*(1), 477-494.

Sadowski, J. (2021). Amendments of 2020 to the Russian Constitution as an Update to Its Symbolic and Identity Programme. *Springer*. doi:https://doi.org/10.1007/s11196-020-09802-w

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin SALTAN

Eğitim

Doktora

Ege Üniversitesi: Siyasi Coğrafya YÖK 100/2000 Programı

Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod: International Relations and History

Universitat Rovira i Virgili: Geography

Atatürk Üniversitesi: İktisat Teorisi

Yüksek Lisans

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi: İktisat

Lisans

Kafkas Üniversitesi: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Akademik Çalışmalar:

Makale: Saltan, H. (2023). Reasons For "Ukraine Nationalism" of the Invasion of Russia: The Conflict Area of European Culture and Soviet Heritage. Journal of International Relations and Political Science Studies(8), 1-26.

Kitap Bölümü: Rusya'nın Hava Hakimiyet Jeopolitiği: Ukrayna-Rusya Savaşı